
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 20 04 13 005 7

זה השער לה׳

ראשון | שני | שלישי | רביעי | חמישי

מדרש
שוחר טוב
על
תהלים.

נדפס כעת בתכלית השלימות מוגה בעיון
רב כיד ה׳ הטובה עלינו מפי ספרים
וסופרים

ועוד זאת שהוספנו

פירוש יקר מלא כל טוב

ימבואר בשער השני

ווארשא

МИДРАШЪ
ТЕГИЛИМЪ
съ коментарьемъ
ВАРШАВА 1875.

בדפוס
הרבני
מהו׳

נתנאל
דוד
זיסבערג

ז״ל

Дозволено Цензурою
Варшава 28 Апрiель (10 Мая) 1875. г.

въ типографiи Н. Д. Зисберга
Варшава ул. Францишканская № 9.

מדרש
שוחר טוב

על

תהלים

נדפס כעת בתכלית השלמות מוגה בעיון רב כיד ה׳ הטובה עלינו
מפי ספרים וסופרים

ועוד זאת שהוספנו

פירוש יקר

מלא כל טוב מדברים מחודשים להבין אמרי בינה משל ומליצת דברי רבותינו בעלי המדרש ז״ל, מאת הגאון הגדול רב רבנן מופלא בדורו הנודע בכל קצוי ארץ, כמהור״ר **יצחק** ב״ר **שמשון** ז״ל כ״ץ, חתן רבינו מהר״ל מפראג ז״ל וחותנו של רבוני **מהר״ם** לובלין ז״ל, אשר שמש בכתר הרבנות בק׳ ניקלשבורג במדינת מעהרין ובק׳ ווינא במדינת אוסטרייך, ובסוף ימיו שמש בכתר הרבנות בק׳ פראג מקום חותנו ז״ל, הוא הגבר אשר חתום בסוף הקדמת תשובות **מהר״ם** ראטינבערג, בראשי חרוזות, אנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם **יצחק** ב״ר **שמשון** כהן ז״ל חתן הגאון הגדול מוה׳ **ליב** נר״ו חוש ואמץ אמן׃

מוגה לב״הד ע״י המוהפיס ה״ס הרבני מו״ה אהרן מרדכי במהו״ר נתנאל דוד זיסבערג נ״י ׳
ו.וספו מו״ה מאיר יחיאל במהו״ר שלמה לוי האלטער נ״י .

ווארשא

בדפוס הרבני מו״ה נתנאל דוד זיסבערג נ״י בהמנו׳ מהור״ר משה צבי הלוי ז״ל
שנת תרכה לפ״ק

אשרי האיש אשר לא הלך וש"ה (משלי יא) שוחר טוב יבקש רצון. מי הוא זה זה דוד מלך ישראל שהיה שוחר בטובתן של ישראל להעמיד מהן כ"ד משמרות כהונה ועשרים וארבע משמרות לויה. יבקש רצון שהיה מבקש רחמים שתשרה עליו שכינה כדי לברך את ישראל. והיכן ברכן באשרי האיש. (שם) ודורש רעה תבואנו. זה דואג ואחיתופל. ד"א אשרי האיש וש"ה (שמואל ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה'. וכן תני רבי חייא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. רבי אמי בשם ריש לקיש אמר אין ישיבה בעזרה אלא מקום מלכי בית דוד בלבד וכן הוא אומר וישב דוד, ולא כן אמר רב הונא בשם רבי ישמעאל אין ישיבה למעלה שנאמר (דניאל ז) קרבת על חד מן קאמיא שאין להם קפיצת הרגל שנאמר (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. וכתיב (ישעיה ו) שרפים עומדים ממעל לו. וכתיב (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. למעלה אין ישיבה ודוד יושב. אמר רבי אמי אף למלכי בית דוד אין להם ישיבה ומהו וישב שסמך עצמו. ולמי היתה ישיבה הוי אומר לכ"ג שנא' (ש"א א) ועלי הכהן יושב על הכסא. אם כן מהו וישב לפני ה' שישב עצמו בתפלה. תמן תנינן עמוני ומואבי איסורן איסור עולם אבל נקבותיהן מותרות מיד (שמואל ב ז) ויאמר מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום. מה הוא עד הלום. לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך. ואין הלום אלא מלך שנאמר (שמואל א' י') הבא עוד הלום איש. (שמואל ב ז) ותקטן עוד זאת בעיניך כאינש דאמר לחבריה זעירא הדא באפיך. (שם) ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק שהייתי רחוק ונתקרבתי (שם) וזאת תורת האדם זאת שכתבת בתורתך (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי לא כתבת אלא על האדם אבל נקבותיהן מותרות מיד. וזאת תורת האדם אברהם יצחק ויעקב אין כתיב כאן אלא תורת האדם. ומי הוא משובח שבנביאים ומשובח שבמלכים. משובח שבנביאים זה משה משובח שבמלכים זה דוד. את מוצא שכל מה שעשה משה עשה דוד. משה הוציא את ישראל ממצרים. ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות. משה עשה מלחמות בסיחון ועוג. ודוד עשה מלחמותיו של הקב"ה שנאמר (שמואל א כ"ה) כי מלחמות ה' אדוני נלחם. משה מלך על ישראל ויהודה שנא' (דברים לג) ויהי בישורון מלך. ודוד מלך על ישראל ויהודה. משה קרע להם את הים ודוד קרע להם את הנהרות, שנאמר (תהלים ס) בהצותו את ארם נהרים. משה בנה מזבח. ודוד בנה מזבח. זה הקריב וזה הקריב. משה נתן להם חמשה חומשי תורה. וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים. אשרי האיש. למנצח משכיל. מזמור לאסף. תפלה למשה. יאמרו גאולי. משה בירך את ישראל באשריך, ודוד בירך באשרי (משלי ח) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש אין בהם לא קפדנות ולא עקמנות. מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז') מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. אמר רבי יודן בר' מנשיא אף כשבא לפתוח בסימני טהרה. (ויקרא יא) את הגמל כי לא מפרים פרסה אין כתיב כאן אלא כי מעלה גרה. (שם) ואת החזיר כי לא מעלה גרה אין כתיב כאן אלא כי מפריס פרסה. אמר דוד אף הקב"ה העיד עלי ואמר (שמואל א' י"ג) בקש ה' לו איש כלבבו. ובינה שמו לבוראו מה בוראו לא מוציא דבר מגונה מפיו אף דוד כן. היה לו לומר ארור האיש אשר הלך בעצת רשעים) או אשרי האיש אשר הלך בעצת צדיקים ולא אמר אלא לא הלך. כיוצא בדבר אתה אומר (ירמיה ט"ו) אם יעמוד משה ושמואל אתה מוצא שכל מה שכתוב בזה כתוב בזה. זה לוי וזה לוי. זה בנה מזבח וזה בנה מזבח. זה הקריב וזה הקריב. זה מלך וזה מלך וכן הוא אומר (דברים י"ח) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים. וכן תמצא בירמיה מה שכתוב בזה כתוב בזה. כיוצא בדבר דוד ושלמה מה שכתוב בזה כתוב בזה. רבי יודן אומר המזמור הזה משובח מכל המזמורים. ד"א אשרי האיש וש"ה (תהלים פ"ד) כי שמש ומגן ה' אלהים. חזקיה בר' חייא אמר אשריהם צדיקים הנביאים שהם מדמים הצורה ליוצרה. ואת הנטיעה לנוטעה. כד"א כי שמש ומגן ה' אלהים. ואמר (יחזקאל מ"ג) והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים

פירוש מהר"י כהן

וש"ה שוחר טוב וגו'. פסוק זה נדרש תחילתו של הצדיקים שבכל דור שהם שוחרים ומבקשים טובתן של ישראל ומפיקים רצון מאת ה' ע"ז, וסופו נדרש על הרשעים שבכל דור שהם דורשים רעתן של ישראל: ד"א אשרי האיש כו'. כמין אסיפה דקרא ובמושב לצים לא ישב כ"א בעזרה: מקום מלכי ב"ד. פי' שבכאן היה מוכן חוץ לעזרה למלכי ב"ד ושם הכל מותרין לישב: קפיצת הרגל. אין להם פרקי הרגל: למעלה אין ישיבה כו'. סיומא דקושיא היא: שסמך עצמו. ר"ל שעמד על רגליו נסמך על הכותל והיה נחשב כישיבה ועמידה ביחד וזה לא הותר רק למלכי ב"ד אבל לא למלכי ישראל שצריכים לעמוד באימה לא מוסמכים על שום דבר: א"כ מהו וישב כו': דכתיב בדוד. וקשה לר' אמי ומתרץ שישב עצמו בתפלה פי' שהכין עצמו להתפלל: כאינש דאמר כו' ע' הגירסא במדרש שמואל: בהצותו כמו במצותו שה' וה' מתחלפים: תוהיות. ז"ל היבות: לפתוח בסימני עהרה. ר"ל לפתוח פתח בסימני טהרה וכ"ה בילקוט: או אשרי פי' ז"ל או אשר לא הלך כעצת צדיקים ולא

הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו. אלא אין משמיעים לאזן אלא מה שהיא יכולה לשמוע ואין מראין לעין אלא מה שהיא יכולה לראות. ד"א כי שמש ומגן ה' אלהים אי מה השמש הזו קופחת אף הקב"ה כן ת"ל ומגן. מה המגן הזה מגין את האדם כך הקב"ה מגין על עולמו. ר' חייא בר אבין אמר מאיר כשמש ומסיך כמגן. ד"א מגן זה תרים טארג"א פרסאה שהוא מקיף את האדם משלש רוחותיו ומגין לרבות רוח הרביעי תלמוד לומר (תהלים ה) ה' כצנה רצון תעטרנו ד"א שמש ומגן מדבר באברהם אבינו כי שמש זה אברהם שנאמר (ישעיה מ"א) מי העיר ממזרח. ומגן זה אברהם שנאמר (בראשית ט"ו) אנכי מגן לך. אלהים זה אברהם שנאמר (שם כ"ג) נשיא אלהים אתה בתוכנו. חן וכבוד יתן ה'. זה אברהם דכתיב (שם י"ג) ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. לא ימנע טוב להולכים בתמים זה אברהם שנאמר (בראשית י"ז) התהלך לפני והיה תמים. ואם באברהם הכתוב מדבר היה לו שיאמר לא ימנע טוב להולך בתמים. ומהו להולכים בתמים אלא מה אברהם שהלך לפני הקב"ה בתמימות נעשה לו מגן אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן. ואחריו מה כתיב (תהלים פ"ד) אשרי אדם בוטח בך. אברהם אין כתיב כאן אלא אדם כל אדם. אמר דוד אשרי האיש נתת שלוה לרשעים ואין נאין בשלותן אלא עומדין. ר' יודן פתח ואמר (משלי כ"ה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד ר' יודן גרס לה ממקום שפתח זה סתם זה. וממקום שסתם זה פתח זה. ור' פינחס עבר לה אריבא פתח (תהלים קי"ט) מזקנים אתבונן. את מוצא בתחלה היה הקב"ה מברך את עולמו שנאמר (בראשית א) ויברך אותם אלהים. כיון שעמד נח ברכו שנאמר (שם ט') ויברך אלהים את נח ואת בניו. עמד אברהם וברכו שנאמר (שם כ"ד) וה' ברך את אברהם בכל מהו (שם י"ב) והיה ברכה. אמר רב נחמן שמסר לו את הברכות ואמר לו עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות מסורות לך ולמאן דאת יהיב ליה ברכה בריך, כיון שעמד יצחק בירכו מה כתיב (שם כ"ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. מה נתן לו ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן (אמרי) רבי יהודה אומר זו בכורה ור' נחמיה אמר זו ברכה ורבנן אמרי זו קבורה וידיאתיקי (פטל ירושה). אמר ר' לוי בשם רבי חמא לא ברכו אלא מתנות נתן לו. ולמה לא ברכו משל למלך שהיה לו פרדס ומסרו לאריס והיה בו כל מיני אילנות כרוכין זה בזה. אחד של סם חיים ואחד של סם המות. אמר האריס אם אני משקה של סם חיים של סם המות יחיה עמו, ואם אין אני משקהו האיך זה של סם חיים חי. חזר ואמר אותו אריס לשנה זו אני משלים את אריסותי והולך לי ומה דאהנייה למריה דפרדיסא עביד. כך אמר אברהם אני איני מברך את יצחק לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתברכים, אמר אנא בשר ודם היום כאן ומחר בקבר ומאי דבעי למיעבד בעולמו יעשה. כיון שמת אברהם נגלה הקב"ה על יצחק ובירכו שנאמר (שם כ"ה) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וכן עשה ליעקב שנא' (שם ל"ה) וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו ועמד יצחק ובירך את יעקב בנתינה שנאמר (שם כ"ז) ויתן לך האלהים מטל השמים. וחתם בקריאה (שם כ"ח) ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו עמד יעקב לברך את השבטים ופתח במה שחתם יצחק. הה"ד (שם כ"ט) ויקרא יעקב על בניו. וחתם בזאת שנאמר (שם) וזאת אשר דבר להם אביהם, עמד משה לברך את ישראל אמר יעקב בכורו של מקום פתח בקריאה וחתם בזאת הריני פותח במה שחתם זקני ופתח (דברים ל"ג) בזאת הברכה וחתם באשריך. כיון שעמד דוד פתח במה שחתם משה ואמר אף אני אברך את ישראל באשרי. ד"א אשרי האיש רבי נחמיה פתח (קהלת ז) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אלו ינשרה בני אדם שנאמר ספר תלים על ידם ואלו הן אדם ומלכי צדק אברהם משה ודוד ושלמה ואסף ושלשה בני קרח על אילין לא איתפלגות ועל מה איתפלגות רב ורבי יוחנן אמר לידותון על הדינין שעברו עליו ועל ישראל. ר' הונא בשם ר' אבא אמר אע"פ שנאמר על ידי עשרה זקנים לא נתקן אלא ע"י דוד מלך ישראל. משל לחבורה של זמרין שהיתה מבקשת לומר שבחו של מלך, הימנון למלך. אמר להם המלך כולכם זכאין כולכם זמרין כולכם משובחין וראויין לומר הימנון אלא איש פלוני יאמר ע"י כולכם שקולו ערב יותר מן הכל. הה"ד (שמואל ב' כ"ג) ונעים זמירות ישראל של כולם ערבים אבל של דוד בן ישי יותר מן הכל מנעים זמירותיהן של ישראל גדול בן גדול אביינום בן אביינום. מהו
אומר

פירוש מהרי"י הכהן

ולא אמר אלא אשרי האיש וכו': קופחת פי' מכה: טארג"א הוא ג"כ מין תריס: תעטרנו, פי' מכל סביבותיו. אין נאין בשלותן אלא כופרין כצ"ל ומלת עומדין ט"ס: אריבה פי' התחלת הדרוש: מהו והיה ברכה פי' הא כתיב ואברכך: א' ברכה פי' שיברך למי שירצה: מתברכים פי' שירצו מאברהם שיברך גם אותם: על אילין כו'. פ' הגרסא בשיר וקהלת רבה. לא נתקן פי' לא נקרא ס' תהלים רק על שם דוד. זמרין. משוררים הימנון. שקל של שבח: אביינום בן אביינום, פי' מלך בן מלך:

כגון'

אומר בסוף תהלים (תהלים ע"ב) כלו תפלות דוד בן ישי . וכשם שנאמר ע"י עשרה בני אדם כך נאמר בעשרה מיני זמר . בניצוח . בניגון . במזמור . בשיר . בתפלה . בהלל . בברכה . בהודיה באשרי . בהללויה וגדול מכולם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת . רב קרא כל ספרא הללויה :

אשר לא הלך בעצת רשעים א"ר שמעון בן פזי וכי מאחר שלא הלך היכן עמד . ומאחר שלא עמד היכן ישב . ומאחר שלא ישב היכן לץ . אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד , ואם עמד סופו ללוץ . ואם לץ עליו הכתוב אומר (משלי ט') ולצת לבדך תשא ללמדך שמצוה גוררת מצוה ועבירה וכו' . וכי מאחר שלא הלך ולא עמד ולא ישב יכול לא יעשה לא טובה ולא רעה אלא ישים יד לפה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו . א"ר ברכיה מה בא הכתוב לומר (קהלת ז') אל תרשע הרבה הא ציבחר לירשע אלא אם הרשעת אל תוסף . ר"ש בן יוחאי אומר ישב אדם ולא עשה עבירה נותנין לו שכר כעושי מצוה . רבי זעירא אמר והוא שבאת לידו וניצל ממנה שנאמר (תהלים ל"ד) סור מרע ועשה טוב . סור מרע על מנת לעשות טוב וכן הוא אומר (תהלים קי"ט) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו . תני דבי רבי יהושע בן קרחא עשרים אשרי כתיב בספר תלים כנגד עשרים הוי שבספר ישעיה . אמר רבי תמה אני האיך למדנו ר' יהושע עשרים אשרי כתיב . ואני אומר עשרים ושתים ולכה כנגד עשרים ושתים אותיות ועליהם הוא אומר (תהלים י"ט) יהיו לרצון אמרי פי יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויחוקקו לדורות . ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרים אלא יהיו קורין בהם ונוטלין שכר על הם כנגעים ואהלות . (שם י"ט) יהיו לרצון אמרי פי אמר ר' ירמיה בר שלום בשם ר' יוחנן מאי דכתיב (שם סא) אגורה באהלך עולמים וכי תעלה על דעתך שהיה מבקש דוד דירת שני עולמים אלא כך אמר דוד יהו מזכירים אותי בבתי כנסיות ובתי מדרשות וכאלו חי וקיים אני בשני עולמים :

דבר אחר אשרי האיש מדבר באדם הראשון , אמר אדם הראשון אשרני אם לא עמדתי בדרכיו של נחש ואשרני אם לא ישבתי במושבו של ליצנות . רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אמר הנחש לשון הרע על בוראו . אמר לחוה מפני מה אין אתם אוכלין מן העץ הזה . אמרה לו כן צוה לנו הקב"ה שלא לאכול ממנו ושלא ליגע בו ושלא ליקרב אצלו , מה עשה הנחש נטל את חוה דחפה עליו ולא מתה , והקב"ה לא צוה אלא שלא לאכול והוסיפה על הדבור , אמר לה הנחש מן העץ הזה אכל המקום וברא את העולם ואם אתם אוכלין ממנו אתם יכולים לבראות עולם כמותו שנאמר (בראשית ג') והייתם כאלהים . אלא כל אומן שונא בר אומנותיה . מכאן שהיה ליצן :

כי אם בתורת ה' . אמר ר' לוי שש מצות שנתן הקב"ה לאדם הראשון שנאמר (שם ב') ויצו ה' אלהים על האדם . ובתורתו יהגה . אלו שש מצות שנתן לו . והיה כעץ שתול . שנטלו הקב"ה ושתלו בג"ע . אשר פריו יתן בעתו זה קין . ועלהו לא יבול זה הבל וכל אשר יעשה יצליח זה שת . לא כן הרשעים זה נחש . על כן לא יקומו רשעים במשפט הכל מתרפאין לעתיד לבוא חוץ מן הנחש וגבעוני שנאמ' (ישעיה ס"ה) זאב וטלה ירעו כאחד . גבעוני שנא' יחזקאל מ"ח והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו שלש מדת שובות נתן הקב"ה לישראל רחמנים ביישנים וגומלי חסדים שנא' (דברים י"ג) ונתן לך רחמים וכתיב (שמות כ') ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו . מכאן אמרו כל מי שאין לו בשת פנים ברי לנו שלא עמדו אבותיו על הר סיני וכתיב (דברים ז) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וגו' . ראה דוד בגבעונים שאין בהן א' מכל אלה עמד ורחקום שנאמר (שמואל ב' כא) והגבעונים לא מבני ישראל המה . ואף עזרא רחקם שנא' (נחמיה יא) והנתינים יושבים בעופל . ואף הקב"ה מרחקן לעתיד לבא שנ' (יחזקאל מ"ח) והעובד העיר יעבדוהו יאבדוהו כתיב . שהעובדים הם הגבעונים יעבדוהו לעתיד לבא שנא' (ישעיה ס) ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו' . כי יודע ה' דרך צדיקים . זו אדם וחוה . ודרך רשעים תאבד . זה נחש שאין לו רפואה לעתיד לבא . ד"א כעץ שתול נטוע אינו אומר אלא שתול ללמדך שאפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו . לא ימוש ספר התורה הזה מפיך אם עשית כן (שם) אז תצליח את דרכך בעולם הזה . ואז תשכיל לעה"ב . אמר שלמה (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז (שם) בשכבך תשמור עליך בקבר מן הרמה (שם) והקיצות היא תשיחך לעולם הבא . ד"א אשרי האיש מדבר בנח איש צדיק שלא הלך בעצת שלשה דורות דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה . על דעתיה דר' יהודה דאמר בעצת רשעים זה

דור

פירוש מהר"י הכהן

כהלל . אולי צ"ל כהבבל . כמו משכיל לדוד משכיל לאסף : עשרים אשרי כו' החשבון אינו מכוון וצ"ע : כקורין בספרים • כ"ס ב יש הגירסא בספרי מירוש . ועי' במס' ידים פ"ד : זאב וטלה כו' קאי על ביאה דקרא וגהם עבד להמו : יעבדוהו • יאבדוהו . כי האל"ף והעי"ן מתחלפין : נטוע כו' נטוע נקרא אילן חדש והשתול הוא בייך באילן זקן הנכרת היט

דור אנוש. ובדרך חטאים דור המבול. ובמושב לצים זה דור הפלגה שהיו כולם ליצנים. כי אם בתורת ה' חפצו. אלו שבע מצות שנצטוו בני נח. ובתורתו יהגה יומם שהגה דבר מתוך דבר ואמר מה טעם ריבה המקום בטהורין יותר מן הטמאין אלא שהיה רוצה להקריב לו מהן מיד (בראשית ח) ויקח מכל הבהמה הטהורה. והיה כעץ שתול ששתלו בתיבה. דאמר ר' יהושע בן לוי ארבעה חדשים היתה התיבה עומדת במים כספינה הצפה על פני המים אשר פריו יתן בעתו. אמר ר' יוחן כל בני גילו היו מולידין בני חמשים שנה בני שבעים ושמונים והוא בן חמש מאות שנה שנא' (שם ה') ויהי נח בן חמש מאות שנה. רבי חייא בשם ר' אבא אמר כבש המקום מעינו שלא יולד בן שהוא בן ק' בדור המבול ויאבד עמהן, לפי שאין ב"ד של מעלה עונשין אלא לבן ק' שנה ואם היה לו באותו זמן בן של ק' שנה היה מת עמהן. א"ר שמעון בן לקיש עתידה לחזור לעיקרה לימות המשיח שנאמר (ישעיה סה) כי הנער בן מאה שנה ימות. אם תאמר שהיו בדור המבול פחות ממאה שנה ואבדו. אני אומר בעון אבותם נענשו שנא' (בראשית ו) כי השחית כל בשר. ד"א למה כבש מעיינו שלא יוליד וירבה זרעו ויאבדו בדור המבול ומתעצב בהן. ואם תאמר צדיקים יהיו היה צריך לעשות תיבות הרבה לכך כבש הקב"ה מעינו עד חמש מאות שנה, הוי אומר אשר פריו יתן בעתו. זה שם. ועלהו לא יבול. זה הם וכל אשר יעשה יצליח זה יפת. לא כן הרשעים. זה דור המבול כההיא דתנינן דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין עומדין בדין. כי יודע ה' דרך צדיקים. זה נח ובניו. ודרך רשעים תאבד. זה דור המבול. ד"א אשרי האיש זה אברהם שנאמר (שם כ') ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. אשר לא הלך בעצת רשעים זה דור הפלגה שנאמר (שם יא) הבה נבנה לנו עיר. ואין הבה אלא עצה שנאמר (שופטים כ') הבו לכם דבר ועצה הלום. ואין עיר אלא אלוה דכתיב (דניאל ד') עיר וקדיש. נחלקו לג' כתות, אחת אומרת נעלה ונשב שם, ואחת אומרת נעשה עמו מלחמה, ואחת אומרת נעלה ונעבוד שם ע"ז, ושלשתן לקו אחת נעשו קופין רוחין ושדין. ואחת בלע ה' פלג לשונם. ואחת נפץ ה' אותם, הה"ד (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו. ובדרך חטאים לא עמד. אלו סדומיים שנאמר (בראשית י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים ובמושב לצים זה אבימלך שנא' (שם כ') הנה ארצי לפניך ולא קבל:

כי אם בתורת ה' חפצו זה אברהם. שנאמר (שם י"ח) כי ידעתיו למען אשר יצוה. ובתורתו יהגה א"ר שמואל בר נחמני אברהם לא היה לו אב שילמדו תורה מאין למד תני רבי שמעון בן יוחאי מלמד שזימן לו הקב"ה שתי כליותיו כשני רבנן והיו נובעות ומלמדות אותו חכמה כל הלילה הה"ד (תהלים ט"ז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ור' שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן אמר קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין ועירובי חצירות שנאמר (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי. והיה כעץ שתול על פלגי מים. שנטלו הקב"ה ושתלו בארץ ישראל. ד"א שנטלו הקב"ה ושתלו בגן עדן אשר פריו יתן בעתו זה יצחק ועלהו לא יבול זה ישמעאל. וכל אשר יעשה יצליח. אלו בני קטורה. על כן לא יקומו רשעים במשפט. זה נמרוד וחבריו:

דבר אחר אשרי האיש זה שבטו של לוי שלא הלך בעצת מעשה העגל. שנאמר (דברים ל"ג) תומיך ואוריך לאיש חסידך. ובדרך חטאים לא עמד שכן כתיב (שמות ל"ב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ובמושב לצים שנאמר (שם) וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק ובני לוי כתיב בהן (שם) ויאספו אליו כל בני לוי. ר' ברכיה בשם ר' שמואל בר נחמני אמר מאן לא בעי למיהוי בר ביתא דמלכא אלא משה אמר מי שלא נתן נזם לעגל יבא אצלי. מיד ויאספו אליו כל בני לוי. כי אם בתורת ה' חפצו, זה שבטו של לוי שנאמר (מלאכי ב') תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו. והיה כעץ שתול ששתלו הקב"ה בארץ ישראל שכולם נכנסו לארץ ר' זעירא אמר בשם ר' יהושע מכל שבטו של לוי לא מתו אלא אהרן ומרים. ד"א אשרי האיש אלו בניו של קרח שלא הלכו בעצת אביהם שנא' (במדבר ט"ז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. ובדרך חטאים את מחתות החטאים. ובמושב לצים זה קרח שהיה מתלוצץ על משה ועל אהרן מה עשה כינס כל הקהל שנאמר (שם) ויקהל עליהם קרח את כל העדה. התחיל לומר ליצנות ואומר להן אלמנה אחת היתה בשכונתי ועמה שתי נערות יתומות והיתה לה שדה אחת. באתה לחרוש אמר לה משה (דברים כ"ב) לא תחרוש בשור והמור יחדו באתה לזרוע אמר לה משה (ויקרא יט) שדך לא תזרע כלאים. באתה לקצור ולעשות ערימה. אמר לה הניחי לקט שכחה ופאה. באתה לעשות גורן אמר לה תני תרומה

ותרומת

פירוש מהר"י כהן

כהנים. הכין; צריך כדין כו'. פי' וכי כשר לעשות כן לעשק העלובים:

והרומת מעשר ומעשר ראשון ומעשר שני הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו . מה עשתה מכרה את השדה ולקחה שני כבשות ללבוש מגזותיהן וליהנות מפירותיהן כיון שילדו בא אהרן ואמר לה תני לי את הבכורות שכך אמר לי הקב"ה (דברים ט') כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר . הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו הגיע זמן גיזה וגזזה אותן אמר לה תני לי ראשית הגז שכן אמר לי הקב"ה (שם יח) וראשית גז צאנך תתן לו · אמרה אין לי כח לעמוד באיש הזה הרי אני שוחט אותן ואוכלתן כיון ששחטן אמר לה תני לי הזרוע והלחיים והקיבה . אמרה לו אפילו ששחטתי אותן לא נצלתי מידו . הן עלי חרם . א"ל תנה לי שכך אמר הכ' (במדבר י"ח) כל חרם בישראל לך יהיה . נטלה והלך לו . הניחה בוכה היא ושתי בנותיה . אריך כדין הא ביזתא עלובתא . כ"כ הם עושים ותולין בהקב"ה מכאן שהיה לייצן . כי אם בתורת ה' חפצו אלו בניו שאמרו שירה ואמרו חייבין אנו בכבוד אבינו נחלוק כבוד למשה רבינו . עמדו והכריעו עצמן בשביל כבודו של משה . ובתורתו יהגה אלו בניו של קרח כיון שנבלעו עדת של קרח נמצאו בניו כתורן של ספינה שנאמר (שם כ"ו) ויהיו לנס . רבי אומר נקרעו כל סביבותיהן ואותו מקום שהיה תחתיהן לא נקרע . רבי שמואל בר נחמני אמר לא היו שלשתן עומדין על מקום אחד אלא כל אחד ואחד היה עומד בפני עצמו ודומין כג' עמודים , והיינו דאמרי ברייתא על מאן קאים עלמא על תלתא עמודי . איכא דאמרי שלשה אבות · ואית דאמרי חנניה מישאל ועזריה . ואית דאמרי תלתא בני קרח . לא כן הרשעים . זה קרח ועדתו . כי יודע ה' דרך צדיקים אלו בניו של קרח . ודרך רשעים תאבד זה קרח ועדתו :

כי אם בתורת ה' חפצו . זש"ה (תהלים מ"ה) והדרך צלח רכב הדור הוא המלמד בשעה שמקבץ את החכמים ולא להתניפם אלא על דבר אמת הדורות הן ומשובחות שמועתן של רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שהן יושבין ומפלפלין בהן ותורך נוראות ימינך. רבי חייא אמר אם חפצת בתורה שנכתבה בנוראות ושנתנה בימין שנאמר (דברים ל"ג) מימינו אש דת למו את עתיד שתהא יושב ודורש ומורה הוראות . ר' אבא אמר אם חפצת בתורה סופה נקראת על שמך כגון משנתו של רבי הושעיא ובר קפרא וכיוצא בהן . ולמה נקראת על שניהם לפי שיגעו בה . תדע לך שכן התורה של הקב"ה היא שנאמר (תהלים י"ט) תורת ה' תמימה ומשה עלה למרום ועשה שם מ' יום ונתן נפשו עליה לפיכך נקראת על שמו שנאמר (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי . ד"א כי אם בתורת ה' חפצו שכל מי שעוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו . ר' אליעזר אומר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם רוצין אנו ליגע בתורה יום ולילה אבל אין לנו פנאי אמר להם הקב"ה קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה . ר' יוחנן אמר מהדא מלה (שמות י"ג) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך ר' יהושע אמר מה שאומר ר' אליעזר אינו אלא פרט ללילות שאין מצות תפילין מתקיימת אלא ביום שנאמר ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה . אמר לו ר' אליעזר ומה את מקיימת ובתורתו יהגה יומם ולילה. אמר לו רבי יהושע זו קרית שמע שאם אדם קורא אותה שחרית וערבית מעלה עליו הקב"ה כאלו יגע בתורה יומם ולילה. בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא שני פרקים שחרית וערבית קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה. אמר רבי ברכיה אף אבות הראשונים קבעו את המשנה שהיו יושבים ביום שהוא נוטל מן הלילה ובלילה שהוא נוטל מן היום . שאלו את ר' יהושע מהו שילמדו אדם חכמת יונית אמר להן צאו וראו שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ומותרין אתם משום שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה חזר ואמר להם לא ילמד אדם את בנו חכמת יונית ואפי' אומנות שלא יבטל מדברי תורה אפילו שעה אחת . שנאמר (דברים ל') ובחרת בחיים . תנן בשחר מברך ב' לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך ב' לפניה וב' לאחריה שתהא הגיית יומם ולילה שוין על שם והגית בו יומם ולילה רבי יוסי אומר על שם (תהלים קי"ט) שבע ביום הללתיך . ר' יוסי בר אבין בשם רבי יהושע אמר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאילו קיים והגית בו יומם ולילה :

דבר אחר כי אם בתורת ה' חפצו . זש"ה (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים מה המים מן השמים שנאמר (ירמיה י') לקול תתו המון מים בשמים כך דברי תורה נתנו מן השמים שנאמר (שמות כ') אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. מה המים חנם לעולם. כך דברי תורה חנם לעולם שנאמר (ישעיה נ"ה) לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב . מה המים יורדין בעולם בקולות וברקים שנאמר (תהלים כ"ט) קול ה' על המים . כך

דברי

פירוש מהרי"י כהן

ולזכרון בין עיניך : וסופה דקרא למען תהיה תורת ה' בפיך שהיו יושבים פי' קבעו את עצמן ללמוד : כיום שהוא נוטל מן הלילה , פי' בקיץ . ובלילה שהוא נוטל מן היום . בחורף : שנאמר ובחרת בחיים עי' בירושלמי פאה ופרשה כי קרבוני

דברים

דברי תורה (שמות י״ט) ויהי וגו׳ בהיות הבקר ויהי קולות וברקים. מה המים חיים לעולם כך דברי תורה חיים לעולם שנא׳ (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם. וכתיב (דברים ל״ב) לא דבר רק הוא מכם, מה המים יורדין טיפין טיפין ונעשו נחלים כך דברי תורה אדם לומד הלכה אחת היום והלכה אחת למחר עד שנעשה כמעין נובע. א״ר אוניא מה המים עשוין לגנות ופרדסים יכול אף דברי תורה כן ת״ל (הושע י״ד) כי ישרים דרכי ה׳. א״ר מה המים מכסין ערותו של ים כך דברי תורה מכסין ערותן של ישראל. שנאמר (משלי י׳) ועל כל פשעים תכסה אהבה מה המים אין הגדול מתבייש לומר לקטן השקני מים כך דברי תורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או הלכה אחת. מה המים אם אדם צמא להם אין אדם מתעצל לשתותן כך דברי תורה אין התלמיד מתעצל לילך אצל הרב ללמוד הימנו. מעשה היה בר׳ יוסי שהלך אצל רבו ללמוד וכו׳ הה״ד (דברים ל״ג) מורשה קהלת יעקב לכל מי שמתקהל ביעקב ואפי׳ הגרים שעוסקים בתורה שקולים ככהן גדול שנאמר (ויקרא י״ח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לוים ישראלים לא נאמר אלא האדם. חזי מה כתיב ביתרו (דה״א ב׳) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו׳ ושמעיה ואבטליון מבני בניו של סיסרא היו ולמדו תורה ברבים כאנשי כנסת הגדולה. לכך כתיב (דברים ה׳) את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם:

והיה כעץ שתול. זש״ה (משלי ג׳) עץ חיים היא למחזיקים בה. א״ר יצחק בר׳ חייא למה נקרא תורה עץ חיים שחביבה על כל החיים א״ר יודן למה נמשלה בעץ החיים מה עץ החיים פרוש לכל באי עולם (בגן עולם) בג״ע כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לחיי העולם הבא. תנא עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין תחתיו. ר׳ שמואל בר רב יצחק היה שו״ר עצמו מחבורה לחבורה כדי לקיים (תהלים קי״ט) מכל מלמדי השכלתי. מהו על פלגי מים כמו טבריה וחברותיה. ציפורי וחברותיה. אשר פריו יתן בעתו אלו תלמידיו של אדם שיגעין בתורה ועושין את היום עתים עת לתורה עת למקרא עת למשנה עת לתלמוד. ועלהו לא יבול שהכל צריכין לשיחתו ולתלמידו. וכל אשר יעשה יצליח. שהכל צריכים לעצתו. כגון ר׳ אלעזר בן ערך שהיה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות א״ל נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אלא כך אני מקובל מרבותי כל עצה שהיא לשם שמים סופה להתקיים. א״ר מנשיא מקרא מלא הוא שנאמר (משלי י״ט) ועצת ה׳ היא תקום. עצה שיש בה דבר ה׳ היא תקום. לא כן הרשעים זש״ה (שיר השירים ב׳) אני חבצלת השרון אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה חביבה אני שחבבת אותי מכל האומות. חבצלת שעשיתי לך צל על ידי בצלאל. השרון שאמרתי לפניו שירה על ידי משה. ד״א השרון חביבה אני שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב״ה לרעמסס והרטבתי במעשים טובים כשושנה ואמרתי לפניו שירה שנאמר (ישעיה ל׳) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. א״ר יוחנן בשם ר׳ שמעון בן יהוצדק פסוק הזה בא ללמד על פרעה ועל סנחריב. ד״א אני חבצלת השרון אני הוא והביבה אני שהייתי חבויה בסיני שכפה עלי ההר כגיגית שנא׳ (שמות יט) ויתיצבו בתחתית ההר ובשעה קלה הרטבתי במעשים טובים כשושנה ואמרתי (שם כ״ד) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. ד״א אני חבצלת השרון חביבה אני שהייתי חבויה בצלה של מלכיות וכשיגאל אותי הקב״ה אני מרטבת במעשים טובים ואומרת לפניו שירה שנאמר (תהלים צ״ח) שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה. א״ר ברכיה אמרו דור המדבר אני הוא וחביב אני שכל הטובות שבעולם חבויין בי הדא הוא דכתיב (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן. וכשיבקש הקב״ה ממני אני מחזיר לו את פקדונו ואני מרטיב כשושנה ואומרת לפניו שירה שנאמר (שם ל״ה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן. ורבנן אמרי ארץ אומרת חביבה אני שכל מתי עולם חבויין בי וכשיבקש הקב״ה אני מחזיר לו פקדונו ומרטבת כשושנה ואומרת לפניו שירה שנאמר (שם כד) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק. רבי יודן ור׳ אלעזר אמר משל את הצדיקים במשובה שבמינין ובמשובה שבאותו המין. משובח שבמינין שושנה ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים. ולא כשושנת הר שהיא נוחה לכמוש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת. ומשל את הרשעים במגונה שבמינין ובמגונה שבאותו המין. וזהו המוץ שנאמר (תהלים ל״ה) יהיו כמוץ לפני רוח ואומר לא כן הרשעים כי אם כמוץ אם תאמר כמוץ שבבקעה שיש בו לחלוחית, לא אלא כמוץ הרים לפני רוח. א״ר אבא בר כהנא אמרה כנס״י לפני הקב״ה אני שושנת העמקים הנתונה בעמקי הצרות וכשירלני המקום ממעמקי

פירוש מהר״ז הכהן

דברים יב כאן: לא דבר רק כו׳. עד סוף הפסוק: מה המים. עיין בפיר רבה הגרסא ותכין כאן: אל כל קהלכם. כל מי שמתקהל הגרים אפי׳ הגרים: היה שותל כו׳. פי׳ שיה לומד בכמה מקומות: טבריה וחברותיה כו׳. בהם יושבים על הים: הכוין. טמונין:

מטעמקי הצרות אני מרטבת במעשים טובים כשושנה ואומרת לפניו שירה שנא' (שם מ') ויתן בפי שיר חדש. אתיא דרבנן כהדא דר' אלעזר המודעי לעתיד לבוא באין אומות העכו"ם לקטרג את ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים אלו עובדים ע"ז ואלו עובדים ע"ז אלו מגלים עריות ואלו מגלים עריות מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו יורדין לגן עדן. אומר להן אם כן תרד כל אומה ואומה ואלהיה עמה שנא' (מיכה ד') כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. רבי ראובן בשם ר' חנינא אמר אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאומרו שנאמר (ישעיה ס') כי באש ה' נשפט שופט אין כתיב כאן אלא נשפט. והוא שדוד אמר (תהלים כ"ג) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע שבטך אלו הייסורין שנאמר (שם פ"ט) ופקדתי בשבט פשעם. ומשענתך זו התורה שנאמר (במדבר כ"א) במחוקק במשענותם. המה ינחמוני. יכול בלא ייסורין ת"ל אך. יכול בעולם הזה ת"ל (תהלים כ"ג) אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ולמה ושבתי בבית ה'. אבא תנחומא אמר למה הצדיקים דומין בעולם הזה לטבלא המוקבעת באבנים טובות ומרגליות ונקובות ידים בתוכה נוטלה ונשפך כל מה שבתוכה ונראה שבח הטבלא. כך הרשעים נבלעים מן העולם כחציר שנאמר (ישעיה מ') יבש חציר נבל ציץ צדיקים נראין לעולם שנאמר (שם) ודבר אלהינו יקום לעולם אלו הצדיקים שקיימו דבר אלהינו:

על כן לא יקומו רשעים במשפט. זש"ה (משלי ט"ו) שפתי חכמים יזרו דעת אלו ישראל שעשו זר לארון. שנאמר (שמות כ"ה) ועשית עליו זר זהב. ולב כסילים לא כן אלו אומות עכו"ם שנעשו זרים למקום. ד"א שפתי חכמים יזרו דעת אלו ישראל שממליכין למקום תמיד בכל יום ומיחדים שמו ערב ובקר. ולב כסילים לא כן אלו המינין שאומרים טומטום הוא העולם. ד"א ולב כסילים לא כן ר' יודן ור' פנחס אמרי אמר הקב"ה לרשעים אני בראתי את העולם שנאמר (בראשית א) ויהי כן. ואתם אומרים לא כן, חייכם על כן לא יקומו רשעים במשפט והא טב להון אם אינם עומדין ונותנין דין אלא כאיניש דאמר קם פלניא בדינא ולא הוה ליה הקמת רגל: רבי אבא בר כהנא אמר רשעים שנים וחטאים שנים אלו ארבע מלכיות שאין להם הקמת רגל ליום הדין, ר' שמואל בר נחמני אמר פורעניות אחת מכלה אותן ואית לה הדין קרייא. על כן לא יקומו רשעים במשפט. במשפטים אין כתיב אלא במשפט הה"ד (ירמיה י) ובאחת יבערו ויכסלו. תמותת רשע רעה. (משלי כד) כי שבע יפול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה, אחת ולא בשתים. כי יודע ה' דרך צדיקים. זש"ה (משלי ט"ו) בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים מנין (בראשית כט) וירא ה' כי שנואה לאה. ודרך רשעים תאבד. אמר רבי אליקים איבד הקב"ה דרכן של רשעים מפני הצדיקים שלא יטעו בה. אמר ר' אלעזר אף בתחלה אבד מן הרשעים וכיון שהטריחו בה נתנה להם שנאמר (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ תדע לך שכן הוא. צא ולמד מבלעם הרשע בשעה ששלח לו בלק לקלל את ישראל מה הוא אומר לו (במדבר כב) אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב. ישן ונראה לו בחלום הקב"ה שנאמר (שם) ויבא אלהים אל בלעם. אמר לו אל תלך עמהם מיד אמר בלעם בשביל שאני צדיק אינו מבקש להטריחני אמר לו ואקלל אותו מכאן, אמר לו לא תאור את העם. אמר לו תאמר שאברכם, אמר לו אינן צריכין לברכתך כי ברוך הוא אמר ר' תנחומא אומרין לזיבורא לא מרובשך ולא מעוקצך אמר רבי ברכיה כשירצה הקב"ה וברוך שמו לברא את האדם ראה צדיקים ורשעים עומדין ממנו אמר אם אני בורא אותו הרי הרשעים עומדין ממנו. ואם איני בורא אותו היך צדיקים עומדים מה עשה הקב"ה פילג דרכן של רשעים מנגד פניו ושיתף מדת רחמים ובראו, הה"ד כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים גו' איבדה ממנו. ד"א ודרך רשעים תאבד. את מוצא איבד לנמרוד מפני אברהם. ואבימלך מפני יצחק. עשו מפני יעקב. הוי אומר כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך וגו'. דבר אחר ודרך רשעים תאבד. שכן הוא אומר (ישעיה סו) ונודעה יד ה' את עבדיו אומתי (שם) וזעם את אויביו: אמר רבי יוחנן עמד הקב"ה לישב בדין עם הצדיקים והרשעים והוא דן את הצדיקים ומזכן לג"ע. ודן את הרשעים ומחייבן לגיהנם. הרשעים אומרים לא דן אותנו כראוי למי שביקש זכה ולמי שביקש חייב. והקב"ה אומר אני לא בקשתי לפרסם אתכם. מה עושה הקב"ה קורא לאגלין שבהם והם יורדין לגיהנם אמר ר' פנחס כל מי שהוא מוהלט בעבירות אינו יכול לחזור בו ואין לו מחילה עולמית, אומר הקב"ה לרשעים אתם הציתם אש של גיהנם (משלי כו) פחם לגחלים ועצים לאש ואני נוקם מכם דיני דינין. רבי הונא בשם רבי שמעון בן לקיש אמר

ויצאו

פירוש מהר"י כהן

אך טוב. לעוה"ב שכולו טוב: ונקובות ידים. ע' ילקוט ישעיה מ'. ושם הגירסא נכונה: אלו ישראל. ודרש יזרו לשון נזר ועטרה: טומטום כו'. לשון ספק כמו הטומטום ספק זכר ספק נקבה כן העולם כספק אצלם מי ברא: והא טוב כו'. קושיא היא: ובאחת יבערו. בעבירה אחת היינו בע"ז: עמד הקב"ה. אולי צ"ל עתיד הקב"ה: לאגלין שבהם, ספק דין שלהם: אינו יכול לחזור בו, פי' לאחר מותו. אבל בחייו התשובה מועלת:

(ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות. שפשטו לא נאמר אלא הפושעים שעדיין הולכין ופושעין :

מזמור ב

למה רגשו גוים. זש"ה (ישעיה נ ז) והרשעים כים נגרש מה הים הזה כל סירותיו על פיו. כך סירותיהן של רשעים על פיהם פרעה אמר (שמות ה') מי ה'. סיסרא (שופטים ד) להין את בני ישראל בחזקה כה בחזקה בחירופין וגדופין כמה דכתיב (מלאכי ג) חזקו עלי דבריכם. סנחריב אמר (מלכים ב יח) מי בכל אלהי הארצות. נבוכדנצר אמר (דניאל ג) ומאן הוא אלה די ישיזבונכון מן ידי, ד"א למה רגשו גוים זש"ה (ישעיה מ') היושב על חוג הארץ. למה הרשעים דומין לחגבים שהם נתונין בקלפי מפרכסין לעלות והן נופלין כך הרשעים. ר' יהודה בר נחמני אמר אחר דור המבול כתיב (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים וגוג ומגוג אתו לעלמא דאתי ונפלו ודוד רואה ואמר למה רגשו גוים. ד"א מה הים הזה הגל שלו עולה ומתגבר כאילו מציף את העולם. וכיון שמגיע לשפת הים הוא משתטח לפני החול כך אומות העכו"ם כל מי שמזדווג לישראל לעשות להם רעה נופל לפניהם. למה שישראל משולין כחול שנאמר (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים. ואומות העכו"ם משולים כים וכן הוא אומר (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש את מוצא נמרוד וחביריו נזדוגו לאברהם ונפלו לפניו שנאמר (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה. אבימלך לפני יצחק. עשו לפני יעקב. פרעה ומצרים לפני ישראל וכן רבים בתורה ואף לעתיד לבא גוג ומגוג עתידים ליפול לפני ישראל ודוד רואה וצווח למה רגשו גוים. אמר רבי יצחק אפילו אומר אדם לחבירו למה את עושה כך הוא כועס עליו והצדיקים אומרים להקב"ה למה אתה עושה כך ואינם נענשין. ולמה אינם נענשין לפי שלא בקשו טובה לעצמן אלא על ישראל. אמר ר' איבו כל ריגושן של רשעים וכל יגיען לריק שנאמר (ירמיה נא) ויגעו עמים בדי ריק. אבל ישראל לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה :

יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד, שבאים על הקב"ה ואומר להם הקב"ה אני מנגינתם מתבר אנא להון כד"א (בראשית י"ד) אשר מגן צריך בידך. לעתיד לבא אומר למלך המשיח מדינה פלניא מרדה בך והוא אומר יבוא גובאי ויחריב אותה שנאמר (ישעיה יא) והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע. כיון שרואין צרתן רבה הן באים ומשתחוים למלך המשיח שנאמר (שם מט) אפים ארץ ישתחוו לך :

על ה' ועל משיחו. משל לגבור שהיה במדינה וכשהיו הגייסות באות לאותה מדינה היו יראים מאותו גבור ואומרים מה נעשה בואו ונהרג אותו גבור ואחר כך נזדווג למדינה. כך אלו. א"ר ברכיה בשם ר' לוי ארורים הם הרשעים שהם מקיימים עצה על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך. עשו אמר שוטה היה קין שהרג הבל בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה אני איני עושה כן אלא (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי. פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר כן ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו אני איני עושה כן אלא עד דיהון דקיקין תחות כורסייא דאיכהון אנא מחינא להון הה"ד (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. המן הרשע אמר פרעה היה שוטה שאמר כן ולא היה יודע שהבנות נישאות לאנשים והן פרות ורבות אני איני עושה כן אלא (אסתר ג) להשמיד להרוג ולאבד וכו'. גוג ומגוג עתידין לומר כן שוטים היה הראשונים שמעקיפין עצה על ישראל ולא היו יודעים שיש להן פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרונן ואח"כ אני חוזר על ישראל הה"ד על ה' ועל משיחו. והקב"ה אומר להם גוג ומגוג לי אתם באים להזדווג כמה גרודים יש לפני וכמה רשפים וברקים ולפידים ואני יוצא עמך במלחמה שנאמר (ישעיה מ"ב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה. מה כתיב שם (זכריה יד) והיה ה' למלך על כל הארץ :

ננתקה את מוסרותימו. אלו תפילין של יד ונשליכה ממנו עבותימו. אלו תפילין של ראש ד"א ננתקה את מוסרותימו אלו שבע מצות שנצטוו בני נח. ונשליכה ממנו עבותימו אלו הם מצות שהן קולעין בהם כגון סוכה ולולב שנקראו עבות שנאמר (ישעי' ב') לכו ונעלה אל הר ה' ונלכה בארחותיו אלו שבע מצות שהם כתופין בהם :

יושב

פירוש מהר"י כהן

סירותיו. פי' אשפות, כי היה אינו מחזיק בתוכו דבר מאום ופולט הכל על שפתו : חזקו עלי דבריכם. וסיפא דקרא זות עבוד אלהים וכו' : על חוג הארץ, סיפא דקרא ויושביה כחגבים : [מה הים, עיין בגרסא בילקוט ישעיה : נמרוד הוא אמרפל שנקר בג' בפסח בילקוט הפרשה : גובאי. הוא מין ארבה : קולעים, מלשון גדיל כמו קלעה הקב"ה לאוס וכו' : כסותן. מלי כתף כלך

יושב בשמים ישחק. אמר ר' יצחק כל עסקיו על הקב"ה בקדושה. דיבורו בקדושה שנאמר (תהלים ס') אלהים דבר בקדשו. קילוסו בקדושה שנאמר (ישעיה ו') קדוש קדוש קדוש הילוכו בקדושה שנאמר (תהלים ס"ח) הליכות אלי מלכי בקדש. נאדר בקדושה שנאמר (שמות ט') מי כמוכה נאדר בקודש. ד"א יושב בשמים ישחק אמר הקב"ה שוחקין אלו באלו ר' אחא בשם רבי שמואל בר נחמני אמר ארבע שחיקות הן. א' יושב בשמים ישחק. ב' (תהלים נ"ט) ואתה ה' תשחק למו. ג' (שם ל"ז). ה' ישחק לו ד' (משלי א) גם אני באידכם אשחק:

אז ידבר אלימו באפו וכתיב (תהלים כו) אל רחום וחנון. אלא חנון לישראל אבל לאומות עכו"ם באף ובחמה. שנאמר (ישעיה יג) הנה יום בא אכזרי ועברה לכן נאמר אז ידבר אלימו באפו:

ואני נסכתי מלכי מהו נסכתי משחתי. כמה דאמר (דניאל י) וסוך לא סכתי. ד"א אתיכתיה כמה דאמר (שמות ל"ב) עגל מסכה. ד"א גידלתיו כמה דאמר (מיכה ה') ושמונה נסיכי אדם. וכתיב (יחזקאל ל"ב) שמה נסיכי צפון. והיכן גדלתיו על ציון הר קדשי:

אספרה אל חוק מספרים הם בחוקה של תורה ובחוקן של נביאים וכתובים. בחוקה של תורה (שמות ד') בני בכורי ישראל. בחוקה של נביאים (ישעיה נ"ב) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא מה כתיב בתריה (שם מב) הן עבדי אתמך בו. בכתובים (תהלים ק"י) נאם ה' לאדוני. ה' אמר אלי בני אתה וכתוב אחד אומר (דניאל ז) וארו עם ענני שמיא. ה' אמר אלי בני אתה א"ר יודן כל הנקמות הללו בחוקו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. כל כך למה שהוא עוסק בתורה. ד"א בני אתה מכאן תשובה לאומרים יש לו בן ואת מותיב להון בן לי אתה אינו אומר אלא בני אתה כעבד שעושה לו רבו קורת רוח ואומר לו אנא מחבב לך כברי. (ר' הונא אמר לשלשה חלקים נחלקו היסורין. אחת נטלו אבות העולם וכל הדורות. ואחת דורו של שמד. ואחת דורו של משיח). וכד תיתי שעתיה אומר הקב"ה עלי לבראתו בריה חדשה וכן הוא אומר אני היום ילדתיך הא שעתא ברייה ליה וכן הוא אומר (מלכים א' ב') ואותו ילדה אחרי אבשלום וכי אמו של אבשלום ילדה לאדוניה והלא זה בן מעכה וזה בן חגית. אלא מה זה עשה רכב ופרשים אף זה עשה כן ומה זה היה בעל מחלוקת אף זה כן ומה זה חמשים איש רצים לפניו אף זה כן:

שאל ממני ואתנה גוים. אם גוים כבר הם נחלתך שנאמר (תהלים ע"ב) וירד מים עד ים ואם אפסי ארץ כבר הם אחוזתך שנאמר (שם) ומנהר עד אפסי ארץ. א"ר יוחנן ג' בני אדם אמר להם הקב"ה שאל ואלו הן. שלמה ואחז ומלך המשיח. שלמה שנאמר (מלכים א ג') בגבעון נראה ה' אל שלמה וכו'. אחז שנאמר (ישעיה ז) שאל לך אות. ולמה נקרא שמו אחז שאחז אותו מלהביא טובה לעולם. ד"א שאחז בתי מדרשות מלעסוק בתורה. מלך המשיח שנאמר שאל ממני ואתנה א"ר שמואל בר נחמני למדנו שנים מן אגדה אברהם ויעקב. אברהם שנאמר (בראשית טו) ה' אלהים מה תתן לי מכלל שאמר לו שאל יעקב שנאמר (שם כח) אם יהיה אלהים עמדי ושמרני מכלל שאמר לו שאל. וכן אומר (תהלים כ"א) חיים שאל ממך נתתה לו ומה שאלה שאל ממנו. שאל שיהיו ישראל חיים וקיימים לעולם:

תרועם בשבט ברזל. מעשה היה באחד מגדולי צפורי שמת בנו ואית דאמר מינאי הוה סליק ר"י למיחמי ליה חמא יתיה ושחיק א"ל מה את שחיק אמר ליה הדין אנן רחיצין במאריה דשמיא דאת חמי ליה לעלמא דאתי. אמר ליה לא מסתיא ליה הא גברא עקתיה אלא אף את אתי לאעקא ליה אמר ליה אית חספין מדבקין לא כן כתיב ככלי יוצר תנפצם אמר ליה רבי יוסי כלי יוצר זה עד שלא הוסק אין קיומו ברור ואם נשבר יש לו תקנה שיכול לעשותו אחר ומשהוסק קיומו ברור ואם נשבר אין לו תקנה. אבל כלי זכוכית משהוסק קיומו ברור ואם נשבר יש לו רפואה א"ל השמיע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך ומה כלי זכוכית על ידי שנעשה בנפיחה מרות בשר ודם ואם נשבר יש לו רפואה אדם שהוא עשוי בנפיחה של הקב"ה שנאמר (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים על אחת כמה וכמה א"ר יצחק כלי יוצר אין כתיב כאן אלא ככלי יוצר עד שלא הוסק יכולין הן לחזור:

נשקו

פירוש מהר"י כהן

שהם עמוקים בהם: נאדר בקדש וכו. פי ולכן נקט אלא יושבת שמים הנקראים מעון קדשו שנא' השקיפה וגו' לו' שגם ישיבתו בקדושה: רחום וחנון, וכתיב אחריו ארך אפים: אכזרי ועברה. וכתיב אחריו מחרון אף: אתיכתיה. פי' ל' מתכת: בכתובים וכו'. פי' ג' מקראות אלו מהכתובים נאום ה' אמר אלי וגו' וארו וגו' שמספרים שם בספר דניאל גדולות רבות למשיח בן דוד הזה אשר עליו אמר כאן בני אתה: כל הנקמות הללו. פי' ואתנה גוים נחלתך וגו' שכתוב כאן. בריה חדשה, שמלך שהתחדשות בנה: והיו הוא כאלו ילדו אז וכן וכו' שמלך שהנהגות אדוניה בן חגית היו דומין לשל אבשלום בן מעכה נקרא כאילו מעכה ילדה גם את אדוניה אחרי אבשלום: אית חספין וכו'. פי' שלא האמין בתחיה ובתמיה אמר וכי שברי חרס יכולין לחזור ולהדבק ועל הרשעים כתוב ככלי יוצר תנפצם שמנופצים לעולם: ואם נשבר וכו'. פי' ואין אתם נמשלים לכלי יוצר אלא לכלי

נשקו בר, זש"ה (ש"ה ז) שררך אגן הסהר למה נמשלו ישראל בחטין דכתיב בטנך ערמת חטים א"ר אידי מה חטה זו סרוקה מאמצעיתה ומתויימת מכל הפירות שהכל טפילין לה כך ישראל מצויינין באומות עכו"ם במילה ובציצית והכל טפל להם א"ר שמעון בן לקיש מה חטין הללו כשהן יוצאין לזריעה אין יוצאין אלא במנין וכשנכנסין אין נכנסין אלא במנין כך ישראל כשירדו למצרים ירדו במנין שנאמר (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך וכשעלו לא עלו אלא במנין שנאמר (שמות יב) כשש מאות אלף רגלי ר' חנינא אמר על הדא דר' שמעון בן לקיש למה נמשלו ישראל כחטים לומר לך בעל הבית שיש לו בן בית אם בא לחשב עמו אין אומר לו כמה משפלות של תבן אתה מכנים לאוצר או כמה חבילות של תבן אתה מכנים לאוצר או כמה חבילות של קש אלא נותן את הקוצים לאש וזורה את התבן לרוח ומהו אומר תן דעתך כמה חטים אתה מכנים לאוצר לפי שהם חיים לעולם בעל הבית הזה הוא הקב"ה שכל העולם שלו שנא' (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה בן בית זה משה שנא' (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא ומה אמר לו הקב"ה תן דעתך על העכו"ם לא כן למה שנמשלו בקש יאכלמו כקש. ומה עושין לקש מציפין אותו במים שנאמר (תהלים קמו) ונער פרעה וחילו בים סוף ונמשלו כקוצים שנאמר (ישעיה לג) והיה עמים משרפות סיד קוצים כסוחים אבל ישראל נמשלו כחטין שנאמר (שיר השירים ז) בטנך ערמת חטים לכך אמר לו הקב"ה תן דעתך למנות את ישראל לידע כמה יש בהן שנאמר (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל ד"א בטנך ערמת חטים שבולת של חטים מתמרת ועולה והקנה שלה ארוך ועליה רחבין וארוכין והשבולת בראש הקנה והקנה שלה מתגאה ואומרת בשבילי נגרעה השדה והעלין מתגאין ואומרין כן אומר להן השבולת הרי הגורן בא והכל מתפייסין ויודעין בשביל מי נזרעה השדה לא עשה זמן הרבה הרי הגורן בא הקש מכניסין לאש והמוץ זורין לרוח ומקיימין את החטין בגורן וכל מי שהוא רואה אותן נוטלן ונושקן כך אומות העכו"ם הן אומרים בשבילינו נברא העולם וישראל אומרים להן והלא כתיב והיו עמים משרפות סיד אבל ישראל לעתיד לבוא משתיירין לבד שנאמר (דברים ל"ב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. ד"א בטנך ערמת חטים ר' יוחן אמר ערימת חטים זו תורת כהנים שכל חטאות ואשמות כתובין בו. שנאמר (ויקרא ו) זאת תורת העולה (שם) זאת תורת החטאת (שם ז) וזאת תורת האשם סוגה בשושנים אלו דברי תורה שהן רכין כשושנים כמה מצות ודקדוקים יש בו כמה פגולין ונותרין יש בו אמר ר' לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בת כ' או בת שלשים משיוציא יציאותיו הוא בא להזדקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי והוא פורש ממנה מיד ומי גרם לו שלא קרב אליה אי זה כותל יש ביניהם ואי זה סייג ואי זה נחש נשכו ואי זה עקרב עקצו אלא מי עקצו דברי תורה שהן רכין כשושנה שכתוב בה (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. וכן הוא מי שהביאו לו תמחוי של בשר והוא רעב לאכול אמרו חלב נפל בתוכו מיד מושך ידו הימנו ולא טעמו ומי גרם לו שלא לטעום אלא דברי תורה שהן רכין כשושנה כד"א בהן (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו ד"א בטנך ערימת חטין רבי הונא בשם ר' אידי אמר והלא ערימת של אצטרובלין ושל פלפלין יפין מהן ולמה נמשלו בחטין אלא יכול אדם לחיות בלא פלפלין ובלא אצטרובלין. ואי אפשר לעולם לחיות בלא חטים וכשם שאי אפשר לעולם בלא חטין כך אי אפשר לעולם בלא ישראל:

נשקו בר רב ורב אחא אמר נשקו בר של תורה שנאמר (משלי ט) לכו לחמו בלחמי עד שלא תוקף עליהם מדת הדין ותאבדו דרכה של תורה ותאבדו דרך לא תהיו סוברין שמא אהליות ובצרצוריות אני צריך אלא ניצוץ אחד אני מסיק ומאבד עלמא דביאר. כי יבער כמעט אפו משל למלך שכעס על בני המדינה והלכו בני המדינה ופייסו את בן המלך שיפייס את המלך הלך הבן ופיים את אביו כיון שנתפיים לו לבנו הלכו בני המדינה לומר הימנון למלך אמר להם אלי אתם אומרים הימנון לכו ואמרו לבני שאלמלא הוא הייתי מאבד המדינה. כך אומות העכו"ם מבקשים לומר להקב"ה הימנון שנאמר (תהלים מ"ז) כל העמים תקעו כף אומר להם הקב"ה לי אתם אומרים הימנון לכו ואמרו לישראל שאלמלא הם לא נתקימתם אפילו שעה אחת שנאמר (דברים לב) הרנינו גוים עמו ד"א כי יבער כמעט אפו מלך בשר ודם כשהוא בכעס אינו ברצון

פירוש מהר"י כהן

זכירות שלכן כתיב ככלי יוצר ולא כלי יוצר בעצמו. אלא ככלי כלו' זהו רמז של כ"ף הדמיון של ככלי: שהכל טפלין לה, וכזה היא נכרת מכל הפירות והיא מעולה מכולן וכולן טפלין לה כך הם נבדקים מאמצעיתן בהתך הערלה ונכרין בזה ובציצית וכו': על האומות. פי' בתמיה לא כן אמר לו: מביזיות וכו'. פי' אחר שבולת הרבה בנשואין ושמח ומלפה לה זמן לה: אצטרובלין, מין פרי חבוב; ובצרצוריות. מיני כוסם שתקטירו לי בתשובתכם אהליות לשון מור ואהלים ובצר את ל' נס' ובזורן: הימנון. נאמנות כלומר הודה טובה והכנעה: הרנינו וכו'. פי' שאמר הקב"ה שירננו הגוים לעמו ישראל:

ברצון אבל והקב"ה אינו כן אלא כשהוא בכעס הוא ברצון שנאמר כי יבער כמעט אפו על אומות העכו"ם אבל ישראל אשרי כל חוסי בו אלו ישראל שהן חוסין בו בכל עת שלא יבער בהן ;

מזמור ג

מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, זש"ה (משלי כ"א) שמחה לצדיק עשות משפט שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין לפי שהיא מרומם בעולם שנאמר (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט. ד"א שמחה לצדיקו ש"ע שנעשה מדת הדין בבית והחריבו שכן הוא אומר (תהלים סח) נודע אלהים ממקדשיך א"ר יוחנן ממה שעשה במקדשו למקדשו לא נשא פנים לאחרים על אחת כמה וכמה. ד"א שמחה לצדיקו של עולם מה שמדת הדין עושה בהן שהוא מנקה אותן מעונות תדע לך שכן הוא שהרי דוד פגע בו מדת הדין התחיל שמח ומזמר ואומר מזמור. ד"א מזמור לדוד זש"ה (איוב כ"ח) לא ידע אנוש ערכה א"ר אלעזר לא נתנו פרשיותיה של תורה על הסדר שאלמלא נתנו על הסדר כל מי שהוא קורא מהן מיד היה יכול לבראות עולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה. וגלוי לפני הקב"ה שנאמר (ישעיה מד) מי כמוני יקרא יגידה ויערכה לי ר' יעקב בר אחא אמר למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשות גוג ומגוג, להודיע שקשה הבן הרע לאביו יותר ממלחמת גוג ומגוג רבי יהושע בן לוי ביקש לישב על הספר הזה ולסדרו יצאה בית קול ואמרה לו אל תפיחו את הישן. ר' שמואל ב"ר יוסי ביקש לישב הספר הזה לפני רבי א"ל (תהלים קי"א) סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר. מזמור לדוד אימתי אמר דוד המזמור הזה כשהיה עולה במעלה הזיתים ובוכה. אם בוכה למה מזמר ואם מזמר למה בוכה. א"ר אבא בר כהנא משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו וטרדו ושלח המלך לפידגוג שלו הלך הפידגוג אחריו ומצאו בוכה ומזמר. א"ל הפידגוג אם אתה בוכה למה את מזמר. א"ל בוכה אני שהקנטתי את אבא ומזמר אני על שאין דיני להריגה ולא די לי שלא יהרגני אלא שטרדני אצל דוכסין ואפרכין א"ר יודן אמר דוד יעקב אבינו ברח שנאמר (הושע י"ב) ויברח יעקב שדה ארם. משה ברח שנאמר (שמות ב') ויברח משה מפני פרעה ואני בורח כמותם התחיל אומר (תהלים קי"ט) זכרתי משפטיך מעולם ה' זכרתי מדת הדין שבה נהגת את הראשונים ונתנחמתי, ואימתי אמר דוד הפסוק הזה בשעה שאמר דוד (ש"ב ט"ו) ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלים קומו ונברחה רב ור' יודן רב אמר שלא ידונו אותנו כעיר הנדחת. ר' יודן אמר נטל בעל הכוס להדיח את כוסו ואינו זז משם עד שימרקנו כך כיון שראה דוד שמרק הקב"ה עונותיו התחיל לומר מזמור לדוד (ואימתי אמר כן דכתיב) (שם) וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי. ר' איבו אומר כרתי כורתי כריתות ומופלאי ב"ד. ורבנן אמרי שהם אומרים דבר ואין מי שיפליא אחריהן (שם) ויאמרו בכל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך הדין הזה בשעה שארכי שלו מקולקלת אין עומדין לפניו בטכסים שלהן אלא משונין ומטולטלין הצריכין לעמוד דרך ימין עומדין דרך שמאל הצריכים לעמוד דרך שמאל עומדין דרך ימין וכיון שרואין שתכסים שלו מתוקנת עומדין בטכסים שלהן. התחיל אומר אלו היתה ארכי שלי מקולקלת לא היה כל אחד ואחד עומד בטכסיסו התחיל מזמר. (ואימתי היה כן (שם) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן חד אמר למה נקרא שמו חושי הארכי שהיה מארכי של דוד. וחד אמר שעל ידו נתבססה מלכותו של דוד. וחד אמר על שם עירו נקרא וכיון שראה שנתבססה מלכותו התחיל מזמר. (ואימתי היה כן) (שם י"ז) ויהי כבוא דוד מהנימה זו בימוס ושובי בן נחש זה חנון בן נחש ולמה נקרא שמו שובי ר' אומר שישב יצרו לשעה ורב אמר שעשה תשובה (ווידוי). ומכיר בן עמיאל מלא דבר. וברזלי הגלעדי מרוגלים מיד התחילו מכבדין אותו שנא' משכב וספות וכלי יוצר. משכב אלו כרים וכסתות. ספות אלו חביות של יין כלי יוצר אלו הבאים מרתמה חטים ושעורים כמשמען. קלי ר' אומר שתיתא ופול. עדשים כמשמען. ודבש וחמאה כמשמען. ושפות בקר גבינים של חלב תורים שלא היה הזבוב יכול לעמוד עליהן אלא היה נופל. הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול. כיון שראה דוד כן התחיל אומר מאלו הייתי מתירא והשלימו לי אינה מהן אלא הקב"ה השלימם לי שנאמר (משלי ט"ז) ברצות

פירוש מהר"י כהן

מי כמוני וכו', וכיפיה דקרא הוא מאומי עם עולם והאותיות: אל תפיחו וכו'. פי' אל תעיר את אשר הוא בשינה לחקירו מבנתו כלומר להרגיז את דוד בקברו: זכרתי וכו'. כל זה הוא מפרש דמיון הנמשל למשל של בן המלך: שארכי שלו. ברכותו והנהגתו כשהוא דן: ויהי דוד בא וכו' וכתיב בתריה והנה חושי הארכי: מארכי, מגדולים ושרים של דוד: נתבססה נתקנה ונתכוונה ל' בסיס ושפל ולפי זה הארכי הוא לשון ארוכה ומרפא: ריעמא. שם עיר: כפית. לשון ספות הרוה את הצמאה: בחיתא. תנורה בנתייבשה בתנור: היה נופל. פי' שים הלב מאיזה מין שאין הזבוב יכול להריחו ומיד נופל ממנה וכילקוט

ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. התחיל לומר מזמור לדוד. (ש״ב טז) וילך דוד ואנשי בדרך וכי באויר היה להם לילך אלא הלכו בדרך ענוה. ושמעי הולך בצלע ההר מזכיר לו מעשה הצלע. והוא שדוד אומר (תהלים לח) כי אני לצלע נכון והוא שאמר דוד לעצמה בנו (מלאכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת. נוטריקון ״נואף ״מואבי ״רשע ״צורר ״תועבה. ואמר לו (ש״ב טז) והנך ברעתך מהו והנך אמר רבי אבא בר כהנא אוסקופי של בת שבע מהלך לפני דוד (שם יט) והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. רבי שמואל בר נחמני עלה מבבל לשאול ג׳ דברים מצא את רבי יוחנן שר הבירה אמר לו מאי דכתיב (שופטים ה) חדלו פרזון בישראל אמר לו ר׳ יוחנן העירות קטנות שחרבו בימי כיסרא כיון שעמדה דבורה נעשות אימהות כמה דאמר (דברים ג) לבד מערי הפרזי הרבה. ושוב אמר לו מאי דכתיב (דניאל ט) לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו היה לו לומר כי שמרנו תורתו. אמר לו ר׳ יוחנן יפה כתוב בנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה ונותן לו שכרו מה טובה יש לו. ואימתי מחזיק לו טובה בשעה שאינו עושה עמו באמונה ואינו מעכב שכרו כלל לכך כתיב לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו. אמר ר׳ שמואל בר נחמני ראית מימיך שמורדין במלך והוא מספיק להם מזונות כתיב (תהלים קו) יעשו עגל בחרב והמן יורד להם. א״ר שמעון בן יוחאי י״ג עגלים עשו. א׳ לכל שבט ושבט. ואחד דימוס לכולם. שנאמר (נחמיה ט) ויעשו נאצות גדולות. וכשבא רבי יהודה הלוי בר׳ שלום אמר לו עד כאן דרש ר׳ ברכיה. אמר לו אביו עד הירדן היה יורד המן להם והיו מקריבין לפני העגל ולא היה פוסק וכן הוא אומר (יחזקאל טז) ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי. מהו ויהי שהיו מקריבין אותו לפני ע״ז והיה המן יורד להן הוי יפה כתוב (דניאל ט׳) לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות. שוב שאלו מאי דכתיב (ש״ב יט) והנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. אמר ר״י מה הייתם אומרים בו בבבל אמר לו כך אנו אומרים כיון ששמעי בא אצל דוד אמר לו מה אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלן טובה כך אני גמלתיך רעה ואף אתה גמול עלי טובה כיוסף שגמל עם אחיו טובה שגמלו אותו רעה. א״ל ר׳ יונתן יפה אתם אומרים אלא שמעו דבר מופלא מהו אומר הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. (אמר לו) כל ישראל נקראו על שם יוסף כמו שנא׳ (עמוס ה׳) אולי יחנן ה׳ שארית יוסף. ואמר שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רינה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומקוים מה אתה עושה אם את מקבל אותי כל ישראל באין ומשלימין עמך. הוי הנה באתי היום ראשון. כיון שראה דוד התחיל לומר מזמור לדוד ה׳ מה רבו צרי. כתיב (ש״ב יב) ואת הכבשה ישלם ארבעתים. אמר ר׳ יהודה בר חנינא אמר לו הקב״ה אתה ניאפת אחת. שש עשרה נואפות יהיו לך. אתה רצחת אחד שש עשרה נרצחים יהיו לך. ארבעתים ארבעה על ארבעה. א״ר יהושע דוד אמר ה׳ מה רבו צרי אילו אחר נוטל מלכותי צרה גדולה היתה לי אילו בני נוטל מלכות של אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני נוטל מלכותי. ה׳ מה רבו צרי. אילו אחרים הורגים את בני צרה גדולה היתה לי ואילו בני הורג בנו של אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני הורג אותי. ה׳ מה רבו צרי. אילו אחר ענה את נשי צרה גדולה היתה לי. אילו בני ענה את נשי אחר צרה גדולה היתה לי. עכשיו בני ענה את נשי. ה׳ מה רבו צרי:

רבים קמים עלי. רבים בקומה. רבים בתורה. שובך לכה נקרא שמו שובך שהיתה קומתו כשובך הזה ושופך היה שמו שהיה שופך דמים. וכן גלית שכתוב בו (ש״א יז) ו׳ אמות וזרת. וכן רבים בתורה דואג ואחיתופל. דואג אב ב״ד היה שנא׳ (שמואל א כא) אביר הרועים אשר לשאול. ואחיתופל יועץ שנ׳ (ש״ב טז) ועצת אחיתופל אשר יעץ. איש קרי ולא כתיב שלא היה איש אלא מלאך וכן דוד אומר (תהלי׳ נה) כי לא אויב יחרפני ואשא. ואתה אנוש כערכי אשר יחדיו נמתיק סוד. הוי רבי׳ קמים עלי. רבים אומרים לנפשי. ר׳ שמואל פתר קרא בדואג ואחיתופל שהיו רבי׳ בתור׳ אמרו אפשר אדם ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה. אין ישועתה לו:

ואתה ה׳ מגן בעדי כל אלו שהגנת עלי בזכות אבותי. כבודי על ידי חושי שנתבסמה מלכותי על ידו, ומרים ראשי על ידי נתן הנביא שאמר לי בשמך (ש״ב יב) גם ה׳ העביר חטאתך. ורבנן פתרי קרא באומות העכו״ם. רבים אלו אומות העכו״ם. כמה דאמר (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים.

פירוש מהר״י הכהן

קורא גם המין ההוא ינקר״א והוא על דרך יניקא דחולין דף כ״ה לפי מה שפירש בו הערוך עיין בערוך: נואף וכו׳. שכל קנטורים אלה דבר שמעי אל דוד: אוסקופי. כמו אסקופה פ׳ הערוך גלוסית והענין שאמר לו שמעי שגלוסית בת שבע שהיתה ממנה כלומר שבאת עליה הוא שהולך לפניו וגורמת לו רעה זו. מה טובה יש לו. פי׳ אין על הפועל להחזיק טובה לבעל הבית על שנתן לו שכרו כי מהראוי הוא נותנו לו ומחויב ליתן לו כיון שעשה עמו באמונה: דימוס, פי׳ קבוע כבנין והומה: איש קרי. פי׳ כאשר ישאל איש בדבר אלהים מלת איש אינה כתובה שם רק נקודתה יש שם להורות שקורין מלת איש: וכן דוד אומר וכו׳. גם הוא ראיה על שהיה אחיתופל גדול בתורה שאמר לו דוד מה שאלה מהרבני אני שואל מפני שאלה גדול בתורה וכן ב׳ כתובים שמכית

אח״כ

רבים. אומרים לנפשי איפשר אומה ששמעה מפי אלהים שאמר (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ולסוף ארבעים יום אמרו לעגל אלה אלהיך ישראל יש להן תשועה. אין ישועתה לו ואתה ה׳ שהסכמת עמהם בתורה (שם כב) זובח לאלהים יחרם. מגן בעדי אלולי דאנהרת לי מגנהון דאבהתי שהגנת עלינו. כבודי ששכנת שכינתך בתוכנו שנאמר (שם כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ומרים ראשי תחת שהיינו מחויבים לך. הרמת ראש נתת לנו תלוי ראש נתת לנו שנא׳ (שם ל) כי תשא את ראש :

קולי אל ה׳ אקרא. א״ר ברכיה בשעה שהיה מקדשך בני היית עונה את תפלתנו ואף עכשיו שהוא הר שנא׳ ויענני מהר קדשו סלה :

אני שכבתי ואישנה. אמר דוד אני שכבתי מן הנבואה ואישנה מרוח הקדש. הקיצותי ע״י חושי הארכי. כי ה׳ יסמכני ע״י נתן הנביא. שאמר לי (ש״ב יב) גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות :

לא אירא מרבבות עם. כשבאו עמי במלחמה. והוא שמשה אמר (דברים ז) רבים הגוים האלה ממני מה כתיב לא תירא מהם :

קומה ה׳ הושיעני אלהי. א״ר פנחס בשם ר׳ הושעיה חמשה פעמים מקים דוד להקב״ה בספר ראשון שבתהלים. ארבעה כנגד ארבע מלכיות. וא׳ כנגד גוג ומגוג. כי הכית את כל אויבי לחי. א״ר לוי זו מכת הפה כמו דאמר (ש״ב יז) ויצו אל ביתו ויחנק. ר׳ אהבה אמר אותן שעשו כגבורים זה שמשון. הדא הוא דתימא (שופטים ט) ויבקע לחי חמור. שני רשעים שברת. אם עשית כן לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה :

מזמור ד

למנצח בנגינות מזמור לדוד בקראי ענני. ר״י אומר כל שאמר דוד כנגדו וכנגד כל ישראל אמר דוד. אלהי צדקי עליך לצדקני למה שאני משבט יהודה ואתה שומע תפלתו שנאמר (דברים לג) שמע ה׳ קול יהודה. רבנן אמרי אמרה כנסת ישראל בקראי ענני עליך לצדקני אם אין בי זכות עשה עמי צדקה. א״ר יהושע בן לוי לפי שדוד אומר קולי אל ה׳ אקרא אין לי אלא בזמן שהוא בנוי כשהוא חרב מנין ת״ל בקראי ענני. כל זמן שאקרא. ד״א בקראי ענני בג׳ דברים היה מצטער דוד עליהן והרחיב לו הקב״ה אחת על בית המקדש וכן הוא אומר (תהלים קלב) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו. והרחיב לו הקב״ה ומצא את המקום שנאמר (דה״א כב) ויאמר דויד זה הוא בית ה׳ האלהים. ואחת על אשת אוריה החתי שהיו ישראל מליזין אחריו ואומרים איפשר ששבה את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה. והרחיב לו הקב״ה ואמר לו (ש״ב יב) גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות. שלישית שהיו ישראל אומרין מה דוד סבור שהמלכות נשתלה מבת שבע. הרחיב לו הקב״ה שנאמר (דה״א כב) הנה בן נולד לך כי שלמה יהיה שמו וכי כל הבנים אינן נולדין ומהו נולד לך לך לרפואתך מן חטייא דילך. על ידי מי על ידי נתן הנביא שנאמר (ש״ב יב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. ד״א בקראי ענני זש״ה (דברים ד) כי מי גוי גדול ר׳ יודן בשם ר׳ יצחק אמר בשר ודם יש לו פטרון אמרו לו נתפש בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו אמר לו הרי הוא יוצא לידון אמר להם אני מתקיים עליו אמרו לו הרי יוצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב״ה הציל משה מחרב פרעה שנאמר (שמות יח) כי אלהי אבי בעזרי. א״ר ינאי כתיב (שם ב׳) ויברח משה מפני פרעה וכי אפשר לו לארם לברוח מן המלכות אלא בשעה שתפשו פרעה וחייבו להתיז ראשו קהת החרב מעל צוארו של משה ונשברה שנאמר (ש״ה ז׳) צוארך כמגדל השן זה צוארו של משה. א״ר אביתר ולא עוד אלא שנפלה החרב על צוארו של קוסטינר והרגתו שנאמר (שמות יח) ויצילני מחרב פרעה. לי הציל ולקוסטינר לא הציל. ר׳ ברכיה קרא עליה (משלי כ״א) כופר לצדיק רשע. ר׳ אבין קרא עליה (שם י״א) צדיק מצרה נחלץ. א״ר יהושע בן לוי בשעה שברח משה נעשו כל אוכלוסין של פרעה אילמין והרשין וסומין. אומר לאלמין היכן ברח משה ולא היו מדברין. לחרשין ולא היו שומעין. לסומין ולא היו רואין. והוא מה שאמר הקב״ה (שמות ד) מי שם פה לאדם תמן קיימת לך והכא לית אנא קאים. לכך כתיב (דברים ד׳) כה׳ אלהינו בכל קראינו

פירוש מהרז״ו הכהן

אא״כ בכל ראיה לכך : תלוי ראש, הכרת ראש : ויחנק. הרי מכת הפה שנחנק בגרון ונפתח הפה, בעל כרחו : זה שמשון. זהו מלת לחי שהכית אויבי שעשו בענין לחי כלומר גבורה כמעשה שמשון : שהוא בנוי. פי׳ דכתיב בתריה ויענני מהר קדשו סלה : [מצטער]. שכתוב אחריו בצר הרחבת לי : [כל ענותו]. שכתוב אחריו אם אתן שנה וגו׳ עד אמצא מקום לה׳ וגו׳ : [כי מי גוי גדול]. וכתיב בתריה בכל קראינו אליו : (קהת החרב). פי׳ נעתקה ותקע כף ירך יעקב תרגום ירושלמי וקהת כף ירכיה דיעקב. (לכך כתיב וכו׳) עד כאן כולו דברי ר׳ יודן כמשל השטרון להמשיך מקרא זה על בקראי ענני :

קראנו אליו. ר' יודן אמר שיטה אותרי. בשר ודם יש לו פטרון אומר לו נתפש בן ביתך אומר להם אני מתקיים עליו. אומר לו הרי הוא משלך לים היכן הוא והיכן פטרונו. והקב"ה אינו כן. הציל את יונה ממעי הדגה שנאמר (יונה ב') ויאמר ה' לדג. ר' יודן אמר לגרמיה ב"ו יש לו פטרון הגיע לו עת צרה אינו נכנס לפניו פתאום, אלא בא ועמד על פתח פטרונו וקורא לעבדו והוא אומר פלוני על הפתח. והקב"ה אינו כן הגיע עת צרה לישראל לא יהא קורא לא לגבריאל ולא למיכאל אלא קורא אותו והוא עונה אותו הה"ד (יואל ג) כל אשר יקרא בשם ה' ימלט. א"ר אלכסנדרי עובדא בחד ארכון דהוה דיין חד לסטים אמר ליה מה שמך אמר ליה אלכסנדרי ופנייה לאלכסנדריאה. ומה מי ששמו כשמו של ב"ו הוא ניצל מי ששמו כשמו של הקב"ה על אחת כמה וכמה. ר' פינחס אמר תרתי. חדא משום ר' זעירא וחדא בשם ר' תנחום. בשר ודם יש לו פטרון אם הטריח עליו ביותר הוא אומר אשכח פלן דהוה מטריח עלי טובא אבל הקב"ה כל מה שישראל מטריחין עליו מקבל שנאמר (תהלים נ"ה) השלך על ה' יהבך. בשר ודם יש לו פטרון באו השונאים ותפשוהו על פתח ביתו עד דהוה צוח ליה ועד דהוה נפ"ק ליה עברה החרב על צוארו והרגתו. אבל הקב"ה אינו כן הציל את יהושפט מחרב ארם. הה"ד (דה"ב יח) ויזעק יהושפט וה' עזרו ויסיתם אלהים ממנו. מלמד שלא היה רשר אלא התזת ראש. א"ר שמעון ב"ו יש לו קרוב אם עשיר הוא מודה בו ואם עני הוא אינו מודה בו. אבל הקב"ה אינו כן כשישראל בירידה קורא אותם אחים ורעים שנאמר (תהלים קכב) למען אחי ורעי. וכתיב (שם קמח) לבני ישראל עם קרובו. א"ר זעירא אדם יש לו בן בית. פעם ראשונה הוא נכנס אצלו ומושיבו על המטה. שניה על הכסא. שלישית על הספסל. רביעית הוא אומר כמה ספסל דחוק עלי פלוני מטריחני. אבל הקב"ה אינו כן כל מה שישראל דוחקין אותו ובאין למקום תפלתו שמחה הוא לפניו. לכך נאמר (דברים ד) כה' אלהינו בכל קראנו אליו. א"ר פנחס בשם ר' יהודה ע"ז נקראת קרובה והיא רחוקה שנאמר (ישעיה מו) ישאוהו על כתף יסבלוהו. סוף דבר עמו בבית יצעק ולא יענה. אבל הקב"ה אינו כן רחוק והוא קרוב ואין קרוב ממנו דאמר ר' לוי מן הארץ ועד לרקיע מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע מהלך ת"ק שנה. וכן בין רקיע לרקיע. ולמעלה מהרקיע טלפי החיות, ר' חלבו אמר אף טלפי החיות מהלך ת"ק שנה. ושוקי החיות כנגד כולם גבי החיות כנגד כולם. וכסא הכבוד כנגד כולן. למעלה מעולמו. ואדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחר העמוד לוחש תפלתו והקב"ה מאזין הה"ד כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ר' חנינא שאל לר' שמואל מהו (איכה ג) סכותה בענן לך. אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים אבל שערי דמעה לא ננעלים לעולם מאי טעמא כה' אלהינו. א"ר הושעיה אי זה אומה שמעכבת על אלוהה כאומה זו כיצד בשעה שזקנים יושבים לעבר שנה הקב"ה מסכים על ידיהם. ועליהם אמר דוד (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי יתברך שמו של הקב"ה שהוא משלים וגומר עם ישראל מה שהם עושים. מלך בשר ודם גוזר גזירה ואם מבקשין סנקליטין שלו לבטלה אינן יכולין בין ברצונם בין שלא ברצונם הן מקיימין גזרתו. אבל המלך עצמו אם מבקש מבטלה. אבל הקב"ה אינו כן אלא מה שסנהדרין גוזרין הוא מקיים. אימתי בראש השנה שסנהדרין יושבים ואומרים נעשה ראש השנה בשני בשבת. או בשלישי בשבת. מיד הקב"ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו וראו אם גזרו התחתונים וגמרו. ומשיבין לו רבונו של עולם כך גמרו שיהא ראש השנה ביום פלוני. מיד הקב"ה יושב באותו היום לדון עולמו, שנאמר (שם מז) עלה אלהים בתרועה. והכסאות מוצאות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים יושבין עמו לפניו שנאמר (דניאל ז) חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב. אלו מלמדין זכות. ואלו מלמדין חובה. למה (תהלים פא) כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. ישראל גזרו אותו היום ראש השנה. ואף הוא משפט לאלהי יעקב. שהוא מקיים גזרותיו ומסכים עמהם. הוי אומר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי שהוא מסכים לדעתן של ישראל. תדע לך שכן הוא. בא וראה כתיב (במדבר כט) יום תרועה יהיה לכם. לי לא נאמר אלא לכם. וכי הוא אומר (ויקרא כג) אלה מועדי ה' אשר תקראו

פירוש מהר"י הכהן

[לגרמיה]. דבר מיוחד לעצמו שלא על דרוש פסוק דבקראי ענני כהני שני מתלים רהבונים שדרשו על פסוק זה. [ופנייה]. פירש המליט השר את הלסטים למדינת אלכסנדרי שהיא שלו ונקראת המדינה על שם השר שגם הוא שמו אלכסנדרי וכיון ששם הלסטים כשמו הצילו מדין מות. [מי ששמו וכו']. פי' ישראל נקראין בשמו דכתיב כי שם ה' נקרא עליך. [אשכח פלן וכו']. פלוני זה נמצא שמטריח עלי מאד איני רוצה לסבול. (עם קרובו). וזה נאמר על שהיו ישראל נהוגים במצרים בשעבוד כדאיתא בואתחנן רבה ולקמן. [ויצעק אליו וגו']. פי' בפסוק של ישאוהו וגו' כתיב אח"כ אף יצעק אליו וגו'. [שערי דמעה]. ר"ל שערי תבונה הכי איתא בואתחנן רבה דפוס ישן דף קל"ה ע"א ע"ש. [סנקליטין]. פי' בית דין שלו:

תקראו אותם מקראי קודש. תקראו אתם. בין בזמנן בין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. הוי אומר כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו. ואין קראנו אלא קידוש מועדות כמה דאמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אתם. א״ר אבין בשם ר׳ אחא בשר ודם אם יש לו קרוב שבוי הוא מתבייש לו׳ שהוא קרובו. והקב״ה הוציא את ישראל שבויין ומטורפין וקורא אותם קרובים שנא׳ (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו. אמר דוד רבש״ע אפי׳ רשע שבישראל בא וקורא לפניך אתה עונה אותו מיד שלא יאמרו אומות העכו״ם כל הפנים שוות אף אתה עונני. אמר לו הקב״ה חייך עד שלא תקראני אני עונה אותך שנא׳ (שם ל) וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. ואו׳ (שם לה) יקראני ואענהו וגו׳. ואו׳ (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה. אעפ״י כן צריך שתהא קריאתו באמת. שנא׳ (תהלים קמה) קרוב ה׳ לכל קוראיו יכול לכל ת״ל לכל אשר יקראוהו באמת. (שם עג) אך טוב לישראל אלהים. יכול לכל ת״ל לברי לבב (נחום א) טוב ה׳ למעוז ביום צרה. יכול לכל ת״ל ויודע חוסי בו. (איכה ג) טוב ה׳ לקויו יכול לכל ת״ל לנפש תדרשנו. (תהלים קכה) הטיבה ה׳ לטובים יכול לכל ת״ל ולישרים בלבותם:

למנצח בנגינות. המזמור הזה נאמר בג׳ מיני שבח. בניצוח. בנגון. במזמור. בנגינות שהוא של נבואה כד״א (מ״ב ג) והיה כנגן המנגן. למנצח למי שהוא נאה לנצח. למי שנצוחו נצח נצחים. ד״א למנצח למי שמנוצח מבריותיו. מלך ב״ו מנצחים אותו כועס אבל הקב״ה נוצחין אותו ושמח שנא׳ (תהלים ק) ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. אלהי צדקי א״ר אחא אמר דוד לפני הקב״ה אלהי אתה ועליך לצדקני. ורבנן אמרו אמרו ישראל רבש״ע יש לנו זכות עשה עמנו. ואם לאו עשה עמנו צדקה. בני איש זה דואג ואחיתופל. בני אברהם יצחק ויעקב שנקראו איש. אברהם שנא׳ (בראשית כ) ועתה השב אשת האיש. יצחק נקרא איש שנא׳ (שם כד) מי האיש הלזה. יעקב נקרא איש שנא׳ (שם כה) ויעקב איש תם (יושב):

עד מה כבודי לכלמה. עד מתי אתם מכלימין אותי ואת כבודי וקוראים אותי בן ישי (ש״א כב) גם לכולכם יתן בן ישי (שם כט) כי בוחר אתה בבן ישי. כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה ולית לי שם:

תאהבון ריק. עד מתי אתם מרדפים אחרי דברים של ריקנות. אמרו אלהים עזבו אלהים שבחו אלהים סילק שכינתו ממנו ואין המלכות חוזרת לו מעתה. תבקשו כזב סלה. מה אתם סבורים ע״י שנסתלק מלכותי לשעה לעולם היא קיימת:

ודעו כי הפלה ה׳ חסיד כבר בשרני ע״י ישעיה (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי. וכד אתי ההיא שעתא ישמע בקראי אליו:

רגזו ואל תחטאו אמר דוד עד מתי אתם חוטאין ומרגיזין ואומרים פסול יש בו מרות המואביה בא. אמרו בלבבכם מאין אתם באים מאיסור שתי אחיות. דעו עיקרכם ודומו סלה:

רגזו ואל תחטאו א״ר אחא ארגיז יצרך ואל יחטיאך ורב אמר אבחיש יצרך ואל יחטיאך שלא תבוא לידי חטא. תנא בשם ר׳ אחא בר יעקב (ירמיה יז) מקוה ישראל ה׳ מה המקוה הזה מטהר את הטמאים אף הקב״ה מטהר את ישראל. ומי ראוי לילך אצל מי הוי אומר הטמא צריך לילך אצל המקוה ולטבול בו. כך אמר הקב״ה אני אמרתי כשאתה מתפלל התפלל בבית הכנסת שבעירך. ואם אתה אינך יכול לילך בבית הכנסת שבעירך. התפלל בתוך ביתך ואם אין אתה יכול לילך להתפלל תתפלל על מטתך. ואם אין את יכול לדבר הרהר בלבך. הה״ד אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. א״ר יודן ובלבד שתדומו מאותה עבירה שבידך ואם אתה עושה כן ראה מה כתיב בתריה זבחו זבחי צדק. מעלה אני עליך כאילו בנית מזבח והקרבת עליו קרבנות הרבה. זבח אין כתיב אלא זבחי. תנא הקורא שמע בבית הכנסת שחרית יוצא ידי חובתו ערבית לא יצא. אלא אם כן חוזר בביתו על מטתו, מה טעם כדי להבריח את המזיקין. ואין אומר דברים אחר אמת ויציב, והני מילי באמת ויציב דשחרית דאמר ר׳ זעירא בר אבא שלש תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה שנאמר (ויקרא א) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפלה:

זבחו זבחי צדק. תנא רבי חייא (שם יח) ושמרתם את משמרתי שמרו במשמרתי. מהו אני ה׳ אלהיכם מזומן אני ליתן את שכרך. ר׳ נתן בשם רבי אבא אמר ולא מקרא מלא הוא זבחו זבחי צדק אמר הקב״ה פשטו ידיכם במצות ובטחו בי שאני משלם לכם שכר:

רבים אומרים לנפשי. אלו אומות העכו״ם שאומרים לישראל מי יתן לנו להתערב עם ישראל בטובות של עולם הבא. וישראל אומרים להם בכמה צרות ובכמה שעבודין ובכמה

הריגות

פירוש מהר״י הכהן

[ולית לי שם]. וכי אין לי שם לעצמי שתקראו אותי בשמי.

הדיגות מסרנו עצמנו על קדושת השם ואתם באים לשוף אותה מן העקב. נסה עלינו אור פניך ה'. ר' הונא בשם ר' אחא אמר לאותו הקדע אנן מצפין. שנא' (ישעיה מט) הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי. א"ר יוחנן אמרו ישראל לפני הקב"ה אין לנו אלא הארת פניך שנא' (תהלים פ) אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה:

נתתה שמחה בלבי. אמרו ישראל אומות עכו"ם ע"י שעשו ז' מצות השבעת להם שלוה בעולם הזה במתן שכרן. אנו שנצטוינו על שש מאות ושלש עשרה מצות על אחכ"ו שתשפיע לנו טובות לעוה"ב. לפיכך כשאנו רואים שלותם של אומות העכו"ם אנו שמחים. הוי אומר נתתה שמחה בלבי. ר' יהושע בן לוי אמר משל למלך אחד שעשה סעודה והכניס את האורחים והושיבן על פתח פלטרין ורואין את הכלבים שיוצאין ובפיהם פסיונים וראשי פטומות וראשי עגלים התחילו אומרים מה הכלבים יש להן כך: סעודה עצמה שהיא מתוקנת לנו על אחכ"ו. ואומות העכו"ם נמשלו ככלבים שנא' (ישעיה נו) והכלבים עזי נפש והם בשלוה בעה"ז ישראל לעתיד לבא לא כל שכן הוי נתת שמחה בלבי. בשלום יחדו. אמרו ישראל כל הנביאים יחדו בשלומי. א"ר כל הנביאים פותחין בחובות וחותמין בנחמות. ר' אליעזר אומר כל הנביאים פותחין בתוכחות וחותמין בנחמות חוץ מירמיה שחתם בדברי תוכחות. הה"ד (ירמיה נא) ככה תשקע בבל ולא תקום. א"ל ר' יוחנן אף הוא בדברי נחמות חתם לפי שהיה רואה ירמיה ומתנבא בחורבן בית המקדש (חתם) יכול בחורבן בית המקדש חתם ת"ל (שם) עד הנה דברי ירמיהו. במפלתן של מחריבים חתם ולא חתם בדברי תוכחה. והא כתיב (ישעיה סו) והיו דראון לכל בשר. בעכו"ם הוא עוסק. והא כתיב (איכה ה) כי מאם מאסתנו. השיבנו תחת כי מאום מאסתנו. כי אתה ה' לבדד בעולם הזה. באותה שעה לבטח תושיבני:

דבר אחר למנצח בנגינות. זש"ה (משלי יא) בטוב צדיקים תעלוץ קריה. מה כתיב למעלה כן הפרשה קומה ה' ועכשיו אני מנגן להקב"ה כשיאבדו רשעים. וכן את מוצא (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה מיד אז ישיר משה. מהו ויאמרו לאמר. לומר לדורות כשתהיו נכנסין לצרה לא תאמרו אנו עושין מלחמה. ה' נלחם לכם ואתם אומרים שירה. (שופטים ד) ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה. אחר כך (שם ה) ותשר דבורה. וכן הוא אומר קומה ה' הושיעני ואח"כ כי הכית את כל אויבי לחי וכי בלחי הכה אותם אין לו שרפים ואין לו פגעים. שיני רשעים שברת. משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהלכו בדרך. אחד צדיק ואחד רשע מצאו פונדק אחד. אמרו זה לזה נכנס בפונדק זה ונאכל. נכנסו שניהם ביחד הרשע ראה שם ברכות הרבה של דגים ופר ושור וכבש ואיל וכל עופות. אמר אותו רשע לצדיק למה אין אנו נותנין מעות ונקבל. א"ל אותו צדיק לרשע. וכי היום פתח מחדש זה הפונדק בעדינו אלו היום פתח ראשון היינו בודקין אותו. סוף דבר נכנסו שניהם לפונדק. ישבו זה לעצמו וזה לעצמו היה אותו רשע אומר לפונדקי הבא לי פסיוני אחד. הבא לי קונדרוטון. הבא לי מהכל. ואח"כ אמר אותו הצדיק לפונדקי הבא לי גלוסקא אחת והבא לי קערה אחת של עדשים. והיו יושבין ומשחקין זה על זה. הרשע אומר על הצדיק ראו זה השוטה כל הברכות הללו הם לפניו והוא אוכל עדשים. הצדיק ראה אותו איך הוא משחק עליו ואומר ראו כמה שוטה הוא זה. אוכל עכשיו ואח"כ שוברין את שיניו. אמר לו הצדיק תן לי שתי כוסות יין לברך נתן לו ובירך עליהם ועמד ונתן לפונדקי מעות אותו המעט שאכל והלך לו לשלום. אותו הרשע עמד לצאת אמר לו עשה חשבון. אמר לו כמה אכלתי גלוסקא אחת. אמר לו לא כי אם שתים. והוא אומר לא כן. וכן מתוך כך נכנסו דברים ביניהם התחיל הפונדקי שובר את שיניו. לכך נאמר שיני רשעים שברת. הרשעים אומרים (תהלים עג) איכה ידע אל והצדיקים אומרים (שם קלט) כי אין מלה בלשוני הן ה' ידעת כולה:

מזמור ה

למנצח זש"ה (במדבר כא) וממתנה נחליאל. ר' יהודה אומר מן המדבר זכו שניתן להם תורה ע"י משה רבינו שנאמר (שמות לא) ויתן אל משה. וממתנה נחליאל. נחלו ע"ז ואמרו לעגל (שם לב) אלה אלהיך ישראל. מנחליאל במות משנחלו ע"ז בא עליהם מלאך המות שנאמר במדבר

פירוש מהר"י הכהן

[לסוף זנו']. כלומר אותנו שאתם מבקשים למעט ולסוף אותם גם מהככר שלכסוף בעוה"ב וליהנות עמנו. [לאותו הקלע]. פי' מיני ארוכה וכנגד קשור בראשה כעין דגל. (פסיונים) מין עופות תבוכים. [אין לו פרסים וכו']. בתמיה והתבוכה פהא בפירושו דקרא הוא כדאמר לעיל אותן שעשו כגבורים כשמבון מכתוב וימלא לחי תמור עיין לעיל סוף מזמור ג'. [כ' טיבום]. פי' על הא' בירך בורא פרי הגפן תוך הסעודה ועל הב' ברכת המזון. (הרבמים אומרים וכו'). בילקוט לא גרסי' ליה:

(במדבר יד) במדבר הזה יתמו· ומבמות הגיא שגרמו לאותו צדיק שנקבר בגיא. והוא שירמיה אמר להם (ירמיה ב) ראי דרכך בגיא. ורבנן אמרי ממתנה נחליאל נחלו להקב"ה לאלוה והוא נחל אותם לאומה. וממדבר מתנה שזכו לקבל את התורה מן המדבר. אמר דוד הואיל וכן הוא אני אומר על שתיהן למנצח אל הנחילות. ד"א וממתנה נחליאל לא תאמר כך אלא ממתנה נחלתי לאל. בשביל הבאר שנתן להם הקב"ה היו אומרים שירה והיה להם המים [כנחל] שכל אשה שהיתה רוצה ללכת מבית אביה לבית בעלה היתה הולכת בספינה. וכן אמר דוד (תהלים קה) הלכו בציות נהר. אמרה כנסת ישראל מתוך שהבאר נתן לי מתנה נחלתי אותו. וכן הוא אומר (איכה ג) חלקי ה' אמרה נפשי. אמר להן הקב"ה אני חלקכם ואתם חלקי שנא' (דברים לב) כי חלק ה' עמו. אמר דוד הואיל וכן הוא אני מזמר על נחלתי. אל הנחלה אינו אומר אלא אל הנחילות על הנחלה שנחלתם אותי ועל הנחלה שנחלתי אתכם. ומנין אתה למד שמן המתנה נחלוהו שעד שלא ישתו מן הבאר מה היו אומרים (שמות יז) היש ה' בקרבנו. משׁשתו אמרו (שם יט) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בשתי נחילות נחלנו אותך ונחלנו את התורה. וכן אמר דוד (תהלים קיט) נחלתי עדותך לעולם. וארץ צבי נחלתי שנאמר (ירמיה ג) ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים. מהו צבאות שהכל צובין בה. משל למלך שהיה יושב על שלחנו והיה לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן והיה עושה לו מתנות והיה בה שדה אחת והיו הכל צובין בה. אמר לחן זה הוא שלי. וכן הוא אומר (דברים לב) בהנחל עליון גוים ולמי נתן חלקו לבנו הקטן. כך יעקב חבל נחלתו וכתיב (עמוס ז) מי יקום יעקב כי קטן הוא· ואף בית המקדש נחלה. וכן הוא אומר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב. ומה טובתן כנחלים נטיו. מה הנחל הזה אדם יורד בו טמא ועולה טהור אף בית המקדש נכנס בו בעונות ויוצא בלא עונות. וכן משה אומר (דברים יב) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. מנוחה זו הארץ. נחלה זו בית המקדש. אמר לו דוד כל מה שנתת לנו טובים ונעימים הם. שנאמר (תהלים טז) חבלים נפלו לי בנעימים. וכן הוא אומר (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי. אלולי שישבתי בחשך לא היה אור לי. אמר להם הקב"ה הצדקתם עליכם את הדין אני קורא לכם (ישעיה סא) אילי הצדק מטע ה' להתפאר. דבר אחר אל הנחילות זש"ה (משלי ח) להנחיל אוהבי יש. אמר ר' חנן התורה אמרה בשמאלה עושר וכבוד ובני עניים. ורוח הקדש משיב ואומר להנחיל אוהבי יש. ולמה הם עניים בעולם הזה כדי שלא יתעסקו בדברים בטלים וישכחו את התורה. וכן הוא אומר (שם) ה' קנני ראשית דרכו. מזמור לדוד זש"ה (תהלים קטז) מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. אמר רבי שמואל ארבעה מזמורים שהיה צריך לומר אדם הראשון אמרן דוד. ואלו הן (שם כד) לה' הארץ ומלואה ולמה היה צריך לאמרו שבשבילו נברא העולם על מליאתו. (שם יט) השמים מספרים כבוד אל. ולמה היה צריך לאמרו שהוא ראה אותן תהלה. (שם נב) מזמור שיר ליום השבת. ולמה היה צריך לאמרו שהשבת פינה אותו מן הדין. ולמנצח אל הנחילות למה היה צריך לאמרו שהוא נחל את העולם תהלה:

למנצח אל הנחילות. אמר ר' שמואל בר נחמני על שני נחילות שנחל דוד את המלכות בעולם הזה ולעולם הבא. אמר דוד על שתיהן אני מזמר אל הנחילות. אמר רבי יהושע בן לוי הנחילות נוטריקון הוא ה' חמשה חומשי תורה, נ' כנגד חמשים יום שבין פסח לעצרת. ח' כנגד שמונת ימי המילה. י' כנגד עשרת הדברות. ל' כנגד שלשים צדיקים שאין העולם חסר מהם כאברהם. שנאמר (בראשית יח) ואברהם היו יהיה בגימטריא תלתין הוו. כשישראל זוכין שמונה עשרה בארץ וי"ב בחוצה לארץ. וסימן טוב לישראל כשהארץ מעמדת שנים עשר צדיקים. אמר ר' זעירא שיתתן של ישראל תורה היא. תהא אח לשבעה ואב לשמונה. א"ר יהושע בן לוי זה אברהם שהוא אב ליצחק ולישמעאל ולבני קטורה. רבי שמואל אמר זה ישי שהוא אב לשמונה. ואח לשבעה זה הוא דוד שהוא אח לשבעה. הטה אלי אזנך ענני. זה שבטו של דוד שניתנה לו שמיעה שנאמר (דברים לג) שמע ה' קול יהודה. כי עני ואביון אני אמר ר' יוחנן כל מקום שנאמר עני ואביון בישראל הכתוב מדבר שנאמר (ישעיה מא) העניים והאביונים. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בשעה שיש לי כח לעמוד לפניך בתפלה ולהוציא אמרי האזינה ובשעה שאין בי כח התבונן מה בלבי בינה הגיגי. ד"א כי עני ואביון אני. וכי עני היה דוד והכתיב (דה"א כב) והנה בעניי הכינותי לבית אלהי. ומהו בעניי בצער שציערתי עליו. ר' יהודה פתר לה בארבע מלכיות אמרי האזינה בבבל. בינה הגיגי במדי. הקשיבה לקול שועי ביון. כי אליך אתפלל באדום. ולמה הוא אומר מלכי ואלהי באדום. אמרו ישראל לפני

פירוש מהרז"ו כהן

[לאותו צדיק נמס]. כדי שיתיו עמו מתי מדבר לפס"ד : [זוכין כס] · רוצין ותפלים כס : [שיתתן של ישראל וכו']. עיין בירושלמי ריש

לפני הקב"ה ראה כמה שמרות וגזרות היא גוזרת עלי לבטל אלהותך ומלכותך ממני ולא בטלינן. ובכל יום אנו נכנסין לבתי כנסיות וממליכין אותך שתי פעמים ואומרים שמע ישראל ואת עביד דידן ואנן עבדינן דידך שנאמר דודי לי ואני לו:

כי לא אל חפץ רשע אתה. שאין אתה חפץ בחיובן של בריות. שנאמר (יחזקאל לג) אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. לא יגורך רע שאין אתה גר אצל הרעה ולא הרעה גרה אצלך. ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר המלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא שנאמר (ישעיה יג) באים מארץ מרחק מקצה השמים ה' וכלי זעמו. מ"של למלך שהיו לו שני לגיונים קשים. במזמור תפלה לדוד. את מוצא שלש לגיונות מהלכין לפני הקב"ה ואלו הן (תהלים פה) צדק לפניו יהלך. (שם נו) אש לפניו תלך. (חבקוק ג) לפניו יהלך דבר. ואיזהו פנימי שלהם צדקה שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה. א"ר יודן להודיעך כמה כחה של צדקה ולהודיע לעושי צדקה עד היכן מתן שכרן לכך נאמר לא יגורך:

לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך. אלו שלבם מלא הוללות. ד"א הוללים אלו שמביאין יללה לעולם. ד"א הוללים ערבוביא כמה דאמר (קהלת ב) לשחוק אמרתי מהולל. אמר ר' יששכר עומד אדם ועושה גדישין של עבירות אומר הקב"ה יעשה אדם תשובה וכמי שלא חטא דכתיב (איוב יא) וירא און לא יתבונן. ר' סימון פתר קרא בישמעאל (בראשית כא) ויפקח אלהים את עיניה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא את מעלה לו את הבאר. והוא שישעיה אומר (ישעיה כא) משא בערב. אמר להן הקב"ה מהו עתה צדיק או רשע. אמרו לו צדיק אמר להן איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנאמר (בראשית כא) כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם. ולא בשעה שהוא עתיד לבוא. ר' חיננא בר פפא פתר קרא בירבעם (מלכים א יא) ושניהם לבדם בשדה שהיה שקול באחיה השילוני. וישבו שניהם שישבו לסדור במעשה מרכבה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה אדם שהוא עתיד להעמיד שני עגלים את מגלה לו סדרי מרכבה. אמר להם ועכשיו מהו אמרו לו צדיק. אמר להן איני דן את האדם אלא לפי מעשיו של אותה השעה:

שנאתי כל פועלי און. זה דואג ואחיתופל שהיה פעולתן של אמת ועשו אותה של שוא. תאבד דוברי כזב שאינן לא חיין ולא עומדים בדין דתנינא ג' מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב. ואלו הן. בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי. האשימם אלהים מדבר בנבוכדנצר הרשע שהחריב בית המקדש ואח"כ נטרד שנאמר (דניאל ד) ומן אנשא לך טרדין. ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל אמר כל מה שפרט דוד בספר תהלים כלל אותו רשע בפסוק אחד. (שם) אנא נבוכדנצר משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל מעבדוהי קשוט. את מוצא בדוד שאמר (תהלים קמז) שבחי ירושלים את ה' הללויה. והוא אמר למלך שמיא. דוד אמר (שם יא) כי צדיק ה' צדקות אהב. ואותו רשע אמר (דניאל ד) די כל מעבדוהי קשוט. וכן את מוצא ברבן של נביאים מרע"ה שאמר בסוף קילוסו (דברים לב) הצור תמים פעלו שלא יאמרו כל באי העולם שמא עברה עליו מ"ה שלא נכנס לארץ ישראל חס ושלום אין לפניו משוא פנים. אלא הצור תמים פעלו ובמה שקילס אותו רשע די כל מעבדוהי קשוט. ואף חנה אמרה (ש"א ב) ממית ומחיה. ואותו רשע אמר ודי מהלכין בגוה יכיל להשפלה. אמר לו הקב"ה רשע אתמול אמרת (דניאל ג) ומאן הוא אלהא די ישיזבינכון מן ידי ועכשיו אתה אומר קלוסי איני רוצה לא בך ולא בקילוסך. ומי יקלסני ישראל שנאמר (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו:

ברוב פשעיהם הדיחמו. אמר רבי אלכסנדרי מה איכפת לה בירושלים אלא כי מרו בך שרבו כנגדך:

וישמחו כל חוסי בך. ר' זבדי בן לוי ור' יוסי בר פינחס ורבי יהושע בן לוי קראו ג' פסוקים הללו בשעת סילוקן מן העולם. חד מנהון אמר וישמחו כל חוסי בך. והד אמר (תהלים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך. ואידך אמר (שם פ"ד) כי טוב יום בחצריך מאלף. ואית דאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

כי אתה תברך צדיק. בנוהג שבעולם אדם נותן לחבירו ליטרא של זהב ועמדו עליו ליסטים ונטלו ממנו היכן הוא מתנתו והקב"ה אינו כן אלא כי אתה תברך צדיק ולא עוד אלא שעושה לו מגן שנאמר ה' כצנה רצון תעטרנו תמן תנינן לא יצא אדם בסייף ולא בקשת:

מזמור ו

למנצח על השמינית. זש"ה שבע ביום הללתיך. א"ר יהושע בן לוי אלו שבע מצות שבקריאת שמע יוצר ואהבה רבה שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב וגאל ישראל. ולפי שאין

שאין מצות ציצית בלילה מוסיף פורס סוכת שלום. ר' אבין בשם ר' נחמיה אמר אלו שבע מצות שאדם עושה בכל יום קורא קריאת שמע שתי פעמים ומתפלל שלש פעמים. ואוכל ומברך שתי פעמים. היה ר' מאיר אומר חביבה המילה שנשבע הקב"ה לאברהם שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם שנא' (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' ברית את אברהם וגו' ומי יורד לשם מה כתיב אחריו את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. וכן יחזקאל אומר (יחזקאל לב) רדה והשכבה את ערלים וגו'. וכן ישעיה אומר (ישעיה ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק. למי שאין בו חק ברית מילה, ומנין שנקרא חק שנאמר (תהלים קה) ויעמידה ליעקב לחק. אבל המינים ופושעי ישראל שכפרו בהקב"ה מישך להם ערלה ונופלים בגיהנם שנא' (שם נה) שלח ידיו בשלומיו חלל בריתו שהרי כל מצות שהן בידינו אין אנו עוסקין בהן כאופן וכהלכה לדקדק על כל אחת ואחת (תימה הוא על הקב"ה על מה מעמיד אותם ומאריך עולמו כי אין מוחזקות בידינו) כי אם מצות מילה והבל פיהן של תינוקות של בית רבן שאין בם חטא שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, שהרי אדם נכנס לבית הכנסת מתעטף בציצית ולובש תפילין בראשו ובזרועו וד' ציציות מקיפות אותו מד' רוחותיו. וכשהוא נכנס בבית המרחץ הוא מביט בעצמו ואומר הריני ערום מן המצות. וכשהוא מסתכל במילה שהיא שקולה כנגד כל המצות דעתו מתקררת. כיון שראה דוד כך אמר מזמור עליה למנצח על השמינית על המילה שניתנה בשמיני:

דבר אחר למנצח על השמינית. על ארבע מלכיות שהם שמונה וארום היא השמינית הה"ד (דניאל ב) ראשיה די דהב טב ידוהי ודרעוהי תרין. מעוהי וירכתיה תרין. שקוהי תרין. ורגלוהי תרין הרי שמונה שהן ארבעה. בבל וכשדים מדי ופרס יון ומקדון ארום וישמעאל הרי שמונה מלכיות: לכך נאמר על השמינית. רבי איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אנו מקלסין אותך בשעה שאתה מציל אותנו משמנה מלכיות שנאמר (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות לכך נאמר על השמינית. ר' יודן בשם ר' אמי אמר. אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע אף על פי שכתוב בי (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח. אל באפך תוכיחנו. ואעפ"י שנאמר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. אל בחמתך תיסרני, א"ר יוחנן משל למלך שהיו לו שני קוסטנרין רעים וכל מדינה שכועס עליה הוא רודה אותה בהן. פעם אחת סרחה עליו מדינתו. ובקש לשלוח עליה אותן שני קוסטנרין לרדותה. התחילו מבקשין ממנו ארוננו המלך בכל מה שאתה מבקש רדה אותנו חוץ מאלו. כך אמרו ישראל רבש"ע אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני אמר להן אם כן למה לי אף וחימה. א"ל יש לך למי לשלוח (שם עט) שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך. ואף הקב"ה מקבל מהם ואומר (מיכה ה) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים. אבל בישראל מה כתיב (הושע יא) לא אעשה חרון אפי. א"ר אליעזר משל למלך שכעס על בנו ובידו חרב הנדית ונשבע שהוא מעבירה על בנו על ידי שהכעים לאביו. אמר המלך אם אני מעבירה על צואר בני אין לי חיים. ואח"כ מי ירש אותי ומלכותי. וגם כן לבטל את גזירתי אי אפשר. מה עושה המלך הכנים התרב לנרתיקה והעבירה על ראשו. נמצא לא הזיק את בנו וגם כן לא ביטל את גזירתו. ר' חנינא אמר למלך שכעס על בנו היתה לפניו אבן גדולה ונשבע המלך שהוא זורקה בו. אמר המלך אם אני זורקה בו עוד אין לו חיים. מה עשה המלך כתתה ועשאה צרורות קטנות והיה זורקה בו אחת אחת. נמצא לא הזיק את בנו ולא ביטל את גזירתו. ורבנן אמרי משל למלך שכועס על בנו ונשבע שהוא מכה אותו מאה חבלים. אמר המלך אם אני מכה אותו עוד אין לו חיים. מה עושה נטל את החבל ונתנה על צוארו. לכך אמר אל בחמתך תיסרני:

חנני ה' כי אומלל אני. משל למה הדבר דומה לאדם שתפסוהו ליסטים והיה כל אחד ואחד מתעולל בו להכותו. יש מהן בעצים. ויש מהן באגרופין. וכשהניחוהו הלך לביתו עלה למטה ואמר עצמו עצמותי כך ישראל אומות העכו"ם משעבדין בהן בכל מלכות ומלכות בכל

פירוש מהרי"ו כהן

ריב אין מעמידין: [את הכרם כרית וגו']. וכתיב לפניו והנה תנור עשן ולפיד אש שהוא רמז לגיהנם ועליו כ"ת ה' וגו': [שלח ידו וגו']. ושלח ידו היא הרמז לגיהנם כדכתיב יפדה נפשי מיד שאול ימלט נפשו מיד שאול סלה וכוונת והעיקר שכתוב שם בענין לפניו ירדו שאול חיים וממילא קאי עלה שלח ידו וגו': [ישמעאל]. בילקוט יש בעיר תחת ישמעאל: [עצמו עצמותי]. פי' נתרוקני עד העצם ובילקוט יש יבשו עצמותי וגירסא אינה לשון מקרא ואולי צ"ל עצמו אלמיתי שהוא פסוק תהלים ס"ט:

בכל מיני שעבורין וכשיגיע לבנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אומרים ישראל לפני הקב"ה חנני ה' כי אומלל אני:

ונפשי נבהלה מאד (והמה אונך) ואתה ה' עד מתי. ואתה ה' שהבטחתני (תהלים לא) עמו אנכי בצרה ומהו עד מתי אמר רב כהנא משל למה הדבר דומה להולה שהיה מתרפא על פי הרופא והיה אותו החולה מקוה לרופא מתי יבא בארבע שעות או בחמש שעות או בח' עם דמדומי חמה הרי הוא ממשמש ובא. אמר לו אם שהית עוד ציבחר נפשי נפקת. כך אמר דוד ונפשי נבהלה מאד ואתה ה' שאתה הרופא נשתהית לבוא אלי:

יבושו ויבהלו. רבנן אמרי לעתיד לבוא נוטל הקב"ה הצדיקים ומראה להם גיהנם ומקומות פנויות בתוכו ואומר להם מקומות הללו פנויות לכם אלא זכיתם ועשיתם מעשים טובים וירשתם גן עדן. וכן הרשעים נוטלן ומראה להם גן עדן ומקומות פנויות בתוכו ואומר להן אלו המקומות פנויות לכם ולחביריכם. אלא שנתחייבתם במעשים הרעים וירשתם גיהנם. א"ר יהושע בן לוי אין הקב"ה מקלל את הרשעים אלא בבושה. ולא עוד אלא שכופל להן קללתם שנא' יבושו ויבהלו מאד. וכשהוא מברך את הצדיקים כופל להן ברכתן (ישעיה מה) לא תבושו ולא תכלמו ואכלתם אכול ושבוע:

דבר אחר למנצח על השמינית, זש"ה (משלי כג) אל תמנע מנער מוסר. הוזהר כשאתה מכה אותו הכהו בשבט שלא ימות. וכן הוא אומר (שם) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל. טובה היא המרדות ולא באף, וכן הוא אומר (ירמיה י) יסרני ה' במשפט אין כתיב אלא אך במשפט. לכך אמר אל באפך תוכיחני. האף והחמה שני קוסטנרות של מות. וכן שלמה אמר (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות. וכן משה אמר (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה. לכך נאמר אל באפך תוכיחני. טובים היסורין אלא שאין בי כח לעמוד בהן לא באף ולא בחמה.

יגעתי באנחתי. זה רבי זכריה בן הקצב שאמר לחכמים המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו גוים להיכל עד שיצאו. אמרו לו אין אדם מעיד על פי עצמו. התחיל בוכה ומנחה ברמעות מטתו שהיתה אשתו ישינה אצלו והיה יודע שאשתו טהורה לו ולא היה מכירה מפני גזירת חכמים והיה קורא הפסוק הזה יגעתי באנחתי ובכעס שבעסתי:

שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקח. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מלך ב"ו אחרים מקבלין אנסיומא שמשיטין לו אני איני מבקש אלא אנסיומן שלי ה' תפלתי יקח:

מזמור ז

שגיון לדוד. זש"ה (קהלת י) גם במדעך מלך אל תקלל. מלך שבדורך אל תקלל ועשיר שבדורך אל תקלל. כי עוף השמים יוליך את הקול. אמר ר' ירמיה זה העורב וחכמת טיארין: ובעל כנפים יגיד דבר משום אזנים לכותל. אמר הקב"ה לדוד למה את מקלל את משיחי. יבושו ויבהלו. מי הם אויביך לא שאול שאמרת (תהלים יח) ביום הציל ה' אותו מיד שאול. אמר לפניו רבש"ע שגגות אל תעשה עלי כזדונות. (שם יט) שגיאות מי יבין. שגיון לדוד ר' יהודה בשם רבי לוי אמר שלשה דברים הוציא דוד מפיו על שאול ושלשתן נתקיימו בו. שנאמר (ש"א כו) ויאמר דוד חי ה' כי אם ה' יגפנו. וכן הות ליה. או יומו יבא ומת. וכן הות ליה. או במלחמה ירד ונספה. וכן הות ליה שנאמר (שם לא) וימת שאול ושלשת בניו. למה נשבע חי ה'. רבי אלעזר אמר ליצר הרע נשבע ואמר חי ה' שאיני עושה דבר זה, ר' שמואל בר נחמני אמר לאבישי בן צרויה נשבע ואמר לו חי ה' אם תגע בדמו של צדיק שאני מערב דמך בדמו. (ש"ב ג) ולשאול פלגש כד איתעבד שאול מלך הוא עוד זעירא אפי' וכתיב (שם ה) ויקח דוד עוד נשים ופילגשים מירושלים ואת מדמה עצמך לשאול שאול (שם א) מנשרים קלו (רגליו) מאריות גברו. ר' לוי אמר ששים מיל היה מהלך שאול ביום אחד. ור' סימון אמר מאה ועשרים. ורבנן אמרי מאה ושמונים. ואימתי כשנשבה הארון הה"ד (ש"א ד) וירץ איש בנימין מן המערכה זה שאול ואת מדמה עצמך לשאול. אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין. ושאול הולך למלחמה ויודע שמדת הדין פוגעת בו ומוליך בניו

פירוש מהרז"ו כהן

כי אומלל אני], פי' וכתיב רפאני ה' כי נבהלו עצמי: [הכהו בשבט], פי' סיפיה דקרא היא כי תכנו בשבט לא ימות: [החמה הזה], לכך כתיב היא כמי שנשבע בשמו: [לא זזה ידה], פי' על לבתו אמר כך: [אנסיומא], פי' מנחה ודורון כמנהג המלכיות שכשמביאין לו דורון עומד מי שהוא ומבקש מהמלך: [טיארין], פי' בלשון ישמעאל קורין לעוף טייר ור"ל מי שיודע בחכמת לצפצוף עופות וכמעשה דרב עילים בפרק השולח עילים כ"ח וכו':

בניו עמו. ואת מדמה עצמך לשאול. ואת אומר (ש"ב כא) לא תצא עוד אתנו במלחמה. שאול אוכל חולין בטהרה שנאמר (ש"א ט) וירם הטבח את השוק והעליה. רבי יוחנן אומר השוק והאליה. רבי אומר השוק והחזה שהיה אוכל חולין בטהרה ואת מדמה עצמך לשאול זש"ה (איוב יב) עמו עז ותושיה. עז זו תורה שנאמר (תהלים כט) ה' עז לעמו יתן. אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה תושיה שמתשת הכח והגוף והעינים. מהו (איוב שם) שוגג ומשגה. רבי שמעון בן לקיש אומר נביאים ונביאות. ר"ש אמר שטיא ושטיותא ורבנן אמרי שגה אדם בדברי דברי תורה משגין אותו. הוא שה"כ (שם י"ט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי לא די לאדם שהיא ממתנת לו בחייו אלא בשעת מיתתו עמו. אמר דוד על אותה אני מבקש שגיון לדוד. מהו על דברי כוש בן ימיני. אמר ר' חיננא בר פפא מה אדונתו של יוסף תבעה אותו שנאמר (בראשית ל"ט) שכבה עמי ואמרה בא אלי העבד העברי. אף שאול אמר (ש"א כב) כי הקים בני את עבדי עלי לאורב. אמר ר' אחא והלא כל התועב את עצמו אינו נענש ולמה דוד נאמר עליו כן. על ידי שאמר שירה אשר שר לה'. וכתיב (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח. ה' אלהי בך חסיתי. א"ר יוחנן ב"ך בתורתך בעשרים ושתים אותיות זו אל"ף בי"ת:

פן יטרוף כאריה נפשי. מה האריה הזה יושב על טרפתו ומפספסו כך דואג ואחיתופל יושבין עלי לפספסני. פורק ואין מציל. אין אחד מכל האוכלוסין של שאול מלמדין עלי זכות:

ה' אלהי אם עשיתי זאת. אם גמלתי שולמי רע. בישראל. ואחלצה צוררי ריקם. באומות העכו"ם. (ש"א כ"ד) ויכרות את כנף המעיל מה כתיב ויך לב דוד אותו. ר' יו..."ה אומר אמר דוד מה בין קטע ציציתא לקטע רישא. רבי נחמיה אמר שביטלו ממצות ציצית שעה אחת. כיון שנכרת לא היה יודע ביקש אותם ולא מצא אמר לו לאבנר היכן הוא כנף מעילי אמר לו בסירות עברת ונכרת. כיון ששמע דוד אמר לו (שם) ואבי ראה מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו כאביו. אמר ר' יהודה אבי אמר לשאול. גם ראה אמר לאבנר. ורבנן אמרי אבי ראה אמר לאבנר דהוה אריה באוריתא גם אמר לשאול. כי אתא למעגל מה אמר ליה (ש"א כו) הלוא תענה אבנר. אמרת כנף המעיל בסירה הועדת. חנית וצפחת בסירה הועדו. ואחלצה צוררי ריקם (ש"ב ח) וימדד שני חבלים להמית. רבי יהושע בן לוי אמר על ידי שהרגו אביו ואמו (ועיניו לעורות). רבי יהודה אומר אביו ואמו ואחיו הרגו (ולרוות עיניו). וכבודי לעפר ישכן סלה. זו מלכותו:

קומה ה' באפך. אמר ר' שמואל בר נחמני בשעה שעלה משה למרום וסרחו ישראל נזדמנו לו חמשה מלאכי חבלה אלו הן אף וחימה קצף והשמד ומשחית. משחית זה מלאך המשחית. קצף זה מלאך קצף. השמד זה מלאך השמד. חימה זה מלאך חימה. אף זה מלאך האף. ויירא משה מהן מה עשה נתלה בזכות אבות. אמר לפניו רבונו של עולם (שמות ל"ב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים שנאמר (שם) וינחם ה' על הרעה מיד נסתלקו ממנו שלשה מלאכי חבלה קצף משחית והשמד. נשתיירו אף וחימה. ועוד היה נתיירא מהן משה שנאמר (תהלים קו) (ויאמר להשמידם לולי משה בחירו). (דברים ט) כי יגרתי מפני האף והחמה. אמר לפניו רבונו של עולם לית אנא יכיל למיקם בתרויהון קום את בחד ואנא בחד. הה"ד קומה ה' באפך. ומנין שעמד משה בחימה שנא' ויאמר להשמידם לולי משה בחירו. ואומר (ישעיה כז) חמה אין לי ועל אותה שעה הוא אומר (קהלת ד) ושבח אני את המתים. ושמואל פתר קרייה בדוד בשעה שבנה שלמה בית המקדש בקש שתרד אש מן השמים ולא ירדה התפלל שלמה ולא ירדה כיון שאמר (ד"ה ו) זכרה לחסדי דויד עבדך מיד ירדה. שנא' (שם ז) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים:

הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית. היכן צוית (ש"א כ) ובקש ה' מיד אויבי דוד והיכן

פירוש מהר"י הכהן

[השוק והאליה]. עיין בפ' אין מעמידין: [שוגג ומשגה]. סיפיה דקרא דעמו עוז ותושיה הוא לו שגוג ומשגה (איוב יב): (שטיא וכו'), עיין בילקוט איוב דף רע"א: [בשעת מיתתו עמו], פי' כמאמר אתי תלין [כוש], פי' שעל שאול אמרו כפרש"י שם וסובר המדרש דמלת כוש ירמוז על אשת פוטיפר על דרך אשה כושית לקח וכן ימיני הוא שאול ומדמה אותו לה: [ולמה דוד וכו'], פי' למה נאמר עליו לו שוגג ומשגה: [שאמר שירה], פי' על מפלתו של שאול כדכתיב אשר שר לה' על דברי כוש וגו' וכתיב בנפול וגו': [ומפספסו], פי' מפליך ומפרפר אותה לפירורין באכילתו: [לקטע רישא]. כלומר גם זה הטא לחתוך כנף כמו לחתוך הראש: [גם ראה וכו'], פי' שעשה שאול עיקר ואבנר טפל ולרבנן לסיפך: [בסירה נלקחו], בתמיה ופי' גם החנית והצפחת בקוצים נלקחו: [ואחלצה וכו'], פי' מה שכתוב בשמואל ב' ח' שהכה באויביו זהו ואחלצה וגו': ועשה כן על שהרגו את אביו ואמו ואחיו שהוליך אותם דוד אל מלך מואב בברחו מפני שאול ועיין ברש"י ורד"ק בפסוק וימדד ועינו לרוות], פי' שירצה דוד להשביע את עינו בנקמה נהם לכן וימדד וגו' וכן לר"י בן לוי: [ושבח אני וגו']. כלומר האבות בזכותם עמדה לו: [ריבה ה' וגו']. והכיב בתריה אמור לנפשי ישועתך אני שהושעת בו שאומר כך, כך היא שברתו: [שבינתך בשמים], סיפיה דקרא הוא ועליה למרום שובה:

והיכן צוית (שמות כג) ואיבתי את אויביך והיכן צוית (תהלים לה) ריבה ה' את יריבי:

ועדת לאומים תסובבך. בשעה שעדתן של רשעים תסובבך את מערה שבינתך בשמים. רבי אלעזר בשם רבי יהודה ברבי אלעאי אמר שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ועשו שתים. אבל לא בנו בית המקדש למה שהיה בהן דילטורין. הה"ד (שם נז) נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה. (שם) אשכבה לוהטים. זה דואג ואחיתופל שהיו לוהטים אחר לשון הרע. בני אדם שיניהם חנית וחצים. אלו אנשי קעילה שנאמר (ש"א כג) היסגירוני בעלי קעילה בידו. ולשונם חרב חדה. אלו הזיפים שנא' (תהלים נד) בבוא הזיפים. רבי יהושע בן לוי בשם רבי יוסי אומר תינוקות שהיו בימי שאול ושמואל עד שלא הביאו שתי שערות היו דורשין את התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא והיה דוד מתפלל עליהם (שם יב) אתה ה' תשמרם. נטר אורייתא בלבהון. מן הדור, זו דור שחייב כליה. אתוי כל השבח הזה היו יוצאין למלחמה ונופלין על שהיו בהן דילטורין. אמר דוד רבש"ע סלק שבינתך מביניהם מה שבינתך עושה בארץ שנא' (שם נז) רומה על שמים אלהים. אבל דור אחאב כולם עע"ז ועל שלא היו בהן דילטורין היו יוצאין ונוצחים ולא היה מהן נהרג אחד. והוא שעובדיה אמר לאליהו (מלכים א יח) הלא הוגד לאדוני את אשר עשיתי וגו'. מה ת"ל להם ומים מלמד שהיו עליו המים קשים כלחם. ואליהו עומד בהר הכרמל ואומר (שם) אני נותרתי נביא לה' לבדו. וכל עמא ידעין ולא פרסמין למלבא. שבשביל לשון הרע השכינה מסתלקת. שנא' ועדת לאומים תסובבך ועליה למרום שובה. מה כתיב אחריו ה' ידין עמים. הפוך הדין על אומות העכו"ם.

שפטני ה' כצדקי. ולא כרשעתי. כתומי. ולא כעקמימותי:

יגמר נא רע רשעים מן העולם. ותכונן צדיק. תכונן מלכותך צדיק העולם ומכה שאתה בוחן לבות וכליות אנו יודעין שאתה אלהים צדיק ואין אדם נקרא צדיק אלא אם כן הוא טוב. אמר ר' טביומי צדיק והוא טוב למה הוא דומה לפעמון של זהב ומבושו של מרגליות. רשע והוא חוטא דומה לאשה כעורה והוכמה כעלה פוליפוס. צדיק ורע. רשע וטוב. שניהם שקולין באחד:

אלהים שופט צדיק. תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו סימן קללה ואין טל יורד לברכה ונוטל טעם הפירות. ר"י אומר שומן הפירות בטלה. ר' שמעון בן אלעזר אומר אף הטהרה בטלה. והריח והמעשרות בטלו. והשומן והדגן. וחכמים אומרים הזונות והמכשפים נטלו את כל אלו משחרב בית המקדש שנא' ואל זועם בכל יום. אמר ר' זעירא ראשון ראשון קיים. א"ר אחא בזכות מה אנו עומדין בזכות ברכת כהנים:

ולו הכין כלי מות. לו לנפשו. מהו חציו לדולקים יפעל. רבי איבו אמר אלו הרשעים שלבם דלוק בעבירה בהייהן. ר' יוסי אומר אלו שהציתו את האור בבית המקדש. רבנן אמרי אלו שונאין של ישראל שנא' (מיכה ד) על ההרים דלקונו במדבר:

הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר. א"ר לוי בשעה שאמר הקב"ה לנח שיכנים שנים שנים מכל מין ומין לתיבה באו ונכנסו כולם לתיבה (בראשית ז) שנים שנים באו אל נח (מכל בשר). נכנסו כל א' ואחד וזוגו עמו אתי שיקרא בעי למיעל, א"ל נח לית את יכיל למיעל אלא אם כן נסבת לך בר זוג. אזל שיקרא תבע בר זוג. פגע בפחתא א"ל מנן את אתית. מן גבי דנח דאזלית בעי למיעל לתיבותא ולא שביק לי דאמר לי אי אית לך בר זוג יכיל את למיעל. ואי בעי את דתהוי לי בר זוג. אמר ליה ומה את יהיב לי. אמר ליה אנא מתקן עמך דכל מה דאנא מכגל את נסבא. אתקן ביניהון דכל מה דשיקרא מכנים פחתא נסבא. עילון תרויהון להיבותא. כיון דנפקין הוה שיקרא מכנים ופחתא נסבא. דקדמאי קדמאי. אזל שיקרא אמר ליה הן מאן אינון דכל דכגלית אמר ליה לא כדין אתקנת עמי דכל מה דאת מכנים אנא נסבא. לא הוה ליה פתחון פה. דכל מה דשיקרא מכנים פחתא נסבא. לכך הרה עמל וילד שקר שיקרא מוליד שיקרא:

בור כרה ויחפרהו. כל שהרשעים חופרין לאחרים הן חופרין. ובסוף יפול בשחת יפעל. ישוב עמלו בראשו. זה המן שכל מה שחשב למרדכי נעשה לו:

אודה ה' כצדקו. מהו עליון בשמים. אמר ר' לוי בעתעשה אותנו עליונים בעולם על הכל שנא' (דברים כח) ונתנך ה' אלהיך עליון. מ"מ אודה ה' כצדקו. א"ר יהושע בן לוי

כל

פירוש מהרי"ו כהן

[פליפוס], בתלמוד פליגי בה חד אמר ריח החוטם וחד אמר ריח הפה; [ראשון קיים], עיי' בירושלמי דסוטה בפ' עגלה ערופה הלכה י"ג; [דאנא מכגל], פי' כל מה שאני עוקר בסגיאות השקר; [הפיקרא מכנים ג'], פי' בזה היה להם מבנ[ין]

כל מקום שאת מוצא מפלתן של רשעים הודייה מלמעלה והודייה מלמטה. שנאמר אודה ה׳ כצדקו מה כתיב בתריה למנצח על הגתית. זה אדום. מה כתיב אחר המזמור (תהלים ט) למנצח על מות לבן ומה כתיב בתריה אודה ה׳ בכל לבי. הודייה מלמעלה והודייה מלמטה. ד"א שגיון לדוד ר׳ טרפון אומר הרבה שיבח דוד להקב"ה על הנסים שעשה לו אמר הקב"ה לדוד דוד שירה אתה אומר לפני על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד אבדתי כמה דוד מפניו. וזהו שגיון לדוד. אמר לפניו רבש"ע לא אמרו לך ישראל שירה על שהעליתם מן הים ואף אני אע"פ שהיה שאול רודפני לא זזה שירתי מפי. ולמה אני קורא אותך שהוא מתהלך עלי בכל שעה ורודפני. אמר רבי יצחק כשם שהיה דוד מתפלל שלא יפול ביד שאול כך היה מתפלל שלא יפול שאול בידו. וכן הוא אומר (תהלים קמד) הנותן תשועה למלכים, זה דוד ושאול. ואח"כ הפוצה את דוד עבדו. שלא שלח יד בשאול. אמר דוד הרבה אויבים היו לי וכולם גדולים ולא עמדו לנגדי אלא שאול. לכך אמר (שם יח) ביום הציל ה׳ אותו מכף כל אויביו ומיד שאול. שהיה שקול כנגד כל אויביו:

דבר אחר על דברי כוש. זו כנגד ישראל כשישראל חוטאין הקב"ה קורא אותם כושים שנא׳ (עמוס ט) הלא כבני כושיים אתם לי. דבר אחר על דברי כוש. לא דברה מרים במשה על אשתו אלא בכושית שנאמר (במדבר יב) על אודות האשה הכושית. וכי כושית היתה אלא מה כושית משונה בעורה כך צפורה משונה במעשיה. וכן היה שאול משונה וגבוה מכל העם. ואם רצונך לידע מה יופיו ראה מה כתיב (ש"א ט) המה עולים במעלה העיר והמה מצאו נערות יוצאות לשאוב מים. ויאמר להם היש בזה הרואה ותעניגה אותו והאמרנה יש הנה לפניך מהר עתה כי היום בא לעיר וגו׳. כבואכם העירה. ראה כמה דברים דברו עמו ולמה מסיחות עמו כדי להסתכל ביופיו. ועל זה היו מעסיקות אותו עד שיבא שמואל. לכך נאמר כושי. ד"א משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה אחד רודפו ברח ויצא מידו וניצל. תפסו אחר וניצל. עד שלא יצא מידו מיל אחד יצא השלישי לתופסו התחיל צועק בואו הצילוני מידו. וכך דוד היה שאול רודפו עשה לו הקב"ה נס ומלטו מידו. הה"ד (שם כ) ודוד ברח וימלט. כיון שברח עמד עליו דואג ואמר לשאול (שם כב) ראיתי את בן ישי בא נובה וגו׳ וצידה נתן לו. אמר לו הקב"ה שמא משלך נתן לו והלא מלחם הפנים שלי נתן לו. אמר לו דואג ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו. אמר לו הקב"ה והלא אני כלכלתי בה. מיד סכר הקב"ה את פיו. ועליו נאמר (תהלים ל) תאלמנה שפתי שקר. הרי הוצל מדואג בא אחיתופל. התחיל צועק (ש"ב טו) סכל נא את עצת אחיתופל ה׳. כיון שהצילו משלשתן התחיל אומר שירה אשר שר לה׳. ד"א שגיון על שגיאות שעשיתי מחול לי. וכן הוא אומר (תהלים יט) שגיאות מי יבין. אתה יודע שלא עשיתי לאדם רעה ולאותם שעשו לי רעה לא גמלתים רעה. שנא׳ אם גמלתי שולמי רע:

ירדוף אויב נפשי. אמר לו הקב"ה היכן השיגך אויבך. אמר לו ולא השיגני במערה. אמר לו הקב"ה ולא פתחתי לך פתח בתוכו והצלתיך מידו. אמר לו דוד ולכך אמרתי לך שירה אשר שר לה׳. ד"א שגיון לדוד אמר שלמה המלך (משלי כא) שומר פיו ולשונו. וכן הוא אומר (קהלת ה) אל תבהל על פיך. אמרו הנביאים לפני הקב"ה למה אתה מטיב לאומות העכו"ם בעולם הזה. אמר להם לפי שכתבתי (דברים ז) ומשלם לשונאיו. וכן הוא אומר (ישעיה מה) הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה. בא חבקוק כך עשה לו צורת עוגה בארץ ואמר איני זז מכאן שנאמר (חבקוק ב) על משמרתי אעמודה ואתיצבה על מצור. מהו על מצור שהיצר לו צורה. ואצפה. אמר הקב"ה אני מחזר על כל מי ששבר קרדומו יבא אצלי, התחיל צוח (שם א) עד אנה ה׳ שועתי ולא תשמע, ענהו הקב"ה ואמר לו בן תורה אתה ולא עם הארץ כתוב לך בלוח אחד אלף בי"ת ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ, וכן הוא אומר ויענני ה׳ ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות. א"ל הקב"ה כשאמרתי לך בגלות ראשון כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה. כיון ששלמו שבעים שנה מה כתיב (ד"ה ב לו) כורש מלך פרס וגו׳ אף עכשיו כשיגיע הקץ אני גואלכם. וכן הוא אומר (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. כששמע חבקוק נפל על פניו והיה מתחנן לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנא׳ (חבקוק ג) תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. וכן דוד אומר שגיון לדוד אימתי שגה כשהיה רודפו שאול. וכן הוא אומר (שמואל א כו) ויקם שאול וילך אל מדבר זיף. כשבא אחריו להרגו אמר לו אבישי אלך ואהרגנו. שכן הוא אומר (שם) ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים את אויבך. ולא הניחו דוד להרגו. שנאמר ויאמר חי ה׳ כי אם ה׳ יגפנו כשירד

שאול

פירוש מהר"י הכהן

נראה בפיסקא : [תאלמנה שפתי שקר], פי׳ כש"י הלא אתה היית נולד במזלו : [מציק], לענין וויתיס כבלירס בענייס :

שאול למלחמה בקש דוד על אותו הדבר שהוציא מפיו. אמר לפניו רבש"ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנא' שגיון לדוד, על דברי כוש, וכי כושי היה והלא כתיב (שם ט) ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב. אלא שהיה משונה ביופיו ככושי הזה שהוא משונה בעורו. כיוצא בו אתה אומר על אודות האשה הכושית וכי כושית היתה אלא כושית במעשיה כושית בשמה. יש אשה כשרה ואינה נאה. ויש נאה ואינה כשרה. אבל צפורה נאה וכשרה. יש נאה בפני אחרים ואינה נאה בפני בעלה. או נאה בפני בעלה ואינה נאה בפני אחרים. אבל צפורה נאה בפני בעלה ונאה בפני הכל. כיוצא בו הלא כבני כושיים אתם לי. וכתיב (ש"ה י) יפה את רעיתי כתרצה. וכי שאול כושי היה שאמר לו (שמואל א י) וירדת לפני הגלגל והוא עשה כן אלא (שם) ויהפך לו אלהים לב אחר). על ה' חטאות נהרג אותו צדיק. על שהרג נוב עיר הכהנים ועל אשר חמל על אגג ועל מיטב הצאן. שכל המרחם על אכזרי סופו להתאכזר על הרחמנים. ועל אשר לא שמע לשמואל. שנאמר (ש"א יג) ויאמר שמואל מה עשית הרי אחת. ועוד אמר לו לך והכית והוא לא עשה כן אלא ויחמול שאול והעם על אגג לכך נאמר שגיון לדוד. שקול היה שאול כנגד כל אויביו וכן הוא אומר (תהלים יח) למנצח לעבד ה' לדוד. ללמדך ששקול היה כנגד כל אויביו. ה' אלהי בך חסיתי הושיעני והצילני. הוא הדבר. אלא אמר דוד הושיעני שלא אפול בידו והצילני שלא יפול שאול בידי. ואם עשית כן (שם לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך:

מזמור ח

למנצח על הגתית. וש"ה (יואל ג) שלחו מגל כי בשל קציר. למי אומר שלחו מגל רבי פינחס בשם ר' חלקיה אמר למלאכים. ורב אמר לישראל אין מזמרין לא על הקציר ולא על המסיק אלא על הגת שאמר על הגתית קציר זו בבל (ירמיה נא) בת בבל כגורן עת הדריכה. מסיק זה מדי שנאמר (אסתר ז) ויתלו את המן על העץ. בציר זה יון שנאמר (זכריה ט) כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים. את מוצא בארבע לשונות נתנה הגאולה. בבציר בקציר ביולדה בבשמים. אם מעבירן אדם שלא בעונתן הוא מאבדם ואף בעליהן אינן נהנין מהן כלום. הה"ד שלחו מגל כי בשל קציר. בבציר (ירמיה מט) אם בוצרים באו לך. ביולדה (מיכה ה) לכן אתנם עד עת יולדה ילדה. בבשמים (ש"ה ח) על הרי בשמים וכן הוא אומר (יואל ד) בואו רדו כי מלאה גת. הכל רואין את הגת. יואל חמי ליה שנא' שלחו מגל. ישעיה חמי ליה שנאמר (ישעיה כז) והיה ביום ההוא כרם חמר ענו לה. אסף חזי ליה שנאמר (תהלים פא) על הגתית. דוד חמי ליה שנאמר למנצח על הגתית:

ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ. א"ר מצינו בשלשה מקומות שהיו המלאכים מדיינין כנגד הקב"ה. באדם ובמשכן ובתורה. באדם מנין כשבקש לבראת את האדם נמלך במלאכים. אמר להם (בראשית א) נעשה אדם. התחילו לומר לו מה אנוש כי תזכרנו. אמר להם למחר תדעו חכמתו. כיון שבראו מה עשה הקב"ה כינס כל בהמה חיה ועוף לפני מלאכי השרת התחיל שאול להן שם כל אחד ואחד ולא היו יודעין. אמר להם הקב"ה מבקשים אתם לידע חכמתו של אדם שאני שואל אותו ואומר לי שמותן וקורא שמות לכולם. מה עשה כינס כל בהמה וחיה ועוף והעבירן לפניו שנאמר (שם ב) ויצר ה' אלהים מן האדמה. א"ר אחא והלא כבר נאמר (שם א) ויעש אלהים את חית הארץ ומה ת"ל ויצר אלא להלן כתיב ויעש אלהים שבראן וכאן כתיב ויצר לשון כינוס כענין שנאמר (דברים כ) כי תצור אל עיר. (בראשית ב) ויבא על האדם לראות מה יקרא לו. וכי אין הכל צפוי לפניו אלא מהו לראות מה יקרא לו להראות למלאכי השרת חכמתו של אדם ומה הוא שמו שהתקין לו הקב"ה הוא שמו שקרא אותו אדם הראשון שם לכל דבר. אמר לו הקב"ה ואתה מה שמך אמר לו אני נאה להקראות אדם ולמה שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי. אתה נאה להקראות ה' שאתה אדון על כל העולם. לפיכך הוא אומר (ישעיה מב) אני ה' הוא שמי. שקראני אדם הראשון. מיד אמר הקב"ה למלאכים ראו חכמה שבלבו של אדם ואתם אומרים לי מה אנוש כי תזכרנו. וכן את מוצא במתן תורה כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו ואמרו לפניו אישורך שתתן תורה בשמים למה שאנו קדושים ותורתך קדושה. אנו טהורים ותורתך טהורה. אנו חיים ותורתך חיים. אמר להם אינה ראויה להתקיים בכם שנאמר (איוב כח) לא

תמצא

פירוש מהרי"ף כהן

[מלאה גת], זהו סיפיה דקרא דשלחו מגל: [שלחו מגל], וכתיב בתריה בואו ורדו כי מלאה גת: [ומה שמו כשמו], פי' מלשון דכתיב וכל אשר יקרא לו האדם והוא היה שמו:

תמצא בארץ החיים. וכי יש ארץ למעלה והיכן היא מתקיימת בתחתונים. שנאמר (ישעיה מה) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. ר' נחוניא בשם ר' יהודה אמר משל לאדם שהיה לו בן והיה אותו הבן חסר אצבע אחת והלך ללמדו אומנות (וכל עיסקה של אומנות) והיתה שם אומנות אחת שצריך כל האצבעות. אחר ימים בא אביו אצלו ומצאו שלא למד אותה האומנות. אמר לרבו לא למדתו אומנות זו. אמר לו אומנות זו צריכה כל האצבעות בנך חסר אצבע ואינו יכול ללמדה. כך אמר הקב"ה למלאכים אין התורה מתקיימת בכם למה שאין ביניכם פריה ורביה לא מיתה ולא טומאה ולא חולי א"א כולכם קדושים. וכתיב בתורה (במדבר יט) אדם כי ימות באהל. (ויקרא יד) זאת תהיה תורת המצורע. (שם יב) אשה כי תזריע. (שם) ואשה כי תהיה זבה. וכן (שם טו) את זה תאכלו. וכל הדברים האלה אין ביניכם. לכן נאמר (איוב כח) לא תמצא בארץ החיים. ועשה הקב"ה חסדו ונתן אותה למשה ככלותו לדבר כל הדברים אל המלאכים. וכיון שירד משה ועשו ישראל אותו מעשה ונשתברו הלוחות שמחו מלאכי השרת ואמרו עכשיו תחזור תורה אלינו. וכשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות אמרו מלאכי השרת רבש"ע והלא אתמול עברו עליה שכתבת בה (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים אמר להם הקב"ה בכל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב שנאמר (בראשית יח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר. ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה והוא אומר לה היום למדני רבי (שמות לד) לא תבשל גדי בחלב אמו. לא מצאו לו מענה. באותה שעה אמר הקב"ה למשה (שם) כתב לך את הדברים האלה על שאין להם מענה ותשובה. וכשביקש הקב"ה לשרות במשכן אמרו מלאכי השרת לפניו מה אנוש כי תזכרנו. רבי יהודה בשם ר' איבו ורבי יהודה ברבי סימון אמרו שניהם מפסוק אחד פיתקין היו משליכין שנאמר (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק וגו'. כענין שנא' (יואל ד) ועל עמי ידו גורל. ר' יורן ברבי איבו אמר. אמר להן הקב"ה חייכם אני עושה שנאמר כסא שמים הודו. תדע לך שכן הוא אומר (תהלים קמח) הללויה הללו את ה' מן השמים לכך אמר דוד ה' אדונינו מה אדיר שמך:

מפי עוללים ויונקים יסדת עז למען גו'. זש"ה (משלי ו) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך. בתלמידי הכמים הכתוב מדבר. בשעה שהזקן נתמנה אומר לו הקב"ה עד שלא נתמנית לא היית ערב על הצבור עכשיו שנתמנית נעשית ערב שנאמר אם ערבת לרעך זה הקב"ה שנא' (ש"ה ה) זה דודי וזה רעי. ואומר (משלי כז) רעך ורע אביך אל תעזוב וכן (תהלים קכב) למען אחי ורעי. ומה אתה עושה שלא תאמר על הטמא טהור ועל הטהור טמא ועל האסור מותר ועל המותר אסור ותתחייב באמרי פיך. ומה תעשה עסוק בתורה שנאמר (משלי ו) עשה זאת איפא בני והנצל. ואין זאת אלא תורה שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם. לך התרפס ורהב רעך. עשה לך רב ומדייש עליך כעפר והמליכהו עליך שנאמר ורהב רעך. ואין רהב אלא מלכות שנאמר (תהלים פז) אזכיר רהב ובבל. ואם עשית כן תנצל כצבי מיד. דבר אחר בני אם ערבת לרעך בישראל הכתוב מדבר. בשעת מתן תורה שהיו ערבים זה לזה שבשעה שביקש הקב"ה ליתן את התורה לישראל אמר להן תנו לי ערבים שתקיימו את התורה. אמרו לו הרי אבות ערבים בנו אמר להן הקב"ה חייבין הן לי ולואי שיעמדו בעצמן. משל למה הדבר דומה למי שהולך ללות אמר לו הבא לי ערב הלך והביא את מי שחייב לו. אמר לו ולואי שיעמוד בעצמו הבא לי מי שאינו חייב לי. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל הבאתם לי ערבים וכמה חובות יש לי עליהם אלא תנו לי ערבים שאינן חייבין לי כלום וכן הוא אומר (דברים ה) לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת. אמרו לו מי הן שאינן חייבין לך, אמר להן התינוקות. מיד הביאו לו התינוקות מדדי אמותיהן ומעוברות שלהן ועמדה כריסן של אמן כמראה של זכוכית והיו רואין להקב"ה מתוך כריסן ומדברין עמו. שנא' מפי עוללים ויונקים וכתיב (איוב ג) כעוללים לא ראו אור. אמר להם הקב"ה ערבים אתם על אבותיכם שאם אינן מקיימין את התורה

שאתם

פירוש מהר"י הכהן

[וכי יש ארץ למעלה], פי' שזהו פירושו של לא תמצא בארץ וגו': [והלך], אלא רב אחד ללמדו וכו': [וכל עיסקה וכו', כי כל האומניות כלם: [מענה ותשובה], פי' ולכך כתיב בכי תשא תחלה לא תבשל גדי בחלב אמו וסמיך ליה כתוב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל כלומר על פי דברי לא תבשל וגו' נאחזי בתשובה וכרתי אתך ברית תורה ליתנה לך לישראל לכן מהר וכתבה לך וקח אותה קודם שימצאו מענה וישוב על תשובתי, ואף על דרך זה נמצא הענין בפסיקתא רבתי של גדול ישן נושן: [פיתקין]. כתבי גורלות: [ידו גורל]. וזהו ידודון לשון ידו גורל שהטילו גורל היכן תשרה שכינתו ונשבע הקב"ה שאף עפ"כ הוא עושה כך לשרות למטה וזהו שנאמר כסא שמים הודו שלא לשרות שם רק והכלתו מלאה הארץ שהוא היפיה דההוא קרא כלומר תהלתו שרתה בארץ ומלאה אותה: [באמרי פיך]. פי' שהיפיה דקרא דאם ערבת לרעך הוא תקעת באמרי פיך: [כעוללים לא ראו אור]. פי' הרי ראיה שמפי עוללים כעוברים בבטן אמם מדבר

ויונקי

שאתם נתפסין עליהן. אמרו לו הן. אמר להם (שמות כ) אנכי ה' אלהיך אמרו לו הן. אמר להם לא יהיה לך אלהים אחרים אמרו לו לאו. וכן על כל דבור ודבור היו משיבים לו על לאו לאו ועל הן הן. אמר להן מפיכם אני נותן את התורה להן שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עז ואין עז אלא תורה שנא' (תהלים כט) ה' עז לעמו יתן. לכך כשיבטלו ישראל את התורה הן נתפסין עליהן שנא' (הושע ד) נדמו עמי מבלי דעת. ואומר (שם) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. מה הוא גם אני. מצטער אני עליהם שהם מחסירים עצמם ואינם מקיימין את התורה. ד"א מה הוא גם אני. אמר ר' חייא כביכול אף אני משתכח שיהו התינוקות מברכין אותי שנאמר גם אני. מהו עוללים ר"י אמר עוללים אלו שבחוץ שנאמר (איכה ד) עוללים שאלו לחם. יונקים אלו שבמעי אמן. ר"י אמר עוללים אלו שבפנים שנאמר (איוב ג) כעוללים לא ראו אור. יונקים אלו שבחוץ. רב ולוי רב אמר נעשו כריסותיהן של אמן כאיספקלריא המאירה. מיד התינוקות פרשו מדדי אמותיהן והעוללים פרשו מטבורן. א"ר לוי הנס האחרון גדול מן הראשון שחזרו כריסן של אמותיהן לכמות שהיו והתינוקות חזרו לדדיהן ועוללים חזרו לטבורן. פתחו פיהם אלו ואלו ואמרו שירה. הה"ד מפי עוללים ויונקים יסדת עז. למען צורריך שנים. להשבית אויב ומתנקם שנים. הרי ד' מלכיות. ד"א למען צורריך בגין שנאיכון יהבית לכון אורייתא:

כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך. רבי איבו אמר שלש כתות הן. אחת אומרת אילו לא בראני אלא לראות השמים והארץ והמזלות דיינו. שנאמר כי אראה שמיך. והשניה אומרת כל מה שיש לי ליתן לעתיד לבא. והשלישית של פועלים עצלים אומרת תן לנו של אבות. מעשה אצבעותיך:

מה אנוש כי תזכרנו. א"ר ברכיה כשברא הקב"ה את עולמו ביקש להראות למלאכים שבח מעשה הצדיקים אמרו לו מה אנוש. א"ר יהושע בן לוי לפי שהקב"ה אומר להם (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. עליונים ותחתונים אין להם (אלא) משמוש אצבעות מה אנוש זה אברהם שנאמר (בראשית יט) ויזכור אלהים את אברהם. ובן אדם זה יצחק שנא' (שם כ"א) וה' פקד את שרה. ותחסרהו מעט מאלהים זה יעקב (שם ל) ויחמו הצאן מלמד שלא היה חסר אלא ליתן בהן את הנפשות. ואומר (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל. וכבוד והדר תעטרהו. זה משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. תמשילהו במעשה ידיך. זה יהושע שאמר (יהושע י) שמש בגבעון דום. כל שתה תחת רגליו. זה דוד שנפלו לפניו כל שונאיו שנאמר (ש"ב כ"ב) ואשחקם כעפר ארץ:

צנה ואלפים כלם. זה שלמה (מלכים א ה) וידבר על העצים. וגם בהמות שדי זה שמשון. אמר רבי הונא בר פפא הראה להם שמשון (כשחל) (שופטים טו) לוכד שלש מאות שועלים. ר' סימון אמר הראה להן דניאל (דניאל ו) יורד לגוב אריות ויושב על צואריהם ואינו ניזוק. צפור שמים זה אליהו שמסבב את העולם כצפור. שנאמר (מלכים יד) והעורבים מביאים לו לחם ובשר. ודגי הים זה יונה שנאמר (יונה ב) ויהי יונה במעי הדג. עובר ארחות ימים אלו ישראל שנאמר (שמות טו) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. אמרו המלאכים ה' אדונינו מה אדיר שמך כבודך הוא לדור על בניך שנאמר מה אדיר שמך בכל הארץ. ד"א על הגתית. אמר ישעיה (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט. אימתי הקב"ה גבוה כשיעשה משפט באומות העכו"ם. מה כתיב למעלה מזה (שם) וישח אדם וישפל איש אותה שעה ויגבה ה' צבאות במשפט וכן הוא אומר (יחזקאל ל"ח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג. וכן יואל אומר (יואל ד) קראו זאת בגוים קדשו מלחמה. עושו ובואו כל הגוים. וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט. ואין עמק ששמו יהושפט ומהו עמק יהושפט שישפוט הקב"ה את הגוים. כ"ה אומר (שם) המונים המונים בעמק החרוץ ולא המונים אלא (ירמיה כה) חללי ה' ביום ההוא. וכן הוא אומר (יואל ד) כי שם אשב לשפוט את כל הגוים. ואח"כ (שם) וידעתם כי אני ה' אלהיכם שוכן בציון הר קדשי. אימתי כשיראה הקדוש ב"ה על הגת וכן הוא אומר בואו

פירוש מהר"י הכהן

ויונקים כמשמעו : [תן לנו של אבות] , פי' ג' כתות האומות שתיהן עסוקין עכ"פ במצות זו אינה מבקשת שכר אפי' נאמרה דיינו והשנית עושה ומבקשת שכר לעתיד והשלישית מבקשת הנס בזכות אבות ואינה עושה : [אלא ליתן בהם וכו'] , פי' שזולת נתינת הנשמה בהם עשה הוא הכל וזהו שעשה הוא מעט חסר מאלהים אשר לא נתן רק הנפש : [והורדתים] , פי' זהו מקרא למעלה בענין זה : [שישפוט הקב"ה וכו'] , ומלת יהושפט הוא נוטריקון יה שופט בשתי מלות שהקב"ה ישפוט הגוים כך פי' רש"י במקומו : [חללי ה'] , זהו פסוק בירמיה והיו חללי ה' ביום ההוא וגומר ונקט כאן ליבנא דקרא : [אימתי וכו'] פי' הלי וכה"א הוא ראיה אמעלה להם שאמר אימתי הקב"ה גבוה וגו' :

(שם) בואו רדו כי מלאה גת. אותה שעה נותנין לו נצחון. למנצח על הגתית ארבע גתות הן לבני קרח על הגתית. (יואל) בואו רדו כי מלאה גת. זה אומר גת וזה אומר גתית למנצח על הגתית:

מזמור ט

למנצח על מות לבן זש"ה (קהלת ג׳) את הכל עשה יפה בעתו. ר׳ ברכיה בשם רבי יונתן אומר אל תהי קורא (שם) גם את העולם נתן בלבם אלא גם אהבת עוללים נתן בלבם של אבותם. משל למלך שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחר קטן הגדול מכובד והקטן מטונף אף על פי כן הוא אוהב את הקטן יותר מן הגדול. דבר אחר א"ר יונתן פחדתו של מלאך המות נתן בלבם. רב בריה דשמואל בשם רבי שמואל אמר (בראשית ב) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. זה יצר הרע שאלמלא יצר הרע לא נשא אדם אשה ולא היה מוליד בנים ולא היה העולם מתקיים ולא בונה בית. ד"א גם את העולם. העלים הקב"ה מבריותיו יום המיתה ויום הדין. אמר דוד ע"י שהעלמת אותם ממני אני אומר עליו שירה על מות לבן. ד"א למנצח על מות לבן. זש"ה (קהלת יב) בקש קהלת למצוא דברי חפץ. ביקש שלמה לעמוד על עסקי פרה דאמר ר׳ יצחק כל העוסקין בפרה מטמאין בגדים והיא עצמה מטהרת טמאין. אמר לו (שם) וכתוב יושר דברי אמת כבר כתבתי על ספרו של יושר שנאמר (יהושע י) הלא היא כתובה על ספר הישר. עשה בישרות עשה בתמימות. גזרה גזרתי חקות חקתי ואין מי שיהרהר אחריה דכתיב (במדבר יט) זאת חקת התורה. דבר אחר בקש שלמה לעמוד על מתן שכרן של תורה כמה דאמר (משלי ג) יקרה היא מפנינים. אמר לו הקדוש ב"ה וכתוב יושר. כבר כתבתי לך בספרו של יושר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. דבר אחר בקש לעמוד על מתן שכרן של צדיקים כמה דכתיב כי תהיו אתם ארץ חפץ וכל הענין ומה רב טובך. דבר אחר בקש לעמוד על מתן שכרן של מצות כד"א (הושע ו) כי חסד חפצתי. וכל הענין מה רב טובך יקרה היא מפנינים. אמר לו הקב"ה וכתוב יושר כבר כתבתי לך בספרו של יושר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. דבר אחר בקש לעמוד על הקץ כמה דאמר (ש"ה ג) אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. ר׳ שאול מתני בשם ר׳ יהודה (אומר) אם יאמר לך אדם מתי יבא קץ הגאולה אל תאמן. שנאמר כי יום נקם בלבי. ליבא לפומא לא גלי פומא למאן גדי. ר׳ ברכיה ורבי סימון בשם ר׳ יהושע בן לוי אמר שלשה דברים סימנתי לך לקברו של משה סימן בתוך סימן שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגיא וגו׳. וסוף לא ידע איש את קבורתו. בדבר שנתתי לך בו סימנין אין כל בריה יכולה לעמוד עליו. עת הקץ שנאמר בדניאל (דניאל יב) כי סתומים וחתומים הדברים על אחת כמה וכמה. א"ר חייא (משלי ה) אורח חיים פן תפלס שלא יהא שוקל מצותיה של תורה אי זה מצוה היא שכרה מרובה ועושה אותה למה נעו מעגלותיה לא תדע. מטולטלים הן שבילי דאורייתא. תנא רבי חייא משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלין ולא גילה להן לא שכר פעולתן ולא שכר נטיעתן. שאלו היה מגלה להם היו רואין אי זו נטיעה יפה שכרה מרובה ונוטעין אותה ונמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת. לכך לא גילה להן הקדוש ברוך הוא לישראל שכר מצותיה של תורה שלא יהו רואין אי זה מצוה שכרה מרובה ומקיימין אותה ונמצאת התורה מקצתה קיימת ומקצתה בטלה ועל כן שנו חכמים בלשון המשנה הוי זהיר במצוה קלה כבמצוה חמורה. הוי נעו מעגלותיה לא תדע. רבי אחא בשם רבי אמר טילטל הקב"ה מתן שכרן של מצות בעולם הזה שיהו ישראל עושין אותן משלם. וכשיבא הקב"ה ליתן שכרן יתן שכר אמנה ושכר עשייה. לכך אמר דוד למנצח על מות לבן. על שהעלמת שכר מצות כדי שתהא תורה מתקיימת כולה:

דבר אחר על מות לבן. שאתה גוזר על הבן ומלבינו מעונותיו. אלו ישראל שנקראו בנים למקום. ד"א על מות לבן על העלטות שהבן עושה וי"ה בא ומכפר ומוחל לו. ד"א על מות לבן רבנן אמרי כל זמן שהיה אותו הבן חי היה דומה לו שלבו של הקב"ה עליו כיון שמת ידע שאין לבו עליו:

אורח

פירוש מהר"י הכהן

[פחדתו וכו׳], ודרש על מות לשון מיתה [מטהרת טמאים], פי׳ וזהו דברי חפץ שבודאי סגולה נפלאה היא זו [כבר כתבתי וכו׳], פי׳ כתבתי עליו כדלקמן זאת חקת גזרה גזרתי וכו׳ [מפנינים], פי׳ וזהו דברי חפץ [וכל הענין], עיין בסוף מדרש קהלת [למאן גלי], בתמים [שלבו של הקב"ה], עליו על אותו החטא׳

לבי

אודה ה' בכל לבי מדבר ביצר טוב ויצר רע שלא יהא בלבי נקף. זה שאמר הכתוב (קהלת ד) טוב ילד מסכן וחכם ולמה נקרא שמו ילד דהוא מכוין ברייתא לארחן טבן. ולמה צווחין ליה מסכן דלית כל עמא שמעין ליה. ולמה צווחין ליה חכם דקא מזווג לבר נש מי"ג שנין ולעילא. ממלך זקן זה יצר הרע. ולמה צווחין ליה מלך דכל אברים שמעין ליה. ולמה צווחין ליה זקן דהוא מזדווג ליה לבר אנש מן טליותא עד סיבותא. הה"ד (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו משננער ממעי אמו. ולמה צווחין ליה כסיל דהוא מבוין לברייתא בארחן בישן. (קהלת ד) כי מבית הסורים דהא מכשבש לברייתא כמין ביני סוריאתא. כי גם במלכותו נולד רש. במלכותו זה של יצר הרע נולד יצר טוב. אספרה כל נפלאותיך. הפליאה הזאת יש בה לשעבר ויש בה לעולם הזה ויש בה לעה"ב:

אשמחה ואעלצה בך. בך בתורתך. בך בישועתך. אזמרה שמך עליון. שמך המעולה. בשוב אויבי אחור. רבי יודן אמר שחזרו לגנותן כמו שהיו. ורבי פנחס אמר שחזרו לאחוריהם כדאמר (ש"א כג) ומלאך בא אל שאול. מלאך מלמעלה היה. הוא שדוד אומר ישלח משמים ויושיעני. ד"א בשוב אויבי אחור אמר רבי הונא שחזרו לבושת שהיא מתוקנת להם לעתיד לבוא. כההיא דשמואל דאמר שמואל לעתיד לבא באין העכו"ם ומתחבטין לפני אלהיהן ואין בהם כח להועילם שנאמר (שם יח) ישועו ואין מושיע ואחר כך חוזרין על הקב"ה שנאמר על ה' ולא ענם:

יכשלו ויאבדו מפניך. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אפילו אין בידם אלא אותו חטא שנכנסו בביתך והציפו פנים כנגדך. יכשלו ויאבדו (מפניך). כי עשית משפטי ודיני. זה אחד מהמשה דברים הכפולים במקרא משפטי ודיני. עדי וסהדי. פרא וערוד. עצמיו וגרמיו. זקנה ושיבה. אמר רבי יהושע בשם ר' אידי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אני חייבתי לך בלכלוך מעשים רעים שעשיתי ואומות העכו"ם משעבדין בי:

גערת גוים. זה עמלק שנאמר (במדבר כד) ראשית גוים עמלק. אבדת רשע. זה עשו הרשע שנאמר (מלאכי ג) וקראו להם גבול רשעה. שעבר על חמשה עבירות ביום אחד. בא על נערה מאורסה. והרג את הנפש. וכפר בתחיית המתים. וכפר בעיקר. ובז את הבכורה. שמם מחית שנאמר (שמות יז) כי מחה אמחה את זכר עמלק. אמר ר' לוי כתיב (בראשית כה) ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך. מה אמר לה מסתורין זה אני מגלה לך. ראשית גוים עתיד לצאת ממך שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו. שהיתה יודעת במה שגילה לה הקב"ה. רבי אלעזר בשם רבי יהושע אמר מעולם לא נזקק הקב"ה לסוח עם אשה אלא עם אותה צדקת ואף היא על ידי עילה. ר' בשם ר' יוסי אמר על ידי שם בן נח. (בראשית כה) שני גוים. אמר לה מנח ובניו העמדתי שבעים אומות שנא' (שם ט) שלשה אלה בני נח. כיצד מיפת י"ד. גומר ומגוג כו'. ומחם ל'. ומשם כ"ו הרי שבעים. מאלה נפרדו איי הגוים ואת שני גוים בבטנך מן האחד אני מעמיד שבעים נפש והן פרין ורבין. ד"א שני גוים זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו. אדרינוס באומות העולם ושלמה בישראל. ד"א שני גוים שנאיהון דאומייא במעיך. הכל שונאין לעשו והכל שונאין ליעקב. ד"א שני גוים ששונאין זה את זה. ממעיך יפרדו. מכאן אנו לומדים שנולד יעקב מהול חד גזור וחד לא גזור. זה אחד מי"ג שנולדו מהולים אדם הראשון. שת. חנוך. נח. שם. תרח. יעקב. יוסף. משה. שמואל. דוד. ישעיה. ירמיה. אדם תחלת בריאתו של הקב"ה. שת שנאמר (שם ה) ויולד בדמותו כצלמו. חנוך שנאמר (שם ו) ויתהלך חנוך. ונאמר (שם י) התהלך נח לג"ש. נח שנאמר צדיק תמים. שם שנאמר (שם יא) אלה תולדת שם. שכל מי שנכפל שמו נולד מהול. שם שם. נח נח. תרח תרח. יעקב שנאמר (שם כה) ויעקב איש תם. ואומר (שם מו) יעקב יעקב. יוסף שנאמר (שם לז) אלה תולדות יעקב יוסף מלמד שנולד מהול כמוהו. משה שנא' (שמות ג) משה משה ונאמר (שם) ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול. שמואל דכתיב (שמואל ג) שמואל שמואל. ישעיה שנ' (ישעיה מט) ה' מבטן קראני. ירמיה שנאמר (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן. דוד. שנאמר (תהלים טז) מכתם לדוד. מך תם. ורב יעבוד צעיר. אמר רב הונא אם זכה יעבד ואם לאו יעבוד. וכיון שראה דוד היאך עשו משעבד לישראל אמר לפני הקב"ה גערת גוים אבדת רשע:
האויב

פירוש מהר"י הכהן

[בלבי נוקף], פי' שאף מאה"ר לא יהא לבו נוקפו להתחרט על הודאתו לו ית' [ילד מסכן], הוא שנאמר על יצר טוב [סוריאתא], ענין כרתוניות [ומלאך בא ואמר אליו מהרה ולכה וגו'], והחזירו לאחוריו כדי שלא יתפוס את דוד [ראשית גוים וגו'], פי' בני גוים שנקראים ראשית ראשית עמלק וראשית תבואתו [על ידי עילה], ע"י סבה והיא הנזכרת מיד מנח ובניו וכו' [ע"י שם], פי' ולא עמד דבר רק ע"י שם [חד גזור וכו'], פי' וזהו יפרדו.

האויב תמו חרבות לנצח. האויבים תמו וחרבותיהם קיימות לנצח. כגון קוסטאנטינוס בנה קוסטאנטינא. פילוס בנה פיליא. אנטיוכוס בנה אנטוכיא. אלכסנדרוס בנה אלכסנדריא. סקילוס בנה סיצילא. הם תמו וחרבותיהן קיימין. ואתה כביכול ערים נתשת (ישעיה סד) ציון וירושלים עיר קדשך היו מדבר שממה. אבד זכרם המה וה' לעולם ישב. ד"א האויב תמו חרבות כגון קסרין ורומי. וערים נתשת (מלאכי א) כי תאמר אדום רוששנו. פיליפוס שאל את ר' אלעשא לא כך אמר הנביא כי תאמר אדום רוששנו המה יבנה ואני אהרוס. והרי כל בנין שבנינו קיימין. אמר לו לא דבר הכתוב כנגד הבנין אלא כנגד העצות. שכל מה שאתם יושבין ומחשבין בלבבכם לבנות עלינו לכלותנו הוא הורס את עצתכם. אמר לו חייך כך אנו יושבים בכל שנה לכלות אתכם וחד סב אתי ומבטל לן. ד"א האויב תמו חרבות. תני בשם ר' אלעזר שבועה נשבע הקב"ה בכסא כבודו שלא להשאיר זכר עמלק תחת השמים (איוב יח) לא נין לו ולא נכד בעמו. שלא יאמרו אילן זה של עמלק היה שנא' אבד זכרם המה. א"ר לוי בשם ר' חמא כל זמן שזרעו של עמלק קיים לא השם שלם ולא הכסא שלם עד שיאבד זכרו של עמלק. שנא' (שמות יז) כי יד על כס יה. היה צריך לומר על כסא ה'. וכשיאבד זכרו של עמלק מן העולם השם שלם והכסא שלם. שכן כתיב האויב תמו חרבות לנצח מה כתיב בתריה. וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו וגו':

והוא ישפוט תבל בצדק. א"ר לוי בשעה שהקב"ה דן את האומות הוא דן אותם בלילה בשעה שהם ישנים מן העבירות ובשעה שהוא דן את ישראל הוא דן אותם בשעה שעוסקין בתורה. ר' אלכסנדרי אמר ולא קמת רות מנהון ורחב ויתרו מנהון. א"ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר (ש"ב י) ושמו יתרא הישראלי. וכתוב אחד אומר (דה"א ב) הישמעאלי. ר' שמואל בר נחמני אמר ישמעאל היה שמו ולמה נקרא שמו ישראלי שפעם אחת נכנס לבית המדרש ושמע קולו של ישי שהיה יושב ואומר (ישעיה מה) פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ. מיד נתגייר ונתן לו ישי את בתו. ורבנן אמרי ישראלי היה ולמה קורא אותו ישמעלי שחידד חרבו כישמעאל ונעצו בבית המדרש ואמר או אהרוג או אהרג או אקיים דברי רבותי. עמוני ולא עמונית. מואבי ולא מואבית:

ויהי ה' משגב לדך, א"ר יוחנן כל מקום שנא' דך עני ואביון מך בישראל הכתוב מדבר שאין עניות זוה מהם משחרב בית המקדש:

ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'. זמרו לה' יושב ציון. אמר רבי יוחנן ממה שעשה בציון. על ביתו לא חס כשיבא ליפרע ממחריבין על אחת כמה וכמה. אמר ר' חנינא זמרו לה' אימתי כשיבא להחזיר שכינתו בציון. אמר לו ר' יוחנן קרא מסייע לך (תהלים קב) כי בנה ה' ציון נראה בכבודו:

כי דורש דמים אותם זכר כשיבא הקב"ה לתבוע דמו של ר' עקיבא הוא תובע דמו של בר קפרא. לא שכח צעקת ענוים. אינו שוכח דמן של ישראל מן האומות ולא דמן של צדיקים שנהרגו. ואלו הן רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' ישבב הספר ורבי חוצפית התורגמן ור' יוסי ור' יהודה בן בבא ור' יהודה הנחתום ור' שמעון בן עזאי ור' חנינא בן תרדיון ור' עקיבא. ועליהם הכתוב מדבר כי דורש דמים אותם זכר. ועתיד הקב"ה לתבוע דמן של בר קפרא ושל ר' יהודה הנחתום. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שיהרג ר' יהודה הנחתום מה עשה בר קפרא עשה עצמו דיין ודן אותו וכשהוא בא ליתן לו ספקולא גזר שישחט אחר תחתיו ויעשו אותו חתיכות ויעלו אותו ורץ לה"ר ואמר שלא נהרג וגזרה מלכות הרשעה שיהרגו שניהם ויעשו אותם חתיכות ונהרגו שניהם. ועתיד הקב"ה לתבוע דמן שנא' כי דורש דמים אותם זכר. ר' אבהו בשם ר' אלעזר אמר כל צדיק וצדיק שאומות העכו"ם הורגין כביכול הקב"ה כותבו בפורפורייא שלו שנא' (תהלים ק) ידין בגוים מלא גויות והקב"ה אומר להם למה הרגתם פלוני ופלוני והם כופרין ואומרין לא הרגנו. מה הקב"ה עושה מוציא פורפורייא שלו ודן אותם ונותן להם איפופסין. הוי לא שכח צעקת ענוים:

חנני ה'. חנני אין כתיב אלא חנני שלש נוני"ן כנגד שלש מלכיות. ראה עניי משונאי. כמה דאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי. מרוממי משערי מות מגיהנם. וכשאתה עושה לי כן אספרה כל תהלתך. וכשתעלה שכינתך לשערי ציון אגילה בישועתך. אגילה בישועתך

אמר

פירוש מהר"י כהן

[פנו אלי וגו']. פסוק הוא מדברי ס' (ישעיה מ"ה): [ממה שעשו בציון], פי' ממה שעשו בציון זמרו לו דהיינו מכח קל והומר כד"אמר על ביתו וכו': [פורפירא]. הוא מין לבוש מלכות ובלשון מדרשים משל למלך שהיה לו פורפירין הדרת שנער מפורש פורפירייא בגלה: [שלשה נונין]. פי' כי אות נון פירושו הארה בלשון לפני שמש ינון והמלכות היא אור כדכתיב כאור

אמר ר' אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשין שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה:

טבעו גוים בשחת עשו זה פרעה. ברשת זו טמנו זה סיסרא. נלכדה רגלם זה סנחריב. נודע ה' משפט עשה. בדין שעשה במצרים שנא' (שמות ז) וידעו מצרים כי אני ה'. בפועל כפיו נוקש רשע. זה פרעה. ואנו מה עלינו לומר הגיון סלה. (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל:

ישובו רשעים לשאולה. א"ר אלעזר כל הגוים אין להם חלק לעולם הבא. אמר לו רבי יהושע אלו אמר כל גוים ושותק יפה היית אומר. ומה ת"ל שכחי אלהים הוי באומות העכו"ם הכתוב מדבר. א"ר נחמיה כל תיבה שלא נותן למ"ד ברישה נותן ה"א בסופה. כגון (בראשית כח) וילך חרנה לחרן. מתיבין ליה הכתיב לשאולה. א"ר אבא בר זבדא לדיוטא התחתונה שבשאול. כי לא לנצח ישכח אביון. רבי יודן אמר מהו שאמר תקות ענוים תאבד לעד אלא כשם שלא לנצח ישכח אביון כך תקות ענוים לא תאבד לעד:

קומה ה' אל יעוז אנוש. אל יתעוזון במלכותן ואל יתעזזון בשלותן. ישפטו גוים על פניך מעשה תדיוטוס שלהן. שיתה ה' מורה להן. שיתה יראתך עליהן הכנס בהן את השטות. שכן בלשון יוני לשטיא קוראין מורא. תן פרומביא בפיהם כחמורים של טחנין. ידעו גוים אנוש המה סלה:

דבר אחר על מות לבן. אמר שלמה (ש"ה ח) השבעתי אתכם בנות ירושלים. חולת אהבה חולי שאינה של מעים ולא של ראש. ממה אני חולה מאהבתו. הוי (שם ג) כי חולת אהבה אני. ולא אהבה בלבד אלא מות שנא' (שם ח) כי עזה כמות אהבה. שנאמר (שם א) לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך. אי זו אומה בעולם שאמר לה הקב"ה רדי לים וירדה אלא זאת אמר דוד עד מתי הבן אוהב את אביו. וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ג) כען הא איתיכון עתידין וכתיב ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר. אם למסין אם לארנוניות כל מה שאתה גוזר אתה מלך עלינו. אבל לכפור בהקב"ה אתה נבוכדנצר והכלב שוין. והם נשאו ק"ו בעצמן מהצפרדעים שנא' (שמות ז) ובתנוריך ומשארותיך. ואפי' אינו מצילנו לאלהך לית אנחנא פלחין. ומה הוא אומר כשיצאו (דניאל ג) ענה נבוכדנאצר ואמר בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. שלא נתנו עצמן על מנת להנצל אלא להשרף למה (ש"ה) כי עזה כמות אהבה. הוי למנצח על מות לבן:

מזמור י

למה ה' תעמוד ברחוק. זש"ה (דניאל ז) ומילין לצד עילאה ימלל. אמר רבי יוסי אין הרשעים מזדווגין לאדם אלא אם כן מחרפים שנאמר ומילין לצד עילאה ימלל. (א"ר יוסי) זה הקב"ה ואח"כ ולקדישי עליונים יבלא. אלו ישראל כמה דאמר (ויקרא יט) קדושים תהיו. ומנין שנקראו ישראל עליונים. שנאמר (דברים כד) ונתנך ה' אלהיך עליון. משל למה הדבר דומה לאדם שהיה לו כרם והיו ליסטים במקשין ליכנס בתוכו ולא היו יכולין שהיה לו גדר. מה עשו פרצו את הגדר ואח"כ נכנסו לכרם, כך אומות העכו"ם מזדווגין לישראל שהן כרמו של הקב"ה שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. והם מחרפין להקב"ה ואח"כ באין על ישראל שנא' ומילין לצד עילאה ימלל ואח"כ ולקדישי עליונים יבלא (דניאל ז) ויסבר להשניה זמנין ודת. זמנין אלו שלשה רגלים ודת זו תורה שנא' (דברים לג) מימינו אש דת למו. (דניאל שם) ויתיהבון בידיה יכול לעולם. ת"ל עד עידן עידנין ופלג עידן ומה אנו משתעבדין על כך שהרחיק עצמו ממנו הוי למה ה' תעמוד ברחוק. למה ה' תעמוד ברחוק זש"ה (זכריה ז) ויהי כאשר קרא ולא שמעו א"ר יוחנן שלש שנים ומחצה היתה שכינה עומדת בהר הזיתים ומכרזת (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו. ולא היו משגיחין שנאמר (שם סה) נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני. א"ר חנינא משל לשייר שהיה מהלך בדרך כיון שהחשיך בא לו הבורגן אמר לו הכנס עצמך לבורגן מפני חיה רעה ומפני הליסטין. אמר לו אין דרכו של שייר להכנס לבורגן. כיון שהלך בא עליו אישון לילה ואפילה. חזר ובא לו אצל הבורגני והיה

פירוש מהר"י הכהן

כאור פני מלך ורכיס כמוהו וכן הוא ענין וזרת השמים וגו' לכן רומזין הנונין למלכיות: [לדיוטי], מדור: [תדיוטות, דת ודין שלהם תעשה בעצמך וכהודך: [לשטיא מורא], זהו פירוש שני על שיתה ה' מורה להם ופרומביה הוא פירוש שליטי בו ופירושו בלשון אשכנז גבי"ז והוא הנקרא רסן: [אלא זאת] פי' הרי שעבר מות אוהב אותו: [כען הא וכו'], וכתיב אחריו כשמעם קול הבלי זמר יסגדון לצלמא: [אתה נ"נ וכו'], פי' זהו לשון למלכא ואח"כ נבוכדנצר פי' לזה מלך ולזה רק נבוכדנצר: [ולקדישי וגו'] הוא סיפיה דהאי קרא: [ויסבר וכו'], הוא סיפיה דהאי קרא: [לשייר], שר שיירא: [לבורגן] כמין סוכין בשדות עשוי' מגדלים

והיה מבקש ממנו שיפתח לו . אמר הבורגני אין דרכו של בורגן להפתח בלילה ואין דרכו לקבל אדם בלילה . בשעה הזו כשאני בקשתי להכניסך לא רצית עכשיו איני יכול להכניסך. כך אמר הקב"ה דרשו בהמצאו קראוהו גו' (ירמיה ג) שובו בנים שובבים . ולא היו מבקשים לשוב אמר הקב"ה (הושע ה) אלך ואשובה אל מקומי . כיון שנמסרו לעכו"ם שנמשלו לחיות התחילו צועקים (מה ה' תעמוד ברחוק. אמר להן הקב"ה כשבקשתי לא בקשתם עתה שאתם מבקשין ממני איני שומע לכם מדה כנגד מדה . לכך נאמר (זכריה ז) ויהי כאשר קרא ולא שמעו · שמא עד עולם ח'ו עד עת עידנין ופלג עידן:

בגאות רשע ידלק עני. זה לוט שנתפס עם אנשי סדום. יתפשו במזמות זו חשבו. אלו השבטים . א"ר יודן מאן דאמר רחמנא וותרן הוא ליוותרון מעוהי אלא מאריך אפיה וגבי דיליה . אמר הקב"ה לשבטים אתם מכרתם אחיכם מתוך מאכל ומשתה שנא' (בראשית לג) וישבו לאכל לחם הרי בניכם נמכרים בשושן מתוך אכילה ושתיה . שנא' (אסתר ג) והמלך והמן ישבו לשתות . א"ר יששכר ומה אם יוסף שמחל לאחיו דכתיב (בראשית מה) לא אתם שלחתם אותי הנה. ראה עד היכן מתוקנת להם. מי שאינו מוחל לחבירו עאכ"ו. א"ר חנין אמר הקב"ה לשבטים אתם אמרתם לעבד נמכר יוסף חייכם אתם קורין עצמכם בכל שנה ושנה עבדים היינו . ר' פנחס אמר בשם ר' הושעיה שבטים גרמו לקרע שמלת אביהם ונפרע להם במצרים שנאמר (שם מד) ויקרעו שמלותם. יוסף גרם לשבטים שיקרעו שמלותם. עמד בן בנו ונפרע לו שנאמר (יהושע ז) ויקרע יהושע שמלותיו :

כי הלל רשע על תאות נפשו . אין הרשעים מהללין אלא אם כן עושין תאותן שכן נבוכדנצר אומר (דניאל ג) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין . ואין הרשע עושה עבירה אלא אם כן עשאה חולין בפניו :

ובצע ברך נאץ ה' . ר' אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ולשה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ שנא' ובוצע ברך נאץ ה' . דבר אחר ובוצע ברך . אין בוצע אלא הנייה כמו (תהלים ל) מה בצע בדמי . אמרו ישראל לפני הקב"ה בית אחת שהיה לך הנייה ממנו עמדו שונאים והחריבוהו ונאצו שמך עליו והן קיימין והוא חרב . והצדיקים שהיו לך הנייה מהם עמדו שונאים ופגרו אותן ונאצו שמך עליהם והן קיימין הוי ובוצע ברך נאץ ה' :

ידכה ישוח . א"ר יצחק ודכה כתיב שאין הרשעים מזדווגין אלא לבני אדם כמותן . ונפל בעצומיו חלכאים . אמר ר' חנינא בר פפא אין הרשע נופל עד שתתמלא סאתו . שנא' (איוב לד) תחת רשעים ספקם (שם כ) במלאת ספקו יצר לו . א"ר סימון אין הרשע מפיל בקולרים שלו אלא רשעים גבורים כמותו שנא' (דניאל ג) ולגוברין גברי חיל די בחיליה . א"ר סימון כגון הקוסטינר שהיה מכה ומסיר צלע וחוליא בבת אחת :

אמר בלבו שכח אל . כמה דאמר (איוב כב) עבים סתר לו ולא יראה כביכול הסתיר פניו בל ראה לנצח . קומה ה' אל נשא ידך . ר' יודן בשם רבי יהודה אמר אמרו ישראל לפני הקב"ה הגיעו הצרות על נפשנו כאדם שנושק את העבים פשוט ידך ודלינו אל תשכח לית אנא מנשי וציון אמרה עזבני ושכחני :

על מה נאץ רשע אלהים . לית דין ולית דיין הניח הקב"ה עולמו והלך לו . ראיתה כי אתה עמל וכעס תביט. ראו עיניך שעשו הרשע בא והחריב את מקדשך ושבה את ישראל בקולרין ומגלה אותם מארצם . לתת בידך . ואת היית מ:רה שכינתך ורוח הקדש על יצחק ואומר לו (בראשית כז) משמני הארץ יהיה מושבך . עליך יעזוב חלכה. מלכות העכו"ם אומרת לישראל אייתי גולגלתך והוא אומר יתומים אנא זיין והיא אמרה שמעת עלי דאנא זיין יתמין . זיל גבי אלהא דיעקב ויקים לכון. שנא' (תהלים סח) אבי יתומים ודיין אלמנות יבא ויעמוד להם . רומוס ורומילוס מתה אמם נזדמנה הזאבה והניקתן ועמדו ובנו שני צריפים גדולים ברומי. יתום אתה היית עוזר. ד"א כי אתה ראית בעיניך שנבוכדנצר הרשע בא ומחריב את מקדשך ושבה את ישראל בקולרין ומגלן מארצם. לתת בידך ואתה משרה שכינה על ירמיה ואומר (ירמיה כז) ועבדו אותו וגו' ואת בנו ואת בן בנו עליך יעזוב חלכה. מחר הוא נוטל חנניה

פירוש מהר"י כהן

מגדלים קטנים לאצור בהם אוצרות תבואה ובורגני הוא הממונה עליהן : [עד היכן וכו'] , פי' עונש כל כך גדול מתוקן להם על מה שעשו בו אע"פ שהוא מהללהם : [מן קשוט וגו'] , פי' אחר שעשה אותו והשתחוה לדניאל ורצה לעשותו אלוה : [וחולין בפניו] , עתה דורש כי הלל מלשון חלול בחי"ת שהוא חולין : [הניה וכו'] , פי' מסיפא דקרא דקאמר אמר בלבו לא תדרוש קדרים הכי : (ורוח הקדש וכו') . פי' לברך את עשו והוא מברכו ואומר לו וכו' זהו לתת בידך כלומר שאתה בעצמך בכחך אתה נותן הצלחה לרשעים : [גולגלתן] , מסים של גלגלת :

חנניה מישאל ועזריה ומשליכן לכבשן האש ואומר להן (דניאל ג) מאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. יתום אתה היית עוזר יתומה את ז נשתיירה לו זו ושתי עשתה אגוסתא במלכות שאינה שלה. שנא' (אסתר א) גם ושתי המלכה. מה כתיב בתריה שבור זרוע רשע בל תמצא להם זכות:

ה' מלך עולם ועד. אימתי כשיאבדו גוים מארצו:

תאות ענוים שמעת ה'. א"ר לוי בשם רבי יהושע זה משה שנקרא עניו בשעה שאמר לו הקב"ה (ויקרא טז) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא התחיל מצטער אמר לו כמדומה אני שאין אחי רשאי ליכנס לפנים מן המחיצה. אמר יש עת לשעה יש עת ליום יש עת לשנה יש עת לשתים עשרה שנה יש עת לשבעים שנה. יש עת לשעה מגופיה דקרא אל יבא בכל עת. יש עת ליום שנא' (יחזקאל ד) ומים במשורה תשתה וגו' מעת עד עת. יש עת לשנה שנאמר (דה"א כ) ויהי לעת תשובת השנה. לי"ב שנה (תהלים קה) עד עת בוא דברו. עת לשבעים שנה (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה). ויש עת לעולם (תהלים ד) נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. א"ל הקב"ה לא כשאתה סבור בכל שעה שרוצה ליכנס הוא נכנס אלא (אל יבא בכל עת) התחיל אומר תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך. דבר אחר למה ה' תעמוד ברחוק. זש"ה (הושע ה) בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' ולא ימצאוהו חלץ מהם. פילוסופים שאל את רבן גמליאל יש לכם לומר שאתם מקוים להקב"ה שיגאל אתכם. אמר לו הן. אמר לו ולא כך כתיב חלץ מהם יבמה שחלצו לה אחים יכול בעלה לשוב אליה. אמר לו לאו. אמר לו מכאן שאינו שב אליכם. השיבו רבן גמליאל מי חולץ האיש או האשה אמר לו האשה. אמר לו הוא חלץ ואנו לא חלצנו לו וכי יבמה דחלצו לה אחין מידי משש את בה וכן הוא אומר (ש"ה ה) קמתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר התחילו קורין למה ה' תעמוד ברחוק:

מזמור יא

למנצח לדוד בה' חסיתי. זש"ה (תהלים קיח) ה' לי לא אירא. משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו עבד ומחבבו והיו עבדיו מתקנאין בו. אמר מרי רחים לי מאן איניש דיכיל לי. הרכם צפור. א"ר אחא בשעה שגלו ישראל היו אומות העכו"ם שמחין עליהן להגלותן ממקומן. נודי אין כתיב אלא נודו, א"ר אחא כלפי מעלה אמרו וכלפי מטה. כלפי מעלה (משלי כז) בצפור נודדות מן קנה כן איש נודד ממקומו. ואין איש אלא הקב"ה שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה. ואין מקומו אלא בית המקדש שנאמר (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד:

כי הנה הרשעים ידרכון קשת. ר' ברכיה בשם ר' אבא אמר זה שבנא ויואש מה עשו כתבו אגרות ותחבוה בחץ ופשטוה לסנחריב בעד החלון. וכתבו בה כל ישראל מבקשין להשלים לך וחזקיה וישעיה אינן מניחין לנו. לירות במו אופל. לשני ישרי לב לחזקיה וישעיה:

כי השתות יהרסון צדיק מה פעל. אם הצדיקים שהשתיתו עולמך באו הרשעים ופיגרו אותם צדיק העולם מה פעולה הניחו לך בעולמך. אם אבן שתיה שממנה הושתת העולם עמדו רשעים ופיגרו אותה צדיק העולם מה הנייה יש לך בעולמך. מה אם השיתין שהם מגיעים עד התהום עמדו הרשעים ופיגרו אותם צדיק העולם מה פעולה פעלת לפי עלי מצות:

ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו. בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ה' בהיכל קדשו. ובזמן שאין עושין רצונו של מקום ה' בשמים כסאו. א"ר אלעזר בין שחרב בית המקדש ובין שלא חרב אין השכינה זזה מתוכו. שנאי' ה' בהיכל קדשו אע"פ שבשמים כסאו שכינתו בבית המקדש שנאמר (מלכים א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים. וכן הוא אומר (תהלים ג) ויענני מהר קדשו סלה. אעפ"י שהוא הר בקדושתו הוא עומד. א"ר אלעזר ראה מה כתיב (מיכה ד) כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה ושכנתי כתיב שאע"פ שחרב שכינתי עומדת שם. א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנא' (ש"ה ב) הנה זה עומד אחר כתלנו. א"ר ינאי מלך ב"ו כשהוא נכנס לטרקלין אינו יודע מה בקיטון והקב"ה אינו כן אלא ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו צופה ומביט לכל באי עולם ואין עין שולטת בו:

עיניו יחזו עפעפיו יבחנו. ולמי הוא בוחן את הצדיקים שנא' ה' צדיק יבחן. ולמה אינו

כויקר"א פכ"א ואומר (ירמיה כז) עד בא עת ארצו.

בוחן

פירוש מהר"י כהן

[אגוסטא], מלכה כמו שקורין למלכים אגוסטוס פלוני ומביא ראיה שלא היה מלכות זה מוכן לה מדכתיב גם ושתי כלומר דרך רבוי וייחוד היה לה זה: [עד עת בא דברו], פי' הוא שנאמר בתהלים ק"ה על הזמן שהיה יוסף בבית האסורים והרי הוא י"ב שנים דעשר שנים הוקצבו לו ואח"כ נתוספו לו ב' שנים על שם אח' בטחונו בשר המשקים כדכתיב ויהי מקץ שנתים וגו'. [בשמחה בלבי וגו'], וכבר מפורש לעיל בספר זה שהפסוק הזה מדבר בגליות טובות עוה"ב המוכנים לישראל. מכח קל וחומר ממה שיש לאומות טובות עולם הזה: [נודו] פי' כאומר לשנים כלשון רבים וזהו כדמפרש רבי אחא כלפי מעלה וכלפי מטה: [בקיטון]. פי

בוחן את הרשעים מפני שאינן יכולים לעמוד. א"ר יוסי בר חנינא פשתני הזה כשפשתנו
קשה אם מקיש עליו ביותר הוא פוקע וכשפשתנו יפה הוא מקיש עליו ביותר למה שהיא משבחת
והולכת. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים שאינן יכולין לעמוד שנאמר (ישעיה נז) והרשעים
כים נגרש. אך הצדיקים הוא מנסה שנאמר ה' צדיק יבחן אבל רשע ואוהב חמס שנאה נפשו:
ימטר על רשעים פחים. כמה דאמר (משלי כו) פחם לגחלים ועצים לאש. אמר הקב"ה
כל מי שמעלה עצמו סופו נדון באש. דור המבול (איוב ו) בחומו נדעכו ממקומם.
אנשי המגדל (שם כב) ויתרם אכלה אש. אנשי סדום (בראשית יט) וה' המטיר. פרעה (שמות ט)
ברד ואש. סנחריב (ישעיה י) יקד יקוד כיקוד אש. ששרף אותו בפנים והניח בגדיו מבחוץ.
על שהיו מבני שם שנא' (בראשית י) בני שם עילם ואשור. נבוכדנצר שנאמר (דניאל ג) מהלכין
בגו נורא. סיסרא (שופטים ה) מן השמים נלחמו. ארום שנאמר (דניאל ז) ויהיבת ליקידת אשא.
גוג ומגוג שנאמר (יחזקאל לט) ושלחתי אש במגוג. שאר העכו"ם שנאמר (ישעיה סו) כי באש
ה' נשפט. חירם שנא' (יחזקאל כח) ואוציא אש מתוכך. ד"א פחים מצודים כמה דאמר (משלי ז)
כמהר צפור אל פח. אש וגפרית אמר ר' יודן בשעה שאדם מריח גפרית נפשו מסוללת עליו
שהיא יודעת שבה עתיד לידון. שנאמר (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם. ארבע כוסות של
פורענות הם לאומות העכו"ם. וארבע כוסות של ישועה לישראל:

כי צדיק ה' צדקות אהב, רבי יהודה בר סימון אמר כל אינש סני בר אומנותיה. אבל הקב"ה
אינו כן כי צדיק ה' והוא אוהב את הצדיקים. ומהו ישר יחזו פנימו שבע כתות הן שהן עתידין
לעמוד לעתיד לבא לפני חי וקים קודשא ב"ה. ואי זו הכת המעולה שבהן שמקבלין פני שכינה
זו כת ישרים שנאמר יחזו פנימו. וכתוב אחד אומר (תהלים קמ) ישבו ישרים את פניך. לא
היה צריך לומר אלא ישר יחזו פניו ומהו ישר יחזו פנימו קודם לישרו של עולם יחזו פנימו של
ישרים. דבר אחר ישר יחזו פנימו אלו שבע כתות של צדיקים שכן כתיב (דניאל יב) והמשכילים
יזהירו כזוהר הרקיע כחמה וכלבנה כרקיע ככוכבים כברקים וכשושנים וכלפידים. כחמה שנא'
(שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. כלבנה שנאמר (תהלים פט) כירח יכון עולם.
כרקיע שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ככוכבים שנא' (דניאל שם)
ככוכבים לעולם ועד. כברקים שנאמר (נחום יב) כברקים ירוצצו. כשושנים שנאמר (תהלים סט)
למנצח על שושנים. כלפידים שנאמר (נחום ב) ומראיהן כלפידים. והכת הראשונה יושבת
לפני המלך ורואה את המלך ואת הפנים שנאמר (תהלים קמ) ישבו ישרים את פניך. ואומר
ישר יחזו פנימו. והכת השניה (שם פד) אשרי יושבי ביתך. והשלישית (שם כד) מי יעלה בהר
ה'. רביעית (שם סה) אשרי תבחר ותקרב. חמישית (שם טו) ה' מי יגור באהלך. ששית (שם)
כי ישכון בהר קדשך. שביעית (שם כד) ומי יקום במקום קדשו. וכל כת וכת יש לו מדור
בפני עצמו בגן עדן. וכנגדם שבע בתי דירות בגיהנם ואלו הן שאול ואבדון גיא דומה וצלמות
וארץ תחתית וארץ ציה הרי שבע בתי דירות לרשעים. ולצדיקים לכל אחד ואחד לפי מעשיהן
בתי דירתן. אמרו יקום איש צרורות הוא בן אחותו של [ר' יוסי בן] יועזר איש צרידה והוא
רכוב על סוסיא אזיל לקמיה מלכא ונפיק למקטלייא אמר ליה חמי סוסיא דארכבי מרי וחמי
סוסיא דארכבך מרך. אמר למכעיסיו כן קל והומר לעושי רצונו. אמר ליה ועושה אדם רצונו
יותר ממך. אמר לו ואם לעושי רצונו כן קל והומר למכעיסיו נכנס בו הדבר כארס של עכנאי
והלך וקיים בעצמו ארבע מיתות ב"ד מה עשה הביא קורה ונעצה בארץ וקשר בו נימא וערך
עצים והקיף עליהם גדר של אבנים ועשה מדורה לפניו ונעץ החרב באמצע והצית את האש
מתחת האבנים ונתלה בקורה ונחנק ונפסקה הנימא ונפל באש וקידמתו החרב ונהפך עליו
הגדר של אבנים. נתנמנם ר' יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר אמר הוו לשעה קדמני
לגן עדן:

מזמור יב

למנצח על השמינית. הושיעה ה' כי גמר חסיד. זש"ה (מיכה ז') אבד חסיד מן הארץ.
אנדריינוס שחיק טמיא שאל באיזה זכות האומה הזאת עומדת. אמרו לו יש בה
חסידים ויש בה צדיקים ויש בה יגעים בתורה. מיד גזר והטילו מרגזאות בארץ שלא יעסקו
בתורה

פירוש מהרז"ו הכהן

בחדר ספנימי: [מסוללת], מגבהת את עצמה כאלו רוצה לעלות ומתחככת ועגמת שסולה קשה בריה זו: [של פורענות, פי' כל זו כוס דורס על סיפה דקרא ורוח זלעפות מנת כוסם [על שושנים], עיין בספר זה לקמן במזמור ו"ה: [מרגיזות], אילמים והתרגזות

בתורה. כיון שעשו כן חרלו מליגע בתורה. לפיכך אמר דוד הושיעה ה' כי גמר חסיד. מעשה היה בחסיד אחד שאיבדה מטרונית אחת קופסא מלאה דינרין ומצאה אותו חסיד והוליכה לה. כיון שהוליכה אמרו לה אינו יודע מה הוא לפיכך הביאה לך. אמרה להו קוטמא כולה דדהב מלבר ואתם אומרים אינו יודע מה הוא. אמרה ליה תהא אומתך מסורה לך. אמרה לה הוא מחזיר לך אבידתך ואת מקללת אותו. אמרה להן אילו עוד חד הוה באומתיה כותיה אנן לא הוינן בעלמא. וגזרה שיהא נכנס ויוצא בלא רשות. ונמצאו בני אדם עוסקים בההיא ססמניא ופנה אותם אותו חסיד. וכשמת קראו עליו דורו הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. א"ר פנחס מן בני אדם פסו מן המלאכים לא פסו. ובמה היו בני אדם עוסקין שוא ידברו איש את רעהו. מעשה היה בעיר אחת שלא היה בה מלח כלל והיה בה חבורה אחת של חמרים אמרו נלך ונביא מלח ונמכור עד שלא יביאו אחרים. והיה להם ראש באו אצלו ואמרו לו נלך אמר להן יש לי לחרוש היום ומחר אבל המתינו לי עד שאחריש ולמחרתים נלך ביחד. אמרו לו הן. בבקר מה עשה אמר לאשתו הסימן הזה יהא בידך אם אני אומר ליך תנו לי את העול את תני לי את האוכף תנו לי את הקנקן את תני לי את השק. מה עשה נתן את השק על גבי החמור והלך לו. לבוקר עמדו אותן והלכו לביתו וקראו לו. אמרו להם השכנים כבר הלך לו מאמש וחם כששמעו כך הלכו להם בדרך ומצאוהו חוזר. אמרו לו למה עשית כן. אמר להם אי אתם יודעין למה. אם הלכנו כולנו ביחד היתה בזול עכשיו הבאתי אני עד שאתם באים שלי נמכרת וכשתבואו אתם תמכרו ביפה. לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו. מעשה היה ברבי יונתן שהיו עדשים ביוקר והיה לו קרוב בעיר ירד אצלו ואמר לו עדשים אני מבקש יש מהן בעיר אמר לו הן. אמר לו בכמה מוכרין אמר לו בכך וכך וכל עת שתבוא אצלי אני מוכר לך. לאחר ימים הלך ר' יונתן בעיר לבית קרובו שאל בערו אנה הוא א"ל אשתו בשדה הוא המתין לו ולא בא, הלך ושאל לאחד יש כאן עדשים. א"ל רצונך בחטים עדשים אין כאן. א"ל עדשים אני מבקש אמר לו תטול מכך וכך הרבה עליו את הדמים יותר ממה שאמר לו קרובו. הלך ונטל ממנו. בא קרובו ואמר לו ר' יונתן ולא אמרת מכך וכך הן עדשים הרי העלו עלי את הדמים ממה שאמרת לי. א"ל שמא עדשים שאלת להם תחלה אמר לו הן. א"ל אילו אמרת חטים תחלה היו אומרים לך רצונך בעדשים עכשיו שאמרת עדשים אמרו לך חטים. לכך נאמר שוא ידברו איש את רעהו. ר' חייא צפוראה אזל למזבן חיטי מסורתא אמר ליה רבי יונתן כד תהוי בעי חיטי אימא שערי אנא בעי. וכד תהוי בעי שערי אימא חיטי אנא בעי ולא יסקון לך תרעא. הוי שוא ידברו איש את רעהו. שפת חלקות שמחליקין בשפתותיהן. בלב ולב ידברו אחד בפה ואחד בלב:

יכרת ה' כל שפתי חלקות. בר קפרא בשם ר' יונתן אמר קשה הוא לשון הרע מע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. בע"ז כתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. בגלוי עריות כתיב (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת. בשפיכות דמים כתיב (שם ד) גדול עוני מנשוא. ובלשון הרע כתיב לשון מדברת גדולות. וכתיב אשר אמרו ללשוננו נגביר. אמר ר' יוסי בר חנינא אין אדם אומר לה"ר על חבירו עד שהוא כופר בעיקר שנאמר מי אדון לנו כביכול צוח על מספרי לשון הרע (תהלים צד) מי יקום לי עם מרעים מי יכול לעמוד להם בגיהנם. וגיהנם צווחת אף אני איני יכולה לעמוד בהן אמר הקב"ה אני מלמעלה ואתה מלמטה שנאמר (שם קכ) חצי גבור שנונים מי קשה המכה בחץ המכה או המכה בחרב המכה בחרב אינו יכול להמית אלא אם כן קרוב אצלו והמכה בחץ זורק אותו ומכה אותו בכל מקום שנאמר (ירמיה ט) חץ שחוט לשונם. ואומר (תהלים נז) שניהם חנית וחצים. ללשוננו כתיב אם הפך לשונך לומר לשון הרע על חבירך שנין בדברי תורה. אר"ש בן יוחאי למה נקרא

פירוש מהר"י הכהן

וכתרגזות : [מסורה לך], פי' יהיו משועבדים לך שאתה תהא יחיד ביניהם ואין עוד כמותך כמו שפירש את דבריה אחר כך כדכתוב : [כספניא], פי' כדברי תהו והבל דברי שוא ושקר כדמפרש בכתוב וכמה היו בני אדם עסוקים שוא ידברו וכו' והרי הוא מל' אם יש עמהן כמפון דברים בלא מליצה ופירוש הדבר שהבריות היו מדברין זה עם זה דברי שוא ורמאות ככל הני עובדי דמייתי בכתוב ואותו החסיד מנע אותם והטה הבריות מהמנהג הרע הזה לדברי אמת וצדק לדבר מישרים ודעת ר' פנחס לפרש הכתוב שחסידים אם כאלה פסו מבני אדם כמותם אבל מן המלאכים לא פסו כלומר שמתחברים אחר מותם עם המלאכים : [סקנקן], פי' הכלי עץ שבמחרישה שהאיש ההולך אחר המחרישה אוחז בו בידו בשעת חרישה להכביד ולנעוץ הברזל בעומק בקרקע בשעת חרישה הוא נקרא קנקן, והענין שזה האיש עשה במרמה לילך לבדו אחר במלח עם שקו ואוכף שלו וחביריו יהיו סבורין שהוא הולך לחרוש ומכסה מלאכתו העול והקנקן כלי המחרישה : [מסורתא], שם מקום נקרא סורא : [חצי גבור וגו'], סיפיה דקרא הוא עם גחלי רתמים דהיינו אש של גיהנם שאומר לו הקב"ה אני מורה עליהם חצי גבור מלמעלה ואתה תבוא עליהם מלמטה : [ומי קשה], הוא דרוש אחר בפני עצמו : [חץ שחוט וגו'], פי' שמביא טעם למה עונש של לשוה"ר במכה

נקרא לשון הרע תליתאי שהוא הורג שלשה . האומרו והמקבלו והנאמר עליו. רב ביבי בשם ר' יהושע אמר מצינו שהרג ארבעה בימי שאול . דואג שאמרו ושאול שקבלו ונוב עיר הכהנים שנאמר עליהם ואבנר בן נר שהיה סיפק בידו למחות ולא מיחה . ר' זעירא שלח לר' סימון ואמר את סיפק בידך למחות למה אין אתה מוחה . אמר לו איני אלא מן הנאנחים ומן הנאנקים אמר לו ר' זעירא ע"מה נעשה לאותן הנאנחים והנאנקים לא מהן התחילה מדת הדין . שנא' משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. אמר רבי בשעה שהדיינין מבקשין לקלקל את הדין הקב"ה מסלק שכינתו מביניהן. שנא' משוד עניים מיד עתה אקום יאמר ה' . א"ר יורן גדול עונש גזל עניים יותר מעון דור המבול בדור המבול כתיב (תהלים כט) ה' למבול ישב כביכול בישיבה נפרע מהן . ועכשיו כתיב עתה אקום איני נפרע מהם אלא בקימה . אשית בישע יפיח לו . רבי אושעיא אמר כשאשית ישועה לאלו ארתיח מדת הדין לאלו :

אמרות ה' אמרות טהורות . אמר ר' יהושע בן לוי עיקם הכתוב שתים ושלש תיבות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר (בראשית ז) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. אמר רבי תנחום אמר הקב"ה שתי אמירות אמרתי לך וטהורות הן . ולמי נתן לשבטו של לוי אותו שכתוב בו (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף . ואיזו זו פרשת המת (ויקרא כא) אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם . א"ר ינאי לא ניתנו דברי תורה חתוכין אלא כל דבר ודבר שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא . אמר לפניו רבש"ע עד מתי נעמוד על בירורה של הלכה א"ל (שמות כג) אחרי רבים להטות רבו המטמאין טמא רבו המטהרין טהור . רבי אבהו בשם ר' יונתן אמר תלמיד ותיק היה לו לרבי עקיבא והיה מטמא את השרץ מן התורה במ"ט פנים ומטהרו במ"ט פנים. וכן תני רבי חייא תלמיד היה לו לרבי מאיר וסומכוס שמו והיה מטהר את השרץ מן התורה במ"ט פנים וחוזר ומטמאו במ"ט פנים שנא' מזוקק שבעתים . ר' יהושע בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים וכו' כמו שכתוב במזמור ז' :

סביב רשעים יתהלכון. ר' יהודה אומר סביב לרשעים צדיקים הולכים. בשעה שיוצאין מגן עדן ורואין את הרשעים נידונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים . באותה שעה צדיקים נותנים הודיה להקב"ה על היסורין שהביא עליהן בעוה"ז . שנא' (שם יב) ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך באומות העכו"ם ותנחמני מהן. כרום זלות לבני אדם. כרם כתיב לכשירים הקב"ה כרמו שהוא בזוי בעולם הזה אלו ישראל ושנאמר (שם ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל . אמר לו ר' נחמיה יהודה עד מתי אתה עוקם עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים רשעים הולכין בשעה שיוצאין מגיהנם ורואין את הצדיקים בגן עדן ונפשם מתמעטת עליהם . הה"ד (תהלים קי"ב) רשע יראה וכעס. אימתי כרום זלות לבני אדם . בשעה שיפרסם הקב"ה מצות בזויות בתורה. מה לך יוצא ליסקל על ששמרתי את השבת. מה לך יוצא לשרוף על שאכלתי את המצה . מה לך יוצא ליהרג על שמלתי לבני. מה לך יוצא לידקר בפוראגון יע"ל שעשיתי רצון אבי שבשמים (זכריה יג) מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי. המכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים. הוי כרום זלות לבני אדם כשירומם הקב"ה מצות מוזלזלות בעולם הזה :

מזמור יג

למנצח מזמור לדוד . עד אנה ה' תשכחני נצח. זש"ה (זכריה ז) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. א"ר יצחק מדה כנגד מדה . אמר הקב"ה לפי שאמרתי לכם ארבעה פעמים עד אנה. אף אתם עתידים לומר עד אנה ארבעה פעמים . אני אמרתי (שמות טז) עד אנה מאנתם לשמור . (במדבר יד) עד אנה ינאצוני . ועד אנה לא יאמינו בי . (שם) עד מתי לעדה הרעה הזאת . כך אני עתיד למסור אתכם ביד ארבע מלכיות ואתם אומרים ארבעה פעמים עד אנה.

על

פירוש מהרי"כ כהן

1 קשה זו ומאחר שהוא במדה כנגד מדה שהלשון הרע הוא ג"כ דומה לחץ : [א"ל ר' זעירא וכו'], שסבר מה שנא' ביחזקאל סי' ט' עבר בעיר והכי וגו' נאמר גם על הצדיקים הנאנחים והאנקים ור' סימון סבר כדעת רש"י שם ע"ש : [ארתיח מדת הדין], וזהו יפיח בנושה באה של מדת הדין ומרתיחו על אותן העושין שוד לעניים וגוזלין אותם : [שבעתים], פי' שבעה על שבעה שהם מ"ט : [אתה עוקם וכו'], פי' דמשמעותיה דקרא הוא דיתהלכון קאי ארשעים עצמן שהם הולכים סביב : [בזויות בתורה], פי' שהיו בזויות על הרשעים בעוה"ז והקב"ה מרומם אותם במה שמפרסם לעתיד שהצדיקים מסרו נפשם עליהם ונהרגו מהאומות על שגמרו אותם כדמפרש ואזיל : [בפוראגין], פי' הרב וכידון וילקוט ואמור רבה גרס גרפן פרגול :

עד אנה תשכחני נצח. עד אנה תסתיר את פניך ממני. עד אנה אשית עצות. עד אנה ירום אויבי עלי. עד אנה תשכחני בבבל. עד אנה תסתיר במדי. עד אנה אשית ביון. עד אנה ירום אויבי באדום. דבר אחר עד אנה ה'. אמרת כנסת ישראל להקב"ה יש מלך בלא כסא יש מלך בלא פלטורין. עד אנה ה' תשכחני אינשית מה דאמרת לשמואל נביא שאתה נצחונן של ישראל. שנאמר (שמ"א טו) וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ואומר [במדבר כג] לא איש אל ויכזב. א"ר שמואל מה הפסוק הזה לא ראשו כסופו ולא סופו כראשו. אלא בשעה שהקב"ה גוזר להביא טובה בעולם לא איש אל ויכזב. ובשעה שהוא גוזר רעה ההוא אמר ולא יעשה. כך בשעה שאמר הקב"ה לאברהם (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע לא איש אל ויכזב ובשעה שאמר לו (שם כב) קח נא את בנך ההוא אמר ולא יעשה. ובשעה שאמר לו (שם טו) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי. לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר לו (שם) ועבדום וענו אותם ההוא אמר ולא יעשה. ובשעה שאמר (שמות ג) פקד פקדתי אתכם לא איש אל ויכזב. ובשעה שאמר לו (דברים ט) הרף ממני ואשמידם ההוא אמר ולא יעשה. א"ר ברכיה מעשה היה בחסיד אחד שהיה דורש (שמות כב) כל אלמנה ויתום לא תענון. אלמנה אחת שמעה אותו אתיא לגביה אמר לה זילי השתא ובתר כן אתיא. א"ל אי לאו דשמעית יתך אומר כל אלמנה ויתום לא אתיתי לגבך ואת אמר לי זילי ואתיא. כך אמרה כנסת ישראל רבש"ע לא באנו אצלך אלא סמיכים מה שכתב כי לא לנצח ישכח אביון ואת מנשי יתנא:

עד אנה תשכחני נצח. ר' חנינא אמר אמרה כ"י לשעבר אתה עשית מלחמתינו שנא' (שופטים ד ה) כי אז יצא ה' לפניך. ואף לאחרונים את עתיד לעשות כן שנאמר (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם ואנן דאמיצין אנן. לית את נפיק לן (תהלים ס) ולא תצא אלהים בצבאותינו. עד אנה ה'. אמר להן הקב"ה וכי אני שכחתי אתכם אתם שכחתם אותי שנאמר (שם קו) שכחו אל מושיעם וכי הסתרתי פני מכם אתם הסתרתם פניכם ממני שנא' (דה"ב כט) ויסבו פניהם ממשכן השם. ואומר (ירמיה לב) ויפנו אלי עורף ולא פנים. אמר להן הקב"ה בעולם הזה הסתרתי פני מכם. אבל לעתיד לבא (ישעיה נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון:

עד אנה אשית עצות זש"ה (אסתר ג) אחר הדברים האלה גדל המלך. א"ר יעקב עד היכן גידלו עד עץ של חמשים אמה מעל כל השרים עד דיתמניה על חמשים אמה. כ"ף עשרים למ"ד שלשים:

עד אנה אשית. אעפ"י שאני משועבדת במלכיות. תורה ומצות שנתת לי אני עושה אותן בנפשי. מילה אני עושה. שבת אני עושה ומשמרת. ד"א עצות בנפשי לקיים תורתך בנפשי אני עושה מפני הגזירות מפני שאומות העכו"ם גוזרין גזירות עלי לבטל תורתך ואלהותך ואני נותנת נפשי עליהן:

הביטה ענני ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות. דלא נעתק בשינתא דעכו"ם:

פן יאמר אויבי יכלתיו. אמר הקב"ה לדוד. דוד באיזה טרמוסיא אתה אומר דברים הללו. אמר לו שאני בוטח בך על חסדך שנא' (תהלים יג) ואני בחסדך בטחתי. באותו החסד שנאמר בך (שם לג) חסדך ה' מלאה הארץ. (שם לד) אם אמרתי מטה רגלי חסדך ה' יסעדני. דבר אחר ואני בחסדך בטחתי. בתורה כמה דאת אמר (משלי לא) ותורת חסד על לשונה. יגל לבי בישועתך א"ר אבהו זה אחד מן המקראות הקשין שישועתו של הקב"ה היא ישועתן של ישראל. יגל לבי בישועתנו אין כתיב אלא בישועתך אמר דוד ישועתך היא ישועתנו. ד"א ואני בחסדך בטחתי בבבל. יגל לבי בישועתך במדי. אשירה לה' ביון. כי גמל עלי באדום. ד"א כי גמל עלי אמר להן הקב"ה לישראל פרעו לי מה שקדמתי לכם בעולם הזה ואני אגמול לכם לעתיד לבא. אמרתי לכם נסכו לפני בחג מים בעולם הזה וכבר קדמתי לכם (במדבר כא) עלי באר ענו לה ואני פורע לכם (יואל ד') והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. אמרתי לכם שתטלו לפני לולב ותהללו כבר קדמתי לכם (תהלים קיד) ההרים תרקדו כאילים. ואני פורע לכם לעתיד לבא (ישעיה נה) ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה. אני אמרתי לכם תעשו לי סוכה וכבר קדמתי לכם (ויקרא כג) כי בסוכות הושבתי. ואני פורע לכם לעתיד לבא (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב. (איוב מא) מי הקדימני ואשלם. הוי אשירה לה' כי גמל עלי

למנצח

פירוש מהרז"ו הכהן

[לא כהנו וכו'], בדרישא דקרא דלא איש אל ויכזב סוא הכוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה דמשמע להפך מרישא דקרא דהכא משמע כמשנה דבורו לא יעשנו ולא יקימנו [דאמיצין אנן], פי' בתומין ותקיפים אנו מאלהות אחר כשנו גם ככנוו [כי הסתרתי וכו'] פי' מתחלה הנא אתם התחלתם להסתיר פניכם ממני תחלה [בשינתא דמלכותא], פי' שלא נהיה בשינה של גלות ביד המלכות [באיזה טרמוסיא וגו'], פי' במה אתה מבקש ממני כל זאת בדברי' שאין בה' עשב כטורמוס הזה זהו טרמוסיא לשון לא מתמיכין ולא מטרמיסין בנהדרין והתוכוה ועיין בערוך ערך המס והענין על מה יש לך לבטון ולבטוח לבקש ממני כאלה והשיב בחסדך בטחתי כדמפרש

למנצח לדוד אמר נבל . זש״ה (ירמיה יז) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות . למה הזכיר את הלב ואת הכליות מכל האיברים . אלא העינים הולכות אחר הלב והאזנים ומאתים וארבעים ושמונה איברים שבאדם כולם הולכים אחר הלב . והכליות יועצות את הלב והלב גומר . לפיכך אינו מזכיר אלא הלב והכליות בלבד והקב״ה חוקר את הלב ובוחן את הכליות . וכן הוא אומר (ד״ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם וגו׳ כי כל לבבות דורש ה׳ . מהו כי כל לבבות אלו שני לבבות שיש לו לאדם יצר טוב ויצר רע . ד״א אני ה׳ חוקר לב הרשעים אומרים אנו חורשין בלבנו כביכול שאין הקב״ה יודע בהן . אומר להם הקב״ה מפני אתם מטמינים (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה׳ אתם סבורים שאני כמותכם שאתם מרמים צורה ליוצרה נטיעה לנוטעה . הפככם אם כחומר היוצר יחשב . אמר ר׳ לוי למה הדבר דומה לארכיטקטון שבנה מדינה ועשה בה מטמוניות ומחבואות וחדרים ולבסוף נעשה שלטון בא לתפוש הליסטין והם בורחין ומטמינים עצמן באותן החדרים . אמר להן שוטים מלפני מי אתם מטמינים ואני האומן שבניתי המדינה ואני מכיר כל מטמוניה יותר מכם . כך אמר הקב״ה לרשעים שוטים מפני מי אתם מטמינין ואני בראתי את האדם ואני יודע כל החדרים שבו . הוי המעמיקים מה׳ . א״ר ירמיה מאי דכתיב (ירמיה יז) עקוב הלב מכל ואנוש הוא וכתיב בתריה אני ה׳ חוקר לב . אני שמחפש את הלבבות ומגלה את הנסתרות . וכן דניאל אומר (דניאל ב) והוא גלי עמיקתא ומסתרתא . ד״א אמר נבל בלבו . הרשעים ברשות לבן והצדיקים לבן ברשותן . הרשעים ברשות לבן (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו . (אסתר ו) ויאמר המן בלבו . (מלכים א יב) ויאמר ירבעם בלבו (ישעיה יד) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה . מה היה לו (דניאל ד) עוד מילתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל . וכן אמר נבל בלבו . ויאמר עשו בלבו מה חשב אמר אין דרך העולם שאהרוג את אבא אלא אני אומר לישמעאל אחיו והוא הורגו . ואני הורג את יעקב אחי . ואנו יורשים את העולם . כך לא היה עשו אומר בפיו אלא בלבו היה מחשב מאחר שישמעאל הורג את אבי ואני את אחי אני בא בדין עם ישמעאל ואהרוג אותו ואני יורש את העולם . לכך היא אומר בלבו והקב״ה פרסמו שנאמר (ירמיה מט) כי אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו . אמר לו הקב״ה חייך יודע אני מה שחשבת בלבך . שנא׳ (יחזקאל לה) יען אמרך את שני הגוים ואת שתי המשפחות לי תהיינה וירשנוה ומי הודיע (שם) וה׳ שם היה . ד״א אמר נבל זה עשו הרשע שהוא אומר אחד בפה ואחד בלב . בלבו אומר (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי ובפיו הוא אומר הנני . א״ל הקב״ה רשע אתה מחנן את דבריך לאביך (שם) הברכה אחת היא לך אבי . זש״ה (משלי כו) כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו . כל מה ששנאתי הוא אוהב (שם ו) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו . ד״א אמר נבל בלבו . אמר הקב״ה לרשעים אתם מחשבים בלבבכם אף אני איני פורע לכם אלא בלבבכם . שנאמר (תהלים לז) חרבם תבא בלבם . ד״א אמר נבל בלבו זה עשו הרשע ולמה נקרא שמו נבל . ר׳ יהודה בשם ר׳ שמואל אומר על שמילא כל העולם כולו נבלות . העמיד בתי קוצין ובתי קלקלין ובתי טרטראות ובתי קרקסאות ובתי ע״ז . ר׳ הונא אמר על שם שמילא כל ארץ ישראל מנבלתן של ישראל שנא׳ (שם עט) נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים . ר׳ אבא אמר על שהוא מנוול העמיד אדרטינום שלו על פתח הזונה על בתי כסאות ובתי מרחצאות . הה״ד (ירמיה מט) תפלצתך השיא אותך זדון לבך , ר׳ יעקב אומר שעתיד הקב״ה להשירו כנבלות שהן נושרות מן האילן . שנאמר (תהלים יח) בני נכר יבולו . א״ר סימון הוא נבל הוא לבן אתוהי דדין כאתוהי דדין . מה נבל הוא רמאי אף לבן היה רמאי ועליהם אמר שלמה (משלי יב) מרמה בלב חורשי און . אבל לצדיקים (שם) וליועצי שלום שמחה . ולמי נתן השלום לישראל שנאמר (תהלים כט) ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳ :

הלא ידעו כל פועלי און אוכלי עמי אכלו לחם . פת לישה ופת ערוכה . ר׳ שמואל פתר קרא באומות העכו״ם . את מוצא בשעה שנכנסו גוים להיכל מצאו טלאים בלשכת תמידים ושחטום ואכלום ומצאו לחם הפנים מסודר על השלחן ואכלו אותו . ומהו ה׳ לא קראו שלא קראו (ירמיה ב) קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתו . אוכלי עמי אכלו לחם כל שלא אכל ממונם של

פירוש מהרז״ו כהן

אין במעשי פדי לעשות לי אבל מגד כחסד אני מרקד [ארכיטיקין] , גדול האומנין ובנאים [ואנו יורשים , בעל אות אמת כגיה ואני יורש וכו׳ ולא נראה לי כי כאן ר״ל שהוא וישמעאל יירשו יחד את הכל מכח אברהם שהיו לו ב׳ בנים אבל אח״כ הוסיף שגם על ישראל חשב בלבו כך [וה׳ שם היה] , פי׳ שזהו סיפא דקרא של יען אמרך וגו׳ שם ביחזקאל ל״ה [בתי קוצין] , פי׳ מקומות שעושין שם יקש לע״ז ונקראין דרך גנאי בלשון קוץ או לשון מיאוס בלשון שהכנסת קלה בו : [בתי קלקלין או בית מקומות שעושין שם קלעים ויריעות לע״ז כמו לפנים מן הקלקלין דפ׳ ר׳ ישמעאל במס׳ ע״ז שנקרא ג״כ כך דרך גנאי או פירוש יקר מגובב לשון אשפה כמו קלקלתא דיתמי [טרטראות וכו׳] , הוא ידוע שר״ל בתי משתה בתי שחוק שלהם [אדריא·

של ישראל כאלו לא טעם טעם לחם וכל האוכל מנכסיהם טעם טעם לחם :

שם פחדו פחד. ולהלן כתיב לא היה פחד. פחדו פחד בעשרה השבטים שגלו. לא היה פחד שבט יהודה ובנימין. ד"א שם פחדו פחד אלו הצדיקים שמתפחדים בעולם הזה מן הקב"ה ועושין צוויו לפיכך לא היה פחד שאין מתפחדין מדינו לעולם הבא. ד"א אלו הרשעים שמתפחדין לעתיד לבא שנאמר (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים ; מי גרם להם שלא פחדו מן הקב"ה בעולם הזה. (ירמיה ב) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך. מי גרם להם (שם) ולא פחדתי אליך :

מי יתן מציון ישועת ישראל. א"ר לוי כל הברכות והנחמות והטובות שהקב"ה מביא על ישראל כולם מציון. תורה מציון שנאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה. ברכה מציון שנא' (תהלים קלד) יברכך ה' מציון. הופעה מציון שנא' (שם נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע. סעידה מציון שנאמר (שם כ) מציון יסעדך. חיים מציון שנאמר (שם קלג) כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. גדולה מציון שנאמר (שם צט) ה' בציון גדול. ישועה מציון שנאמר (שם יד) מי יתן מציון ישועת ישראל. את מוצא שני פעמים כתוב בספר תהלים מי יתן מציון. אחד בספר ראשון ואחד בספר שני ולמה א"ר לוי הרב אמר אחד והתלמיד אמר אחד. הרב אמר אחד (דברים ה) מי יתן והיה לבבם זה להם. והתלמיד אמר (במדבר יא) ומי יתן את כל עם ה' נביאים. לא דברי הרב ולא דברי התלמיד מתקיימין בעולם הזה. אבל לעולם הבא שניהם מתקיימין. דברי הרב מנין שנאמר (יחזקאל לו) ונתתי לכם לב חדש. דברי התלמיד מנין שנאמר (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר. ד"א למה שני פעמים ר' יודן בשם ר' יהושע בן לוי אמר לפי שהתינוקות אומרים שני פעמים ביום אחד שחרית ואחד ערבית (דה"א טז) הושיענו אלהי ישענו. לפיכך שני פעמים מי יתן מציון. אמר ר' תנחומא אמרית יתיה לפני ר' נחוניא ואמר לי לא מן השם הוא זה אלא מפני שכתוב הושיענו אלהי ישענו. אחד בספר תהלים. ואחד בדברי הימים. לפיכך שתי פעמים. משל לבן מלך שארס בת מלך וקבעו פרוסטגמיא ביום פלוני. בנו של מלך מצפה לשמחתו ובתו של מלך מצפה לשמחתה. מי מעכב פרוסטגמיא שנאמר (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי :

יגל יעקב ישמח ישראל. יגל אברהם ישמח יצחק אין כתיב כאן אלא יעקב למה לפי שיעקב שמח מכל האבות. א"ר שמעון בן לקיש בשעה שישראל חוטאין מרגיש יעקב ממערת המכפלה שנאמר (הושע ה) כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל. וכן לכשתבא השמחה לישראל שמח יעקב מכל האבות. לפי שהוא מזומן לסעודה. שנאמר (ישעיה מח) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי. מהו מקוראי. מזומני כמה דאמר (שמואל ט) ויתן להם מקום בראש הקרואים. ורב אמר משל למי שמשיא את בתו מי שמח אלא אביה של כלה שנאמר (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב, הוי אומר כשתבא הגאולה לישראל יעקב שמח בה מכל האבות לכך נאמר יגל יעקב ישמח ישראל :

מזמור טו

מזמור לדוד ה' מי יגור באהלך וגו' (שם לא) וסלעו ממגור יעבור. במלכות הרשעה הכתוב מדבר. וסלעו זה אנטניא שלו. ממגור יעבור. זה אלתוסבראות שלו. ד"א וסלעו אלו אבריו. ממגור זה מחיצתו. ד"א וסלעו זה איקוניא. ממגור אלו בסילקאות שלו. (שם) וחתו מנס שריו. א"ר סימון שני זמנים. אמרו לו לישעיה מי אמר הדברים הללו אמר להם וכי מדעתי הם. (שם) נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. אמר דוד אם אור לו בציון ותנור בירושלים מי יגור באהלך זהו שאמר הכתוב (זכריה ב) ואני אהיה להם נאום ה' חומת אש סביב מבחוץ. ולכבוד אהיה בתוכה מבפנים. אמר דוד אם חומת אש מבחוץ וכבוד מבפנים מי יכול לגור בתוכה. ה' מי יגור באהלך :

דבר אחר מי יגור באהלך מי ידור אין כתיב כאן אלא מי יגור. מאן יכיל לאיתותבא גבך. אמר רבי יהושע בן לוי מה אם נדב ואביהו שנכנסו לבית המקדש יצאו שרופים מכאן ואילך מי יגור באהלך. א"ר שמואל כתוב בעוזא (דה"א יג) וישלח עוזא את ידו לאחוז את הארון

ומה

פירוש מהרז"ו הכהן

שלו], פי' ציור ודמות שלו [פרוסטגמיא], פי', כתב רובם והתום כחק כל יעבור [ביום פלוני], פי' באגרת קבעו השמחה ליום פלוני [אל בית יעקב], פי' הענין הם מדבר בגאולה העתידה לבא במהרה בימינו כדכתיב אחריו לא עתה יבוש יעקב וגו' ולא תלה הדבר בשאר האבות רק כה אמר ה' אל בית יעקב והרי הוא כאבי הכלה כדכתיב אל בית יעקב שקורא להם בני ביתו ואמר לא עתה יבוש יעקב שהדבר במה שהיה לו בענס [אנטניא], הכביע [אלתוסבראות], אוצרות מלבון תסוורית בזהב בכמה מקומות [איקוניא], צורת דיוקנו [בסילקאות], פלטירין וברניות גדולות [מי יגור], אפי' דרך גירות לשעה קלה

ומה היה לו (שם) ויתר אף ה' בעזא מכאן ואילך מי יגור באהלך. משל לעירני שנכנס למדינה וראה אותן שמוכרין מיני כתיתין וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו אמר לו חביריו מי שיש לו מעות הרבה. כך אמר דוד לפני הקב"ה מי יגור באהלך אמר לו מי שיש לו מצות פרישת הולך תמים ופועל צדק. הולך תמים זה הקב"ה שנאמר (דברים ס) הצור תמים פעלו. ופועל צדק זה הקב"ה שנאמר (תהלים כט) כי צדיק ה' צדקות אהב. ודובר אמת זה הקב"ה שנאמר (ירמיה י) וה' אלהים אמת. לא עשה לרעהו רעה זה הקב"ה שלא עשה רעה לישראל בשעת העגל דכתיב (שמות לב) וינחם ה' על הרעה. וחרפה לא נשא על קרובו. זה הקב"ה שנאמר (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו כדאיצטריך להון בשמים. נבזה בעיניו נמאס. זה הקב"ה שמאס במלכות שאול. שנאמר (ש"א ו) ואני מאסתיו ממלוך על ישראל. ואת יראי ה' יכבד. זה הקב"ה. א"ר סימן (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים מלמד שנתעכב לה עמוד הענן. נשבע להרע ולא ימיר. זה הקב"ה שנאמר (שם יד) ואולם חי אני וימלא כבוד ה'. ואומר (ש"א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי. אם להרע לא ימיר ...ועתו לטובה על אחת כמה וכמה. ר' אבין אמר נשבע להרע זה הוא שמחסר את הכים שלו להצר לנפשו לעשות מצוה. ורבנן אמרי זה הוא שמשביע יצרו שלא לעבור עבירה. כספו לא נתן בנשך זה הקב"ה שלא נתן את התורה בדמים שנאמר (ישעיה נה) בלא כסף ובלא מחיר. ושוחד על נקי לא לקח. שאם מתכנשין כל אומות העכו"ם ונותנין ממונם ברבר אחד מן התורה אינן יכולין. וכן הוא אומר (ש"ה ח) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה אלו העכו"ם שנא' (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים. לכבות את האהבה. אהבה שאהב הקב"ה את ישראל ונהרות לא ישטפוה אלו העכו"ם. ר' עוריה בשם רבי יהודה אומר לעתיד לבוא באין כל האומות לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקב"ה רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז. אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות. אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים. מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אין יורדין. וכי משוא פנים יש לפניך. אומר להן (ש"ה ח) אם יתן איש את כל הון ביתו. אם תתנו כל ממונכם בדבר אחד מן התורה אינו מתכפר לכם. מה כתיב בתריה (שם) אחות לנו קטנה מה הקטן הזה כל מה שהוא עושה אין מניחין בידו. כך כל מה שישראל מתלכלכין בעבירות כל ימות השנה יום הכפורים בא ומתכפר להם שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם:

דבר אחר הולך תמים. זה אברהם. שנאמר (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים. ופועל צדק. זה יצחק. שהיתה פעולתו בצדק ומסר נפשו למיתה. ודובר אמת. זה יעקב שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב. לא רגל על לשונו. זה בנימין שהיה יודע במכירתו של יוסף ולא גילה לאביו. לא עשה לרעהו רעה. זה יוסף שהיה יכול לעשות לאחיו רעה ולא עשה. וחרפה לא נשא על קרובו. זה פנחס שהיה משבטו של לוי וזמרי משבט שמעון וכיון שראה אותו מעשה עמד עליו והרגו. נבזה בעיניו נמאס. זה משה שמאס בביזת מצרים. לפי שכל ישראל עסוקין בביזה והוא היה עוסק בעצמות יוסף. ואת יראי ה' יכבד זה דוד שנאמר (ש"א ל) ויבוא דוד אל ציקלג וגו' הנה לכם ברכה. ד"א נבזה בעיניו נמאס. זה חזקיה מלך יהודה שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ואת יראי ה' יכבד. זה יהושפט מלך יהודה שבשעה שראה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקוראו רבי רבי מורי מורי. נשבע להרע. זה בועז שנשבע ליצרו (רות ג) חי ה' שכבי עד הבקר. דבר אחר זה אלישע בן שפט שנא' (מלכים ב ה) חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח. ד"א זה אליהו שנא' (מ"א יז) חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר. כספו לא נתן בנשך. זה עובדיה שהחביא את הנביאים במערה והיה לווה ומאכילן. ד"א כספו לא נתן בנשך זה שמאי והלל שלא למדו תורה בדמים. ושחד על נקי זה שמואל שנאמר (ש"א יב) הנני ענו בי. עושה אלה לא ימוט. א"ר שמואל הימוט הזה איני יודע מהו עד שבא שלמה ופירש (משלי כד) ומטים להרג אם תחשוך. וכשהיה רבן גמליאל קורא המקרא הזה היה בוכה. אמר מי יוכל לעשות כל אלה. וכשהיה רבי עקיבא קורא בפסוקים הללו ואחרים שביחזקאל (יחזקאל יח) אל ההרים לא אכל היה משחק. אמר לו רבן גמליאל מפני מה אתה משחק ואני בוכה. אמר לו ראה מה כתיב בשרצים (ויקרא יא) אלה הטמאים לכם בכל השרץ. יכול אם לא נגע בכל אלה לא יהא טמא. אלא אפי' באחת מהן. בחרת מטמאה כגרים ותחלת ברייתה בבעדשה. וכתיב בסוף הטמאות (שם יח) אל תטמאו בכל אלה. יכול אינו מטמא אלא בכולן והרי אם נגע בבעדשה מטמא. ואיזה מדה

מרובה

פירוש מהר"י כהן

שלא בדירה תמידית וקבועה [כתיתין], שיט סענוג [אינן יכולין], עיין במדרש חזית בפסוק [המון], הוא לשון סמייה ורגשת

מרובה הוי אומר מדה טובה מרובה על מדת פורענות חמש בכפלים. מה אם מי שהוא נגע באחד מהן אפילו כערשה מטמא כאילו נוגע בכולן. מדה טובה לא יהא בדין שאם עשה אחת כאילו עושה כל המצות כוקן. הוי אומר כשם שאלה שכתוב בשרצים כאילו נוגע בכולן. כך עושה אלה לא ימוט לעולם. אם עשה אחת מהן כאילו קיים את כולן. אמר לו רבו גמליאל נחמתני עקיבא נחמתני:

מזמור טז

מכתם לדוד שמרני אל כי חסיתי בך. מכאן אמרו כל הנהנה מן העה"ז בלא ברכה מעל עד שיתירו לו המצות. א"ר אבהו כתיב (דברים כב) פן תקדש המלאה הורע. העולם הזה עשוי ככרם ומהו פדייתו ברכה. ומ"ט אמר ריש לקיש אמרת לה' ה' אתה טובתי בל עליך. אם אכלת וברכת כאילו משלך אכלת. דבר אחר בל עליך יובלו כל הטובות ויבואו עליך. דבר אחר מבלה אני כל הטובות בגופך וגופך אינו בלה. אמר רבי אחא כשאני מביא טובה בעולם איני מביא בלעדיך. כמה דאמר (בראשית מא) ובלעדיך לא ירים איש את ידו. ד"א אמרת לה' אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אע"פ שהייתי מלך המלכתיך עלי. אמר לו הקב"ה איני מחזיק לך טובה טובתי בל עליך. ולמי אני מחזיק לקדושים אשר בארץ. שאין הקב"ה קורא לצדיקים קדושים עד שינתנו בארץ עד יום מיתה. למה שיצר הרע מיצר את האדם בעה"ז ואינו מאמין בהן עד יום מיתה. וכן שלמה אומר (קהלת ז) כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. לפיכך אינו נקרא קדוש עד שינתן בארץ. ואפילו אבות לא נקראו קדושים עד שנתנו בארץ. שנאמר (איוב טו) הן בקדושיו לא יאמין. ואימתי האמין בהם בשעה שאמר למשה (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל מכאן סמך משה ואמר (שם לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. אמר ר' פנחס אלו בקשו אבות העולם שתהא דירתן למעלה יכולים היו ואע"פ כן לא נקראו קדושים עד שנתנו לארץ ונסתם הגולל בפניהם. א"ר חמא מאי קרא (איוב כד) ומשך אבירים בכחו זה יצר הרע. אבירים בכחו כגון דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה וסדומים כמו שכתוב (בראשית ג) בעצבון תאכלנה. ואומר (שם) הרבה ארבה עצבונך והרונך. הרבית עצבונך לאבות העולם. שמא הפסידו כלום ת"ל בל אסיך נסכיהם מדם כההיא דתנינן ירדו ובאו למטה מן המערכה ומלתום חזרו להם ללשכת הגזית וקראו את שמע. דבר אחר ירבו עצבותם אמר דוד רבש"ע הרבית עצבונות לדורו של שמד ומתו על קדושת השם. אמר לו הקב"ה דוד הפסידו כלום בל אסיך נסכיהם מדם. דמם חביב עלי יותר מן הקרבנות. א"ר בשם ר' אידי לשלשה חלקים נחלקו היסורין אחד נטלו אבות וכל הדורות. ואחד דורו של שמד. ואחד דורו של מלך המשיח. מה היו עושין בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותם תחת שיחיהן ומשיאין את נפשותיהן מהן וחוזרין ומביאין קרומיות של קנה ונותנים תחת צפרניהן ובדבר הזה מתו על קדושת השם· ד"א ירבו עצבותם. אמר דוד לפני הקב"ה בני אדם שממהרין לפתחך לבא ומאחרין לצאת הרבית להם עצבונות. וכשהיו אומרים להם נסכו לע"ז והוא אומר איני מנסך. זבח איני זובח. שתה מים בכוס אדום איני שותה. אומר לו נדור בשם ע"ז ואומר איני נודר. שכך כתוב לנו על ידי משה רבינו (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ובל אשא את שמותם על שפתי. אלא ה' מנת חלקי וכוסי. אמר ר' יהודה בשם ריש לקיש מהו תומך גורלי הגורל הזה תמכני בסיני:

חבלים נפלו לי בנעימים. שנים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. א"ר פנחס הפלת גורלות על אומות העכו"ם ושלי נמצא בנעימים. (דברים לב) בהנחל עליון גוים. (שם) כי חלק ה' עמו. כאיניש דאמר פלניא נפלה לפלוני. אף נחלת שפרה עלי על ששמתני בחלק נעשה לי שפיר. רבי יוחנן אמר שכרן של מצוה שפרו עלי:

אברך את ה' אשר יעצני. ר' שמואל בר נחמן היה פותח באברהם אבינו שלא למדו רב. ומי למדו תני רבי שמעון בן יוחאי מלמד שזימן לו הקב"ה שתי כליותיו והיו נובעות חכמה ודעת. תדע לך שכן הוא שנגלה עליו הקב"ה בין הבתרים והראה לו ארבעה דברים תורה וקרבנות גיהנם ומלכיות וכו' (במזמור ראשון):

שויתי

פירוש מהרי"ז הכהן

וברכת מים [חמש מאות], עיין ברש"י בפסוק ועושה חסד לאלפים [עד שיתירו וכו'], פי' שדורש כאי שמרני וגו' על דרך שדורש ריש לקיש כמוך אמרתי לה' וגו' [אני מביא וגו'], פי' אינני מביאה בלתך כדמפרש ואזיל [מאי קראה], עיין בילקוט איוב רמז ת תנ"ח [בסיר ויאיאם], פי' גאה והדור [והיו נבעות וכו'], פי' מה שכתוב ס' יעצני אף לילות יסרוני כליותי

שויתי ה׳ לנגדי תמיד. אמר רב בשעה שהוא מברך צריך אדם לומר ברוך אתה ה׳. ושמואל אמר ברוך ה׳. ע״ד דרב דכתיב שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. ר׳ זעירא ורבי יהודה תרויהון אמרו כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. מ״ט (תהלים קמה) ארוממך אלהי המלך. כי מימיני בל אמוט. היו דברי תורה מזומנין לו לדוד היו מביאין לו נפלים והוא בודקן והוא דהוה אמר (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש:

לכן שמח לבי ויגל כבודי. אמר רבי אבהו הכבוד גולה בשעה שהקטנים הוגים להשתמש בו. דבר אחר לכן שמח לבי בדברי תורה. ויגל כבודי במלך המשיח שעתיד לצאת ממני שנאמר (ישעיה ד) כי על כל כבוד חופה. אף בשרי ישכון לבטח. לאחר מיתה. אמר רבי יצחק מלמד שלא שלט בו רמה ותולעה: כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך. הקב״ה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג) כי חסיד אני נאם ה׳. ודוד קרא עצמו חסיד שנאמר (תהלים פו) שמרה נפשי כי חסיד אני. א״ר אלכסנדרי כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד ודוד שמע קללתו ושותק בדין הוא שיקרא חסיד:

תודיעני אורח חיים. א״ר יודן אמר דוד לפני הקב״ה תודיעני אורח חיים. אמר לו דוד חיים את בעי צפה ליראה. שנאמר (משלי י) יראת ה׳ תוסיף ימים. רבי עזריה אמר. אמר דוד רבון העולמים תודיעני אורח חיים אמר לו חיים את בעי צפה לתורה שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. רבא אמר, אמר דוד לפני הקב״ה תודיעני אורח חיים אמר לו חיים את בעי עשה ואכול, שנאמר נעימות בימינך נצח. תרין אמוראין חד אמר זה שבא מכח התורה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו. וחד אמר אלו סופרין ומלמדי תינוקות לאמתן שהן עתידין לישב בצלו של הקב״ה שנאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד. ד״א תודיעני אורח חיים. ר׳ אבון פתר קריא בישראל בר״ה ויה״כ. שובע שמחות. אל תיקרי שובע אלא שבע. אלו ז׳ כתות של צדיקים שעתידים לראות פני שכינה לעולם הבא. שנא׳ תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע. וכה״א (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ד״א שובע אל תקרי שובע אלא שבע אלו שבע מצות שבחג ארבעה שבלולב ותגיגה ושמחה וסוכה:

דבר אחר מכתם לדוד. אמר דוד מכתם אני. משל למה הדבר דומה לאחד שהיה עובר בדרך ובידו שני איסרין ראה פונדק אחד אלו אוכלין דגים ואלו אוכלים בשר. אמר מה אעשה אם אומר לו הבא לי לאכול מיד מביא לי פסיונין ואין בידי אלא שני איסרין. הלך אמר לו תן לי בשני איסרין אמר מה אתן לך בשני איסרין אמר לו ולא שמעת מה המשל אומר לפי זוזי רקוד. כך אמר דוד המלך אין לי לישב עם הגדולים אמתין לי עם הקטנים יהא אברהם יצחק ויעקב בקיטון ומשה ואהרן בטרקלין ואני בסף (תהלים פד) בחרתי הסתופף בבית אלהים אם אין לי שאשב בסף (שם קיז) בחצרות בית ה׳. ואם אין לי שאשב בחצרות. לא אצא מן הפונדק (שם) בתוככי ירושלים הללויה:

מזמור יז

תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק וש״ה (משלי כא) זבח רשעים תועבה. ר׳ יהושע בשם ר׳ חנינא אמר לפי שבלעם אומר לבלק (במדבר כג) בנה לי בזה שבעה מזבחות כלומר שהקב״ה חפץ בקרבנות שכן הוא אומר לריעי איוב (איוב מב) ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אלים. אמר לו הקב״ה רשע איני חפץ בקרבנות שלך זבח רשעים תועבה ובמה אני חפץ בתפלתן של ישראל שנאמר (שם טו) ותפלת ישרים רצונו. ד״א תפלה מה ראה דוד לומר חמשה דברים בפסוק הזה ואחר כך מלפניך משפטי יצא. אלא אמר דוד אם תוציא דיני ביום הכפורים בבקר איני יכול לעמוד אלא מאחר שאקרא את שמע ואתפלל ארבע תפלות אח״כ מלפניך משפטי יצא. ושנו רבותינו המלך לא דן ולא דנין אותו א״ר יוחנן אמר דוד לפניו אני מלך ואתה מלך נאה למלך לדון למלך. הה״ד מלפניך משפטי יצא. ד״א א״ר לוי כששלח הקב״ה מלאך לפני ישראל מה כתיב שם (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך לפניך מה כתיב בתריה (שם) השמר מפניו. מהו כי שמי בקרבו שמו של הקב״ה חקוק על לבן של מלאכים כמין איסטירטיגום הה״ד

רכב

פירוש מהר״י כהן

כליותי מלמדני כן (לנגדי תמיד], פי׳ מדכתיב לנגדי מורה שמדבר להקב״ה לנוכח ברוך אתה וכו׳ כדרב [ולהשתמש בו] עיין בילקוט פסוק זה שגם כאן המכוון כך הוא [שמור מצותי וגו׳], פי׳ עשה רצוני ומצותי ואכול שכר החיים [לנגדי תמיד], וכתיב בתריה כי מימיני וגו׳ עיין לעיל מזמור י״ב [מכתם], אני מך עני וקטן לגמרי וע״ד שדרשו ז״ל בסוטה דף י׳ [חמשה דברים], פי׳ תפלה לדוד א׳, שמעה ה׳ צדק ב׳, הקשיבה רנתי ג׳, האזינה תפלתי ד׳, בלא שפתי מרמה ה׳ [איני יכול לעמוד], שאז עדיין לא יש לי זכות [השמר מפניו וכתיב בתריה כי לא ישא לפשעכם], זהו שהתפלל דוד מלפניך בעצמך משפטי יצא ולא באמצעות מלאך כדמסיים ואזיל אח״כ [איסטרטיגים], פי׳ שר שיש לו חותם המלך תלוי בצוארו על לבו כנהוג

(תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם. שמו של הקב"ה משותף בהן כגון מיכאל
גבריאל. ולמה אמר להן השמר מפניו אמר להן הקב"ה בנוהג שבעולם המלך עושה כל מה
שמבקש אם יתן קטריגון במרינה ויבואו ויבקשו ממנו בני המרינה שמא הן יכולין לפחות.
הוא עונה אותם שמא אם משלח להם פרוסטקוסרין למרינה שיגבו מהם מאה ליטרין של זהב
ויבקשו מהם בני המרינה שמא יכולין הן לפחות מה שצוה המלך. לכך נאמר (שמות כג) כי
לא ישא לפשעכם; אינו יכול לוותר לכם מפני שהוא שליח. כך אמר דוד רבש"ע אין אחר וולתך
יכול לוותר אלא מלפנוך משפטי יצא. א"ר יהודה מהו מלפניך משפטי יצא. א"ר יהודה בשעה
שמנה דוד את ישראל היה כעס לפני הקב"ה ואמר לא אני אמרתי אשר לא ימ' ולא יספר
ואתה השלכת עליהם מנין ושלח אליו גד החוזה ואמר לו (ש"ב כד) שלש אנכי נוטל עליך כשם
שגזרת על שאול ארוניך שלש כך אני נוטל עליך שלש גזירות (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה
תריבנה. ומה הן שלש (ש"א כו) כי אם ה' יגפנו. או יומו יבא ומת. או במלחמה ירד ונספה.
כיון שאמר לו (ש"ב ט) מה אשיב שולחי דבר היה דוד עומר וסוער ולא היה יורע מה להשיבו.
אמר דוד אם אומר רעב. מיר יהיו כל ישראל אומרים עשיר היה דוד ואוצרותיו מלאים מה
איכפת ליה. ואם אומר מלחמה. מיר אומרים גבור היה דוד ואנשיו גבורים מה איכפת ליה.
אלא הריני בורר את הדבר שהוא שוה לעניים ולעשירים לקטנים ולגדולים. ואף גד החוזה רמז
לו שיברור את הדבר שנאמר (שם) עתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר. אמר לו אמור לו
דבר. מה כתיב (ש"ב שם) ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו. משל
למה הדבר דומה לאדם אחד שנפל למטה אמרו לו להיכן את מבקש שנקבור אותך אצל אביך
או אצל אמך. אומר להם אוי לאזנים שכך שומעות אעפ"כ אומר אצל אבי טוב לי. כך אמר
דוד אוי להן לאזנים שכך שומעות אלא נפלה נא ביד ה'. בוא וראה רחמיו של הקב"ה אע"פ
שבתר שלשה ימים דבר שהן עושין שלשים ושש שעות. מה כתיב (שם) ויתן ה' דבר בישראל
מהבקר עד עת מועד. תני רבי חייא משעת שחיטת תמיד ועד זריקת דמו ורבנן אמרי משיאיר
המורח עד הנץ החמה. אמר רבי תנחומא באותה שעה נכנסו עשרת הדברות ושני הלוחות
ושלשה אבות והמשה חומשי תורה ושבעת ימי השבת ושמונת ימי המילה הרי שלשים וחמשה
כנגד שלשים וחמש שעות ובקשו מלפני הקב"ה לוותר להם לכל אחר ואחד שעה אחת בזכותו
שאם יתאכלו ישראל מן העולם אין מי שישמור אותם ויתבטלו מאליהן. וביטל הקב"ה מהן שלשים
וחמש שעות. ואותה שעה שנשתיירה מתו בה מהן שבעים אלף. ורבנן אמרי אבישי בן צרויה
נפל שהיה שקול כנגד שביים אלף מישראל הה"ד (שם) ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה
הרף ידך רבה היא משכונתך גבך מיד (שם) ויבא גד אל דוד וגו' ויאמר לו עלה והקם לה'
מזבח. משל לאחר שהיה מכה לבנו ולא היה יורע הבן למה הוא מכה אותו לאחר שהכהו אמר לו
לך עשה דבר פלוני שצויתיך היום כמה ימים ולא השגחת בו. כך כל אותן אלפים שנפלו בימי
דוד לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש. והלא דברים ק"ו ומה אם אלו שלא נבנה
בימיהם ולא חרב בימיהם. כך נעשה להם ונענשו על שלא תבעו בנין בית המקדש. אנו שחרב
בימינו והיה בימינו ואין אנו מתאבלין ולא מבקשים רחמים על אחת כמה וכמה. לפיכך
התקינו חסידים הראשונים שיהיו ישראל מתפללין שלש תפלות בכל יום ויום, אנה השב שכינתך
לציון וסדר עבודה לירושלים. ותקנו בונה ירושלים ה' ברכה בפני עצמה. בתפלה. וברכת
המזון בצווי משה רבינו. כיון שראה דוד כך אמר אלו נפלתי ביד שונאי היו מבלין אותי אבל
הקב"ה רחמיו רבים לכך נאמר מלפניך משפטי יצא. ד"א מלפניך משפטי יצא אמר רבי לוי
אמר לו הקב"ה על חנם עשיתי סנהדרין לך ורון לפניהם. אמר לו דוד רבש"ע כתבת בתורה
(שמות כג) ושוחד לא תקח והן מתייראים ליקח שוחד ודנון אותי אבל אתה שאתה נוטל שוחד
מן הרשעים בעולם הזה. תשובה ומעשים טובים ותפלה. מלפניך משפטי יצא. אמר הקב"ה
לישראל בני עד ששערי תפלה פתוחים עשו תפלה ותשובה שאני נוטל שוחד בעולם הזה.
אבל משאני יושב בדין לעוה"ב איני נוטל שוחד שנא' (משלי ו) לא ישא פני כל כפר ולא יאבה
כי תרבה שחד. לפיכך אמר (תהלים טז) תוריעני אורח חיים אלו עשרת ימים שבין ראש השנה
ליום הכפורים. מהו נעימות בימינך נצח זה הלולב כמי שנוטל (ונוטל) ונוצח ובא. בנוהג
שבעולם שני הנדיוטין רצין בהפרכוס מי שנוטל ובא הוא נוצח. כך בראש השנה עוברין לפניו
כבני

פירוש מהר"י הכהן

עתה צורת שה של זהב [קטריגין], פי' ממונה ורודה בעם מלשון קטיגור בהיפך רי"ש גימ"ל [פרוטקטוסרין], פי' שלוחים
שנוטלים כתב של הגיד מלשון פריסתקא [ב' הנדיוטין], פי' ב' יודעי לנצח וכוון המרוצה ברגלם או בסוסים ברצים יחד
לנצח זה את זה ככך אח"כ בא הדוכוס ו' ותו שנוטלו הדוכוס בימינו והאחר בשמאלו ומטייל פניהם יודעים הכל שזה שבימין נצח
את

כבני מרון ואין אדם יודע מי נוצח אם ישראל אם אומות העכו"ם. עבר ראש השנה כל ישראל באין ומתענין ביה"כ לובשים לבנים ומתעטפים לבנים. עבר יום הכפורים ואין אדם יודע למי נמחל. כיון שהגיע יום הראשון של חג וכל ישראל יוצאין קטנים וגדולים וטוענין לולביהן בידם מיד הכל יודעין שנצחו ישראל בדין ונמחלו עונותם והם יודעין שנצחו שנאמר (ש"א טו) וגם נצח ישראל לא ישקר. והוא שדוד אומר לישראל קיימתם מצות לולב שנקרא נעים שנאמר נעימות בימינך נצח. הרי את מבושר שנצחת לאומות העכו"ם (שנקרא נצח) שנא' וגם נצח ישראל. ד"א תודיעני אורח חיים זו תורה. שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. ומהו שנאמר שובע שמחות. שבעתנו בה שמחות הרבה מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים:

דבר אחר שמעה ה' צדק בשעה שאמר דוד לגלית (ש"א יז) אתה בא אלי בחרב ובחנית. שמעה ה' צדק. הקשיבה רנתי בשעה שברח דוד מפני שאול במערה. האזינה תפלתי במעגל שהיה מתירא מפני אבנר. בלא שפתי מרמה בזיפים. שנא' (שם כג) ויעלו הזיפים אל שאול. ד"א תפלה לדוד כשאדם קם משנתו מתפלל ואומר ברוך מחיה המתים. שמעה ה' צדק זו קריאת שמע. האזינה תפלתי. זו תפלה. הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה. בלא שפתי מרמה. זו תפלת המוספים. למה בלא שפתי מרמה שלא עמדנו בתפלה לא מתוך דברים בטלים ולא מתוך שפתי מרמה. אלא מתוך דברי תורה ומעשים טובים. לפיכך מלפניך משפטי יצא שהוא יוצא ומזכה אותנו:

בחנת לבי פקדת לילה. לפי שאמר דוד (תהלים כו) בחנני ה' ונסני אמר לו הקב"ה אין אתה יכול לעמוד. אמר לו יכול אני לעמוד כיון שבחנו ולא עמד בא לימוט התחיל צווח תמוך אשורי במעגלותיך. אמר לו ולא אמרתי לך אין אתה יכול. לפיכך אני קראתיך כי תענני אל:

הפלה חסדיך מושיע חוסים. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע תן לי מאותה היעוד וישמרך. לכך שמרני כאישון בת עין. אמר ר' יודן בשם רבי אין בית רובע בחללו של עולם כולו שאין בו ט' קבין מזיקין אדם פושט ידו לתוך המזיק והקב"ה משמרו. אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שהולך בדרך איקוניא של מלאכים מהלכין לפניו ומכריזין ואומרים תנו מקום לאיקוניה של הקב"ה. רבנן אמרי פראמא נתון לפני עיניהן של מזיקין כחמורים הללו של טחנין ובשעה שעונותיהן של אדם גורמין אותו הכסוי מתגלה והוא מביט באדם ומשתנות פניו שנא' (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו והוא מביט בו והוא ניזוק מיד. לכך מסר הקב"ה כל המלאכים הללו שיהו משמרין אותו אלף משמאל וריבוא מימין. למה מימין יותר משל שמאל מפני שהימין שולטת בכל המצות לכך (תהלים צא) ורבבה מימינך אליך לא יגש. אבל השמאל אינה שולטת אלא במצוה אחת ואיזו זו מצות תפילין שנאמר (דברים ו) וקשרתם לאות על ידך לכך נמסרו לשמאל אלף. ומהו אליך לא יגש. אמר הקב"ה בנוהג שבעולם מלך יוצא בדרך כל לגיונותיו יוצאין לשמרו והוא נזקק להם ליתן לכל אחד ואחד פרנסתו אבל אני מסרתי לך אלף משמאל ורבבה מימין שהן נזקקין לך לשמרך ואין אחד נוגש אותך ואין אומר לך פרנסני. אמר רבי חנינא לא אמר מסרו מצדך אלף אלא יפול שאם יבואו עליך מזיקין אותם מלאכים מפילים אותם לפניך. דבר אחר מהו יפול שהקב"ה משלימן לך כענין שנאמר (דה"ב יב) וממנשה נפלו על דוד. וכל המלאכים הללו שנמסרו לאדם שיהו משמרים אותו אימתי הוא משתמר בשעה שהוא משמר את התורה. אמר רבי אלעזר הקפר אמר לו הקב"ה לאדם תהא נרי בידך ונרך בידי. נרי בידך (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. א"ר יוחנן מצוה בפני תורה כנר בפני חמה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. נרך בידי (שם כ) נר אלהים נשמת אדם. אם אתה משמר את שלי אני משמר את שלך. אמר רבי חייא משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהיו להם כרמים לאחד היה לו בגליל. ולאחר היה לו ביהודה. וזה שבגליל היה כרמו ביהודה. וזה שביהודה היה כרמו בגליל. לימים הגיע זה אצל זה אמר אחד לחברו שמור כרמי שבגליל ואני אשמור כרמך שביהודה. ואם אתה אובדת את כרמי אני אובד את כרמך. כך אמר הקב"ה לישראל אם שמרת את התורה אני אשמור אותך שנא' (דברים יא) אם שמור תשמרון. אם שמרתם תשמרון:

קומה ה' קדמה פניו הכריעהו. ר' פינחס בשם ר' אושעיא אמר חמש עמידות העמיד הקב"ה לדוד

פירוש מהרז"ו הכהן

את קברו והגדיוסין לשון בעלי מדה ושטר לשון הגדיסה [איקוניא], פי' דיוקנא [פראמא], פי' מסוה בהולין איזה מכך בל עיר או כנגד לפני עיני המוריהם שלא יכנס בהם אבקת הקמה ויזיקם [נפלו על דוד], שהענין הם שנכנעו והבליעו עצמן להשתעבד

לדוד בספר תהלים . ארבעה כנגד ארבעה מלכיות שראה אותן ברוח הקודש היאך הן עתידות לשעבד בישראל והוא מעמיד להקדוש ברוך הוא על כל אחת ואחת . וחמישית שראה מלכות של גוג שהוא בא אל ישראל בחוזקה ואומר להקב"ה (תהלים י') קומה ה' אל נשא ידך , אמר לפניו רבש"ע אין זוג להזדווג לה אלא אתה ומהו אומר קומה ה' אל נשא ידך משל למה הדבר דומה לגבור א' שהיה עובר בנהר ובנו עמו ואחז בידו להעבירו וכשהגיע לחצי הנהר נתגברה השבולת למעלה על ראש בנו מיד צעק בנו ואמר אבא ארים ידך דאנא טבע . כך ארבע מלכיות משולין כמים שנא' (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים . וישראל טובעין בתוכו שנא' (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה ואין מעמד . ואלמלא הקב"ה עמהם לא היו יכולין להנצל שנא' (ישעיה מג) כי תעבור במים אתך אני . וכיון שצפה דוד שפעמים שהחטא גורם והם מתגברין כשבולת של נהר לשטף את ישראל התחיל צווח (תהלים י) קומה ה' אל נשא ידיך . ארים ידיך דאנן טבעין וכן הוא אומר אל תשטפני שבולת מים . לפיכך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך . אמר לו הייך אני נושא שנא' (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי ואומר הנה אשא אל גוים ידי . דבר אחר קומה ה' זכור שבועתך שנשבע המלאך על שמך שנא' (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחייה עולם וכתיב (ישעיה ל) לכן יחכה ה' לחננכם . ואין לכן אלא שבועה שנא' (ש"א ג) לכן נשבעתי לבית עלי . רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר . אמר הקב"ה אני אמרתי בעצמי שבועה שאני מגלה את הקץ וגואל אתכם אף משיבא גוג ומגוג אני נלחם עמו שנא' (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם לכך אמר דוד קומה ה' קדמיה לרשיעא מקמי דלא תקדמך . מהו הכריעהו . מכף זכות לכף חובה . דבר אחר שברחו כד"א (תהלים כ) המה כרעו ונפלו . פלטה נפשי מרשע חרבך . שבא מכח אבותי ומכח התורה שנקראת חרב שנא' (שם קמ"ט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם . (דבר אחר פלטה נפשי מזה שבא עלי) מכח אותה החרב שאמר לו יצחק (בראשית כז) ועל חרבך תחיה . ד"א מאותה החרב שהיא חרבך ועתיד אתה לרדות בה עולמך . כמה דאמר (ישעיה י) הוי אשור שבט אפי . רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר פלטה נפשי מאותו רשע שאתה עתיד להפיל אותו בחרבך שנא' (שם לד) כי רותה בשמים חרבי :

ממתים ידך ה' ממתים מחלד . מדבר בנבוכדנצר . אמר דוד לפני הקב"ה מה גבורים הן שנטלו שלטון מתחת ידיך והשלטת אותן בעולמך לשעבד בניך ואיזה זה נבוכדנצר ובלשצאר ואין ממתים אלא גבורים שנאמר (דברים ג) החרם כל עיר מתים . ממתים מחלד שהשלטתם על הארץ ואין חלד אלא ארץ שנאמר (תהלים מט) האזינו כל יושבי חלד . חלקם בחיים . בעולם הזה שנתת להם שלוה . וצפונך תמלא בטנם שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בבית המקדש שנא' (מ"ב כד) כל אוצרות בית ה' ואוצרות בית המלך . ישבעו בנים זה אויל מרודך שנא' (ירמיה כז) ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו . והניחו יתרם לעולליהם . יתומה אחת שנשתיירה זו ושתי ועשתה אגוסתא במלכות שאינה שלה (אסתר א) גם ושתי המלכה . ממתים ידך . מה גבורים היו שהיו שלטין מתחת ידיך. ממתים מחלד . שהשלטתם בעולם . חלקם בחיים. שנתת להם שלוה . וצפונך תמלא בטנם שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות . ישבעו בנים זה אספיאנוס וחביריו . והניחו יתרם אלו שני יתומין שנשתיירו מהם רומוס ורימילוס וזימנת להם זאבה אחת שהניקתם עד שהגדילו ונעשו מלכים גדולים :

דבר אחר מדבר בדורו של שמד מה גבורים הם שנתנו נפשם על קדושת השם ומתו תחת ידך . ממתים ידך . מומתים מידך . ממתים מחלד אלו שהעלה גופן חלודה כגון ר' שמעון בן יוחאי ובנו שהיה טמון הוא ובנו י"ג שנה עד שהעלה גופן חלודה מה עשה הקב"ה ראה אותו שלטון שהיה יושב ודן את הצפרים והיו מהן נכנסות לפניו ונוטלת דימוס ויוצאות . ומהן היו נכנסות ונוטלת איטפוסין . כיון שראה ר' שמעון בן יוחאי כך אמר אפי' צפור מן בלעדי שמיא לא אתיא מה צפרין אינן נתפסין חוץ מדעת עליון אנו חוץ מדעת עליון נתפס ומיד יצא וטיהר את ארץ ישראל ופירש . אמר לו הקב"ה דוד הפסידו חלקם בחיים . וצפונם לא נאמר אלא וצפונך נתבשר שחלקו עמהם לעתיד לבא ואותן טובות שכתוב בהן (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך . ישבעו בנים . (שם צ) יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. והניחו יתרם לעולליהם (שם יח) ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של

פירוש מהר"י הכהן

להשתעבד לו [שהיא חרבך] , פי' שזהו אף וחרון שלך שנקרא חרבך וכמו שמביא ראיה מקרא הוי אשור שבט אפי' שיאמר שאפי' הוא שבטי כלומר חרבו כי השרב יקרא שבט כדכתיב בשבט ברזל וכפירוש רש"י שם [בשמים חרבי] וכתיב בהריה הנה על אדום תרד וגו' [שהיה טמון וכו'] , מ..ומת השמש [ונוטלות דימוס וכו'] , עיין כל הענין הזה וביאורו באסתר רבה בפסוק

של עולם אלו באים מכח התורה ומכח מעשים טובים. אבל אני איני בא לפניך אלא כעני המבקש צדקה שנאמר אני בצדק וגו׳ אשבעה בהקיץ עם אותן הצדיקים שנאמר (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר. דבר אחר אשבעה בהקיץ שאמרת (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי. אבל לעתיד לבא בשעת הקצת המתים אני שבע לראות שנאמר (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה. (שם נב) כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון:

דבר אחר אני בצדק. ראה מה כחה של צדקה שפרוטה שאדם נותן לעני זוכה ומקבל פני שכינה. משל למה דומה למטרונית אחת שהיא מבקשת להקביל פני המלך היא עושה עטרה לפי כבודה ועל ידי העטרה שהיא מכנסת לעטר את המלך היא רואה פני המלך. ראה כמה היא כוחה של צדקה שעל ידי צדקה הוא מקבל פני שכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. מה ראה דוד לפרש זכות של צדקה בלבד. ללמדך שאפילו רשעים ואין בהם אלא זכות של צדקה בלבד זוכין ומקבלין פני שכינה שנאמר (שם מ) ונגלה כבוד ה׳ הכל רואין צדיק ורשע. אם כן מה בין צדיק לרשע כדי שידעו הרשעים לפני מי הם מכעיסין וידעו הצדיקים לפני מי הם יגיעים. ד״א אני בצדק לפי שהרשעים יושבין בעולם הזה שלוין וכופרין בהקב״ה. וצדיקים מתייסרין בעה״ז ומתים על שם יוצרם. לכך אמר דוד אני איני מן המכעיסים לפניך אלא מאותם שהם יגיעים בתורה שכתוב בה (דברים יז) צדק צדק תרדוף. לכך נאמר אני בצדק אחזה פניך:

דבר אחר תפלה לדוד שמעה ה׳ צדק. הה״ד (שם לג) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה. תמן תנינן הלל אומר מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה שחייב אדם לומר בלשון רבו. שמאי אומר תשעה קבין. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה עד שבאו שני גרדיים משער האשפות והעידו מפי שמעיה ואבטליון ע׳ שלשת לוגים מים שאובין פוסלין את המקוה וקיימו חכמים את דבריהם. למה הוזכר שם המקום ושם אומנותם והלא אין אומנות פחותה מגרדי ואין לך מקום בזוי בירושלים משער האשפות. אלא ללמדך כשם שאבות העולם לא עמדו על דבריהם במקום שמועה. כך לא יעמוד אדם על דבריו במקום שמועה. למה מזכירים דברי ב״ש ודברי ב״ה לבטלה. לומר לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם. למה מזכירין דברי יחיד הואיל ואין הלכה כמותו אלא כדברי המרובין. שמא יראה יחיד דברי ב״ד סתם ויסמוך עליו שאין בית דין סתם יכול לבטל דברי ב״ד חבירו אלא א״כ יהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין. הא למדת שצריך אדם לסמוך על דבר הראשונים ולסדר את דבריו על דברי תורה. וכן מצינו בדוד שסמך על דברי משה רבו כשראה שנתפלל עליו ועל שבטו ואמר (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר ה׳ קול יהודה. התחיל מתפלל על עצמו באותו לשון שמעה ה׳ צדק שאין קול האמור להלן אלא קול האמור בדוד כדכתיב (שמואל א כו) ויכר שאול את קול דוד:

הקשיבה רנתי אין הרנה כאן אלא כעין אותו רנה שנאמרה למעלה שנאמר (מלכים א׳ ח׳) לשמוע אל הרנה. התם כתיב (דברים ל״ג) שמע ה׳ קול יהודה. וכתיב הכא שמעה ה׳ צדק מהו כן שהצדיקים רוצים מהשכינה וממעטין את עצמן ממה שנתן להם. (תהלים קלז) אשרי שיאחז ונפץ את עולליך כך אמר הקב״ה אני מנפץ את עולליך אל הסלע כשם שנפצת את עוללי ולא שמענו בחרבן הבית שנפצו את עוללינו אלא שהוציאם בקולרין. אלא כך אמר הקב״ה אתה חרבת את ביתי שבניתי בשביל שיקיימו ישראל תורתי שקבלו ממני עולליהם שנאמר (שם ח׳) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. על כן אני מנפץ את שלך. וכה״א (שם כ״ח) תן להם כפעלם וכרוע מעלליהם תן להם (שם י׳) יתפשו במזימות זו חשבו. (שם ט) בפועל כפיו נוקש רשע הגיון סלה כשיעשה הקב״ה נקמה ברשעים ננגן בנגינות לפניו. דרש ר׳ עקיבא (ישעיה ה) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק. לבלי חקם אין כתיב כאן אלא לבלי חק. למי שאין בידו מצוה אחת שיכריע לכף זכות הדא לעולם הבא אבל בעולם הזה אפילו תתקצ״ט מלאכים מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות שנאמר (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד. (ש״ב כא) והגבעונים לא מבני ישראל המה ולמה ריחקם דוד על שם (שם) ויהי רעב שנה אחרי שנה. אמר דוד בעון ארבעה דברים גשמים נעצרים. בעון ע״ז

פירוש מהרז״ו הכהן

בפסוק גם שתי ולעולם ערך דימם שלישי [ונגלה וגו׳], וכתיב בתרים וראו כל בשר יחדו [כדי שידעו וכו׳], פי׳ מדאי חילוק נפלא יש ביניהם ומה שבזכות צדקה כולם רואים הוא כדי שידעו כו׳ [תמן תנינן], בפ״ק דתענית [במקום שמועה], פי׳ שאף שלפי המקום שהאנשים מהם לא היה להם לחכמים להאמין ולהשגיח בגרדיים אלו ולחזור מדבריהם כיון שהיו ממין ס בזוי ומסתמא שקרין אפ״ה לא עמדו חכמים על דברי עצמם וחזרו בהם וקיימו את דברי הגרדיים ובשמועתם בשמעו [לבטלה] יאמר הנה כדברי הגרדיים ואל יזכר כלל דברי ב״ש וב״ה כיון שלבטלה הם שהרי חזרו בהם [אני מנפץ וכו׳], פי׳ והנה ביאור

ע"ז וג"ע וש"ד ובעון הפוסקים צדקה ברבים ואינם נותנים. בעון ע"ז דכתיב (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסמיך לי' ועצר את השמים. גלוי עריות שנאמר (ירמיה ג) ותחניפי ארץ בזנותך וסמיך ליה וימנעו רביבים. שפיכות דמים שנאמר (במדבר לה) כי הדם הוא יחניף את הארץ, פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים שנאמר (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר. בקש דוד בכל דורו ולא מצא אחד מהם. שאל באורים ותומים שנאמר (ש"ב כא) ויבקש דוד ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים. אל שאול שלא עשיתם עמו חסד. ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים. שלח דוד וקרא להם אמר להם מה לכם ולבית שאול אמרו לו על שהמית ממנו שבעה אנשים שנים חוטבי עצים ושנים שואבי מים וחזן וסופר ושמש. אמר להם מה אתון בעאן. כדון אמרין יתנון לנא שבעה גוברין מבנוהי. אמר להון מה הנייה לכון דאינון מתקטלין סבו לכם כסף ודהב. והוו אמרין (שם) אין לנו כסף וזהב עם שאול אמר דלמא בהתין אינון פרגין כפלג נסב לכל אחד ואחד באנפי נפשיה והוה מפיים מיניה והוה אמר ליה מה הנייה לכון דאינון מתקטלין סבו לכון כסף וזהב והוה אמר אין לי כסף וזהב עם שאול. באותה שעה אמר שלש מתנות טובות נתן הקב"ה בישראל ואלו הן רחמנים ביישנין גומלי חסדים. רחמנים שנאמר (דברים יג) ונתן לך רחמים ורחמך. ביישנים שנאמר (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו הרי סימן לביישן שאינו חוטא. וכל שאין לו בשת פנים ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני. גומלי חסדים שנאמר (דברים ז) ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. ואלו הגבעונים אין בהם אחת מכל אלו. עמד ורחקן שנאמר (שמואל ב כא) והגבעונים לא מבני ישראל המה. בוא וראה כמה חבב הקב"ה את הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן צ"ט שנה שאלו מל בן נ' או ל' לא היה גר יכול להתגייר פחות מל'. לפיכך גלגל הקב"ה עמו עד שהגיע לצ"ט שנה כדי שלא תנעול דלת בפני גרים הבאים. וליתן שכר ימים ושנים ולהרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו. וכן את מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם (שם מד) זה יאמר לה' אני. וזה יקרא בשם יעקב. וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה. זה יאמר לה' אני ולא יתערב בי חטא. וזה יקרא בשם יעקב. אלו גרי הצדק. וזה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה. ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים. והגבעונים שלא נקראו בשם יעקב. שנאמר בו (בראשית מג) ואל שדי יתן לכם רחמים ולא רחמו עליהם · עמד דוד ורחקן לכך נאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה. ואף עזרא רחקן שנאמר (נחמיה יא) והנתינים היו יושבים בעופל. ואף הקב"ה עתיד לרחקן לעתיד לבא שנאמר (יחזקאל מח) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל יאבדוהו כתיב. א"ר אלעזר בג' מקומות הופיע רוח הקודש. בבית דינו של שם שנאמר (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. דילמא לא כי היכי דאזיל איהו אזיל איניש אחרינא בהדיה. יצאת בת קול ואמרה ממני היו כבושין. בבית דינו של שמואל (ש"א י"ב) הנני ענו בי וגו' ויאמר עד ויאמרו מבעי ליה יצאת בת קול ואמרה אני עד בדבר זה. בבית דינו של שלמה דכתיב (מ"א ג) תנו לה את הילד החי היא אמו. יצאת בת קול ואמרה היא אמו. דרש רבא תרי"ג מצות נאמרו למשה מסיני שלש מאות וששים וחמש כמנין ימות החמה. ומאתים וארבעים ושמנה כנגד אבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קרא (דברים לג) תורה צוה לנו משה. תורה בגימטריא הכי הוו שית מאה וחד סר הויין. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ואמר רב יהודה מילה ושבת קודם מתן תורה הוו. בא דוד והעמידן על י"ג שנאמר (תהלים טו) מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך הולך תמים וגו'. הולך תמים ופועל צדק זה אברהם שנאמר (בראשית ו) התהלך לפני והיה תמים. ודובר אמת בלבבו כגון רב ספרא. לא רגל על לשונו זה יעקב שנאמר (שם כז) אולי ימושני אבי. ולא עשה לרעהו רעה שלא ירד לאומנות חברו. וחרפה לא נשא על קרובו זה המקרב את קרוביו. א"ר סימון בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. ב"ו אם יש לו קרוב בזוי או עני אז כופר בו אבל הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים מכור הברזל וקראם לבני ישראל עם קרובו. נבזה בעיניו זה חזקיהו מלך יהודה שגרר עצמות אביו במטה של חבלים. ואת

יראי

פירוש מהר"י כהן

ביאור אל הבלע הוא כמו בבליל הבלע כלומר ביטול התורה דכתיב בה ובפתים יהולך בלע [כהתון אינון וכו'], פי' אמת מתביישין הם זה בפני זה מלהתראות בכסף וזהב אהלקם זה מזה והראה לראות כל אחד לבדו ועשה כן ולא נתרצו לכן ריחקם כדמפרש והז"ל [זה יאמר וכו'], פי' פסוק הוא בישעיה מ"ד ומזכיר ד' כתות כדמפרש והז"ל ומביא מזה ראיה שגם מכאן טעם למה ריחק את הגבעונים כדמפרש [כגון רב ספרא], פי' כדאיתא בשאלתות המעשה בסחורתו ומייתי ליה רב"י במסכתא מכות דף כ"ד וכב"ב פ"ח ע"ב [ר' ישמעאל בר' יוסי], כדאית בגמרא שלא רצה לדין אריסו על שהביא כלכלה של פירות אע"פ שהיו

יראי ה׳ יכבד זה יהושפט שבשעה שהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. נשבע להרע ולא ימיר כרבי יוחנן דאמר אהא בתעניתא עד שאסיים פרשתי. כספו לא נתן בנשך אפילו רבית דנכרי ושחד על נקי לא לקח כגון ר׳ ישמעאל ברבי יוסי. עושה אלה לא ימוט לעולם מאן דעבד לכלהו לא ימוט חד מנייהו ימוט אתמהה. עושה כל אלה לא נאמר אלא עושה אלה אחד מאלה. למעלה במזמור י״ג. בא ישעיה והעמידן על שש (ישעיה לג) הולך צדקות זה אברהם. ודובר מישרים זה שאינו מקניט את חבירו בדברים. (שם) אוטם אזנו משמוע דלא שמע זילותא דרבנן ושתיק. (שם) עוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב (מיכה ו) כי אם עשות משפט זה הדין. (שם) ואהבת חסד זה גמילות חסדים. (שם) והצנע לכת דברים שדרכן לעשות בפרהסיא כמו הכנסת חתן וכלה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשות בצנעא עאכ״ו. חזר ישעיה והעמידן על שתים שנאמר (ישעיה נו) שמרו משפט עשו צדקה. בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר (עמוס ה) דרשוני וחיו. בא חבקוק גם הוא והעמידן על אחת שנאמר (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה:

מזמור יח

למנצח לעבד ה׳. זש״ה (תהלים עד) לך יום אף לך לילה. ר׳ יודן בשם ר׳ יהודה אמר כל מה שאמר דוד בספרו כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו. אמר לפניו רבונו של עולם עשית לנו נסים בלילה ואמרנו שירה בלילה. שנא׳ (שם מב) ובלילה שירה עמי. ואומר (ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. עשית לנו נסים ביום ואמרנו לך שירה ביום שנא׳ ביום הציל ה׳ אותו. דבר אחר ביום הציל ה׳ אותו. זש״ה (תהלים עא) פי יספר צדקתך. את מוצא שלא הניח דוד אבר בכל איבריו שלא קלס להקב״ה בו. קלסו בראשו שנא׳ (שם כג) דשנת בשמן ראשי. קלסו בעיניו (שם כה) עיני תמיד אל ה׳. בפיו פי יספר צדקתך. בלשונו (שם לה) ולשוני תהגה צדקתך. בגרונו (שם סט) יגעתי בקראי נחר גרוני. בשפתיו (שם עא) תרננה שפתי. בלבו (שם פד) לבי ובשרי. סוף דבר קלסו בכל עצמותיו שנא׳ (שם לה) כל עצם ותי תאמרנה. בנפשו (שם קד) ברכי נפשי את ה׳. בנשמתו (שם קנ) כל הנשמה תהלל יה. אמר דוד אעפ״י שקלסתיו בכל אלה עדיין איני יודע לקלסו פי יספר צדקתך. דבר אחר למנצח לעבד ה׳. מה ראה דוד לומר לעבד ה׳ ללמדך שכל העושה תשובה מעבירה שבידו הקב״ה מוסיף לו כבוד וקורא לו שם חביב. בא וראה בבני קרח שעד שלא עשו תשובה לא נקראו חביבים ומשעשו תשובה נקראו חביבים (תהלים מה) למנצח על שושנים. משעשו תשובה נקראו ידידים שנאמר (שם) למנצח אל שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. וכן את מוצא בדוד שעד שלא עשה תשובה לא נכתב באיסרטיא של מעלה, משעשה תשובה נכתב באיסרטיא של מעלה ונקרא עבד ה׳ למנצח לעבד ה׳ את מוצא שכל מי שהוא קורא עצמו עבד קראו הקב״ה עבד. אברהם קרא עצמו עבד (בראשית יח) אל נא תעבור מעל עבדך. והקב״ה קראו עבד (שם כו) בעבור אברהם עבדי. יעקב קרא עצמו עבד (שם לב) אשר עשית את עבדך. והקב״ה קראו עבד (ישעיה מד) אל תירא עבדי יעקב. משה קרא עצמו עבד (דברים ג) להראות את עבדך. והקב״ה קראו עבד (במדבר יב) לא כן עבדי משה. דוד קרא עצמו עבד (תהלים קטז) אני עבדך בן אמתך והקב״ה קראו עבד (שמואל ב ג) ביד דוד עבדי הושיע. ויש שלא קראו עצמן עבד. והקב״ה קראן עבד, יצחק לא קרא עצמו עבד והקב״ה קראו עבד (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. יהושע לא קרא עצמו עבד ונקרא עבד (יהושע כד) וימת יהושע בן נון עבד ה׳:

אשר דבר ד׳ וגו׳. מהו השירה הזאת. אמר ר׳ יודן זש״ה (תהלים עא) כמופת הייתי לרבים. אמר דוד מה אני לא אמרתי שירה עד שנתחר פתי ועד שנפלו בידי ארבעה. ועד שנפל בידי בעי אצבעות. כך ישראל אין אומרים שירה עד שיתהרפו ועד שיפלו בידם ארבעה ובעל אצבעות. וזהו כמופת הייתי לרבים ואני סימן טוב לישראל. כיצד נתחרף מגלית הפלשתי (ש״א יז) וחירף לישראל וקילל את דוד ונפל הוא בידו ובעל אצבעות (ש״ב כא) ויהי איש מדון וגו׳ ואצבעות רגליו שש ושש ונפלו לפניו ארבעה (שם) את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת סמיך ליה (שם כב) וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת. כך כשיבא משיח במהרה בימינו אין אומרים שירה עד שיתחרף המשיח שנאמר (תהלים פט) אשר חרפו עקבות משיחך. ועד שיפלו

פירוש מהר״י הכהן

שהיו מסדה שלו [באיסרטיא של מעלה], פי׳ בחבורה של מעלה וכת המלאכים הנקראים עבדי השם:

שיפלו לפניו בעל אצבעות זו עכו"ם הרשעה שנאמר (דניאל ב) ואצבעת רגליא מנהון ברזל וגו'. ועד שיפלו לפניו ארבע מלכיות שנאמר (זכריה יד) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים מיד ויצא ה' ונלחם. באותה שעה אומר שירה שנאמר (תהלים צח) מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה. ד"א את דברי השירה הזאת אמר רבי סימון לא כל מי שהוא אומר שירה אומר אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ונעשה בריה חדשה וישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו כל עונותיהם שנא' (שמות טו) ויסע משה את ישראל בים סוף שהסיען מהחטאים שלהם. מים סוף שנאמר (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף. וכן את מוצא בימי דבורה וברק שנעשה להם נס ואמרו שירה שנאמר (שופטים ה) ותשר דבורה. ומנין שנמחל להם דסמיך בתר שירתא (שם ו) ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה'. א"ר אבהו בשם רבי אבא בכל מקום כתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע ואחר שירת דבורה כתיב עוד ויעשו בני ישראל תחלת עשייה והיכן הן מה שעשו לשעבר אלא מחל להן הקב"ה בשעה שאמרו שירה. ובן את מוצא בדוד שנעשה לו נס ואמר שירה ומנין שנמחל לו עונותיו דכתיב בתר הדא שירתא (ש"ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים. ואלו הן הראשונים אלא מלמד שמחל לו הקב"ה לשעבר:

ביום הציל ה' אותו, וכי ביום אחד הציל אותו מאויביו ומשאול אלא שהיה שקול עליו כנגד כל אויביו. דכל מאן דתבע ליה בר ישראל תבריה קשה עליה מכל שונאי אומות העולם וכן שמשון אומר להן (שופטים טו) השבעו לי פן תפגעון בי אתם ושבקו יתיה וכן שלמה אומר (משלי יח) את נפשע מקרית עז:

ויאמר ארחמך ה' חזקי. רחמית יתך כמה דאמר (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך ומתרגמנן ותרחם. דבר אחר אקראך רחום וחנון. דבר אחר אמלא יתך רחמים על בריותיך דבר אחר אחבבך על בריותיך. ר' נחמיה בשם ריש לקיש אומר אמר דוד מילתא דמתפרש לכל אילין ורוח הקדש אומרת לו חזקי ה' סלעי ומצודתי סלעי מתוגה ומצודתי בשמך אני צד את הרשעים. ומה ראה דוד לקלס בסלע על שנעשה לו נס בסלע שנאמר (ש"א כג) ויהי דוד נחפז ללכת מפני שאול כיון שראה דוד עצמו מצומצם ביד שאול התחיל אומר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי משחך ה' למלך היכן היא אותה ההבטחה שהבטית אותי. ומנין שאמר כן (תהלים קטז) אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב. מיד אמר לו הקב"ה שמואל כוזב. מעיד אני עליו שהוא נאמן שנאמר (ש"א ג) וידעו כל ישראל כי נאמן שמואל. מיד ומלאך בא אל שאול. רבי אומר מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אמר מלאך שליח היה. אמר לו ר' פינחס וכי השליח יועץ הוא שאמר לו (ש"א כג) מהרה. אלא מלאך היה (נקרא) שנאמר (שם) על כן קרא למקום ההוא סלע המחלקות. ולמה נקרא שמה סלע המחלקות. א"ר שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורי שאול על דוד. מהן היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו. מהן היו אומרים מלחמת ישראל קודמת אבל בן ישי מצוי והוא אצלנו בכל שעה. רבי אלעזר אומר נחלק הסלע מכאן ומכאן ונמצאו שאול וגבוריו עומדין בצד זה ודוד וגבוריו מצד זה. והוא שדוד אומר (תהלים קמד) הנותן תשועה למלכים אלו דוד ושאול. שאול שניצל משפיכות דמים ודוד שניצל מחרב שאול שנאמר (איוב ה) ויושע מחרב מפיהם. הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה. שלא הרגו לשאול שנאמר (שמואל א כו) מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. ד"א מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד והיילותיו עוברין על אותו מקום שנעשה לו נס היה מתהלך מחיילותיו הוא ושש מאות האנשים שהיו עמו באותה שעה הוא והן יורדין מעל סוסיהן ומשתטחין על פניהם ונופלין על פניהם ואומרים ברוך שעשה לנו נס במקום הזה. וכשהיה המחנה שלו מתחלק באותו מקום מקצתן עומדין ומברכין ומקצתן עומדים ואין מברכין לפי שלא היו עמו באותה שעה לפיכך נקרא סלע המחלקות. אלהי צורי אחסה בו רבנן אמרי כלפי שנפלו לפני דוד עשרה שונאים שאול ודואג ואחיתופל שבע בן בכרי ושמעי בן גרא שובך וגלית ושלשת אחיו שנאמר (שמואל ב כא) את ארבעת אלה יולדו להרפה. חמשה מישראל וחמשה מאומות העכו"ם. וכנגדן אמר דוד עשרה מיני קלוסין ואלו הן חזקי וסלעי. ומצודתי ומפלטי. אלהי צורי אחסה בו. מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי רבי יהודה אומר לפי שקלסו בעשרה קלוסין לפיכך קלסו בסוף הספר בעשרה הלולין (תהלים קנ) הללו אל בקדשו וכל הפרשה שהן עשרה. וקרן ישעי. מה שמן

פירוש מהרז"ו הכהן

ואלה דברי דוד וכו'], ע' ילקוט בשלח [השבעו לי וכו'], פי' שאמר כן לאנשי יהודה שרצו לאוסרו בעצמם [נחפז ללכת], וכתיב בי"ל מימיה ויגידו לדוד וירד הסלע [ומלאך בא וכו'], פי' שעל ידו הסיתו הקב"ה לנטות מעל דוד שאמר לו המלאך מהרה ולכה

כי

שמן המשתה מבעבע ויורד עליו . מהולל אקרא ה' . משובח אקרא יתך . ומאויבי אושע רבי יודן אמר סרס המקרא ודרשהו . אושע מן אויבי אקרא ה' משובח . כשתושיעני מאויבי אהלל יתך . ר' הונא בשם רבי אחא אמר כלפי יהושפט אמרו (דה"ב כ) ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים . שעד שלא היו שונאים באין עליו היה אומר שירה והיו השונאים נופלים לפניו :

אפפוני חבלי מות . מהו אפפוני הגיעו הצרות עד האף . דבר אחר אל תקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות טסות ובאות עליו כעוף שנאמר (בראשית א) ועוף יעופף על הארץ . ד"א מתגלגלות ובאות עלי כאופן וגלגל . ד"א פניא אני מן עקיא ורבי אחא אמר נפניתי לכאן ולכאן ואין גואל אלא אתה . ד"א כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אפפין . כך אמר דוד אפפוני צרות ובאות עלי כפולות מדבר בארבעה מלכיות . אפפוני חבלי מות בבבל . ונחלי בליעל יבעתוני במדי . חבלי שאול סבבוני ביון . קדמוני מוקשי מות באדום . אפפוני יבעתוני סבבוני קדמוני . חבלי מות נחלי בליעל חבלי שאול מוקשי מות . רבנן אמרי למה כתב בראשונה וברביעית מות . שזו החריבה בית ראשון וזו החריבה בית שני . ר' אבא בר כהנא אמר זו גזרה שמד וזו גזרה שמד . בצר לי אקרא ה' בבבל . ואל אלהי אשוע במדי וישמע מהיכלו קולי ביון . ושועתי לפניו תבא באזניו באדום . רבי פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר למה (היה) מזכיר בשלישית היכל שכל ימיה של יון ההיכל קיים . אמר בצר לי ולא אמר בצרות לפי שכל הנביאים מיחדין צרותיהן של ישראל וממעטין אותן שנאמר (דברים ד) בצר לך ומצאוך . (מיכה א) ראה ה' כי צר לי . רבי יהודה אומר מטעם אחר כיון שלא היה היכל חרב בימיהם (עמוס ה) כאשר ינוס איש מפני הארי זו בבל ופגעו הדוב זו מדי . ובא הבית זו יון . שהיה בית המקדש קיים בימיה ולא היה עליהן כעס שהיו רואין שמעון הצדיק ועומדין לפניו . וסמך ידו על הקיר ונשכו הנחש זו אדום . שנאמר (ירמיה מו) קולה כנחש ילך . רבי יהודה מייתי לה מטעם אחר (שה"ש ה) פתחי לי אחותי רעיתי . אחותי זו בבל . רעיתי זו מדי יונתי ביון . ולמה קורין אותה יונתי שהיו מקריבין תורין ובני יונה בימיה . תמתי באדום . ולמה קורין אותה תמתי לפי שהיו ישראל מומתין עמה ונותנין נפשיהם על קדושת השם . שכמה שמדין גזרו עלינו בימיה :

ותגעש ותרעש הארץ . א"ר שמואל בר נחמני למה הזיעות באות על הפסק בין מלכות למלכות הה"ד (ירמיה נא) ותרעש הארץ ותחול כי קמה על בבל . אליהו ז"ל שאל את ר' נהוראי על מה הזיעות באות לעולם אמר לו על חלול מעשרות שאין מפרישין אותן כתקנן אמר לו חייך כך היא סברא דמילתא . אלא זהו עיקרו של דבר בשעה שהקדוש ברוך הוא מביט בעולמו ורואה בתי טרטיראות ובתי קרקסאות ואומות העכו"ם יושבין בהשקט ובבטחה ובית המקדש חרב ובניו בצער מהרה אפו בעולמו להחריבו הה"ד (שם כה) ישאג על נוהו בשביל נוהו לפיכך ותרעש הארץ . רבי אחא אמר על משכב זכור . אמר הקב"ה אתה הזדעזעת איבריך על דבר שאינו ראוי לך אף אני אזדעזע בשבילך העליונים והתחתונים . ורבנן אמרי על המחלוקת שנאמר (זכריה יד) ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל . א"ר שמואל בר נחמני אין הרעש בא אלא על הפסק מלכות שנאמר (ירמיה נא) ותרעש הארץ ותחול למה כי קמה על בבל מחשבות ה' . אליהו זכור לטוב שאל את ר' נהוראי מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים . אמר לו לצורך נבראו שבשעה שהבריות חוטאין הוא מביט בהן ואומר מה אלו שאין בהן צורך אני מקיימן אלו שיש בהן צורך על אחת כמה וכמה . אמר לו עוד יש בהן צורך זבוב לצרעה . פשפש לעלוקה , נחש לחפפית שבלול לחזזית . סממית לעקרב . ד"א ותגעש ותרעש את מוצא בשעה שעלה משה למרום ונשתחוה שם ועשו ישראל אותו מעשה . נזדווגו לו חמשה מלאכי חבלה נתיירא משה התחיל ומתפלל על ישראל עד שהשיב את האף מהן שנאמר (שמות לג) ויפן וירד משה אמר רבי יצחק לא זז משם עד שפנה משם כל ישראל ופנה כל הפנים הזעומות שכתוב בספר תהלים ותגעש ותרעש . עלה עשן באפו אימתי ויט שמים וירד ויפן וירד משה כתוב אחר אומר (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך . ואומר (שמות כ) כי מן השמים דברתי עמכם . וכתוב אחד אומר ויט שמים וירד . ובא השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך אימתי מן השמים . וירכב על כרוב . בשעה שיצא פרעה לרדוף אחרי ישראל אמר פרעה תנו לי סוס זכר שארכב עליו שהוא קל מה עשה הקב"ה היה

מרמה

פירוש מהרי"כ כהן

כי פשטו פ' בחים : [וממעטין אותן], פי' שמזכירין אותו כלשון יחיד וזהו מיחדין : [כי קמה וכו'], פי' וכתיב בתריה לשום את הארץ בבל לשמה וגו' כדלקמן . [ותרעש הארץ] . פי' דהיינו דכתיב אחר ישאג על נוהו בא שאון על הארץ ותרגמו מטא אתרגושא שבוא רעש [מחשבות וכו'] , פי' וגו' כמו שכתבנו לעיל : [זבוב וכו'] , פי' שכל אלה מין אחד הוא מזון ומאכל השני

מגיגות

מרמה כנגדו כשם שהביא פרעה זכר כך הביא הקב"ה סוס זכר ורכב עליו שנאמר (חבקוק ג) כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. חזר פרעה ואמר תנו לי סוס נקבה שהוא יכולה לעמוד במלחמה לפי כשהסוס רוצה להשתין עומד ומתעכב אבל הנקבה מהלכת ומשתנת והיא טובה במלחמה. אמר הקב"ה אף אני כן אדמה לך שנאמר (שה"ש א) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. חזר והביא חצים וזרק על ישראל והקב"ה מביא חצים של אש והיה זורק עליו שנאמר וישלח חציו ויפיצם. חזר פרעה והביא מיני צחצוחין של ברזל. ואף הקב"ה הביא ברקים שהן מצוחצחין שנאמר וברקים רב ויהומם. הממם ערבבן נטל מנגינות שלהם ולא היו יודעים מה שיעשו והיה עמוד הענן יורד ועושה אותן טיט ומיני רפש ועמוד האש מרתיח וטלפות סוסיהון משתמטות. חזר פרעה והביא מיני בליסטראות. אף הקב"ה הביא מיני אלגביש שנאמר ברד וגחלי אש. חזר פרעה והביא סימנטרא אף הקב"ה הביא גחלי אש. והיה מלבב בקולו שנאמר ירעם משמים ה' כיון שגמר פרעה כל מה שהיה לו ולא נשתייר בידו כלום אמר לו הקב"ה רשע כנגדי היית מטיח. אמר רבי ברכיה בשם ר' אלעזר התחיל הקב"ה עף שנאמר וירכב על כרוב ויעף. אמר לו רשע שמא אתה יכול לעוף. התחיל הקב"ה מרדה מכנף אל כנף שנא' וידא על כנפי רוח. ד"א וירכב על כרוב וידא על כנפי רוח. אמר רבי תנחומא כל מלחמה שנלחמו ישראל עם אומות העכו"ם עתידין להלחם לעתיד שנא' (זכריה יד) תהיה מהומת ה' רבה בהם. ושם מפרש פגעי המלחמה ומאורעיה. אמר כל מי שמעלה עצמו סופו לילך באש. וכה"א בדור המבול ובדור הפלגה ובאנשי סדום ובגוג ומגוג ובסנחרב ובמלך חירם ובנבוכדנאצר ועשו (דניאל ז) ויהיבת ליקדת אשא. ונאמר (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה. ובפרעה שחרף בעצמו ואמר (שמות ה) מי ה'. נפרע בעצמו. סנחרב שחרף על ידי שליח שנא' בו (מ"ב יט) ביד מלאכיך חרפת ה' נפרע ממנו במלאך שנא' (שם) ויצא מלאך ה' (וכתיב בו לשון מהומה אעפ"י שלא נכתב במלחמות אחרות למרדך שכל אחר נלחם בם בכל מקום) שכתוב וידא על כנפי רוח. אמר ר' יהודה אין הרוח יצא אלא מבין כנפי החיות שנאמר וידא על כנפי רוח:

משל למה הדבר דומה למלך שבאו שבאין ושבו את בנו והיו עבדיו מציעין את הקרון לרדוף אחריהן אמר המלך אם אני ממתין עד שיציעו לי הקרון בני אבד. מה עשה המלך נטל סוס אחד מן הקרון ורדף אחריהן. כך עשה הקב"ה נטל כרוב אחד מכסא הכבוד ורכב עליו ועשה מלחמה עם המצרים שנאמר וירכב על כרוב. מהיכן הביאו מגלגלי המרכבה. אמר ר' חנינא בר פפא בשר ודם למטה ממשאו אבל הקב"ה למעלה ממשאו שנאמר (דברים לג) ומתחת זרועות עולם. כתוב אחד אומר וידא וכתוב אחד אומר (ש"ב כ) וירא. מכאן שיש לו עולמות הרבה והוא הולך להראות בהן. (שנאמר) ישית חשך סתרו. מהיכן הביא החשך על המצרים מן החשך שבסתרו. רבי נחמיה אומר מן החשך שבגיהנם שנאמר (איוב י) ארץ עיפתה כמו אופל:

חשכת מים עבי שחקים. א"ר נחמיה אין הארץ שותה אלא ממימי אוקיאנוס. אמר לו רבי יהושע והלא מימי אוקיאנוס מלוחין הן. אמר לו מתמתקים הם בעבים. אמר רבי אבא כדקין הללו של בהמה שהן שופכין אלו באלו. אמר ריש לקיש למה נקרא שמם שחקים שהם שוחקין אלו באלו. אמר רבי יותנן מעשה נסים יש בגשמים אדם נוטל כברה חושר שתים ושלש אצבעות ואינו מספיק לירד עד שמתערבין זה בזה ומהלך חמש מאות שנה גשמים יורדין ואין טיפה מתערבת בחברתה והיינו דכתיב (איוב לו) כי בם ידין עמים. יתן אוכל למכביר רב יהודה בר יחזקאל אמר כך היה אבא מברך יתברך ויתגדל שמיה דקודשא בריך הוא שהן אלף אלפים וריבי רבבות ואין טיפה נוגעת בחברתה כמלא נימא שנאמר (שם) כי יגרע נטפי מים. רבי חייא בר אבא ורבנן חד מנהון אמר חשוך ענני סגיין מוי שנאמר חשכת מים עבי שחקים. ואחרינא אמר נהור ענני סגיין מוי שנאמר (שם לז) יפיץ ענן אורו. ריש לקיש אמר הענן מלמטה הוא עולה שנאמר (בראשית ב) ואיד יעלה מן הארץ. כתוב אחד אומר חשכת מים וכתוב אחד אומר (ש"ב כ) חשרת מים. בשעה שהעננים טעונין את המים מחשיכין מן המים ואחר כך חושרין אותו לעולם. לכך נאמר חשכת מים וחשרת מים:

מנוגה נגדו עביו עברו. כשהרות מנשבת והשמש מורית נגדו עביו עברו. ר' יודן בשם ר' אבא

פירוש מהרז"ו הכהן

מנגינות] , לופני גלגליהם ובמקום אחר יש נטל כגניות שלהם [סמנטרא] , הערוך פי' מגנפת ואיננו מתיישב כאן ולי נראה שהוא ציור תותחו וצורותו וכח ליראם בו ולהכניעם תחתיו וכנגדו הביא הקב"ה גחלי אש וזהו תותחו שהוא אש אוכלה אש : [ירעם בשמים] , וכתיב בהרים ועליון יתן קולו [תשבר] , מכבר (כל"א ער זיפע) :

אבא אמר כשבא הקב"ה לעשות מלחמה עם המצריים בים באו מלאכי השרת לסייעו אלו טוענין חרבות ואלו טוענין קשתות ואלו טוענין רמחים. אמר להן הקב"ה איני צריך עברון מן הכא באותו שעה עביו עברו. אמר רבי יהודה הנשיא מלך בשר ודם כשהוא הולך למלחמה נוטל כל חיילותיו עמו וכשהוא הולך לטייל למיומס שלו נוטל (כל) לגיונותיו לתשמישו אבל הקב"ה אינו כן כשהוא יוצא למלחמה אינו יוצא אלא לעצמו שנאמר (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו. וכן הוא אומר (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם. וכשיוצא למיומס שלו במתן תורה ראה מה כתיב (תהלים סח) רכב אלהים רבותים. וכתיב (זכריה שם) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך:

וירעם משמים ה'. אמר רבי אבא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה לישראל בכניסתן לארץ שנאמר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך. (דברים ז) ונתנם ה' אלהיך לפניך והמם מהומה גדולה. ורבנן ילפי לה מהכא (יהושע י) ויהומם ה' לפני ישראל. (שופטים ד) ויהם ה' את סיסרא (ש"א ז) וירעם ה' בקול גדול וגו' ויהם. אמר ר' סימון ועוד שתים. וברקים רב ויהמם. (זכריה יד) תהיה מהומת ה' רבה בהם. ר' סימון בשם רבי אבא אמר אחת לשעבר שנעשה לפרעה ואחד לעתיד לבא לגוג ומגוג:

ויראו אפיקי מים. את מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה (שמות יד) ואתה הרם את מטך נבקעו כל מעיינות תהום שבעולם אפילו מים שבכדים ושבגתות ושבצלוחיות נחלקו באותה שעה הוי ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל אלו שבים. א"ר יודן (תהלים עז) ראוך מים. אלו המים העליונים. (שם) ראוך מים יחילו אלו התחתונים. מגערתך א"ר חנינא לא מגערתך ממש אלא מנשמת רוח אפך. שנאמר (שמות טו) נשפת ברוחך כסמו ים:

ישלח ממרום יקחני. רבי יודן אמר כיון שעלה אחרון מישראל מן הים עלה אחרון שבמצרים בים. א"ר יודן מה היו עושין התשושין שבהם שנכנסו כביכול היה הקב"ה נותן ידו ושולח אותן מן הים שנאמר ימשני ממים רבים. א"ר שמעון בן לקיש על אלו ועל אלו הפך הים מה היה עושה ימינו אחת מצלת לישראל וימינו אחת שוקעת למצריים שנאמר (שם) ימינך ה' נאדרי בכח לישראל. (שם) ימינך ה' תרעץ אויב למצריים. ר' שמעון בן לקיש אמר אף הראשונים שבמצריים הגיעו ליבשה וביקשו לילך והביא הקב"ה את הים ודיבקם וכסה אותם שנאמר (הושע כד) ויבא עליו את הים ויכסהו:

יצילני מאויבי עז. ר' סימון פתר לה ביום השלישי. מאויבי עז זה פרעה שנאמר (שמות טו) אמר אויב. ומשונאי אלו המצריים. יקדמוני ביום אידי זה עמלק שנאמר (דברים כה) אשר קרך בדרך. ויהי ה' למשען לי (שמות יז) וידי משה כבדים. ויוציאני למרחב שנתן לי את התורה שנאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. יחלצני כי חפץ בי יגמלני ה' כצדקי. מדבר בשבטו של לוי שלא היו באותו מעשה. ומהו כבור ידי ישיב לי. א"ר פנחס כברריות שעשו ידי. כי שמרתי דרכי ה' בעגל. ולא רשעתי מאלהי (שמות לב) ויעמוד משה בשער המחנה. ר' ברכיה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר מאן לא בעי למהוי קריביה דמלכא. אלא שאמר כל מי שלא נתן נזם לעגל יבא אלי מיד (שם) ויאספו אליו כל בני לוי. כי כל משפטיו לנגדי (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב. ואהיה תמים עמו (שם) תמיך ואוריך לאיש חסידך:

עם חסיד תתחסד. עם גבר תמים תתמם. עם נבר תתברר. ר' יהודה פתר קרייא באברהם בשעה שבא עם הקב"ה בחסידות אף הקב"ה בא עמו בחסידות. ובשעה שבא עמו בתמימות אף הקב"ה בא עמו בתמימות. ואימתי בא עמו בחסידות בשעה שאמר לו (בראשית טו) ה' אלהים מה תתן לי מה כתיב בתריה (שם) לא יירשך זה. ואימתי בא עמו בתמימות בשעה שאמר לו (שם יח) אל נא תעבור מעל עבדך מה כתיב תמן (בראשית יח) ואברהם עודנו עומד. וכשבא עמו בעקמנות אף הקב"ה בא עמו כן. ואומתי בשעה שאמר לו במה אדע. מה כתיב בתריה (שם טו) ידוע תדע, (אמר ר' סימון תיקון סופרים הוא שכינה היתה ממתנת לו עד שנפנה מן המלאכים). ר' נחמיה פתר קרא במשה כשבא עמו בחסידות אף הקב"ה בא עמו כן אימתי בשעה שאמר (שמות ג) מדוע לא יבער הסנה. אמר מאן דברייה קאי בגויה מה כתיב

פירוש מהר"י הכהן

[לטייל וכו'], פי' לגנן ומרקד כיתובי סמסתך לפניו כהי אטרין בלו והקב"ה שתוק ועיול שלו הוא היה מתן תורה [כברירות שעשה ידי], פי' גבורה וחוזק שעשו ידי להרוג איש את קרוביו והוא מלבון כביר ועושה הכ"ף שורש: [ואימתי וכו'], עיין במדינו רבה כל ענין זה בגנון אחר.

כתיב (שם) ויסתר משה פניו. וכשבא בתמימות אף הקב"ה כן ואימתי בשעה שאמר לו (שם) ואמרו לי מה שמו. אמר לו זו עכשיו לשעה אהיה אשר אהיה. ואימתי בא עמו בעקמנות בשעה שאמר לו (שם ד) שלח נא ביד תשלח. מה כתיב תמן ודבר הוא לך אל העם. ואימתי נתברר על עקמיו. בשעה שאמר (שם לג) הראני נא את כבודך מה כתיב תמן אני אעביר כל טובי על פניך. א"ר שמואל לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחותו שנאמר (שם ד) ויאמר משה אל ה' בי אדוני לא איש דברים אנכי גם. אחד. תמול שנים. מתמול שלשה. שלשום ארבעה. משלשום חמשה. גם ששה. מאז שבעה. בשביעי אמר לו (שם) שלח נא ביד תשלח והיה מסרב ואמר להקב"ה רבון העולם כבר חשבתי. מה שאמרת לאברהם אבינו בין הבתרים (בראשית טו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין לא נשלמו ולא עשו שם אלא מאתים ועשר. אמר לו הקב"ה לא כמו שאתה מחשב לעצמך שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו וכן אומר (שה"ש ב) מדלג על ההרים וגו' וכבר נשלם והיינו דכתיב (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו עלילה שעשה לבני ישראל. אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך שאני צורה לך בכנפיך. ואימתי פרע לו א"ר ברכיה כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלה ותחנונים שיכנס לארץ בשביעי אמר לו (דברים ג) כי לא תעבור את הירדן. ר' חלבו אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה מבקש לשמש בכהונה גדולה דכתיב (ויקרא ט) ויהי ביום השמיני:

כי אתה עם עני תושיע. אלו ישראל ועינים רמות תשפיל עיניך על רמים להשפילם. כי אתה תאיר נרי במרדכי. ה' אלהי יגיה חשכי באסתר. ד"א כי אתה תאיר נרי ביואש, ה' אלהי יגיה חשכי ביהוידע. ר' אליעזר אומר בעליית בית המקדש היה טמון. א"ר שמואל בר נחמני בתאין היה טמון א"ר סימון נראין דברי ר' אליעזר בעליית בית המקדש בימות החמה. ודברי ר' שמואל בימות הגשמים ומי שמרו יהוידע הכהן ויהושבעת אשתו הוי אומר כי אתה תאיר נרי. ד"א כי אתה תאיר נרי. בגדודי עמלק. א"ר יהושע בן לוי גייס גדול של עמלק בא אל דוד והיה דוד עושה מלחמה עמו שתי לילות ויום אחד שנאמר (ש"א ל) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם ומי האיר לו באותן הלילות. א"ר יהושע בן לוי הקב"ה מאיר לו הוי כי אתה תאיר נרי. בר קפרא אמר. אמר לו הקב"ה נרי בידך ונרך בידי אם אתה תאיר נרי רוצה לומר אם אתה תשמור את נרי אני אשמור את שלך. וכו' (במזמור ט"ז):

כי בך ארוץ גדוד. ר' חייא בשם ר' לוי אמר בשעה שאמר דוד לישראל לעשות מלחמה. עם אנשי יבוס התחיל אומר, (ד"ה א יא) כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר. מה עשה יואב הביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראש דוד ונתלה בברוש ודילג על החומה אמר דוד (תהלים קמא) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני. מה עשה הקב"ה קיצר את החומה ועלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור. האל תמים דרכו. אמר רב לא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא כדי לצרף אותן שנאמר אמרת ה' צרופה. האל תמים דרכו. דרכו של אלהים תמים אתה על אחת כמה וכמה וכי מה איכפת ליה להקב"ה שוחט מן הקנה ואוכל או מן הזנב. רבי ברכיה בשם רבי יעקב כתיב (ויקרא ז) וחלב נבלה וחלב טרפה וגו' אם לא אכלתם אותם בעולם הזה חייכם שאריסטון גדול מתוקן לכם לעולם הבא שנאמר (יואל ב) ואכלתם אכול ושבוע. ד"א האל תמים דרכו זה אברהם שנאמר (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים. אמרת ה' צרופה. שצרפו הקב"ה בעשר נסיונות. ואלו הן כשירד לתוך כבשן האש שנאמר (שם טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים שנים כשאמר לו לך לך ושנים בשרה בהגר (שם טז) בא נא אל שפחתי. ובישמעאל (שם) גרש האמה הזאת. ובמלכים (שם יד) וירק את חניכיו. ובמילה שאמר לו הקב"ה (שם יז) התהלך לפני והיה תמים, ובין הבתרים כשראה המלכיות משעבדות בבניו. (שם כב) וביצחק קח נא את בנך את יחידך הוי אמרת ה' צרופה מגן הוא. אומות העכו"ם אומרים למה הקב"ה מחבב לאברהם הצילו מכבשן האש ומן תשעה מלכים ואוכלוסין ומכל הצרות שעברו עליו. אמר להן הקב"ה הריני אומר לו שיקריב את בנו והוא שומע לי וחוסה בי לפיכך אני מגינו הוי מגן הוא לכל החוסים בו ולמחר מברכין בניו בתפלה ברוך מגן אברהם. מגני וקרן ישעי משגבי. אמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים מגן אברהם לא מגן דוד אמר לו בחנתיו בעשרה נסיונות. אמר לפניו (תהלים כו) בחנני ה' ונסני כיון שנכסה

אות

פירוש מהרי"ו כהן

[היה מבקש וכו'], גם את זה עיין שם [לקמן], עיין בס' האמונות לרבינו שם טוב בן שם טוב ז"ל בשער עשירי פ"ב, [נסיונות], עיין בפי' המשנה לר"מ בפרק בעשרה מאמרות:

אותו בבת שבע ולא עמד בו מיד התפלל דוד שיאמרו מגן דוד בברכת ההפטרה כי בשם
קדשך נשבעת לו שלא יכבה נרו לעולם ועד בא"י מגן דוד . הה"ד ותתן לי מגן ישעך . כי
מי אלוה מבלעדי ה' . אמרה חנה (ש"א ב) אין קדוש כה' ואין צור כאלהינו . אין צור כאלהינו .
הצייר הזה אינו יכול לצייר במים והקב"ה צר במים שנאמר (בראשית א) ישרצו המים . צייר
זה אינו צר באפלה והקב"ה צר באפלה שנאמר (תהלים קלט) אשר עשיתי בסתר רקמתי .
הצייר הזה צר צורה מתוך צורה ומתוך סממנין הרבה אדום שחור לבן וירוק . והקב"ה מטפה
אחת של לובן ומטפה של אודם צר את האדם . צייר זה אינו יכול לצור כל הצורה בבת אחת
אלא קימעא קימעא עד שהוא גומר כל הצורה . אבל הקב"ה צר אותה בבת אחת שנאמר
(ירמיה י) כי יוצר הכל הוא . בשר ודם הוא משבח את צורתו והקב"ה צורתו משבחת אותו .
בשר ודם אינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבין ובני מעים . והקדוש ברוך הוא צר צורה
ומטיל בה רוח ונשמה קרבין ובני מעים . שנאמר (תהלים קד) ברכי נפשי את ה' . הוי אומר
אין צור זולתי אלהינו :

מלמד ידי למלחמה ונחתה קשת נחושה זרועותי . מלמד שהיה נוטל דוד קשת נחושה
וכופפה . ד"א נוח לאדם לכוף קשת נחושה ולא לכוף זרועותיו של דוד . דבר אחר
קשת נחושה שהוא בא מזרעו של נחשון . ותתן לי מגן ישעך . שלשה דברים נתנו מתנה
לעולם ואלו הן התורה והגשמים והמאורות . תורה שנאמר (שמות לב) ויתן אל משה . הגשמים
שנאמר (דברים יא) ונתתי מטר ארצכם . מאורות שנאמר (בראשית א) ויתן אותם אלהים
ברקיע השמים . רבי זעירא בשם ריש לקיש אמר אף השלום שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום
בארץ . ורבנן אמרי אף הנקמה שנאמר (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום . ר' יהושע
אמר אף הישועה שנאמר ותתן לי מגן ישעך . ובזכות מה . בזכות התורה . וימינך תסעדני .
זו התורה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו . ד"א ותתן לי מגן ישעך מדבר באברהם
שהיה יושב והשכינה עומדת . רבי ברכיה (אמר) בשם רבי לוי אמר ביקש אברהם לעמוד
אמר לו הקב"ה שב . סימן טוב הוא לבניך שהן יושבין ואני עומד שנא' (תהלים קב) אלהים
נצב בעדת אל . ר' שמואל בר חייא ור' יודן בשם ר' חנינא אמרו על כל שבח ושבח שישראל
משבחין להקב"ה הוא משרה שכינתו עליהם מה טעם (שם כב) ואתה קדוש יושב תהלות . אמר
רבי סימון בשעה שנגלה הקב"ה על אברהם היה מצטער על מילתו . אמר הקב"ה למלאכים
לכו אצלו ונטפל עמהם השכינה ומעכב לו עד שהלכו המלאכים שנאמר (בראשית יח) ויפנו
משם. אמר ר' סימון תיקון סופרים הוא שהשכינה עומדת וממתנת לו הוי וענותך תרבני .
אמר רבי חייא תלמיד הולך לפני רבו בלילה מי נוטל לו הפנס לא התלמיד והקב"ה נוטל את
הפנס לפני ישראל. שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם הוי וענותך תרבני . רבי לוליאני
בשם רבי ישמעאל אמר בנוהג שבעולם הרב אומר והתלמיד עונה . אבל הקב"ה אינו כן
(שמות יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול הוי וענותך תרבני אמר בן עזאי מלך בשר ודם
כשהוא מזכיר מזכיר שמו ואחר כך קטיגמא שלו . והקב"ה אינו כן מזכיר קטיגמא שלו ואחר
כך שמו שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ הוי וענותך תרבני .
אמר ר' אבא ראית מימיך הרב והתלמיד עסוקין בתורה והרב אומר לתלמיד הוגעתיך רב
לך . והקב"ה לימד תורה לישראל ארבעים יום ובסוף אמר להן הוגעתי אתכם וציערתי שנא'
(דברים א) ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר אמר ר' שמעון בנוהג שבעולם התלמיד והרב
עומדין הרב אומר לתלמיד לך והמתן לי במקום פלוני והתלמיד הולך וממתין לו . והקדוש ברוך
הוא אומר ליחזקאל (יחזקאל ג) קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך . וכתיב (שם) ואצא אל
הבקעה: הוי וענותך תרבני . רבי יודן בשם רבי חמא אמר לעתיד לבא הקב"ה מושיב מלך
המשיח לימינו שנאמר (תהלים קי) נאם ה' לאדוני שב לימיני ואברהם לשמאלו ופניו מתכרכמין
ואומר בן בני יושב על הימין ואני על השמאל והקב"ה מפייסו ואומר בן בנך לימיני ואני על
ימינך כביכול (שם) ה' על ימינך הוי וענותך תרבני :

תרחיב צעדי תחתי ולא מעדו . לא ירחבון ולא ידחפון ולא יתערפלון. רבי יהושע בן לוי
אמר מכת החרב שהניף ישבי דחה את דוד י"ח אמה ונפל לארץ היו שניהם מתיראין
זה מזה ודוד מקלס להקב"ה תרחיב צעדי תחתי מיד הצמיח הקב"ה לאבישי שנא' (ש"ב כא)
ויעזור לו אבישי בן צרויה . אמר להם ישבי שנים על אחד אמרין ליה הא אנן קטלין לך עול
אימא

פירוש מהר"י הכהן

[קטיגמא שלו] , פי' שבחו וכאיזה מקומות כתוב שבחו וכאיזה מקומות קטיומא והכל אחד [דבר אליגו] וכתיב בתריה רב לכם שבת
בהר הזה [יתערפלון] , כן הוא בילקוט שמואל קודש רמז קס"ג :

אימא בקרתא עשרה קטלין לך. אמר רבי שמואל בר נחמני בשעה שראה דוד את המלאך נצטנן דמו של דוד מיראתו. שנאמר (מלכים א א) ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו מלמד שהיה ירא ונצטנן דמו:

ארדוף אויבי. בגדוד עמלק שנאמר (ש"ב ל) הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו. ולא אשוב עד כלותם שנאמר (שם) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם. אמחצם ולא יכלו קום. מכת מחיצה. ותאזרני חיל למלחמה על ידי שתהלת ברייתו לחיל לפיכך תכריע קמי תחתי. ואויבי נתת לי עורף. הפסוק הזה מדבר ביהודה. אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי יהודה בר אלעאי מסורת אגדה היא יהודה הרג לעשו אימתי בשעה שמת יצחק הלכו יעקב ועשו וכל השבטים לקבור אותו דכתיב (בראשית לה) ויקברו אותו עשו ויעקב בניו והיו הולכין במערה ועומדין ובוכין והשבטים עומדין וחולקין כבוד ליעקב ויצאו חוץ למערה כדי שלא יהא יעקב נמאס ומתבזה לפניהם השהיל עצמו עשו ונכנס למערה. נכנס יהודה אחריו אמר שמא הוא הורג לאבא בפנים השהיל עצמו ונכנס ומצא את עשו שהיה מבקש להרוג את אביו מיד עמד יהודה והרגו מאחריו. ולמה לא הרגו מנגד פניו שהיה קלסתר פניו דומות ליעקב לכך חלק לו כבוד והרגו מאחריו והוא שאביו מברכו (שם מט) ידך בעורף אויביך. ולמה בירכו בעורף כמה נתחבט יהושע לפני הקדוש ברוך הוא שיתן לו את העורף ולא נתן לו. שכן כתיב (יהושע ז) בי אדוני מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף ואף על פי כן לא העיר כלום. ולמי נתן את העורף לשבטו של יהודה שנאמר ידך בעורף אויביך. וכן דוד אומר ואויבי נתת לי עורף אמר פיזמריקון שלי הוא שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר וממי את למד ידו רב לו מגלית שנאמר (ש"א יז) ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו. לא היה צריך ליפול אלא לאחריו ולמה נפל על פניו אלא המלאך דחפו על פניו אמר הקב"ה הפה שחירף וגידף (יהא תלוי באויר) יסכר בעפר שנאמר (איוב מ) טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. דבר אחר ולמה על פניו כדי שלא יצטער דוד וילך ויחתוך את ראשו נשתכר י"ב אמה וזרתיים (מן הצד). מלא קומתו לפניו ומלא קומתו לאחריו שש אמות וזרת לכך נפל על פניו בין רגליו של דוד שנאמר (תהלים קי) נאם ה' לאדני שב לימיני. דבר אחר למה על פניו שהיה דגון אלוהו צר על לבו לקיים מה שנאמר (ויקרא כו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. דבר אחר למה על פניו לקיים מה שנאמר ואויבי נתת לי עורף. אצמיתם אחליטם במיתה משונה כמה דאמר (ויקרא כה) לצמיתות לחלוטין:

תפלטני מריבי עם. שלא יהא לי דין בפניהם. אמר בן עזאי אמר דוד נוח לי למלוך על כל העולם כולו ולא למלוך על שני עטופי סדינין אמר לו הקב"ה דוד אמילם. אמר לפניו רבון העולמים תשימני לראש גוים. מפלטי מאויבי. מבבל. אף מקמי ממדי. תרוממני ביון. מאיש חמס תצילני באדום. על כן אודך בגוים ה'. מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד מה כתיב אחריו השמים מספרים כבוד אל. וכן בשעה שהקב"ה מכין כסאו של דוד הכל שמחין שנאמר (תהלים פט) עד עולם אכין זרעך מה כתיב אחריו (שם) ויודו שמים פלאך ה'. כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחד אומר מגדול. א"ר יודן לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא קימעא קימעא ומהו מגדיל שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל לפי שהן עכשיו שרויין בצרות גדולות ואם תבא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה שהיא בא מתוך צרות גדולות לכך היא באה קימעא ומתגדלת והולכת. ולכך היא משולה הגאולה כשחר שנאמר (ישעיה נח) אז יבקע כשחר אורך. ולמה נמשלה כשחר שאין לך אפלה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבקר. ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה כל הבריות נלכדין אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחלה ואחר כך גלגל החמה עולה ומאיר ואין בריה נלכדת שנא' (משלי ד) וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. ומהו מגדול שנעשה להם מלך המשיח כמגדל שנאמר מגדול ישועות מלכו. וכתיב (משלי יח) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב:

למנצח

פירוש מהר"י הכהן

[בשעה שראה וכו'], פי' בשעה שראה המלאך בעת דבר ככתוב בש"ב סי' כ"ד, ולפי דרוש זה צריך לפרש רישא דקרא כך והמלך דוד זקן בא בימים עד שבשעה נצטנן ומצורף לזה שכיסוהו בבגדים וכו' בשכבר כלומר שגם זולת זה כבר נצטנן דמו מיראת המלאך. או שיאמר והמלך דוד כאילו היה זקן בא בימים כל כך יצטנן דמו מאימה זו עד שויכסוהו וגו' [השכיל]. המשיך כמו כמשהל בניתא מהלכא [פיזמריקין], מתנה וירושה שלי היא מראש שבטי הוא יהודה שכתוב בו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה [וממי את למד], פי' היכן נעשה כזאת לדוד [שב לימיני], וכתיב בתריה עד אשית אויביך הדום לרגלך וכמו שכתוב כאן במזמור זה יפלו תחת רגלי [עטופי סדינין], יהודים שעטופים בטליתות וציצית כי בעלי דין קשים הם [אמילם].

למנצח מזמור לדוד . השמים מספרים זש״ה (משלי טז) כל פעל ה׳ למענהו . לקילוסו כמה דאמר (תהלים קמז) ענו לה׳ בתודה . דבר אחר לעדותו כענין שנאמר (שמות כ) לא תענה ברעך עד שקר . וכתיב (תהלים קכב) למען אחי ורעי . ר׳ אביהו אמר שני דברים אין אומות העכו״ם כופרין בהן על הקב״ה שברא את העולם לששת ימים . ושהוא מחיה את המתים כיצד אדם הולך ומעלה בזכורו כל ימות השבת והוא עולה ובשבת אינו עולה והבהמה אפילו בחול אינה עולה . לפי שאינה חיה לעתיד לבא . הוי כל פעל ה׳ לעדותו :

דבר אחר כל פעל ה׳ לקילוסו . שהכל מקלסין אותו על פעולתו ועל מעשהו וכל מעשיו מקלסין אותו . רבי ברכיה בשם רבי שמעון אומר מי שאין לו ראש בפני הבריות יש לו ראש לפני הקב״ה שנא׳ (משלי ח) וראש עפרות תבל . הים אין לו ידים ויש לו לפני המקום שנא׳ (תהלים קד) זה הים גדול ורחב ידים . הארץ אין לה אזנים ויש לה לפני המקום שנאמר (ירמיה כב) ארץ ארץ שמעי דבר ה׳ ואין לה ידים ויש לה לפני המקום שנאמר (שופטים יח) והארץ רחבת ידים . שמים אין לו לב ויש לו לפני המקום שנא׳ (דברים ד) עד לב השמים : וכן הים (שמות טו) קפאו תהומות בלב ים . והארץ אין לה טבור ויש לה לפני המקום שנא׳ (יחזקאל לח) יושבי על טבור הארץ ואין לה פה וכתיב (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה וכן אין לה רגלים ולא ירכים ויש לה לפני המקום . דכתיב (קהלת א) והארץ לעולם עומדת . וכן יש לה ירכים דכתיב (ירמיה לא) וקבצתים מירכתי ארץ . שמים מנין שנאמר השמים מספרים כבוד אל . זש״ה (איוב כז) היסופר לו כי אדבר רבי אבהו אמר אם מבקש אדם לומר שבחו של הקב״ה יותר מראי מתבלע מן העולם שכן דוד אמר (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה׳ . רבי חנינא ורבי יונתן אזלין למיעבד באילין קרייתא דרומא עיילו להדא כנישתא חזיוה לחזנא דקריב ואמר האל הגדול הגבור האמיץ והעזוז ושתקו יתיה אמרו לו אין לך רשות להוסיף על תקון חכמים בברכות מנין ממשה רבינו . רב הונא בשם רב אמר (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח . לא מצאנו גבורתו של הקב״ה . רבי שמואל בר נחמן אמר מי ימלל גבורות ה׳ כמו אני וחברי . א״ר אבין תרגם יעקב איש כפר טבריה בצור (תהלים סה) לך דומיה תהלה סמא דכולא משתוקא למרגלית דלית לה טימי דכל מה דאת משבחת לה את פגים לה . אמר רבי פנחס הכהן בר חמא משה תיקן סדר תפלה שנא׳ (דברים י) כי ה׳ וגו׳ אלהי האלהים וארוני הארונים . משחרב בית המקדש אמר ירמיה (ירמיה לב) האל הגדול הגבור ולא אמר נורא שאין נורא אלא מבית המקדש שנא׳ (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך והיכן מוראו שנכנסו השונאים בביתו ולא נתייראו . ולמה אמר גבור לזה נאה לקרותו גבור שהוא רואה חורבן ביתו ושותק . אבל דניאל אמר (דניאל ט) האל הגדול והנורא ולא אמר גבור . ולמה שבניו מסורין בקולרין היכן גבורתו . ולמה אמר נורא לזה נאה לקרותו נורא בנוראות שעשה לנו בכבשן האש . וכיון שעמדו אנשי כנסת הגדולה חזרו את הגדולה ליושנה שנא׳ (נחמיה ט) ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא למה שהוא מרומם על כל ברכה ותהלה על כל קילוס שקלסוהו בני אדם . ולזה נקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו הגדולה ליושנה . אמר רבי יעקב בר׳ אלעזר יודעים הם באלהיהם שאמיתי הוא ואינן מחניפין לו . אמר ישעיה (ישעיה מד) רנו שמים כי עשה ה׳ אמרו לו אף אנו מקלסין השמים מספרים כבוד אל . משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו מדינות הרבה והיתה כל אחת ואחת אומרת כך וכך זהב יש למלך כך וכך אבנים טובות ועבדים ושפחות יש למלך והיה שם פקח אחד אמר להן מנין אתם יודעים ואתם רחוקים ממנו אלא מדינה שהוא דר בה היא נאה לומר עשרו ושבחו של מלך שהיא יודעת כבודו . כך אמר דוד כל הארץ ובכל אשר יש בה אינן יכולין לומר שבחו של הקדוש ברוך הוא . ומי יכול לומר השמים מספרים כבוד אל . ואימתי הכל מקלסין אותו כשירום קרנם של ישראל שנאמר (תהלים קמח) הללו את ה׳ מן הארץ . ואימתי (שם) וירם קרן לעמו :

דבר אחר השמים מספרים כבוד אל . זש״ה (איוב לח) מי יספר שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב א״ר שמואל בר אבא מכיר אני תוצות הרקיע כשם שאני מכיר תוצות נהרדעא וכי שמואל עלה לרקיע אלא על ידי שיגע בחכמתה של תורה למד מתוכה מה שיש בשחקים . א״ר הושעיא כחלל שבין מים התחתונים לרקיע כך יש חלל בין רקיע למים העליונים . אמר ר׳ פנחס הכהן בר חמא ומקרא מלא הוא (בראשית א) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע אינו אומר אלא אשר מעל לרקיע שמים העליונים תלויים באויר ומזיע המים העליונים הגשמים יורדין שנא׳ (תהלים קד) משקה הרים מעליותיו וכי ר׳ הושעיא עלה לרקיע אלא לפי שיגע בחכמתה של תורה למד ממנה מה שיש ברקיע . דבר אחר השמים מספרים כבוד אל . אמר רבי יעקב בר זבדי זש״ה (שם קיו) מה אשיב לה׳ כל

תגמולוהי עלי. אמר רבי שמואל בר נחמן ארבעה מזמורות שהיה אדם צריך לאמרן כללן במזמור חמישי. דבר אחר השמים מספרים כבוד אל. משל לגבור שנכנס במדינה ולא היו יודעין מה כחו אמר להן פקח אחד מאבנא דהוא מתעשש אתון ידעין מה כחו כך מהשמים אנו למידין כחו של הקב"ה אמר ר"י לפי שהוא אומר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא יכול שבכבודו מלא עליונים ותחתונים והלא כבר נאמר (תהלים ח) כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך אין בהם אלא כדי אצבעו של הקב"ה משל למלך שפירס וילון על פתח פלטין שלו אמר המלך כל מי שהוא חכם יאמר מה השמלה הזאת וכל מי שהוא עשיר יעשה כמותה וכל מי שהוא גבור יגע בה. כך הקב"ה מתח השמים כדוק הזה של עין שנא' (ישעיה מ) הנוטה כדוק שמים. אלא שפירסו כמין וילון הקב"ה אמר כל מי שהוא חכם יאמר מה שמלה הזאת וכל מי שהוא גבור יגע בה. אמר רבי פנחס ממה שהשמים מורידין והארץ מגדלת הבריות מקלסין להקב"ה לפיכך השמים מספרים כבוד אל. ומעשה ידיו מגיד הרקיע כשישראל חוטאין מה כתיב (איוב כ) יגלו שמים עונו. כשהם זוכים מה כתיב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב:

יום ליום יביע אומר. כתיב במשה רבינו (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, והלא כתיב (חבקוק ג) ונוגה כאור תהיה (דניאל ב) ונהורא עמיה שרי וכתיב (תהלים קלט) גם חשך לא יחשיך ממך. ומנין היה יודע משה מתי יום ומתי לילה שהוא אומר ארבעים יום וארבעים לילה אלא בשעה שהקב"ה מלמדו תורה יודע שהוא יום ובשעה שהוא מלמדו משנה יודע שהוא לילה. ד"א כל זמן שהמלאכים מקלסין להקב"ה בקדושה היה יודע שהוא יום ובשעה שרואה אותם מקלסין בברוך יודע שהוא לילה. דבר אחר כשהוא רואה את המלאכים שוחקין את המן להוריד להם לישראל יודע שהוא יום וכשהיה יורד להם יודע שהוא לילה. ד"א כשהוא רואה גלגל חמה בא וכורע היה יודע שהוא לילה. וכשרואה הכוכבים והלבנה והמזלות באין ומשתחוין לפני הקב"ה יודע שהוא יום שנא' (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים. דבר אחר כשהיה שומע קריאת שמע קודם לתפלה יודע שהוא יום ובשהיתה תפלה קודמת לשמע יודע שהוא לילה. ר' פנחס בשם ר' אבא אומר מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שיתפלל כנסיה אחרונה שבישראל והוא עושה עטרה ונותנה בראשה של הקב"ה שנא' (משלי י) ברכות לראש צדיק. צדיקו של עולם · ד"א יום ליום יביע אומר אמר זעירא יומו של יהושע מתנה ליומה של דבורה ויומה של דבורה וברק מתנה כמה נסים ופלאים נעשו בהן ולילה ללילה יחוה דעת. ולילו של גדעון ללילו של סנחריב כמה נסים נעשים בהן. דבר אחר יום ליום אמר ר' יוחנן בשעה שהזקנים נכנסין לעבר את השנים נוטלין מן היום ונותנים ללילה. ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום כיצד ארבע תקופות בשנה. תקופת ניסן. ותקופת תמוז. ותקופת תשרי. ותקופת טבת. מתקופת טבת ועד ניסן הלילה פורע ליום. ומן תקופת ניסן ועד תקופת תמוז היום לוה מן הלילה אחד משלשים בשעה. ומן תקופת תמוז ועד תקופת תשרי היום פורע ללילה. ומן תקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה לוה מן היום. נמצאו בתקופת ניסן ותשרי אין חייבין זה לזה כלום ונוטלין זה מזה בפינוסין ופורעין בפינוסין ואין אחד שומע ביניהן ואין מרתן כבני אדם שפורעין חוב בעדים ובית דין. אין אומר ואין דברים אבל למטה הזקנים נוטלין מן היום ונותנין ללילה. ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום ואין אומר ואין דברים. וכשהן יוצאין מן הוועד בכל הארץ יצא קום והם אומרים אימתי ר"ה ואימתי המועדות. ובקצה תבל מליהם. בכמה חדש ובכמה תקופה:

לשמש שם אהל בהם. רבי פנחס בשם רבי אבא אמר השמש נתון בתיק. אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כקלע הזה של ספינה השמש מהלך. רבי ברכיה אמר כספינה שהיא באה מאברמוניא שיש בה שלש מאות וששים וחמשה חבלים כמנין ימות השנה. וכספינה שהיא באה מאלכסנדריאה שיש בה שלש מאות ונ"ד חבלים כמנין ימות הלבנה. אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום חמה ולבנה מכסות עיניהם מאורה של מעלה והן מתעכבות לצאת מה יעושה הקב"ה מאיר לפניהם והן מהלכין לאורו שנא' (תהלים פט) ה' באור פניך יהלכון. ר' לוי אומר בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב"ה למה שהן מתביישין לצאת · ואומרים שהבריות משתחוין לנו ומכעיסין להקב"ה. ומה הקב"ה עושה מאיר בהן חציו והן יוצאין בעל כרחן שנא' בבקר

פירוש מהר"י הכהן

ילקוט יש סלים [מתעשש], ילקוט יש מתגושש כה ופי' דורך כה ברגליו [מסגה], נוספר [ונוטלין] וכו'], פי' כביון ופורעין הוא בכל ב' נעה ובנתיקה, וילקוט יש בספינה פי' במחב ועניין אחד הוא [מאכרמוניה]. ילקוט יב יוני...

(צפניה ג) בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר. מהו לא נעדר. לא פסקין כמה דאמר (ישעיה מ) לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר. ומהו (צפניה ג) ולא יודע עול בושת לא חכמין ולא בהתין טעוון דפלחין להון לקיין ולא בהתין. ר' אבהו בשם רבי חנינא אמר הלוכו הוא קלוסו שנאמר (תהלים קיג) ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'. רבי הונא אמר הו:: שיהושע אומר לשמש (יהושע י) שמש בגבעון דום. אמר ליה שתוק את ואנא קאים והוא כחתן יוצא מחופתו מה חתן זה נכנס גבור ויוצא חלוש כך השמש יוצא גבור ונכנס חלוש מעונותיהן של בריות. דבר אחר מה חתן זה נכנס טהור ויוצא טמא. כך השמש נכנס טהור ויוצא טמא. יכול שהוא עושה אנגריא תלמוד לומר ישיש כגבור לרוץ אורח מלמד שהוא עושה שביל בפני עצמו:

מקצה השמים מוצאו. שבאחד בתמוז אין צל לכל בריה תחתיו. ותקופתו על קצותם רבנן אמרו יש גיהנם לעתיד לבא שנאמר (ישעיה לא) נאם ה' אשר אור לו בציון. ר' ינאי ורבי שמעון בן לקיש אמרי תרוויהו אין גהינם לעתיד לבא אלא השמש הזו שהיא מלהטת את הרשעים שנאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור. את מוצא שהוא נתון בנרתיק והוא נתון בגלגל ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו והוא מתיש חמתו במים אשר מעל לרקיע ואף על פי כן אין נסתר מחמתו. מה הקב"ה עושה לעתיד לבא שולף אותו מנרתיקו ומביא לרקיע השני ודן בו את הרשעים והוא שורפן שנאמר (שם) כי הנה היום בא בוער כתנור. אמר רבי יהושע צדקה עשה הקב"ה בעולם שלא נתנו ברקיע הראשון שאלמלא נתנו ברקיע הראשון לא היה כל בריה תחתיו צל שנאמר אין נסתר מחמתו. אבל לעתיד לבא מי נסתר מחמתו מי שהוא עוסק בתורה מה כתיב אחריו תורת ה' תמימה משיבת נפש. וכן הוא אומר (איוב לד) אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועל און. ומי נסתר מי שהוא עוסק בתורה שנא' (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי. וכתיב תורת ה' תמימה. אחרינא אמר ולמה היא משיבת נפש שהיא תמימה. עדות ה' נאמנה ולמה שהיא מחכימת פתי שהיא נאמנה. ד"א תורת ה' תמימה אימתי היא תמימה בשעה שהיא יוצאה מפי תמים. ואימתי היא נאמנה בשעה שהיא יוצאה מפי נאמן רבי תנחומא פתר לה בשיתא סדרי משנה. תורת ה' תמימה זה סדר נשים. עדות ה' נאמנה זה סדר זרעים שהוא מאמין בחיי העולם וזורע. יראת ה' טהורה זה סדר טהרות שמפריש בין טומאה לטהרה. פקודי ה' ישרים משמחי לב זה סדר מועד שיש בו סוכה ולולב ומועדות: שנאמר בהן (דברים יד) ושמחת בחגך. מצות ה' ברה זה סדר קדשים שמאיר את העינים לקדושים. משפטי ה' אמת צדקו יחדו זה סדר נזיקין שיש בו כל הדינין. דבר אחר פקודי ה' ישרים תני חזקיה בר חייא אלו דברי תורה שהן עטרת לראש שנאמר (משלי א) כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך. מלוגמא ללב משמחי לב. קילורית לעינים מצות ה' ברה מאירת עינים. רטיה למכה (שם ג) רפאות תהי לשרך. וכוס עיקרים לבני מעים (שם) ושקוי לעצמותיך. ומנין שנבלעת במאתים וארבעים ושמונה איברים (שם ד) ולכל בשרו מרפא. יראת ה' טהורה. אמר רבי לוי לפי שהיה אהרן ירא את השם שנאמר (מלאכי ב) ואתנם לו מורא וייראני. לפיכך נתנה לו פרשה אחת מן התורה שאינה זזה לא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות. ואיזו זו פרשת המת שלא יהא מטמא למתים שנאמר (ויקרא כא) אמור אל הכהנים בני אהרן. צדקו יחדו. ר' שמעון בן לקיש אמר צדקו מקל וחומר ורבנן אמרי צדקו מגזרה שוה. הנחמדים מזהב ומפז רב. אין אנו יודעין מי חמדן אם ישראל אם אומות העכו"ם. בא שלמה ופירש (ש"ה ב) בצלו חמדתי וישבתי. בשמרם עקב רב. כל המשמר את התורה נעשה רב. ד"א כל המשמר את התורה עד עקב הוא רב ופותחין לו פתח. שגיאות מי יבין. תני רבי שמעון בן יוחאי מה גבורים הם הצדיקים שהם יודעין לפתות את בוראן ויודעין היאך לקלם. ראה דוד היאך מקלס את בוראו התחיל מקלם בשמים שנאמר השמים מספרים כבוד אל. אמרו השמים שמא אתה צריך כלום. ומעשה ידיו מגיד הרקיע. אמר לו רקיע שמא אתה צריך כלום

פירוש מהרז"ו הכהן

[לא נעדר]. וכתיב בתריה ולא יודע עול בושת שהוא רומז שהפסוק מדבר במה שהאור מתביישים וכך סיפא דקרא נוהג מפרש לה כמנון באופן אחר ומה שאמר מאיר בהם אליו לאו מהאי קרא נלמד כי אם מקרא דלאור חציך יהלכו. ובילקוט מייתי לה לריפא דהאי קרא הוא שמש ירח עמד זבולה לאור חציך וגו' הרי לנו שמדבר במה שהם עומדים ולא רוצים לצאת והקב"ה מאיר להם כחציו אשר יורה בהם [טעוון דפלחין]. פי' אותן הטועין אחרי השמש וירח להשתחוות להם ומחזיקים אותם באלהות עכבים הם ולא מתביישים ולוקין ע"י כך ולא מתביישין [שתוק את וכו']. פי' שתוק אתה מלקלס בהלוכך ואני אעמוד לקלס ולומר שירה ואין צורך עתה להלוכך כי שהליכתה הוא קילוסה [אנגריא]. פי' שמשעבד בילתה כשאר כוכבי מעלה ונמו ללאת מדכי הליכותיה ולדתוק אותה ש"ל לרוץ אורח משמע אורח מיוחד לעצמו [סדר נשים], עיין ברכה פ' נשא דף קע"ה [מגזרה שוה

כלום ד"וה מזמור והולך. התחיל לקלס בתורה שנאמר יראת ה' טהורה אמר לו הקב"ה דוד מה את בעי אמר לו שגיאות מי יבין שגייתא דעבדינן קמך. אמר ליה הא שרי לך והא שביק לך. גם מזידים חשוך עבדך. אלו הזדונות · אל ימשלו בי אז איתם. אלו תוקפי עבירות כענין שנאמר (דברים כא) אל נחל איתן. ונקיתי מפשע רב. אותו עון רב. אמר ר' לוי אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אתה אלוה רב ואנא חובי רברבין יאה לאלוה רב למשבק חובין רברבין שנאמר (תהלים כה) למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא. אמר רב אחא הכותיים הללו יודעים לסבב על הפתחים. בתחלה הם אומרים תנו לעני מעט מים משנותנו אומר להם תנו להם בצל אחד ונותנין לו. ואומר להם בצל בלא פיתא נסיב ליבא. וכן הצדיקים יודעין לרצות את בוראן שנאמר (משלי י) שפתי צדיק ידעון רצון זה משה. אבל הרשעים פי רשעים תהפוכות. שאינן יודעין לרצות להקב"ה. דבר אחר שפתי צדיק ידעון רצון זה משה בשעה שבקש לברך את ראובן מהו אומר תחלה (דברים לג) ה' מסיני בא. אף חובב עמים · תורה צוה לנו משה. יחי ראובן ואל ימות:

יהיו לרצון אמרי פי. יכתבו לדורות ויחוקו לדורות. צורי וגואלי. צורי בים. וגואלי בעמלק: צורי במרה. וגואלי בהר סיני. צורי בעולם הזה. וגואלי לעולם הבא.

מזמור כ

למנצח מזמור לדוד. יענך ה' ביום צרה. זש"ה (תהלים צא) יקראני ואענהו. אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל ומבקשין אותי והן משתפין בכבודי עמהן באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו למה עמו אנכי בצרה. א"ר יודן לאשה שהיא עם אמה בכעס עלתה אמה למעלה ובשעת לידתה היתה מצוחת מלמטה ואמה שומעת קולה מלמעלה וצווחת גם היא כנגדה · והיו השכנות אומרות לה מה טיבך וכי את יולדת עמה אמרה להן בתי יולדת בצער אעפ"י שהכעיסה אותי איני יכולה לסבול צווחתה ואני צווחת עמה לפי שצרת בתי שלי היא. כך כשחרב בית המקדש נתן קול בבכי ויללה בעולם שנא' (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד אמרו לפניו מלאכי השרת רבש"ע. יש דברים הללו לפניך. והלא כתיב (דה"א טז) הוד והדר לפניו וגו'. אמר להן ביתי חרב ובניו מסורין בקולרין ואני מצער ומיצר ולא כך כתבתי להן (תהלים צא) עמו אנכי בצרה (ישעיה נב) ואתה מה לי פה נאם ה'. אמר רבי יהושע הכהן תשעה פסוקין יש במזמור הזה כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם ומה הן אומרת דעני חייתא הוא יענה אתכם. א"ר שמעון בר אבא את מוצא שמונה עשרה מזמורים יש מראש הספר ועד הפסוק הזה. שאשרי האיש ולמה רגשו גוים חד הוא כנגד שמונה עשרה ברכות שאדם מתפלל בכל יום אומר תתעני צלותך אתר י"ח מזמורות. אמרו לו לדוד יענך ה'. ד"א באיזה יום. יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ותחתונים שאפי' מלאכי השרת יראין ממנו מה כתיב (ירמיה ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון. ואין כל פנים אלא מלאכי השרת שנאמר (יחזקאל א) וארבעה פנים לאחד.. ואומות העכו"ם אומרים (ירמיה ל) הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו וישראל ע"י דוד אומרים יענך ה' ביום צרה. צרה שהיא לעליונים ולתחתונים והקדוש ברוך הוא אומר לאומות העכו"ם בואו ודונו עם בני ישראל שנאמר ישעיה מא) קרבו ריבכם יאמר ה'. והם אומרים רבונו של עולם מי עושה קומטומוריסון של בניך והוא אומר להן אני כביכול שנא' (תהלים סח) הוא נותן עז ותעצומות לעם. ושרי אומות העכו"ם אומרים רבונו של עולם וכי משוא פנים יש בדבר אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות. אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים. אלו עובדים ע"ז ואלו עובדין ע"ז. מפני מה הללו יורדין לגיהנם והללו אינן יורדים. באותה שעה נמצא סניגורן של ישראל משתתק שנאמר (דניאל יב) ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך ואין העומד אלא משתתק שנאמר (איוב לב) חתו ולא ענו עוד שרצה ללמד סניגוריא על ישראל כיון שהוא משתתק אומר לו הקדוש ברוך הוא מיכאל נשתתקת ואין אתה מלמד זכות וסניגוריא על בני שאני מדבר עליהם צדקה

פירוש מהרי"ב הכהן

הפסוק פי' זהו שאמר יחדו למר כדאיתא ליה ולמר כדאיתא ליה [עון], של אשת אוריה [כי רב הוא], פי' זה ראיה שברב ית' אלוה רב וגם העון רב קל בעיניו וכו'], זהו בלשון נקיה כלפי מעלה כלומר כביכול הוא נתן קולו בבכי וכו' [במזמור הזה], פי' במזמור יענך ה' בלי למנצח מזמור לדוד שהוא אינו לגוף המזמור [דעני חייתא וכו'], פי' מי שעונה יולדות בציריהם הוא יענה אתכם [י"ח מזמורים], שאשרי האיש ולמה רגשו חד הוא [תתעני צלותך], פי' כנוהג שבעולם הבריות אומרים למי שאוהב נפשם יהי רצון שתתקבל תפלתך [קומטומוריסין], סניגורין ומליץ יושר עליהם :

צדקה ומושיעם שנא' (ישעיה סג) אני מדבר בצדקה רב להושיע : ובאיזה צדקה רבי פנחס ור' אלעזר ורבי יוחנן. חד אמר בצדקה שעשיתם עמי וקבלתם את התורה שאלמלא לא קבלתם את התורה הייתי מכלה אתכם . וחד אמר בשכר שעשיתם וקבלתם את התורה שאלמלא כן הייתי מחריב את העולם ומחזירו לתוהו ובוהו שנא' (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה . (דניאל יב) ובעת ההיא ימלט עמך בזכות מי . בזכות יוסף מה הקב"ה עושה מביט בכולן ואין בהם כיוסף . שהרי יוסף לא שמע לארונתו שנאמר (בראשית לט) ולא שמע אליה. ומנין שנקראו על שם יוסף שנא' (עמוס ה) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף . ר' שמואל בר נחמני אמר בשביל יחסיהן שנא' (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי .גו' . רבי לוי אמר בזכות המילה כתיב הכא (דניאל יב) בעת ההיא ימלט עמך וכתיב התם (יהושע ה) בעת ההיא אמר ה' אל יהושע :

דבר אחר יענך ה' ביום צרה. לאב ובן שהיו מהלכין בדרך ונתיגע הבן אמר לאביו והיכן היא המדינה אמר לו בני סימן זה יהא בידך אם ראית בית הקברות לפניך דע כי המדינה קרובה לך . כך אמר הקב"ה לישראל אם ראיתם שהצרות מכסות אתכם באותה שעה אתם נגאלים שנאמר יענך ה' ביום צרה. ישגבך שם אלהי יעקב . אלהי אברהם ואלהי יצחק אין כתיב כאן אלא אלהי יעקב . ולמה אמר ריש לקיש משל לאשה עוברה שהיא מקשה לילד אמרין לה לית אנן ידעין מה נאמר ליך אלא מאן דעני לאמך בעידן קשיותה יענה יתיך בעידן קשיותיך. כך כתיב ביעקב (בראשית לה) לאל העונה אותי ביום צרתי . אמר להם דוד מי שענה יעקב אביכם בעת צרתו יענה אתכם בעת צרתכם הוי יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב :

ישלח עזרך מקדש. מקדוש השם שבכם ומקדוש מעשים טובים שבכם. מציון יסעדך מציונן של מצות שבכם. דבר אחר מציון יסעדך כל הברכות והנחמות והטובות שהקדוש ברוך הוא מביא לעולם מציון וכו' במזמור י"א . מלמד שהכל צריכין סיוע :

ומעשה היה באותו הרוח שהיה בימי רבי אבא בר דוסאי שהיה עובר על המעין ובא אליו הרוח ואמר לו ראה הנה אני כמה ימים כאן ולא היתה בריה נזוקת כאן בשבילי ועכשיו מריב עמי רוח אחר ורוצה לטרדני מזה המקום. והוא רע מאוד ולא יניח חיים לכל בריה. ואם רצונך שלא ינזקו הבריות סייעני עמו שאמיתנו . אמר לו והיאך אסייעך. אמר לו כשיבא אודיעך ובא אתה עם תלמידיך ואמרו אתם תנו לו והכוהו וישמע אתכם ויהא סבור שעד סיועי אתם באים ויפחד ואוכל להרגו ועשו כן וראו כמין טיפת דם על המעין וידעו שנהרג ומכאן שאפילו הרוחות צריכין סיוע :

יזכור כל מנחותיך . אמר ר' חמא כל הקרבנות שהכהנים מקריבין אינן מקריבין בלא מלח שנא' (ויקרא ב) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. משל לאדם שאומר דברייתא מלחא פק . אמר ר' תנחומא כל מנחותיך זה גלגל נוב וגבעון שילה ובית עולמים . ועולתך ידשנה סלה . זה יצחק שנעקד על גבי המזבח לעולה . יתן לך כלבבך. מעשה ברבן גמליאל שהלך אצל חלפתא בן קרויה ואמר לו התפלל עלי ואמר יתן לך כלבבך. רבי הונא בר רב יצחק אמר לא אמר לו כך אלא אמר לו ימלא ה' כל משאלותיך. זו תפלה שאין מתפללין על כל אדם לפי שפעמים יש בלבו של אדם לגנוב או לעבור עבירה ואמר לו יתן לך כלבבך . אלא ע"י שלבו שלם לפני בוראו נתפלל עליו כך ימלא ה' כל משאלותיך . נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול. לפי שבעולם הזה כל אדם מכיר דגליו מכל סגניו שנא' (במדבר ב) דגל מחנה ראובן ומתוך דגליו מכיר אב שלו ומתוך האב שלו מכיר את משפחתו. אבל לעתיד לבא הכל ובשם אלהינו נדגול . ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו . יענך ה' ביום צרה . המזמור הזה ראשו בענייה וסופו בענייה יעננו ביום קראנו :

מזמור כא

למנצח מזמור לדוד ה' בעזך ישמח מלך. וש"ה (ישעיה יא) והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים . אמר רבי חנינא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העכו"ם -

פירוש מהר"י הכהן

[ימלט עמך] , פי' בקרא דיעמוד מיכאל וגו' נמי כתיב [בשביל יחסיהן וכו'] , פי' המיוחסים בצדק ובמעשי' דהיינו הצדיקים שבהם והיא הראיה האמתית שמביא מקרא דכל הנקרא בשמי וכו' שפירש בו רש"י כל הצדיקים וכו' ע"ש : [באותו הרוח] . פי' מזיק ורוח רע ובילקוט יש המעשה הזה בקצת שינויים : [שאומר לבריתא וכו'] , פי' שאומר לבריות מלח פלוני קחו לכם שהוא טוב מאד ד אמר הכתוב במלח תמלח כאילו אמר במלח פלוני הידוע תמלח ורצונו לומר במלח שכל הקרבנות צריכים לו תמלח גם המנח : [סגניו] . בילקוט יש מכל [סימניו אמנם יש לקיים גירסא זו וכל שמכיר דגלו בין כל שאר הדגלים ועיין בערוך ערך סגנס

העכו"ם שש מצות כגון סוכה ולולב ותפילין. אבל ישראל למרץ תורה. כן הקב"ה שנאמר (שם נד) וכל בניך למודי ה'. ומה בשביל (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו. ר' חנינא בשם רבי אחא אמר מהו (שם) והיתה מנוחתו כבוד שהוא נותן לו למלך המשיח מן הכבוד של מעלה הוי בעזך ישמח מלך:

דבר אחר ה' בעזך ישמח מלך. אמר רבי סימון (תהלים כד) מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. זה מלך שחילק מכבודו ליראיו ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. שנו רבותינו מלך בשר ודם אין רוכבים על סוסו ואין יושבין בכסאו ואין משתמשין בשרביטו ומשה נשתמש בשרביטו של הקב"ה שנאמר (שמות ד) ויקח משה את מטה האלהים בידו. ואליהו רכב על סוסו ומה סיסו של הקב"ה סופה וסערה וכתיב (מלכים ב ג) ויעל אליהו בסערה השמים. מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו והקב"ה נתנה למלך המשיח שנא' (תהלים כא) תשית לראשו עטרת פז. מלך בשר ודם אין לובשין פורפורייא שלו ומהו הוד והדר, ובמלך המשיח כתיב (שם) הוד והדר תשוה עליו. מלך בשר ודם אין יושבין על כסאו ושלמה ישב על כסאו שנא' (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' למלך. מלך בשר ודם אין קוראין לסגן שלו בשמו והקב"ה קרא למשה בשמו שנאמר (שמות ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה. וכן ישראל (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם. וקראן קדושים שנא' (ויקרא יט) קדושים תהיו כי קדוש אני. וכתיב (דברים ז) כי עם קדוש אתה. וקורא למלך המשיח על שמו ומה שמו (שמות טו) ה' איש מלחמה. ומלך המשיח (ירמיה כג) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. וירושלים נקראת על שמו (יחזקאל מח) ושם העיר מיום ה' שמה. וישראל לובשין לבושו של הקב"ה שנאמר בו (תהלים כג) עז התאזר. ונתנו לישראל שנא' (ישעיה נב) עורי עורי לבשי עוזך. אמר רבי לוי טב למדינתא דשמה כשם מלכה ושם מלכה כשם אלהא. זש"ה (מיכה ה) ועמד ורעה וגו' בשם ה'. אותה שעה בעזך ישמח מלך. דבר אחר אין עז אלא תורה שנא' (תהלים כט) ה' עז לעמו יתן. דבר אחר אין עז אלא ארץ ישראל שנא' (שם עח) ויתן לשבי עזו ואין עוז אלא מלכות שנאמר (שמואל א ב) ויתן עז למלכו:

תאות לבו נתת לו. ומהו ארשת שפתיו רשות שבשפתיו שהן אומרים לו מדינה פלוני מרדה הוא אומר ילך גובאי ויתבל אותה. אפרכיא פלניא מרדה בך והוא אומר ילך מלאך המות ויתבל אותה. שנאמר (ישעיה יא) והכה ארץ בשבט פיו וארשת שפתיו כשהוא גוזר דבריו הן קיימין:

כי תקדמנו ברכות טוב. רבי יהודה אומר ברכות משה שנקרא טוב שנא' (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא. רבנן אמרי ברכותיה של תורה שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי. חיים שאל ממך אמר רבי יוחנן שלשה בני אדם אמר להן הקב"ה שאל וכו' במזמור למה רגשו. אמר רבי ברכיה וגם לאותם שירדו חיים שאולה ואלו הן קרח ועדתו שיעלו ואחז. גדול כבודו בישועתך. הוד של רב והדר של תלמיד כענין שנאמר (במדבר כז) נתת מהודך עליו מהודך ולא כל הודך. והיכן ניתן ליהושע. רבי יודן אמר בירדן ניתן לו במשה כתיב (שמות לד) ויראו מגשת אליו. וביהושע כתיב (יהושע ד) ויראו אותו כאשר יראו את משה:

כי תשיתהו ברכות לעד. (ירמיה ד) והתברכו בו גוים. תחדהו בשמחה את פניך. ר' ברכיה בשם רבי שמואל אמר כתוב אחד אומר (דניאל ז) ועד עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי. וכתוב אחד אומר (ירמיה ל) והקרבתיו ונגש אלי. הא כיצד המלאכים מכניסין אותו עד מחיצתן הקב"ה פושט ידו ומקרב אותו אצלו לכך נאמר והקרבתיו. תמצא ידך לכל אויביך. ר' לוי אמר תהא ידך מצויה להפרע מהן. תשיתמו כתנור אש. רבנן אמרי יש גיהנם לעתיד לבא וכו' במזמור השמים מספרים שלמעלה:

מזמור כב

למנצח על אילת השחר. ושה"ה (חבקוק ג) אלהים ה' חילי וישם רגלי כאילות. אמר רבי פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות שרגלי הנקבות עומדות יותר מן הזכרים ומהו

פירוש מהרז"ו הכהן

ובערך כגנים ולפי זה נריך לגרוס כאן סגנין לא כגמרה ולא מקום להד ככל מלך: [שש מצות]. בילקוט יש שני מצות ול בוזכרו בה הפילין ונגירסה זו פירושו תפילין הוכב בבגים של יד ושל ראש ולהם כלל מצות הרי ג' וגם מצות מזוזה בכללם שה כם מכרביות תפילין הרי כין ככל שש מצות: [וקדמוהי וכו']. פי' על מלך המשיח נאמר אשר עליו המשיך גם יומור זה ע עד כם: [והקרבתיו וכו']. פי' בירמיה סימן ל"ג על מלך המשיח כדכתיב שם ומושלו מקרבו יצא.

ומהו (שם) ועל במותי יעמידני על במותי בימאות שלי ידריכני. אלו המצריים שכיון שנשתקעו בים רמז הקב"ה לים והשליכם ליבשה והיו ישראל רואין אותם מתים שנאמר (שמות יד) וירא ישראל ומכירין אותם. מה היו עושין להן כל יחד ואחד מישראל נוטל כלבו והולך ונותן רגלו על צוארו של מצרי והיה אומר לכלבו אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי אכול מן המעים הללו שלא חסו לי שכן כתיב (תהלים סח) למען תמחץ רגליך בדם לשון כלביך וגו'. אמרו ישראל לפני הקב"ה כבר עשית לנו נסים הללו אף אנו לא נהיה כפוי טובה ומה יש לנו לעשות שירות ותשבחות אז ישיר משה. הוי למנצח על אילת השחר. ד"א בשתי אילות. דבורה ואסתר. דבורה שבאת משבט נפתלי (בראשית מט) אילה שלוחה. על אילת השחר זו אסתר. אלי אלי למה עזבתני. זש"ה (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. אור ישראל זה חזקיהו. וקדושו ללהבה זו אסתר. (שם) ובערה ואכלה. זו סנחריב בשעה שעלה לירושלים יצאה אש מבניהם וליהטה אותו ואת אוכלוסיו. דבר אחר אור ישראל זה מרדכי וקדושו ללהבה זו אסתר. ובערה ואכלה זה המן. אמרו רבותינו מאה בנים היו לו להמן עשרה נהרגו ועשרה נתלו והשאר סבבו על הפתחים שנים עשר חדש ובסוף נהרגו. ומה אני מקיים (שם) שיתו ושמירו ביום אחד אלא את מוצא במדה שאדם מודד בה מודדין לו בגזירה שגזר להשמיד להרוג ולאבד נגזר עליו ובערה ואכלה. דבר אחר והיה אור ישראל זו אסתר. שהאירה את ישראל כאור של שחר. והלא אור זה אש ואש זה אור אלא אמר הקב"ה דו פרצופים אני עושה את הדבר אור לישראל וחשך לאומות העכו"ם שנאמר (עמוס ה) הוי המתאוים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור. בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר בבסילקי שלו יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורו אלא הכל משתמשין כאחד אבל הקב"ה אינו כן מאיר לעולם הבא ומאיר לעה"ז ומאיר לזה ומחשיך לזה כאחד. אמר ר' חנינא (תהלים קמה) טוב ה' לכל בעולם הזה. אבל לעתיד לבא (שם קכה) הטיבה ה' לטובים. וכך היה מרדכי ואסתר נר לישראל וחושך לאומות העכו"ם. אסתר נקראת הדסה שנאמר (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה. ומרדכי על שם צדיק נקרא הדס שנאמר (זכריה א) והוא עומד בין הדסים מה הדס זה ריחו טוב וטעמו מר כך מרדכי ואסתר חשך לאומות העכו"ם ונר לישראל. ואל תתמה שהרי כתיב במצרים (שמות י) ויהי חשך אפלה וגו'. ולכל בני ישראל היה אור. וכשם שעשיתי בעולם הזה כך אני עושה לעוה"ב שנאמר (ישעיה ס) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה:

דבר אחר אילת. זהו שאמר הכתוב (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך ה' אור לי. אמר דוד למנצח למי שהוא קופץ כאיל ומאיר לעולם בשעת חשכה. ואימתי הוא מאיר בלילה אע"פ שהוא לילה יש בו אור הלבנה והכוכבים ואימתי הוא חושך מעלות השחר הלבנה והכוכבים נכנסין והמזלות הולכין להם ואותה שעה אין חשך גדול מזה. והקב"ה באותה שעה מעלה את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם (ד"א על אילת השחר למי שהוא קופץ כאיל ומאיר הוי על אילת השחר) וכן הוא אומר באסתר כל הפרשה עד (אסתר ד) אל תדמי בנפשך אל תאמרי בנפשך בשביל שאני מלכה איני נכשלת. (שם) אם החרש תחרישי בעת הזאת ומי יודע אם לעת כזאת הגעת מכאן אתה למד שלא יהא אדם דוחה בשתי ידיו אלא דוחה בימין ומקרב בשמאל לכך (שם) ומי יודע אם לעת כזאת. (שם) וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו. וכי יש אדם צם ואוכל ושותה ולמה אמרה כן. אלא אמרה צומו עלי על שאכלתם ושתיתם מאותה סעודה של אחשורוש. זה שהמשל אומר הא קורא והא קולתא אכלתון בקורא לוקתון בקולתא. יכול יהו צמים שלשה ימים ושלשה לילות ולא היו מתים אלא מפסיק מבעוד יום ולמה שלשה ימים לפי שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים. וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע אין לכם להצטער אלא שלשה ימים שנאמר (יהושע ב) ונחבתם שמה שלשת ימים. וכן את מוצא ביונה (יונה ב) ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ויאמר ה' לדג. וכן הושע אומר (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו

פירוש מהר"י הכהן

[נגזר עליו] . ובודאי ביום א' נהרגו כולם כא' כמדתו שגזר : [ובלה וכו'] . פי' ואיך יאמר כאן שיהיה אור להם : [בבסילקי] , בלשון [דוחה בשמאל וכו'] . פי' שזה הדבר הוא קרוב קצת אחר שכבר אמר ואת ובית אביך תאבדו [אכלתון בקורא] . פי' רש אכלתם רק הדקל הנוסף וגדל בכל שנה תהיו גלקין מעץ הדקל עצמו בנוהג שבעולם הנוטה ענף אילן ליקח ממנו הרך ולאכול ממנו הענף: נשמע ומכה לו אל פניו כך ממש שהאדם נכשל ותוטא ממנו לעקם : [ולא היו מתים] . הקטנים איך לא ימותו מצום ג' ימים והרי כתיב כל היהודים וצומו וגו' אף קטנים בנשמע אלא שלא צמו רק ב' ימים ומתחלה הפסיקו קודם הלילה דהוי כמו ג' ימים או

יקימנו. לכך גורה שלשה ימים. לכך נאמר על אילת השחר שהביאה השחר מתוך החשך. אלי אלי. יום ראשון אמרה אלי ויום שני כן יום שלישי צעקה בקול גדול ואמרה למה עזבתני: אלהי אקרא יומם ולא תענה. אמרה לפניו רבש"ע כך עשית לאבותינו במצרים ולא כיון שקראו אותך שמעת להם שנאמר (שמות ג) ואת צעקתם שמעתי. איזו צרה גדולה מזו פרעה אמר (שם א) כל הבן הילוד וכל מי שהוא משלים מלאכתו לא היו עושין לו כלום. אבל אנו להשמיד להרוג ולאבד. ולא אותם צעקו ושמעת. אבל אנו צמנו וצעקנו והתפללנו וקראנו ולא עניתנו אין בנו מעשים עשה עמנו למען קדושת שמך. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

דבר אחר (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי למה כי נפלתי קמתי. תכף לנפילה קימה. רבי שמואל אמר לה מן הדא [משלי כד] כי שבע יפול צדיק וקם אבל הרשעים יכשלו ברע. תכף לכשלון רעה. בפעם אחת הן נופלין ואין להם עמידה וכן הוא אומר (ירמיה י) ובאחת יבערו ויכסלו. [מיכה ז] כי אשב בחשך ה' אור לי. שנו רבותינו מתוך כעס רצון. ומתוך אפלה אורה. ומתוך רוגז רחמים. מתוך צרה רוחה. מתוך ריחוק קירוב. מתוך נפילה קימה. מתוך כעס רצון. שנאמר [דברים ט] הרף ממני ואשמידם. מיד [שמות לב] וינחם ה' על הרעה. מתוך אפלה אורה. כי אשב בחשך ה' אור לי. מתוך רוגז רחמים [חבקוק ג] ברוגז רחם תזכור. מתוך צרה רוחה [ירמיה ל] ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. מתוך ריחוק קירוב [הושע ב] והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. מתוך נפילה קימה כי נפלתי קמתי. ואין את מוצא ימים קשים שהיו להם לישראל ויושבין באפלה כאותן הימים שהיו בימי המן שאמר לאחשורש [אסתר ג] ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים. כיון שידעה אסתר התחילה אומרת [שם ד] לך כנוס את כל היהודים. וכשאמרה [שם] ובכן אבוא אל המלך התחילו בני פלטין אומרים עכשיו הוא כועס עליה וגוזר עליה מיתה וכל אחד ואחד אומר אני אטול את בגדיה וזה אומר אני אטול את תכשיטיה וזה אומר אני אטול את קדשיה וזה אומר אני אטול את פורפריא שלה של מלכות שנאמר יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל. וכיון שהיתה צופה ורואה כן מתפללת ואומרת אתה ה' אל תרחק אילותי לעזרתי חושה. וכיון שראה דוד כן באיזה לשון היא קוראה להקב"ה אילותי סידר עליה מזמור על אילת השחר. דבר אחר זש"ה [תהלים נז] עורה כבודי עורה הנבל וכנור. אמר דוד אעיר יקרי מן יקריה דבוראי. אין כבודי לפני כבוד קוני כלום. רבי בשם רבי אלעזר אמר מה היה עושה נוטל נבל וכנור והיה נותן למראשותיו והיה ננער בחצי הלילה והיה מנגן בהן והיו חכמי ישראל שומעים קולו ואומרים מה דוד המלך הרי הוא עוסק בתורה בשירות ותושבחות אנו ע"א כ"ו. נמצאו כל ישראל עוסקין בתורה. א"ר לוי חלון היה פתוח למעלה ממטתו של דוד ופתוחה לצפון והכנור היה תלוי כנגדה והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומנשבת בו ומנגן מאליו והיה דוד אומר עורה כבודי על ידי מי על ידי הנבל וכנור. אעירה שחר. אנה מעורר שחר ושחר לא מעורר לי. והיה יצרו מפתה אותו כל הלילה אמר דוד דרכן של מלכים להיות עומדין בשלש שעות ואני חצות לילה:

דבר אחר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. מדבר בד' מלכיות. עורה בבבל שהעמדת לנו חנניא מישאל ועזריה. עורה במדי שהעמדת לנו מרדכי ואסתר. עורה ביון שהעמדת לנו חשמונאי ובניו. עורה באדום שהוא עתיד להעמיד לנו המשיח. אעירה שחר אמרה כנסת ישראל רבש"ע עורה כאותן הימים של אסתר שנמשלה כשחר ואנו מזמרים לפניך בנבלים וכנורות. דבר אחר למה נמשלה אסתר כשחר מה השחר עולה והכוכבים שוקעין אף אסתר בבית אחשורוש היא היתה עולה והמן ובניו שוקעין אמר רבי בנימין בר יפת בשם רבי אלעזר מה שחר זה סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה ניתנה ליכתב קאמרינן:

דבר אחר על אילת השחר. זה שאמר הכתוב (ש"ה ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר מי זאת אלו ישראל שנאמר (שם ז) זאת קומתך דמתה לתמר כשהיו ישראל מהלכין במדבר והיה הארון מהלך לפניהם שנאמר (במדבר י) וארון ברית ה' נוסע לפניהם. רבי אלעזר בשם רבי יוסף בן זמרא כמין זיקוקים של אש היה יוצא מבין שני בדי הארון ושורפין את הנחשים שהיו כקורות בית הבד ועקרבים שהיו כקשתות שנאמר (דברים ח) המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב שהיו שורפין את הקוצים ואת הברקנים והיו אומות העכו"ם רואין את

פירוש מהרז"ו הכהן

(א) שם נאים כי אם יום אחד ונתחלה ספכיתן מכעור יום ואח"כ למהרת למו לתוך הלילה: [אעיר יקרי וכו'] אני מעורר ומערך

את העשן ואומרים (ש"ה ג) מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן ורואין האיך הקב"ה עושה להם נסים ומוריד להם את המן ומעלה להם את הבאר והגיז להם את השלו והוא מאיר בכבודו שנאמר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם · יהיו אומות העכו"ם רואין את הענן ביום ואורו של אש בלילה. ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר. מי הוא זה שתשמישיה על ידי האור אלוהות הן אלו. ולמה נמשלו ישראל כלבנה מה לבנה שולטת ביום ובלילה כך ישראל שולטין בעולם הזה ובעולם הבא. יכול שיהו חסרין כלבנה שהיא חוסרת בכל חדש וחדש ת"ל (ש"ה ו) ברה כחמה. מה חמה זו שלימה כך ישראל שלימין במצות. (שם) איומה כנדגלות כמלאכי השרת שהן עומדים דגלים. ר' יהושע אומר כיציאתן ממצרים שהיו דגלים דגלים. תני רבי חייא משל לבת מלך שהיתה מלקטת בשבלים והיה המלך עובר והכירה שהיא בתו של מלך · אחז בה ונטלה והושיבה עמו בקרונין שלו. והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות לה תמול היית מלקטת בשבלין והיום את יושבת בקרונין אצל המלך. אמרה להן כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמיהה על עצמי. כך ישראל כשהיו משועבדים בטיט ובלבנים היו מאוסים בעיניהם של מצרים. וכשנגאלו נעשו חורים וסגנים על כל באי העולם והיו תמהין עליהם. והיו ישראל אומרים כך אנו תמהים על עצמנו הה"ד (שם) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב. ד"א מי זאת רבי חייא בר אבא ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בקריצתא (בדורה) בחדא בקעתא דאבראי וראו אילת השחר שבקעה אורה לעלות. אמר לו ר' חייא כך היא גאולתן של ישראל. אמר ליה היינו דכתיב (מיכה ז) כי אשב בחשך ה' אור לי בתחלה היא באה קימעא קימעא ואחר כך היא מנפצת ובאה ואח"כ היא פרה ורבה ואחר כך היא משבחת והולכת. כך בתחלה (אסתר ב) ומרדכי יושב בשער המלך. ואחר כך (שם ה) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. ואחר כך (שם ו) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס. ואח"כ (שם ז) ויתלו את המן. ואח"כ ואתם כתבו על היהודים. ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך. ואח"כ ליהודים היתה אורה:

למנצח על אילת השחר א"ר יהודה בר סימון בית שיש בו נחשים מביאין קרן של אילת ומעשנין בתוכו ומיד הנחש בורח. ואת מוצא האילת הזאת בשעה שהיא צמאה היא חופרת גומא ומכנסת קרניה להוכה וגועה והתהום מעלה לה מים שנא' (תהלים מב) כאיל תערוג על אפיקי מים. ורבנן אמרי זו היא חסידה שבחיות ורחמיה מרובין על בניה וכשצמאות כל החיות מתכנסות אליה שהן יודעות שמעשיה חסידים כדי שתתלה עיניה למרום והקב"ה מרחם עליהם. מה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה והתהום מעלה לה מים שנא' כאיל תערוג על אפיקי מים. כיון שראה דוד כן שהקב"ה עונה אותה התחיל סודר עליה מזמור למנצח על אילת השחר. וזש"ה (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך מדבר ברורו של מרדכי שאין לך שעה של אפילה שהיתה להן לישראל כשושן הבירה שנגזר עליהן להשמיד להרוג ולאבד. וראו אור גדול שנצמח להם גואל וגאלם זה מרדכי שנאמר (אסתר ח) ומרדכי יצא מלפני המלך. ומה כתיב אחריו (שם) ליהודים היתה אורה. ד"א למנצח על אילת השחר וזש"ה (תהלים סו) אמרו לאלהים כה נורא מעשיך. ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מה דהלין אינון מנגניא דילך. הנהרגין הורגן את הורגיהן. והנצלבין צולבין את צולביהן. והמשתקעים שוקעים את שוקעיהן. והנשרפין שורפין את שורפיהן. והנשלכין לגוב האריות משליכין את משליכיהן. כיצד פרעה אמר (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. והושלך לים שנאמר (שם טו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים. נבוכדנאצר אמר (דניאל ג) תתרמון לגוא אתון נורא נעשה אמבירוס ואותן שהשליכו אותן נשרפו שנאמר (שם) גבריא אילך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא די נורא. המן הרשע עומד כל הלילה ומתקן קורה של חמשים אמה לתלות את מרדכי עליו ונתלה הוא ובניו עליו שנאמר (אסתר ז) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי. ועל ישראל נגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד ונהפך על שונאיהם הדבר שנא' (שם ט) ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. ד"א אלי אלי למה עזבתני אלי בים אלי בסיני למה עזבתני למה נשתנה עלי סידורו של עולם וסידורן של אמהות. מה שרה אמנו ע"י שנשבית לילה אחת לקה הוא וכל ביתו שנאמר (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו. אמרה אסתר ואני נתונה בחיקו של אותו רשע כל השנים הללו למה אין אתה

פירוש מהר"י הכהן

ומ-רך כבודי מפני כבוד הראוי ומפרש לשון עורה מלשון ותער אל השוקת: [לא ידעתי נפשי וכו']. פי' הפסוק לפי זה כך הוא לא ידעתי נפשי ר"ל אני בעצמי אינני מכרת אותי כי השמתני בתוך מרכבות ה' דיב והוא יושב במרכבתי עמי: [בקריצתא]. בהשכמה [דאבראי]. בירושלמי ובילקוט יש דארבל והוא שם מקום [מנגניא דילך]. פי' סנגוריך [אמבירוס]. לפי דעת

אתה עושה לי נסים למה עזבתני. אלי אלי למה שלש פעמים *) אלי מבטן אמי. אמרה אסתר לפני הקב"ה רבש"ע שלש מצות נתת לי נדה וחלה והדלקת הנר. כלום עברתי על אחת מהן למה עזבתני (ירמיה ט) להכרית עולל מחוץ ולא מבתי כנסיות. בחורים מרחובות ולא מבתי מדרשות. ובירושלים כתיב (ד"ה ב לו) ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. כתיב (דברים כב) לא תקח האם על הבנים וכתיב (הושע י) אם על בנים רוטשה. אמר ר' יהודה ברבי סימון כתיב (ויקרא כב) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. ואנו להשמיד להרוג ולאבד. כתיב (שם יז) אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר. ובירושלים כתיב (תהלים עט) שפכו דמים כמים. א"ר אמרה כנסת ישראל רבש"ע לחמורים נתת קבורה אלו המצריים שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם. וכתיב (שמות טו) נטית ימינך תבלעמו ארץ. מלמד שהשליכם הים ליבשה והיבשה לים. הים אמר ליבשה קבלי אוכלוסיך והיבשה אומר לים קבלי קטיליך. ואומרת היבשה מה אם בשעה שלא קבלתי אלא דמו של הבל יחידי קללני המקום. אם אני פותחת פי ובולעת כל אלו האוכלוסין על אחת כמה וכמה. ובאותה שעה נשבע הקב"ה שאינו מביאה בדין ואינו תובע מידה שנא' (שם) נטית ימינך תבלעמו ארץ. ואין ימינך אלא שבועה שנאמר (ישעיה סב) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. להם נתת קבורה ולחסידיך לא נתת קבורה. ועלינו להשמיד להרוג ולאבד. למה עזבתני. אלהי אקרא יומם ולא תענה. ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר מה אבותינו צעקו לפניך ושמעת את צעקתם וכתיב בהם (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם ואנו צמנו ועינינו נפשנו והתפללנו ביום ובלילה ולא עשית לנו נסים. אלי אלי למה עזבתני אם אין בנו מעשים עשה עמנו למען קדושת שמך:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. א"ר שמואל כל קילוס וקילוס שישראל מקלסין להקב"ה כבודו יושב ביניהם שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. אמרה אסתר אם אין אתה עונה אותנו מאבדין אותנו מיד מה אני אומרת יושב תהלות ישראל אם הושעתנו ואתה קדוש בין כך ובין כך ואתה יושב תהלות ישראל. א"ר יהושע ב"ל יבא עלי אם נסתכלתי בספר אגדה מימי. פעם אחת מצאתי ספר אגדה ראיתי בו מאה ושבעים וחמש פרשיות שכתוב בתורה אמירה וצווי כנגד מאה ושבעים וחמש שנותיו של אברהם אבינו. שנאמר (תהלים סח) לקחת מתנות באדם זה אברהם שנאמר (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא. ומאה וארבעים ושבע מזמורים שבספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב אבינו מה טעם ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. ומאה ועשרים ושלש פעמים שעונין אחר הקורא את ההלל הללויה כנגד שנותיו של אהרן ומה טעם (תהלים לד) יראו את ה' קדושיו זה אהרן שנקרא קדוש שנאמר (שם קו) לאהרן קדוש ה'. רבי שמואל בשם רבי חנינא אמר על כל תהלה ותהלה שישראל מקלסין אתה למעלה מן הקילוס שנאמר (נחמיה ט) ומרומם על כל ברכה ותהלה. רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר כתיב (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא ישב פתח האהל. ישב כתיב בא לעמוד אמר לו הקב"ה שב סימן זה יהי לבניך שבשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין את שמע ומתפללין הן יושבין וכבודי עומד ביניהם · ומה טעם (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל. רבי תני בשם רבי יצחק אמר אלהים עומד אין כתיב כאן אלא נצב בעדת כמה דאמר (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה:

אליך זעקו ונמלטו · כמה דאמר (שמות ב) ויאנחו בני ישראל. ונמלטו כמה דאמר (שם יד) ויושע ה' ביום ההוא. וכל כך למה בך בטחו ולא בושו הכל בזכות ההבטחות. ואנכי תולעת ולא איש מה התולעת הזאת אין לה אלא פיה כך ישראל אין להם אלא פיהם. כך הקדוש ברוך הוא נותן גדולה לצדיקים והם ממעטים עצמם אברהם אמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר. משה ואהרן אמרו (שמות טז) ונחנו מה. דוד אמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש · שאול אמר (ש"א ט) הלא בן ימיני אנכי. גדעון אמר (שופטים ו) הנה אלפי הדל במנשה. אבל הרשעים כשהקב"ה נותן להם גדולה מתרפים ומגדפים כלפי מעלה. פרעה אמר (שמות ה) מי ה'. גלית אמר (ש"א יז) אני חרפתי. סנחריב אמר (מ"ב יח) מי בכל אלהי הארצות. נבוכדנאצר אמר (דניאל ג) ומאן הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי. בבלשצאר נאמר (שם ה) ועל מרא שמיא התרוממת. וכן על חירם נאמר (יחזקאל כח) ותתן לבך כלב אלהים. דבר אחר ואנכי תולעת ולא איש מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפיה והיא רכה ומכה את הקשה. כך ישראל

*) אלי אלי ואלי מכטן אמי ג'

אין

פירוש מהר"י הכהן

כשרוך נראה לפרשו כספר [סקולה לא ספלג]. עיין ריש הלכות מעכס לרמב"ם וע"ע [וילגנו]. וכתיב כתריה[ויעבץ]: פרשתיה

אין להם אלא פיהם ותפלתם ומכין את העכו"ם שנמשלו כארזים שנאמר (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון וכשהן מתגברין עליהם חוזרין בתשובה וצועקין בתפלה שנא' (דברים לג) שמע ה' קול יהודה. וכה"א (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר. ועל כן ישראל תופסים אומנות אבותם שנאמר (דברים ד) ובקשתם משם. ר"א אריב"ל אומה שהלבישה אותך פורפריא בים. ר' שמואל בר נחמני אמר אומה שעשו לי משכן של תולעת שני שנא' (שמות כו) ואת המשכן תעשה כו'. חרפת אדם ובזוי עם. מה התולעת הזו בזויה כך ישראל בזוין בין העכו"ם. ר' ברכיה אמר ארבע מיללן תלתא בגברא וחדא באיתתא. חייא דבעי למיתא. חשיך גוברא דבעי לחלשא. חשיך נהורא דבעי לסמיא. וחדא באתתא כגון דבורה. חשיך דרא דאיתתא דברייתא (שופטים ד) ודבורה אשה נביאה:

דבר אחר בך בטחו אבותינו. אלו מרדכי ואסתר. אליך זעקו ונמלטו (אסתר ט) דברי הצומות וזעקתם. דבר אחר בך בטחו (אסתר ד) ובכן אבוא אל המלך. ולא בושו (שם ח) ליהודים היתה אורה ושמחה. כל רואי ילעיגו לי. אלו בניו של המן שהיו מלעיגין עליהם ומנענעין את ראשם ואומרים למחר הן נהרגין. גול אל ה' יפלטהו וכתיב (תהלים לז) גול על ה' דרכך רבי ביבי בשם רב אמר גלה וגלגל גלה עונותיך גלל וגלגל עלי ואנא טעין. א"ר יוחנן לבן מלכים שנתן לו לטעון בעובי הקורה וראה אביו אותו אמר להם הבו עלי כל מה דאתון בעיין ואנא טעין. כך אמר הקב"ה גלו עונותיכם ואנא טעין. יצילהו כי חפץ בו אמר ר"ל בשלש לשונות של חיבה חיבב הקב"ה את ישראל בדביקה בחפיצה בחשיקה. בדביקה (דברים ד) ואתם הדביקים בה' אלהיכם. בחפיצה [מלאכי ג] כי תהיו אתם ארץ חפץ. בחשיקה [דברים ז] חשק ה' בכם. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע [בראשית לד] ותדבק נפשו. [שם] שכם בני חשקה נפשו. [שם] כי חפץ בבת יעקב. רבי אבא בר אלישע מוסיף עוד תרין. באהבה (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה'. בדבור (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים. ואנו למדין מפרשתו של אותו רשע [בראשית לד] ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה. יצילהו כי חפץ בו פיומא דידי סליק:

כי אתה גוחי מבטן. אימתי אמרה אסתר אל תרחק ממני כי צרה קרובה בשעה שגזר אחשורש להשמיד להרוג ונכנסה אסתר בלא רשות שנאמר (אסתר ה) ותעמוד בחצר בית המלך. שבעה קנקלין יש למקך. נכנסה בלא רשות לקנקל הראשון ולשני ולשלישי. כיון שנכנסה לקנקל הרביעי התחיל מחרק את שיניו ומכסכס. אמר חבל על דאבדין ולא משתכחין ושתי כמה חפצתי ובקשתי שתכנס לפני ולא בקשה. וזו נכנסה כזונה שלא ברשות עמדה לה. באמצע הקנקל הרביעי. הראשונים לא היו יכולין ליגע בה שכבר עברה על רשותן. האמצעים לא היו יכולין ליגע שעדיין לא עברה על רשותן ומהרהרין עליה. (ר' לוי בשם רבי חמא אמר הוא שדוד אומר וסודר עליה תפלה בשעה שהעליונים ותחתונים מקלסין להקב"ה [תהלים קמח] (הללויה הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים) באותה שעה אמרה אסתר אל תרחק ממני כי צרה קרובה:

סבבוני פרים רבים. אלו אוכלוסין של אחשורוש. אבירי בשן כתרוני. אלו בניו של המן. פצו עלי פיהם. מה אריה זה יושב על טרפו ומפספס. כך אחשורוש יושב עלי לפספסני כמים נשפכתי שלא נדבק עצם מעצמי. היה לבי כדונג כהדא שעויתא. יבש כחרש כחי. שאין בו לחלוחית. ולשוני מורבק מלקוחי שנדבק לשוני לוויסיטי. ד"א מלקוחי שביטלני משתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. שנאמר [משלי ד] כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. ולעפר מות תשפתני. שהייתי דומה לבירה שהיא מונחת בין שתי הדרכים והעוברין והשבין שופכין עליה. כי סבבוני כלבים אלו בניו של המן. עדת מרעים הקיפוני אלו אוכלוסין של אחשורוש. כארי ידי ורגלי. רבי יהודה אומר שעשו לה כשפים. כארי ידי ורגלי לפני אחשורוש. יחלקו בגדי להם. דין אמר אנא נסיב פורפירא [ופלגא] דידה. ודין אמ־ אנא

פירוש מהרז"ו הכהן

[פורפיריס]. פי' זהו תולעת שהלבישתה בגדי מלכות והמלכתו כים ועיין לקמן עמוד ב' ולקמן בפסוק בגלות דשה מלמה תשוג הנעשה מתומי תולעת לא שאר נמר או מעי חשוב נקרא פורפוריא [התולעת הזו בזויה]. פי' כזו שהתולעת היא חרפת אדם ובזוים נגדו כך אני בזויה נגד האומות [ארבעה מיללן]. פי' ר' ברכיה אמר ד' דברים על חרפת אדם שאלו ארבעה חרפה גדולה לאדם ג' שייכים באיש בעת שבעולם ואחד באשה אוי וחרפה למי שנוטה למות ולגבור הנוטה להיות הלש ופקח שנוטה להיות סומא והדור שצריך לאשה מנהגת אותו כדבורה דכתיב בה אשה נביאה היא שפטה את ישראל וגו' [פיומא וכו'], תן שלו עלה כו ועיין בערוך בערך פיומא [קלקלין]. הדרים זה מלפנים מזה [ומכסכס]. פי' בל"א גיקגיבג"ע [ומפספסו], פי' בל"א נו ברדיקולם אים [לוויסיטי]. ליוסם שלי [שופכין], עליה בילקוט יש שופכין עליה [פורפוריא וכו'], פי' ב' מיני מלבושין פורפוריא היא העליון ופלגא היא התחתון שפורפוריא ושין בערוך ערך פלג שני ותם גם שגבט כן ממה שכתוב בפסוק

אנא נסיב שיריה וקדשיה . ועל לבושי יפילו גורל . אמר רב הונא זו פורפריא של מלך שאין
דרכו של הדיוט להשתמש בה . והיו מפילין עליה גורלות :

ואתה ה׳ אל תרחק . חוס ורחם עלי אמר רבי יותנן אותה הקפצה שהקפצת על אבותינו כן
תקפוץ עלי היום ותפלטני . באותה שעה ירד מלאך מן השמים וסטרו על פיו אמר
לו רשע קונייתך עומדת בחוץ ואת יושב בפנים (אסתר ה) ויהי כראות המלך . על כרחו שלא
בטובתו נשאת חן בעיניו . אמר רב תחליפא מצינו שהאריך השרביט שתים וששים אמה .
וגם האחרון גדול מן הראשון וכל מה שהיתה נכנסת היה השרביט קופץ אמר ר׳ יצחק מה
אם שרביטו של בשר ודם הוי חיים לאומה שלימה לכשיבא שבטו של הקב״ה דכתיב (מיכה ז)
רעה עמך בשבטך עאכ״ו . הושיעני מפי אריה ומקרני רמים . אמר ר׳ב הונא בר אידי בשעה
שהיה דוד רועה את הצאן הלך ומצא את הראם ישן במדבר והיה סבור שהוא הר ועלה עליו
והיה רועה . ננער הראם ועמד והיה דוד רכוב עליו והיה מגיע עד לשמים . באותה השעה אמר
דוד אם אתה מורידנו מן הראם הזה אני בונה לך היכל של מאה אמה כקרן הראם הזה . יש
אומרים לאורכו מדדו . ויש אומרים לרחבו מדדו . מה עשה הקב״ה זימן לו אריה א׳ כיון שראה
הראם את האריה נתירא ממנו ורבץ לו מפני שהוא מלך עליו וירד דוד לארץ . וכיון שראה דוד
את האריה נתירא ממנו . לכך נאמר הושיעני מפי אריה כשם שעניתני מקרני ראמים :

יראי ה׳ הללוהו רבי יהושע בן לוי אמר אלו יראי שמים . ר׳ שמואל אמר אלו גירי הצדק
לעתיד לבא . אנטונינוס בראש כל הגוים : אם כן למה וגורו ממנו כל זרע ישראל . אמר
רבי בנימין זה שבט בנימין שנולד באחרונה . ורבנן אמרי יראי ה׳ הללוהו אלו הכהנים . כל
זרע יעקב כבדוהו אלו הלוים . וגורו ממנו כל זרע ישראל אלו ישראל :

כי לא בזה ולא שקץ ענות עני . בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסין אצל הדיין א׳ עני וא׳
עשיר . למי הדיין מסביר פנים הלא לעשיר . ברם הכא לא הסתיר פניו ממני . רבי חגי
גזר תעניתא נחת מיטרא אמר לא מפני שאני כדאי אלא כי לא בזה ולא שקץ ענות עני , וכשם
שלא בזה ולא שקץ את תפלתו כך לא בזה ולא שקץ את קרבנו . אגריפס המלך בקש להקריב
אלף עולות ביום אחד שלח ואמר לכהן גדול אל יקריב אדם היום חוץ ממני בא אדם א׳ ובידו
שתי תורים אמר לי הקרב לי את אלה . אמר לו הכהן המלך ציוני שלא יקריב אדם היום
חוץ ממנו . אמר לו לכהן אדוני הכהן ארבעה תורים אני צד בכל יום שנים לקרבן ושנים לפרנסתי
ואם אין אתה מקריב אותם לי הרי אתה חותך את פרנסתי . עמד הכהן והקריבן . ומיד ראה
אגריפס המלך בחלומו קרבנו של עני קדמך . שלח בעד הכהן הגדול אגריפס המלך ואמר לו לא
כך אמרתי לך שלא יקריב אדם היום חוץ ממני . אמר לו אדם אחד עני בא אצלי ובידו שתי
תורים ואמר לי הקרב לי את אלה . ואמרתי לו המלך צוני שלא יקריב אדם היום חוץ ממנו .
ואמר לי אדוני הכהן ארבעה תורים אני צד בכל יום שנים לקרבן ושנים לפרנסתי . ואם אין
אתה מקריב לי הרי אתה חותך את פרנסתי וגם כן שלא היה לי להקריב . אמר לו יפה עשית
הרי כי לא בזה ולא שקץ ענות עני . מעשה בשור אחד שהיו מושכין אותו לקרבן ולא היה נמשך
בא עני א׳ ובידו אגודה אחת של ירק והושיט לו ואכלה ונמשך אחריו . נראה לבעל השור
בחלום האגודה של ירק שנתן לשור אותו העני יותר מקרבנך . מעשה באשה אחת שהביאה
קומץ אחד של סולת והיה הכהן מבזה עליה ואומר ראו מה מקרבת מה בזה להקריב מה
בזה להקטיר . נראה לכהן בחלום אל תבזה עליה כאילו נפשה הקריבה . והלא דברים קל
וחומר מה מי שאינו מקריב נפש כתיב בו (ויקרא ב) ונפש מי שמקריב נפש על אחת כמה וכמה
ומעשה בחסיד אחד שהביא קרבנו מגליא ומאספמיא וראה הכהן גדול שהוא קומץ ומקטיר
ואוכל את השאר אמר כל הצער הזה שציערתי בשביל זה שיאכל . היו הכל מפייסין אותו לו
מה זה שלא נצטער אלא בין כבש למזבח זכה שיאכל את מנחתך . אתה שנצטערת כל הצער
הזה על אחת כמה וכמה . הוי כי לא בזה ולא שקץ :

יאכלו ענוים וישבעו . זה מרדכי ואסתר . תאנא לשלשה חלקים נחלק ממונו של המן . שליש
למרדכי

פירוש מהר״י הכהן

בפסוק אחרי ע״ש [שיריה וכו׳] , פי׳ כל טבעיות וכו׳ קידושי בזה [קונעתך] , אשתך ודוגמתך ועיין בערוך ערך זיטיטו
[ס״ב אמה] . בילקוט כתוב ל״ב אמה ויהיה איך שיהיה פירוש הדבר הוא שטה שהדריס מכלא המלך עד מקום שעמדה ש
בחצר הוא כל כך וכתיב ויושט וגו׳ לאסתר וגו׳ אשר בידו דמשמע שהגיע השרביט מידו עד לה כאשר היא שמה דהוי מלו
מיותרות לאסתר ובידו דהוה ליה למימר ויושט המלך לה את שרביט הזהב ותו לא וגם האחרון הוא שחזר ונכון השרבי
[שלא היה לי להקריב] . פי׳ ועוד כשבא העני לא היה לי כלום שאלך להקריב כאותה השעה . אבל בעל אות . אמת מחק מלו
וג״כ ולאות בו״ן של שלא ושכיים הכהן את דבריו הראשונים כך לא היה לי להקריב פי׳ לאותו עני וכי לא היה לי להקריב ש
הוריס שלו בתמיה כיון שהיתה תלויה פרנסתו בזה [כתיב בו נפש] , פי׳ דכתיב ונפש כי תקריב להורות שנחשב לו כאילו

למרדכי ואסתר. ושליש לעמלי תורה. ושליש לבנין בית המקדש. ושלשתן נאמרו בפסוק אחד יאכלו ענוים וישבעו זה מרדכי ואסתר. יהללו את ה׳ דורשיו אלו עמלי תורה. יחי לבבכם לעד זה בנין בית המקדש (מ״א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים. אמר רבי יוחנן מכה שעשה לכם הקב״ה בעולם הזה אתם יודעין מה מתוקן לכם לעתיד לבא שנאמר יחי לבבכם לעד אכלו וישתחו כל דשני ארץ. זרע יעבדנו יסופר לה׳ לדור, אמר רבי שמעון בן לקיש כל מי שהוא בא לכלל זרע הוא חי יצאו נפלים שאינן חיים לעתיד לבא. יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד אמר רבי יודן יבואו דורות האחרונים ויגידו צדקתו של הקב״ה שעשה לדורות הראשונים. רבי יוחנן אמר זרע יעבדנו אחד צדיקים ואחד רשעים מקבלים פני שכינה. אלא שהרשעים שמרדו בהקב״ה ובשעת מיתתן הן מראין להם פני שכינה ואומר להם בואו וראו פני המלך שהייתם מורדים בו שעתיד ליפרע מכם. ואף הצדיקים בשעת פטירתן מראין להם פני שכינה ואומרים להם בואו וראו פני המלך שאתם עובדים אותו שהוא עתיד ליתן שכרכם. ר׳ אלעזר אומר אף הקטנים מקבלים פני שכינה שנאמר זרע יעבדנו יסופר לה׳ לדור:

מזמור כג

מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר. בנאות דשא ירביצני זהו שאמר הכתוב (ש״ה ב) דודי לי ואני לו. אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבון העולם הוא לי לאלוה ואני לו לאומה. הוא לי לאלוה (שמות כ) אנכי ה׳ אלהיך ואני לו לאומה (ישעיה נא) ולאומי אלי האזינו. הוא לי לאב שנאמר (ירמיה לא) כי הייתי לישראל לאב. ואני לו לבן שנאמר (שמות ד) בני בכורי ישראל. הוא לי לרועה ואני לו לצאן שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי. הוא לי לאח ואני לו לאחות. הוא לי לאח (ש״ה ח) מי יתנך כאח לי. ואני לו לאחות שנאמר (שם ה) פתחי לי אחותי רעיתי. אני אמרתי ה׳ רועי לא אחסר והוא אמר (שם ז) שררך אגן אסהר אל יחסר. דבר אחר ה׳ רועי לא אחסר זהו שאמר הכתוב (תהלים קיט) מזקנים אתבונן. אמר ר׳ יוסי בר חנינא את מוצא שאין אומנות בזויה מן הרועה שבל היום הולך במקלו ותרמילו ודוד קרא להקב״ה רועה. אלא אמר דוד מזקנים אתבונן. יעקב קרא לו רועה שנאמר (בראשית מח) האלהים הרועה אותי. אף אני קורא אותו רועה שנאמר ה׳ רועי לא אחסר. דבר אחר זהו שאמר הכתוב (דברים ב) כי ה׳ אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך. רבי אליעזר בן יעקב אומר כי ברכך יכול אפילו יושב ובטל תלמוד לומר בכל מעשה ידיך אם עשה הרי הוא מתברך ואם לאו אינו מתברך מהו (שם) ידע לכתך הילוכך ליבלוכך צערך בפרנסתך. רבי יהודה בשם רבי אלעזר אמר שלשה דברים הדרך עושה מבלה את הכסות ושוחקת את הגוף וממעטת את היציאה. אבל הקב״ה לא עשה כן לישראל שנאמר (שם ח) שמלתך לא בלתה מעליך. (שם ב) לא חסרת דבר. זו היציאה. ה׳ אלהיך עמך אמר רבי יודן בזכות שאמרתם (שמות טו) זה אלי ואנוהו נתתי לכם זה ארבעים שנה. שמלתך לא בלתה. רבי יהודה אמר מלך במדינה אין המדינה חסרה כלום כך (דברים ב) ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר. בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח. יום ראשון שוחט לו עגל. יום שני שה. יום שלישי תרנגול. רביעי קטנית. חמישי ממעט והולך. לא דומה יום ראשון ליום אחרון. יכול אף זה כן תלמוד לומר (שם) זה ארבעים שנה יום ראשון כיום אחרון. רב נחמיה אומר לא חסרת דבר דלא הויא חסור אלא מימר והוא מתעביד. אם אמר יינשה המי כבשר עגל הוא נעשה. יעשה שמן פטומה והוא נעשה. אם את מבקש קמח (במדבר יא) שטן העם ולקטו. קונדיטון (שם) או דכו במדוכה. אשישות (שם) ועשו אותו עוגות לכך נאמר לא חסרת דבר. אלא מה שתדבר בפיך מה אתה רוצה. לחם (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מים אתה מבקש (תהלים עח) הכה צור ויזובו מים. שליו אתה מבקש (שמות טז) ותעל השליו. אמרו בשר אנו מבקשים כיון ששמע משה כך הלך אצל הקב״ה אמר לו רבש״ע בניך מבקשים בשר. אמר לו הקב״ה תן להם אמר לו (במדבר יא) מאין לי בשר הצאן ובקר ישחט להם. אם ככה את עושה לי. מהו הרגני נא הרוג. אמר לפניו רבש״ע אם לא אתן להן הורגין אותי ואם

ארבר

פירוש מהר״י הכהן

מקריב נפשו מכ״ש מי שהקריב באמת נפשו על קדוש שמו הגדול [זה בנין בהמ״ק]. דקרא דויהי לבבכם מורה על ביהמ״ק דכתיב גביה עיני ולבי וגו׳ [בגמ׳ יחי לבבכם]. פי׳ דלגבי עוה״ב כתיב יאכלו ענוים וישבעו וגו׳ יחי לבבכם וגו׳ ואח״כ לענין עוה״ב כתיב אכלו וישתחוו כל דשני ארץ לפניו יכרעו כל יורדי עפר שנדע מזה שמתוקן להם לעוה״ב אכילה מעולה על אחת כמה וכמה מ.לות טובות כפולות ומכופלות [שמלתך לא בלתה]. הרי קיום הכסות מעליך הרי קיום הגוף [בטו העם]. וגו׳ וכתיב בתריה וטחנו ברחיים ועל קונדיטון מביא ראיה מדכו במדוכה כלומר כדריכת וכתישת ענבים למשקה זה ענין שנשתנה טעמו לכל דבר שבקשו [מאי הרגני נא הרוג], כפ׳ פלשון:

אדבר כנגדן הורגין אותי מכאן ומכאן הרוג אני בבקשה ממך הרוג נא את ההרוג שנא' הרגני נא הרוג מיד תרה לו להקב"ה שנאמר (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם . אמר לו הקב"ה תן בשר לבני אמר לו מאין לי בשר . אמר לו צפרדעים היה לך במצרים כנים היה לך במצרים וכ"כ היית שם עשיר ועכשיו נעשית עני . אמר לפניו ולא משלך היה לי . אמר לו במצרים היה לי וכאן לא היה לי (במדבר יא) היד ה' תקצר . רבנן אמרי לא חסרת דבר . לא היו חסרים דברים אלא היו מהרהרים בלבם והוא נעשה . ר"ש בן יוחאי אמר אתיא כהתיא דאמר ר' ברכיה בשם ר' אבהו (תהלים עח) וינסו אל בלבבם שהיו מהרהרין בלבם והוא נעשה . רבי שמעון בן יוחאי אמר לא חסרו אלא דבר דברי נבואה . תדע לך שכן הוא שכל אותן הימים שהיו ישראל מנודין לא היה הדבור עם משה שנאמר (דברים ב) ויהי כאשר תמו מה כתיב בתריה (שם) ויאמר ה' אלי לאמר . רבי יוחנן אמר לא חסרו אלא תשובה שנא' (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' . רבי איבו אמר לא חסרו אלא דבר שכל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר היה מלאך המות מכתת מהם חמשה עשר אלף ופרוטרוט וכמה הוא פרוטרוט אחד מארבע מאות ושמונים ותשע :

בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות . שאל רבי אלעזר את ר' שמעון ואמר לו כשיצאו ישראל ממצרים כלי קוריים הוציאו עמהם אמר לו לאו . ומהיכן היו לובשין כל ארבעים שנה אמר להם ממה שהלבישום מלאכי השרת שנאמר (יחזקאל טז) ואלבישך רקמה ומהו רקמה רבי סימאי אמר פורפרייא . אמר לו ולא היו בלין . אמר ולא קרית (דברים ה) שמלתך לא בלתה מעליך אמר לו ולא היו הקטנים גדלים אמר לו צא ולמד מן החלזון הזה שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו . אמר לו ולא היו צריכין תכבוסת . אמר לו הענן שף בהן ומגהצן . אמר לו ולא היו נשרפין . אמר לו צא ולמד מן הסיטון הזה שאינן מתגהצין אלא ע"י האור . ולא היו עושין כנימות אמר לו במותן לא עשו בהיותן לא כל שכן . ולא היו מסריחין מריח זיע שלא היו מחליפים את בגדיהם . אמר לו הבאר היה מעלה להן מיני דשאים והיו מגעגעין בהן שנאמר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני והיה ריחם נודף מסוף העולם ועד סופו . בא שלמה ואמר (שה"ש ד) וריח שלמותיך כריח לבנון . ואומר עוד (שם) נרד וכרכם קנה וקנמון . וכל אלו מהיכן היו (שם) מעין גנים באר מים חיים כיון שראו ישראל האיך הקב"ה מגהצן ומעדנן במדבר התחילו מקלסין ואומרים את הוא רעיא טבא לא הסרא טובתך לעולם . ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני . אמר רבי שמואל יש לך מים שהן נאים לשתות ואין נאים לרחוץ בהם. נאים לרחוץ בהם ואין נאים לשתות . אבל מי הבאר נאים לזה ולזה :

נפשי ישובב . בתורתך שנאמר (תהלים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש . ינחני במעגלי צדק . במן בבאר בשלו בענני כבוד . לא שיש לי זכות אלא למען שמו . גם כי אלך בגיא

פירוש מהר"י הכהן

[מיד חרה לו וכו'] . כך זה איתא בילקוט בהעלתך רמז תשל"ו [אלא דבר] . פי' מגפה דהיינו דבר בסגול תחת הדל"ת וקורים דבר ל' דבר כדאי' תנחומא וילמדנו אכנו בדבר בדברים הכעיסו אותי אף אני אכנו בדבר במדבר הזה יתמו כי גרם להם מיתתן במדבר שאמר דברים כו' והענין שהדבר בר מינן הוא רק אחיי בהבא הדיבור [ע"ו אלף ופרוטרוט] . פי' בכל שנה כך כדי שימותו כל יוצאי מצרים בני כ' שנה ואומרו וכמה היא פרוטרוט אחד מתפ"ע כך פירושו כי בשנה האחרונה של מ' שנה לא מתו עוד שבכבר בעלה גזרה שמתו כבר כלם כמאמר בירושלמי דסוף תענית וברש"י בסוף תענית בבלי . וגם בב' שנים ראשונים של אותן מ' שנים לא מתו עדיין כי אחר בכיה של חנם בט' באב דשנה שניה נאמרה ע"י המרגלים היא דנגזרה גזרה זו . הרי צריכים כל שמתו להתחלק על ל"ז שנים . והנה ת' פעמים מ"ו אלף עולים ת"ר אלף הרי כיון שלא מתו רק בל"ז שנה מהם נשארו חלקי ג' שנים שהם מ"ה אלף לחלק ג"כ בפרוטרוט על אלו ל"ז שנים גם היו יוצאי מצרים בני כ' תר"ג אלף ותק"ו כמאמר בחשבון שקלי האדנים בכי תשא . וקרוב לג' אלף מתו בעגל כדכתיב כשלשת אלפי איש בכ"ף הדמיון כלומר לא שלשת אלפים במילוי הרי לנו תק"ו וגם מה שהיה כך . נפילת עון העגל פחות מג' אלפים נותרים על מ"ה אלפים הנ"ו לחלקם לפרוטרוט תן פרוטרוט לכל שנה אלף רל"ד והמאת ל"ז פעמים אלף רל"ד עולים מ"ה אלף ותרל"ח . שהם ק"ח יותר מתק"נ . אולי הם הם הפחות שהיתה מתי עגל מג' אלפים . באופן שנשארו אז ישראל ת"ר אלף ותרנ"ח בין הכל . והנה אלף רל"ד הוא חלק תפ"ע מתר"ג אלף ותק"נ שהוא כולל כלם שיצאו כי תר"ג אלף ותק"נ כשיתחלק לתפ"ע חלקים בגופם שלמים . עולה כל חלק אלף רל"ד . והאלפים קכ"ד נפש שאי אפשר לחלקם לתפ"ע חלקים בשלמים אותם מתו ודאי בפרוטרוט באלו ל"ז שנים נוסף על חשבון המכוון בכל השנים והמדרש הזה נקט רק חשבון המכוון בכל השנים בשוה ויאמר שבכל שנה מתו חלק הראוי לאותה שנה בחשבון מ' שנה ות"ר אלף במכוון אילו היה כך מנומנם דהיינו ט"ו אלף לכל שנה . ועל שאין לחשוב רק ל"ז שנים ושהיה מותר בהם על ת"ר אלף ג"כ כנז' ע"ז יאמר ופרוטרוט ומפרש כמה הוא לכל שנה מאלו ל"ז שנים . ויאמר שעולה לכל שנה חלק אחד מתפ"ט חלקים מכל מספרם שהיו מתחלה כנז' ולא אמר ט"ז אלף ופרוטרוט וירמוז שפרוטרוט על רל"ד לבד כדי להבין שכל הנותר מט"ו אלף לשנים שצריכים לחלק נוסף על החשבון השלם המכוון כנז' בכתובים דהיינו ת"ר אלף ומ' שנים ועיין ברשב"ם ותוספות בפ' יש נוחלין דף קכ"א ובפתיחתא ר' זעירא פתח ויהי לאבל כנורי באיכה רבתי ובמתנות כהונה שם . ותמצא הכל מיושב בדברינו אלה . והכרת האריכות זה לא יבוכה ולא יגונה כי מהראוי היה להאריך יותר [קוריים] , פי' וכי היו מוציאין עמהם בגדים עבוים מכיר ונארים שהיו מב"מ יש לגם כל מ' שנה ועיין בערך קר האחרון ותבין פי' אחד [סתלון] , חומש [הסיטון] , בילקוט כ' מבלמנדרא [כנימות] , כנים ,

בגיא צלמות: בקדקדו של מדבר לא אירא רע כי אתה עמדי (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם. שבטך אלו היסורין ומשענתך זו תורה. המה ינחמוני יכול בלא ייסורין תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי:

תערוך לפני שלחן זה המן. איסי בן עקיבא אומר גבהו של מן המשים אמה (מי שאינו מאמין אל יראה באותה הטובה שנאמר (איוב כ) אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש והמאה). ד"א בנאות דשא מדבר בדוד בשעה שהיה בורח מפני שאול כה כתיב שם (ש"א כב) וילך שאול ויבא יער חרת שהיה מנוגב כחרת והרטיבו הקב"ה מטובו של עולם ע"נ' (תהלים סג) כמו חלב ודשן תשבע נפשי. נפשי ישובב. זו המלכות שלא היה לזכות אלא למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות זה מדבר זיף. לא אירא רע למה כי אתה עמדי. שבטך אלו הייסורין. משענתך זו תורה. המה ינחמוני יכול בלא יסורין תלמוד לומר אך. יכול בעולם הזה תלמוד לומר אך טוב וחסד ירדפוני. תערוך לפני שלחן זו המלכות. נגד צוררי זה דואג ואחיתופל. דשנת בשמן ראשי יכול על ידי ייסורין וכו'. ושבתי בבית ה'. זה בית המקדש. ורבנן פתרי קרא בישראל. בנאות דשא (יחזקאל לד) אני ארעה צאני ואני ארביצם. על מי מנוחות ינהלני. (שם מז) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. מהו (שם) ועלהו להרופה. רב ושמואל חד אמר להתיר פה של אלמים. וחד אמר להתיר פה של עקרות, נפשי ישובב לעולם הבא:

מזמור כד

לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה. זש"ה (איוב כט) צדק לבשתי וילבשני. אמר רבי חנינא יש נאה ללבושו ואין לבושו נאה לו. ויש שאין נאה ללבושו ולבושו נאה לו. יש אדם שהוא עשיר ואין שמו לפי עשרו. ויש רש ואין שמו לפי רשותו. וכן שלמה אמר (משלי יג) יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב. ויש אדם גבור ואין שמו לפי גבורתו. והלש ואין שמו לפי חלישותו. ויש אדם בחור ואשה מכוערת ושנואה ונתונה באפריון ככפישה הזאת והעם אומרים מי הוא בעלה של זו והם אומרים זה הוא ורואין אותו בחור נאה והעם אומר אבד הבחור הזה בכפישה הזאת. ואם כלה נאה היא ובעלה מכוער העם אומרים אבדה הכלה הזאת באיש הזה. אמר איוב אני איני כן אלא אני נאה לצדקה וצדקה נאה לי וכן הוא אומר צדק לבשתי וילבשני. וכן דוד נאה למזמורו ומזמורו נאה לו. מה כתיב למעלה מן הענין ה' רועי לא אחסר. וכי לדוד מזמור ומהו מזמור לדוד כשיהיה מבקש שתשרה עליו שכינה היה תובעה מזמור לדוד. וכשהיתה באה מעצמה לדוד מזמור. דבר אחר לה' הארץ ומלואה משל למלך שהיה לו בן בית בעיר והיו בני העיר מכבדין אותו לומר שהוא בן ביתו של מלך והמלך מכבדו מכאן ומכאן מכר המלך את עירו לאחר. התחילו פושעים בבן ביתו של מלך בא לו אצל המלך אחר ימים חזר המלך לעירו. התחיל בן ביתו עובר בהוכה כמקדם התחילו מכבדים אותו עוד שהוא בן ביתו של מלך. אמר להם עכשיו אני בן ביתו. המלך זה הקב"ה והעיר זה ארצו ובן בית זה דוד. כל הימים שהיתה הארץ להקב"ה מכבדין את דוד (ש"א י"ח) כי הוא יוצא ובא לפניהם מה עשה הקב"ה מכר את ארצו וכן הוא אומר (יחזקאל ל) ונתתי יאורים הרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים. התחילו פושעים בבן ביתו שנאמר (מ"א יב) וישיבו העם את המלך דבר לאמר מה לנו חלק בדוד. לכשיקנה הקב"ה את ארצו על בן ביתו הוא חוזר שנאמר (הושע ג) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם לכך נאמר לה' הארץ ומלואה. ד"א יש לך אדם שיש לו ספינה אבל הפרקמטיא שיש בתוכה אינה שלו. ואם הפרקמטיא שלו הספינה אינה שלו. אבל הקב"ה אינו כן לה' הארץ ומלואה. בשר ודם בונה בית של חמשים אמה. וכשהוא גדול של מאה אמה וכלו כשלש אמות. אבל הקב"ה אינו כן ברא את הארץ והוא ממלאה וכן הוא אומר (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו. שנו רבותינו ר' אליעזר אומר כל פרשה שאמר דוד כנגד עצמו אמרה וכנגד כל ישראל. האמורה בלשון יחיד כנגד עצמו אמרה. בלשון רבים כנגד כל ישראל. וכל מקום שנאמר למנצח בנגינות אינו אלא לעתיד לבא. וכל מקום שנאמר מזמור לדוד הוה מנגן

פירוש מהר"י הכהן

[שהיה מנוגב], פירוש דוד היה יבש ומנוגב מרעב ולער כחריות דקל יבשין [אך טוב וגו'], פירוש שבעולם שכלו טוב וחסד [בכפישה הזאת]. פי' כחמת גדולה או סל גדול כלומר מונחת כגולה בגבהות הומר ועבות בשר [שיש לו ספינה], פי' כי האדם דומה לספינה מפני שהיא בטה ובטוחה על בני ההמון והניה שקועה בהם [וכלו כשלש אמות], האדם עצמו אינו רק כשלש אמות כלו [כנגד כל ישראל]. בס' ערכי הכנוים הוא כנגון אחר:

מנגן ואחר כך היתה שורה עליו רוח הקדש. לדוד מזמור שורה עליו רוח הקדש ואחר כך היה מנגן. מטביל לדוד על ידי מתורגמן. ואין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים. אלא מתוך דבר שמחה שנאמר (מ"ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. דבר אחר לה' הארץ ומלואה זהו שאמר הכתוב (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים. אימתי נבראו המלאכים רבי יוחנן אמר בשני. שנאמר (תהלים קד) המקרה במים עליותיו וכתיב עושה מלאכיו רוחות. ריש לקיש אמר בחמישי שנאמר (בראשית א) ועוף יעופף על הארץ. כתיב במלאכים (ישעיה ו) ובשתים יעופף. רבי לוליאני אמר מפני מה לא נבראו המלאכים ביום ראשון שלא יאמרו מיכאל היה מותח מן המזרח וגבריאל מן המערב והקב"ה ממדד באמצעית. אלא (ישעיה מד) אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי. מי אתי. מי היה שותף עמי בברייתו של עולם. אמר דוד לפני הקב"ה הואיל ואתה בראת את השמים ואת הארץ לשמך אני קורא אותן לה' הארץ ומלואה. רבי עזריה ורבי נחמיה ורבי ברכיה אמרו משל למלך שהיה לו שני אפטרופין אחד היה ממונה על מה שבבית ואחד היה ממונה על מה שבשדות. שעל הבית היה יודע כל מה שבבית וכל מה שבשדות. ושעל השדות אינו יודע אלא מה שבשדות בלבד. כך משה כשעלה למרום היה יודע העליונים והתחתונים וקילס להקב"ה בהן שנאמר (דברים י) הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. אבל דוד שלא עלה למרום קילס להקב"ה במה שהוא יודע שנאמר לה' הארץ ומלואה. אמר ר' פנחס מלך בשר ודם כשהוא בקיטון אינו בטרקלין וכשהוא בטרקלין אינו בקיטון. אבל הקב"ה מלא עליונים ותחתונים שנאמר (תהלים קמח) הודו על ארץ ושמים. ואומר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. ב"ו יש לו צאן ואין לו מרעה. יש לו מרעה ואין לו צאן. אבל הקב"ה אינו כן יש לו צאן ויש לו מרעה. צאן אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן וגו'. ויש לו מרעה לה' הארץ ומלואה. ויודע לרעות שנא' (שם) אני ארעה צאני ואני ארביצם. ויודע מרעית טוב שנאמר (שם) במרעה טוב ארעה אותם. הוי לה' הארץ ומלואה:

כי הוא על ימים יסדה. זו ארץ ישראל שיושבת על שבעה ימים ימא רבא ימא דטבריא ימא דמילחא וימא דחולתא וימא דשריית וימא דאספמיא והא ימא דחמין. ימא דקלטיינוס הקוה (הקב"ה) את הנהרות ועשאה (עליהן שנאמר) ועל נהרות יכוננה מארבע נהרות ירדנה ופיגה וירמוך וקריון. כתיב (במדבר כא) ונשקפה על פני הישימון אמר רבי אבא בר הייא כל מי שהוא עולה להר נבו רואה כמין כברה בימה של טבריא והיא בארה של מרים:

מי יעלה בהר ה'. זה משה שנאמר (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים. ומי יקום במקום קדשו זה משה שנאמר (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי, נקי כפים. זה משה שנאמר (במדבר טז) לא חמור אחד מהם נשאתי. ובר לבב. זה משה שהיה מברר עסקו בשעה שאמר לו הקב"ה שילך בשליחותו שנאמר (שמות ג) ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אשר לא נשא לשוא נפשי. זה משה שנטל נפשו של מצרי שנאמר (שם ב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי שראה את המלאכים ונמלך בהן והרגו בדין. ולא נשבע למרמה ליתרו שנאמר (שם) ויואל לשבת את האיש ואין ויואל אלא שבועה שנא' (ש"א יד) ויואל שאול את העם לפיכך ישא ברכה מאת ה'. ד"א מי יעלה בהר ה' זה אברהם אבינו שכתוב בו (בראשית כב) לך לך אל ארץ המוריה. ומי יקום. זה אברהם שנאמר (שם) וישכם אברהם בבקר. נקי כפים. זה אברהם (שם יד) אם מחוט ועד שרוך נעל. ובר לבב. זה אברהם (נחמיה ט) ומצאת לבבו נאמן לפניך. ואומר (בראשית טו) והאמין בה'. אשר לא נשא לשוא נפשי. בפניו של נמרוד. ולא נשבע למרמה (שם יד) הרימותי ידי אל ה'. ישא ברכה מאת ה' (שם כד) וה' ברך את אברהם בכל ד"א מי יעלה. ד"א זה יעקב אבינו שנאמר (שם לה) קום עלה בית אל ושב שם. מי יקום (שם כח) ויפגע במקום. נקי כפים (שם לח) אנכי אחטנה. ובר לבב (שם) כי משטת את כל כלי. אשר לא נשא לשוא נפשי. ללבן. ולא נשבע למרמה. (שם) וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. ישא ברכה (שם לה) וירא אלהים אל יעקב גו' ויברך אותו:

שאו שערים ראשיכם. את מוצא בשעה שבנה שלמה בית המקדש בקש שלמה להכניס את

פירוש מהרי"הכהן

[כתיב וכו'], עיין ב"ב דף ע"ד ע"א [והרגו בדין], פי' זהו לא נשא לשוא פי' רק בדין:

את הארון והיה השער קטן חמש אמות ארכו ועתים וחצי רחבו. והארון הזה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו. וכי לא היה אמה וחצי נכנסת בתוך שתים וחצי. אלא באותה השעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה. חזר ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה. כיון שאמר (דה"ב ו) ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה ונשאו שערים ראשן ונכנס הארון וירדה אש מן השמים. ולמה נצטער שלמה כל כך מפני שנתגאה ואמר (מ"א ח) בנה בניתי בית זבול לך. ר' יעקב בריה דרב יהודה אמר בנין בנוי בניתי לך. ר' חייא אמר בשם רבי יוסי הכל כסייעין למלך מלכי המלכים אפילו הרוחות ואפילו שדים ואפילו מלאכי השרת. אמר רבי ברכיה כתיב (שם ו) והבית בהבנותו מאליו היה נבנה. אבן (שם) שלמה מסע מלמד שהיתה האבן מסעת את עצמה ועולה ונתנת על גבי הדימוס ואמר רבי אבהו ואל תתמה שכן כתיב (דניאל ו) והיתית אבן הדא ושומות על פום גובא. וכי יש אבנים בבבל אלא שקפת מארץ ישראל ובאת וישבה על פי הבאר. רבי הונא אמר מלאך ירד באותה שעה ונדמה בדמות ארי של אבן וישב לו על פי הבאר. הדא הוא דכתיב (שם) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני. ומה לכבוד בשר ודם והיתית אבן חדא ושומת. לכבודו של מלך מלכי המלכים הקב"ה על אחת כו"כ הוי מי הוא זה מלך הכבוד. אמר רבי סימון מי זה מלך שהוא חולק מכבודו ליראיו. ה' צבאות הוא מלך הכבוד. אר"ס (במדבר יב) והעם לא נסע עד האסף מרים מלמד שנתעכבה לה השכינה. אמר ר' לוליאני בשם רבי יצחק כתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אלהים ידבר ומשה יענה אין כתיב כאן אלא משה ידבר והאלהים יעננו בקול. רבי ברכיה בשם רבי סימון כתיב (בראשית לט) ויוסף הורד מצרימה וכתיב (שם) ויהי ה' את יוסף. רבי יודן אמר בשם רבי איבו אין לי אלא בשעת הרוחה בשעת הצרה מנין שנאמר (שם) אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה בידו כל הכלים שבמקדש עור תחש מלמעלן. ובארון כתיב (במדבר ד) ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה. וכל כך למה כדי שיבא הארון כסויים הוי ויבא מלך הכבוד. אמר רבי חזקיה מפני מה נשתנית תכלת מכל מיני צבעונים. מפני שהתכלת דומה לעשבים ועשבים לים וים לרקיע ורקיע לקשת וקשת לענן וענן לכסא וכסא דומה לכבוד שנאמר (יחזקאל א) כמראה הקשת אשר יהיה בענן. ומכבודו חולק ליראיו זה התכלת שנאמר (במדבר טו) יעשו להם ציצית. הוי מי זה מלך הכבוד שהוא חולק מכבודו ליראיו:

מזמור כה

לדוד אליך ה' נפשי אשא. זהו שאמר הכתוב (דברים כד) ביומו תתן שכרו אמר לו הקב"ה לדוד דוד למה אתה נושא נפשך אלי. אמר לו מפני שאני שכיר בעולמך שנא' (איוב ז) כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו. וכתיב בתורה ביומו תתן שכרו וגו' ואליו הוא נושא את נפשו. אם הפועל הזה שהוא שכירו וחייב ליתן לו כתב ואליו הוא נושא את נפשו. אנו שנפשותינו תלויות בך על אחת כמה וכמה. ד"א אליך ה' זה דורו של שמד שנתמשכנו על קדושת השם. כענין שנאמר (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה. ד"א אליך ה'. זהו שאמר הכתוב (תהלים לא) בידך אפקיד רוחי בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות והוא מהליף את של זה בזה ואת של זה בזה אבל הקב"ה אינו כן אלא (ירמיה י) וה' אלהים אמת שמא עמד אחד שחרית וביקש נפשו ולא מצאה. או שמא מצא נפשו ביד אחר או נפשו של אחר בידו הוי אומר וה' אלהים אמת. אמר רבי אלכסנדראי בשר ודם מפקידים בידו חדשים והוא מחזירן בלויים ושחוקים אבל הקב"ה מפקידים בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירן חדשים. תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה וכשהוא ישן הוא יגע וכשלים נפשו להקב"ה ונפקדת אצלו ולשחרית היא חוזרת בגופו בריה חדשה שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך. ר' שמעון בשם רבי סימון אמר ממה שאתה מחדשנו לבקרים אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו. בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא נושא ומביא קרבן ומתכפר לו. עכשיו שאין לנו קרבן הרי נפשנו נשואה לך אין לנו לתלות אלא על רחמיך. הוי אליך ה' נפשי אשא. ר' יהודה אומר אף הקב"ה ויתר לנו סליחות הרבה משלו (ישעיה נה) ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

דבר

פירוש מהר"י הכהן

[משאת], פי' גם כאן משאת הוא כמו הלואה לי כי תשה:

דבר אחר אליך ה׳. אמר שלמה (משלי כה) מים קרים על נפש עיפה. היה דוד מתיעף והיתה נפשו משתוקקת ומבקשת להיות בבית המקדש שנא׳ (תהלים כו) אהבתי מעון ביתך. (שם פד) נכספה וגם כלתה נפשי. (שם) כי טוב יום בחצריך מאלף. (שם כד) מי יעלה בהר ה׳. אמר לו הקב״ה אין אתה יודע נקי כפים ובר לבב. מי שיש בידו שתי מדות הללו. מיד שמח ואמר יש בי. וכה״א (ש״א יג) בקש ה׳ לו איש כלבבו לכך נאמר מים קרים על נפש עיפה. ואומר (תהלים קיט) נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. נוטל שני שכרים שכר עשייה ושכר שבועה לכך נאמר בך בטחתי. אמר רבי יצחק ב״ך בתורתך בעשרים ושתים אותיות:

דבר אחר אלהי בך בטחתי. מעשה בקיכטון אחר והיה שם אדם גדול והיה לו שם במדינה והיה שם אדם אחר והיו שומרי המדינה עוברין ומצאו אכסנאי אחד ותפסוהו ואמר אל תכוני כי בן ביתו של מלך אני. כיון ששמעו כן הניחוהו ושמרוהו עד הבקר. בבקר הביאוהו אצל המלך ואמרו לו בן ביתך מצאנו אמש. אמר לו המלך בני מכיר אתה אותי אמר לו לאו ואם כן היאך אתה בן ביתי. אמר לו בבקשה ממך איני בן ביתך אלא בך בטחתי שאלמלא לא אמרתי כן היו מכים אותי. אמר להם הואיל ובטח בי הניחו לו. וכן דוד אומר אלהי בך בטחתי ובשביל כך אל יעלצו אויבי לי. ולא אני בלבד אלא גם כל קויך לא יבושו. יבשו הבוגדים ריקם. רבי פנחס אמר אמר דוד רבונו של עולם בשעה שאני עומד בתפלה לפניך אל תהי תפלתי מאוסה לפניך מפני שעיניהם של ישראל תלויות בי ועיני תלויות בך ואלו שמעת תפלתי כאילו שמעת תפלתם. וכן את מוצא בתענית צבור בשעה שהצבור מתענין שליח צבור יורד לפני התיבה ועיניהם של צבור תלויות בו והוא עיניו תלויות להקב״ה והוא שומע תפלתם לכך נאמר גם כל קויך לא יבשו:

דרכיך ה׳ הודיענו. ר׳ ברכיה בשם ר׳ יוחנן אמר משל לרופא אחד שהיה לו תלמיד ולימדו כל מיני רפואות חוץ ממכה פלונית. אמר לו כל מיני רפואות גלית לי חוץ ממכה פלונית בבקשה ממך גלה אותה לי. כך אמר משה להקדוש ברוך הוא (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך והודיעו שנא׳ (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה. (שמות לג) הראני נא את כבודך. כלומר מנהג שאתה מנהג בעולם. אמר לו אין אתה יכול לעמוד על מדותי. רבי זעירא בשם ריש לקיש אמר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא כשאמרתי לך (שם יז) עוד מעט וסקלוני אתה מפייס אותי עליהם וכן כשהתנית עמי כשאהיה עם בני בכעס אתה מפייס אותי עליהן מה כתיב (שמות לג) ומשה יקח את האהל ונטה. וכן דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד. ר׳ יהודה אומר (שם) והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אל כל מבקש ה׳ מלמד שכל מי שמבקש פני זקן כאילו מקבל פני שכינה. אמר לו הקב״ה משה תרין אפין מרגזין רתחין הרב בכעס והתלמיד בכעס א״כ מה תהא עליהם חזור בך. נכנס למחנה שנא׳ (שמות לג) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים איני יודע מקרא זה מהו כשהוא אומר ושב אל המחנה מלמד שהתיר לו נדרו והכנים את האהל למחנה. אמר רבי אחא באותה שעה מצא משה את ידו לפני הקדוש ברוך הוא להתפלל על ישראל להודיעם דרכיו של הקב״ה שנא׳ (דברים לב) הצור תמים פעלו וגו׳. וכן מצינו בשמואל הרמתי שהיה שקול כמשה שנאמר (ירמיה טו) אם יעמד משה ושמואל ונאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. ואתה מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. זה לוי וזה לוי. זה אמר שירה וזה אמר שירה. זה מלך על ישראל וזה מלך על ישראל. זה מלך מ׳ שנה וזה מלך מ׳ שנה. זה עשה מלחמות וזה עשה מלחמות. זה הרג מלכים וזה הרג מלכים. זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות. זה הקריב וזה הקריב. זה בקריאה וזה בקריאה. זה התפלל על ישראל וזה התפלל על ישראל. זה שמש בכהונה וזה שמש בכהונה. דבר אחר הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו הודיעני באיזו מדה אתה נוהג עם אומות העכו״ם הדריכני באמתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך קויתי כל היום. וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום אלא לפי שהעולם הזה יום של אומות העכו״ם ולילה לישראל. לכך אותך קויתי כל היום:

זכור רחמיך ה׳ וחסדיך. אמר רבי יהושע בן לוי הסידות שנתנה לאדם הראשון שכך אמרת (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ואילולי שנתת לו יום אחד משלך שהוא אלף שנה היאך היה נזקק להעמיד תולדות הוי כי מעולם הנה מימות אדם הראשון. חטאת נעורי ופשעי אל תזכור. אמר רבי יודן אמר דוד רבונו של עולם יהיו חטאי ופשעי כחטאת נעורי מה חטאת נעורי אין בהם ממש כך כל הפשעים שאני עושה לא יהיו בהם ממש. כתחלך

זכר

פירוש מהר״י הכהן

[הראני נא וגו׳]. כלומר מנהג שאתה מנהיג בעולם [והתלמיד בכעס], בנמיס:

זכר לי אתה. אמר רבי אלעזר משל למלך שעשה סעודה גדולה ואמר לאפטרופוס שלו זמן לי בני אדם חכמים (ולא) תגרים ולא בעלי מלאכה. אמר לו אדוני המלך סעודתך גדולה והגרים לא יספיקו לך אלא עם בעלי מלאכה. כך אמר דוד כחסדך זכר לי אתה למה למען טובך ה׳ שנאמר (תהלים קמה) טוב ה׳ לכל. רבי יוסי בר חנינא אמר משל למלך שעשה סעודה וזימן את האורחים הגיעו ארבע שעות חמש ושש ולא באו לעתותי הערב התחילו האורחין ממשמשין ובאין. אמר להן טובה גדולה אני צריך להחזיק לכם אילולא שבאתם כל הסעודה הייתי משליך לכלבים שלא היה מי לאכול. כך אומר הקב״ה לצדיקים טובה גדולה אני מחזיק לכם שבשבילכם בראתי את עולמי שאלמלא אתם כל הטובה שהתקנתי לעתיד לבא למי הייתי נותנה שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. טוב וישר ה׳ על כן שהוא מורה חטאים בדרך שיעשו תשובה. דבר אחר למה טוב. שהוא ישר ולמה ישר שהוא טוב שהוא מורה דרך לשבים שנתן לרצחנים ערי מקלט. רבי אבין אמר על כל טיל וטיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן צלם והיתה ידו עקומה ומראה להיכן ערי מקלט הוי על כן יורה חטאים בדרך. וכן פרעה הכה אותו בברד ואמר לו (שמות ט) שלח העז את מקנך:

כל אורחות ה׳ חסד ואמת. יכול לכל תלמוד לומר לנוצרי בריתו. ד״א כל ארחות ה׳ בשעה שאמר לחן משה לישראל (דברים יג) אחרי ה׳ אלהיכם תלכו אמרו משה רבינו מי יכול לילך אחריו שנאמר (נחום א) ה׳ בסופה ובסערה דרכו. ואומר (תהלים עז) בים דרכך ושבילך במים רבים. אמר להם אני אומר לכם דרכיו של הקב״ה כל ארחות ה׳ חסד ואמת. חסד זו גמילות חסדים. אמת זו תורה שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור. ולמי נתן לנוצרי בריתו. אמר רבי שמלאי מצינו שהקב״ה מקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים. מקשט כלות שנאמר (בראשית ב) ויבן ה׳ אלהים את הצלע מלמד שקילעה את חוה והביאה לאדם שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא מבקר חולים מאברהם. שנאמר (שם יח) וירא אליו ה׳ לבקר את החולה. קובר מתים ממשה שנאמר (דברים לד) ויקבור אותו בגיא:

מי זה האיש זה אברהם שנאמר (בראשית כ) השב אשת האיש כי נביא הוא. ירא ה׳ זה אברהם שנאמר (שם כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. יורנו בדרך יבחר. שהורהו דרך טובה להכיר את שמו שנאמר (שם יז) התהלך לפני והיה תמים. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (שם טו) לזרעך אתן את הארץ הזאת, דבר אחר מי האיש זה יוסף שנאמר (שם לז) וימצאהו איש. ירא ה׳ (שם מב) את האלהים אני ירא. יורנו בדרך יבחר. שלא חטא עם אשת אדוניו. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (שם נ) גם בני מכיר בן מנשה. ד״א מי האיש זה לוי שנאמר (דברים לג) לאיש חסידך. ירא ה׳ (מלאכי ב) ואתנם לו מורא וייראני. נפשו בטוב תלין. בקבר. וזרעו יירש ארץ (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת:

סוד ה׳ ליראיו. בתחלה ליראיו ואחרי כן נתן לישרים שנאמר (עמוס ג) ואת ישרים סודו. אמר רבי סימון אין סוד לעליונים אבל לתחתונים יש סוד. מעשה בר׳ יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד ואמר לו מה חידוש היה בבית המדרש היום אמר לו נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. אמר לו יוסי פשוט ידיך וקבל את עיניך. אף הוא פשט את ידיו וקבל את עיניו. בכה ר׳ אליעזר ואמר סוד ה׳ ליראיו צא ואמור להם אל תחושו למנינכם כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני עמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית. כשנתישבה דעתו עליו אמר יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן וחזרו להם:

פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני. וכי יחיד [ועני] היה דוד והלא כתיב (דה״א ב) דוד השביעי וכתיב (שם כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה׳. אלא אמר דוד לפני הקב״ה לפי שנתמניתי מלך על בניך עיניהם תלויות בי ועיני תלויות בך שהן בניך רבים ואני יחיד כנגדן לכך כי יחיד ועני אני. ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני. אם עשו שונא ליעקב שנטל ממנו הבכורה והדין עמו. לברבריים ולענתותים מה עשה:

לדוד

פירוש מהרז״ו הכהן

[טוגן], בית קטן כמוכר וסוכת שומרים [לק״ו הוא], פי׳ וכן עשה ר׳ יוסי והטה פניו כלפו בידיו כלווי רבי אליעזר ולא נמנע לעשותו זהו לק״ו הוא [כמנחשכה דעפן], מו סככים:

לדוד שפטני ה׳ (וריבה ריבי). כתוב אחד אומר (תהלים קמג) אל תבא במשפט את עבדך וכתוב אחד אומר שפטני ה׳ אלא בשעה שאתה דן את הצדיקים אל תבא במשפט עמי. ובשעה שאתה דן את הרשעים שפטני ה׳. ד״א עד שלא נגמר הדין שפטני משנגמר הדין אל תבא במשפט. ד״א זהו שאמר הכתוב (משלי יב) אוהב מוסר אוהב דעת. ארבעה הן שלקו. אחד לקה והיה מבעט. וזה איוב שלקה ובעט וכן הוא אומר (איוב י) הודיעני על מה תריבני. למה אני לוקה מה עשיתי לך. אמור כמה לי עונות וחטאות. יודע אני שהרשות בידך. ואתה עושה לי כך. (שם) הטוב לך כי תעשוק כי תמאס יגיע כפיך. (שם יח) ארץ אל תכסי דמי. זה שלקה והיה מבעט. והשני לקה והיה משתק זה אברהם שנאמר (בראשית יז) ויפול אברהם וגו׳ ויצחק. ולמה היה דומה אברהם למלך שנשבע שמכה את בנו ואמר לו בני נשבעתי שאני מכה אותך אמר לו הרשות בידך. היה מכהו וסבור שיאמר לו הבן די. ולא אמר. כיון שלקה אמר האב די הלקיתיו. כך (שם) וירא ה׳ אל אברם וגו׳ אני אל שדי די הכאתיו. השלישי היה לוקה ומבקש מאוהבו שלא ילקה זה חזקיהו. וכן הוא אומר (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר. רבי נתן אומר אף לוקה ובועט שכן הוא אומר (שם) כסוס עגור כן אצפצף. מגיד שהיו מכותיו קשות משל איוב באיוב כתיב (איוב יט) בעורי ובבשרי דבקה עצמי. ובחזקיה הוא אומר (ישעיה לח) שויתי עד בקר כארי. באיוב כתיב (איוב יט) ואתמלטה בעור שני. ובחזקיה כתיב (ישעיה לח) דורי נסע ונגלה. מגיד שאף עור שניו נטל. הרביעי אמר למה הרצועה תלויה הכוני בה זה דוד שנאמר לדוד שפטני ה׳. וכן שלמה אומר (משלי יב) אוהב מוסר אוהב דעת. וכן דוד אומר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה:

בחנני ה׳ ונסני. בחנני כאברהם שנאמר (בראשית כב) והאלהים נסה את אברהם ועמד בנסיונו נסני כיצחק שנסיתו ועמד. צרפה כליותי. צרפני כיוסף שצרפתו ומצאתו נאמן כיון שניסה אותו אמר אין בי כח בבקשה ממך (תהלים קמג) אל תבא במשפט את עבדך שנאמר (שם יז) בחנת לבי צרפתני בל תמצא אף על פי כן לא נשא לו הקדוש ברוך הוא פנים בדין אלא נכתבה עליו. שכן הפסוק אומר (מ״א טו) אשר עשה דוד הישר בעיני ה׳ רק בדבר אוריה החתי. מכאן שלא ירד אדם לגדול הימנו שלא יאמר אני ערב לבי. מה דוד שהיה בו כל המדות הללו שנאמר כי חסדך לנגד עיני והתהלכתי באמתך. לא ישבתי עם מתי שוא. שנאתי קהל מרעים ארחץ בנקיון כפי. אמר אל תבא במשפט. אחר על אחת כמה וכמה וכן שלמה אומר לפני הקדוש ברוך הוא מלך שהוא שוכר פועלים והן עושין מלאכתן יפה ונותן להם שכרן מה שבח יש למלך ואימתי הוא משובח כשישכור פועלים רעים שאין עושין מלאכתן ונותן להן שכרן וזו היא טובה גדולה וכן הוא אומר (מ״א ח) יהי ה׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו. שנאתי קהל מרעים. איזה קהל זה קהל קרח שנאמר (במדבר טז) ויקהל עליהם קרח. ולאיזה קהל אני אוהב (שמות טו) ויקהל משה (מ״א ח) אז יקהל שלמה. ועם רשעים לא אשב. זה עדתו של קרח שנאמר (במדבר טז) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים. ארחץ בנקיון כפי. שיהא במקח ולא בגזל כדתנן לולב הגזול והיבש פסול שיהא נקי מן החמס ומן הגזל שלא יהא סנינור נעשה קטיגור ואחר כך ואסובבה את מזבחך ה׳ כדתנן בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים (תהלים קיח) אנא ה׳ הושיעה נא. ה׳ אהבתי וגו׳ זה שקול כנגד בריאת עולמך בראשון כתיב (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים. ובמשכן כתיב (שמות כו) ועשית יריעות עזים. בשני יהי רקיע ויהי מבדיל. במשכן והבדילה הפרכת. בשלישי יקוו המים. ובמשכן (שמות ל) ועשית כיור נחשת וגו׳ לרחצה ונתת שמה מים. ברביעי יהי מארות. במשכן (שמות כה) ועשית מנורת זהב. בחמישי ישרצו המים נפש חיה. ובמשכן (שם) והיו הכרובים. בששי נעשה אדם. ובמשכן (שמות כח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. בשביעי ויכלו ויקדש אותו. ובמשכן (במדבר ז) וימשחם ויקדש אותם. הה״ד (דברים ד) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ. לשמוע בקול תורה. אמר רבי אבין זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לעתיד לבא. (תהלים קו) הודו לה׳ כי טוב. אל תאסוף אם חטאים נפשי אלו הנסקלים והנשרפים. ועם אנשי דמים חיי אלו הנהרגים והנחנקים. ד״א אלו המצריים שכן יעקב אומר (בראשית מז) אל נא תקברני במצרים. רבי יוחנן אמר מצינו בשני מקומות על הצדיקים שמתפללים שלא יאספו עם הרשעים. דני אל אמר ורחמן

פירוש מהרז״ו הכהן

[עד בקר כארי], וכתיב בתריה כן ישבר כל עצמותי הרי שגם עצמותיו נשברו מיסורים ולא כן איוב [דורי] ר״ל צורות שני כלשון תלתא דרי לדעת המדרש הנ״ה, ובעל אות אמת הגיה ישוין שם, והמכוון בכ המדרש שנגע השנים מפני בשור שלהם נעתק ונעקרה זהו נסע כדעת רש״י שם [יריעות עזים], וכתיב נוטה שמים כיריעה [העידותי וגו׳], פי׳ בכל בריאה שמים דמיונם כבריאת הארץ כנזכר מהמשכן [זה הכל וגו׳], עיין מוסר כמאמר כרכה פ׳ אמור דף קכ״ה ע״ב

(דניאל ב) ורחמין למיבעי מן קדם אלה שמיא על רזא דנא די לא יהובדון דניאל וחברוהי. ודוד אמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. רבי חלפתא בשם רבי איבו אמר (ש"א כה) ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל וימת. והלא אין מגפה אלא לשלשה דתניא יום אחד מיתה של זעף לשנים מיתת בהלה לשלשה מיתה של מגפה. ותני ר' חלפתא בן שאול לארבעה מיתה בהכרת לחמשה מיתה*) הדופה. לששה מיתה האמורה בתורה. לשבעה מיתה של חיבה. יותר מכאן מיתה של ייסורין. ומה ראית לומר לג' מיתת מגפה והכתיב ויהי כעשרת הימים אלא שתלה לו הכתוב שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק שלא יתערב באבלו ועשה שלשה ימים ומת במגפה. רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר (שם) ויהי כעשרת ימים אין כתיב כאן אלא הימים אלו עשרת ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמא יעשה תשובה. ודכוותה (מ"ב יג) ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו. תנא על רגליו עמד לביתו לא הלך אלא שהיה לשעה ומת ונקבר במקום אחר שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. ומי היה זה בנה של שונמית שנאמר (שם ד) ויהי היום ויצא אל אביו. ודכוותה (בראשית ז) ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו. אמר רב הושעיה מלמד שתלה הקדוש ברוך הוא שבעת ימי אבלו של מתושלח הצדיק שיעשו תשובה ולא עשו על שם שנאמר אל תאסוף עם חטאים נפשי. אשר בידיהם זמה. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא אלו המשחקין בפספסין שהן מחשבין בשמאל ומסמכי בימין והן חומסין וגוזלין זה את זה:

מזמור כז

לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא וש"ה (ישעיה י) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. בנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר בפלטין שלו שמא יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו. ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורו. אלא הכל משתמשין לאורו. אבל הקב"ה אינו כן אלא והיה אור ישראל וגו'. בני יראו ושונאי אל יראו. וכבר עשה דוגמא זו במצרים (שמות י) ולא ראו איש את אחיו וגו' ולכל בני ישראל היה אור. (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם ואומר (שם יד) ויאר את הלילה ויהי הענן והחושך. ואומר (מיכה ז) כי אשב בחשך ה' אור לי לכך נאמר אורי וישעי ממי אירא. ואומר (תהלים מג) שלח אורך ואמתך (לכך נאמר דוגמא לעתיד) ברא האור שאין ראויין בו גנזו לעתיד לבא אל הצדיקים שנאמר (משלי יג) אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך. ואומר (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב. רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו את האור לעצמו משל למלך שראה מנה יפה ואמר זה שלי כך כשברא הקב"ה את עולמו אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בה אלא אני. וכן הוא אומר (דניאל ב) ונהורא עמיה שרי. אמר רבי אבין נטלו הקב"ה ונתעטף בו כטלית והבריק את העולם מזיוו. הה"ד (תהלים קד) עוטה אור כשלמה. ורבנן אמרי הבדילו לעצמו ליתן לצדיקים לעתיד לבא. משל למלך שהיה לו מנה יפה ואמר זו לבני. וכן הוא אומר (שם צז) אור זרוע לצדיק. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם ואימתי הוא בא אמר לו כשיגיע הקץ ותבנה ירושלים ואני מביא אותו האור שנאמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך. אבל לעתיד לבא לאומות העכו"ם יהיה חשך שנאמר (שם) כי החשך יכסה ארץ. ונאמר (שם י) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה. מהו (שם) שיתו ושמירו אלו המפונקין שבהם. אמר לו דוד האר לנו מאותו האור שנא' (תהלים קיח) אל ה' ויאר לנו. אמר הקב"ה הייך שאני מביא אותו אור לישראל והשך לאומות העכו"ם שנא' (ישעיה ס) כי הנה החשך יכסה ארץ אבל לישראל (שם) ועליך יזרח ה'. ואם תמה אתה על הדבר כבר הראה הקב"ה דוגמא לישראל שנאמר (שמות י"ד) ויהי הענן והחשך אם ענן למה חשך ואם חשך למה ענן. אמר רבי הושעיא דו פרצופין היו היה אור לישראל וחשך למצרים. אמר דוד אני מזמר על אותו האור שנאמר ה' אורי וישעי וש"ה (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך. למה הרשעים דומים למי שהיה מהלך באישון לילה ואפלה הגיע לאבן ונכשל בה הגיע לגומץ ונפל לתוכו. וכן הוא אומר (משלי ד) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ולמה הצדיקים דומין למי שמהלך ואבוקה בידו הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל. הגיע לגומץ משמר את עצמו שלא יפול בתוכו. כך אמר דוד באתי לחלל את השבת האירה לי את

*) תוספה וכן הוא במסכת שמחות

פירוש מהרי"י הכהן

ע"ב [ודכוותה], הדלעיל קאי שלא נאספים לדיקים עם הרשעים [ומסמכין בימין], פי' זהו בידיהם זמה וימינם מלאה שוחד שנכת ידים כועלים בחיק ובגזל בימין כונכין ועוזרין לא ...ל, אבל העיקר שהמשחקין עושין כמין ניחום לחשוב חשבונות בשמאל ולסמוך יד ימין הה לוהי הפספסין כדי לגלה ולהסתיר [דוגמא לעתיד], עיין בילקוט שם מובן ביותר [כי טוב], והכיב בתריה ויבדל [שיתו ושמירו], פי' דבתר וקדושו ללהבה כתיב ובערה ואכלה שיתו ושמירו:

דבורה שנאמר (דברים ה) שמור את יום השבת. באתי לנאוף האירה לי (את) התורה שנא׳ (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת. הדא היא דכתיב (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך: ד״א אם נאמר נר למה נאמר אור ואם נאמר אור למה נאמר נר. אמר דוד כשאני מתחיל בדברי תורה מעט אני מתחיל בהם ודם נובעים וכשאני נכנס לתוכו נפתחים לי שערים הרבה לכך נאמר נר לרגלי דבריך ואחר כך אור לנתיבתי. ד״א נר לרגלי אימתי אמר דוד הפסוק הזה כשהיה מהלך לעמק רפאים אף על פי כן לא הלך למלחמה עד שנשאל באורים ותומים עשה אתם מלחמה עם אותם בני מנשה שנפלו עליו שנאמר (ד״ה א יב) בלכתו ציקלג נפלו עליו מן מנשה וגו׳. והם עזרו את דוד והרגו אותם שנאמר (ש״א ל) ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתו ומי היה מאיר להם זיקים וברקים היו מאירים לו הוי ה׳ אורי וישעי: (וכן כשהיה מהלך בעמק רפאים לא הלך למלחמה עד שנשאל באורים ותומים). וכן את מו״א בשעה שבא שמואל למשוח את דוד והיו מלאכי השרת מקטרגים לפני הקב״ה ואומרים רבונו של עולם מפני מה אתה נוטל מלכות משאול ונותנה לדוד אמר להם אני אראה לכם מה בין שאול לדוד שאול הלך ונשאל באורים ותומים כיון שראה את הפלשתים אמר לו לכהן אסוף את ידיך ולא הספיק לגמור את הדבר שנאמר (ש״א יד) ויהי עד דבר שאול אל הכהן. אבל דוד בשעה שהפלשתים באין עליו בעמק רפאים באותה שעה התחיל לשאול באורים ותומים שנאמר (ש״ב ה) ויוסיפו עוד לעלות וינטשו בעמק רפאים וישאל דוד באלהים עוד ויאמר לא תעלה הסב מאחריהם אין לך רשות לפשוט יד בהם אפילו הם קרובים אצלך עד שאתה רואה ראשי האילנות מנענעין שנא׳ (שם) ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ מהו תחרץ לשון חתוך. (איוב יד) אם חרוצים ימיו ולמה נתן לו סימן בראשי הבכאים ולא מאחריהם. אמר רבי ברכיה מפני שבולה קוצים ובכל זמן שישראל נתונין בצער כאלו צרה לפניו שנאמר (תהלים צא) עמו אנכי בצרה. כיון שבאו הפלשתים ורואין אותן ולא היו רחוקין מהם שמונה אמות אמרו ישראל לדוד למה אנו עומדין אמר להם כבר נצטוינו מן השמים שלא לפשוט יד בהם עד שנראה ראשי האילנות מנענעים ואם אנו מושיטין יד בהם הורגין אותנו מוטב שנמות זכאין ואל נמות חייבין אלא אנו ואתם נתלה עינינו לאבינו שבשמים. כיון שנתנו בטחון בהקב״ה נרנדו כל האילנות מיד התחילו לפשוט יד בהם שנאמר (ש״ב ה) ויעש דוד כן כאשר צוהו ה׳ ויך את פלשתים. אמר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת ראו מה בין שאול לדוד מי גרם לדוד שינצל דברו של הקב״ה שהאיר לו הוי נר לרגלי דבריך:

דבר אחר ה׳ אורי וישעי. אורי בים שנאמר (שמות יד) ויאר את הלילה וישעי בים שנא׳ (שם) התיצבו וראו את ישועת ה׳. ממי אירא. (שם) ויאמר משה אל העם אל תיראו. ה׳ מעוז חיי (שם טו) עזי וזמרת יה. ממי אפחד (שם) תפול עליהם אימתה ופחד. בקרוב עלי מרעים (שם יד) ופרעה הקריב. לאכול את בשרי (שם טו) תמלאמו נפשי. אמר רבי שמואל בר נחמני אין הרשע יוצא מן העולם עד שמוציא איפופסים שלו מתוך פיו הה״ד (שם) ארדוף אשיג נחלוק אינו אומר אלא אחלק שלל. איחלק. צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו (שם) ונער פרעה וחילו בים סוף. מכאן ואילך אמרו ישראל אם תחנה עלי מחנה של מצרים לא יירא לבי. אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד) וזאת התורה. רבנן פתרי קראי בראש השנה ויום הכפורים. אורי בראש השנה. וישעי ביום הכפורים. בקרוב עלי מרעים. אלו אומות העכו״ם. לאכול את בשרי. שהן באין לקטרג את ישראל ואומרים לפני הקדוש ברוך הוא אלו עובדי עבודה זרה ואלו עובדי עבודה זרה. צרי ואויבי לי. את מוצא מנין השט״ן בגימטריא שס״ד כל ימות השנה יש לו רשות לקטרג חוץ מיום הכפורים (וראש השנה) מכאן אמרו ישראל אם תחנה עלי מחנה אומות העכו״ם לא יירא לבי ואם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח. אמר רבי לוי אבסיטורין שכתבת בתורה (ויקרא יז) בזאת יבא אהרן:

אחת שאלתי מאת ה׳. רבי אבא בר כהנא אמר מלכות שאל. את מוצא דוד שאל אחת ושלמה שאל שתים שנאמר (משלי ל) שתים שאלתי מאתך שוא ודבר כזב הרחק ממני ריש ועושר אל תתן לי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה׳ ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. אי זו קשה ראשונה או שניה אמר לו שניה ולמה שוויתר הקב״ה על ע״ז ועל גלוי עריות ועל

שפיכות

פירוש מהר״י הכהן

ד״א], פי׳ ע״פ נר לרגלי דבריך [כשהיה מהלך], ללחום עם הפלשתים [אתם מלחמה], פי׳ עם העמלקים בצקלג ענין אחר הוא] ענין הפלשתים מביים אח״כ ובעל הות אמת הגיה ע״ש [אתנם], עיין דרכו כרש״י (ש״ב ה׳) בענין הבנאים [בנפלו עליו], לעוזרו [בהאיר לו].. באורים ותומים [איפופסים], שכרו וגזר דינו:

שפיכות דמים ולא וויתר על חילול השם שנאמר (יחזקאל כ) איש גלוליו לכו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו עוד. דבר אחר אחת שאלתי אמר לו הקב"ה בתחלה אתה אומר אחת שאלתי שבתי בבית ה' וחוזרת ואמרת לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אמר לפניו רבונו של עולם לא יהא העבד שוה לרבו בתחלה לא באת עלי באחת שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך ואח"כ פתחת עלינו במצות הרבה שנאמר (שם) ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וגו' הוי דיו לעבד שיהא כרבו:

כי יצפנני בסוכה ביום רעה. ביום רעתה של בת שבע. ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי. רבי יעקב פתר קרא ביהושע (יהושע ח) אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל. אמר רבי יוסי בר חנינא אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא ומה טעם (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך. אליהו מקריב בהר הכרמל בשעת איסור הבמות בכל יום. ג"כ רבי שמואל בדיבורו עשה שנאמר (מ"א יח) ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה שיחזרו ישראל בתשובה וירדו להם גשמים. רבי יונתן מייתי לה מן הדין קריא [שופטים ו] ויהי בלילה ההוא ויאמר לו ה' קח את פר השור אשר לאביך. אמר רבי אחא שבע עבירות נעשו בפרו של גדעון עצי אשרה ובאבנים פסולות ושור מוקצה ונעבד וזר ולילה ואיסור במה. אין לי אלא גדעון שמואל מנין שנאמר (שמואל ז) ויקח שמואל טלה חלב הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה:

לולא האמנתי לראות בטוב ה'. זבדי ב"ל אמר כל מקום שנאמר לולא בזכות אבות והכתיב כי לולא התמהמהנו אמרו כל עצמינו לא היינו עולים בשם לשלום אלא בזכות אבות. רבי יוחנן אמר כל לולא בזכות המקום שנאמר (ישעיה א) לולי ה' צבאות. רבי לוי אמר בזכות התורה שנאמר (תהלים קיט) לולי תורתך שעשועי ובזכות האמונה לולא האמנתי לראות. קוה אל ה' אמר ר' חייא בר אבא אם נתפללת וחזרת ונתפללת תהא מבושר שנשמעת תפלתך והוא עתיד לעשות רצונך ומה טעם קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה':

מזמור כח

לדוד אליך ה' אקרא צורי אל תחרש ממני. זש"ה (איכה ג) חלקי ה' אמרה נפשי. ישראל אומרים אין חלקנו אלא הקב"ה שנאמר חלקי ה'. והקב"ה אומר אין לחלקי אלא ישראל שנאמר (דברים לב) כי חלק ה' עמו. לפיכך כשישראל מתפללין הוא עונה אותם מיד שנאמר אליך ה' אקרא. ד"א אליך ה' אקרא זש"ה (ישעיה כו) בעלונו אדונים זולתך מהו בעלונו כתתו אותנו כענין שנאמר (משלי כז) בתוך הריפות בעלי. רבי יהודה בר סימון אמר תבעו אותנו כבעל שהוא תובע את האשה שנאמר (דברים כד) ובעלה. לבד בך נזכיר שמך עד שלא ייחדת שמך עלינו ולא עשית לנו נסים כבר קדשנו שמך. נבוכדנצר הרשע גזר עלינו שנעבוד ע"ז ונשתחוה לצלם. השלכנו נפשנו על קדושת שמך שלא נכפור בך שנאמר (דניאל ג) ענו שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא וגו'. (מיד נתמלא חימה) אם נבוכדנצר למה מלכא ואם מלכא למה נבוכדנצר אלא אמרו לו אם למסים ולגולגליות ולארנוניות גוזר עלינו את מלכא ואם לע"ז את והכלב שוין לאלהיך לית אנחנא פלחין מיד חרה אפו שנאמר (שם) אדין נבוכדנצר איתמלי חימא אמר רבי יוחנן גזר ואמר אם הוא ניסק בחבילה אחת יהא ניסוק בשבעה ורבנן אמרי אם הוא מסיק בשבעה יהא מסיק בארבעים ושתים כיון שראו כן השלימו עצמן לכבשן האש לקדש שמו של הקב"ה ומנין דרשו חנניה מישאל ועזריה להשלים עצמן על קדושת השם מן הצפרדעים מה כתיב בהן (שמות ז) ובתנוריך ובמשארותיך. ואימתי משארת מצויה אצל תנור בשעה שהתנור חם מלמד שהיו משלימות עצמן לתוך התנור לקדש שמו של הקב"ה ומה פרע להם שכל הצפרדעים מתו ואותם שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשריפה כדי לקיים גזירתו של הקב"ה אמר תודוס איש רומי מכאן אמרו מה אם הצפרדעים שאין להם זכות אבות ולא ברית על ידי שנתנו עצמן ומסרו נפשן על קרושת

פירוש מהר"י הכהן

[זכות אבות], עיין במזמור נ"ד [אם הוא מסיק וכו'], פי' במה שכתוב למזיה על חד שבעה פליגי דר"י סבר דרוצה ל"י שבעה שעורין כאשר ראוי להסיקו כדעת המפרשים בו דהיינו אם ניסק בחבילה אחת וכו' שיוסיפו על חד שבעה ורבנן ס די מדלא כתיב על חד וגו' אין פירושו להוסיף עוד ו' שעורים כצרכו. רק חד שבעה כתיב דמשמע לאו שבע שעורים חסר ח אמנם בשיעור גדול מדבר שאף אם כבר צריך שבעה אעפ"כ יוסיפו כזאת. וזה דרבוג"כ מלבון חד שבעה ולא כתיב על חד שבעה דמשמע דכבר צריך פעם אחד בשעה. וגם זאת פגיעתא עצמית ועקרית ביניהם. ועוד היה נראה לי דר' יוחנן מוקי קרא בענין דבר ההיסק, ורבנן מוקי לה בהכניס שמסיקין את התנור שיהיו ארבעים ושנים. ואולי טעות נפל וצריך להיות כארבעים תשע וכוי נמי על חד שבע רק דפליגי בערך גדול-[שירדו לתנור], נקט זה מדכתיב וימותו וגו' מן הבתים מן החצרים מן השדות

קדושת השם לא מתו אנו על אחת כמה וכמה שאנו בני אברהם יצחק ויעקב ויש לנו זכות אבות ונצטוינו על קדושת השם על אחת כמה וכמה. פלטין איש רומי אמר מן התורה דרשו שנאמר (דברים ד) ובקשתם משם את ה׳ אלהיך ומצאת. רבנן אמרי מירמיה דרשו שנאמר (ירמיה כט) ובקשתם אותי ומצאתם כי תדרשוני בכל לבבכם. דבר אחר אליך ה׳ אקרא זש״ה (משלי יז) טוב שפל רוח את ענוים. אשרי אדם שנוטל את הענוים ומתנהג בענוה. ואוי לו למי שנוטל את הרשעים שהם נוטלין את שלהן והולכין מן העולם שנא׳ (תהלים לז) ועוד מעט ואין רשע. אמר הקב״ה שעה אחת מן הרשעים אוכלין את שלהן בעולם הזה ויורדין לגיהנם הם ומסייעיהם וכל מי שמשתתף עמהן וכן הוא אומר (ירמיה מט) כי אני חפשתי את עשו גליתי את מסתריו אמר דוד לא אוכל בסעודתם ולא אשב עמהם:

דבר אחר לדוד אליך ה׳ אקרא צורי אל תחרש ממני. אל תמשכני עם רשעים. אמר רבי אבא בר זעירא מתוך גנותן של שבטים את יודע שבחן כתיב (בראשית לז) וישנאו אותו לא יכלו וגו׳ מה דבליבא הוי בפומא. ברם להלן (ש״ב יג) ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב מה דבליבא לא בפומא. כי לא יבינו אל פעולות ה׳. חזקיה אמר אלו התקופות רבי יהושע אומר אלו ההגדות ורבנן אמרו זו קריאת שמע שהן קורין יוצר אור. ואל מעשה ידיו כמה שנא׳ (בראשית א) ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. יהרסם בעולם הזה ולא יבנם לעולם הבא:

ה׳ עזי ומגני. אמר רבי סימון משל למלך שהיה לו מרגלית אחת בא בנו ואומר לו תן אותה לי. אמר לו אינה שלך הטריח עליו ונתנה לו כך אמרו ישראל לפני הקב״ה והיו מבקשים שיתן להם את התורה אמר להם אינה שלכם מן העליונים היא כיון שהטריחו נתנה להם שנא׳ (תהלים כט) ה׳ עוז לעמו יתן. א״ר יוחנן אמרו ישראל נתן לו משירי הודיות שנתן לנו את התורה שנאמר ומשירי אהודנו:

מזמור כט

מזמור לדוד הבו לה׳ בני אלים. זש״ה על ידי יחזקאל (יחזקאל לד) והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז. ומה אני עושה להן דוד ירעה אותם שנא׳ (שם) והקימותי עליהם רועה אחד ורעה אתהם את דוד עבדי. אמר לו דוד אתה מושיע ואתה רועה וכן הוא אומר (תהלים כח) הושיעה את עמך. אמר לו הקב״ה אני מעכב אותם התפללו לפני הבו לה׳ בני אלים (הבו). ד״א בני אלים בני אלמים בני חרשים בנים שיש להם מה להשיב למקום ואינן משיבין. וכן ישעיה אומר (ישעיה מב) מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשולם ועור כעבד ה׳. וכן הוא אומר (בראשית כב) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה. אמר לו ראה היה לי להשיבך ולא השיבותיך והחרשתי אמר לו הקב״ה מה היה לך להשיב אמר לו אמש אמרת לי (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אמרת לי קח נא את בנך. (אמר לו אינה מהן את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק) וכשם שהיה לי להשיבך ולא השיבותיך כך כשיבואו בני לידי עבירות זכור להם זו השעה ותשא להם פנים שנאמר (במדבר ו) ישא ה׳ פניו אליך השם שנשאתי לך פנים לכך נאמר הבו לה׳ בני אלים. ד״א בנים של אותם שנשחטים כאילים אברהם אמר אני שוחט ויצחק אמר אני נשחט. הבו לה׳ כבוד שמו בשעה שאני זוכר שמו אתם הבו לה׳ כבוד כשם שאמר משה (דברים לב) כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו התפללו תפלות לפניו אמרו לו מנין אנו יודעים מכמה אמר להן ראו כמה אזכרות יש בפרשה זו והן שמנה עשרה לכך נאמר כבוד ועז. אמרו לו מנין אנו יודעין מהיכן נתחיל אמר להן מה כתיב בראש הפרשה הבו לה׳ בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב אף אתם ברכו ברכה ראשונה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכה באזכרה שניה כבוד ועז אף אתם תנו כבוד לשמו שהוא מחיה מתים. ומה באזכרה שלישית כבוד שמו אף אתם ברכותו האל הקדוש. מנו לו שמנה עשרה ברכות כנגד שמנה עשרה אזכרות שאמר דוד בהבו לה׳ בני אלים:

מזמור

פירוש מהר״י הכהן

כבדות ואילו מן התנורים ומאחרות לא כתיב. ואף שכתוב רק ביאור האחרונה הלא זה כתוב שם ב׳ פעמים ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות [בנוטל], פי׳ ומתחבר עמהם [בני אלים], בילקוט כתוב בניהם של אותם שנשחטים כאילים אברהם אמר אני שוחט יצחק אמר אני נשחט [מכמה], פי׳ מכמה ברכות תהיה תפלה [כבוד ועוז]. פי׳ כמנין השם שנזכר במזמור זה [כי השם הוא השם], כמספר זה יהיה ג״כ הכבוד כלומר מספר ברכות התפלה [מהיכן נתחיל], פי׳ באיזה כגון תהיה ברכה ראשונה והשיב להתחיל באבות:

מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. אמר רב חסדא לית מילתא פליגא שבית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה. אמר רבי אבא (תהלים כט) מהו אל דביר קדשך ממקום שהדברות יוצאות לעולם שנאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. וכתיב (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך. ד"א מזמור שיר חנוכת הבית. זש"ה (איוב מא) מי הקדימני ואשלם מי הושב בלבו לעשות מצוה לפני ולא השלמתי לאחריו. מי עשה מילה ולא נתתי לו קודם הבן. מי עשה ציצית ולא נתתי לו קודם הטלית. מי עשה מעקה לגגו ולא נתת לו אני קודם הבית. מי עשה צדקה ולא נתתי לו קודם הדינרים. מי שחשב בלבו לעשות מצוה ולא עשאה אני מעלה עליו כאילו עשאה. שהרי דוד חשב לבנות בית המקדש ונקרא על שמו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ד"א מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. זש"ה (תהלים קמט) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם בשעה שהצדיקים נפטרין מן העולם שלש כתות של מלאכים מטפלין עמו. אחת אומרת (ישעיה נז) יבא שלום. ואחת אומרת ירננו על משכבותם. ואחת אומרת הולך נכוחו. ומהלכות לפניו. א"ר יהודה ב"ר סימון בשם רבי יאשיה כביכול הקב"ה אומר לו שלום וממי אתה למד מן הרשעים שנאמר (שם) אין שלום אמר ה' לרשעים. אם לרשעים אמר ק"ו לצדיקים שהקב"ה אומר להם שלום לכך יעלזו חסידים בכבוד באיזה כבוד בכבוד שהקב"ה עושה לצדיקים בשעה שנפטרין מן העולם והם מקלסין להקב"ה. א"ר חייא בר' יוסי אין בין צדיקים חיים למתים אלא הדבור בלבד והם מקלסין להקב"ה ששם אותם בצרור החיים שנאמר (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ירננו על משכבותם אין ירננו אלא קילוס כמה דאמר (תהלים קיח) קול רנה וישועה באהלי צדיקים. א"ר יוחנן בשעה שהזקן יושב ודורש ואומר כך אמר פלוני שפתותיו רוחשות ודובבות בקבר שנאמר (ש"ה ז) וחכך כיין הטוב וכתיב (שם) דובב שפתי ישנים לכך ירננו על משכבותם. אמר דוד (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים וכי חשב דוד שהוא חי לעולמים אלא א"ר יהודה שיהו אומרים משמי בבתי כנסיות ובתי מדרשות. אמר לו הקב"ה חייך אעפ"י שאתה מת אין שמך זז מתוך ביתי לעולם אלא על כל קרבן וקרבן מזכירין אותך ואומרים שירים משלך מזמור לדוד. ולא עוד אלא אמר הקב"ה הואיל ואתה חשבת לבנות בית המקדש אעפ"י ששלמה בנך בונה אותו על שמך אני קורא אותו ואני כותבו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. לשלמה אינו אומר אלא לדוד. ד"א מזמור שיר חנוכת זש"ה (שם סב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. רבי יהודה ורבי נחמיה אמרי מדת פרענית עקרה ואינה עושה פירות מדה טובה עושה פירות שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד מה הקב"ה עושה גובה מן האדם עונותיו וחוזר ונותן לו שכרו. רבנן אמרי אפי' עונותיו אינו גובה ממנו בבת אחת שנאמר (עזרא ט) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו ר' אלעזר ור' יוסי בר חנינא ר"א אמר כף מעויין הוא כף עונות וכף זכיות ומה הקב"ה עושה מטה כלפי חסד שנא' (תהלים סב) ולך ה' חסד. ורבי יוסי בר חנינא אמר מה הקב"ה עושה חוטף שטר מן העונות שהן בכף ומיד הזכיות מכריעות וכן הוא אומר (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. ר' נחמיה אומר חשב עכו"ם לעשות עבירה אעפ"י שלא עשאה הקב"ה חושבה כאילו עשאה שכן הוא אומר (דברים כו) ארמי אובד אבי וכי היכן איבד לבן ליעקב אלא על ידי שחשב לעשות כן מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ואם חשב עכו"ם מצוה אינו כותבה עד שיעשנה שנאמר (דניאל ו) ועד מעלי שמשא וגו' ולא חשב לו הקב"ה עד שעשאה. וישראל שחשב לעשות עבירה ולא עשאה אין הקב"ה כותבה עד שיעשנה שנאמר (מיכה ב) חושבי און ופועלי רע. אמר דוד אם כן (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. ואם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה הקב"ה מעלה עליו כאילו עשאה תדע לך שהרי דוד חשב לבנות המקדש ואעפ"י שלא בנאו נכתב על שמו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. מכאן שכל מי שמצטער על הדבר נקרא על שמו שכן מצינו במשה על שנצטער בתורה וישב מ' יום ומ' לילה נקרא על שמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וכן דוד שנצטער עליו תחלה נקרא על שמו שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית. ד"א זש"ה (שם) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו רבי חייא בשם רבי אבא אמר בשעה שתלמידי חכמים **יושבין**

ונכבשם

פירוש מהר"י הכהן

[ולית מילתא פליגא], פי' ליכא מאן דפליג [נורא אלהים], פי' שדורש ל' תורה מלשון מורא [ולא השלמתי], נ"ל שצריך לסיים השלמתי לאחריו כלומר שלא הקדמתיו אני ככל הכתוב דמייתי [מעוין הוא] פי' אם מדוקדק ומצומצם הוא ששקולין הן כף עונות וכף זכיות [נושא עון]. פי' נושא ר"ל נוטל ממנו איזו עון ועובר ומוחל עליו [מעלי שמשא וגו'], פי' בענין הנהגת דריוש את דניאל מגוב אריות דאמר קרא שהיה משתדל עד הערב שמש להצילו ועד למחר שידע שהאל כאמת לא נתשב

ונכבשים אלו לאלו כענין שנאמר (תהלים מז) ידבר עמים תחתנו הקב"ה מצית לדבריהם שנאמר (מלאכי ג) ויקשב ה' וישמע. א"ר יעקב בר זבדי בשם רבי אבהו ולא עוד אלא הקב"ה מאיר להם מעונותיהן. א"ר אבא לכך הן אומר*) מר שהן קוראים למארי דעלמא מר. ד"א מזמור שיר, לפי ששני פעמים נבנה בית המקדש אחד בנה שלמה ואחד בנה עזרא לפיכך מזמור שיר. מזמור על הראשון ושיר על השני:

מזמור לא

מזמור לדוד בך ה' חסיתי. זש"ה (ישעיה נ) מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים לפני הקב"ה גאל אותנו אומר להם יש צדיקים ביניכם ויראי שמים. והם אומרים לשעבר בימי אבותינו בימי משה ואהרן בימי שאול דוד ושלמה היו בהם צדיקים אבל עכשיו מפני עונותינו נאספו ממנו שנאמר (ישעיה נז) מפני הרעה נאסף הצדיק. ואומר (תהלים יב) כי פסו אמונים מבני אדם ואין לנו על מי להשען כי כל מה שאנו הולכים לפנים היא מחשכת לנו. אשר הלך חשכים. אומר להם הקב"ה בטחו בשמי והוא עומד עליכם שנאמר (ישעיה נ) יבטח בשם ה' ולמה שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו. תדע לך שכן חנניה מישאל ועזריה בטחו בשמי והצלת אותם שכן נבוכדנאצר אומר להם (דניאל ג) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה ושיזיב לעבדוהי די התרחיצו עלוהי. וכן דניאל בשביל שבטח בי מלטתיו מן הבור שנאמר (דניאל ו) והוסק דניאל מן גובא (שם) ולמה די הימן באלהיה. אמר דוד הואיל וכך הוא הבטחון שכל הבוטח בך אתה מצילו כך אני בוטח. ד"א בך ה' חסיתי זש"ה (ישעיה מה) ישראל נושע בה' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם כל הימים שאנו משועבדים אנו בבושה גאלתנו אין לנו בושה. לפי שגאולתך גאולת עולמים הוי תשועת עולמים. עולם אינו אומר אלא עולמים. אמר הקב"ה אני הוא שגאלתי אתכם ואני הוא גואלכם שנאמר (שם מג) כה אמר ה' וגו' אל תירא יעקב כי אני גאלתיך כי גואל אני אין כתיב אלא גאלתיך אמרתי דבר ונעשה מעשה. אמר הקדוש ברוך הוא אמרתי שאגאלך כמו שגאלתיך שכן כתיב (ירמיה לא) כי פדה את יעקב וגואלו אין כתיב כאן אלא וגאלו. אמרו ישראל לפניו לא כבר נגאלנו על ידי משה וכן על ידי יהושע וכן על ידי השופטים ומלכים והיינו חוזרין ומשתעבדין והיינו בבושה כמי שלא נגאלו. אומר להן הקב"ה לשעבר לפי שגאולתכם על ידי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר לפיכך גאולתכם גאולת שעה. ועכשיו אני גואל אתכם על ידי עצמי שאני חי וקים לעולם לפיכך גאולתי גאולת עולם. שנאמר (ישעיה מה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים לפיכך לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד. אמר להם הקב"ה לשעבר אתם בחורים והיה בכם כח לבושה. ועכשיו שהזקנתם ואין בכם כח לבושה הוי לא תבושו ולא תכלמו. אמר דוד רבש"ע כשתגיע הגאולה אין לנו בושה שנא' בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם, ד"א זש"ה (תהלים ו) יבושו ויבהלו מאד כל אויבי א"ר יוחנן לעתיד לבא הקב"ה דן את הרשעים ומחזירן לגיהנם לכך נאמר ישובו יבושו. וא"ר יוחנן לעתיד לבא הוא דן אותן וטורדן מן העולם. א"ר שמואל בר נחמני לעתיד לבא הקב"ה מביא כל אומה עכו"ם שלה והיא קורא לאלוהיה ואינו עונה אותם וכיון שרואים שאין עונם אותם שנאמר (ישעיה מו) אף יצעק אליו ולא יענה למה שאין בה ממש ואח"כ הולכין לפני הקב"ה ותוזרין עליו ואומרין לו אלהינו לא ענו אותנו עכשיו באנו אצלך מיד הוא דן אותן וטורדן מן העולם. אר"י אל תאמר לע"ל אף בעה"ז עשה כן הקב"ה בימי סיסרא ובימי סנחריב וטרד אותם מן העולם. אמר ריב"ל ראה כמה היא כח הבושה שב' פעמים הוא מזכירה ובו בלשון הוא מבייש לאומות העכו"ם ובו מברך את הצדיקים שנאמר לא תבושו ולא תכלמו. אמר ריב"ל אלמלא לא נכתב ספר יחזקאל אלא למען תזכרי ובשת שכתוב בו אלא שלא יהא לך פתחון פה דיו כיון שראה דוד שכך היא הבושה קשה התחיל מתפלל עליה ואומר בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם. דבר אחר זש"ה (תהלים צז) יבושו כל עובדי פסל. א"ר יודן בשם רב נחמן עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן ממש בע"ז לעתיד לבא והיא באה ומשתחוה להקדוש ברוך הוא ואחר

*) אולי צ"ל אומרים אמר מר

כך

פירוש מהר"י הכהן

לו שהלילו שאחרי כן הוא שכתוב איך שכתב לכל העמים איך שנילול [עליו תהלה], פי' על הבית [אשר הלך חשכים] פי' בפסוק מי בכם יראי ה' וגו' כתיב בתריה אשר הלך והיא היא התשובה מישראל להקב"ה על שאלת יש בכם צדיקים שאמרו מי בכם וגו' כנזכר. והאחרי כן כתיב שם יבטח בשם ה' שהוא דבר ה' אליהם שנית כדכתוב וכה"כ בתריה ויבטח באלהיו וזו דקאמר בשמו בטחו בשמי והוא עומד עליכם [למה וכו'], פי' כד' לפני זה ממקומו לא ימיש וכל הפסוק

כך היא בושה לעובדיה. א"ר פנחס עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן פה לעכו"ם ומדברת לפני עובדיה לעתיד לבא ואומרת להם הנחתם לחיי עולם קונה שמים וארץ והשתחויתם למי שנאמר עליו (שם קלו) פה להם ולא ידברו ועשיתם את הטפל עיקר. א"ר יוחנן אל תתמה שכשירד הקדוש ברוך הוא בסיני נתן כח בעכו"ם והשתחוו לו. אמר רבי תחליפא וקרא מסייעו (שם צז) השתחוו לו כל אלהים. ישתחוו לו אינו אומר אלא השתחוו לו שכבר השתחוו לו בסיני. ר' יהודה ור' נחמיה (חד) אמר מה עכו"ם נעשית פרקים פרקים כך עובדיה נעשו פרקים פרקים שנאמר (זכריה יד) וזאת תהיה המגפה ורבנן אמרי מה עכו"ם ניתכת באור כן עובדיה ניתכין באור. ר' יהושע בן לוי ור' שמואל ור' נחמיה אומרים כשישב הקדוש ברוך הוא לדון את העכו"ם וישראל לעתיד לבא. לישראל הוא דן אותם לזכות והעכו"ם מתביישין. ומהו עושה מכנים יצר הרע ביניהן והן אומרים מבקשין אנו את דיננו שיהפך, מה הקדוש ברוך הוא עושה, דן אותן ומחייבן וכתביישין שניה. שאילו שתקו לא נתביישו אלא פעם אחת לכך שני פעמים יבושו יבושו. ולעתיד לבא כל אומה עכו"ם קורא לאלהיה יש קורא ללבנה ויש קורא לחמה ואין עונין אותן לפי שאין בהם ממש והן מתביישין שלא יענו אותן שנאמר יבושו כל עובדי פסל ואח"כ באין אצל הקב"ה והוא אומר להם עשיתם טפל עיקר ואני עושה לכם עיקר טפל ואיני עונה לכם לפי שלא באתם תחלה אצלי. שאלמלי באתם תחלה הייתי עונה אתכם שנאמר (תהלים יח) ישועו ואין מושיע אלו אלהיהם. על ה' ולא ענם זה הקדוש ברוך הוא שאינו עונה אותם. לכך שני פעמים יבושו יבושו. רבי יהושע בן לוי אמר לעתיד הקדוש ברוך הוא דן את ישראל ומזכן ונותן לצדיקים דימוס שיכנסו לג"ע ומכנים את הרשעים לגיהנם. והוזר ומוציא אותן ומכניסן לגן עדן ואומר להם הרי מקום לצדיקים ועוד מקומות פנוים שלא תאמרו אלו היינו עושים תשובה לא היה לנו מקום פנוי בגן עדן עם הצדיקים. ומוציא את הצדיקים מגן עדן ומכניסן לגיהנם ואומר להם הרי מקום הרשעים ועוד מקומות פנויים שלא תאמרו אלו נתחייבנו לא היה לנו מקום פנוי בגיהנם אלא הרשעים ירשו גיהנם שלכם ושלהם. והוא שאמר הכתוב (ישעיה סא) תחת בשתכם משנה יירשו ואתם יורשים גן עדן שלכם ושלהם. ולפי שהם מתביישין אמר דוד אל אבושה למי היא הבושה לרשעים שנאמר (תהלים לא) יבושו רשעים ידמו לשאול. אמר רב כל מי שנותן בה פגם לא יראה באותה טובה שנאמר (שם) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אמר רבי אבדימי דמן חיפא שלש מאות ועשר עולמות עתיד הקב"ה לעשות לכל צדיק וצדיק שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש י"ש בגימטריא הכי הוי. אמר רבי יצחק בן הרדיון הרבו של הקדוש ברוך הוא שש עשרה פנים שנאמר (יחזקאל כא) התאחדי הימיני השימי השמאילי אנה פניך מועדות. מה אם מדת פורענות שהיא כמועטת כך מדה טובה שהיא מרובה על אחת כמה וכמה. אמר ר' יודן בשם רבי אליעזר בר אבינא לשני בני אדם גילה הקדוש ברוך הוא את הקץ ליעקב ולדניאל. ליעקב שיאמר (בראשית מט) ויקרא יעקב אל בניו ואחר כך העלים ממנו מה כתיב אחריו ראובן בכורי אתה. וכן דניאל שנאמר (דניאל י) ובאתי להבינך את אשר יקרה לעמך באחרית הימים. וכיון שבא לגלות את הקץ מהו אומר (שם יב) ואתה דניאל סתום וחתום הדברים. אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אתם צפנתם לי את התורה ואת המצות בעוה"ז ואני צופן לכם מאותו הטוב שמתוקן לצדיקים לעתיד לבא שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אמר רבי יודן אמר הקב"ה אתם לפי כחכם ואני לפי כחי. אמר ר' יונתן שלשה לשונות [נאות] הן. לשון רומי לקרב. לשון יוני לדבר. לשון אשורית לתפלה. הוי תצפנם בסכה מריב לשונות. ברוך ה' כי הפליא חסדו לי בעיר מצור זו רומי. אהבו את ה' כל יראיו אמונים נוצר ה' אלו שעונין אמן באמונה. אומר ברוך מחיה המתים ועדיין לא בא ומאמינים בי שאני מחיה המתים. אומר ברוך גאל ישראל ועדיין לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים שאני עתיד לגאלם הוי אמונים נוצר ה'. אמר ר' אחא בר אדא (מלאכי ג) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו שלא יעשה אדם תורתו קרדום להשתמש בהן ולא עטרה להתעטר בהם. א"ר שמואל בר נחמן בין עובד לאשר לא עבדו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחד. מה כתיב חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'. שנאתי השומרים הבלי שוא גן עדן אומר שנאתי השומרים הבלי שוא ולמי אני מחבב למי שהוא משמר פקודיך. גיהנם אומר אהבתי השומרים הבלי שוא. ולמי אני שונא למי שהוא משמר פקודיך. לעלוקה שתי בנות הב הב. גן עדן אומר תן לי שלי וגיהנם אומר תן לי שלי. (ד"א) כי כלו

ביגון

פירוש מהר"י הכהן

בעינן: [התאחדי], פי' וקאי שם כל מנין כי' כ"א על חרבו של הקב"ה: [אנה פניך וגו'], פי' שוכר ארבע לשונות האחדי גו' ועליהם אמר אנה פניך מועדות כלומר לכל רוח שאתה פונה פניך יש לך שם ד' פנים הרי ד' של ד' ששם י"ו [בכור]

ביגון חיי . אמר ר' תנחום בר חייא ארבעה מתישין את הכח . עון והדרך והתענית והגלות . עון כשל בעוני כחי . דרך (תהלים קב) עינה בדרך כחי . תענית ברכי כשלו מצום . גלות (איכה א) ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי . אמר רבי תנחומא אף הצוקה למאן דמנקט שנאמר (תהלים לח) לבי סחרחר עזבני כחי :

מזמור לב

לדוד משכיל אשרי נשוי פשע . זש"ה (משלי טו) ארח חיים למעלה למשכיל מי שהוא מסתכל למעלה מה כתיב עליו אורח חיים למעלה למשכיל בניו של קרח שנסתכלו למעלה נמלטו וכן הוא אומר (תהלים לד) הביטו אליו ונהרו . ואביהם שלא נסתכל למעלה ירד למטה שנא' (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם . וכן בדוד שנסתכל למעלה נמלט שנאמר לדוד משכיל וכן את מוצא בנבוכדנצר שנא' (דניאל ד) עיני לשמיא נטלית . מה אם הרשעים שהן חייבים להקב"ה כשמסתכלין למעלה הקב"ה מוחל להם . לישראל שהם בני אברהם יצחק ויעקב אם מסתכלין על אחת כמה וכמה . אמר דוד אני מסתכל למעלה שנאמר לדוד משכיל ומי שהוא מסתכל הוא בסוי חטאה . וכן הוא אומר (שמואל א יח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל . ואומר (שם) וירא שאול כי הוא משכיל מאד ומפני שהיה משכיל היה כסוי חטאה . שהיה פורש ממעשיו והודה לפני הקב"ה וכן הוא אומר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי :

אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון . אמר רבי יוסי בר' יהודה שאם עשה תשובה שלימה שלבו עקור עליו הקדוש ברוך הוא מרחמו ומוחל לו . רבי אליעזר בן יעקב אומר עונות שהתודה עליהם שנה זו אסור להתודות עליהם שנה אחרת ועליו הכתוב אומר (משלי כ) ככלב שב על קיאו . ורבנן אמרי עבירות שהתודה עליהם שנה זו צריך להתודות עליהם שנה אחרת לקיים מה שנאמר (תהלים נא) וחטאתי נגדי תמיד ומאי עביד רבי אליעזר בן יעקב להאי דרבנן אמר לך שיהיו כנגד לבו ודעתו אבל אינו מזכירן בפיו . אמר רבי פנחס בשם ר' אבא בר פפא על ידי שאין לך מן החדש את מבזה על דבור קונך . תאלמנה שפתי שקר . אתה מתגאה על שאין לך עונות של שנה זו . א"ר הונא בר אבהו בשבילך כתבתי על עצמי כביכול שאני שבחן שנא' (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע . דאנשי חובין וכן הוא אומר (ישעיה מט) גם אלה תשכחנה לכך אמר דוד אשרי נשוי פשע . ואין ברוחו רמיה . שלא עשה תפלתו של רמיות . הבוטח בה' חסד יסובבנו :

שמחו בה' וגילו צדיקים . ר' יודן בשם ר' ברכיה אמר שלא יהו הצדיקים אומרים יצאנו מכלל ישרים אף לצדיקים נותן רננה שנא' (תהלים לג) רננו צדיקים בה' . א"ר יהודה בר' סימון אמר הקב"ה רמ"ח אברים יש בך ורמ"ח מצות עשה יש בתורה אם קיימת רמ"ח שבתורה אני מקיים רמ"ח איברים שבגופך שנאמר (תהלים לד) שומר כל עצמותיו . אמר ר' אליעזר בן יעקב בשם ר' פנחס בן יאיר אמר הקב"ה (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט. אני עשיתי יצר הרע ואני אשא הוי אני עשיתי ואני אשא :

מזמור לג

רננו צדיקים בה' . זש"ה (שיר ד) נופת תטופנה שפתותיך אמר הקב"ה אני אוהב לשמוע את קולך . בין משבחת בין מרננת אל תמנעי קולך . (שם ב) כי קולך ערב . אמרו לפני הקדוש ברוך הוא יעקב מרנן על מי לא עלי בשפתיו שמחה היא לי בין משבח בין מרנן וכן הוא אומר (ירמיה לא) רנו ליעקב שמחה וכן הוא אומר (שיר ד) נופת תטופנה שפתותיך כלה . בלשונך . דבש וחלב תחת לשונך . בחכך והכך כיין הטוב . בגרונך (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם . הכל מרננים צדיקים מרננים שנאמר רננו צדיקים . ורשעים מרננים . את מוצא בפרעה כיון שבאו מכה ואחרן התחיל אומר (שמות ט) ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים אבל אין הרשעים מרננין

פירוש מהר"י הכהן

אהה] . עיין ברכה פי' ויחי דף מ"א סוף ע"ב [הכשיל כחי] , וזה קאי על עסק תחת יד המלכות כדכתיב בתריה נתנני ה' בידי לא אוכל קום : [למאן דנקט] , פי' למי שנלקה ונתפס ללוקה שהוא הפחד וכדמביא ראיה : [משכיל] , פי' כלותה דמינו המלעה או פירושו כאן לשון הסתכלות וזהו כיון שמסתכל נמלט כדכתיב בענין נשוי פשע וגו' לא יחשוב ה' לו עון וגו' : [את מכוה וגו'] . פי' זה בא ליתן טעם לשבח על דברי רבנן כי אם לא יתודה על הראשונות ואם לא יהיה לו חדשות הרי לא יתודה אותה שנה כלל ויבזה דברי הב"י מה שכתוב בתורתו והתודה וגו' . או רצה לומר שאם לא יהיה לו חדשות וגם לא יהיה נגד עיניו הישנות לא ידע בעצמו שום חטא ויקל ראשו כי לא ידאג למפרע כלל וכן צריך עכ"פ להתודות תמיד גם על הראשונות [דאנשי חובין] , פי' דדרים נושא מלשון מיינהי ושכחה וכן אשרי נשוי פשע :

מרננין לפניו עד שמביא עליהם מכות אבל הצדיקים אינן כן רננו צדיקים אל ה׳ אין כתיב כאן אלא בה׳ בזמן שהן רואין מיד מרננין שנא׳ (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה מיד (שם) אז ישיר משה וכן הוא אומר (ויקרא ט) ויבא משה ואהרן אל אוהל מועד ותצא אש מלפני ה׳ מיד (שם) וירא כל העם וירונו. וכן הוא אומר (דה״ב ז) וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה׳ על הבית לכך אמר דוד רננו צדיקים בה׳ הכל מרננין לפניו. שמים וארץ מרננים. שמש וירח מרננים. וכוכבי אור מרננים. המלאכים מרננין וכן הוא אומר (תהלים קמח) הללוהו כל מלאכיו. אע״פ שהכל מרננין לפניו רינון של צדיקים ושל ישרים נאים מן הכל שנאמר רננו צדיקים הודו לה׳ בכנור שירו לו שיר חדש למי שעשה חדשה שהניח שמים ושיכן בארץ שנא׳ (שמות כה) ועשו לי מקדש:

מזמור לד

לדוד בשנותו את טעמו. זש״ה (קהלת ג) את הכל עשה יפה בעתו. א״ר תנחומא בעונתו ברא הקב״ה את העולם מלמד שהיה הקדוש ברוך הוא בורא עולמים והיה מחריבן שלא היו ראויין להבראות אלא אמר דין לא הניין לי ודין הניין לי א״ר סימון ראוי היה אברהם אבינו להברא תחלה לאדם הראשון אלא אמר הקב״ה אם בורא אני את אברהם תחלה אם יקלקל אין מי שיבא ויתקן אלא הרי אני בורא אדם הראשון תחלה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן. ד״א את הכל עשה יפה בעתו. הג׳ צדיקים היו יסוד עולם אדם הראשון ונח ואברהם. ד״א את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הקב״ה בעתו פירות חמין נאכלים בימות החורף. פירות קרים נאכלים בימות החמה, ד״א את הכל עשה יפה בעתו. כל מה שעשה הקב״ה בעולמו יפה עשה. אמר דוד לפני הקב״ה כל מה שעשית יפה והחכמה יפה מן הכל. וכן הוא אומר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה׳ כולם בחכמה עשית. כל מה שעשית יפה עשית. אבל השטות שבראת מה הנאה יש לפניך. כשאדם מהלך בשוק ומקרע את בגדיו והתינוקות רצין אחריו והעם משחקין ממנו זה נאה לפניך. אמר לו הקב״ה דוד על חשטות אתה קורא תגר חייך שתצטרך לו וכן שלמה אמר (משלי יג) בז לדבר יחבל לו. מהו יחבל לו יתמשכן לו כענין שנאמר (שמות כב) אם חבול תחבול. ד״א אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד על השטות אתה קורא תגר חייך שתצטער ותתפלל עליה עד שאתננה לך. לא עשה מעט עד שהלך דוד אצל אכיש שנאמר (ש״א כא) ויקם דוד ויברח מפני שאול אמר לו הקב״ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת גלית ואחיו של גלית שומר ראשו של אכיש הוא ועדיין לא נסתפג דמו ואתה הולך אצלו וחרבו בידך כיון שראו אותו אמרו הרי אגיסו בא ברגליו אמרו לו הרי דוד שהרג אחיך. באו אצל אכיש אמרו לו נהרוג למי שהרג את אחינו. אמר להם אכיש ולא במלחמה הרגו ואילו אחיכם הרג אותו לא במלחמה הרגו ועכשיו שהרג זה אחיכם לא כך התנה עמו (ש״א יז) אם יוכל להלחם אתי והכני אמרו לו אם כן עמוד מכסאך ותן המלכות לדוד. וכן הוא אומר (ש״א כט) הלא זה דוד עבד שאול מלך ישראל ואנחנו נהיה עבדים. הטוהו בדברים. באותה שעה נתיירא דוד התחיל אומר (תהלים נו) יום אירא אני אליך אבטח. התחיל דוד מבקש ומתפלל ואומר רבונו של עולם ענני בשעה הזו. אמר לו הקדוש ברוך הוא מה את מבקש אמר לו מאותו השטות שבראת שקראתי עליך תגר. אמר לו ולא אמרתי לך (משלי יג) בז לדבר יחבל לו הואיל וכן הוא אני נתנו לך לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך. וכי אבימלך היה והלא אכיש היה ולמה נקרא שמו אבימלך שהיה צדיק כאבימלך וכיון ששמע דוד כך נתבהל ומתיירא. וכן הוא אומר (ש״א כא) וישם דוד את הדברים האלה בלבבו עשה עצמו כשוטה ומשנה עצמו והיה כותב על הדלתות אכיש מלך גת חייב לי מאה רבוא ואשתו חמשים. ובתו של אכיש היתה היא ואמה שוטות. והיו צועקות שתיהן ומשטות מבפנים ודוד היה צועק ומשטה בחוץ. אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעים אני. באותה השעה שמח דוד שיצא לו השטות ומתוך אותה השמחה עשה לו השירה הזאת. אמר לו הקב״ה דוד טובה היא השטות הה״ד אברכה את ה׳ בכל עת וכן הוא אומר את הכל עשה יפה בעתו וכן את מוצא בתחלת בראשית (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד:

פורה

פירוש מהר״י הכהן

[זה נאה לפניך]. בתמיה: [שתצטרך לו]. כדלקמן בשנותו את טעמו [ד״ה וכו׳], בילקוט שמואל כי׳ קל״ח לא כתיב ד״ה על זה רק אמר לו הקב״ה וכו׳: [הרי אגיסו וכו׳], פי׳ לאחיו של גלית ובילקוט הרי אגיסו וכו׳ היינו ואולי פי׳ שבירו ומשועבדו כלומר על דוד אמרו כך שבא בעצמו לתוך יד מי שיתפוס עליו. עיין בערוך ערך אגסטוון. ויותר נ״ל שצריך להיות אניכו ועיין בערך אונוס: [ואמה שוטות], בילקוט כתוב אמתו לבד:

פודה ה׳ נפש עבדיו . אמר רבי שמואל בר נחמני (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם במה הכתוב מדבר זה יצר הרע אדם מהלך עם חברו שעה אחת נעשה אוהבו ויצר הרע נולד עם האדם וגדל עמו כל ימיו שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב האדם רע מנעוריו אם מצא מקום להפילו בן עשרים בן מ׳ בן ע׳ בן פ׳ הוא מפילויש לך שונא גדול מזה. אמר ר׳ שמואל בר נחמן אם עמד עליך יצר הרע האכילהו מלחמה של תורה שנאמר (משלי כה) אם רעב שונאך כו׳ ואם צמא השקהו מים מימיה של תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים למה (משלי כה) כי גחלים אתה חותה על ראשו . מהו וה׳ ישלם לך ישלימנו עמך . ואומר (שם טז) ברצות ה׳ דרכי איש גם אויביו ישלים אתו הוי (תהלים לה) כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך . מציל עני מחזק ממנו . אמר רבי אחא מציל יצר טוב מיצר הרע . עני ואביון מגוזלו. יש גזילה יותר מזו. (יחזקאל כה) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול אמר רבי יצחק ברבי נחם כל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו וגן עדן בפני עצמו שנאמר (שם לו) ונחל עדניך תשקם :

מזמור לה

לדוד ריבה ה׳ את יריבי . וש״ה (ישעיה נא) לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין . וממה את שכורה מן הצרות ולא מיין הרבה . לפי שעומדין עלי ואין לי מי שילחום בעדי אלא אתה וכן הוא אומר (תהלים ס) כי דורש דמים אותם זכר אמרה כנסת ישראל אם אין את עומד לי אין מי יעמוד לי ראה מה הם עושים לי . וכן הוא אומר (איכה ג) ראיתה ה׳ עותתי ראית כל נקמתם (שם) רבת ה׳ ריבי נפשי שמעת חרפתם . ה׳ עמוד אתה עלי וכן דוד אומר (תהלים ס) הבה לנו עזרת מצר לכך אמר דוד ריבה ה׳ את יריבי . יכול עבד בשר ודם אומר לבעליו ריבה ארוני אויבי וצא והלחם עלי . והקדוש ברוך הוא אמר לדוד עסוק בתורה ואני לוחם את מלחמתך . וכן משה אומר (במדבר כא) על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ אם עסקתם בתורה שנכתבה בספר אני נלחם על ידיכם לכך אמר דוד ריבה ה׳ את יריבי. החזק מגן וצנה . אמר לו הקב״ה וכי אני צריך למגן (ישעיה ח) יהיו כמוץ לפני רוח אני נופח בהן והן פורחין וכן ישעיה אומר (ישעיה מ) קול אומר קרא ואומר מה אקרא כי רוח נשבה בו . אמר לו הקדוש ברוך הוא דוד מה אתה עושה אמר לו אני משבחך וכן הוא אומר כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך

מזמור לו

למנצח לעבד ה׳ לדוד נאם פשע לרשע זהו שאמר הכתוב (דברים לג) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳ . הקדוש ברוך הוא עושה מלחמתן של ישראל והנצחון שלהן וכה״א (שם לד) לכל האותות והמופתים ולכל היד החזקה אשר עשה משה . אלהים אינו אומר אלא משה והקדוש ברוך הוא שלחו והנצחון של משה , וכן דבורה אומרת (שופטים ה) קום ברק ושבה שביך . וכן דוד כשירד לגלית הפלשתי מהו אומר (ש״א יז) וידעו כל ממלכות הארץ כי יש אלהים בישראל . וכשהיו מענות (שם יח) ותענינה הנשים המשחקות וגו׳ ודוד ברבבותיו . אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא נתת לי הנצחון ואף אני נותן לך את הנצחון למנצח לעבד ה׳ לדוד והיה דוד מסתכל בגלית וראה אותו גבור ומזויין בכל מיני זיין אמר בלבו מי יוכל לזה כשראה אותו מחרף ומגדף אמר מעתה אני יכול לו שאינו מפחד מן הקב״ה שנאמר נאם פשע לרשע מכאן אתה למד שאין הקב״ה דן את הרשעים אלא בשעה שאין פחדו עליהם . וכן את מוצא שהקדוש ברוך הוא אומר לישראל (ירמיה ב) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך לכך הוא אומר אין פחד אלהים לנגד עיניו :

כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא . הרשעים מסתכלים בעיניהם ומחפשין בידיהן ומהרהרין בלבם למצוא איזה עון שהקדוש ברוך הוא שונא שיעשו אותו וכן הוא אומר (דברים יב) כי כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו. אוי להן לרשעים שכולם הם און ומרמה ואין עושין אמת בין איש לחברו . דברי פיהם און ומרמות ומהרהרים באון ועולין על משכבם וחושבים און . וכן הוא אומר (תהלים לו) און יחשוב על משכבו. מהו יתיצב על דרך לא טוב. שנתן

פירוש מהר״י הכהן

[ונחל עדניך] . פי׳ בנוזי הלהות מטה חותו לעול : [מדינך] . על גן עדן בפני עלמו מביה רחיה מדכתיב עדניך בלשון רבים כבגול הה״ הגו״ן וח״ד פרנוי בין ע״ן לכ״ף תלת כתיב עדנך בקמץ התה בגו״ן :

שנתן להם ב' דרכים אחת טובה ואחת רעה והן עוזבין את הטובה והולכין ברעה. וכן שלמה אומר (מִשלֵי ב) העוזבים אורחות יושר השמחים לעשות רע :

ה' בשמים חסדך וכי בשמים הוא החסד והלא אין חסד אלא בארץ. אלא הרשעים מסלקין החסד. צדקתך כהררי אל. אמר הקדוש ברוך הוא לרשעים הצדקות האלה שאני מסגל למי שעושה תשובה והוא נוטלן. (שנאמר) (תהִלִים לט) צדקתך כהררי אל. כשם שאין מנין להרים כך אין מנין לצדקות וכשם שאין קצבה לתהום כך אין קצבה למשפטים של הרשעים. וכשם שההרים גדולים כך הצדקות גדולות. וכשם שאין מי תהום שוין כך אין משפטן של רשעים שוים. רבי יאשיה הגדול אמר צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה. וכשם שההרים כובשין על התהום שלא יעלה ויציף את העולם כך הצדקות כובשות את העונות שלא יאבדו אותם מן העולם וכן מיכה אומר (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו :

כי עמך מקור חיים באורך נראה אור· א"ר יוחנן עובדא הוה בחד בר נש היה מדליק את הנר בלילה והיה כבה ומדליכו כבה ומדליקו אמר עד מתי אהיה מתיגע והולך ממתין אני עד שתזרח השמש ואני הולך לאור החמה. כך ישראל נשתעבדו במצרים עמדו משה ואהרן וגאלם. חזרו ונשתעבדו בבבל וחוזרין ונגאלין על ידי חנניה מישראל ועזריה. חזרו ונשתעבדו ליון ונגאלו ע"י מתתיהו השמונאי ובניו. וחזרו ונשתעבדו באדום אמרו ישראל הרי נתיגענו נגאלין ומשתעבדין אין אנו מבקשים שיאיר לנו בשר ודם (למטה) אלא הקדוש ברוך הוא שנ' (תהִלִים קיח) אל ה' ויאר לנו. אמר ר' שמעון בן לקיש אמר הקדוש ברוך הוא לישראל מבקשים אתם לספות עם העכו"ם בעולם הזה אמרו לפניו רבונו של עולם (שם קמא) אל תט לבי לדבר רע. למה שהן עוללות עלילות שנאמר התעולל עלילות ברשע. אפילו במנות הנעימות שלהן אין אנו מבקשים שנאמר (שם) ובל אלחם במנעמיהם ובמה אנו חפצים במנות שלך. כי עמך מקור חיים באורך וגו'. א"ר אושעיא בשם ר' פנחס עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל הגוים לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך. א"ר שמואל בר נחמני על ידי שישראל משמשין בעולם הזה לאור החמה ולאור הלבנה אבל לעתיד לבוא אינן צריכין להן שנאמר (שם) לא יהיה לך השמש לאור יומם ומי מאיר להם הקב"ה שנאמר (שם) והיה לך ה' לאור עולם. א"ר פנחס בשם ר' ראובן עתיד הקב"ה להביא לתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשם שנאמר (שם ב) נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. אמר ר' יהודה ולא עוד אלא שהן עתידין לומר מיני זמר לישו אל (שנאמר ויכוננו עיר האלהים בשיר) :

משוך חסדך ליודעיך. א"ר יצחק הוי מושך חסדך לאומות העכו"ם. א"ר ינאי אם אדם מדליק נר בשעת האורה מה הנאה יש לו ואימתי יש לו הנאה בשעה שמאיר לו בשעת אפילה. ואותו חסד שעשו ישראל במדבר הוא מתוקן להם מאותה שעה מימי משה ואימתי נפרע להם בשעת השכה בימי ירמיה שנאמר (ירמיה ב) הלוך וקראת באזני ירושלים. הוי משוך חסדך ליודעיך. א"ר יצחק (קהלת א) דור הולך ודור בא אומה נכנסה ואומה יוצאת והארץ לעולם עומדת אלו ישראל שהן עומדים לעולם ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג) כי תהיו אתם ארץ חפץ וכן הוא אומר (שופטים יח) עד יום גלות הארץ וכי הארץ גולה אלא אלו ישראל שגלו. א"ר ר"א בר כהנא שני דורות נשתמשו בשם המפורש אנשי כנסת הגדולה ודורו של שמד. מעשה בר' יהושע ב"ל שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עוסקין במערת רבי שמעון בן יוחאי ונתקשה רבי יהושע בן לוי בהלכה אמר לו אליהו מבקש אתה לשאול אותה לרבי שמעון בן יוחאי בא ואני מעמיד אותו לך מיד הלכו להם וקרא אליהו לרבי שמעון בן יוחאי וענה אותו מיד אמר לו בן לוי בא לשאול לך בהלכה ולא היה חפץ אמר לו אליהו כדי הוא בן לוי לראותך כשר הוא. אמר לו אילו היה צדיק לא נראתה הקשת בימיו ואעפ"כ כל ימיו של בן לוי לא נראתה הקשת ויש אומרים אף בדורו של צדקיהו היו יודעין בשם המפורש שנאמר (ירמיה כא) כה אמר-ה' הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם ווהו שם המפורש שהיו יוצאין ולא היו עושין מלחמה ונופלין השונאין לפניהם וכיון שגרמו העונות וחרב הבית היו נופלין ביד שונאיהן. רבי איבו ורבנן אמרי המלאכים היו מקלפין את השם שהיה חקוק עליהן. ורבנן אמרי מעצמו היה נקלף וכיון שחרב הבית התחילו יוצאין למלחמה ונופלין שנאמר (תהִלִים לח) אין מתום בבשרי מפני זעמך :

מזמור לז

לדוד אל תתחר במרעים. זש"ה (משלי ג) אל יקנא לבך בחטאים. ובמה תקנא (שם) ביראת ה' כל היום. אל תקנא בנרו של רשעים. ראה כמה שמן יש בו רביעית או שמינית

(אין לו אחרית) השמן שלם והנר מתכבה וכן הוא אומר (שם כד) לא תהיה אחרית לרע ׳ ואומר (שם) נר רשעים ידעך הלכה האורה שלו. לכך דוד אומר אל תתחר במרעים קנא בנר שאינו נדעך לעולם ואין הנר שלו פוסקת שנא׳ (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור. לכך אל יקנא לבך. אמר הקב״ה קנא כי שאילולי הקנאה אין העולם מתקיים לפי שאין אדם נושא אשה ובונה בית שאלמלא הקנאה שקינא אברהם להקב״ה לא היה קונה שמים וארץ. ואימתי קינא כשאמר למלכי צדק כיצד יצאתם מן התיבה אמר לו בצדקה שהיינו עושים אמר לו וכי מה צדקה היה לכם לעשות וכי עניים היו שם והלא לא היה אלא נח ובניו ועל מי הייתם עושים צדקה אמר לו על החיה והבהמה והעוף לא היינו ישנים כל הלילה אלא היינו נותנין לפני זה ולפני זה פעם אחת איחרנו את עצמנו ויצא אבי משובר. אותה שעה אמר אברהם מה אלו אלולא שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף לא היו יוצאין משם ובשביל שאיחר עצמו כמעט קיבל שברו ונשבר. אני אם אעשה עם בני אדם שהם בדמות וצלם של המלאכים על אחת כמה וכמה שאנצל מן הפגעים מיד (בראשית כא) ויטע אש״ל אכילה שתיה לויה. וכן שלמה אמר (קהלת ד) וראיתי את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו. לכך אל יקנא לבך בחטאים:

כי בחציר מהרה ימלו אמר הקב״ה אין הרשעים כלום חציר הם תוהלתם וכן הוא אומר (תהלים צב) בפרוח רשעים כמו עשב מפריחין כזה העשב ומתייבשין וכן בלרד אומר (איוב ח) רטיב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא ועד מתי לפני שמש עד שלא תבא תקופת תמוז מתיבשין ואח״כ נעשין קוצין ולהיכן הם הולכים באש שנאמר (תהלים קיח) דועכו באש קוצים ולכך כירק דשא יבולון:

בטח בה׳ ועשה טוב. אמר לו הקב״ה לדוד אם הראה שאני עושה טובה לרשעים אל ירע לך כל כך תוסיף ועשה טוב ואין טוב אלא תשובה שנאמר (הושע יד) כל תשא עון וקח טוב ומה אם הרשעים שהן מכעיסין לפני ואין לי מהם תועלת עשיתי עמהם טובה עמך שאתה בוטח בי ואתה עוסק בתורה ואתה עושה משפט וצדקה ומקרא מעיד עליך שנאמר (ד״ה א יח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה על אחת כמה וכמה. לכך בטח בה׳ ועשה טוב. ולמה היה דוד דומה לפועל שהיה עושה כל ימיו אצל המלך ולא נתן לו שכרו והיה אותו הפועל מיצר ואומר שמא לא אוציא בידי כלום אחר זמן שכר המלך פועל אחר ולא עשה עמו אלא יום אחד האכילהו והשקהו ונתן לו שכרו משלם. אמר אותו הפועל ומה זה שלא עשה אלא יום אחד כך אני שעשיתי עמו כל ימי על אחת כמה וכמה התחיל שמח בלבו. כך אמר דוד (תהלים ד) נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. אימתי שמחה בלבי כשראיתי אותך מה עשית לרשעים מעת דגנם ותירושם רבו. רבי אלעזר אומר מתוך שלותן של רשעים בעולם הזה תדע מהו מתן שכרם של צדיקים בעולם הבא. מה אם הרשעים כך הצדיקים עאכ״ו. הה״ד נתת שמחה בלבי. (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

מזמור לה

מזמור לדוד. ה׳ אל בקצפך תוכיחני. זש״ה (ירמיה י) יסרני ה׳ אך במשפט. במשפט אין כתיב כאן אלא אך במשפט יסרני בייסורין טובים וכך הוא אומר (משלי יט) יסר בנך כי יש תקוה. יסרהו אבל לא למות הזהר אל תמיתהו (שם) ואל המיתו אל תשא נפשך. אמר דוד אל בקצפך תוכיחני טובה היא התוכחה וכן הוא אומר (משלי ג) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח, אבל לא בקצף. לכך נאמר אל בקצפך אמר דוד טובים הם הייסורין וכן אומר (תהלים צד) אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אבל קצרי הרוח אנו ואין בנו כח לקבלם ׳ אמר דוד להקב״ה רבון כל העולמים אנו חוטאין ואתה קוצף מתוך כך אין אנו נגאלין אלא כבוש לנו אחת אחת וכן הוא אומר (מיכה ז) ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו לכך אל באפך תוכיחני. האורג הזה בזמן שהוא אורג ויודע שהשתו שלו הוא יכול לעמוד הוא אורג בחזקה ובזמן שאינו יכול לעמוד אינו מכה בחזקה ואנו המסכת ואתה האורג ואין בנו כח לעמוד לא לקצף ולא לחמה. וכן הוא אומר (תהלים ל) מה בצע בדמי ברדתי אל שחת. מי שאינו יודע להכות מכה במטה על העין או על הראש ומי שיודע להכות כופתו ומכהו על גבו לא על ראשו ולא על פניו כדי שלא יסמא את עיניו או על דבר שאין בו סכנה. וכן הוא אומר (זכריה ג) מה המכות האלה בין ידיך וגו׳ המכות האלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים שנאמר אין מתום בבשרי מפני זעמך. התחילו

פירוש מהרז״ו הכהן

[ואימתי קינא] , עיין לקמן [ויצא אבי] , פי׳ מלכי צדק הוא שם בן נח לכן אמר אבי [ואל המיתו וגו׳], סיפא דקרא דיש בנך הוא:

התחילו ישראל אומרים (עזרא ט) כי עונותינו רבו למעלה ראש. אמר רבי יצחק משל למה הדבר דומה לאדם שהיה עובר בנהר והיו רגליו שוקעות והמשוי עליו אמרו לו העבר חמשוי מעליך ואתה שולף את רגליך. כך אמר הקב"ה לישראל מפני מה אתם אומרים (תהלים קל) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד. ישוב רשע מדרכו הרעה הניחו מעשיכם הרעים ואני מרחם אתכם. ר' חנינא בר פפא אמר (תהלים מ) כל נפלאותיך ומחשבותיך שיברור אברהם את הגליות עלינו כדי שנעמוד על העולם. אמר ר' שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן הראה הקב"ה לאברהם את הגליות וכו' במזמור נ"ב:

מזמור לט

למנצח לידותון מזמור לדוד. אמרתי אשמרה דרכי. וש"ה (משלי טו) מענה רך ישיב חימה ודבר עצב יעלה אף. קשה לשון הרע מע"ז כי כשחטאו ישראל במדבר לא נחתם עליהם גזר דין עד שחטאו בפיהם וכן הוא אומר (דברים א) וישמע ה' את קול דבריכם. ואומר (במדבר יד) חי אני נאום ה' אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם: (מלאכי ב) הוגעתם ה' בדבריכם הוגעתם לי במעשיכם אינו אומר אלא בדבריכם וכן הוא אומר (ישעיה ג) כי כשלה ירושלים ויהודה נפל (ירמיה יב) היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה וגו' וכי בקולה שנאה והלא בקולה אהבה שנאמר (שיר ב) השמיעיני את קולך אלא בקולה אהובה ובקולה שנואה אמור מעתה (משלי יח) מות וחיים ביד לשון:

מעשה היה במלך פרס שנטה למות אמרו לו הרופאים אין לך רפואה עד שיביאו לך חלב לביא ונעשה לך רפואה. ענה אחד מהם ואמר לו אם רצונך אלך אני ותן לי עשרה עזים אמר לעבדיו ונתנו לו הלך לגוב אריות והיתה שם לביא אחת מינקת גוריה. יום ראשון עמד מרחוק והשליך לה אחת ואכלה. יום שני נתקרב לה מעט והשליך אחרת. וכן בכל יום ויום עד שהיה משחק עמה ולקח מחלבה והלך לו. וכשהיה בחצי הדרך ישן וראה חלום שהיו כל איבריו מהרסין זה עם זה. אמרו הרגלים אין בכל האיברים כמותנו שאם לא היינו אנו הולכין לא היה יכול להביא מן החלב. ענו הידים אין כמותנו שאם לא היינו אנו שחלבנו לא היה עושה דבר. העינים אמרו אנו למעלה מן הכל שאם לא היינו מראים לו את הדרך לא היה נעשה. ענה הלב ואמר אני למעלה מן הכל שאלמלא לא נתתי לו העצה לא הועיל כלום. ענה הלשון ואמר להם אם לא הייתי אני מה הייתם עושים. ענו לו כל האברים ואמרו לו לא יראת להדמות אלינו ואת סגורה ונתונה במקום חשך ואפלה ועוד שאין בך עצם כשאר כל האברים. ענה להם הלשון ואמר היום תאמרו שאני מלך ושליט עליכם. שמע האיש את הדברים האלה ונתפחד והקיץ משנתו והלך לו לדרכו והגיע במקום ונכנס אצל המלך ואמר לו הא לך חלב כלביא. מיד קצף המלך וצוה לתלותו וכשהיה הולך ליצלב היו כל האיברים בוכין אמר להם הלשון הלא אמרתי שאין בכם ממש אם אני מציל אתכם תודו לי שאני מלך עליכם. אמרו לו הן. מיד אמר הלשון השיבוני אצל המלך והשיבוהו אמר לו למה צוית לתלותי זו תורה וזו שכרה אמר לו הבאת חלב כלביא לקרב מיתתי. אמר לו ומה איכפת לך ויהא לך רפואה ממנו ועוד גם כן כי לבייא קורין אותה כלביא לקחו ממנו ונסוהו ונמצא חלב לבייא. אמרו לו האיברים עכשיו אנו מודים לך שאתה אמרת האמת הוי אומר (משלי יב) מות וחיים ביד לשון. אמר דוד אשמרה דרכי ראה הלשון שהוא טוב מכל הקרבנות שנאמר (תהלים סב) אהללה שם אלהים בשיר ותיטב לה' משור פר. ולכך אמר אשמרה דרכי וכן הוא אומר (שם קיט) גם ישבו שרים בי נדברו:

אשמרה לפי מחסום. וכי יש מחסום לפה אמרו הן (משלי טו) מרפא לשון עץ חיים זו התורה שנאמר (שם ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. מכאן את למד שלא נתן הקב"ה תורה ישראל אלא כדי שלא יהו עסוקין בלשון הרע ולא בדברי הבטלה. וכן דוד אומר מי רוצה לקנות העולם הבא אמרו לו ומי יוכל לקנותו אמר להם בזול שנאמר (תהלים לד) מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע. ומהו האלמנה שפתי שקר. ממה הוא נמנע (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

למנצח

פירוש מהר"י הכהן

[ומהו], פי' ומהו הרע שינצור לשונו ממנו. שזה השקר אשר עליו כתיב תאלמנה וגו'. ונקרא זה רע כאשר על ידו נמנע ונגרע מסטוב דהיינו מאותו מה שכתוב על הטוב הזה. דכתיב מה רב טובך וגו':

למנצח קוה קויתי ה'. זש"ה (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו. אין ביד ישראל אלא קווי כדי שיגאלו בשכר קוה קויתי וכן הוא אומר (איכה ג) טוב ה' לקוו. שמא תאמר (ירמיה ח) עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו קוה אל ה' וכתיב (תהלים לא) חזקו ויאמץ לבבכם. דוד שקוה לי עניתיו לכך קוה קויתי ה':

ויעלני מבור שאון וגו'. וכי דוד ירד לבור אלא אמר דוד כבר הייתי בדרך שארד לבור ולא חניתני. וכן הוא אומר (תהלים טז) תודיעני אורח חיים לכך נאמר ויעלני מבור שאון ולא עוד אלא שהעלני למרום. וכן הוא אומר ויקם על סלע רגלי. ולמה עשה לי כך בשכר הקווי ולא רצה לא זבחים ולא עולות אלא הקווי. אמרו לו מנין אנו יודעים שעשה עמם כך אמר להם מן השירה שאני אומר. ויתן בפי שיר חדש. וכי כל השירות ישנות הן. אלא אמר להם כבר הייתי הולך לבאר שחת והביאני אמרתי לו הואיל והביאותני תן לי רוחך וכן הוא אומר (תהלים נא) השיבה לי ששון ישעך שנטלה ממנו רוח הקדש אמר לו (תהלה) אתה נותן לי רוחך לכך נאמר שיר חדש:

יראו רבים וייראו. כל הרוצה לעשות תשובה יסתכל בדוד. וכן הוא אומר (ישעיה נב) עד לאומים נתתיו לכך יראו רבים וייראו. וכן הוא אומר (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים מיד אז ישיר משה:

רבות עשית אתה ה' אלהים שיברור לו אברהם את הגלות וכו' במזמור נ"ב. רבי יודן ור' אידי ורבי הכא בשם זקן אחד שאמר בשם רבי לוי לא היה יודע אברהם שיברור לו את הגלות אלא מהקב"ה והוא שישראל אומר (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו זו הגלות. באנו באש ובמים. לגיהנם שהוא של אש ומים. אמר רבי ברכיה היה אברהם כל אותו היום עומד ודומם. אמר לו הקב"ה עד מתי אתם יושב ודומם. קטע הדא מיליא. מה את מבקש גלות התחיל הקב"ה חותך את הדבר שנאמר (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית. הוי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו בשבילנו. שלא נשתעבד בגיהנם:

מזמור מא

למנצח אשרי משכיל אל דל. זש"ה (קהלת ט) עיר קטנה ואנשים בה מעט. עיר קטנה זה האדם. ואנשים בה מעט אלו האברים ובא אליה מלך גדול וסיבב אותה זה יצר הרע. ובנה עליה מצודים גדולים כמנן רברבן. ומצא בה איש מסכן זה יצר הטוב דלית כל עלמא שמעי ליה. ומלט הוא את העיר אמר דוד הואיל ולית כל עמא שמע ליה טב לי דאשמע ליה. הה"ד אשרי משכיל אל דל:

דבר אחר אשרי משכיל אל דל. זש"ה (משלי יט) מלוה ה' חונן דל. א"ר יוחנן כל מי שהוא מבקר חולים מעבירין ממנו אחד מששים בחוליו ומי שאינו מבקרו מוסיפין לו אחד מששים א"ר אבא אם כמיניה דר' יוחנן סקון לגבי ביש שיתין בני אנשא ויסקון ליה א"ל ובלבד שיהיו אוהבים אותם כנפשם ואעפ"כ מרויחין לו. ר' אלעזר אמר מי שהוא קובר מת מצוה. ר' אבא אמר מי שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע. ר' אסי אומר מי שהוא נותן פרוטה לעני שנאמר ישמרהו ויחייהו. ומאי טעמיה דמאן דאמר שהוא משכיל יצר טוב על יצר רע שנא' אשרי משכיל אל דל. מאי טעמיה דרבי יוחנן דאמר מי שמבקר חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. ומאן דאמר קובר מת מצוה שנאמר ואושר בארץ:

דבר אחר אשרי משכיל, אמר רבי יונה אשרי מי שהוא משכיל עליו להחנותו. כיצד אדם גדול היה וירד מנכסיו משכיל עליו וחולך אצלו ואומר לו לפלוני שמעתי עליך שירושה שבאה לך ושפלוני חייב לך אלוה לך ואתה פורע לי לכשתבא לידך. וזהו משכיל. ביום רעה ימלטהו ה'. אין לך יום רעה אלא יום המיתה יום יציאת הנפש. אמר הקב"ה מה אעשה לך ביום רעה אמלטך שנא' ביום רעה ימלטהו ה'. ד"א אי זה יום הוא שכתוב בו (מלאכי ג) כי הנה יום בא בוער כתנור. מה כתיב בתריה (שם) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה מהו שמש צדקה

פירוש מהרז"ו הכהן

[בדרך], פי' בדרך המתים שאירד עליהם לבור גיהנם [ובכן יבנן], פי' וכתיב בתריה ורוח נדיבה וגו' [אמר לו התהלה] כאי א"ל תהלה וכו' אינגו בילקוט ואינו מתיישב. [במצרים], פי' וכתיב נמי בתריה וייראו כעם לכן כאן ג"כ יראו רבים וייראו, מיד ויבטחו כו' כמו התם מיד ויאמינו כו' וכן כאן שיר חדש דהכא אז ישיר [שיברור לו], פי' שנתן לו ברירה או מלכיות או גיהנם לבניו כשיחטאו ולמדו שיברור מלכיות כדמפרש ואזיל [קטע הדא מיליה]. בילקוט יש מגילת ויסים אין שיהיה פירושו הוא נער שאמר לו חתוך והבר נערה ממך והבר לך אחד כי הוא היה יושב ודומם ומצטער איזה מהם טוב לו לברור והסביר לו הש"י פנים כבדרך שאלה מה אתה מבקש מלכיות כדי שיבין וידע לברור זה ובזה התחיל הקב"ה חותך ומ' כי גבריא מן קבהריס סרחה לו במלכיות [כמנן], פי' והכא לו פרנסתו כמן ליה [מעבירין ממנו], פי' מכמולם וכן ששים

צדקה אותה הצדקה שעשיתם היא עומדת לכם לאותו היום. וכן הוא אומר (ישעיה נח) ותפק לרעב נפשך. ומהו ונפש נענה תשביע. הנפש הזאת אין לה טובה אפילו כל מעדני עולם אתה מאכילה ומרעיבה שעה אחת היא מבקשת לצאת מיד ולנוע את מאכלה ומהו וזרח בחשך אורך. ואם חלה מה שכרו ה' יסעדנו. שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. וכי יש ערש של דוי. כשאדם חולה ביום ראשון אז מה הוא עושה צריך תפלה וכן יום שני ויום ג' ביום ד' אומרים מה עשה אומר דוי הוא. אותה שעה אמר הקב"ה נעשה דוי בעיני כל אדם אני סועדו ומעמידו עכשיו לכך יסעדנו על ערש דוי. ומהו כל משכבו הפכת בחליו כל מה שחטא כל הימים שהיה עומד על רגליו הקב"ה הופך עליו חליו לכך כתיב כל משכבו הפכת. אמר דוד אני איני כן אלא אמרתי ה' חנני. אויבי יאמרו רע לי. וכי אויבים היו לו לדוד והכתיב (שמואל א יח) וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד. ואומר (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. אלא מי הם אויביו אותם שרוצים לעשוק ולחמוס ולא היה מניחן לכך הן אויביו:

ואם בא לראות שוא ידבר לבו. נכנסין לבקרני אומרים לי הקב"ה ירחם עליך ובפיהם מתפללין עלי אבל בלבם יבקשו און לי בפני מתפללין וכשיוצאין לחוץ ידברו. יחד עלי יתלחשו. מהו דבר בליעל יצוק בו. אמרו פקח הוא דוד יודע על מה עושה את הדבר הזה יכול הוא לעמוד אלא רטאי הוא כדי להכיר דעת של כל אחד ואחד לכך נאמר דבר בליעל אומרים לי מי אמר עליך דבר זה שמא אדם נכרי אומר להם איש שלומי אשר בטחתי בו אמר דוד איני נותן את דבריהם בלבי אלא אני בוטח בך. ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם. אמר לו דוד מה אתה משלם להם רעה אמר חס ושלום ואני בחלותם לבושי שק. כשחליתי הם היו מתפללים עלי שאמות וכשהם חולים אני מתפלל עליהם ומתכסה שק. ענתי בצום נפשי אמרו לו דוד מי יודע מה השק הזה ומה אתה מתפלל עליהם אמר להם אם כן יבא עלי ותפלתי אל חיקי תשוב לכן ואתה ה' חנני. והקב"ה אומר לו הואיל ועשית כן יודע אני כי חפצת בי. ואני בתומי תמכת בי. ומה יש לי לעשות על זאת לברכך. **ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם אמן ואמן:**

מזמור מב מג

למנצח לבני קרח זש"ה (משלי טו) אורח חיים למעלה למשכיל **במזמור כאיל תערוג על אפיקי** מים. כאילת אינו אומר אלא כאיל זכר ולא נקבה מה האילת הזאת כשיושבת על המשבר היא מצטערת ועורגת להקב"ה והוא עונה לה כך קראו בני קרח מצרה להקב"ה והוא ענה אותם לכך כאיל תערוג. ומהו על אפיקי מים האילת הזו חסידה שבחיות ובזמן שהחיות צמאות וכו' במזמור כ"ב. דבר אחר כשם שהאילת עורגת להקב"ה כך אסתר אומרת (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה. צמאה נפשי. וממה את צמאה א"ל איני צמאה לא לאכול ולא לשתות אלא צמאה לך נפשי לראות פניך:

לך אמר לבי בקשו פני לכך נאמר צמאה לך נפשי. **היתה לי דמעתי** מכאן את למד שהבכיה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול. וכן אלקנה אומר לחנה (ש"א א) למה תבכי וגו' ואומר (שם) ויאמר לה אלקנה אישה למה לא תאכלי מכאן שהבכיה משבעת. לכך היתה לי דמעתי לחם. אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי. נזכרת אני מה עשית לאבותינו במדבר שאמרו (שמות לב) אלה אלהיך ישראל ואני נזכרת ונשפכת עלי נפשי. ד"א נזכרת אני מה שאמר משה (במדבר כט) אלה תעשו במועדיכם:

כי אעבור בסך אדדם. מהו בסך כשעולין לרגלים לראות פניך בסקפטיות (כמו סוכה) והיינו באים אנו ובנינו בחיל גדול והאומות דוממין לפנינו לכך כי אעבור בסך אדדם עד בית אלהים כשהיה בית המקדש קיים האומות דוממין לפני ועכשו אני דוממתי לכך אדדם. בקול רנה כשהייתי עוברת במה הייתי עוברת בקול רנה ותודה. ומהו המון חוגג לשון יוני הוא הוגים של מים כשם שלא היה להם לחוגים של מים שיעור כך לא היה להם לישראל שיעור כשעולים לרגל לכך המון חוגג:

מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו כבראשונה ובשנים שחזרנו ונשתעבדנו

פירוש מהר"י הכהן

מוקיפים לם לין מבקרין [ומעמידו עכשיו], עיין ברש"י בפסוק זה ונראה מתם שלריך לסיות ביוה שביעי סענין הזה כי הוא סוא דוה ביותר [אני איני כן], פי' רש"י אני אין לי מבקרים [אמר לו]. פי' הקב"ה [במועדיכם], פי' על הקרבנות אמר כן וכפלו בעונינו מבלי באי מועד וכדמפרש ואזיל [בסקפטיות], לדעת הערוך פי' בלשון אבכנו וזקין, כלומר מכוסה ונגונ [...] על הרגלים לכך נאמר כאן [חוגים של מים], פי' מרום ונאלי מים:

ונשתעבדנו כשיושיענו מן העכו"ם ישועה שאין אחריה שעבוד לכך כי עוד אודנו. אלה עלי נפשי תשתוחח אמרה כנסת ישראל אני מתקנאה ומשתוחחת כשאני רואה שלותן של העכו"ם וכועסת ואתה מה איכפת לך ועלי נפשי תשתוחח. על כן אזכרך מארץ ירדן נזכרת אני כשעברתי את הירדן מה עשית לנו אע"פ שהכעסנוך בשטים עשית לנו נסים כשהעברתנו את הירדן וכן הוא אומר (יהושע ג) וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים. נזכרת אני צרות והנסים שעשית לנו והושבים אנו דברים אחרים כמה דאמר (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' אנה הוא הכח ואנה היא המדה ואומר (תהלים עז) חלותי היא וכי יש חולי למעלה אלא שנשתנית ימין של מעלה. אמר להן הקדוש ברוך הוא (ישעיה נט) הן לא קצרה יד ה' מהושיע אלא (שם) כי אם עונותיכם היו מבדילים הוי על כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער. חרמון זה סיני מהר מצער זה בית המקדש שנאמר (שם סג) למצער ירשו עם קדשך. ולא עשית לנו נסים כמו שעשית להם. ומה עשית לי. כל משבריך וגליך עלי עברו. ואם תאמר שאין לי זכות והלא צוית אותם שישהטו את הפסח בלילה ושחטו אותו ויצאו ממצרים וכן הוא אומר יומם יצוה ה' חסדו. אומרה לאל סלעי. אותן שהיו במצרים לא עשו אלא מצוה אחת ויצאו אני שכל המצות שצוית לי אני עושה למה שכחתני. את חדש האביב אני משמרת וחג שבעות אני עושה. באחד לחדש השביעי הזה. בעשור לחדש. ובחמשה עשר לחדש אני עושה מהו (במדבר כט) (באחד) לחדש השביעי הזה וכי לא יש שביעי אלא זה אלא שאהא אומר לי בכל שנה ושנה לזה שיבא אני גואלך' בא ולא גאלתני הוי אומרה לאל סלעי למה שכחתני. ואתה כתבת עלי כי אתה אלהי מעוזי. עד שגאלת אבותינו ממצרים לא נתנו לך עוז (שמות טו) עזי וזמרת יה אני איני כן עד שתגאלני אני נותן לך עוז הוי כי אתה אלהי מעוזי. ולא זה בלבד אלא עזי ומעזי. וכן הוא אומר (ירמיה טז) ה' עזי ומעזי. למה קודר אתהלך גאלני כמו שגאלת לאבותינו מן הלחץ שהיו לחוצים וכן הוא אומר (שמות ג) וגם ראיתי את הלחץ אין לי אלא לחץ לכה קודר אתהלך הלא שלחת להם את הגאולה שנאמר (תהלים קה) שלח משה עבדו וכן שלח לנו שנים כנגדן שנאמר שלח אורך ואמתך. אמר להם הקדוש ברוך הוא (מלאכי ג) הנני שולח לכם את אליה הנביא הנה אחד והשני (ישעיה מב) הן עבדי אתמך בו לכך נאמר שלח אורך ואמתך כשם שאמר לו תביאמו ותטעמו. ולהלן הוא אומר יביאוני אל הר קדשך ואבואה אל מזבח אלהים במה אבא ביתך בעולות מה יש לי לעשור אלא הודיות. וכן אסף אומר (תהלים עט) ואנחנו עמך וצאן מרעיתך

מזמור מד

למנצח לבני קרח משכיל. אלהים באזנינו שמענו. זה שאמר הכתוב (ישעיה סג) מוליך לימין משה וגו' מכאן אתה למד שלא היה ביד ישראל כשיצאו ממצרים מעשים שיגאל בהם ולא מעשה אבותם ולא בזכותם נקרע הים אלא לעשות לו שם וכן הוא אומר (שם) כבהמה בבקעה תרד. וכשנגאלו ממצרים אמר להם משה לא במעשיכם אתם נגאלין אלא למען תספר באזני בנך ליתן שבח למקום שבניו מספרים כבודו בין העכו"ם וכן הוא אומר (תהלים צו) שירו לה' שיר חדש ספרו בגוים כבודו. וכן אמרו בני קרח אבותינו ספרו לנו והלא הם עצמם מספרים שיצאו ממצרים. ומה כבודו של הקדוש ברוך הוא שמספרים בניו בין העכו"ם אלא שהיו מתנבאים על הדורות אמרו בני קרח לאבותינו עשית ולא לנו מה הנאה יש לנו במה שעשית לאבותינו ואימתי יש לנו הנאה כשתעשה עמי אות לטובה (תהלים פו) עשה עמי אות לטובה. ראשונים בימי אברהם פעלת פעולה גדולה שנאמר (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה. אף בניו במדבר פעלת להם ולהם רצית ולא לנו וכה"א (תהלים פה) רצית ה' ארצך: כי שחה לעפר נפשנו. א"ר יצחק אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם (בראשית יג) ושמתי את זרעך כעפר הארץ. וכתיב (שם) קום התהלך בארץ הוי כי שחה לעפר נפשנו. מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. אם יש בנו מעשים עשה עמנו ואם לאו עשה למען שמך שנאמר ופדנו למען חסדך. אמר רבי ברכיה אי מטית מלכותא דאמהילא לעפרא צפה ליה ועה. אמר הקדוש ברוך הוא הרטיבו מעשיכם כשושנה ומיד אני גואל אתכם מה כתיב בתריה למנצח על שושנים:

למנצח

פירוש מהרז"ו הכהן

(מס' אלהים נין), עיין בילקוט (ימין של מעלה), פי' כמו שכתב בתהלים שנים ימין עליון (מרעיתך), פי' וכתיב בסוים

למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. זה שאמר הכתוב (שיר השירים ה) דודי ירד לגנו אלו בני קרח. ולא היו נכרים וכל מי שרואה אותן אומר קוצים הם למה שהיו עם הקוצים ומה דרכן של קוצים לאש. שנאמר (ישעיה לג) קוצים כסוחים באש יצתו וכתיב (שמות כב) כי תצא אש ומצאה קוצים וכתיב (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' והאכל. ובני קרח שהיו שושנים נלקטו מבין הקוצים שלא יאכלו עמהם וקפץ הקדוש ברוך הוא עליהם והצילם. משל למלך שנכנס למדינה ובאו בני המדינה לעשות לו עטרה של זהב מקובעת באבנים טובות ומרגליות יצאו ואמרו להם אין המלך מבקש עטרה של זהב יש כאן שושנים מיד שמחו בני המדינה. כך קרח ועדתו אומרים מבקש הקדוש ברוך הוא מתנות של זהב ואמר להם הקדוש ברוך הוא (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב ואפילו דקטרת (ישעיה א) קטורת תועבה היא לי ומה אני מבקש של שושנים. אמרו בני קרח אנו שושנים אמר להם הקדוש ברוך הוא נצחתם הוי למנצח על שושנים שיר ידידות, בשלשה דברים נאמר המזמור הזה בניצוח במשכיל בשיר כנגד שלשה בני קרח. ומפני שהם שלשה נאמר בשלשה ידידות אמר הקדוש ברוך הוא כל אחד ואחד מהם ידידות הם לפני מנין אתה יודע שהיה משה ואהרן וכל הגדולים באין לשמוע שירתן של בני קרח שנאמר למנצח לבני קרח משכיל וגו'. משמיע לידידים של הקב"ה לכך נאמר שיר ידידות. ומלמדים לומר שירה להקב"ה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה':

דבר אחר זה שאמר הכתוב (הושע יד) אהיה כטל לישראל פסוק זה נאמר לעולם הבא כשם שאין הטל מזיק לכל בריה כך הצדיקים לעתיד לבא עתידין לשבוע מזיו השכינה ואינן ניזוקין שנאמר (תהלים יז) שובע שמחות את פניך. אמרו ישראל לפני הקדוש ברוך הוא רבון העולמים אימתי את גואלני אמר להם לכשתרדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם שנאמר (הושע ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו. אמרו בני קרח בירידה התחתונה אנו כמה דאמר (תהלים מד) כי שחה לעפר נפשנו מה כתיב אחריו קומה עזרתה לנו. ואמר להן הקדוש ברוך הוא הכל תלוי מכם כשם שהשושנה הזו מפרחת ולבה למעלה. אף אתם תעשו תשובה לפני ויהא לבבכם מכוון למעלה כשושנה הזאת. ואותה שעה אביא גואל שנא' (הושע יד) אהיה כטל לישראל ואימתי כשיפרח כשושנה לכך נאמר למנצח על שושנים:

רחש לבי דבר טוב. להודיעך שלא יכלו להתודות בפיהם אלא כיון שרחש לבם בתשובה קבלם הקב"ה וכן אומר (דה"א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם וכל מחשבות אינו אומר אלא (שם) וכל יוצר מחשבות. ומהו וכל יצר עד שאין האדם צר את המחשבה בלבו הקדוש ברוך הוא מבין. וכן בני קרח לא היו יכולין לומר שירה בפיהם אלא רחש לבם בתשובה ומיד קבלם ולמה לא היו יכולין לומר שירה בפיהם שאול פתוחה מתחתיהם ואש מלהטת סביבותם. וכן הוא אומר (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה'. (תהלים קו) תפתח ארץ ותבלע דתן ותבער אש בעדתם. והיו בני קרח רואין שאול פתוחה מכאן ואש מכאן ולא היו יכולין להתודות בפיהם לכך רחש לבי. וכי לא היו שלשה ולמה אמר רחש לבי אלא ללמדנו מה שכיון זה בלבו כיון זה בלבו ושלשתן היו שוין בלב אחד. אומר אני מעשי למלך אם רחש למה אמירה ואם אמירה למה רחש אלא כך אמרו אם בלבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו להקב"ה לכך אני אומר מעשי למלך. ד"א רחש לבי בנבואה שנתנבאו בנבואה לעתיד לבא. וכן חנה אומרת (ש"א ב) ה' ממית ומחיה:

דבר אחר למנצח על שושנים. משל למטרונית שראתה שלשה יוצאין ליצלב ופדתה אותם. אחר ימים ראתה אקלפרין טעונין קונטבריא של מלך. כך בני קרח חלקו עם אביהם לקרח בליעת הארץ ובניו שעשו תשובה נעשו נביאים ונעשו שושנים. רחש לבי משל למי שמבקש לעלות לבימה נטל קוטרים ונתן לדיין אמר לו למה לא כתבתו אמר לו לא היה לי פנאי. כך בני קרח לא היה להם פנאי לומר בשפתותיהם ואמרו בלבם. לכך כתיב אומר אני מעשי למלך. משל למי שהיה הולך לבימה מצאו בעל חובו אמר לו תן לי את חובי אמר לו המתן לי עד שארד מן הבימה ואח"כ אפרע לך. כך אמרו בני קרח אין לנו פנאי לומר שירה וכשנפנה אומר אני מעשי למלך. תחת אבותיך יהיו בניך. א"ר אלעזר ברבי יוסי עתיד כל אחד ואחד

מישראל

פירוש מהר"י הכהן

בתהלים נודה לך וגו' [כשלשה], בילקוט יש כנגד ג' בני קרח ג' אמרו ג' מהו ג' ידידות אמר הקב"ה וכו' [ובני ישראל יחדו], פי' וזה כתיב מיד אחר שנזכרה ירידתם כנפלאה בכל הפרשה בלפני זה לא עמי לא רוחמה וכל הענ' שם [כשיפרחת כשושנה], פי' באחר אהיה כטל לישראל כתיב פרח כשושנה [אקלפרין], פי' מכניים למלך בשוהין שבט מלכות לפניו [וקינטבריא], פי' שבט מלוכה [קונטבריא], נ"ל בי"ת של מלת קונטבריא הוא יתירה וצריך להיות קונטרא ועיין בערוך

בערך

מישראל להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך וכמה היו אבותינו כשיצאו ממצרים ששים רבוא. א"ר אברו ואל תתמה שהרי תרנגולתא ברא ביומא רבה ילדה תרי ביעי וביומא זוטא רדא הה"ד (ישעיה סה) כי כימי העץ ימי עמי:

מזמור מו

למנצח לבני קרח על עלמות שיר. זש"ה (איוב ט) עושה גדולות עד אין חקר. אין אדם יכול לספר נפלאותיו של הקב"ה וכן הוא אומר (תהלים קלו) לעושה נפלאות גדולות לבדו הוא לבדו יודע נסים ופלאים שהוא עושה עמך כך אמרו בני קרח על עלמות שיר מעולמין הם הדברים שראינו ואין אנו יודעין מה ראינו. דבר אחר על עלמות שיר שני עולמים ראינו של צדיקים ושל רשעים ראו דרכן של אותן שהיו בוטחין בחילם שנא' (שם מט) הבוטחים על חילם אותה שעה מה הן יכולין לעשות אין עושרן עומד להן. וכה"א (צפניה א) גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם. ואל יאמר אדם אביכשר ובזכותו אני נמלט אין אברהם מציל את ישמעאל בנו ולא יעקב לעשו אחיו. וכה"א אח לא פדה יפדה איש ומהו אח הצדיקים אומרים על אותו היום אח מה קשה. אח לא פדה יפדה. ולמה יקר פדיון נפשם אמר להן הקב"ה ולא אמרתי לכם קחו אותו עד שהוא בזול. אני כתבתי (שמות כג) ושוחד לא תקח ואמרתי תנו לי שוחד ואני מקבלם מכם שנא' (משלי יז) שוחד מחיק רשע יקח אילו אותה שעה נתתם לי הייתי מקבל מכם עכשיו איני מקבל מכם ואין אתם יכולים שאיני מקבל שנאמר (דברים י) ולא יקח שוחד ולמה (תהלים מט) ויקר פדיון נפשם ומהו וחדל לעולם מי שהוא חדל באותו היום לעולם ואומר (שם) ויחי עוד לנצח ולא יראה השחת ולהיכן הן הולכין אמרו בני קרח לשאול שנאמר כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר. מהו לבקר מלמד שיהיו הצדיקים יורדין בכל בקר ובקר ומבקרין אותן אמרו לבני קרח מה הצדיקים עושים באותה שעה אמר להם אלהים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד. בכל צרה וצרה שמגעת אלינו הוא נמצא לנו וכן הוא אומר (שם צא) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה. ב"ו אינו יודע מה לעשות עד שמגיע אצל. פטרונו והקב"ה אינו כן אלא עזרה בצרות. על כן לא נירא בהמיר ארץ. אמרו בני קרח אל תיראו אותו היום שעתיד הקב"ה לנער את הרשעים מן הארץ שנאמר (איוב לח) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ואומר (ישעיה סה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה. והיכן צדיקים עומדים באותה שעה (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם. אמרו להם בני קרח אל תיראו אנו רואים כל הנסים שעשה עמנו הקב"ה שנאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה והיכן היינו באותה שעה באויר היינו וכן הוא אומר (שם כו) ובני קרח לא מתו. ר' נחמיה אומר לא הוה כן אלא בשעה שנפתחה הארץ ונבלעו העמיד להן הקב"ה כתורן הספינה וכן הוא אומר (שם) ויהיו לנס. וכן אומרו בני קרח אל תיראו יודעין אנו מה עשה עמנו הקב"ה לא נירא בהמיר ארץ ואומר כי ההרים ימושו:

מזמור מז

למנצח לבני קרח מזמור כל העמים תקעו כף זש"ה (משלי כט) ברבות צדיקים ישמח העם כשהרשעים מושלים בעולם הכל נאנחים ובכל מצירין ואין אדם הולך בקומה זקופה וכן שלמה אומר (שם כח) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. קשה לפני הקב"ה יום שמשליט אדם על אדם לרע לו. וכן הוא אומר (ישעיה כח) הנה חזק ואמץ לה' כזרם ברד שער קטב כזרם מים כבירים שוטפים הניח לארץ ביד. מהו ביד יד בן אדם ששלטה על אדם כמוהו לכך נאמר כל העמים תקעו כף. למה כן (שם יד) שבר ה' מטה רשעים לכך כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ:

ידבר עמים תחתינו. אימתי כשיבתר לנו את נחלתנו את נחלת גאון יעקב. (ד"א) אימתי הוא יבתר ויתן את נחלתנו כשישב על כסא קדשו וכן הוא אומר (חגי ב) והפכתי כסא ממלכות

פירוש מהרז"ו הכהן

כערך קיסר הראשון [כימי העץ], פי' אל יקשה לך איך יאריכו כל ימי חייהם שיולידו כל כך ע"ז מביא ראיה מכתוב על שיבואו בלעתיד כימי העץ וגו' ופירש בו אונקלוס כימי אילן חייא וכבר ידענו כי גבול עץ החיים הוא מהלך ת"ק [אח לא פדה יפדה], פי' אח קדרים מלשון צער וקושי. שהצדיקים מלסערים שלא יוכלו לפדות במותם את קרוביהם [שהוא בזול], פי' יקר דריב מלשון יוקר שאומר הקב"ה לרשעים שביוקר הוא עתה פדיון נפשם וכבר בעוה"ז היו יכולים ליקחנו בזול כמו במהלך והולך [מה הצדיקים עושים], פי' מה אתם עושים [ההרים ימושו], פי' וכתיב בהריה ותבד מאמך לא ימוש הכי באפילו בהורת העולם לתוהו אין להם לירא [ד"א], בילקוט לא כתב ד"א רק שני האומתי שאלו מאמר אחד הם:

ממלכות. וכן דניאל אומר (דניאל ז) חזה הוית עד די כרסון רמיו. ואימתי הוא יושב (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש אמר כיון שעלה הקב"ה לדין ויושב על כסא לדון כיון שתוקעים בשופר הוא עולה והופך מדת הדין למדת רחמים. ועולה בדין משהשופר עולה בתרועה (זכריה ט) וה' בקול שופר ברחמים שנאמר (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים:

מזמור מח

שיר מזמור לבני קרח. גדול ה' ומהולל מאד וגו' ואלהינו אינו גדול אלא בעירו בלבד. אלא אמרו בני קרח גדול ה' במה שעשה בעירו ובמקדשו וכן הוא אומר (תהלים צט) ה' בציון גדול ורם הוא על כל העמים. לומר בעירו עשה כן בעמים לא כל שכן. וכן הוא אומר (ירמיה כה) כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה תנקו. הוי בעיר אלהינו וגו':

יפה נוף משוש כל הארץ. מהו יפה נוף שהכל מיפין לה היופי שלא היתה כמותה אעפ"י שנאמר (יחזקאל כז) בצור את אומרת אני כלילת יופי היא אמרה לעצמה אבל אחרים לא אמרו לה. וכן הוא אומר את אמרת לעצמך אבל אחרים לא אמרו לך. זהו משל הדיוט לא כמה דאמרת אמך אלא כמה דאמרינן מגיריה. אבל בציון אינו כן הכל אומרים (איכה ב) הזאת העיר שיאמרו כלילות יופי. ולא עוד אלא משוש לכל הארץ. וכן הוא אומר משוש כל הארץ. ובמה היתה משוש שהיתה משמחת כל הארץ היה אדם עובר עבירה היה דואג בלבו ולבו שח עליו. אמר שלמה (משלי יב) דאגה בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה היה הולך לירושלים ומקריב קרבן ומתכפר לו ולבו שמח עליו ויוצא משם שמח לכך משוש לכל הארץ. תדע לך שכן הוא שנאמר הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב. וכי בצפון הוא והלא אינו אלא בדרום אלא שם הוא נשחט שנאמר (ויקרא א) על ירך המזבח צפונה. מהו קרית מלך רב. רב המלך שעשה כן בעירו. בעולם הזה עשה כן אבל לעתיד לבוא אינו עושה כן:

אלהים בארמנותיה נודע למשגב. מהו בארמנותיה אלא כדרך אנשי המדינה עושין מחזרין בלילה לכל פתח ופתח כך עושה הקב"ה לעתיד לבא מעמיד משמר שנא' (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים לכך אלהים בארמנותיה:

כי המלכים נועדו. כשהיא חרבה ועברו עליה שנאמר (ירמיה כב) ועברו גוים רבים על העיר הזאת עברו עליה והכהו לכך נאמר דמה ראו כן תמהו (פס) ואמרו על מה עשה ה':

סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה. אמר רב נחמן כה שהיה הוא שיהיה כשם שנטל הקב"ה את ישראל ממצרים בענני כבוד ונשאם שנאמר (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כך הוא עושה להם שנאמר (ישעיה ס) מי אלה כעב תעופינה. ספרו מגדליה כמה גינאות עתיד להיות בירושלים וכמה מגדלים עתידים להיות אלף ותפ"ה כמה טפאות אלף ות"ת ע"ז. וכמה מטפראות אלף ותצ"ו. אמר רב נחמן כה שהיה הוא שיהיה כשם שהיו ישראל אומרים שירה והמים עולין להן כך עתיד (הקב"ה) להיות שנאמר (תהלים כז) ושרים כחוללים כל מעיני בך וכמה בריכות עתיד להיות אלף ותצ"ו בירניות כמה שערים קמ"ד י"ב לכל שבט ושבט הוי סובו ציון והקיפוה. שיתו לבכם לחילה. לחיילותיה דסלקין להו. ד"א לאותה החולה שהיא עתידה להיות חולה. ד"א לחילה לשירה פסגו ארמנותיה קטעו ברניותיה. כי זה אלהים אלהינו. רבי חלבו ורבי ברכיה בשם רבי אלעזר בשם ר' יוסי בר חנינא אמר עתיד הקב"ה לעשות חילה לצדיקים לעתיד לבא והקב"ה חל עמהן והן מראין לו באצבע שנאמר (ישעיה כה) הנה אלהינו זה קוינו לו הוי כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בשני עולמות והכל שומעין בנצחונו של הקב"ה מה שעושה עם ישראל שנאמר שמעו זאת כל העמים:

מזמור מט

למנצח לבני קרח. שמעו זאת כל העמים. זש"ה (קהלת יא) כי מתוק האור וטוב לעינים. ר'

פירוש מהר"י הכהן

[הקב"ה לדין], עיין בילקוט מה שמביא על זה בשם פסיקתא כך הוא המכוון כאן, ומוטעה קצת כאן [בעירו בלבד], פי' בתמיה [מגיריה], פי' שכניה ודיים אצלה [צפונה], פי' ושפיר קאמר תדע לך שמדייק שהמשום הוא מלך הקרבן מדכתיב גבי הר ציון ירכתי צפון שהוא ענין שחיטת הקרבן כנ"ל [תעופינה], פי' והקיפוה דרים מענין היקף ענגים [מטפראות אלף ותצ"ו], ע' על כל זה בילקוט ובערוך ערך מטפראות ובערך גנן הראשון [חולה], פי' מרקדת כדכמון ג' שיטות אחר זה על שהקב"ה עושה מחול וכו':

רבי יצחק ור׳ אבא בר כהנא רבי יצחק אמר מתוק הוא אורו של עולם הבא . אשרי אדם שיש לו מעשים טובים כדי שיראה אותו האור שנאמר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו . רבי אבא אמר מה מתוקן דברי תורה שנמשלו כאור שנא׳ (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור . אשרי אדם שרואה את התורה מלובנה כשלג שאין סוף למתן שכרה כשיבא הקב״ה לפרוע לישראל מתן שכרן על עמלן בתורה וישפיע להן בזכותה לעתיד לבא אותה שעה הן אומרים לאומות העכו״ם זכינו על שעסקנו בתורה . ומה הייתם אתם אומרים לנו לריק יגיעתם ראו מתן שכרה שנאמר שמעו זאת כל העמים ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד) וזאת התורה . האזינו כל יושבי חלד זו הארץ ולמה נקרא שמה חלד שפניהם של רשעים מעלה הלודה בגיהנם לעתיד ומי הם גם בני אדם גם בני איש . בני אדם זה אברהם שנקרא (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא . ומי הם בניו של ישמעאל ובני קטורה . גם בני איש אלו בניו של נח שנקרא איש (בראשית ז) נח איש צדיק . (ד״א) אלו העכו״ם שיורדין לגיהנם :

יחד עשיר ואביון . עשיר בתורה ואביון בתורה כולן יורדין לגיהנם . עשיר בתורה זה דואג ואחיתופל לפי שלא שמרו את התורה ירדו לגיהנם אעפ״י שהן ראשי סנהדראות . ואביון בתורה כל מי שיש סיפק בידו ללמודו ולא למד לפיכך אמרו בני קרח הואיל וכך היא מתן שכרה של תורה פי ידבר חכמות בחכמה של תורה והגות לבי תבונות בתבונה של תורה . אטה למשל אזני במשלה של תורה :

מזמור נ

מזמור לאסף . אל אלהים ה׳ . למה הזכיר שמו של הקב״ה ג׳ פעמים . ללמדך שבשלשה שמות הללו ברא הקב״ה את עולמו כנגד שלשה מדות שבהן נברא העולם . ואלו הן החכמה והדעת והתבונה . חכמה מנין שנאמר (משלי ג) ה׳ בחכמה יסד ארץ . תבונה (שם) כונן שמים בתבונה . דעת (שם) בדעתו תהומות נבקעו וכן הוא אומר (שמות כ) כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא הרי שלש כנגד שלש שבהן נברא העולם . וכן בני גד ובני ראובן אומרים (יהושע כב) אל אלהים ה׳ אל אלהים ה׳ הוא יודע . ומה ראו להזכיר שני פעמים אלא שבהם נברא העולם . אל אלהים שבהן נתנה התורה יכול אחד לעצמו ואחד לעצמו לאו אלא שניהם כיחד נבראו וכן הוא אומר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו . הוי ממזרח שמש ועד מבואו . ב״ו צר צורה ומתחיל בראשו וגומר ברגליו או מתחיל ברגליו וגומר בראשו אבל הקב״ה אינו כן כביכול צר את האדם צר אותו בבת אחת . וכן הוא אומר (ירמיה י) כי יוצר הכל הוא . ואומר (ישעיה מד) אנכי ה׳ עושה כל . הוי ממזרח שמש ועד מבואו . ומנין שבראו מציון שנא׳ מציון מכלל יופי יופיו של עולם . מהו הופיע אין הופיע אלא אורה . וכן הוא אומר (איוב לז) והופיע אור עננו . ומנין שבעולם הזה הוא מדבר . נאמר כאן מכלל יופי ונאמר להלן (בראשית ב) ויכולו השמים והארץ . וכשהחריבו מציון התחיל וכן הוא אומר על ידי ירמיה (ירמיה ט) ונתתי את ירושלים לגלים ואחר כך (שם ד) שממה תהיה כל הארץ ואומר (מיכה ז) והיתה הארץ לשממה על יושביה . וכשיחדש הקב״ה את עולמו מציון הוא מחדשו שנא׳ (ישעיה ב) נכון יהיה הר בית ה׳ :

לא על זבחיך אוכיחך . אמר רב נחמן בשם ר׳ ברכיה אם אמר אדם לעשות צדקה הקב״ה כותבה כנגדו שנא׳ ועולותיך לנגדי תמיד . (מ״א ה) ויהי להם שלמה ליום אחד ר׳ יהודה אומר אלף נשים היו לו וכולן עושות אריסטון כל יומא בסעודה שהיתה כל אחת ואחת אומרת שהוא כועד אצלה . (שם) לבד מאיל וצבי ויחמור ואת מעלה לפני עולה הוי לא על זבחיך וגו׳ . כי כי כל חיתו יער ועל מה אני מוכיחך פיך שלחת ברעה

מזמור נא

למנצח מזמור לדוד . בבא אליו נתן הנביא וזש״ה (משלי יח) מות וחיים ביד לשון . לשונו של אדם מביאתו לחיי העה״ב ומי גרם לדוד שבא לחיי העולם הבא פיו שאמר חטאתי שנאמר (ש״ב יב) ויאמר דוד אל נתן הנביא חטאתי . בהשיבה היה והאיר לו הקב״ה שנאמר כי

פירוש מהר״י הכהן

את עולמו], פירוש כדכתיב בהריה דבר ויקרא ארץ [אל קנא], פי׳ במתן תורה [ואחד לעצמו], פי׳ שמים וארץ יכול אחד לעצמו נברא כיון שכתיב כאן דבר ויקרא ארץ לבד ולא נזכרו שמים עם הארץ [שבעולם הזה], פי׳ שאותו ברא מציון כנזכר [ויכולו]. פי׳ ויכלו לשון מכלל הוא:

(תהלים יח) כי אתה תאיר נרי ואומר (ישעיה נח) וזרח בחשך אורך. אמר דוד לפני הקב"ה בבקשה ממך הסתכל בישרן של ישראל וכן הקב"ה אומר לשלמה (מ"א ג) ואתה אם תלך בדרכי כאשר הלך דוד אביך אמר דו דרבש"ע אל תסתכל באותה שעה שנכשלתי לפניך וכן הוא אומר הסתר פניך מחטאי. כיון שאמר לו נתן הנביא (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך על כן אמר מזמור. הוי למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא:

חנני ה' כחסדך. למה היה דוד דומה למי שהיה לו מכה בידו ובא אצל הרופא ואמר לו יכול אתה לרפאני אמר לו הן אבל הדמים מועטים אמר לו בבקשה ממך קח כל מה שבידי והשאר עשה משלך ועשה עמי חסד ורחם עלי. וכן דוד אומר להקב"ה חנני אלהים כחסדך רחמן אתה וכרוב רחמיך מחה פשעי הרבה חסד עשית עמי ועשה גם עתה ומחה פשעי וכן הוא אומר (תהלים מז) הפלא חסדיך מושיע חוסים ממך הרפואה ולפי שהמכה גדולה תן איספלנית גדולה וכן הוא אומר הרב כבסני מעוני. מכאן את למד שכל מי שעובר עבירה כאילו נטמא בנפש מת ואין מטהרין אותו אלא באזוב וכן הוא אומר תחטאני באזוב ואטהר. וכי נטמא דוד בעון נפש חלל אלא בעון שהנפש חללה וכן הוא אומר (תהלים קט) לבי חלל בקרבי מכאן את למד שכל מי שיודע שחטא ומתפלל על החטא ומתיירא ממנו ונושא ונותן בינו ובין המקום שהקב"ה מוחל לו וכל מי שהוא יודע שחטא ושואף ברגלו ומעבירה מנגד עיניו הקב"ה מבקשה ממנו וכן הוא אומר (שם מט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. אותן שרועכים את העון ברגליהם בעקביהם וכן משל הדיוט אומר עקרב רמת לגמלא ושואפה בעקיבה. אמר לו הייך עד קדקדך הוא מטילך כך כל המעביר עונו מנגד עיניו אין הקב"ה מוחל לו לכך אמר דוד וחטאתי נגדי תמיד. לך לבדך חטאתי למען תצדק בדברך. למה היה דוד דומה למי שנשבר ובא לו אצל הרופא והיה הרופא מתמה ואומר לו מה גדולה מכתך צר לי עליך מאד אמר לו אותו שנשבר אתה צר לך עלי לא בשבילי נשברתי אלא בשביל השכר שלך. כך אמר להקב"ה לך לבדך חטאתי כשאתה אומר לפושעים למה לא עשיתם תשובה אם תקבלני כל הפושעים משלימים לך ומסתכלין בי ואני העד ומעיד לכל באי העולם שאתה מקבל השבים וכן הקדוש ברוך הוא אומר לו (ישעיה נה) עד לאומים נתתיו ולא אני בלבד אלא כל ישראל וכן הוא אומר (שם מג) אתם עדי נאם ה' ועבדי אשר בחרתי:

מזמור נב

למנצח משכיל לדוד · בבוא דואג האדומי. זש"ה (קהלת ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. רבי יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר אל תתן את פיך בצבורן שאתה נותן ואין אתה נותן. (שם) אל תאמר לפני המלאך זה שליח צבור שהוא בא ואומר לך תן מה שפסקת ואתה אומר שגגה היתה ולא הייתי יודע מה דברתי. למה יקצוף האלהים על אותו הקול שהוצאת בפיך ואמרת ליתן ואין אתה נותן. (שם) וחבל את מעשה ידיך. מצות שהיו בידך אתה מאבדם. דבר אחר אל תתן את פיך אמר רבי לוי בחנפין הכתוב מדבר למה יקצוף על אותו הקול שאתה מחניף בפיך וחבל את מעשה ידיך מעט משא ומתן שיש בידך אתה מכנים בהן ערבוביא. דבר אחר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. רבנן אמרי במרים הכתוב מדבר בשעה שדברה במשה שלקתה בבשרה שנאמר (במדבר יב) ותדבר מרים ואהרן במשה ומה היה לה (שם) והנה מרים מצורעת כשלג. אל תאמר לפני המלאך זה משה שנא' (שם כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וכי מלאך היה אלא זה משה. למה יקצוף על אותו הקול שהוציאה בפיה על משה הצדיק. וחבל את מעשה ידיך אלו התופים שנא' (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן. דבר אחר מדבר בלשון הרע שהם מחטיאים בפיהם את בשרם מכה שהם מוציאים בפיהם לוקים בצרעת. אל תאמר לפני המלאך זה הכהן שנאמר (מלאכי ב) כי מלאך ה' צבאות הוא. שהמצורע בא אצלו שנאמר (ויקרא יד) זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ואומר (שם) והובא אל הכהן. למה יקצוף האלהים על אותו הקול שהוצאת בפיך. ואמרת לה"ר על חבירך. וחבל מעשה ידך מעט תורה שיש בידיך אתה מאבדה ומי היה זה דואג שאמר לה"ר על דוד ונצטרע שנאמר גם אל יתצך לנצח ושרשך מארץ חיים סלה. ומהו יתצך שנצטרע כענין שנא' (שם) ונתץ את הבית. ומי גרם לו ע"י שאמר לה"ר על דוד שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול וגו'. ד"א בבוא דואג האדומי זש"ה (משלי יח) מות והיים

פירוש מהר"י הכהן

[סככר פלן], כילקוט ים אלא הככר פלן [כלכד], פי' ולא אני כלכד מעיד:

וחיים ביד לשון שהכל תלוי בלשון אם יבקש אדם לומר לשון הרע אומר. ואם בקש לשון טוב אומר. לכן אל יאמר אדם הואיל וניתנה רשות ללשוני הריני מדבר מה שאני מבקש. כבר הזהירה התורה ואמרה (תהלים לד) נצור לשונך מרע. ואם תאמר שמא אתה מפסיד כלום חס ושלום שאתה משתכר ורוח הקודש צווחת ואומרת (משלי כא) שומר פיו ולשונו. ד"א מות וחיים ביד לשון ראה כמה קשה לשון הרע שאין אדם מוציאו מתוך פיו עד שהוא כופר בעיקר שנאמר (תהלים יב) אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. ומי יעמוד כנגדם גיהנם כביכול הקב"ה צוח מן בעלי הלשון ואומר (שם צד) מי יקום לי עם מרעים ומי יכול לעמוד בהן גיהנם ואף גיהנם חוזרת ואומרת לו איני יכולה והקדוש ברוך הוא הוזר ואומר לה אני מלמעלה ואת מלמטה שכן הוא אומר (שם קכ) חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים. אמר הקב"ה לישראל אם רצונכם להנצל מגיהנם הרחיקו עצמכם מלשון הרע ואתם זוכים לחיי העולם הבא שנאמר (שם לד) מי האיש החפץ חיים. אמרו רבותינו מעשה היה ברוכל אחד שהיה מסתבב בעיירות של צפוריא כו'. דבר אחר מות וחיים ביד לשון כלכלה של תאנים אכל ו"א בירך זה מות ביד לשון. אכל ובירך זה חיים ביד לשון. הכל תלוי בלשון. ד"א מות וחיים אם זכה לתורה זכה לחיים לפי שהתורה נקרא עץ חיים שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה והתורה רפואה ללשון שנאמר (שם טו) מרפא לשון עץ חיים. לכן מי שעוסק בלשון הרע מתחייב בנפשות. בא וראה כמה קשה לשון הרע מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כי בשלש עבירות הללו כתיב גדול גדולה. ובלשון הרע כתיב גדולות לשון מדברת גדולות וגו'. בע"ז כתיב (שמות לב) אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. ובגילוי עריות כתיב (בראשית לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים. ובשפיכות דמים כתיב (שם ד) גדול עוני מנשוא. בא להודיעך שקשה לשון הרע משלש העבירות הללו. דבר אחר שההורג את הנפש אינו הורג אלא נפש אחת והאומר לשון הרע הורג שלשה. המספרו והמקבלו והנאמר עליו. ומנין אתה למד זה מדואג שאמר לשון הרע על אחימלך לפני שאול ונהרגו שלשתן. שאול שקבלו ואחימלך שנאמר עליו. ודואג שאמרו. שאול שקבלו שנאמר (דה"א י) וימת שאול במעלו. ואחימלך שנאמר עליו שנאמר (ש"א כב) מות תמות אחימלך. ודואג שאמרו שנטרד מן העולם שנאמר גם אל יתצך לנצח מן חיי העולם. ומי גרם לו. לשון הרע. שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול:

דבר אחר בבוא דואג. זה שאמר הכתוב (משלי כו) תכסה שנאה במשאון. תני ר' חייא מפרסמין את החנפים מפני חלול השם שנאמר (יחזקאל ג) ובשוב צדיק מצדקתו. ולמה הקב"ה נועל הדרך לפניו בשביל לפרסם מעשיהם לבריות שלא יארע בו דבר משום העבירות ויהיו הבריות קוראות תגר כנגד מדת הדין בשביל כך הקב"ה רצה לפרסם מעשיו למי שהוא מחניף את חבירו. ולמדנו זה מדואג שהיה ראש לסנהדרין שנאמר (ש"א כא) אביר הרועים אשר לשאול. ובשביל שהיה בו לשון הרע אעפ"י שהיה בו תורה הכתוב פרסמו כדי להודיע לבריות מעשיו הרעים שלא ליפרע ממנו ויהיו קורין תגר לפני הקב"ה כנגד מדת הדין לפיכך פרסמו הכתוב. ולמה נקרא שמו אדומי על שם עירו נקרא אדומי. ר' שמואל אמר על שקנא בדוד שנקרא אדמוני. ולא הוא קינא בלבד אלא כל שבטו נתקנאו בו זיפים ואנשי קעילה ונבל. ר' אבא בר כהנא אמר על שהתיר דמן של נוב עיר הכהנים שנאמר (שם כב) ויסוב דואג האדומי וימת ביום ההוא. רב נחמן אמר על שהתיר דמו של דוד שאמר לשאול בן מות הוא ודמו מותר ואשתו מותרת לינשא לאחר. בר קפרא אמר שאסר דמו של אגג לשאול ואמר לו כתוב בתורה (ויקרא כב) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ואתה הולך להמית נער וזקן טף ונשים ביום אחד. לכך נאמר אדומי בשביל שנתחייבו על ידו. ר' יצחק אמר שהיה מאדים פני דוד בהלכה שכל מי שנושא ונותן עמו מסלקו בתשובותיו. ר' הנינא אמר מה אדום מבליע זכיותיו של ישראל כך דואג מבליע זכיותיו של דוד. ורבותינו ז"ל אמרו מה אדום נוקם ונוטר כך דואג נוקם ונוטר לדוד. דבר אחר ויגד לשאול (ש"א כב) מה ויגד אגדי ליה. א"ל עשה לדוד מלך בחייך לפי שאין נשאלין בתומים ואורים אלא למלך ולבית דין ולמי שצורך צבור בו ודוד נשאל באורים ותומים. וכיון שאמר לו את הדבר נכנס בלבו רוח קנאה. ומנין שכן הוא אומר (שם כב) בתתך לו לחם וחרב ולא דייך אלא ושאול לו באלהים לפיכך בשביל זה מות תמות אחימלך. כיון שראה פניו של שאול זועפות עליו מיד (שם) ויען אחימלך את המלך ויאמר ומי בכל עבדיך כדוד נאמן א"ל לא זה ולא זה. וכי תחלה קרא היום הזה (שם) היום התלותי לשאול לו באלהים חלילה לו למור

פירוש מהר"י הכהן

[מבליע], פי' מחליקם [זכיותיו של דוד], עיין במדרש ש"ב כ"ב [אגדי ליה], פי' חלקם והכה אותו בחלק לשונו וקרו נכסמתו

למוד הייתי להיות שואל לו אלא (שם) אל ישים המלך בעבדו דבר בכל בית אבי. אמר לו וכל כך היית למוד להיות שואל לו ואין אתה חייב מיתה כיון שהוציא עליו איפופסין של מות מיד (שם) ויאמר המלך לרצים הנצבים עליו לפגוע בהם ולא שמעו לו. זה שאמר הכתוב (קהלת ח) שומר מצוה לא ירע דבר רע. זה אבנר שלא הניחו לפגוע בכהנים שנאמר (ש"א כב) ולא אבו עבדי המלך. כיון שראה שלא שמעו לו אמר לו לדואג מה אתה עומד הביתם בלשון הכם בחרב שנאמר (שם) ויאמר המלך לדואג סוב אתה ופגע בכהנים עמד והכה אותם שנאמר (שם) וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש ראה אי זה גבורה היה לו שלא סייעו אדם בעולם אלא הוא עצמו הרגן ולא אלו בלבד אלא (שם) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב. והדוד צוח ואומר מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום. אמר לדואג אדם גבור וראש לסנהדרין יתעסק ברעה הזאת ואומר לה'ר. ברעה הגבור אמר לו חו גבורה היא שרואה אדם את חבירו ע"פ הבור ודוחפו לבור ורואה אותו על ראש הגג ודוחפו זו גבורה היא. אלא אימתי הוא גבור בשעה שיבוא חבירו ליפול ואוחזו בידו שלא יפול. וכן מי שרואה חבירו שנופל לבור ומעלהו. ואתה ראית שאול כועס עלי והטלת מים על איברי*). ברעה הגבור. כך אדם עושה. חסד אל כל היום. אמר לו סבור אתה שאם לא קבלנו אחימלך ולא נתן לנו פרוסה לא היה אדם מישראל שיתן. נהוגין הן ישראל לעשות חסד אל כל היום. ד"א חסד אל כל היום זו התורה שנא' (משלי לא) ותורת חסד על לשונה אדם שהוא עוסק בתורה כמותך יעסוק בדברים הללו ותעשה תורתך פלסתר ברעה הגבור. ד"א מצווין הן ישראל לעשות חסד לכל מי שיבא. חסד אל כל היום אמר לו דוד לדואג אדם שעוסק בחסד אל כל היום עושה דבר קשה. כביכול שכל מי שהוא עוסק בתורה כאילו עושה חסד אל כל היום ואומר לשון הרע ברעה הגבור. א"ר יוסי בן זימרא בא וראה כמה הוא קשה לשון הרע כי כמה איברים יש באדם יש מהן זקופין ויש מהן מוטין ויש מהן עומדין והלשון הזה בבית האסורין והלחיים מקיפות אותה וכמה מנגנאות יש עליו ואין אדם יכול לעמוד בו. ואילו היה זקוף ונראה על אחת כמה וכמה. אהבת רע מטוב. אמר לו דוד לדואג אהבת רעתו של שאול יותר מטובתך שאילו לא קבל ממך לשון הרע לא היה נענש. יש אדם שמשקר ונושא פנים לאדם שיאכילהו וישקהו אבל אתה שמא עני היית הרי אתה חכם גבור ועשיר וראש לסנהדרין למה עשית כן. (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו כי אם בזאת וגו' ואין זאת אלא תורה שנאמר (דברים ד) וזאת התורה (ירמיה ט) השכל וידוע אותי. וכן הוא אומר (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. ואומר (ש"א יח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. א"ר שמעון בר אבא בשם רבי יוחנן הראה הקב"ה לאברהם תורה וקרבנות גיהנם וגליות. תורה מנין שנא' (בראשית טו) ולפיד אש ואין לפיד אלא תורה שנא' (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. תנור אש זה גיהנם שנאמר (מלאכי ג) בוער כתנור. וכתיב (ישעיה לא) אשר אור לו בציון. קרבנות (בראשית טו) קחה לי עגלה משולשת. גליות (שם) והנה אימה חשכה גדולה. אימה זו בבל חשכה זו יון גדולה זו מדי נופלת עליו זה אדום. אמר הקב"ה לאברהם עתיד הוא בית המקדש ליחרב והקרבנות בטלין שהיו מכפרין עליהן. מה רצונך שישתעבדו בניך בגליות ואל ישתעבדו בגיהנם. אמר רב חנינא בר פפא אברהם בירר לו את הגליות אמר מוטב שישתעבדו ישראל בגליות ואל ישתעבדו בגיהנם והוא שהקדוש ב"ה אומר לישראל אבוכון הוא. וכן הוא אומר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם זה אברהם שנא' (שם) הביטו אל אברהם אביכם:

מזמור נג

למנצח על מחלת. וש"ה (משלי יח) מצא אשה מצא טוב. אין סוף לאשה טובה וכשם שאין סוף לאשה טובה כך אין סוף לאשה רעה שנאמר (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות וגו'. טובה היתה אביגיל לדוד מכל הקרבנות שבעולם שאילו עשה אותו מעשה שחשב אילו היה מקריב כל הקרבנות שבעולם לא היה לו כפרה והיא באת אליו ומלטתו הוי שטובה היתה לו מכל הקרבנות. הוי למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנות מוחלין. אמר הקב"ה תבא הטובה ותהיה לטוב וילך הרע ברעתו שנאמר (שם כה) ויהי כעשרת הימים ויגוף מי גרם לו על ידי שהיתה ידו קצרה במצות. וכן הוא אומר (שם) אל ישים אדוני את לבו אל איש הבליעל. מהו בליעל זה עין הרע וכן הוא אומר (דברים טו) פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. אמרה לו אדוני דוד לא היה לך ללמוד משמו (ש"א כ"ה) נבל שמו ונבלה עמו. א"ר סימון הוא נבל הוא לבן הן הן האותיות מה לבן היה רמאי כך נבל היה רמאי. הואיל ושניהם רמאין אמר שלמה על שניהם אני מדבר (משלי יב) מרמה בלב חורשי און. וליועצי שלום

*) הגה' נ"א אל כסר

שמחה. מי הן אלו שעושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אלו ישראל שניתן להם את השלום שנאמר (תהלים כט) ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. א"ל אביגיל לדוד אדוני דוד אם יבא הדין הזה לפניך מה אתה עושה ילך העני ויאמר לבעל חבית עשה עמי צדקה ותן לי פת אחת ואינו נזקק לו והעני נופל עליו והורגו אם הן באין אצלך לדין מה אתה אומר לו ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו מפיך והן אומרים לא עשה כן לנבל שלא נתן לו ואת מפקפק שכן הוא אומר (ש"א כה) לא תהיה זאת לך לפוקה אל תפקפק בפיך ואל תאמר בשביל שאני מלך אין אדם מוכיחני הוכח אתה לעצמך וכן הוא אומר (צפניה ב) התקוששו וקושו אם תרצה לקשט את אחרים קשט עצמך תחלה ואחר כך קשט אחרים. לא תהיה לך זאת לפוקה זאת כבר מונחת לך אחת דייך באחת. מהו (ש"א כה) וזכרת את אמתך אמרה לו אל תשכחני אהיה כנגד פניך כשיבא הדין הזה לפניך וכשאתה דן אותו הוי אומר זכורה אותה לטובה שעשתה לי שלא באתי בדמים שאם הייתי עושה אותו מעשה לא הייתי יכול לכפרו. אמר לה אין זה ממך אל תתייהרי בעצמך הקב"ה שלחך אצלי שנאמר (שם) ברוך ה' אלהי ישראל אשר שלחך וגו'. ואף את צריכה להתברך שנאמר (שם) ברוך טעמך וברוכה את. דוד יצא מן העון ונבל נכנס לכך אמר נבל בלבו. כשפגע אותה דוד היה אומר נבל עליו אין אלהים וגו' בשעה שמצאה דוד השחיתו שניהם כמה דאמר (בראשית ו) כי השחית כל בשר. התעיבו (דברים כג) תועבת ה' גם שניהם. והכל צפוי לפניך כי אני משכיל דורש את ה'. וכן הוא אומר (ש"א ח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. לכך נאמר אמר נבל בלבו וגו' מהו השחיתו בהשחתה וכן את מוצא בדוך המבול כי השחית כל בשר. וכן אביגיל אומרת לדוד (ש"א כה) אל הבליעל הזה אל נבל מהו בליעל מגלה עריות וכן הוא אומר (ש"א ב) ובני עלי בני בליעל אשר ישכבון. ד"א מהו מרמה בלב חורשי רע שהיה חורש רע שכפר בדוד שאמר (ש"א כה) מי דוד ומי בן ישי אף בהקב"ה כפר שנאמר אין אלהים הכל סג יחדו נאלחו ולהלן הוא אומר (תהלים יד) הכל סר כל שהוא סר מן הדרך יכול הוא להזור בתשובה וכאן אינו אומר אלא הכל סג נעשו סיגים. יחדו נאלחו נאלחים מבחוץ ונאלחים מבפנים:

דבר אחר הכל סג יחדו נאלחו אלה אנשי סדום שנעשו סיגים ועשו עצמן אחות כמה דאמר (ירמיה לו) ואת האח לפניו מבוערת. אין עושה טוב אין גם אחד אין שם אברהם נמנה עמהם ואין אחד אלא אברהם שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם התחיל אברהם אומר (תהלים כו) לא ישבתי עם מתי שוא שנאתי קהל מרעים שנא' (בראשית כ) ויסע משם אברהם זהו שאמר הכתוב (איוב יד) אולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו. הר נופל זה סדום וחברותיה. וצור יעתק ממקומו זה אברהם. ואין צור אלא אברהם שנאמר (ישעיה נא) הביטו אל צור חוצבתם מיד (בראשית כ) ויסע משם אברהם אמר לו הקב"ה אברהם אין לך עסק עמהם שנאמר אלהים השקיף על בני אדם הכל סג. דבר אחר נאלחו נעשו אחים לאלהים אחרים אמר הקב"ה למלאכי השרת צאו וראו מה בני אדם עושין בארץ א"ל אין עושה טוב. אוכלי עמי אכלו לחם זה ישראל שהן מברכים להקב"ה על הלחם ועל מה שהם אוכלין ה' לא קראו אלו אומות העכו"ם שהם אומרים שהטובה שהיא נאה אין הקב"ה קורא אותה הוי ה' לא קראו:

שם פחדו פחד הצדיקים פחדו שראו את אחיתופל בגיהנם. ואומרים לאותו צדיק עשה כך ולנו עאכ"ו והקב"ה דנו ומראה את הצדיקים את מעשיו והם שמחים. עליו לכך נאמר לא היה פחד. ד"א לעתיד יאמר הקב"ה אני אמרתי שיהיו ישראל מעלין אנונא אני אמרתי פחד אנונא ולא אמרתי שיתנו עליהם פחד של שמד. לא היה פחד. להלן כתיב (תהלים יד) עצת עני תבישו כי ה' מחסהו מהו עצת עני. אמר להם הקב"ה בניתם בתי ע"ז שלכם וכיון שאני אומר לכם בנו את ירושלים אתם אומרים לי (ישעיה נד) עניה סוערה לא נוחמה הוי עצת עני תבישו. וכן הוא אומר הבישות כי ה' מאסם. מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל אמר הקב"ה לישראל כשלקו הבנים לקו האבות עמהם שנאמר והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם ואף כשתתנחמו יתנחמו האבות עמכם הה"ד מי יתן מציון ישועת ישראל וגו':

מזמור נד

למנצח בנגינות בבוא הזיפים. זש"ה (משלי כט) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. כיון שראו לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשון הרע על דוד היו באין ואומרים לו. וכן הוא אומר בבוא דואג וכן בנבל (ש"א כ"ה) מי דוד ומי בן ישי כיון שראו כך מיד הן באין. וכן בבוא הזיפים: אלהים בשמך הושיעני. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של

 עולם

עולם קטנטין שהיה רודף אחר חבירו קובל לאיפרכס ואם איפרכס היה רודפו קובל למלך ואם המלך רודפו למי קובל אין לו למי יהיה קובל אלא לך כך אמר דוד להקב"ה רבונו של עולם שאול הוא מכך אין לי למי לקבול אלא לך הוי בשמך הושיעני. מהו בגבורתך תדינני שאמרת (דברים כג) לא תסגיר עבד אל ארוניו ומה עבד שאמש היה עובד ע"ז אמרת שאם יבא אצלך אל תסגירהו אני שאני נשיא בן נשיא עד חמשה דורות על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר (רות ד) ושלמון הוליד את בועז כו' אל תסגירני ביד המלך. הוי בגבורתך תדינני בגבורה של תורה שנאמר (משלי ח) לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה:

אלהים שמעה תפלתי. אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם בא דואג וקבל ממנו באו הזיפים ושמע להם. שמעה תפלתי למה כי זרים קמו עלי ולא שמו אלהים לנגדם סלה הנה אלהים עוזר לי ה' בסומכי נפשי. אמרו לו מי אמר לך אמר להם עד שאני במעי אמי נתנבא עלי איתן האזרחי שנאמר (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו הוי ה' בסומכי נפשי:

מזמור נה

למנצח בנגינות האזינה אלהים תפלתי. זש"ה (משלי י) הולך בתום ילך בטח זה דוד שנא' (תהלים מא) ואני בתומי תמכת בי. ומעקש דרכיו יודע, זה אחיתופל. אין הקב"ה גובה מן האדם עד שהוא מפרסם מעשיו שנאמר (משלי כו) מכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל. לא היה דוד אוהב לאדם יותר מלאחיתופל והוא היה בעל מחלוקת שלו והוא יועצו כל העצות וכן הוא אומר (ד"ה א כז) ואחיתופל יועץ למלך כיון ששמע דוד שאחיתופל בקושרים עם אבשלום אמר (ש"ב טו) סכל נא את עצת אחיתופל לא נתיירא דוד מאדם אלא ממנו והוא שדוד אומר האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי ועני. כמה מקול אויב מפני עקת רשע, אמר לו הקב"ה לא אמרת אתה (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (שם ג) לא אירא מרבבות עם. אמר לפניו רבש"ע תן לי מאותן שארדוף ושאשיגם ולא אשוב עד כלותם. וכן אמר דוד אין זה מאותן. כיוצא בו הוא אומר (שם) כי לא אויב יחרפני ואשא גדול הוא ממני. וכן הוא אומר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי מהו כערכי כסדרי שהוא מסדר עלי את ההלכות. אלופי ומיודעי שהיה מאלפני ומלמדני ורבי היה. וכן הוא אומר אשר יחדו נמתיק סוד. מהו ברגש. כדתנן התמיד בי"ב הפר בעשרים וארבעה. וארבע פייסות היו שם ולמה א"ר יוחנן כדי להרגיש את כל העזרה שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש. מיודעי המודיעני תוצאות בינה. כיון שגמר תפלתו שכה"א (שם טו) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים. והנה לקראתו חושי הארכי כיון שראה אותו דוד אמר לו יש ארוכה למכתי (שם) ויאמר לו דוד אם עברת אתי והיית עלי למשא ואם העיר תשוב וגו' ואמרת לאבשלום עבדך אני אמר לפניו רבש"ע לך אני קורא שנא' אל אלהים אקרא וה' יושיעני:

ערב ובקר וצהרים אשיחה, מכאן שצריך אדם להתפלל שלש תפלות ביום. ומי תקן אותם אבות העולם אברהם תיקן תפלת השחר שנא' (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר וגו' ואין עמידה אלא תפלה שנא' (תהלים קו) ויעמד פנחס ויפלל. יצחק תיקן תפלת מנחה שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה וגו' ואין שיחה אלא תפלה שנא' (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. יעקב תקן תפלת ערבית שנא' (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם אין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה ז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תפגע בי. אמר דוד הואיל ואבות תקנום ערב ובקר וצהרים אשיחה. פדה בשלום נפשי. אריב"ל מהו פדה בשלום נפשי איקונים של מלאכים מהלכת לפני האדם הזה ומכריזין לפניו ואומרים תנו מקום לאיקונין של מקום. למה א"ר יודן בשם רבי לוי לפי שאין בית רובע בחללו של עולם שאין בו תשעת קבין של מזיקין וכל אחד ואחד נתון פראמא בפניהם כשם שיש להמורים הללו של טחנים ולמה שלא יזיקו לבריות ובשעה שעונותיו של אדם גורמים אותה הפראמא נגלית מעל פניו של שיק והוא מביט באדם ומזיקו לפיכך מכריזין לפני האדם שלא יזיקהו. הוי פדה בשלום נפשי מקרב לי שלא יקרבו לי המזיקין. הוי כי ברבים היו עמדי. אלו המלאכים המסורין לו

פירוש מהר"י הכהן

הם זהו עד בלקה ונתחייב מיתה ע"י כך כדמפרש ולזיל [קטנטין], בילקוט כתוב קטנהן בתי"ו בשניה ואולי פי' אדם קטן שאין בו טוב בררה בתמנות אר' בתמנות קטן ושפל ועיין עוד בערוך בערך קטן רביעי שיש לפרשו אולי לפי מה שכתוב כאן. של מצרי שהדר מלשון קיטון מי אמר לך ומנין ידעת], והשיב להם ס' בסומכי נפשי כלומר במעי אמי וכו' [בבקר], פי' וכתיב בתריה אבר עמה שם [פראמא] פי' כסוי ובל"א שייא נעדר:

לו שנאמר (תהלים נג) יפול מצדך אלף . ד"א מהו מקרב לי אמר דוד רואה אני דניאל שעומד מעבטי היאך נשלך לגוב אריות ואין נוגעין בו התחיל אומר פדה בשלום נפשי שלא יקרבו אליו האריות ומי גרם לו להנצל כי ברבים היו עמדי . ואף חנניה מישאל ועזריה כדר עליהן תפלה. לפיכך ישמע אל ויענם . דבר אחר על רחל נאמר הפסוק הזה מקרב לי שלא תקרב עצתו של עשו בהדה . לפה שכך היו בתנאים שיעקב נוטל את לאה ועשו לרחל . ומי גרם*) ליעקב להנצל מידו כי ברבים היו עמדי לפיכך פדה בשלום נפשי כי ברבים היו עמדי . אלו סנהדרין שהיו עמדי :

חלקו מחמאות פיו. כשדבריו של אחיתופל פתוחין הכל שומעין לו וכן הוא אומר (ש"ב יז) ויאמר אחיתופל אל אבשלום אבחרה שנים עשר אלף איש ואירדפה אחרי דוד הלילה והוא יגע ורפה ידים ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל ישראל כיון שראה דוד שהכל עמו והכל שומעין לו נתירא . אמר לו הקב"ה אל תתיירא אני עמך . השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך ב"ו יש לו אוהב והולך אליו פעם אחת מקבלו ושניה ושלישית נראה לו רביעית אינו נפנה לו והקדוש ברוך הוא אינו כן כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבל יהבך לכך השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך :

מזמור נו

למנצח על יונת אלים . זש"ה (דברים ה) אשר מי אל בשמים ובארץ. וכן דניאל אומר (דניאל ו) משזיב ומציל ועביד אתין ותמהין . אמר דוד עשה לי יותר מן הכל הנצחון שלך יותר מן הכל . מה עשה לדוד שהיה עומד אצל אכיש ואחיו של גלית שומר ראשו של אכיש לפיכך אמר למנצח על יונת אלם על אותו המעשה וכן הוא אומר (ש"א כו) ועתה ישמע ארוני המלך את דברי עבדו. אשר נתנך היום ה' בידי משה אמר (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב . ואתה נמצאת במערה עמי ומן התורה מותר דמך וכן הוא אומר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך אם אדם בא להורגך ויכולת לו אל תעמוד על דם רעך ואל תאמר מתחייב אני בדמו . אל תמלך אלא הרגהו מיד. והמשל אומר קטליה עד דלא ליקטלך . לכך נאמר (ש"א כה) ואמר להרגך ותחס עיני עליך ואומר לא אשלח ידי בו כי משיח ה' הוא . ואומר (שם) אבי ראה גם ראה . אמר לו ראה מה אתה לי ומה אני לך שאם היית מוצא אותי הרגתני ואני לא עשיתי כך . באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר . מהו באלהים מהו בה'. מקום שכתוב אלהים זה מדת הדין . ומקום שכתוב ה' זו מדת רחמים שנאמר (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון . אמר דוד לפני הקב"ה אם במדת הדין אתה בא עלי אני מקלסך באלהים אהלל דבר , אם במדת רחמים אני מקלסך. בה' אהלל דבר :

עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך . אמר ר' פנחס בשם ר' לוי ורבי יוחנן בשם ר' מנחם גלילאה כל התפלות לעתיד לבא בטלות והודייה אינה בטלה וכל הקרבנות בטלות והתודה אינה בטלה לעולם שכן כתיב (נחמיה יב) ותעמודנה שתי תודות בית ה' . תודת תפלה. ותודת קרבן . כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני ה' בארצות החיים . זו ארץ ישראל . ד"א זו גן עדן :

מזמור נז

למנצח אל תשחת חנני ה' חנני כי בך חסיה נפשי . למה שני פעמים חנני חנני שלא אפול ביד שאול שאם אפול בידו לא יחוס עלי. ותנני שלא יפול הוא בידי שלא יפתה אותי יצר הרע ואהרגנו הוי חנני חנני . ובצל כנפיך אחסה עד יעבור הוות . הוותו של שאול. ד"א חנני שלא אחטא ואכשל בעבירה וחנני שאם חס ושלום חטאתי בך חסיה נפשי שאחזור בתשובה . עד יעבור הוות שאתה מכפר על כל עונותי . ד"א חנני שלא יהו עונותי מכלות אותי . עד יעבור הוות הוותן של גליות ותשיבני לבית מקדשך ושם אתפלל ואודה . אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי . אמר רבי סימון בשם רבי יהושע בשלשה מקומות הסכים הקדוש ברוך הוא עם בית דין של מטה . ורבותינו אומרים אף ביריחו הסכים עמהם על ידי יהושע שנאמר (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל וגם עברו את בריתי . ואלו הן שלשה מקומות המעשרות ומגלת אסתר ושאילת שלום בשם . מעשרות .

*) נ"ל להנצל וכן הוא בילקוט

מנין

פירוש מהר"י הכהן

[ד"א] , פי' על חנני חנני קאמר ד"א [אם כריתי] , פי' כרי שכסכים הקב"ה עם בהרס בהרי קאמר על בממל' כו עברו

מנין לפי שלא גלו ישראל אלא על שבטלו את המעשרות. וכיון שגלו נפטרו מן המעשרות שנאמר (דברים יב) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרו לעשות כיון שחזרו בימי עזרא קיימו אותן מעצמן. מנין ר' יוחנן אומר (נחמיה י) ואת ראשית עריסותכם ואומר ובכל זאת אנו כורתים מהו ובכל זאת אמרו בין שאנו גולים בין שאנו עומדים מקיימים אנו מצות מעשרות. ומנין שגמר הקדוש ברוך הוא עמהם שנאמר (שם) על החתום החתומים אינו אומר אלא על החתום. חזרו ובטלו אותם. וכן מלאכי אומר (מלאכי ג) היקבע אדם אלהים ואמרתם במה קבענוך התרומה והמעשר. אמר רב שמואל בר רב יצחק בנוהג שבעולם הרב גוזר לתלמיד והוא עושה שמא התלמיד גוזר לרב והוא מקיים. ואתם גזרתם עלי בשביל המעשרות וגמרתי עמכם ואחר כך חזרתם בכם וקבעתם אותי ובטלתם אותו. היקבע אדם אלהים. מהו היקבע אדם אלהים אמר ר' לוי כל מי שהוא מבקש לומר לחבירו מה אתה גוזל לי אומר לו מה אתה קובע לי. דבר אחר היקבע אמר ר' ברכיה בשם רבי יוחנן אמר הקדוש ברוך הוא לישראל קובעים אתם אותי מלפשוט יד בעולמי ולהרוית אותו שנאמר היקבע אדם אלהים. מגלת אסתר מנין שנאמר (אסתר ט) קיימו וקבלו היהודים. קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. ושאילת שלום בשם שנאמר (רות ב) ויאמר לקוצרים ה' עמכם ואם תאמר מעצמו יצא אבל לא הסכימו עמו מן השמים הרי אומר המלך לגדעון (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל. אמר רבי תחליפא דקסרי בשעה שעבר שאול על גזירתו של הקדוש ברוך הוא בעמלק ושמואל בא והוכיחו (ש"א טו) כי מאסתה את דבר ה' כיון שבקש לילך קרע לו את מעילו שנאמר (שם) ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע. אמר לו שמואל (שם) קרע ה' את ממלכות ישראל וגו' אמר לו ומי הוא זה אמר לו איני אומר לך אלא אני רומז לך מי שהוא קורע לך את מעילך הוא עתיד ליטול את מלכותך כיון שנכנס למערה וקרע דוד את כנף המעיל אשר לשאול מיד הכיר שאול מה שאמר לו שמואל התחיל אומר (ש"א כד) הנה ידעתי כי מלוך תמלוך בעולם הזה תמלוך לעולם הבא:

מזמור נח

למנצח אל תשחת. האמנם אלם צדק. אמר שלמה (משלי כא) הפכפך דרך איש וזר. הפכפכים הם הרשעים ואינם עומדים בדבורם אומרים ומבטלים כך היה שאול הפכפך אמש אמר לדוד (ש"א כד) צדיק אתה ממני. אני עשיתיך צדיק שיצאתי לבקש את נפשך ואילו מצאתיך הרגתיך ואני נפלתי בידך ולא הרגתני הוי צדיק ממני וכן הוא אומר (משלי יב) יתר מרעהו צדיק. מרעהו זה שאול שנאמר (ש"א כח) לרעך לדוד. צדיק זה דוד שאמר לו לשאול (ש"א כד) ועתה השבעה לי וישבע דוד לשאול כיון שהלך שאול אמרו לו גבוריו לשאול וכי בשביל שלא הרגך דוד במערה נעשה צדיק כי יודע היה שאם היה שולח בך יד היינו נכנסין ומוציאין אותו משם ומחתכין אותו אבר אבר ונתיירא מיד שמע וקיבל מהם ורדף אחריו. מיד (שם כו) ויקם וילך אל מדבר זיף (שם) ויבא דוד ואבישי לילה ושאול שוכב ישן במעגל הוא שוכב הוא ישן אלא שניתן להם תרדמה וכן הוא אומר (שם) כי תרדמת ה' נפלה עליהם הוי שוכב ישן. (שם) ויאמר אבישי אל דוד סגר אלהים את אויבך. ויאמר אל תשחיתהו. הוי למנצח אל תשחת. (שם) ויאמר דוד חי ה' כי ה' יגפנו ולמה שני פעמים ה' אלא אמר לו חי ה' אל תהרגהו ואם תהרגהו חי ה' אני אהרוג אותך. ד"א נשבע על יצה"ר וגער בו. (שם) ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים ויקרא דוד אל העם הלא תענה אבנר אמר לו מה יש לך לענות הרי אמרת על דבר המערה אילו היה עושה לך מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר. או אימר בסירה הועדה. בחנית וצפחת מה יש לענות הלא תענה אבנר לא היה לו מה לענות נעשה אלם לכך אמר להם אלם צדק תדברון מישרים תשפטו. אמר להן בצדק רדפתם אחרי שאמרה תורה (דברים טז) צדק צדק תרדוף או צדק שפטתם שכן כתיב (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך. יפה עשיתם כך עושים מישרים תשפטו בני אדם לכך אלם

צדק

פירוש מהרז"ו הכהן

את בריתי ועיין בילקוט יהושע רמז י"ח [השמרו לעשות], פי' וכתיב בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה דלא נהיגי אלא בארץ ומעשרות כתובים ג"כ באותו ענין פ' ראה והבאתם שמה וגו' [אנו כורתים], שני הפסוקים בנחמיה סי' י' ועיין שם [על החתום] יעויין הכל בילקוט הנזכר [מי הוא זה], שיטול מלכותי [הוא ישן], פי' היינו הך ולמה לי תרוייהו אלא שיאמר רומז שבעל כרחו היה ישן [בסירה הועדו]. פי' כל זה מדברי אבנר לשאול או בשעת ענין המערה שאמר לו או מטעם זה אין לך להחזיק טובה לדוד על שלא הרגך דשמא בקוץ נקרע בגדיך ולאו דוד קרען ולא היה בידו כלל לעשות עמך רעה [מישרים תשפטו] פי' הכל בפשיטה כדמפרש:

צדק תדברון. אף בלב עולות תפעלון. זרו רשעים מרחם. מרחם זריתם. תעו מבטן. מבטן הצדיקים. אמר להם הלב הוה אינו נברא אלא לאמת שנאמר (תהלים טו) ודובר אמת בלבבו ואתם לא כך הייתם אלא אף בלב עולות תפעלון. ורוח הקודש אומר על ידי ירמיה (ירמיה א) טרם אצרך בבטן ידעתיך. וכן ישעיה אומר (ישעיה מט) ה' מבטן קראני ומרחם הרשעים ניכרים וכן אתה מוצא בעשו הרשע עד דהוה במעי דאימיה הוה מגיח עם אחיו שכן הוא אומר (בראשית כה) ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיה מרציץ עם אחיו במעי אמו אמר אף אתם מרחם זריתם זרו רשעים מרחם. למה חמת למו כדמות חמת נחש אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחוכם. אמר להם אין אתם יודעים מה עשה הקדוש ברוך הוא לנחש שיבר את שיניו ועכשיו אוכל עפר כך הקדוש ברוך הוא עושה לכם הרוס שנימו בפימו. אמר להם הקדוש ברוך הוא אמרתם לשון הרע אתם נופלים לגיהנם ואש אוכלת אתכם שנאמר כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת. אין אתם רואים שמש לעולם בל חזו שמש. אבל הצדיקים (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. וכן הוא אומר ישמח צדיק כי חזה נקם:

מזמור נט

למנצח אל תשחת לדוד. זה שאמר הכתוב (קהלת ד) טובים השנים מן האחד, טובים הם השנים שיצאו בדרך מן האחד שיצא לעצמו אם יפול חבירו מעמידו (שם) ואם יתקפו האחד השנים יעמדו נגדו ואם יבוא אדם רע עליהם השנים יעמדו נגדו. ואם הם שלשה הרי יפה שנאמר (שם) והחוט המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר טובים השנים טוב צדיק בן צדיק מצדיק בן רשע. ולא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים. אשר יש להם שכר טוב. שאם תבא פורענות על המשפחה זכות שניהם עומדת ומבטלת אותה שנאמר (ירמיה ג) ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה שבשביל שנים ממשפחה אותה המשפחה מצלחת ואם היו שלשה צדיקים צדיק בן צדיק בן צדיק אינה פוסקת מהם לעולם שנאמר (קהלת ד) והחוט המשולש. אמרו לפני רבי זעירא והלא פלוני צדיק בן צדיק בן צדיק ודור רביעי רשעים אמר להם לא במהרה ינתק שאפילו פוסקת חוזרת כמו שנעשה לפלוני כמו שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך. כיון שהוא בן תורה ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מהן שנאמר מעתה ועד עולם. מה הוא (שם) אמר ה' אמר הקדוש ברוך הוא אני ערב בדבר זה. דבר אחר טובים השנים טובים שנים שעוסקין בפרקמטיא מאחד בפני עצמו ואם היו שלשה הרי יפה שנאמר והחוט המשולש. ד"א טובים השנים זו מיכל בת שאול ויהונתן שהיו שניהם אוהבים לדוד ומלטו אותו משאול אביהם כתיב במיכל (ש"א יח) ומיכל בת שאול אהבתו. וביהונתן כתיב (שם) ויאהבהו יהונתן (לדוד) כנפשו. מיכל מלטתהו מן הבית ויהונתן מן החוץ הוי טובים השנים מן האחד. והחוט המשולש אלו ישראל שנאמר (שם) וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד. הוי למנצח אל תשחת:

דבר אחר זה שאמר הכתוב (משלי יח) מצא אשה מצא טוב. וכאן אתה אומר (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה אלא אם אשה רעה היא אין סוף לרעתה ואם אשה טובה היא אין סוף לטובתה הוי מצא אשה מצא טוב. את מוצא עד שלא נבראת האשה מה כתיב (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו. משנבראה מה כתיב (שם א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד הוי מצא טוב. אמרו רבותינו כל מי שאין לו אשה הסר חמשה דברים ממנו, חסר ברכה שנאמר (שם) ויברך אותם אלהים. אותו לא נאמר אלא אותם (אלהים) חסר חיים שנאמר (קהלת ט) וראה חיים עם האשה אשר אהבת. חסר שמחה שנא' (משלי ה) ושמח באשת נעוריך. חסר סיוע שנאמר (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו. חסר טובה שנאמר (משלי יח) מצא אשה מצא טוב. וכשהיא רעה מצא טוב שהיא ממצאת כל טיבה מביתו ועושה אותו עני. אבל אם היתה אשה טובה מה כתיב בה (שם לא) אשת חיל מי ימצא וכתיב (שם יב) אשת חיל עטרת בעלה ועל זה נאמר (שם יח) ויפק רצון מה'. וכן הוא אומר (שם יט) ומה' אשה משכלת. בא וראה כמה קשה כח הזיווג שבתורה ובנביאים ובכתובים יחד הקב"ה שמו על הזיווג בתורה שנאמר (בראשית כד) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר. בנביאים (שופטים יד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא (יצא הדבר) ובכתובים (משלי יח) ויפק רצון מה'. הרי שייחד שמו על הזיווג:

מעשה

פירוש מהרז"ו הכהן

לחגית], לוחם [לחם], פי' נוטל בלא דריש ליה [ממלאה], פי' עתה דורש מלא מלשון מין כמו במריה ימנו יעפון

מעשה בבנו של רבי עקיבא שנשא אשה מה עשה כיון שנכנסה אצלו היה עומד כל הלילה וקורא בתורה אמר לה סב בוצינא ואנהרין לי והות סבת ליה כל ליליא והות קימא ומנהרא והיא הוות פתחא ספרא וגליא מריש לסופיה ומנהרא קמיה עד דמטי צפרא בצפרא קריב ליה רבי עקיבא לגביה אמר ליה מצא או מוצא אמר ליה מצא. הוי (שם) מצא אשה מצא טוב. דבר אחר מצא אשה מצא טוב זו מיכל בת שאול שהיתה אוהבת לדוד יותר מלאביה אימתי בשעה ששלח שאול לשמור את הבית הה״ד למנצח אל תשחת. והיאך ברח דוד רבי איבו ורבנן רבי איבו אומר שני שערים היה לו לדוד בביתו אחד היה נעול ומשמרין משער זה ויצא משער אחר וברח. ורבנן אמרי שער אחד היה לו והיו עומדין על השער והיו משמרין שלא יברח. מה עשתה מיכל שלשלה אותו בעד החלון וברח. כיון שעלו שלוחיו של שאול מה עשתה נטלה את התרפים ונתנה על המטה ונטלה כביר העזים ונתנה אותו תחת ראשו שנאמר (ש״א יט) ומיכל בת שאול לקחה את התרפים מיד בקשו את דוד אמרה להם שהוא חולה ומוטל במטה הלכו ואמרו לו לשאול אמר להם הביאוהו במטה לכאן הלכו והביאו את המטה אצלו ומצא בה את התרפים. התחיל כועס עליה כך רמיתני והברחת את שונאי. אמרה לו אתה נתתני ומסרתני לליסטים שלך ועמד עלי עם החרב להרגני ואמר לי אם אינך מברחת אותי אני מתיז את ראשך בסייף ומיד נצטנן דמי ונתפחדתי והברחתיו ומרוב המורא נתחלחלתי כענין שנאמר (אסתר ד) ותתחלחל המלכה מאד מלמד שפירסה נדה ללמדך שהחרדה מביא את הדמים הה״ד הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך ולמה נקרא שמה עגלה שנאמר (ש״ב ג) והששי יתרעם לעגלה אשת דוד זו מיכל מה העגלה הזאת אינה מקבלת עול על צוארה כך מיכל לא קבלה עול מאביה אלא קינטרה אותו ואתה ה׳ אלהים אלהי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים אל תחון כל בוגדי און. לפי שבעוה״ז הקב״ה עושה עצמו כביכול ישן למה שאין הדין נותן שיגאלו ישראל שנאמר ויקץ כישן ה׳ אבל לעתיד לבא כשיגיע הקץ כביכול הקב״ה ניער עליהם שנאמר הקיצה לפקוד כל הגוים באותה שעה אל תחון כל בוגדי און:

מזמור ס

למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד. זה שאמר הכתוב (ישעיה נ) קרוב מצדיקי מי יריב אתי שהקב״ה נתן תורה לישראל להשיב בה לכל האומות כשהלך יואב לעשות מלחמה עם ארם אמרו לו אין אתה בן בנו של יעקב ולא כך היו התנאים (בראשית לא) ועתה נכרתה ברית אני ואתה ויקח יעקב אבן וירימה מצבה. כיון ששמע יואב כך לא היה יודע מה לעשות ומה להשיבו בא אצל דוד אמר לו כך וכך אמרו לי בני ארם מיד הושיב סנהדרין שנקראו שושנים וכן שלמה אומר (שה״ש ז) בטנך ערמת חטים וגו׳. אמרו שני בריתות כרתו אבותינו אחד כרת אברהם וכה״א (בראשית כא) ועתה השבעה לי ויכרתו ברית. באו ליכנס בארץ פלשתים אמרו להם אין אתם זרעו של אברהם ואין אתם מקיימין מצות הברית שכרת אברהם את אבימלך אמרו להם הן מקיימים אנו אבל אין אתם פלשתים והפלשתים הלכו להן וכה״א (דברים ב) העוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים כפרתם באותה שבועה מיד נכנסו לארץ וירשוה. וכן ארם אמרו לו ליואב לא מבניו של יעקב אתה ולא כן התנה יעקב עם ארם (בראשית לא) עד הגל הזה אמר להם ולא הם עברו תחלה שנאמר (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב. ולא זו בלבד אלא בימי כושן רשעתים שנאמר (שופטים ג) ויעבדו בני ישראל את כושן רשעתים. שהרשיעו שתי רשעיות אחת בימי בלעם ואחת בימי כושן. כיון שלמדוה מסנהדרין וישב יואב וגו׳ מלמד ששב ופתח אותם. אם אני מחריב אותם עכשו מה אני מוצא כשאעלה מן המלחמה עם ארם לא אכילה ולא שתיה אלא הריני מניחם עד שאעלה כיון שחזר הכה אותם. שנאמר וישב יואב ויך את ארום בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה. מהו בהצותו שהציתה באש. דבר אחר שירה בם חצים. דבר אחר שנטל את ארם נהרים ונתן בארם צובה וארם צובה בארם נהרים:

אלהים

פירוש מהר״י הכהן

ודומיהן [כיון שעלו], בילקוט יש כיון שנכנסו [תחת ראשו], עיין שם בפסוק שנאמר ומיכל בת שאול לקחה את התרפים וגו׳ [שלחני למה אמיתך], פי׳ למה אמיתך שלחני מבעי׳ ליה ומדכתיב למה אמיתך אחר שלחני דרים דאף אחרי השילוח היה לה מיתת האהוב לפי דבריה [ויכרתו ברית], עיין כל ענין זה בילקוט שמואל ברמז קס״ז וכאן בילקוט ובילקוט דברים דף ר״ס ע״ג בשם ר׳ תנחומא [ופתח אותם], פי׳ את אדום שנטה מעליהם מתחלה כדמפרש. וע׳ בילקוט הנזכר

אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת תשובב לנו. אמר הקב״ה אני זנחתי אתכם ואתם זנחתם אותי שנאמר (הושע ד) זנח ישראל אמר לו אעפ״כ חזור ושוב אלי וכה״א (ישעיה יב) אודך ה׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. לכך נאמר תשובב לנו. בשעה שאמר למואב אלה הדברים נתפלצה עליהם ונתקפלה תחתיו ונמצא עומד יהצוחו באותו שעה אמר רפא שבריה כי מטה:

הראית לעמך קשה. מהו יין תרעלה יין שהוא מתער את העולם שיתיר עולה של תורה. הושיעה ימינך ועננו. אותה הימין שהשבת אחריך שנאמר (איכה ב) השיב אחור ימינו. אמר הקב״ה אתה מבקש אחת אני מוסיף לך אחרת וכן הוא אומר והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו:

מזמור סא

למנצח על נגינת לדוד. הקשיבה תפלתי. זש״ה (משלי טו) רחוק ה׳ מרשעים ותפלת צדיקים ישמע. כל מקום שקראו ישראל להקב״ה ענה אותם. קראוהו במצרים ענה אותם שנאמר (שמות ג) ואת צעקתם שמעתי. על הים ענה אותם שנאמר (שם יד) מה תצעק אלי. במדבר ענה אותם שנאמר (במדבר כא) וישמע ה׳ בקול ישראל. נכנסו לארץ וקראוהו ענה אותם שנאמר (שמואל א ט) ויזעק שמואל אל ה׳. ואף בימי שלמה שנאמר (מ״א ח) ויהי ככלות שלמה להתפלל. ואף עכשיו שגלינו ענה אותנו שנאמר (איכה ג) קראתי שמך ה מבור תחתיות קולי שמעת. אף עכשיו שאנו בקצה הארץ אליך אקרא וא״ל הקב״ה מקצה הארץ קראתם אותי. כשהייתם בארץ לא קראתם אותי (לכך נאמר מקצה הארץ אליך אקרא) וכן ירמיה אמר (ירמיה כט) וקראתם אותי והלכתם והתפללתם ובקשתם אותי משם ומצאתם ונמצאתי לכם וכן משה אמר (דברים ד) בצר לך ומצאוך לכך מקצה הארץ אליך אקרא: בעטוף לבי עד היכן אדם חייב לעמוד בתפלה עד שיעטוף שנאמר (תהלים קב) תפלה לעני כי יעטוף וכן הוא אומר (יונה ב) בהתעטף עלי נפשי:

בצור ירום ממני תנחני ואי זו זו ירושלים שנאמר (יחזקאל מא) ורחבה ונסבה למעלה. לכך בצור ירום ממני תנחני. אמרה כנ״י רבש״ע איני מבקשת אצל האויב הזה אלא אגורה באהלך עולמים וכן הוא אומר (תהלים כו) מה אהבתי מעון ביתך (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע:

מזמור סב

למנצח על ידותון. אך אל אלהים דומיה נפשי. זש״ה (ישעיה כו) בטחו בה׳ עדי עד. אמר הקב״ה הוו יודעים במי אתם בוטחים במי שברא שני עולמים בשתי אותיות שנא׳ (שם) ביה ה׳ צור עולמים. העולם הזה והעולם הבא העולם הזה נברא בה״א וכן הוא אומר (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה״א בראם והעולם הבא נברא ביו״ד לפיכך כי ביה ה׳ צור עולמים ולמה נברא העולם הזה בה״א מה ה״א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון כך בלא עמל ובלא יגיעה ברא הקב״ה את עולמו שנאמר (תהלים לג) בדבר ה׳ שמים נעשו (ישעיה כו) כי השח יושבי מרום ואחר כך תרמסנה רגל ואחר כך (מיכה ד) קומי ודושי בת ציון. כך אמר הקב״ה לישראל גואל אני אתכם אלא שתטרחו ועל מה אני מטריח אתכם על ידותון על הדתות ועל הדיינין שאני עושה לכם לכך נאמר על ידותון:

אך אל אלהים דומיה נפשי כי ממני ישועתי. וכן הוא אומר (ד״ה ב כ) ואנחנו לא נדע מה נעשה. אך הוא צורי וישועתי מהו צורי בתוקף בא עלי בעולם הזה ובשכר התוקף שהוא בא עלי יושיעני. משגבי לא אמוט רבה גיהנם נקראת רבה מקום שהרשעים נופלים שם ואינם עומדים וכן הוא אומר (יואל ד) השיקו היקבים כי רבה רעתם המונים המונים בעמק החרוץ. שכל מי שנופל שם דינו חרוץ לעולם. אותה שעה אל אמוט רבה שנאמר (שם) וה׳ מציון ישאג מירושלים יתן קולו. באותה השעה (שם) וה׳ מחסה לעמו ומעוז לבני ישראל. וכן בני קרח אומרים

פירוש. מהר״י הכהן

[ונתתי אתכם] . פי׳ בתמיה אלא אתם ונתתם אותי: תהלה [לרננו], עיין בילקוט שמואל סי׳ קג״ו וברש״י ואכן עזרא בפסוק [מתער], פי׳ מעורר [שיתיר עולה], פי׳ תרעלה דריש בנוטריקון היתר עולה בע״י כיין המטאין ופורקין עול של תורה [תפלה לעני], עיין בס״ק דע״ז דף ז׳ [כי בטח], עיין בילקוט [על ידותון], פי׳ משמע מגלגין ונוטרין על ידותון כלומר על הדתות וכו׳ שאמרו ענין כי בטח וגו׳ אך שאני שעל דימן למובססם ועיין ברש״י בפסוק כי בטח וגו׳ ישעיה

אומרים (תהלים מו) המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג הארץ, ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה:

במחו בו בכל עת. אמר רבי חייא בר אבא דמן יפו הנשמה הזאת כל שעה שהיא עולה ויורדת ומבקשת לצאת מן האדם היאך היא עומדת בתוכו אלא הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו מניחה בגופו והיא באה לצאת ורואה את יוצרה וחוזרת לאחוריה. והיכן הוא פירושה אנשי כנה"ג פירשוה [נחמיה ט] אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וגו' ואתה מחיה את כלם. ומנין שכבודו של הקב"ה מלא עולם שנאמר (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא. א"ר חייא בשם רבי מעלי בכורים כך היו מזמרים (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה מהו תהלל יה כל שעה שהיא עולה ויורדת בגוף אנו חייבים לומר הללויה. תהלל יה על הנפלאים שהוא עושה עמנו בכל שעה שלא להפליג ממנו שעה אחת. הוי בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה:

ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. מהו כמעשהו רבי יהודה אומר העבירה עקרה ואינה עושה פירות שנאמר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו אבל הצדקה עושה פירות שנא' (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצות ולא עונשן של עונות אלא יצאו אלו כנגד אלו והקב"ה אינו עושה כן אלא בתחלה גובה הוא ממנו עונותיו ואח"כ נותן לו שכרו של מצות. אמרו רבותינו משלם הקב"ה לאדם כפי מעלליו הרעים ואינו מדקדק עמו כפי שחטא ומניח מחובו אצלו שאינו פורע ממנו שנאמר (עזרא ט) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו ואף כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מעשהו אינו אומר אלא כמעשהו ומהו למטה הוא גובה את שלו משלו היאך אדם בהור דלוק בעבירה וראוי למות. מה הקב"ה עושה תולה עד שישא אשה ויוליד בנים והקב"ה נוטל אחד מבניו תחת אותה עבירה שעבר. ונמצא הקב"ה גובה את שלו משל עצמו. יש לך חסד גדול מזה הוי כי לך ה' חסד. ר' נחמיה אומר מהו כמעשהו יש לך אדם שחשב לעשות עבירה ולא עשאה הקב"ה אינו כותבה עד שיעשנה ואם חשב לעשות מצוה אחת ונאנס ולא עשאה הקב"ה כותבה עליו כאילו עשאה. ואת למד מדוד שהיה מצטער לבנות בית המקדש שנא' (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' אם אבא באהל ביתי (ד"ה א כב) ואני בעניי הכינותי לבית אלהי. וכן הוא אומר (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב התחיל מהרהר בלבו ואומר (שם) אני יושב בבית ארזים וארון ברית ה' יושב בתוך היריעה אמר לו נתן הנביא אלולא שעלה במחשבה בלבו של הקב"ה ואומר (ש"א יג) בקש ה' לו איש כלבבו לא היה בלבבך עולה. מיד נגלה עליו הקב"ה על ידי נתן שנא' (ש"ב ז) ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן הנביא לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד האתה תבנה לי בית וכתוב א' אומר (ד"ה א יז) לא אתה תבנה לי בית לשבת. היאך יתקיימו שני כתובים הללו. אלא לא אתה תבנה לי בית אלא שלמה בנך יבנה אותו. האתה תבנה לי בית שעל שמך אני קורא אותו שנאמר (תהלים ל) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. ובשביל ששפכת דמים הרבה איני יכול לבנותו על ידך אלא על שמך מאחר שנצטערת כיון ששמע דוד כך נתיירא ואמר הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. א"ר יהודה ב"ר אלעאי אמר לו הקב"ה אל תירא חייך כל הדמים ששפכת כאיל וצבי הן לפני שנאמר בהן (דברים יב) על הארץ תשפכנו כמים. אמר לפניו אם כן למה איני בונה אותו. אמר לו גלוי וידוע לפני שישראל עתידים לחטוא ואני מפיג בו חמתי וישראל נצולין ואם אתה בונה אותו הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם. אמר לו והרי הוא יפה. אמר לו מוטב שאפיג בו חמתי ומחריבו והן נצולים. הה"ד (איכה ב) דרך קשתו כאויב. אמר לו ואף שאי אתה בונה אותו הואיל וחשבת לבנותו על שמך אני קורא אותו שנאמר (תהלים ל) מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. לשלמה אינו אומר אלא לדוד ללמדך שכל מי שחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה המקום מעלה עליו כאלו עשאה:

מזמור

פירוש מהרז"ו הכהן

כ"ו ובפסוק קומי ודומי וגו' מיכה ד' [שכרו של מצות], פי' זהו ג"כ פירושו של תשלם לאיש כמעשהו שאינו מנכה אלו נגד אלו [הכינותי], פי' פסוק הוא בד"ה א' כ"ב ודרים בעניי מלשון עניו ונער וגם לבאר בזה אם אבא וגו' שבשביל עניו ההכינו לבנין ב"ה וכן הוא אומר וכו' הוא ראיה על שעל נערו לעשות השבו הקב"ה כאילו עשה כדמסיק [בלבבך עולה], פי' שלבך עולה כמאת בלבך כיון שגם בלבו של הקב"ה עלה שכן אמר עליך ביקש ה' לו איש כלבבו [שני כתובים הללו], פי' דדרים האתה כמו כן אתה תבנה ולא דריש ליה בתמיה כיון דלא כתיב נמי בפירוש לא אתה תבנה כמו בכתוב בד"ה א' כיון י"ז [כאויב], פי' ולא תיב חמתו שבפך חמתו על עצים ואבנים ולא על ישראל עצמן:

מזמור לדוד בהיותו במדבר יהודה. זש"ה (ישעיה כו) בצר פקדוך צקון לחש מוסרך למו. אימתי ישראל מבקשים להקב"ה בזמן שהם בצרה שנא' (תהלים יח) בצר לי אקרא ה' כשנכנסין בצרה מבקשין להקב"ה שנא' (שם ג) מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו ואומר (שם לד) בבוא הזיפים. ואומר (תהלים נב) בבוא דואג. ואומר (שם נז) בברחו מפני שאול ואף כאן בהיותו במדבר יהודה. וכה"א (שם קיח) מן המצר קראתי יה (ואומר יום אירא אני אליך אקרא) ואומר (שם קיט) טוב לי כי עניתי. לכך נאמר במדבר יהודה. אלהים אלי אתה אשחרך זש"ה (משלי ח) אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני. אמרה תורה אני אוהבי אהב שכל מי שהוא אוהבני אני אוהב אותו דוד ע"י שאהב אותי אהבתיו וע"י ששחרני אני שחרתיו ונמצאתי לו הוי אלהים אלי אתה אשחרך:

צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה זו אדום. נחש יש לו חבר. שרף יש לו חבר. צמאון אשר אין מים אין לו חבר כך לרשעה הזו אין לה חבר לכך בארץ ציה ועיף. נפשנו עיפה לדברי תורה ואין מניחין אותנו שנאמר (ישעיה מא) העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני ה' אענם אלהי ישראל לא אעזבם:

מזמור סד

למנצח מזמור לדוד. שמע אלהים קולי בשיחי. זש"ה (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. הודיע הקב"ה לדוד מה עושין לדניאל ואלו היו יכולין לעלות למעלה לעשות עם הקב"ה מלחמה היו עושין. וכן בני קרח אומרים (תהלים עד) שלחו באש מקדשך. ואילו היו יכולין לחתור ברקיע היו חותרין שנאמר (שם) בכשיל וכילפות יהלומון ובשביל שאינם יכולים לעלות למעלה עושין למטה שנאמר (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד ובשביל שלא יכלו למעלה נטלו עצה בדניאל שנאמר (דניאל ו) אתיעטו כל סרכי מלכותא וגומר כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא. אמרו לו אי אתה מלך כל המלכים גוזרין גזירות ונותנין דתין שנאמר (אסתר א) בדתי פרס ומדי ואתה לא גזרת כימיך כיון ששמע בן השלים עמהן שנאמר (דניאל ו) כען מלכא תקים וגו' דניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וכוין פתיחן ליה בעליתיה ודניאל אומר שמע אלהים קולי בשיחי, היו מבקשין את דניאל מצאו אותו עומד ומתפלל אדין גובריא אלך הרגישו והשכחו לדניאל בעא. אמר לפניו רבונו של עולם הרי הרגישו. תסתירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און. כיון שמצאו ידיהם קרבו אליו שנאמר (שם) באדין קריבו ואמרין קדם מלכא וגו' מלתא שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. כיון שאמרו עליו אמר להם אין אתם נאמנין והיו דוממין כל היום כיון שהגיע המנחה התחיל להתפלל אמר בשביל אלו הרשעים איני מתפלל לכך נאמר (שם) ועד מעלי שמשא. מה אם בשביל התפלה שאין חייבין לא מיתה ולא כרת עשו כך שאר המצות שהן חייבין עליהן מיתה וכרת עאכ"ו. ואף המלך היה מבקש להצילו ולא היה יכול. אמרו לו ולא אמרת לנו אין אתם נאמנין הרי ראית בעיניך לכך נאמר (שם) דע מלכא די דת למדי ופרס די כל איסר וקים די מלכא יהקים די לא להשניא כיון שאמרו לו כן (שם) באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגובא די אריותא והיתית אבן חדא ושומת וגו'. וכי מדיכן היו אבנים בבבל אלא מארץ ישראל פרחה וישבה לה על פי הבאר. רב הונא בשם ר' יוסי אמר מלאך בא בדמות ארי וישב על פי הבאר. שנאמר (שם) אלהים שלח מלאכיה וסגר פום אריותא אדין אזל מלכא להיכליה אמר מה הצרה הזאת שתבא על ידי שימות דאיש הזה (שם) אדין מלכא בשפרפרא יקום וגו' ולדניאל בקל עציב זעיק מצאו שהיה קורא קריאת שמע ולא היה יכול לענות אמר אלהי שלח מלאכיה למה שהיה דניאל יורד אצל האריות ונעשו כבהמה שנאמר (משלי ל) ליש גבור בבהמה אמר הקב"ה יבא אריה ויציל אריה מפי אריה (שם) באדין מלכא שגיא טאב עלוהי והיתיו גובריא די אכלו קרצוהי די דניאל אמרו לו שבעים הם לכך לא אכלוהו אמר להם אם הם שבעים לכו ורדו אתם ולינו עם הלילה ונראה אם הם שבעים כיון שהשליכום מיד נאכלו שנאמר ויורם אלהים חץ פתאום לכך נאמר (שם) לגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון כמה הוו הרי הוא אומר (שם) ושפר קדם מלכא והקים על מלכותא לאחשדרפניא

פירוש מהר"י הכהן

[כי טובתי], פי' שאני בצער ועני ולו טוב לי כי אז אני עונה אל ה' [נוסדו יחד], פי' ושיצא דקרא על ה' ועל משיחו ונראה זה אמנו הוא שמבקשים את ד' וכיון שאין יכולין עשדו על משיחו [הקים וגו'], פי' אם אתה גוזר גזירות אתה מלך והוא עולם זה [כנפלי במשא] פי' בשיצא דקרא דבה כל לבזותיה:

לאחשדרפניא מאה ועשרים ועילא מנהון סרכין תלתא ודניאל חד מנהון הרי מאה ועשרים ושנים וקכ"ב נשים וקכ"ב בנים שנאמר אינון בניהון ונשיהון הרי שס"ו לכל אחד ואחד ארבע אריות שהיו עושין אותן ארבע ארבע איברים אבר אבר לכל חיה והיה שהטפו אותן ולא ירדו לבור שנא' (שם) לא מטו לארעית גובא הרי אלף תס"ד הוי ישמח צדיק כי חזה נקם וגו' ואומר ישמח צדיק בה' וחסה בו ויתהללו כל ישרי לב:

מזמור סה

למנצח מזמור לדוד שיר לך דומיה תהלה אלהים בציון. זש"ה (ישעיה מב) החשיתי מעולם אחריש אתאפק ביולדה אפעה. ואומר (שם סד) העל אלה תתאפק ה' (שם) ערי קדשך היו מדבר גו' בית קדשנו ותפארתנו. אמר להם (שם כז) חמה אין לי איני יכול לעשות אלא מה אעשה מדת הדין נוהגת שאחריש (שם) מי יתנני שמיר ושית במלחמה כך אמר הקב"ה יכול אני לעשות אלא מה"ד אינה נותנת לכך אמר דוד לך דומיה תהלה יכול אתה לידום הכל נותנין לך תהלה על שדממת על הקול שנתנו בציון שנא' (איכה ב) קול נתנו בבית ה' ומהו הקול שנתנו שאמרו ידינו רמה ואמר (דברים לב) אי אלהימו צור חסיו בו. לך דומיה תהלה אתה דומם ואני דומים שנא' (תהלים לז) דום לה' והתחולל לו. טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. תפלת כל בשר אתה שומע ושלנו אי אתה שומע. (לך ישולם נדר לכך נא') שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. מלך ב"ו אינו יכול לשמוע מן שנים ושלשה ב"א כאחד וב"ש מן הכל והקב"ה אינו כן הכל מתפללין ולוחשין לפניו ומן הכל הוא שומע שנאמר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. בשר ודם מתמלאת אינו משמוע והקב"ה אינו כן אלא (קהלת א) לא תמלא אזן משמוע הוי שומע תפלה · בשר ודם נכנס לבית הכנסת ורואה אותן מתפללין מתפלל עמהן והקב"ה שומע. (אל תפלת כל אתה שומע ושלנו אין אתה שומע). (איכה ג) גם כי אזעק ואשוע. סכותה בענן. אמר להם כה אתם מבקשים שאמחול שגגות או זדונות. אמרו לפניו אין אנו מבקשין לא שגגות ולא זדונות ולא תעלומות אלא דברי עונות גברו מנו פשעינו אתה תכפרם:

אשרי תבחר ותקרב אשריו מי שאתה מקרב בחצריך ולא בחצר אלא במרום. (תהלים לג) מה יקר חסדך אלהים וגו' ירוין מדשן ביתך. וגם בני קרח אומרים (שם פד) כי טוב יום בחצריך מאלף. וכן הוא אומר (שם) אשרי יושבי ביתך. נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו. ר' הנינא בר פפא שאל לרבי שמואל בר נחמני ואמר לו מהו (איכה ג) סכותה בענן לך. אמר לו שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים אבל שערי תשובה אינן ננעלין לעולם שנאמר מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים. מה הים הזה אינו ננעל לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שהוא רוצה כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה עושה והקב"ה מקבלו אבל לתפלה עתים יש לה. רבי יוסי בר חלפתא אומר (תהלים סט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך. עתים הם לתפלה. ר' ברכיה ור' חלבו ורב ענן בר יוסף בשם רב אידי אמר אף שערי תפלה אינן ננעלין לעולם. בן עזאי ורבי עקיבא חד מנהון אמר מי שהוא גומל חסדים יהא מבושר שנשמעת תפלתו שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד מה כתיב אחריו עת לדרוש את ה' שהוא מתפלל להקב"ה והוא נענה ויהא מבושר שתפלתו נשמעת. ואחרינא אומר איני כמבטל דברי רבי אלא כמוסיף על דבריו. ואני ברוב חסדך אבא ביתך מיד ענני באמת ישעך:

מזמור סו

למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ זמרו כבוד שמו. זש"ה (צפניה ג) אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. מהו עבודתו תפלה.

וכן

פירוש מהרז"ו הכהן

[ישרי לב], פי' פסוק זה הוא סוף וסיום המזמור ס"ד הזה [אחריש], פי' עד כה אחריש אבל לאחר זמן אפעה [ותפארתנו] פי' וקאי אמה שכתוב לפניו ערי קדשך וגו' [אמר לה], בילקוט יש אמר רב נחמן אמר לה וכו' [והקב"ה שומע], פי' גם בזה האופן לא תמלא אזן וגו' [שהוא רוצה], פי' מה שכתוב וים רחוקים פירושו כך וכמו ים הם הרחוקים מהקב"ה בעסם בהועלים: עתים יש לה], פי' ממה שכתוב ואני תפלתי לך ה' עת רצון כר' יוסי דבסמוך [ענני באמת], פי' כאלו ענהו באמת דמזמור מ"ט נדרש על ואני ברוב חסדך וגו' דמזמור ס' אבא גורס בזה ברוב חסדך [ביתך מיד], פי' שזהו

ג"כ

וכן משה אומר (דברים יא) והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי. ולעבדו מה היא עבודה שאדם עושה בעוה"ז זו תפלה שנא' (תהלים ק) עבדו את ה' בשמחה. ואומר (שם צה) לכו נרננה לה' נריעה לצור ישענו. וכן דריוש אומר לדניאל (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. ומהו הפילחן זו תפלה שנא' (שם) וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי הוי אמרו לאלהים מה נורא מעשיך. וכן ישעיה אומר כשם שאמרו לו בים (שמות טו) מי כמוך באלים ה'. כך (ישעיה כה) אלהי אתה ארוממך אף עכשו אני אומר מה נורא מעשיך וכן ישעיה אומר (שם סו) והיה מדי חדש בחדשו יבא כל בשר וגו' ואומר (תהלים פו) כל הגוים אשר עשית יבואו וישתחוו. ולא כל הגוים בלבד אלא כל הארץ ישתחוו לך למה שאין שלטון לבשר ודם. וכן בני קרח אומרים (שם מז) כל העמים תקעו כף למה כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ. אותה השעה (זכריה יד) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד :

מזמור סז

למנצח בנגינות. אלהים יחננו ויברכנו. זש"ה (איכה ג) חסדי ה' כי לא תמנו יודעים אנו שרחמיו של הקב"ה קיימים הם ולא כלינו אותם ורחמיו עלינו שהעכו"ם אומרים (תהלים פג) לכו ונכחידם מגוי ולא כלו רחמיו מעלינו לכך נאמר חסדי ה' כי לא תמנו אלא עוד גדולה מזאת שאתה מחדשנו ומעמידנו חדשים בכל בקר ובקר שנאמר (איכה ג) חדשים לבקרים ומתוך כך אנו יודעים שרבה אמונתך לכל באי עולם. ודבר האמונה שדברת עם אבותינו באנו בבבל העמדתנו חדשים עשתה מעט והלכה לה. וכשראה משה רבינו מלכות יון שמשעבדת אותנו התחיל להתפלל למה שהיא נופלת ביד שבטו של לוי התחיל אומר (דברים לג) ברך ה' חילו. לכך נאמר ברך בברכה שמברכין את בניך ומה ברכה מברכין (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך. ואף כאן ברכם כן אלהים יחננו ויברכנו. ואם עשית כן (תהלים עז) הודעת בעמים עוזך שנאמר לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך ואין הקב"ה מושיע לישראל במעשיהם אלא להודיע גבורתו ולהודיע שמו. ואסף אומר כך (שם עו) נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. ואומר (שם עז) אתה האל עושה פלא הודעת בעמים עוזך. ומהו העוז שהודעת לבניך גבורה לגאלם בזרוע עוזך (שם) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו שהקב"ה מושיע את ישראל יכול שיאמרו הגוים נושא להם פנים אלא מורים לו שנאמר יודוך עמים אלהים יודוך עמים כולם. וכן הוא אומר (ישעיה סא) כי כארץ תוציא צמחה. ואומר (שם סב) למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים וגו'. ואומר (שם) וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך :

מזמור סח

למנצח לדוד מזמור שיר. יקום אלהים יפוצו אויביו. זש"ה (משלי כח) בקום רשעים יסתר אדם. שכל זמן שהרשעים מושלים אין לצדיקים קומה וזקיפה ולא פה אבדו רשעים רבו הצדיקים לכך נאמר בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים. וכן דבורה אומרת (שופטים ה) כן יאבדו כל אויביך ה' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. וכן דוד אומר (תהלים נט) אשמרה לפי מחסום אמר דוד עשה לי כאשר עשית לראשונים שנאמר (במדבר י) קומה ה' ויפוצו אויביך. וכן צופר הנעמתי אומר (איוב יא) ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם. אין להם מנוסה להיכן נסים אלא (שם) ותקותם מפח נפש וכן ירמיה אמר (ירמיה י) יאבדו מארעא ומתחות שמיא לכן יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו :

כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש. אמר דוד לפני הקב"ה הרשעים אינן כלום עשן הם. כהנדוף עשן ולא כעשן אלא כלא חשיבי. ד"א כהנדוף עשן אלו הרשעים. מש"ל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים בפלטין שלו והוא היה בפלטין העליון והיו עבדיו בתחתון מציתין את האש ומעשנין אותו כדי שיעלה אליו העשן כך הם הרשעים מלמטה. וכן

פירוש מהר"י הכהן

ג"כ הריעו וגו' כל הארץ שלעתיד יזמרו לו כל הארץ ויקראו כלם בשמו [בשמחה], פי' וסיפא דקרא בואו לפניו ברננה. [מה נורא מעשיך]. פי' האמור במזמור זה אחר אומרו וגו' שרמזו בגם כאן בשעבודם הקלה ידבר [בתהלים ק'] פי' וכתיב בתריה נורא תהלות עושה פלא [ארוממך], פי' וגם ג"כ כתיב עשית פלא בפסוק הבא לכן גם דוד המלך אומר אף עכשיו וכו' [באתה מחדש], עיין באיכה רבה בפסוק חסדי ה' כי לא תמנו כי זה הענין [בעמים עוזך], פי' הפסוק בתהלים מזמור ע"ז אתה האל עושה פלא הודעת וגו' וכן הוא ג"כ כאן לדעת וגו' [ולהודיע שמו], בילקוט יש אין הקב"ה מושיע לישראל אלא בשביל להודיע וכו' [נאמר], פי' וסיפא דקרא כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים [כבודך], פי' שאמר אלא נראה שהקב"ה עושה עמנו כדי להודיע לכל הגוים כבודו וגבורתו [לפי מחסום], פי' וסיפא דקרא.

וכן ישעיה אומר (ישעיה סה) העם המכעיסים אותי וגו׳ היושבים בקברים וגו׳ אלה עשן וגו׳ אלה הם הרשעים ואינם כלום שנאמר (תהלים לז) כי הנה הרשעים יאבדו ואויבי ה׳ וכו׳ (שם) כלו בעשן כלו. לכך כהנדוף עשן הנדוף. אבדו רשעים הצדיקים שמחים שנאמר וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה:

סולו לרוכב בערבות וכן משה אומר (דברים לג) אין כאל ישורון רוכב שמים אבי יתומים ודיין אלמנות אלהים במעון קדשו. וכן (תהלים קמו) עושה משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה׳ מתיר אסורים (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

מזמור סט

למנצח על שושנים. הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש. אמר שלמה (שה״ש ו) מה יפית ומה נעמת אהבה. ישראל יפים ונעימים עומדים על הים ורואין להקב״ה היו יפים ונעימים. ראו אותו בסיני נעשו ישרים כשנתן להם התורה שנאמר (משלי ב) יצפון לישרים תושיה ואומר (תהלים קכה) היטיבה ה׳ לטובים ולישרים. ראוהו נכנס לאהל מועד נעשו צדיקים שנאמר (שם לג) רננו צדיקים בה׳. וכשראוהו על הים נעשו שושנים שנאמר למנצח על שושנים איכתי כי באו מים עד נפש. ואני תפלתי לך ה׳ עת רצון. ר׳ יוסי בר חלפתא אומר עתים לתפלה במזמור למעלה מזה:

הצילני מטיט ואל אטבעה מדינה של גיהנם. שנאמר (שם י) ויעלני מבור שאון מטיט היון:

מזמור ע

למנצח לדוד להזכיר. אלהים להצילני. זש״ה (זכריה י) ואזרעם בעמים ובשבר שמזכירים אותי בכל פעם אני מזכיר אותם בכל זמן שאתם מזכירים אותי מעי המים עליכם שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים וגו׳ המו מעי לו. (ד״ה א טז) ויתן לפני ארון ברית ה׳ להזכיר ולהודות. ומה היו מזכירין (שם) זכרו נפלאותיו אשר עשה זכרו נפלאותיו שעשה עמכם בכל עת ולא גאל את ישראל ועשה עמהם אלא בשביל שיהיו מזכירים נפלאותיו. אמר דוד אם כן אני מזכירו למנצח לדוד להזכיר אלהים להצילני. למה היה דומה למלך שהיה לו צאן וכעס עליהם גירש את הצאן והתיר את הדיר והעביר את הרועה. אחר זמן כנס הצאן ובנה את הדיר ולרועה לא הזכיר. אמר הרועה הרי הצאן מכונסות והדיר בנוי ואני איני נזכר. כך אמר דוד למעלה מן המזמור (תהלים סט) כי אלהים יושיע ציון ויבנה ערי יהודה הרי הדיר בנוי וישבו שם וירשוה זרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה. הרי הצאן מכונסות ואני איני נזכר לכך למנצח לדוד להזכיר. ווי להם לרשעים שאינם מתים לעולם הבא אלא מן הקנאה שהם רואין וכן הכעס שנאמר (איוב ה) כי לאויל יהרג כעס אחר הקנאה וכעס הן כלים שנאמר (תהלים ע) יבושו ויחפרו מבקשי נפשי ישובו על עקב בשתם:

אלהים חושה לי. וכתוב אחד אומר (שם מ) אדני יחשב לי אלא אמר דוד לפני הקב״ה רבונו של עולם השוב לעניותי ואביונותי וגאלני חושה. ולמה עזרי ומפלטי אתה ה׳ אל תאחר. בין היום בין מחר עליך לגאלני לפיכך אל תאחר:

מזמור עא

בך ה׳ חסיתי. אמר ישעיה (ישעיה נ) מי בכם ירא ה׳ שומע בקול עבדו. מי היה בצרה וקראני ולא עניתיו. (שם) אשר הלך חשכים ומי היה בחשכה ולא הארתי לו. וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ג) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו. וכן דריוש אומר (שם ו) והוסק דניאל מן גובא די הימין באלהיה ואומר (ישעיה כו) בטחו בה׳ עדי עד אמר (לו) דוד אם כן בך ה׳ חסיתי אל אבושה. וכי לא נתביישו ישראל בעולם הזה אלא אינו אומר אלא לעולם הבא. וכן ישעיה אומר (ישעיה מה) ישראל נושע בה׳ לפיכך לא תבושו ולא תכלמו. בצדקתך תצילני ותפלטני. אמרה כנסת ישראל רבש״ע כשתושיעני לא בצדקה את מושיעני ולא במעשים שיש לי אלא בין היום בין מחר בצדקתך את עתיד לגאלני שנאמר (שם נט) וירא כי אין איש וישתומם

פירוש מהר״י הכהן

ד״רא כעוד רשע לנגדי [רננו צדיקים בה׳], עיין בהורה בבנים עמוד נ״א רמז כ׳ ותמצא שבאהל מועד ידבר [למעלה], פי׳ לציג סי׳ ס״ס [ולא תכלמו וגו׳] פי׳ שבתוב פס עד שיאמר שלשה״ב לא תבושו [עתיד לנהגו], פי׳ וגם עתה אני אלא כרחמים סרי ג׳ פעמים והם עבר ועתיד והוא בעליהם אמר ג׳ פעמים אהיה, והנה מדרש זה ע״ד מאמר ר׳ יצחק בשמות

וישתומם כי אין מפגיע וילבש צדקה כשריון לכך בצדקתך תצילני ותפלטני. הטה אלי אזנך והושיעני אם הטית הושעת שנאמר (תהלים קטז) כי הטה אזנו לי דלותי ולי יהושיע. וכן חזקיה אומר (מ"ב יט) הטה ה' אזנך ושמע ובשביל שהטה הושיע אמרתי הטה ה' אזנך ושמע:

מזמור עב

לשלמה אלהים משפטיך למלך תן. זש"ה (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב. אר"י בר שלום מי הוא זה שנקרא צדיק זה הקב"ה שנאמר (תהלים יא) כי צדיק ה' צדקות אהב למה אם יש בידינו זכות יתן לנו משלנו ואם לאו צדקה יעשה לנו משלו וכי יש צדיק גדול מזה הוי אמרו צדיק כי טוב. ד"א אמרו צדיק כי טוב א"ר איבו בשעה שברא הקב"ה את העולם את מוצא שנאמר בכל יום ויום כי טוב כיון שגמר מה כתיב (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. א"ר יוסי בר חנינא כשבקש הקב"ה לשלוח משה למצרים אמר לו משה (שם ג) ואמרו לי מה שמו אמר לו הקב"ה אני אומר לך (שם) אהיה אשר אהיה. את מוצא ג' פעמים כתוב אהיה אמר הקב"ה ברחמים בראתי את העולם וברחמים אני עתיד לנהגו כיון שהלך משה ואמר להם אמרו מה עלינו לומר לצדיקו של עולם שהוא טוב אמרו צדיק כי טוב וכן הוא אומר (תהלים קל"ו) הודו לה'. ד"א כי פרי מעלליו אינו אומר אלא מעלליהם אלו צדיקים שמניחים לבניהם פרי מעשיהם ואף דוד הניח לשלמה בנו פרי מעשיו שנאמר (שם ה) ויהי דוד עושה משפט וצדקה בארץ ואף על שלמה אמר משפטיך למלך תן משפט אינו אומר אלא משפטיך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם תן משפטיך למלך בשם שאתה דן בלא עדים ובלא התראה כך יהא שלמה דן בלא עדים ובלא התראה א"ל הקב"ה חייך כך אני עושה שנאמר (ד"ה ב כט) וישב שלמה על כסא ה' וכי אפשר לו לאדם לישב על כסא ה' והלא כתיב (דניאל ז) כורסיה שביבין די נור אלא שהיה דן כיוצרו בלא עדים ובלא התראה. וזהו דינן של זונות שנאמר (מ"א ג) אז תבאנה שתים נשים זונות. רב אמר רוחות היו. ושמואל אמר זונות ממש. ר' בנימין בשם ר' יהודה אמר זונות היו ובאו לפניו לדין שנאמר (שם) ותאמר האשה האחת בי אדוני המלך וגו' והאחרת אומרת לא כי בנך המת ובני החי. א"ר סימון צריך הדיין לשקול טענותיהן כיון ששמע המלך כן אמר גזרו את הילד. התחיל פיו נובע בחכמה אמר צפה הקב"ה שהדין הזה עתיד לבא לפני לפיכך ברא לאדם זוגות שני עינים ושתי אזנים ושתי נקבי חוטם שתי רגלים ושתי ידים. התחיל אומר גזרו את הילד החי לשנים. אר"י בר' אלעאי אילו הייתי שם פיקרין הייתי נותן על צוארו לא די לאחד שמת אלא עוד לשני היה גוזר כיון שראו סנקליטין שלו התחילו אומרים (קהלת י) אי לך ארץ שמלכך נער. כיון שאמר תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתוהו יצתה בת קול ואמרה לו היא אמו כיון שראו ישראל כך אמרו (שם) אשריך ארץ שמלכך בן חורין. הוי משפטיך למלך תן. א"ר אלעזר בשלשה מקומות הופיע הקב"ה. בבית דינו של שם שנאמר (בראשית לח) צדקה ממני מנא ידע דילמא כי היכי דאזיל איהי לגבה אזל נמי איניש אחרינא אלא יצאת בת קול ואמרה ממני יצאו כבושין. בבית דינו של שמואל שנאמר (ש"א יב) עד ה' בכם ויאמר עד ויאמרו עד מבעי ליה אלא יצתה בת קול ואמרה אני עד בדבר הזה. בבית דינו של שלמה שנאמר (מ"א ג) והמת אל תמיתוהו היא אמו מנא ידע שלמה דלמא עירומי קא מיערמי כי היכי דליתבה ניהלה אלא בת קול יצאת ואמרה היא אמו:

ד"א משפטיך למלך תן זה מלך המשיח שנאמר (ישעיה יא) ויצא חוטר מגזע ישי. ר' אליעזר אומר כל מקום שאין דין יש דין וכל מקום שיש דין אין דין. כיצד בזמן שאין עושין הדין בארץ עושין הדין בשמים והקב"ה יושב עליהם בדין ופורע מהן. אבל בזמן שהדין בארץ אין הקב"ה יושב עליהן בדין אמר הקב"ה נטלתם אומנותי מה יש לי לעשות. היא היתה אומנות שלי שנאמר (שם ל) כי אלהי משפט ה' ואומר (ויקרא כו) אם בחקתי תלכו והואיל ונטלתם אומנותי אבקש אומנות אחרת (שם) ונתתי גשמיכם בעתם. לכך ידין עמך בצדק ועניך במשפט ועשה הדין. ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. וכי הרים נושאים שלום אלא בזמן שהפירות

פירוש מהר"י הכהן

בשמות רבה על פסוק זה וזה לשונו ר' יצחק אומר אמר ליה הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבא לכך כתיב אהיה ג' פעמים עד כאן לשונו [הודו לה'], פי' ונאמר שם כי טוב [זונות היו], בילקוט מלכים יש רבנן אמרי יבמות היו כן נראה שצ"ל כאן ג"כ כך כדברי ר' יהודה [פיקרין] פי' כריכה של גיות נמר [סנקליטין], פי' ב"ד שלו [הוטר], פי' והוטר פירושו שבט מלוכה כפי' רש"י שם וכתיב בתריה פלא"ת ממשפטיו גם כתיב והיה צדק אזור מתניו כמו שנאמר כאן ולצדקתך לבן מלך מגזע ישי:

שהפירות מועטים מריבה באה לעולם שנכנס אדם לתוך כרמו של חבירו הוא אומר לו מה אתה עושה בתוך כרמי ומריבין זה עם זה ובזמן שהפירות מרובין עין טובה הוא בעולם ושלום בעולם שנאמר (זכריה ג) והיה ביום ההוא תקראו איש לרעהו:

דבר אחר ידין עמך בצדק. א״ר יוסי בר תהליפא בכל בקר ובקר אדם נידון שנא׳ (איוב ז) ותפקדנו לבקרים. ישפוט עניי עם יושיע לבני אביון. ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. מהו דור דורים דור שאין דור אחריו. ירד כמטר על גז כרביבים זרזיף ארץ יפרח בימיו צדיק. הה״ד (תהלים נב) צדיק כתמר יפרח. שתולים בבית ה׳ עד היכן עד אין ירח שליט בו שנא׳ ורב שלום עד בלי ירח כשם שהחמה ולבנה מאירין לעולם הזה כך הצדיקים עתידין להאיר לעולם הבא שנא׳ (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך:

מזמור עג

מזמור לאסף אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. זש״ה (תהלים לז) אל תתחר במרעים אל תקנא בדבר שאין לו אחרית וכן הוא אומר (משלי כד) כי לא תהיה אחרית לרע. אמר הקב״ה אם ראית גרן של רשעים דולק אל תקנא בם שהוא דועך לעולם הבא שנא׳ (שם) נר רשעים ידעך. ובמה תקנא ביראת ה׳ כל היום בדבר שיש בו אחרית טוב ואינה פוסקת לעולם שנא׳ (שם כג) כי אם יש אחרית (לטוב). אמר אסף אני קנאתי בהוללים ולא הייתי יורע שהיסורין שהקב״ה מביא על ישראל טובים הם. ולמי לברי לבב להבריא את לבם לאותן דכ׳ עליהן הבריא (תהלים כד) מי יעלה בהר ה׳ ומי ישכון במקום קדשו נקי כפים ובר לבב. אמר אסף אני לא הייתי יודע שלטובה הן וקנאתי ובשביל שקנאתי כמעט נטיו רגלי. ולמה שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם ובריא אולם. האשה הזאת טווה במטוה אחת מקוטפת ואחת מעוסה ואין (הכל) הטווי כולו שוה אבל הרשעים אינן כן אלא כי אין חרצובות למותם אין בהם מום אלא בר אים כאולם לכך ובריא אולם. מהו חרצובות אין הקב״ה מאחר צביונם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשים ניתן להם. למה״ד לחולה שעלה הרופא לבקרו נטל הכף שלו אמר תנו לו כל מה שרוצה לאכול למה שהוא מת. כן אמר להו משה ומשלם לשונאיו. הוי כי אין חרצובות לכותם שהן בריאין ואין הייסורין נוגעין בהם:

בעמל אנוש אינמו וכן אמר איוב (כ״א) בתיהם שלום מפחד אין אחד מהם חש לא בעינו ולא בשינו. אלא הקב״ה מיחל לפניהם את הדרכים שנאמר (תהלים י) יחילו דרכיו בכל עת הייסורין שהוא מביא על ישראל אינם נוגעין בהם שנא׳ (שם) מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואים בשונאיהם שנאמר (שם) כל צורריו יפיח בהם. בעמל אנוש אינמו. ובשביל שאינן מתייסרין מתגברין ומולידין כשדים שנאמר לכן ענקתמו גאוה יעטוף ואין יעטוף אלא ילוד כמה דאמר (בראשית ל) ובהעטיף הצאן. יצא מחלב עינמו. עיניהם יוצאין מן השמנים שהם אוכלים ויושבות תחת עיניהם והם בולטות מפניהם שכן את למד שכן העניות ומן הדמעות עיניו של אדם מעמיקות וכן בני קרח אומרים (תהלים כב) עיני דאבה מני עוני. וכן דוד אומר (שם ו) עששה מכעס עיני. עברו משכיות לבב הרבה נתת להם יותר כמה שהם מבקשים יש שהיה מסכים להיות בעל זמורה עשיתו דוכוס ומי שהיה מסכים להיות שלטון עשיתו שר צבא על כל מה שהיו מסכימים העברת עליהם הוי עברו משכיות לבב ובשביל כן יביעו ידברו עתק:

שתו בשמים פיהם. פרעה אמר (שמות ה) מי ה׳. נבוכדנצר אמר (דניאל ג) מאי הוא אלה די ישיזבינכון מן ידי אבל אני ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים. בכל בקר ובקר מיסרין אותי. אמר רבי שמואל בר נחמני לפי שבעולם הזה הזכר מסבב אחר הנקבה אבל לעתיד לבא הנקבה תסובב אחר הזכר שנאמר (ירמיה לא) נקבה תסובב גבר. כך לפי שבעולם הזה

פירוש מהרז״ו הכהן

[איש לרעהו], וכתיב בתריה אל תחת גפן ואל תחת תאנה [לברי לבב], פי׳ וכתיב בתריה ואני כמעט נטיו רגלי וגו׳ כי קנאתי בהוללים וגו׳ וא״כ זש״ה אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים ומרעים ורשעים הם הנקראים רע ואין להם אחרית טוב כדכתיב שם תוף אחרי כן כי לא תהיה אחרית לרע: [ובמה תקנא], פי׳ כדכתיב במשלי כ״ג אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה׳ כל היום כי אם יש אחרית וגו׳ [מקוטפת], פי׳ לפעמים הטיווי גס ועב׳ שהפשתן מסוכסך ומסוכך שם והחוט נראה כמו קבור ולפעמים החוט מדודד ודק יפה שהפשתן נמשך ומהודק וממוך וחלק, מעיכה ל׳ ועומתם [מאחר לביונים], פי׳ נוטריקון דרש חרצובות לשתי מלות מאחר לביונם וכל זה להמיתם זכו למותם וכדמפרש במשלי: [על ישראל], לא ימוגנו דרים אינם נוגעין דהיינו דרוש על ועם אדם לא ינוגעו שהוא סיפיה דקרא דבעמל אנוש אינימו [ידברו עתק], וכו פסוק במזמור נ״ד וצ״ל שצריך לסיום יתיקו וידברו ברע שהוא כתוב בזה כמזמור ע״ג עשנו אחר [illegible]

הזה הקב"ה מחזר על ישראל שיעשו תשובה אבל לעתיד לבא ישראל מחזרין אחר הקב"ה שיעשה רצונם שנאמר (שם) נקבה תסובב גבר. (יחזקאל לו) ואת רוחי אתן בקרבכם. אמר רבי סימון בשם רבי שמעון חסידא בעולם הזה אדם הולך ללקוט תאנים בשבת אין התאנה אומרת כלום. אבל לעתיד לבוא אם אדם הולך ללקוט תאנה בשבת היא צווחת ואומרת שבת היום. בעולם הזה אדם הולך לשמש עם אשתו והיא נדה אין מי מעכב בידו אבל לעתיד לבא אם רצה לעשות האבן זועקת ואומרת ממקום מושבה נדה היא שנאמר (חבקוק ב) כי אבן מקיר תזעק לכך נאמר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין שהיא עתידה להיות מלהטת לפני הקב"ה שהן עושין תשובה והקב"ה עושה להם רצונם ולא עוד אלא אפילו השמים מטיפין להם עסים שנא' (יואל ד) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים ואין יטפו אלא נבואה שנא' (יחזקאל כ) והטף אל דרום:

מזמור עד

משכיל לאסף למה אלהים זנחת. זש"ה (ירמיה טו) אתה ידעת ה' זכרני ופקדני והנקם לי מרודפי אל לארך אפך תקחני. אר"י אר"ה ארך אפים שנא' (שמות לד) אל רחום וחנון ארך אפים ואני קצרי רוח וילודי אשה שנא' (איוב יד) אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז ואם אתה בא להאריך עמנו אין בנו ממש מתים אנחנו וכן אסף אומר למה אלהים זנחתנו עד עכשיו עשן אפך עולה לפניך יעשן אפך בצאן מרעיתך. אמר לו מפני מה אתה מסתיר פניך ממנו כאדם שמסתיר פניו מן העשן. וכה"א (תהלים פ) עד מתי עשנת בתפלת עמך ואיה צאן מרעיתך שאמרת ואתנה צאני צאן מרעיתי ששכחתה אותה. זכור עדתך קנית קדם מהו קדם מלמד שברא את ישראל עד שלא נברא העולם שנאמר (שם צ) מעון אתה היית לנו בדור ודור. בטרם הרים יולדו: **הרימה** פעמיך למשואות נצח הרימה הפעמים שאמרת לנו (דברים טז) שלש פעמים בשנה הרי הם עשויות משואות. שאגו צורריך בקרב מועדיך. א"ר יהושע בן לוי (ישעיה סו) קול שאון מעיר קול מהיכל מקטרג וכיהו מקטרג (שם) קול ה' משלם גמול לאויביו. שמו אותותם אותות. אומרים ביום פלוני אנו כובשים אותם נטלו חצים ועושין בהם אותות היו יורדין בצפון והיה הולך בדרום ואל ארבע רוחות העולם ונופלות בדרום ויודע שנכבשת בידו שנאמר (יחזקאל כא) קלקל בחצים וכל סימן שנתנו הצליחו היי שמו אותותם אותות. ואע"פ כן אינן מחזיקים לו טובה ואומרים (דברים לב) ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת שאם היו יכולים לחתור את הרקיע ולעלות למעלה היו עושים. יודע כמביא למעלה בסבך עץ כאילו יעלו למעלה ותדע במה הם באים הוי יודע כמביא למעלה בסבך עץ ולא סוף דבר אלא אבותיהם עשו כן שנאמר (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר ואין עיר אלא אלוה כמה דאמר (דניאל ד) עיר וקדיש ונגיחנו שם ונלחם עמו שנאמר (בראשית יא) ונעשה לנו שם ואין שם אלא ע"ז שנאמר (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ואומר (בראשית ד) אז הוחל לקרוא בשם ה'. כך עשו הרשעים (תהלים נא) חשבו מזימות בל יוכלו. עשו אבות פתח לבנים וראה כה הם עושים. ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות. בקשו לעלות בשמים ולא יכלו ועשו מלחמה בארץ שנאמר שלחו באש מקדשך בשביל שלא יכלו לעלות בשמים שלקו בארץ. אמרו בלבם נינם יחד. מה הם אומרים (תהלים פג) לכו ונכחידם מגוי אלהי מי נקרא לא אלהי ישראל אם נאבד ישראל מן העולם אלהי מי נקרא לא יזכר עוד:

שרפו

פירוש מהר"י הכהן

משכיות לבב ולכן קדים הוא סיפיה דהאי קרא דימיקו וגו' שתו בשמים פיהם וגו' [שיעשו תשובה], פי' על פסוק לכן ישוב עמו הלום דכתוב אחר שתו בשמים פיהם דהיינו כך כי יש שם קרי וכתיב ישיב ישוב ולזה הדרוש מסמיך פסוק ואת רוחי אתן וגו' דכתוב ביחזקאל ל"ו לכן מביים להאי קרא על זה ולכל אלה שייך ומשכ הוא כל מאמר מדרש זה א"ר סימון וכו' עד סוף וק"ל [תתחמקין], ר"ל דקרא דנקבה תסובב גבר הוא בירמיה ל"א ועניינו שם שהקב"ה מהדר שיעשו תשובה עיין ברש"י שם [וש"ה], ירמיה ט"ו ועיין בילקוט וברש"י שם [משואות], פי' שאייה ושממה [גמול לאויביו], סיפא דקרא דקול שאון הוא ועיין ברש"י שלפני פסוק זה שם [הגליה], פי' כדאיתא בנזיקין ובמדרש איכה מכל מה שדרשו שאר דברי הפסוק של קלקל בחצים עיין שם [יעלו למעלה], פי' שזהו מה שאמר הוא יודע כמביא וגו' שיתפרש לפי שהלא יעלו למעלה כלומר שאם היו יכולין לחתור וכו' כנזכר והדע כמה שם באיכה פי' שביטה ורצה גזירה קשה זו שבאו ולכדו בסבך עץ לגד את העיר כלומר בקעה דקדוש ובענין מהמרם בחלק דף ל"ו ע"ב על פסוק בסבך עץ עיין שם [ולא סוף דבר וכו'], פי' ואין תכלית ועיקר דבר זה אלא כלמדו כך מאבותיהם בוני המגדל בבבל שהורו לנס דרך רעה זו שיהיו להם פתח לרעה כזו שעשו גם הם כזאת ובקשו כביכול לחתור הרקיע כמו שמגלה והולך והאשר דרשו ז"ל מפסוק זה [כך עשו הרשעים], פי' דפסוק זה במזמור כ"א אחר כל עניינו שם כפירוש רש"י על טיטוס ...לא לומר שאותם מזימה שחשבו לבלתם ג"כ עמו כביכול למעלה כבוני המגדל וכרישא דקרא כי נטו עליך רעה וכיון שראו שלא יוכלו לעשות המזימה הזאת אחר השבנו ואמרו ג"כ יודע כמביא למעלה ובשלא יכלו או ועתה פתוחיה וגו' שבשחיתו כל כך כלי ברזל בפתיחה של ירושלים כנזכר בסנהדרין במקום הנ"ל אח"כ שלחו באש וכו' כמו שמגלה והולך [נינם יחד]. פי' רש"י שבניהם [לא יזכר עוד], פי'

ודרים

שרפו כל מועדי אל בארץ. מקומות שהיה מתוועד לתפלה לקדש את שמו והמליכו עלינו. אותותינו לא ראינו. אותו אות שאמרת לנו (ירמיה לא) הנני מביא אתכם מארץ צפון. ואותו האות שכתוב בו (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. למה כי אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. וכן הוא אומר (איכה א) כי רחק ממני מנחם אין לנו נביא שיודיענו כלום שישיב נפשנו אלא הכל סתום לפנינו שנאמר (דניאל יב) סתום את הדברים. אם אין אתה עושה בשבילנו עשה בשביל שמך הגדול והקדוש שמתחרף ומתנאץ בעולם שנאמר עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח:

מזמור עה

למנצח אל תשחת מזמור לאסף. זש"ה (דברים ד) כי אל רחום ה' וגו' (שם ט) ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך אמר לו הקב"ה איני משחיתם שנא' (שם י) וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא לא אבה ה' השחיתך. אמר אסף לפני הקב"ה כשם שעשית למשה כך עשה לנו למנצח אל תשחת אמר לפניו רבש"ע יסרני כאדם המיסר את בנו שנא' (שם ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. אמר לפניו ולא עשית לנו נסים והודינו לך עשה לנו ושוב נודה לך ושמך קרוב בפינו. ספרו נפלאותיך אימתי אנו מספרים. כי אקח מועד לכשיבא אותו מועד שנא' כי למועד מועדים וכו' אותה שעה אני מישרים אשפוט. נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה אני העמדתי העולם במה שאמרתם (שמות יט) נעשה ונשמע וכן הקב"ה אומר לישעיה (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך למה לנטוע שמים וליסוד ארץ הוי אנכי תכנתי עמודיה:

אמרתי להוללים אל תהולו. אמר ר' ברכיה בשם רבי לוי כתיב (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם בשעה שברא הקב"ה את עולמו מה כתיב (בראשית א) וירא אלהים את כל אשר עשה אין לשון וירא אלא לשון שמחה שנאמר (שמות ד) וראך ושמח בלבו כיון שחטאתם סלקתי שכינתי למרום ואני הוא אלוהו של עולם ואני לא שמחתי בעולמי והרשעים שמחים. הוי אמרתי להוללים אל תהולו. ורבנן אמרי זו אלישבע בת עמינדב שהיו בידיה ארבע שמחות משה יבמה מלך בעלה כהן גדול אחיה נחשון נשיא ושני בניה סגני כהונה ונכנסו להקריב ונשרפו שנאמר (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה' וכתיב (שם טז) אחרי מות שני בני אהרן הצדיקים אינן שמחים בעולמי הרשעים שמחים הוי אמרתי להוללים אל תהולו אל תרימו קרנכם למרום תדברו בצואר עתק כי לא ממוצא וממערב. בשעה שראה בלשצר (דניאל ה) פס ידא די כתבא. אמר תמה אני שמא מלכות מרדה בי והוא משליח לכל אפרכיא ולא מצא שמרדא בו מלכות. הוי כי לא ממוצא וממערב אמר לו הקב"ה לכל אפרכית שלחת שמא אצלי שלחת אני הוא משפיל ומרים שנאמר אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. ד"א זה ישפיל מדבר בישראל בשעה שעשו אותו מעשה ואמרו (שמות לב) כי זה משה בזה הושפלו ובשעה שאמר להם הקב"ה (שם ל) זה יתנו כל העובר על הפקודים נתרוממו בזה הוי זה ישפיל וזה ירים. כי כוס ביד ה' יכול ריקן ת"ל ויין חמר מלא מסך יכול קיוהא תלמוד לומר חמר עתיק. רבי יודן ור' נחמיה בר חנינא ור' יצחק בר חייא אמרי לעתיד לבא אומר לפרעה שתה כוסך והוא אומר לו רבש"ע ולא שתיתי כוסי בעולם הזה והוא אומר לו מה ששתית כמין אגורה אחת היתה שנאמר ויגר מזה אבל עכשיו אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ. שתית אותו ולא מצית. (ישעיה כט) שכרו ולא מיין נעו ולא שכר ר' אלעזר בר' יוסי הגלילי אומר הלא הוא כמום עמדי כמום למאוסים. אמר רבי אחא באיזה כוס בכוס תירבי לא שכולו אחד אלא דהוא שפיך כוליה בהדא קלקילתא שהיא רחבה מלמטה וצרה מלמעלה שנאמר (יחזקאל כג) כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה. את מוצא ארבע כוסות לטובה וארבע לרעה. לטובה (תהלים כג) דשנת בשמן ראשי כוסי רויה. ה' מנת חלקי וכוסי. (שם קטז) וכוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא שנים. הרי ארבע לטובה. וכנגדן ארבע כוסות של פורענות לעכו"ם לעתיד לבא ואחרי כן כל קרני רשעים

פירוש מהרז"ו (חבור)

מדרש מה שכתוב שם סימן ק"י ולא יזכר שם ישראל עוד על שמו ית' כלומר שם אלהי ישראל לא יהא נקרא עוד כשהגוי מאבדין את ישראל [קרוב בפינו], פי' זהו כפל שודינו לך אלהים מדת הדין שהינו וקרוב שמך רחמים: [אנכי תכנתי]: פי' כמה שקבלתם עליכם אנכי ה' אלהיך ועיין בילקוט [חמר עתיק], פי' יין ושכר תרגומו חמר חדת וחמר עתיק. [ויגר מזה], פי' לשון מים המוגרים כלומר טפה נגרת שתה [אותו ולא מצא], פי' על שם הפסוק בישעיה נ"א [ולא משכר]. פי' על שם הפסוק ישעיה כ"ח ז' [למאוסים], פי' ר' אלעזר מפרש האי ימלי וגו' אכל רשעי ארץ דכתיב בתריה כלומר שכל רשעי אומות כלם ימלו מאותו כוס של פרעה וכמאהו ענין חמת תנינים יינם וגו' הלא כמוס עמדי בפירושו הוא נאמר וכמוס לכל הרשעים המאוסים שלא ישתו ממנו ועיין בספרי עמוד ר"ל ובילקוט [שנים], פי' כי כוס ישועה

רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. עשר קרנות הן שנתן הקב"ה לישראל. קרן אברהם שנא' (ישעיה ה) אשירה נא לידידי וגו' בקרן בן שמן. קרן יצחק (בראשית כב) הנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. וקרנו של משה שנאמר (שמות לד) כי קרן עור פני משה. קרן של נבואה שנאמר (ש"א ב) ותתפלל חנה ותאמר רמה קרני. וקרנה של תורה שנאמר (חבקוק ג) וקרנים מידו לו. וקרנה של כהונה שנאמר (תהלים קיב) קרנו תרום בכבוד. וקרן לויה שנאמר (דה"א כה) כל אלה בנים להימן וגו' להרים קרן. וקרן ירושלים שנאמר (תהלים כב) מקרני ראמים עניתני. וקרנו של מלך המשיח שנאמר (ש"א ב) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. וכן הוא אומר (תהלים קלב) שם אצמיח קרן לדוד. כיון שחטאו ישראל ניטלו מהן וניתנו לעכו"ם שנאמר (דניאל ז) וקרניא עשר מנה שנמשלו העכו"ם כחיות הללו וכל זמן שקרני העכו"ם קיימות קרני ישראל גדועים שנאמר (איכה ב) גדע בחרי אף כל קרן ישראל ולכשירום קרנם של ישראל לעתיד לבא במהרה בימינו קרנותם של אומות עכו"ם גדועות ומרוממות קרנותם של ישראל שנאמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק קרנות שגידע צדיקו של עולם:

מזמור עו

למנצח בנגינות. נודע ביהודה אלהים בישראל. זש"ה (הושע ה) אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה. בשעה שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה ובנימין לא גלו התחילו אומרים אומות העכו"ם אין זה אלא כמי שנושא להם פנים לפי שהם בני אכסניא שלו ועל זה לא הגלם כיון שגלו הודיע אמונים בעולם שנא' (שם) בשבטי ישראל הודעתי נאמנה באותה שעה נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. א"ר יהודה בר אלעי בשעה שהיו ישראל עומדין על הים היו עומדין ומדיינין זה עם זה זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה מתוך כך קפץ נחשון בן עמינדב לתוך גלי הים ועליו הוא אומר (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש. משה עמד בתפלה אמר לו הקב"ה משה בני עומדים בצרה ואתה מאריך בתפלה עת לקצור ועת להאריך (שמות יד) דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך לפיכך זכה יהודה למלכות בישראל שנא' היתה יהודה לקדשו וגו' מ"ט משום דהים ראה וינס הוי נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. שהוא בישראל גדול אמר לו בשעה שאתם עושה חסד עם יהודה כאילו אתה עושה חסד עם כל ישראל שכל ישראל נקראו על שבט יהודה. ד"א נודע ביהודה מפני מה זכה יהודה למלכות שאלה זו שאלו תלמידיו לרבי טרפון בצילה של שובך ביבנה מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה במעשה תמר אמרו לו דיה להודיה שתכפר על הביאה מפני כה מפני שאמר (בראשית לז) מה בצע כי נהרוג. אמרו לו דיה הצלה שתכפר על המכירה אמר ע"י שאמר (שם מד) ישב נא עבדך תחת הנער. אמרו לו בעיא ערבא דמקיים ערבותיה אמר להם ובאיזה זכות לפי שקפץ לתוך גלי הים. שהיו כל השבטים עומדין ולא ירדו אחד מהן לים. אלא זה אומר אני ארד תחלה וזה אומר אני ארד תחלה בין כך רצה שבט בנימין לירד בא נחשון בן עמינדב עם שבטו והיו מרגמין אותו וקפץ לפניו וירד לתוך גלי הים שנאמר (תהלים סח) בנימין צעיר רודם רדים שרי יהודה רגמתם שהיו מרגמין אותו והקדימו שנאמר (הושע יב) ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן והשלים להקב"ה וקידש את שמו וירד ובזכות זה זכה למלכות שנאמר (תהלים קיד) היתה יהודה לקדשו לפיכך ישראל ממשלותיו של יהודה הוי נודע ביהודה אלהים:

ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון. אמר רבי ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון מלפני שיהו בני עושין רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו. כיון שגרם החטא מה כתיב (איכה ב) ויחמוס כגן סוכו שיחת מועדו מקום שהיה מתוועד בתפלה. וכיון שחרב מתפלל יהי רצון מלפני להכרית יצר הרע שמחטיא את בני ויעשו תשובה ואקרב בנין ביתי ומקדשי הוי ויהי בשלם סוכו. את מוצא שנקרא בית המקדש שלם שנאמר (בראשית ה) ומלכי

פירוש מהרי"ז הכהן

לא נאמר אלא שופות שבון רבים כרי בנים: [צדיקו של עולם], פי' של ישראל שגידע מתחלה [הודעתי נאמנה], פי' דהאי נודע ביהודה וגו' דקאמר אסף ג"כ הכי פירושו כמו הודעתי נאמנה כדמפרש והזיל [בני אכסניא שלו], פי' כי המקדש בחלק בנימין ומשכן שילה בחלק יהודה והוא מתארכן אצלם דהוכה [גלי הים], פי' שאחרי שקפץ בם נחשון וירד ושבט נעומק [בהוא בישראל גדול], פי' יהודה גדול שמו בישראל בשביל נחשון שקידש את השם ונודע על ידו אלהים [ובזה אמר לו בשעה שאתה כו'], פי' משה השיב כן להקב"ה על מה שאמר לו הקב"ה ואתה מאריך וכו' כי על נחשון שנכנס וטבע בים מתפלל משה שהצילו כי ימות במים וגם זה עוד פירוש אחר על נודע ביהודה וגו' הוא לומר שכך אמר משה אם נודע אלהים ביהודה לסבות החסד עם נחשון הוא כאילו גדול בכל ישראל שמו יה' בעל דבר זה שכר אסף כן [ולא ירדו]. עיין בילקוט לעיל במזמור ב"ח כי' תהנ"ע מאמר כגמרות [וקבלים]. פי' אם עלמו להקב"ה בפנים׃

ומלכי צדק מלך שלם והוא שם בן נח שנאמר (שם) והוא כהן לאל עליון וכתיב (שם ט) יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ששיכן באהלו שיהיה משמשו הוי זה הוא שם. ואברהם קרא לבית המקדש יראה שנאמר (שם כב) ויקרא שם המקום ההוא ה׳ יראה מהו ה׳ יראה אמר אברהם רבש״ע יהא יום זה זכור לפניך שיש לי להשיבך. תמול אמרת לי (שם כא) כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר (שם כב) קח נא את בנך ולכשיבאו למדה זו זכור להם זה היום ושא להם פנים אמר הקב״ה אם אני קורא אותו כמו שאמר שם אני מבטל דברי אברהם אוהבי שקראו יראה. ואם אני קורא אותו יראה אני מבטל דברי שם הצדיק. מה עשה הקב״ה שיתף מה שקראו שניהם וקרא אותו ירושלים הוי ויהי בשלם סכו. דבר אחר אימתי נודע ביהודה אלהים כשתתקיים אותה הסוכה שנאמר (עמוס ט) והיה ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת הוי ויהי בשלם סוכו:

מזמור עז

למנצח על ידותון. קולי אל אלהים ואצעקה. (חבקוק ב) אמר חבקוק על משמרתי אעמודה מה עשה חבקוק צר לו צורה ועמד בתוכה אמר לפני הקב״ה רבונו של עולם איני זז מכאן עד שתענני אמר לו הקב״ה אלי קראת ולא היית כהרהר אחרי אני עונה אותך לכך ויענני א״ל כבר אמרתי את הקץ ועבר ואל תאמר שאינו בא אלא חכה לו וכן הוא אומר (שם) אם יתמהמה חכה לו כך הקב״ה מראה לצדיקים צרותיהן של ישראל הן עומדין ומתרעמין לפניו לכך למנצח על ידותון על הדתין ועל הדינין שהראה הקב״ה שעוברין עליהם כיון שהיו רואין היו צועקים לפני הקב״ה והיו נותנים את קולם שנא׳ קולי אל אלהים ואצעקה אימתי הוא מאזין ביום צרה שנאמר ביום צרתי דרשתי ה׳ בעת צרה ישראל דורשין לי הקב״ה לכך נאמר מאנה הנחם נפשי למה היא ממאנת להנחם שאינה יודעת מתי יבא הקץ תודיעני עתך ואני מתנחמת. משל לאדם שבא להכות את בנו ואמר לו עשר רצועות אתה לוקה הכהו אחת אמר עוד תשע יש לך ללקות הוא מונה והולך עד עשר והיה מתנחם והולך שהיה יודע כמה יש ללקות כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה מאנה הנחם נפשי למה שאיני יודע את הקץ עד מתי אני לוקה בין העכו״ם (תהלים לט) הודיעני ה׳ קצי. אזכרה אלהים ואהמיה כשישראל מזבירין להקב״ה מנהמים להקב״ה ומעיהם הומים שנא׳ (שיר ה) דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו אחזת שמורות עיני איני יכולה לישן שכל שמרותי בלילה אלא מתפעמת אני והולכת. חשבתי ימים מקדם חשבתי לימיו לאותו שבא מקדם זה אברהם שנאמר (ישעיה מא) מי העיר ממזרח חשבתי לימים של אבות חשבתי שנות עולמים ולא מצאתי. אזכרה נגינתי בלילה אלו סנהדרין. האפס לנצח חסדו וכן הוא אומר (תהלים קג) חסד ה׳ מעולם ועד עולם ועכשיו הגית גמר אומר לדור ודור גמר הדבר שאמר (ירמיה טז) כי אספתי שלומי מאת העם הזה:

מזמור עח

משכיל לאסף האזינה עמי תורתי. זש״ה (דברים ד) השמר לך ושמור נפשך גו׳ יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב. לא כרת הקב״ה ברית עם ישראל אלא בשביל התורה שלא תשכח מפיהם וכן הוא אומר ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל. תורה שנתן להם הקב״ה סם של חיים הוא לישראל וכה״א (דברים לא) כי לא תשכח מפי זרעו שלא יאמר אדם שאין המזמורות תורה אלא תורה הם ואף הנביאים תורת וכן אסף אמר האזינה עמי תורתי ולא המזמורות בלבד אלא אף החידות והמשלות שהן מושלין תורה הן. וכן הוא אומר אפתחה במשל פי אביעה חידות. וכן הקב״ה אומר ליחזקאל (יחזקאל יז) בן אדם חוד חידה

פירוש מהר״י הכהן

[שיהיה משמשו], פי׳ שיהא שם משמש ומכהן לו ית׳ וא״כ מלכי צדק שכתוב בו והוא כהן זהו שם וא״כ שלם שהוא תחלה קרא בה״מ [ושא להם פנים], ע׳ פרש״י ויראה דבר בפסוק ביום השלישי וישא וגו׳ פי׳ ר״ל כמשמע בכותב יהי רצון וכו׳ [ירושלים], פי׳ כי יהיו נוהגים נגד יראה וא״כ כנוסו בקראו ירושלים כדי קריאת יראה וקריאת שלם שניהם יחד [בשלם סוכו], פי׳ כשתתקיים [גר גו טרח], פי׳ הרץ עוג ל על הארץ סביבו ועמד בתוך אותו העיגול ואמר איני זז וכו׳ זהו על משמרתי ר״ל כעיגול שעשה חוני נמשלת בו אעמודה ואיני זז וכו׳ וענהו בשם ית׳ בזהו ויענני הכתוב בס אחר פסוק על משמרתי חבקוק ב׳ א׳ [ואי מתמהמה], עיין בילקוט שיבנו שם בכגון אחר [מתפעמת], פי׳ כיפא דקרא דאחזת וגו׳ כמו נפעמתי וגו׳ וכמו ותפעם רוחו [השבתי]. פי׳ נודע אם אירע עוד למי מזולת כמו שאירע לי [אזכרה נגינתי]. פי׳ זהו כאמור על כיפא דקרא דכתיב עם נ. בי השמים ויאמר המדרש כי לנגד ר״ל סנהדרין [ועכשיו הגיהו], פי׳ שהכהו הוא לנאח בדכתיב חסד ה׳ מעולם וגו׳ הוא גניה וביטל עתה לגמרי זהו האפס כי אפס בלשון יון הוא גניה כן איתא בילקוט ונ״ש [כס כל הייס], פי׳ שם בירבה דרים נכון כס וכן בסמוך לפוהה סיא [כי לא תשכח], פי׳ זהו דרוש אחר בפני עצמו על מה שאסף קרא נזמר משכיל שלו בשם פרס ועד כס דרש מלת האזינה על שהזכיר שלא תשכח התורה כי היא בריה [תעיד הדוק], פי׳ זע״ג אמר התנה כאן גז

חידה ומשול משל וכן שלמה אמר (משלי א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. לפיכך הוא אומר אפתחה במשל פי אביעה חידות מני קדם. אמרו לאסף אין אתה יודע אמר להם לאו אשר שמענו תדעם. ויקם עדות ביעקב ותורה שם בישראל תורה שנתן הקב"ה לישראל סם רפואה היא שנא' (משלי ג) רפאות תהי לשרך. הן הכה צור ויזובו מים. כיון שהכה משה את הסלע טיפטפה דם שנאמר ויזובו מים ואמר רבי יוסי בר חנינא כענין שנאמר (ויקרא טו) ואשה כי תזוב זוב דמה הוי ויזובו מים ונחלים ישטופו. ששטפו מים הרבה שהיו ליצני הדור אומרים עכשיו אנו מוציאין אותה והיא מתבלעת מיד ויצו שחקים ממעל. אמר רב כהנא בשם רבי זבדי בן לוי מזון אלפים שנה היה המן יורד לישראל בכל יום. אמר רבי שמעון בן יוחאי כתיב כאן ודלתי שמים פתח והתם כתיב (בראשית ז) וארובות השמים נפתחו. הרתין מוי אפתחו לדור המבול ושנו רבותינו משפט דור המבול שנים עשר חדש וכאן ודלתי שמים פתח הרי שמנה ארובות מפני שארבע ארובות בדלת ומדה טובה מרובה על מדת פורעניות המש מאות (אמה) בכפלים הוי מזון שני אלפים שנה היה יורד להם לישראל בכל יום שנאמר וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו. אמר רבי אחא לא היו קצרי יד בו ומה טעם (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. אמר ר' שמעון בן לקיש (שמות טז) והנה על פני המדבר דק מחספס שלא היה אחד נצרך לנקביו מחספס כתיב בלא ו' שהיה נבלע ברמ"ח איברים שבאדם שנאמר לחם אבירים אכל איש. ד"א לחם אבירים שנעשו מלאכים. אבל איש אלו ישראל שנאמר (דברים כט) כל איש ישראל. אמר ר' שמעון בן לקיש היו ישראל מתרעמים ואומרים יש לך ילוד אשה אוכל ואינו מוציא ראית מימיך נותן חיטים לתוך הריחים ואינה מוציאה קמח. אמר הקב"ה בטובה שאני עושה להם ושויתי אותם למלאכים הם מתרעמים עלי ואומרים (במדבר כא) נפשנו קצה בלחם (שם יד) עד אנה ינאצוני מהו בקרבו בבני מעים שלהם שהיו אוכלים ולא היו מוציאים כלום. אמר רבי בשש שעות בא יתרו וירד לו מן בשש שעות כנגד ששים רבוא ובא לו כנגד כל האיברים הוי לחם אבירים אכל איש והאיך היה יורד להם המן היתה הרוח מנשבת ומכבדת את המדבר ואחר כך היה יורד הטל עליו שנא' (שם יא) וברדת הטל על המחנה וגו' והיו יוצאין כל ישראל ומלקטין אותו עד שלא זרחה השמש שלא ימסה שנא' (שמות טז) וחם השמש ונמס הוי לחם אבירים. (תהלים סט) ראו ענוים וישמחו. שלשה חלקים נחלק ממונו של המן שליש לתלמידי חכמים. שליש למרדכי ואסתר. ושליש לבנין בית המקדש. (שם) כי שומע אל אביונים ה'. אלו ישראל. ואת אסיריו לא בזה. אלו עקרות שהקב"ה פוקדן. רבי נחמיה אמר לה סתם. רבי אחא בשם רבי יונתן אמר שלש מפתחות הן.

מפתח

פירוש מהר"י הכהן

עמי תורתי כרי לך שנם חידה ומשל תורה שם [ומושל משל], פי' והרי כל דבריו היו להוכיחן על שקיימו את התורה [וחידותם], פי' וסרו אח"כ אמר בפירוש שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך [מני קדם], פי' התורה הנקראת קדם דכתיב ה' קנני וגו' קדם מפעליו [אשר שמענו], פי' שהם אמרו לו איך תאמר מני קדם שלא אין אתה יודע מה שאירע ונדבר בימים קדמוניות והשיב להם לאו וכו' כלומר בתמיה וכי לא שמענום גם אנו במעמד הר סיני עד שנדעם וגם אבותינו ספרו לנו על המאורע לכן גם אנו לא נכחד מלהודיע לבניהם ככל דברי הפסוק אחר כך ומתוך הוכחו אשר שמענו וגו' נלמד אמרם לו אין אתה יודע [אלפים שנה], פי' כדמפרש רשב"י ואזיל [הרתין מי]. פי' מכח רוב מיעוט שנים שהרי ארובות לשון רבים וכן אח"כ דלתי [שני אלפים שנה], פי' וא"כ כל בתי ארובות שוילאו מן מזון ה"ק שנה כיון דגבי פורענות הוציאו רעה לשנה אחת שנה ח' ארובות שוילאו מן מזון ד' פעמים ת"ק שנה הרי מזון אלפים שנה ועיין בילקוט וביומא דף ע"ו ואמרו שנאמר וימטר וכו' סוף כיום דהיה דהאי ודלתי שמים פתח במן איירי מדכתיב בתריה וימטר וגו' [מחספס כתיב], פי' כי מחספס חסר בגימט' רמ"ח. ואומרו שנאמר וכו' ר"ל אבירים לשון אברים [מהו בקרבו], פי' שפיה דעד אנה ינאצוני [בשש שעות], פי' בתי כיום [לחם אבירים אכל איש], פי' שבנגד כל ישראל האבירים היה מאכל שירד לאיש שרטי הוא יתרו דכתיב ביה ויואל משה לשבת את האיש וממילא נשמע גם מאבירים שבא לו כנגד כל האברים כדלעיל בשמוך [ומכבדת], פי' שיהא נקי בלי לכלוך למטה ואח"כ אחר שירד המן היה יורד הטל על המן שיהא נקי גם למעלה ולא יבא עליו שום לכלוך [לחם אבירים], פי' אביר וחזק בלתי נמסה [המן] אחר שמזמור ס"ח על המן רמוז בו כדורשם במגלה דף ט"ו פסוק יהי שלחנם לפניהם לפח על טעם שזימנה אסתר את המן עיין שם וגם פסוק התשכנה עיניהם מראות שלאחריו על שהשבעים רואין והעתיקן כמו וירא המן ודומה לו עיין בילקוט ממדרש המובא על פסוק ההוא ואמר להסך בצדיקים ראייתן לטובה דריש שם פסוק זה ראו ענוים וגו' לכן דריש ליה ג"כ עוד בהמן ברמז ממונו כאן לג' חלקים ראו ענוים אלו תלמידי חכמים שהם ענוים בסברת דזולת זה מורתן מבתכתת כאמרם ז"ל כל המהיבר אם הכם היא וכו' אם ת"ח הוא וכו', דורשי אלהים זה בנין בית המקדש, ויחי לבבכם על מרדכי ואסתר שאליהם ידבר לנוכח נגד וירא המן וגו', ומה שהוא ענין לכאן כתב בעל הוה אמת שלא יכול להבינו ואולי הוא כי בזה יורה עוד ענין דרוש אחר על לחם אבירים וגו' שסובר שגם הוא רומז לחם אבירים הוא המן זרע עמלק נכד עשו כדרשם ז"ל פסוק עדת אבירים מזמור ס"ח על עשו וזרעו בפסחים דף קי"ח והכנו רש"י בתהלים, שנה אכל איש זהו מרדכי איש יהודי וגו' על רמז שליש למרדכי ואסתר, גדם שלא על שליש לבנין ב"ה כענין בהר ה' בציון וגו' גדם בדרך אברך מזמור קל"ב, להם לבוצע על כיפוק שליש לתלמיד חכם, לומר כי חלקים האלו שנשא אכלו להם אבירים זה כלומר ממון המן זרע עשו ואגב גררא פירש עוד גם פסוק כי שומע וגו' כן דריש ג' מפתחות הוא שליו ועל זאת אסיריו לא בזה כי המתים והעקרות והגשמים הם אכורים ודרש כ' לי בעוזרי הוא דבוק עם אין לך אדם וכו' שאהגריו על ובחורי ישראל הכריעו פי' הוא שובה דין בעוזרי ואני אתן לראות נקם בשונאי: [סתם], פי' כפשוטו:

מפתח של רחם. מפתח של תחיית המתים. מפתח של גשמים. ואין משליטן לבריה אלא בידו. של רחם מנין שנא׳ (בראשית כט) וירא ה׳ ויפתח את רחמה. של תחיות המתים מנין שנא׳ (יחזקאל לז) וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם. של גשמים מנין שנא׳ (דברים כח) יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים. וכשהוא רוצה מוסרן לצדיקים. של עקרה נתן לאלישע שנאמר (מלכים ב ד) כעת חיה את חובקת בן ותהר האשה. של תחיית המתים מסר לאליהו שהחיה בנה של צרפית שנאמר (מ״א יז) תשב נא נפש הילד. וכתיב (שם) ראו כי חי בנך. וכן אלישע בנה של שונמית שנאמר (מ״ב ד) וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וגו׳ וכן (יחזקאל לז) היתה עלי יד ה׳ התחיינה העצמות האלה. ונתן מפתח של גשמים לאליהו שנא׳ (מ״א יז) אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכשבקש פתח לה שנאמר (שם א יח) לך קרא אל אחאב ואתנה מטר הוי כי שומע אל אביונים ה׳. אמר ר׳ לוי בשם רבי שמואל בר נחמני מהו (תהלים קיח) ה׳ לי בעוזרי אני יודע מה עשה לעוזרי אני אראה בשונאי. אין לך אדם שאתה מכייעו כמשה ואהרן ועל ידי שאמרו שמעו נא המורים לא נכנסו לארץ הוי ובחורי ישראל הכריע מכף זכות לכף חובה:

בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו בנפלאותיו. רבי ברכיה ור׳ שמעון בן יוסי בשם ר׳ מאיר אומרים הראה הקב״ה ליעקב סולם והיתה בבל עולה שבעים ויורדת. מדי חמשים ושנים ויורדת. יון מאה ושמונים ויורדת. אדום עולה יותר מדאי והיה רואה ומתירא. א״ל הקב״ה (ישעיה מד) אל תירא עבדי יעקב כשם שנפלו אלו כך יפלו אלו. א״ר הקב״ה ליעקב עלה גם אתה. אמר לפניו רבון העולם מתירא אני שלא אפול א״ל הקב״ה חס ושלום אל תירא ומנין אתה אומר שהראהו הקב״ה ליעקב בית המקדש בנוי וחרב וקרבנות מוקרבין וכהנים משרתים ושכינה מסתלקת שנאמר (בראשית כח) ויחלום והנה סולם. אין חלום אלא שיש לו פתרון. הנה סולם זה בית המקדש. וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שמקריבין וריחן עולה לשמים (שם כח) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו הכהנים שעולים ויורדים בכבש שנקראו מלאכים שנאמר (מלאכי ב) כי מלאך ה׳ צבאות הוא. והנה ה׳ נצב עליו (עמוס ט) ראיתי את ה׳ נצב על המזבח. אמר רבי שמעון ברבי יוסי רבי מאיר היה דורש בכל זאת חטאו עוד ולא האמינו שאלו עלה ולא ירד עוד לא היה לו להשתעבד השעבוד הזה שאנו משועבדים:

ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה רבי ור׳ נתן רבי אומר מתשעה באב היו מתים. ר׳ נתן אומר היו מתלקטין כל השנה שנאמר ושנותם בבהלה. אם הרגם ודרשוהו ושבו ושחרו אל אפילו אם הורג אותנו לו אנו מקוים ולו אנו בעיין הוי ושבו ושחרו אל. ויפתוהו בפיהם וגו׳ ולבם לא נכון עמו ואעפ״כ והוא רחום יכפר עון:

והוא רחום יכפר עון. א״ר סימון זש״ה (ירמיה י) יסרני ה׳ אך במשפט. במשפט אינו אומר אלא אך במשפט אך מיעוט הוא. וכאן נמי לא יעיר כל חמתו. כל חמתו אינו מעיר אבל מעיר הוא מקצת. ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב סברי דאמרי אינשי דלית מתין חיין שאמר רוח הולך ולא ישוב אלא זה יצר הרע שהוא הולך עמו בשעת מיתה ואינו שב עמו בשעה שיעלו המתים כמה שנאמר כמה ימרוהו במדבר. תמו במדבר שנאמר (במדבר יד) במדבר הזה יתמו ומתנחמים במדבר שנאמר (הושע ב) הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר. אמר ר׳ חנינא כאיניש דאמר אנא מחי לברי כך אמרו ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם אל ישלוט בנו אדם אתה הוי דן אותנו הוי וקדוש ישראל התוו. המכות היו נרשמות בגופן הוי אשר שם במצרים אותותיו ומופתיו בשדה צוען המכות היו שפותות בהן. רבי יהושע בן קרחא בשם ר׳ שמעון בן יוחאי ורבנן תנו שבעה ימים היה מתרה בהם ועשרים ושלשה ימים המכה היתה עושה בהן. ושבעה ימים בין מכה למכה שנאמר (שמות ז) וימלא שבעת ימים אחרי הכות ה׳:

והפוך

פירוש מהרז״ו הכהן

[וכשבקש], פי׳ הקב״ה: [רואה ומתירא], פי׳ זהו ולא סלמינו וכן בסני: [על מזבח], פי׳ שסיה סילוק שכינה כדכתיב ניה הון עשר מסעות נסעה שכינה וג״ו בפתיחתא איכה רבה במדרש: [סברי דאמרי אינשי], פי׳ בתמיה וכי סברת לפרש כן אלא פירושו זה יצה״ר וכו׳ ועיין בנ״ש בפסוק זה עצמו ואומרו כמה שנאמר וכו׳ פי׳ דמייתי מזה ראיה לדבריו דמשמע דוקא שם בחרבו במקום שנפלו פגריהם נ״ל כך אבל לא אחרי כן כשיחיו עוד וענין תמו וכו׳ הוא ענין אחר נעלמו ואות אמת לא פירש כן: [נרשמות בגופן], פי׳ מפרש שהוו לשון התפעל כמו נהוו שנעשה המכה אות ורושם בגופן כלומר נהוו אות קדוש ישראל וקאי אמצרים: [שפוחות בהן], פי׳ נגעות ונגלות בהן כמו שפיחת הקדרה: [אחרי הכות ה׳], פי׳ בין מכה שעברה להתראה שלאחר הבאה אחריה ומה בו בית ראיה מקרא דוימלא שבעת ימים וגו׳ אינה אלא בז׳ ימים התרה למכה ודלא כפי׳ רש״י שם ויפרש קרא דהאי וימלא שבעת ימים הוא על ההתראה לפרדע הכתובה אח״כ קאמר כלומר שבהתראה מלאו כבר ז׳ ימים

ויהפוך לדם יאוריהם. בתחלה היו ממלאין בכפלים ביחד ונמצא לישראל מים בספל ולמצרים דם והוזרין והיו ממלאין מים בספל והיה המצרי אומר לישראל נשתה אני ואתה ביחד ושניהם היו נותנין פיהם בספל והיה ישראל שותה מים והמצרי דם. אמר רבי אבין כל המים שהיו המצריים שותין היו לוקחים אותן בדמים מישראל ומשם העשירו שאם היה לוקחו בלא דמים היה נהפך לדם. רבי יוסי אומר מן הדא (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה:

ישלח בהם ערוב. ר' יהודה אומר נשירתא. רבי נחמיה אומר ערוב מלמטן. דובים ואריות ונמרים מלמעלן. רבי נתן אומר מלמעלן ערוב גרגזין ראות ועורבין ועופות. מלמטן אריות ונמרים וזאבים. רבי חמא ור' יהושע שניהם אומרים מין חיה הוא ושמו פנתרין והביאו הקב"ה. רבי יאשיה אמר העריב עליהן את המאורות. אמר ריש לקיש אמר הקב"ה לפרעה אתה בקשת לערבב זרע אברהם אוהבי אני מערבבך מן העולם שנאמר ישלח בהם ערוב ולא ערבוביא בלבד אלא וצפרדע ותשחיתם. אמר רבי יוחנן כל מקום שהיו רובצין שם מים היו נעשו צפרדעים והיו רואין ועולין לתוכו והיו אומרים אנו שלוחן של מי שאמר והיה העולם והסיפין נבקעין מפניהם. א"ר יהודה בשם רבי זה אחד מן הדברים שהשליט הקב"ה את הרך בקשה. ואלו הן עכברים של פלשתים שנא' (ש"א ה) ויך אותם בטחורים היה הפלשתי יושב על הספל של נחושת כיון שהיה עולה נבקע הספל מאליו והיה עולה ושומט את בני מעיו. וכן הצרעה בימי יהושע שהיו יוצאין אמוריין ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת שנאמר (דברים ז) וגם את הצרעה ישלח. והין נעמן שהכה את אחאב ונכנס לתוך השריון והכהו שנאמר (מ"א כב) ואיש משך בקשת לפי תומו ויך את מלך ישראל. והאבן שהשליך דוד וטבע במצחו של גלית. שנאמר (ש"א יז) ותטבע האבן במצחו. ושרשי תאנה רכין שבוקעין את הצור. אמר ר' ברכיה בר חנינא בשם ר' יהודה שרשי חטים בוקעים בארץ חמשים אמה ושרשי תאנה רכין בוקעין בצור חמשים אמה. אר"י בר חייא אף שיני אריות מה כתיב (דניאל ו) לא מטו עד ארעית גובא עד די שלטו אריותא בהון. והשמיר שהוא כמין שעורה נתון לתוך כלי של עופרת מלא מוכין או מלא סובין ואם היה נותנו אפילו על ההר או על הצור היה יורד ובוקע למטה. ובו חלק שלמה כל אבני מזבח שכתוב בהן (דברים כז) לא תניף עליהן ברזל ומי הביאו הנשר. ואמרי לה לא הביאו הנשר. אלא כדכתיב (קהלת ב) עשיתי לי שרים ושרות אלו מיני זמר ותענוגות בני האדם אלו בריכות של מים שידה ושידות אלו מרהצאות הכא תרגימו שידה ושידתין ולמאי מתבעי להו אמר להו לרבנן היכי לעביד דבעינא למבנייא בית מקדשא. אמרו ליה אי אית לך שמירא שבו פסל משה אבני אפוד את יכיל למיעבד זיל אייתי שידא ושידתין וכבשינהו אפשר דידעי ומגלי לך. אזל אייתינהו אמרו ליה אנן לא ידעינן ליה דילמא אשמדאי מלכא דשידי ידע. אמר להו היכא איתיה אמרו ליה בטור פלן וכרית ליה גובא ומלייה מיא ומכסי ליה בטינרא וחתים בגושפנקיה וכל יומא סליק למתיבתא דרקיעא ונחית וגמר למתיבתא דארעא וכיון דגמיר אתי וסייר לגושפנקיה ומגלי ליה ושתי והדר מכסי ליה וחתים ליה. אזל שדריה לבניהו בן יהוידע ריש דסנהדרי ויהב ליה עיזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דחקיק עליה שם וגבבא דעמרא וזיקי דחמרא אזל כרא בירא מתתאי ושפך לחמרא וסתם ליה וסליק ויתיב ליה באילנא כי אתא סייריה לגושפנקיה גלייא אשכחיה חמרא אמר כתיב (משלי כ) לץ היין הומה שכר. וכתיב (הושע ד) זנות יין ותירוש יקח לב לא אשתי. כד צחי טובא ולא סגי ליה אמר כתיב (תהלים קד) ויין ישמח לבב אנוש אישתי ורוה וגני. אתא בניהו שדא עליה שושילתא דחקיק עליה שם כי איתער הוה קא מפרזיל אמר ליה בניהו שמא דמרך עלך ונקטיה כד נקיט ואתי בהדיה מטא ההוא דיקלא שריה מטא

ביתא

פירוש מהר"י הכהן

ימים: [בכפלים], פי' בשני כפלים כל אחד בכפל מיוחד לעצמו: [נשירתא], פי' מין חיה שנמס כך ועיין בילקוט וערוב לר' יהודה היינו אלא מין זה ונה' ערבוב הרבה מיני חיות וכן הוא אח"כ לר' חמא ור' יהושע פנתרין ועיין בילקוט: [מלמטן], פי' דלדעת ר' נחמיה הערוב אינו אלא חיות הבאות מלמטן של מצריים כלומר על הארץ ולר' נתן בא ג"כ עליהם ערוב מלמעלן באויר וגם מלמטן על הארץ ועל זה יפרש הוא לומר ולמעלן ערוב פירוש הערוב בבא עליהם מלמעלן זהו בר גזין פירוש עוזיה כי בתרגום ירושלמי יש בל עוזיה בר גזא ורחות פי' מין חיה הנקרא ראה ועורבין ואחר עופות כלומר במלמעלן באויר בא עליהם ערבוב של הרבה מיני עופות פורחות דהיינו עוזיה וראה ועורבי וזולתן מהעופות, ומלמטן כלומר בארץ בא להם ערוב של חיות אריות וכו': [והסיפין נבקעין מפניהם]. פי' זה קאי אבתי בים ובתי ספספין פי' אבני גזית לומר ומה היו עושין הצפרדעים באותן בתים שבנוים מאבני שיש ואבני גזית שאי אפשר להם לבא בהם וגם בתוכם רצפת אבנים דהוקה עד שגם כפים בארץ לא היה אפשר שיהיו נעשים שם צפרדעים מן העפר ומן המים ע"ז אמר שהיו בוקעות אותם באמרם אנו שלוחי המקום והם נבקעות מפניהם ועולין לתוכן לקיים מה שכתוב ועלו ובאו בביתך וגו' ועיין בילקוט במקום הזה מגולה רבה פרשה י'. ומה שאמר והסיפין וכו' פירושו שנבקעו כיפי הבתים נמטה על הארץ שיוכלו לעלות לתוכן: [שידה ושידתין], פי' שדים ממש זכרים ונקבות: [אית לך שמירא]. עיין בגיטין פ' מי שאחזו דף ס"ח ותעמוד על כל זה שמאמר: [ובתם ליה]:

עיין

ביתא שדייה כי מטו ההוא גובא דארמלתא נפקא לאפיה ואיתננא ליה כפא לקומתיה איתבר גרמא מיניה אמר היינו דכתיב (משלי כה) לשון רכה תשבר גרם. חזא לההיא הדותא דהוו מטטן ליה בכי. חזא ההוא רויא דקא טעו באורתא ואסקיה. חזא ההוא סמיא דהוה קא טעי באורתא אסקיה. חזא ההוא גברא דאמר לאושכפיה עביד לי מסאני לשב שנין חייך. חזא ההוא קיסמא דקסים אריפתא חייך כי מטו להתם לא עיילוה לקמיה דשלמה עד תלתא יומי. יומא קמא אמר להו מאי טעמא לא קא בעי לי מלכא אמרו ליה אנסייה משתייא. שקל לבינתא אותבה אחבירתה. אתו אמרו ליה לשלמה אמר להו הכי קאמר לכו הדור אשקויה למחר אמר להו מאי טעמא לא קבעי לי מלכא אמרו ליה אנסייה מיכלא שקל לבינתא אותבה ארעא. אתו אמרו לשלמה אמר להו הכי קאמר לכו עקרו תבא מקמיה לסוף תלתא יומי עיילוה לקמיה משח קניא ארבע גרמידי שדייה לקמיה. אמר ליה מכדי כי מיית ההוא גברא לית ליה אלא ארבע גרמידי השתא כבשת ליה לכולי עלמא ולא שבעת עד דכבשת לי לדידי. אמר ליה לא בעינא לך מידי אלא קא בעינא למבנייה לבי מקדשא וקא מבעי ליה שמירא. א"ל לדידי לא מסר לי אלא לשרא דימא ולא יהיב ליה אלא לתרנגולא ברא דמהימן אשבועתא ומאי עביד ליה ממטי ליה לטורא דלית בה יישוב ומנח ליה אטינרא דטורא ופקע טורא ונפיק ביזורוני ומעייל להתם ושרית לאקדותי והיינו דמתרגמינן נגר טורא. בעו בקינא דתרנגולא ברא דאית ליה בני וחפיוה לקיניה בזוגיתא חיורתי כי אתא למיעל לא מציא אזלא אייתי שמירא אותבא עליה רמו קלא ביה שדייה ושקליה אזלא חנקה נפשיה אשבועתא כי אתא אמר ליה אימא לן כל אילין מלייא דתמיהא דעבדת באורתא מאי טעמא כי חזית ההוא סמיא דהוה קא טעי אסיקתיה אמר ליה דמכרזי עליה ברקיעא דצדיק גמור הוא ומאן דעבד ליה ניית נפשא זכי לעלמא דאתי. ומאי טעמא כי חזית ההוא רויא אסיקתיה אמר ליה דרשע גמור הוא ואמינא אשבקיה דליכול עלמיה. מאי טעמא כי חזית לההוא חדותא בכית אמר ליה דמית גברא בגו תלתין יומין ובעיא למינטרא ליבם תליסר שנין. ומאי טעמא כי חזית לההוא גברא דקאמר לאושכפא עביד לי מסאני לשב שנין חייכת. אמר ליה ההוא גברא לית ליה שב יומין בעלמא ומסאני לשב שנין בעי. ומאי טעמא כי חזית לההוא קיסמא חייכת אמר ליה דהוה יתיב אבי גזי לקסום מאי דאיכא תותיה לא ידע מילתא אתרינא ידע. שהייה גביה עד דבנייה לבי מקדשא יומא חד הוה יתיב לחודיא אמר שלמה כתיב (במדבר כג) כתועפות ראם לו ואמרינן כתועפות אלו מלאכי השרת ראם אלו השדים מאי רבותיהו מינן אמר ליה שקול שושילתא מינאי והב לי עזקתא דחקיק עלה שם ואחוי לך שקל מיניה שושילתא ויהב ליה עזקתא ובלעא אותבא לחדא גפא בארעא וחדא גפא ברקיעא פתקיה ארבע מאה פרסי כל היכא דהוה קא מטי הוה קאמר (קהלת א) אני קהלת הייתי מלך. אמרי סכרי שטיא חדא מלתא לא סריך מאי האי דקאמר אתו אמרו ליה לבניהו בן יהוידע קא בעי לך מלכא אמר להו לא. שלחו להו למלכותא קא אתי מלכא לגביהו אמרה להו אין ובמוקי קא אתי וקא תבע נמי לבת שבע אימיה כיון דשמעו הכי אתיוה לשלמה והבו ליה עיזקתא דחקיק עליה שם ושושילתא דהוה עלה שם כד הוה עייל חזייה ופרח ואפילו הכי הוה ליה בעיתא מיניה שנאמר (שה"ש ג) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה רב ושמואל חד אמר מלך והדיוט היה והד אמר מלך והדיוט ומלך:

וצפרדע ותשחיתם שנאמר (שמות ח) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיתה מסעת ועולה לעשות שליחותה הוי וצפרדע ותשחיתם מהו ותשחיתם כענין שנא' (ויקרא כב) כי משחתם בהם מום בם. יהרג בברד גפנם. רבי הונא בשם ריש לקיש אמר בפילקין היה יורד הברד וקוטע כל האילנות. א"ר יוחנן מן הדא דריש לקיש את שמע תרין בחנמל בא חן ומל: **ויסגר** לברד בעירם. כיון שהיה הברד עתיד לבא אמר משה לפרעה (שמות ט) שלח העז את מקנך. אמר פרעה וכי עכשו אנו באים לשמוע דברים של בן עמרם. אמר רבי

רעיא

פירוש מהר"י הכהן

עיין כריש מי שאחזו מס שמכר כאן: [גוכא]. פי' אבל כמו קוכא: [לאקדוהי], פי' לנטות ולגדל: [ובמוקי קא אתי], פי' אנפלאות (כלשון אשכנז זאקין): [ששים גבורים], פי' לבלמס שיתה עדיין הימה מפני אשמדאי ומייתי להיה מביפא דקרא איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: [מסעת ועולה], פי' בסיתת נוסעת ונעתקת מהיב להכרו עד בבויקה רובס הו כלם לעשות שליחותה ואמרו מהו ותשחיתם כענין שנאמר וכו' כונתו לדקך רש"י ז"ל מה שכתב בתהלים ע"ז ע"ב, או כדעת מדרש ואחרת רבה פ' י': [בפילקין]. פי' מעורב עם כל ברזל הדודות כמו קרדומית והומרו בחנמל בא הן ומל פי' ג"כ על דרך זה ס. ברד בא והונכ על הסקמים וכורת הותם מלבון ממולי אמילנ ווהו בהמר ר"י מן בהא דריש לקיש את שמע הרי כי כיון ב ואו הורס יהרוג בברד גפנם כענין זה ממילא גם ובקשתם בחנמל עניט כן ומדרים בנוטריקון ובלא כדרך רש"י ז"ל גם

רעיא בדייתי מה דהוה חד שרביט הוה מחי לה וכשתברא ליה כיון שבא הברד נעשה כבותל זה בפני צאנו הוי ויסגר לברד בעירם ולא היו יכולים להלוך והיה המצרי אומר אוי לו לאותו האיש מהו עושה נוטלה ושוחטה להאכיל בניו מכמנה כיון ששחטה היה נוטל בשרה על כתפו והיה העוף יורד והוטפה מעל כתפו שנאמר ומקניהם לרשפים כענין שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף :

ישלח בם חרון אפו. ר׳ יוסי הגלילי אומר עשר מכות לקו המצריים במצרים שנ׳ (שמות ז) אצבע אלהים היא כמה לקו באצבע עשר מכות. אמור מעתה בים לקו חמשים מכות שנא׳ (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה היד חמש אצבעות. ר״א אומר (ארבעים מכות שנאמר (שם ז) אצבע אלהים היא) מטרגון היה על כאו״א הרי ארבעים מכות במצרים ועל הים לקו מאתים מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה עברה אחת וזעם שתים צרה שלש משלחת מלאכי רעים ארבע הרי מאתים מכות שלקו על הים שנאמר (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים. ר׳ עקיבא אומר במצרים לקו חמשים מכות על כל אחת ואחת חמש שנא׳ (תהלים כב) אלהים נצב בעדת אל. פינטיגון היא ונאמר אצבע אלהים היא וראשי האצבע עשר הרי חמשים. ועל הים לקו מאתים והמשים מכות שנאמר ישלח בם חרון אפו. חרון אפו אחת. עברה שתים. זעם שלש. צרה ארבע. משלחת מלאכי רעים חמש :

יפלס נתיב לאפו. ר׳ הונא בשם ר׳ איבון אומר כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במדה במשקל היא באה עליהן. לא השך ממות נפשם. (ד״א) אמר ר׳ יהושע בן לוי כל מכה שהיתה בא עליהן דבר שפע עליהן. וחייתם לדבר הסגיר ויך כל בכור במצרים. אמר רבי אבא בר אחא בכור לאיש בכור לאשה בכור לבהמה בכור לכל ואם לא היה לו בכור אפוטרופוס שבבית מת שנא׳ (שמות יב) כי אין בית אשר אין שם מת. ויסע כצאן עמו מה הצאן הזו אין מתקינין להן איפוסיהן כך ישראל (שם טז) ויצא העם ולקטו. מה הצאן הזו מחבלת את האילנות ואין בעליה מעלים עליה כך ישראל. אי מה הצאן הזו גוזה וצמרה ושטפה של בעליה כך ישראל. אמר רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בשם רבי יוסי הגלילי (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי צאן לעונשין. אדם אתם לקבל שכר. רבי שמעון בשם ר׳ יוסי בן קצרתא ור׳ יוחנן אמרי לה בשם ר׳ יהושע בן לוי באי זה צאן בצאן של יתרו באיזה עדר בעדר של יתרו מה עדר וצאן של יתרו מן היישוב למדבר כך ישראל. מה הצאן הזו נמשכת אחר בעליה כך ישראל נמשכין אחר משה ואהרן שנאמר (שמות טו) ויסע משה את ישראל מים סוף :

ויביאם אל הר קדשו זה בית המקדש. ויפילם בחבל נחלה וישכן באהליהם. שכינם ישראל באהליהם של שלשים ואחד מלך. ויטוש משכן שילה. כתוב אחד אומר (שם) ותביאהו בית ה׳ שילה וכתוב אחד אומר ויטוש משכן שילה בית מלמטן אבנים ויריעות מלמעלן. רבי זעירא אומר קרשים היו שנאמר ויטש משכן שילה. ויתן לשבי עזו זה הארון :

בחוריו אכלה אש. זה נדב ואביהוא. אבא חנן אומר נדב ואביהוא שחצנין שהיו אומרים אנו בני כהן גדול דודנו מלך אחי אמנו נשיא אנו סגני כהונה אי זה אשה ההוגנת לנו לכך בחוריו אכלה אש ומפני מה על כי בתולותיו לא הוללו. כהניו בחרב נפלו. זה חפני ופינחס. ויקץ כישן ה׳. אמר רבי ברכיה בשם רבי אלעזר עד שלא יבא הקץ הקב״ה כישן עושה עצמו כביכול ויקץ כישן אבל כשבא הקץ כגבור מתרונן מיין. ויך צריו אחור. אמר ר׳ יצחק בר
מריון

פירוש מהרז״ו הכהן

וע״ן במדרש והרא״פ י״ב ובמתנת כהונה שם : [רעיה בדייתי]. פי׳ הרועה אומר אין זה אלא דבר רוח בדוי מלב דא״כ שרביט מה היה כלומר וכי לא יוכל לרדוף הצאן בשרביט ומקל להכניסם לבית מפני הברד ואח״כ בשעת משתה השהיה מכה הצאן ומהי לא להכניס נשברה לו השרביט מכח הברד כיון שהתגבר הברד ולא נעשה כחומה וכו׳ והיה חוגר לפני הצאן וכו׳ : [לאותו האיש]. פי׳ על עצמו היה אומר כן : [מטרגין]. פי׳ מספר מרובע מטריגון הוא ארבע בלשון יון ועיין סוף פ״ק דנזיר דף ה׳ : [בעדת אל]. פי׳ מביאה דקרא דייק בקרב אלהים ישפוט וידוע דרשם ז״ל באבות פרק ר׳ עקיבא כי עדת אלהי עשרה וקרב הם האיין דהיינו חמש והכי אמר קרא לפי דעת מדרש זה בקרב כלומר במנין של עשר היה משפט אלהים בכל מכה והו אמרו בזה פינטיגון הוא כי פינטיגון הוא חמשה בלשון יון כדאיתא נמי סוף פ״ק דנזיר שם אלא מטריגון ויאמר שזה ונאמר אלו מכות מצרים אצבע אלהים היא בהמכות ההם היו פעולת האצבע. וראש האצבע עשר פי׳ והרי מנין המכות שנמצאום גבי האצבע שם הם בשר נמוחה הרי חמשים כיון שבכל אחת היה מרובעת א״כ על הים לקו וכו׳ כי היתה שם נטולת כל היד שהוא חמש אצבעות כנ״ל. זהו גירסת הענין הנכונה ופירושה : [חרון אפו]. פי׳ והרי ראיה שכל אחת היתה של חמש מכות כי חרון אפו נמי מדרים באחת : [איפוסיהן] בגמרא רבה יש אפטיקון ועכ״פ פירושו פרנסה הקבועה רק רועה בשדה ומספקת בכך : [מעלים עליה], פי׳ שאין נותנין בה אשמה על כך כעניין מעלה אני עליכם וכו׳ : [צאן לעונשין], פי׳ שלעניין עונש כבתוצאין יחשבם כבהמה כאלו אין בהם דעה להמנע מן החטא ולשכר משכורת הרבה וגדיל ויפלוג לדקהם : [בית אבנים], פי׳ שהכתוב שקראו בית קראו כן על שם בנין האבנים שבו ושקראו זה הכתוב משכן היינו על שם יריעות שהיו שטוחים למעלה ומכסים האבנים והבנין וכו׳ [illegible] למטה ולא אבנים כמשכן כיון שקראו משכן : [שחצנין], פי׳ גבוהי לבם

באמת לא

מריון חרבו של הקב"ה שש עשרה פנים יש לה שנאמר (יחזקאל כא) התאחדי הימיני השימי השמאלי. התאחדי ארבעה. הימיני ארבעה. השימי ארבעה. השמאלי ארבעה. הרי שש עשרה: ויבחר בשבט יהודה את הר ציון אשר אהב. רבי הוה יתיב ופשיט כל החופות בגבולו של בנימין הן. א"ר שמעון ב"ר לר' חייא והא כתיב וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר. אמר ליה ודא מסייע ליה לאבוה מה בחירה שנאמרה בשבט יהודה לא נאמר אלא בבנימין אף מאיסה שנאמרה בשבט יוסף אינה אלא בשבט בנימן:

ויבן כמו רמים מקדשו. כשהיה דוד רועה את צאן אביו. במזמור כ"ב. לכך ויבן כמו רמים מקדשו. ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות צאן: א"ר יהושע הכהן מה ממכלאות צאן שהיה דוד כולה אלו מפני אלו מוציא את הגדיים ומאכילן ראשי עשבים ומוציא את התיישים ומאכילן אמצען של עשבים. ומוציא את הזקנות ומאכילן עיקרן של עשבים. אמר הקב"ה הואיל ויודע לרעות צאן ירעה את צאני אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי. וירעם בתום לבבו. ר' אבהו בשם ר' יוחנן אומר ישב והשב שלא יהיה משמר נוטל עם חברו בשדה אחוזה. א"ר יודן משקלם דוד להקב"ה בכל מיני קלוסין מהו אומר בסוף (תהלים קמה) תהלת ה' ידבר פי תהלה לקלוסו של הקב"ה:

מזמור עט

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. וש"ה (איכה ד) לא האמינו מלכי ארץ כל יושבי תבל. מי היה מאמין שירושלים נכבשת ביד השונאים מאחר שנעשו בה כל הנסים בימיו של סנחריב. בא וראה בשעה שבא גדוד עמלק על צוקלג ושרפה ושבה כל מה שהיה בתוכה כיון שבא דוד ומצאה שרופה התחיל מצטער הוא ואנשיו מה אומר לפני הקב"ה (ש"א ל) הארדף אחר הגדוד הזה אמר לו רדוף וכן עשה הלך ומצא אותן והרגן שנא' (שם) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתו. אסא לא עשה כן אלא אמר אסא לפני הקב"ה רבונו של עולם אין בי כח לרדוף אחרי מלך הכושי מה עשה הקב"ה (דה"ב יד) ויגוף ה' את הכושים לפני אסא. עמד יהושפט ואמר רבונו של עולם אין בי כח לרדוף אחריהם ולעשות עמהם מלחמה אלא נהיה עומדים אנחנו ואתה רודף אותם וכן עשה הקב"ה שנאמר (שם כ) ובעת החלו ברנה ותפלה נתן ה' מארבים. מה עשה הקב"ה הלבישן איספקלריא המאירה והואין אלו את אלו עמד חזקיה בשעה שבא סנחריב ואמר אין בי כח לרדוף ולא לראות מלחמה אלא בשעה שאני ישן על מטתי אתה נלחם בעדינו. אמר הקב"ה אני עושה כן אתה ישן על מטתך ואני עושה מלחמה בשבילך. שנאמר (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויך ה' במחנה אשור והלכו עליהן ומכל אלו האוכלוסין מאה ושמונים וחמשה אלף וכולן רוכבין ואפרכים חוץ מן אוכלוסיהן אמרו רבותינו לא נשתייר מהם אלא אלו שנא' (ישעיה ח) והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל. והמוטה של תרנגול אחד מששים בכנפיו. וכל אותן מתו וכמה נשתיירו מהן רב אמר עשרה שנא' (שם י) ונער יכתבם וכמה נער כותבין' הוי עשרה נשתיירו מהן. ר' אליעזר אומר ששה נשתיירו מהן ומה נער כותב ו'. רבי יהודה אומר חמשה שנאמר (שם יז) ונשאר

בו

פירוש מהרז"ו הכהן

[בשמאלי]. פי' הכתוב הוא קאי אם ביחזקאל כ"א פסוק כ"א על חרבו של הקב"ה דמיירי ביה בסימן ההוא לפני זה לדעת מדרש זה ולא כדעת רש"י שם, והנה זכר על החרב אלו ד' פעולות כדכן בתרגום שם, דהיינו הא דהוי היא בבליסא פיכא נבלך מסטרו, לימיני שיפנה לימין, והשימי שיכה נהדד וכגון ג"כ בתרגום שם, השמאלי שיפעול לשמאל והרי לכל פעולה ופעולה ד' נדדין יש לו, הודו וגנו ובגו גדדין לקב ביה בגרת ר' יצחק בר מריון דכולהו איהנהו ביה דהיינו גם עברה נהדין דהל"ל למה ליה לקרא להאריך כל לבנות אלו: [כל החופות]. פי' כל המקדשים והמכנין כענין ולכן הוסף עליו כל ביוה והיה רבי שובש מקראי כי כלם היו תגולו של בנימין אף המשכלין והמר ר' חייא לר' שמעון בר רבי לפסוק וימאס באהל וגו' בהקבה ממנו זה הוא אדרבה ביוע לרבי אביו דבסם שמה שכתוב אחר כן ויבחר את שבט יהודה וגו' דמיירי בציון אינה אלא בבנימין דירושלים כולי עלמא בחלק בנימין היה כך וכו': [רמים מקדשו]. פי' עיין לעיל במזמור כ"ב בפסוק והנה ה' אל הרחק מה שכתוב על ומקרני רמים עניתני וזהו לכך ויבן כמו רמים מקדשו שמביים כאן במדרש כי שם מדר נבנות במקדש והסיכל גבוה ק' אמה עיין לעיל: [כולה אלו] פי' מונע ומניאו: [ראשי עשבים], פי' סיומר רך וראוי לכס לנעוס וכאן לכל ביותר גדול ההכיל אם היותר קשה כי הוא יכול לאכלנו: [בשדה אחוזה]. עיין ברש"י פ' בהעלותך אצל שדה אחוזה. ולגומרו בסוף הכלה לקלוסו של הקדוש ברוך הוא פי' בלכן ביים שם דוד לבון תהלת ס' ההרי בקלבו יתברך במזמור תהלה לדוד בבוא בכל קילוסי אל"ף ביתא בלשון בהסהיל כו במזמור הסוף מההלם הללם לדוד לבורות כי כל הקולוסין שיכול בכ כאדם להבר ולכרכם בכל כאבר לכל אינו אלא התהלה תהלת לקילוסו ומקבר דבר זה לכתן על ורעם בהום לגבו בכל כך כיה דוד רועה את ישראל ומלמדם את זה ובעניין כיום מזמור שאחר זה לאן מרעיתך וגו' נספר תהלתך: והאוכלוסין עיין פ' חלק (דף נה): [לא נשתייר]. פי' אלו בי ובכור אח"כ ויפרש כמה למר כדלית ליה ולמר כדאית ליה כך במנה תהלה כאי בנאמר לראה על רבוי אוכלוסין: [בכנפיו]. פי' כן כתב רש"י שם ישעיה כי' ח' שספק קטן שבכנף התרנגול נקרא נוצ ותניא שם דבר התומה בזה אחד המספים מכל הכנף ואח"כ ממילא יאמר הכתוב בנגיהם ג' בכל כך ירים רמי אוכלוסין עד שאחד משבים בכנם יבא מלא ארץ

בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר הוי חמשה נשתיירו מהן. רבי תנחום בר חייא אמר תשעה שנאמר (שם) ארבעה חמשה בסעיפיה הרי תשעה נשתיירו מהן. ר' תנחום אומר ארבעה עשר שנים שלשה הרי חמשה ארבעה חמשה הרי תשעה הרי ארבעה עשר. ונבוכדנצר היה אחד מהן כיון שהכעיסו אנשי ירושלים ביקש הקב"ה להעלות נבוכדנצר ולהחריב את ירושלים ולהגלות את ישראל מן הארץ שנאמר הנני שולח את נבוכדנצר עבדי ואת כל עמו ירושלים:

אמר רבי לוי שמונה עשרה שנה היתה בת קול מכרזת לתוך ביתו של אותו רשע עבדא ביישא סק והרוב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה. והיה מתירא לעלות שהיה יודע מה הגיע לסנחריב בימי חזקיה ולא היה מאמין שהקב"ה מחריב את ירושלים שנאמר (איכה ד) לא האמינו מלכי ארץ מה עשה עמד לו מקסם לידע אם לעלות אם לאו. שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בבל על אם הדרך על ב' הדרכים לקסם קסם שהיה זורק את החץ לשם אנטוכיא או לשם צור או לשם לודקיא והיה החץ נשבר. וכשהיה זורק לשם ירושלים לא היה נשבר והיה יודע שהיא חריבה בידו. כיון שראה בן אסף התחיל אומר לפני הקב"ה רבונו של עולם מי היה מאמין שיכנסו דשונאין בירושלים ומחריבין אותה מקום שלא יהיה שולט בו היד הרי אני רואה שנכנסו וטמאו את מקדשך ופיגרו את בניך באו גוים בנחלתך הוי כי לא האמינו מלכי ארץ:

מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. וכי מזמור היה לו לומר אינו אלא בכיה וכיוצא בו אתה אומר (ש"ב טו) ודוד עולה במעלה הר הזיתים עולה ובוכה וכתיב מזמור. זש"ה (משלי כא) שמחה לצדיק עשות משפט הצדיקים פורעין חובו ומזמרין להקב"ה וכן אסף אומר מזמור לאסף אלהים. משל למלך שהיה לו בן והיה קשה ולא היה שומע לאביו מה עשה המלך כיון שכעס נכנס לחופתו של בנו והיה מחתך ומקרע ומשליך לאשפה עד שנקרע כולו והשליך הבן משם אמר המלך לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני שאני יכול לעשות יותר יפה הימנה ולא הרגתיו בחמתי שאם הרגתיו בחמתי בן אחי יורש אותי ומוטב שיירשני בני. כך אמר אסף לא יפה עשה הקב"ה שהפיג את חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו. וכה"א (איכה ד) כלה ה' חמתו במה ויצת אש בציון לכך אמר אסף הנחת. אותם ליכנס ולא כתבת בתורה (במדבר א) והזר הקרב יומת ולא הזר בלבד אלא בני אהרן קדושים נכנסו להקריב ונשרפו וכן עוזיה לא נכנס אלא לכבודך להקטיר קטרת לפניך ויצא מצורע ולא עוד אלא שרעשה הארץ ואלו הערלים הנהם שיכנסו. אמר לו הקב"ה הללו נכנסו שלא ברשות לפיכך פגעתי בהם אבל אלו נכנסו ברשות ואני צויתי אותם שיכנסו שנאמר (ירמיה א) הנני קורא לכל משפחות הארץ. אמר הקב"ה מה עשו שמו את ירושלים לעיים ואני מחדשה שנאמר (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב. אמר לפניו רבונו של עולם הרי את מחדש את אלו בניך שנהרגו מה תעשה שנא' נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך. וכי חסידים היו והלא כתיב (ירמיה ה) סוסים מיוזנים משכים היו איש אל רעהו ילצהו. אמר אסף כיון שנעשה בהן דין חסידים היו וכן הוא אומר (דברים כה) והיה אם בן הכות הרשע בהתחלה נקרא רשע ואחר שנקלה נקרא אחיך שנאמר (שם) ונקלה אחיך לעיניך:

שפכו דמם כמים כדם בהמה שנאמר (שם יב) על הארץ תשפכנו כמים. בשר חסידיך לחיתו ארץ להודיע שאפילו העצמות לא היו מניחין לקבור. אם חייב אדם לחבירו מאה מנה אמר לו הן לי מעותי אמר לו אין לי מה יש לו עליו לעשות הואיל ואין לו מכה לפרוע אבל הקב"ה אינו כן גובה מן הנפש יצאה הנפש גובה מן הבשר וכן הוא אומר (ישעיה י) מנפש ועד בשר יכלה. אין לו נפש ובשר גובה מן העצמות וכן הוא אומר (ירמיה ח) בעת ההוא נאם ה' יוציאו את עצמות מלך יהודה. ולא עוד אלא שמחרפים אותנו שנאמר היינו חרפה לשכנינו. ולא עוד אלא שהם אומרים אין אנו אשמים עליהם שנאמר (שם נ) אמרו לא נאשם. וכתיב (שם כ) ומוכריהם יאמר ברוך ה' ואעשיר:

למנצח

פירוש מהרז"ו הכהן

יחזקאל, עיין ברש"י וילקוט ישעיה רמז תי"ב ג"כ כזה עיין שם: [וכתיב מזמור], פי' מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום כנ"ל מזמור ג': [השפכנו כמים], פי' מדקדק כמים יורה על הנאמר בו על הארץ השפכנו כמים דהיינו דם נשפך שאין ארץ כסוי כך לא נתכסה דם כו וזהו אמרו אח"כ להודיע שאפי' וכו' מייתורא דואין קובר דכיפא דקרא קדרים דאם נאמר בשר חסידך לחיתו ארץ שפיכא דנא נקבר אלא להודיע רק על העצמות שלא נקבעו לחיתו ארץ: [ברוך ה']. עיין זכריה י"א ה' וברש"י שם:

למנצח אל שושנים. רועה ישראל האזינה. וש"ה (ש"ר ג) כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. אמר רבי אחא אמר הקב"ה הרטיבו מעשיכם כשושנה הזאת. אמרו רבותינו הפרשה הזאת בימי יואל בן פתואל נתקיימה. ורבנן אמרי למה נקרא שמו פתואל שהיה מסלסל בשערו כבתולה. ר' יהושע הכהן בר נחמיה בשם רבי יצחק אמר אמר הנביא כלום אתה דן את האדם אלא שהוא אומר לא חטאתי שנאמר (ירמיה ג) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ש"א ז) ויאמרו שם חטאנו לה'. (ש"א ח) ויהי שם הבכור יואל וכתוב אחד אומר (דה"א ו) שם הבכור אביה ר' יהודה בר סימון ורבנן אמרי מה זה היה רשע אף זה היה רשע, ר' יהודה אומר משנהו כלאב ששינה את מעשיו. אמר רבי אחא הוא יואל הוא אביה:

רועה ישראל האזינה מה שנת הגאולה פרנסה אף שנת הפרנסה גאולה. ומה הפרנסה בכל יום אף הגאולה בכל יום. ומה הגאולה פלאים אף הפרנסה פלאים. א"ר שמואל בר נחמני ואף הפרנסה גדולה מן הגאולה שהגאולה ע"י מלאך שנאמר (בראשית מח) המלאך הגואל אותי מכל רע והפרנסה ע"י עצמו שנאמר (שם) האלהים הרועה אותי. הוי רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף מה יוסף כינס משנת השובע לשנת הרעב אף אתה כונס אותנו מחיי העולם הזה לחיי העולם הבא. מה יוסף כלכל את אחיו לפי מעשיהם שנאמר (שם מז) לחם לפי הטף אף אתה כלכל אותנו לפי מעשינו. אמר ר' תנחומא בשם ר' אבין מה יוסף גמלו אותו אחיו רעות והוא גמלם טובה אף אנו גמלנו אותך רעות כביכול שעברנו על מצותיך אתה גמול לנו טובות הוי נוהג כצאן יוסף:

לפני אפרים ובנימין ומנשה. חמשה דברים ישנם בעולם. הגבורה שנאמר עוררה את גבורתך. והקשת שנא' (חבקוק ג) עריה תעור קשתך. והחרב שנא' (זכריה יג) חרב עורי על רועי. והזרוע שנאמר (ישעיה נא) עורי לבשי עז זרוע ה'. והקנאה (שם מב) כאיש מלחמות יעיר קנאה הוי לפני אפרים ומנשה וגו'. ולכה לישועתה לנו. א"ר חלקיה בשם ר' אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה שלך היא. אלהים השיבנו והאר פניך ונושעה. א"ר אין לנו אלא הארת פניך. האכלתם לחם דמעה וגו'. ר' אלעזר אומר שלש דמעות הוריד עשו הרשע מעינו א' מעינו הימין וא' מעינו השמאל והשלישית קשורה בעינו שנאמר ותשקמו בדמעות שליש שלש אינו אומר אלא שליש. ר' ברכיה אומר שליש דמעה הוריד לכך בדמעות שליש אחד משליש דמעה. רבי אבין אמר ואית דאמרי משמיה דרבי שמלאי אמרה כנסת ישראל רבון העולמים בזכות שלש דמעות שהוריד אותו רשע השלטת אותו בכל העולם ונתת לו שלוה בעולם הזה לכשתבא לראות עלבון בניך שעיניהם זולגות בכל יום ודמעתם תדירה כלחם כענין שנא' (תהלים מב) היתה לי דמעתי לחם וגו' על אחת כמה וכמה שתמלא עליהם רחמים:

גפן ממצרים תסיע מה הגפן הזה בוצרין אותה והיא שותקת דורכין אותה והיא שותקת ובסוף היין שלה משהה לאדם ומפלת אותו. כך ישראל לאומות העכו"ם. ומה הגפן הזה כשליבין עליו גולגליות וארנוניות וסוף משהיין עולה על ראשו הוא לוקה על ראשו כך ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו וגומר. למה פרצת גדריה כשם שהכרם הזה שנפרץ

פירוש מהר"י הכהן

[תעיתי], פי' כשם שפסוק הזה יקרא את ישראל שושנה על תיקון מעשיהם כדמפרש ר' אחא ואזיל קך כאן אמר אל שושנים נגד ישראל על מה שבינו מעשיהם לטובה ושבשביל זה פרנסה וכלכלם ברעב כמאמרו שוב רועה ישראל וע' ברש"י: [בימי יואל], פי' שהטיבו מעשיהם ושפרנסה כרועה כאמור אל שושנים רועה ישראל וגו' זה נתקיים בימי יואל בהיזק מינה הא: בה והוא היה בן שמואל הנביא כדכתיב ש"א ח' ידה"ס א' ו' ע"ש ברש"י ורד"ק ושמואל נקרא פתואל כדכתיב תחלת ספר יואל דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל ונקט המדרש שמו זה כי כוכר שגם הכתוב קראו כן לטובה על שהתפלל על ישראל לפי שהטיבו מעשיהם כמו שיבאר ודבת רש"י שם שהואל שפיתה אל בתפלתו והילו אמר המדרש שגם בימי שהב כל יואל שטיבו מעשיהם כשושנה ומייתי הה"ז ורבנן אמרי וכו' ר"ל דפליגי וסברי כי שם [illegible] עריעותא הוא ושוב מייתי רבי יהושע הכהן וכו' לאמור דעת רבנן ולפרש אגב אמות תפלתו ובנוס פיתה אל בה וזהו אמרו הנביא וכו' [illegible] שכך טען הנביא שמואל נגד הקב"ה כלום אתה דן וכו' כלומר כלום כי אם כשמכה פעמים ואומר לא חטאתי ושרי אני שהודו על החטא כדכתיב שם [ש"א ז] ואתפלל בעדכם וגו' ויאמרו שם חטאנו וגו' הרי שהטיבו ושינו מעשיהם וזהו שפיתה אל בתפלתו זאת בטענה נוצחת; [משנהו] פי' ואותיות בומ"ף מתחלפין: [הבכור אביה], אין פסוק זה בכל המקרא רק שמואל א' ח' כתיב פסוק הראשון, ויהי שם הבכור יואל וגו' ע"ש, אלא שכוונת המדרש במה שכתיב (ד"ה א' ו') ובני שמואל הבכור ושני אביה פירושו שאלה הבכור קאי אשניהם, שני יואל ואביה ובבני השמות כאלו היו לו לבכורו וא"כ הכתובים סותרים זה לזה כי ש"א ח' כתוב בפירוש שיואל הבכור ומשנהו אביה כלומר השני ליואל נקרא אביה. ומאמר ר"י בר סימון שבאמת כן הוא יקרא לשניהם בכור לבורות שעניהם שוים לרשע ככתוב ש"א ח' ולא הלכו בניו בדרכיו ומ' רבי יודה אומר וכו' פי' כשם שמשנהו כלאב בן דוד היה לטובה שאשתנה למעשים טובים וע"כ נקרא כלאב כלו אב כדברי רש"י והמפרשים שם (ש"ב ג) כך ומשנהו אביה דבן שמואל זה פירושו ולכן לבחינה זו קראו ג"כ בכור רבי אחא אומר הוא יואל וכו' ובלשת השמות הכל אדם אחד בעל שם זה ג"כ נקרא ושני בנשתנה לטובה: [משנהו כלאב]. ועיין אהלת יעקוב שמואל סימן ע"ז ובמדרש רות דף ל"ג ע"ג וכרים מדרש שמואל: [לפי מעשינו] פי' לפי ערכנו: [ישנים בעולם]. פי' וצריכים לעורר משנתם: [שלך היא]. פי' ש' ישרש המלה בהליכה לבד רק כמו לך ג"כ והא"כ לבוא ולך לישועה גו: [הארת פניך] פי' אין אנו צריכים כי אם אורה והוא כל שנושע לנו: [הוא ...]. פירוש

בלאב

שנפרץ הכל עולין בו ובוזזין אותו כך ישראל בבל מדי יון אדום בא שלטון בוזזו בא שר צבא ביזזו שנאמר וארוה כל עוברי דרך :

יכרסמנה חזיר מיער . זה המלך . וזיז שדי ירעננה זה איסרטיקולין , ד"א יכרסמנה חזיר מיער העי"ן תלויה אם זכית מיאור מה דגים שבאור אין עין הרע שולטת בהן שנאמר (בראשית מח) וידגו לרוב בקרב הארץ . ואם לאו מיער מן חזירתא דחורשא . כיוצא בדבר אתה אומר (ישעיה כא) משא מדבר ים אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים אלא אם זכיתם הרי הם כחיות הים שהן עולות ליבשה מיד מתות : ואם לאו הרי הם כחיות מדבר הוי מדבר ים , ד"א מדבר ים אלו העכו"ם שנמשלו כחיות הים . הה"ד (דניאל ז) ארבע חיון רברבן סלקן מן ימא . ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון אמר לא פירש נביא בשביל מלכות רביעית אלא משה ואסף . משה אמר (ויקרא יא) את החזיר כי מפרים פרסה הוא מה החזיר פורס טלפיו כלומר ראו שאני טהור כך עשו הרשע גונב וגוזל וחומס ומראה כאילו הם דינים של אמת . אסף אמר יכרסמנה חזיר מיער . רבי פנחס ור' חלקיה בשם רבי סימון אמרי מעשה היה בשלטון אחד שהרג ביום אחד מכשפין ונואפים ורוצחין ואמר לסנקליט שלו שלשתן עשיתי בלילה אחת הוי יכרסמנה חזיר מיער :

אלהים צבאות שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת וכנה אשר נטעה ימינך . ר"נ בשם ר' יעקב דקסרין אמר אותו שאמר לאברהם (בראשית יח) שוב אשוב אליך . תהי ידך על איש שאמרת הבט נא השמימה . וראה ופקוד (שם כא) וה' פקד את שרה . שרופה באש כסוחה . ר' שילה ורבנן חד אמר שרופה כסוחה . ואחרינא אמר אינו אומר עקורה אלא כסיחה וכל דבר שנכסח מחליף . וכנה אשר נטעה ימינך , תהי ידך על איש ימינך . תהי ידך מגנת על איש ימינך . רבי יצחק אמר תהי ידך מצויה להפרע מעשו הרשע אותה שבועה שנשבעת לו בימינך שנא' (בראשית כז) משמני הארץ יהיה מושבך . על כן אמצת לך ולא נסוג כמך שנאמר (מ"א יב) לא יטוש ה' את עמו ה' אלהים צבאות השיבנו . אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע :

מזמור פא

למנצח על הגתית לאסף הרנינו לאלהים עוזנו . זש"ה (במדבר כג) לא הביט און ביעקב . מה ראה בלעם להזכיר ליעקב ולא לאברהם ולא ליצחק ראה שיצא פסולת מאברהם ישמעאל וכל בני קטורה . וראה שיצא מיצחק עשו ואלופיו אבל יעקב כולו בקדושה שנאמר (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר הה"ד (שיר ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך לפיכך לא הזכיר אלא יעקב לבדו הוי (במדבר כג) לא הביט און ביעקב . אמר אסף הואיל וכל האבות יש בהן פסולת ויעקב אין בו פסולת איני מזכיר אלא יעקב לבדו . הריעו לאלהי יעקב . ד"א למה הזכיר יעקב מכל האבות שנו רבותינו במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה אין לי אלא סאה והצי תרקב מנין שנא' (שם ט) כל סאון סואן ברעש . אין לי אלא דבר שבמדה שבמנין מנין שאפי' פרוטות מצטרפות להשבון גדול ת"ל (קהלת ז) אחת לאחת למצוא חשבון משל למלך שהיה לו ג' אוהבין ובקש לעשות פלטין א' קרא לאוהביו הביא הראשון אמר לו ראה המקום הזה שאני רוצה לבנות פלטין אמר לו אוהבו זכור אני שהיה פה הר תהלה . הניח אותו ובא אצל השני ואמר לו מבקש אני לבנות לי פלטין אחד במקום הזה . אמר

לו

פירוש מהרז"ו הכהן

שאמר כל האומות והמלכויות שצריכין להוציא עליו כח לזקה ונפקד כהמרס ז"ל אמרה אהפכא דגברא דוור כך אמר באומות לוקחין מאתנו ממון הרבה ביום ים רבים אח"כ לוקין על כך בכיפה דהאי קרא כל א כלוו יאכמו : [איסרטיקולין] פי' הגוזת ממון עם : [העי"ן תלויה] . פי' אות הע' של מיער תלויה ועומדת למעלה גבוה מכאר אותיות התיבה כי היא אחת מד' אותיות תלויות שנמסרו במסורה . וזה להורות דרוש זה בפעמים פירושה בלי עי"ן כלומר מיאור : לא פירש נביא . כלומר : זה נביא לא דיבר בטוב אדום לגרעה ולפרסמה כי אם בנים אלו : [סנקלוט] . פי' כמו סנקליטין בנמצא הרבה במדרשים בפירושו יועץ וכן מדרש זה עצמו הוא ג"כ בויקרא רבה והיא התם לסנקליטון שלו ולפעמים פירושו בית דין הכל כפי הענין ולמקום אחד הכל סונקלט [בלילה אחת] . פי' בלילה אחת עברתי אני בעצמי על ג' עבירות אלו . ואני דן וממית את האנשים האלו שעברו עליהן : [כסוחה] . פי' הראשון סובר כי כסוחה היא השרופה והנה א"כ הוא לגר עוקא בשרופה מאד מאד והאחרינא סובר כי כסוחה אינו השרופה רק לשונו קאי וה"ב היא לטיבותא נומר לאפוקי עקורה לגמרי רק ישתבח ועמד הרבה ברכן כדי להחליף כלומר להוד ולהבנות ומסיים וכנה אשר נטעה ימינך לומר דהבהא בפיר הוי סלי כסוחה דומיא דוכנה אשר נטעה וגו' דהוי פסוק למעליותא וא"כ בא לפרש גם תהי ידך וגו' לטיבותא : [מודדין לו] . פי' בתחלית הדברים יסיס בשביל יעקב קרא למקום מקדשנו מרום מראשון בשם בית לכן פרע לו בש"י במדתו וקראו על שמו בית אלהי יעקב א"כ זהו ג"כ כוונת בלעם באמרו לא הביט און ביעקב דוקא במדד לו במדתו וזו"ל : [סואן ברעש] . פי' באפילו מעט זכות ורשע האדם נפרע ג"כ במדה כנגד מדה שנאמר וכו' והורש כאי קרא דסאון סואן ברעש דישעיה (ט ד) ג"כ מלבון מדה כדברי רש"י ז"ל שם בתחלה כתב יש מפרשים מורה הכתוב שם לפי זה דכל מיני מדה בין קטנה בין

דו זכורני שהיה פה מתחלה שדה. הניחו גם הוא ובא אצל השלישי ואמר לו אני רוצה לבנות פלטין במקום הזה. אמר לו זכור אני שהיה פלטין מתחלה אמר לו חייך על עמך אני קורא אותו כך. אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקב"ה אברהם קראו הר שנאמר (בראשית כב) בהר ה' יראה. יצחק קראו שדה שנאמר (שם כז) ראה ריח בני כריח שדה. יעקב קרא אותו פלטין שנאמר (שם כח) אין זה כי אם בית אלהים. אמר לו הקב"ה חייך אתה קראת אותו בית עד שלא נבנה על עכך אני קורא אותו שנאמר (ישעיה ב) לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב. וכן ירמיה אומר (ירמיה ל) כה אמר ה' הנני שב שבות אהלי יעקב. ועוד אסף קישט את דבריו ולא הזכיר בתרועה אלא ליעקב שנאמר הריעו לאלהי יעקב:

שאו זמרה ותנו תוף ר' חייא בר אבא אמר הוא נבל הוא כנור. ר' שמעון אמר נבל לעצמו כנור לעצמו נימין ויתדות בין זה לזה. אמר רב הונא בשם רבי אסי על ידי עור שאינו עובד ועל ידי ניכין ויתידות ולמה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר. א"ר יהודה ברבי אלעי בעה"ז על ידי ניסין ויתדות (וכמה נימין ביתידות) שבעה נימין בכנור שנא' (תהלים קטז) שבע ביום הללתיך וליטות המשיח שמונה שנא' (שם יב) למנצח על השמינית. ולעתיד לבא עשר (שם לג) שנאמר עלי עשור ועלי נבל:

תקעו בחדש שופר. וש"ה (שם פט) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. יודעי תרועה זה דור המדבר שהיו חונין בתרועה ונוסעין בתרועה שנאמר (במדבר י) ואם באתת יתקעו. ה' באור פניך יהלכון שנאמר (שמות יד) וה' הולך לפניהם יומם. דבר אחר אשרי העם אלו הזקנים שמעברין את השנה וקובעים את החדשים. באור פניך ר' אבהו אמר זה הקב"ה שמסכים עמהם. א"ר יוסי בן יעקב בשם רבי אחא (בראשית מט) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר אלו דברי תורה שנתנו על ידי שופר שנאמר (שמות כ) את קול השופר לכך תקעו בחדש שופר. אמר רבי יאשיה והלא אומות העכו"ם יש להם סבך ידים אלא ישראל הם יודעים לרצות להקב"ה בשופר:

דבר אחר אשרי העם. אלו ישראל שיודעין לרצות להקב"ה בראש השנה. באור פניך יהלכון זה יום הכפורים שהקב"ה מוחל להם ומאיר להם. תקעו בחדש שופר. באי זה החדש בכסא שהחדש מתכסה בו ואי זה הוא זה ראש השנה. תקעו בחדש שופר רבנן אמרי חדשו מעשיכם ושפרו מעשיכם ואני מכסה על עונותיכם שנאמר (תהלים פה) נשאת עון עמך כסית כל חטאתם. אמר ר' ברכיה בשם רבי אבא שפרו מעשיכם וחדשו מעשיכם ומה שופר זה תוקע מזה ומוציא מזה כך כל קטיגורין שבעולם מקטרגין לפני אני שומע מזה ומוציא מזה הוי תקעו בחדש שופר:

מזמור פב

מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל. זהו שאמר הכתוב (דברים כח) לא תכירו פנים במשפט וכן יהושפט אומר (דה"ב יט) כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט זה הקב"ה שלא יאמרו הדיינין לעצמנו אנו יושבין אמר להם הקב"ה הוו יודעין כי עמכם אני יושב שנא' אלהים נצב בעדת אל ונאמר (ישעיה סא) אני ה' אוהב משפט ואם הטיתם נותו אני אטה אתכם שנאמר (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט הוי בקרב אלהים ישפוט:

עד מתי תשפטו עול. ואתם נושאים פנים לרשעים שנאמר פני רשעים תשאו סלה. רצוני לעשות משפט. שפטו דל ויתום והצדיקו עליו את הדין לא בשביל שהוא עני תגזלו משל עשיר (תהלים כד) ולמה לה' הארץ ומלואה. שלי הוא העולם ואני אמרתי להעשירו ואתם נוטלין את שלו. לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. אין יודעין לדון את הדין ועל כך העולם מתמוטט שנאמר ימוטו כל מוסדי ארץ:

אני

פירוש מהר"י הכהן

גדולה במודד בה נמדד ג"כ בה טוב מביא בכמו בענין מדה לפ"ש לא נתמלאה כאלו נפרע כפי מדה במדד בה לך אם היא קטנה כך נענין מנין כל פרוטרוט קטן מצטרף ועולה למנין לספרע: [אלהי יעקב] פי' שקרא ג"כ בה במקדש בשם אלהי יעקב: [אלהי יעקב]. פי' כדי לזכור גם שבחו בכל מקום שעולה בתרועה שמריעין בו קדש כדכתיב עלה אלהים בתרועה ג"כ על שם יעקב: [ויתדות בין זה לזה]. בירושלמי [דסוכה דף נה] סוף עמוד ג' יש נימין יתרות בין זה לזה ופירושו שכנור ונבל כל א' הוא כלי זמר לעצמו והפרש ביניהם שהוא בנימין יתרות שלאחד מהם יש נימין יותר מחבירו וכן הביא בילקוט וכן הוא בירושלמי עוד אח"כ וז"ל א"ר חייא בר אבא למה נקרא שמו כנור וכו' ר' הונא בשם ר' יוסף ע"י עור שאינו עבוד וע"י נימין יתרות והוא מנבל וכו': [ועלי נבל]. פי' ועל כרחך עלי עשור כנור הוא שהרי בפסוק הזה הוא נזכר גבי נבל תחת כנור שנזכר גבי נבל בפסוק שאו זמרה ותנו תוף וגו' שהתחלנו בו: [בחדש בוכר]. פי' ולמדו תורה והקב"ה רני יהביה והלא ידם התקיעה וגוזרים שלא ללמוד אלא וכו' פי' ותקעו וגו' כפשוטו: [בקרב אלהים ישפוט. פי' מלשון וקרבתי וגו' דר"ם ניה עדה באלהים יקרבם למשפט ומשפוט אותם אם הטו את הדין: [את הדין]. עיין בילקוט:

תמותון

אני אמרתי אלהים ארב וגו׳ מצוה אחת צויתי לאדם ולא עמד בה וגרשתיו שנ׳ (בראשית ג) ויגרש את האדם. אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו. אלו שרים של מעלה שנא׳ (ישעיה כד) יפקוד ה׳ על צבא מרום במרום. קומה אלהים שפטה הארץ כי אתה תנחל. העבר את אלו ותהא אתה מולך במשפט ושופט עליהם שנאמר (תהלים ט) וה׳ לעולם ישב כונן למשפט כסאו:

מזמור פג

שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך זש״ה (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע. באשר דבר מלך שלטון. הצדיקים אומרים להקב״ה מה תעשה. אומר לו קום והוא קם שנאמר (במדבר י) קומה ה׳. שוב והוא שב שנאמר (שם י) שובה. אומרים לו אל תישן והוא מתעורר שנאמר (תהלים מד) עורה למה תישן והוא מתעורר שנאמר (שם עח) ויקץ כישן ה׳. אומר לו אל דמי והוא שומע שנאמר (ישעיה מד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים וכן ישעיה אומר (שם סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים אל תהני דמי לו עד יכונן וישים. הוי אלהים אל דמי לך. אתה דומם ואנו דוממים שנאמר (איכה ג) ישבו לארץ ידמו החרשתנו (שמות י״ד) ה׳ ילחם לכם וגו׳ לכך אל תחרש. אל תחרש ואל תשקוט אל עד שאתה רואה בעלבון בניך. וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון:

על עמך יערימו סוד. באין על עמך בשביל שאנו מקיימין את התורה שנאמר (תהלים כה) סוד ה׳ ליראיו. ויתיעצו על צפוניך נוטלין עצה על מזבחך לעקרו הה״ד (ויקרא א) על ירך המזבח צפונה שלא נקריב קרבנות לפניך:

אמרו לכו ונכחידם וגו׳ מגוי כל זמן שישראל קיימין הוא נקרא אלהי ישראל ואם נעקר ישראל אלהי מי נקרא. כי נועצו לב יחדו. כל מה שהם עושים ומרגישים עלינו בשבילך הוא שנאמר (תהלים ב) על ה׳ ועל משיחו:

מזמור פד

למנצח על הגתית לבני קרח זש״ה (ישעיה סג) ואבוס עמים באפי. מה עלינו לומר (שם) חסדי ה׳ אזכיר וכל מי שהוא רואה את הגת. הוא נותן נצחון. ישעיה ראה אותו ואמר חסדי ה׳ אזכיר. ראה אותו דוד ואמר עליה מזמור על הגתית. ראה אותו אסף ואמר עליה (תהלים פא) על הגתית לאסף. ראו אותה בני קרח ואמרו על הגתית לבני קרח:

מה ידידות משכנותיך. מה ידידות הן שבשבילן אתה עושה את הגת הזו שכל מי שפושט יד בבית המקדש עתיד ליהנו בתוך הגת וכן הוא אומר (ישעיה סו) קול שאון מעיר מכה שעשו בעירך. קול שאון מהיכל כמה שעשו בהיכלך הוי מה ידידות משכנותיך. בית המקדש נקרא ידיד ומי שבנאו נקרא ידיד שנאמר (ש״ב יב) ויקרא שמו ידידיה ומי שנבנה בחלקו נקרא ידיד וכן הוא אומר (דברים לג) לבנימין אמר ידיד ה׳ ישכון לבטח עליו. וכן דוד אמר (תהלים ס) למען יחלצון ידידיך:

נכספה וגם כלתה נפשי. ולא משל עכשיו אלא משהיו ישראל בים נתאוו לבית המקדש שנא׳ (שמות טו) נחית בחסדך עם זו גאלת וגו׳ תביאמו ותטעמו. אמרו ישראל עד מתי יהיו שונאין אותנו ואומרים (משלי כז) כצפור נודדת מקנה וגו׳ ואין איש אלא הקב״ה שנא׳ (שמות טו) ה׳ איש מלחמה ואומרים שאין הקב״ה חוזר לביתו שנאמר (משלי כה) כן איש נודד ממקומו. וכן הוא אומר (תהלים יא) נודו הרכם צפור. ולא אמר כיונה אלא כצפור. היונה הזו נוטלין גוזליה והיא חוזרת למקומה שנאמר (הושע ז) כיונה פותה אין לב. אבל הצפור הזו אינו כן אלא ילדה במקומה ונוטלין את גוזליה אינה חוזרת למקומה. וכך משלו הרשעים הקב״ה וישראל אומר להם גם צפור מצאה בית ודרור קן לה:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה אשרי אדם עוז לו בך יכול לכל תלמוד לומר מסלות בלבבם

פירוש מהרי״ הכהן

[אכן כאדם]. ופי׳ ובשביל כך תמותון כי לולא גירושין אז היה ה׳ ... : [במרום]. פי׳ בע״י שמטה אדם עורם נפילם גם ... יפקוד על צבא המרום וגו׳ : [מי נקרא]. פי׳ זהו ועל יזכר שם ישראל עוד כלל יזכר שם אלהים עוד אם אין ישראל: [נלאה]. פי׳ בכה נכ״כ : [תביאמו ותטעמו]. פי׳ בזהו לבון עבר כל ונכספה וגם כלתה להורות שנגבר מפניו כיס נכספה ... : [מקום וגו׳]. פי׳ מעתה פירש גם צפור מצאה בית וגו׳ דכתיב אח״כ :

בלבבם. עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. עמק הבכא זה גיהנם אמר רבי אלעזר דהוא קטלא להון מעין ישיתוהו ע"ה דמעות שלהן נמשכות כמעין. גם ברכות יעטה מורה אמר ר' יוחנן מלמד שקי.וכו של הקב"ה עולה מגיהנם יותר מגן עדן. שכל מי שרואה את עצמו למעלה מחבירו מקלס להקב"ה ואומר אשראי שאני למעלה מזה וכן כל אחד ואחד מקלס להקב"ה שהוא למעלה מחבירו שנא' גם ברכות יעטה מורה. אמר ר' יותנן מה הן אומרים יפה למדת ויפה הורית ולא שמעינן:

ילכו מחיל אל חיל. אמר רבי יונה בשם רבי לוי אין נחת רוח לחברים לעתיד לבא עד היכן אמר ר' פנחס עד יראה אל אלהים בציון. ה' אלהים צבאות שמעה תפלתי. אמר ר' לוי אניסטרון זה נתן משה ליהודה שנא' (דברים לג) שמע ה' קול יהודה לפיכך אמר ה' אלהים צבאות שמעה תפלתי. וכה"א (תהלים פו) הטה ה' אזנך ענני כי עני ואביון אני:

מזמור פה

למנצח לבני קרח מזמור. רצית ה' ארצך. וזש"ה (דברים יא) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה. הקב"ה הופך ומהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד שהרצה מעשיה להקב"ה והמצות שנצטוו ישראל עליהן אם הוציאו את המעשרות ועשו את השמיטים וכל המצות שנצטוו בהן אותה שעה היא מרצה מעשיה להקב"ה וכן הוא אומר (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה לכך רצית ה' ארצך נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה מי נושא עונם. הארץ אשר הם יושבים עליה שנא' העם היושב בה נשוא עון. הרי החיים. מנין אף המתים שנא' (דברים לב) וכפר אדמתו עמו. מי מכפר על עמו אדמתו. אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים וכה"א נשאת עון עמך (מיכה ז) מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע. אספת כל עברתך. וכן יחזקאל אומר (יחזקאל ה) והנחתי חמתי. וכן הושע אומר (הושע יד) ארפא משובתם. אמרו בני קרח עד מתי אתה אומר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים והן אומרים לך שוב אתה תחלה שנא' (תהלים צ) שובה ה' עד מתי והנחם ואתה אומר לא כי אלא ישראל תחלה לא אתה תשוב לעצמך ולא אנו נשוב לעצמנו אלא שנינו כאחד שנא' (תהלים ד) שובנו אלהי ישענו. מה אתה אומר הלעולם תאנף בנו אם אנו עושים תשובה אין אתה מקבלנו הלא אתה תשוב תחיינו כשם שאמר יחזקאל (יחזקאל לז) הנני פותח את קברותיכם ונתתי רוחי בכם וחייתם:

מזמור פו

תפלה לדוד הטה ה' אזנך. אמר ר' לוי אניסטרון זה נתן משה ליהודה בשעה שביקש ליפטר מן העולם שנאמר (דברים לג) וזאת ליהודה ויאמר. לפיכך הטה ה' אזנך ענני. שמרה נפשי כי חסיד אני. הקב"ה נקרא חסיד שנאמר (ירמיה ג) חסיד אני נאם ה' ודוד קרא עצמו חסיד. אמר רבי אבא בשם רבי אלכסנדרי כל מי ששומע קללתו ושותק וספק בידו למחות נעשה שותף להקב"ה שכן הוא שומע לאומות העכו"ם שמחרפין אותו לפניו והיה יכול לאבדן בשעה אחת ושותק אף דוד כן היה שומע קללתו ושותק לפיכך שמרה נפשי כי חסיד אני:

חנני ה' כי אליך אקרא כל היום. וכי איפשר לו לאדם להתפלל כל היום אלא העולם הזה שהוא יום לאומות העכו"ם ולילה לישראל הוי כי אליך אקרא כל היום. שמח נפש עבדך כי אליך ה' נפשי אשא בר קפרא אומר אם יש לו לאדם עבד אם יאמר לו אני לוקח לך בגד מיד משמחו מה אם בשר ודם אומר לו לעבדו כך משמחו אנו על אחת כמה וכמה שאנו עבדיך הוי שמח נפש עבדך:

כי אתה ה' טוב וסלח. אמר רבי פנחס הכהן כף מאזנים מעוין כאן עונות וכאן זכיות מה הקב"ה עושה חוטף שטר אחד מהחובות ומיד הוא מטה לכף זכות שנאמר (בראשית לט) ויט אליו חסד. ורבנן אמרי מסייע לכף של עונות ומעלהו ומיד הזכיות מכריעות שנאמר (מיכה ז) כי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע אין כמוך באלהים ה'. מלך ב"ו בונה את התחתונים

פירוש מהר"י הכהן

[קטלא להון] פי' בנקרא עמק הבכא מפני שהוא ממיתם מיתה נפשית ועל זה בוכים: [ויפה הורית], פי' זכו מלת מורה: [ולא כמעיינן], פי' לא היינו צריכים לך ולא סרנו ממשמעתך: [לעתיד לבא] פי' בזמן ילכו מחיל וגו' בילכו נדוד: [אניסטרון]. זה בולטוס וטכסיס זה שישמע ה' תפלתו. [שמעה תפלתי], פי' בני דוד מבקש יהודה כוח: [אין אתה], פי' בתמיה. [אניסטרון] זה פי' כדלעיל קודם שיתחיל מזמור פ"ה: [אליך אקרא] פי' אליך אקרא על זה כדבר דהיינו על עוה"ז שהוא כולו יום לאומות ולא יאמר שיקרא כל היום: [מעוין כנגדך מאזנים. מכוונת זכיות ועונות בשוה ואין אחד מהם מכריע

התחתונים ואח"כ בונה העליונים אבל הקב"ה אינו כן בנה את העליונים ואח"כ בנה את התחתונים שנאמר (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. בשר ודם אין צורתו עושה צורה אבל הקב"ה צורתו עושה צורה שנאמר (שם) ישרצו המים שרץ נפש חיה ואדם בצורתו של הקב"ה ועושה צורה ושמים וארץ צורתו של הקב"ה שנאמר (שם ב) אלה תולדות השמים והארץ הוי אין כמוך באלהים ה'. כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' בעון ולא בעון תבירי קדל. ויכבדו לשמך. למה כי גדול אתה ועושה נפלאות וגו'. אמר רבי תנחום בשר ודם מקלסין אותו בפניו ומקלסין אפרכיו עמו למה שהם מקלסין עמו בקלוסו והם נוטלין עמו במשאו אבל הקב"ה אין אדם נושא עמו במשאו. תדע לך שכן. רבי חנינא ורבי יוחנן אמרו בשני או בחמישי נבראו המלאכים במזמור למעלה. הורני ה' דרכך. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אם ראית אותי יוצא מן הדרך השטני בשבילך הוי הורני ה' דרכך. אמר רבי יצחק אית דאמרי לה בשם ר' חנינא בר אבהו משל למה הדבר דומה לאדם אחד שהיו לו שתי פרות אחת חורשת ואחת שאינה חורשת מה הוא עושה נוטל העול מעליה ונותן על שתיהן ועושה לאותה שאינה חורשת שתחרוש. מה דבר שאינו מבקשת לקבל עול את עושה לה לקבל העול בעל כרחה ומדריך אותה להיכן הוא מבקש כך הוא ליצר הרע אין אתה כדריכו ליצר טוב שנאמר (תהלים כה) הורני ה' דרכך. אודך ה' אלהי בכל לבבי ביצר טוב וביצר רע שלא יהא בהם עקף. א"ר חייא טהו והצלת נפשי משאול תחתיה. רבי יודן אמר דרכו של מנאפים היא נתונה בעמקה של שאול הוי כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה. אלהים זדים קמו עלי וגו' ואתה ה' אל רחום וחנון. אמר רבי שמואל בר נחמני מאריך רוחו עם הרשעים וחוזר וגובה מהם מאריך רוחו עם הצדיקים וחוזר ומשפיע להם טובה ושלוה. אמר רבי אחא בשם רבי תנחום בר חייא מאריך רוחו תחלה אבל התחיל לגבות גובה וכשמאריך רוחו הוא מרחיק את האף שנאמר (ישעיה יג) באים מארץ מרחק ה' וכלי זעמו. משל למלך שהיה לו לגיונות רעים וכל מדינה שמורדת בו שולח אותן והולכין ומחריבין אותה. מה עשה אותו המלך הרחיק אותן ממדינתו שלא יחבלו המדינה. א"ר ברכיה בשם רבי לוי מלאך שהוא ממונה על האף רחוק הוא שנאמר באים מארץ מרחק אמר הקב"ה שאם אכעס על בני עד שיבא האף לכלות הן באין בכנופיא ואני מקבלן ותוהא כביכול הוי ארך אפים:

פנה אלי וחנני. אמר דוד רבש"ע תפנה מכל עסקיך ופני אלי ותחנני. עשה עמי אות לטובה באחיתופל. כי אתה עזרתני בחושי הארכי. ונחמתני בנתן הנביא שאמר (ש"ב יב) גם ה' העביר חטאתך:

דבר אחר עשה עמי אות לטובה. ביעקב נאמר הפסוק הזה. עשה עמי בעשו ואליפיו. כי אתה ה' עזרתני ברחל. ונחמתני בלבן. ד"א מדבר בישראל בשעה שהיתה לשון של זהורית נתלה על פתח ההיכל מתלבן היו יודעים שנשמעה תפלתם הוי עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו שהיו אומות העכו"ם אומרים אינו נמחל להם. ד"א עזרתני בראש השנה ונחמתני ביום הכפורים שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם:

מזמור פז

לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש אוהב ה' שערי ציון. אמר הקב"ה אוהב אני שערים המצויינין בהלכה מכל בתי כנסיות ובמ"ד. ד"א זש"ה (ישעיה נד) עניה סוערה לא נוחמה. אמר רבי יצחק עניה ממעשים. סוערה מטולטלת שטלטלתי אותם בעולם הזה כענין שנאמר (יונה א) ויהי סער גדול בים. לא נוחמה. אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה אני מייסר אותך (ישעיה נד) ויסדתיך בספירים מרביץ בפוך אבני כחלא. מעשה באדם אחד שלקח אבן של סנפירינון על מנת לבודקה הניחה על הסדן היה מכה בפטיש על הסדן נחלק הפטיש ונשבר הסדן וסנפירינון לא נשבר. (שם) ושמתי כדכד שמשותיך. אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר

פירוש מהרז"ו הכהן

[נוטלין עמו]. פי' שהם באמת ג"כ מסוללין באותו הלול ושבח שנותנין לו על כי הם נוטלין עמו וכו' ועוזרין לו בפעולה מה שאין כן הקדוש ברוך הוא שהוא לבדו ברא את עולמו ובאות אמת מחק אלו ד' תיבות מקולסין עמו בקילוסו והנ' נכנס מחקו כמו שפירשנו וכן יש בבראשית רבה עיין כאן בילקוט: [בשני] פי' על פסוק לה' הארץ ועל אתה הוא ה' לבדך. ופליגי בה איזה נבראו זה אמר בשני וזה אמר בחמישי ולכולי עלמא בראשון לא נבראו כדי שלא יאמרו בסייעו עמו עיין בילקוט כאן ובבר זה לעיל מזמור כ"ד: [הורני ה' דרכך] פי' הכירני והטה אותי לשביל ודרך שלך. לשון אל יטו אל דרכים לשון עטה מעליו ועבור ודומיהם: [אין אתה מדריכו]. פי' בתמיה כלומר כל שכן שאתה ה' תוכל להטות ולהדריך: [אני מקבלן]. פי' לשון קבוצה ואיכוף: [אבני כחלא]. פי' אבנים ועיין בערוך בערך כחל הראשון: [כדכד שמשותיך]. מ"ג

בר כהנא פליגי בה תרי מלאכי ברקיע מיכאל וגבריאל ואמרי לה תרי אמוראי במערבא יהודה וחזקיה בני רבי חייא חד אמר שוהם וחד אמר ישפה אמר הקב"ה ליהוי כדין וכדין הוי ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. אמר רבי יהודה בשם ר' שמואל שער הגדול של ירושלים שתי מזוזות ושתי פשפשים של אבן אחת. רבי יוחנן הוי קא דריש ושעריך לאבני אקדח עתיד הקב"ה להביא אבנים גדולות טובות ומרגליות חקוקות עשר ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלים לגלג עליו אותו תלמיד ואמר השתא כביעתא דצוצילתא לא משכחינן כולי האי משכחינן לימים הפליגה ספינתו לים ראה מלאכי השרת מנסרים אבנים טובות וחוקקים אותם עשר ברום עשרים אמר להן הללו למי אמרו לו עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים. כי אתא חזייה דהוה קא דריש אמר לו רבי דרוש כי לך נאה לדרוש כדרך שאמרת כך ראיתי. אמר לו ריקה אילמלא לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי הכמים אתה נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. אמר רבי פנחס הכהן בר חמא מעשה היה בחסיד אחד דהוה מטייל והיה תכה על הדבר הזה אפשר שער גדול שתי מזוזות ופשפשין של אבן אחת והוא ראה אבן אחת עולה מן הים עשר ברום עשרים הוי ושעריך לאבני אקדח. (שם) וכל גבולך לאבני חפץ. אמר רבי בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה הם מתחמין שדותיהן בחצובות אבל לעתיד לבא כל גבולך לאבני חפץ של אבנים גדולות ומרגליות טובות. אמר ר' יודן לעתיד לבא אדם יש לו שנים ושלשה זהובים חוב על חבירו והוא אומר לו נלך אצל מלך המשיח והם הולכים אצלו והוא אומר לו מה אני חייב לך שנים ושלשה זהובים טול מכאן שהכסף והזהב לפני מלך המשיח הוא כעפר שנאמר (תהלים קמז) השם גבולך שלום. אמרו לו בני קרח אימתי תעביד כדין אני אומר לך שירין וזמירין הוי לבני קרח שיר מזמור יסודתו בהררי קדש. ד"א יסודתו בהררי קדש יסודתו של עולם בזכות שני הרים של קדושה הר סיני והר המוריה. א"ר פנחס בשם רבי ראובן עתיד הקב"ה להביא לסיני ולתבור ולכרמל וליתן ירושלים בראשן שנאמר (ישעיה ב) נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים אמר רבי חנינא ולא עוד אלא שעתיד להיות מזמר והן עונין אחריו שירין וזמירין שנאמר (שם) ונשא מגבעות אין ונשא אלא לשון שירה כמו שנא' (דה"א טו) וכנניהו שר הלוים במשא וגו' אוהב ה' שערי ציון בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין אחד למי אוהב יותר מכולן פלטין שהוא בתוך מדינתו כך אמר הקב"ה אני מחבב שערי כנסיות ובתי מדרשות ולמי אני מחבב מן הכל לציון שהוא פלטין שלי. נכבדות מדובר בך. זה חזקיה שנא' (מ"ב כ) ואשר עשה את הבריכה ואת התעלה ויבא את המים הוא חזקיה שסתם מי גיחון שנאמר ויבא את המים העירה שהוא סודרן לפי שאינו מדבר אלא בדברי תורה שנמשלו למים שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. מה היה חזקיה עושה חמי סדרן טב. מייתי ליה חמי תנאי טב מייתי ליה הוי נכבדות מדובר בך. רבי חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את השם במקדש בפירוש ובמדינה בכנויו (דברים כח) ליראה את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדובר בך. ואן איתמר בקרייתה שנאמר עיר האלהים סלה:

אזכיר רהב ובבל. א"ר יוסי בר סימון עתידין כל האומות להביא דורונות למלך המשיח שנאמר

פירוש מהרז"ו

דריש לשון כדין וכדין: [אקדח], פי' כי בעובי שער זה ב' פתחים קטנים משני צדדיו ועיין במשנה ז' דפ"ג דמס' תמיד וכפי' רמב"ם שם גם במנחת יהודה דף ק"ד: [שער הגדול], פי' פתח ההיכל: [דגוליתא]. פי' הערוך מין עוף קטן ממין תורים, [גבולך שלום]. גם בזה ע"ש בילקוט ישעיה. [יסודתו]. פי' כהתעשה כן ליסד בספירים וכל הגבול לאבני חפץ כנזכר או אומר לך שירין. [בראש ההרים] פי' ירושלים עם בית מקדשו שהוא הר המוריה ומייתי לזה על נכון ראיה מקרא דכתיב הר בית ה' שהוא הר המוריה כדברי הרד"ק וזולתו ועליו ג"כ קאמר שיהיה נכון בראש ההרים ודקאמר ההרים בה"א הידיעה הוא ראיה על שהיה בראש אלו דוקא סיני ותבור וכרמל שהן הן הידועים במקום אחר לעילוי וחשיבות רב כל אחד למלתיה סיני לענינו והנך תרי לענין שעברו בשעת מתן תורה על הים ובאו לסיני כמו שדרשו מקרא דכי כתבור בהרים וככרמל בים יבא פי' בני העיר (דף כט) ובמדרשים שונים דאל"כ בראש הרים מבעי ליה בלי ה"א הידיעה: [במשא ישיר], פי' הר הבית יזמר והנך ג' יענו אחריו ויליף מדכתיב מיכה ד' עליו לשון ונשא דדרשינן ליה לשון שיר כמו כנניהו שהוא שר הלוים בשיר וקרי ליה משא ע"ש מיכה ד' כ"ב וברש"י ומדכתיב ונשא הוא מגבעות דמשמע שהוא ישיר יותר או קודם להנך גבעות הנזכרים לפני זה שם דהיינו תבור וכרמל מוכרח שגם הם יענו אחריו ומדלא נקטינהו בזה ג"כ בשמותם הנה נקט בהם גבעות מוכרח דקאי אבו הו שלשה הנכללים לפני זה במלת הרים דהיינו גם סיני והנה מתחלה לענין להביא ראיה שעתיד ליתן ירושלים בראשם נקט קרא דנכון יהיה וגו' הכתוב בישעיה (ב ב) במתחיל נכון יהיה שמובן בו תחלת מה שמביא ואין צריך להאריך ולהביא רישא דקרא והיה באחרית הימים, ולא הביא קרא דמיכה (ד' א') דשם המשך הכתוב שפוך יהיה הר בית ה' נכון ואין מובן תחלה הבאתו והיה צריך להאריך ולהביא קרא מתחלתו והיה באחרית הימים כדי שיהא המשך מובן בתחלה ואח"כ לענין ר"ה שעתיד להיות מזמר מייתי קרא דמיכה (ד' א) שכתוב ונשא הוא וגו' שמובן בו יותר שהוא יזמר תחלה והם יענו אחריו משא"כ בישעיה (ב ב) דכתיב רק ונשא מגבעות שאין הדבר הזה במשמעותו כל כך ופשוט הוא. [ואת התעלה], פי' מ"ב כ', [מי גיחון], כי' ככתוב בד"ה ב' סי' ל"ב, [חמי סדרן טב], פי' כבריכה לאיזה בעל [illegible] טוב אשר כל המקרא מסודר לו יפה בפיו ושגורה על לשונו הביאו לירושלים ללמד שם לבריות ולתינוקות ובראשם בעל מאה טוב שמשתגיום [illegible] בפיו יפה הביאו ג"כ לך נבג תמיד עד שהיה ממלא את העיר [illegible] בתורה זהו ויבא את המים העירה.

שנאמר (ש"ה ד) תשורו מראש אמנה. אמר ר' סימון למה נקרא דורון תשורה דבר נש מסתכל בה ומזמר יאי כענין שנא' (איוב ג) לא תשורני עין רואי. וכיון שהן באין אצל מלך המשיח הוא אומר להם יש ביניכם ישראל הביאו אותם לי שנאמר (תהלים צו) הבו לה' משפחות עמים. עמים הביאו לי משפחותיהם של ישראל. אמר ר' אחא ואומר להם הביאו אותם דרך כבוד ולא דרך בזיון. (שם) הביאו לה' כבוד שמו אותן שכיבדו אותו בעולם הזה ונתנו כבוד לשמו. אמר ר' ברכיה בשם רבי יהודה (ישעיה יח) בעת ההוא יובל שי גימטריא בה"ם שהם מביאין אותן דורונות למלך המשיח שנאמר (שם סו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה'. אמר ר' ברכיה הזקנים שבהן אינן יכולין להשען מה הם עושין מביאין אותן ושוענין אותן בידיהן מהו נכבדות שהן מביאין אותן בכבוד. וכשהן מביאין אותם והם באים לילך להם והוא אומר זה כהן אה לוי זה ישראל כגון אם נמכרו לעבדים ונשתכחו ונעשו גוים על יד האונסים אני מקבלם הוי (שם) וגם מהם אקח וגו' אמר ה'. והיכן אמר (דברים כט) הנסתרות לה' אלהינו ;

ה' יספור בכתוב עמים. מאותן העמים שהם מביאין את ישראל שהוא כותב אותן עם ישראל זה יולד שם כאלו נולדים באותה שעה הוי זה יולד שם סלה. ושרים כחוללים כל מעיני בך. אמר ר' יהודה ברבי סימון בשם ר' מאיר כשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה. הדא הוא דכתיב ושרים כחוללים כל מעיני בך. רבנן אמרי כשם שאומרים האנשים שירה כך אומרים הנשים שירה שנא' (תהלים פז) כל מעיני בך. ואומר (שה"ד) גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום:

מזמור פח

שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לענות. מהו מחלת. אמר ר' ברכיה אמר הקב"ה לדוד קלם אותי היאך אתה מבקש ואני מוחל לך בקילוסך שאין אדם יכול למצוא אחד מכמה מיני שבחין של הקב"ה. וכן הוא אומר (איוב לז) היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע ולמי נתן רשות לדוד שנאמר למנצח על מחלת שמחל לו הקב"ה. לענות (תהלים קלב) זכור ה' לדוד את כל ענותו. ה' אלהי ישועתי אמרה כנ"י לפני הקב"ה אין לי ישועה אלא בך ואין עיני מיחלות אלא לך. אמר לה הקב"ה הואיל וכך הוא אני מושיעך שנא' (ישעיה מה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים. נחשבתי עם יורדי בור הייתי כגבר אין איל. דלית ליה פטרון. במתים חפשי כמו חללים שוכבי קבר. רבי חלבו אמר שוכבי קבר כמו חללים אלו דור המבול אמר ר' אחא אמר הקב"ה הן קראו עכו"ם בשמי אף אני קורא למי אוקינוס והוא פורע להם בשמי שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו. דרש רבי אבהו אוקינוס גבוה מכל העולם. אמר לו ר' אלעזר ברבי מנחם ולאו קרא הוא שנאמר וישפכם על פני הארץ. ואני אליך ה' שועתי. אמר רבי שמואל בר נחמני המלאך הממונה על התפלה הוא מקדים אותה שנאמר ובבקר תפלתי תקדמך. רבי פנחס אומר מלאך שהוא ממונה על התפלה ממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה של ישראל ונוטל כל התפלות ועושה אותן עטרה ונותנה בראשו של הקב"ה שנא' (משלי כה) ברכות לראש צדיק חי העולמים הוי בבקר תפלתי תקדמך:

מזמור פט

משכיל לאיתן האזרחי חסדי ה' עולם אשירה לדוד ודור אודיע אמונתך בפי. זש"ה (ירמיה ה) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו' אמר איתן האזרחי אני השכלתי משכיל לאיתן וגו' אמר לו הקב"ה השכלת (שם) כי באלה חפצתי כל מי שמקלסני לא יקלסני אלא באלה. וכן הוא אומר (הושע ו) כי חסד חפצתי ולא זבח. אמר לו דוד חסד חפצת בחסד אני מקלסך לכך נאמר (תהלים סב) ולך ה' חסד ולא חסד אחד בלבד אלא חסדים הרבה. וכן ישעיה אומר

פירוש מהר"י הכהן

[יובל שי], פי' יוב"ל עולה מספר בה"ם רק שאחד יתר והאחד היינו מעלה ומוריד כמנין לסורות שבהם עצמם כו' וסמכה כו' שהאומות נותנים את ישראל עצמם לדורונות, [מהם אקח וגו'], פי' בישעיה כ"ו אחר פסוק של והביאו את כל אחיכם וגו' כתיב כן, [מעין ההוא], פי' שנאמר שם מעין על הנקבות, [לענות], פי' ענייה קול שירי שבחיו וכן ישרש הוא את כל ענותו סי' קל"ב ודלא כרש"י ושאר מפרשים ועיין בילקוט תהלים אשר שם נקט זה בלשון דבר אחר, [פטרון], פי' איל הוא פטרון מלשון אילי הארץ, [דור המבול], עיין בילקוט תהלים רמז תת"ס ועל שם אוהו מאמר ג"כ קורא לשם דור המבול אע"פ שבדור אנוש מיירי, [הן קראו], עיין בב"ר וברש"י ז"ל שם, [וישפכם], פי' ואין שפיכה אלא מלמעלה למטה, [תקדמך], פי' מקדים וממהר להעלותם לפניו ית' ובילקוט מאמר זה איננו ושלאחר זה הוא בשם רבי שמעון בר נחמני שם, [כי באלה] פי' בעבורי חסד משפט וצדק דכתיבא דבאי קרא ירמיה ט', [חסדים הרבה], פי' ככתוב כאן חסדי ה' עולם אשירה ל' רבים

אומר (ישעיה סג) חסדי ה' אזכיר. לכך אמר אותן חסדי ה' אמרו לאיתן על מה העולם עומד אמר להם כי אמרתי עולם חסד יבנה אף שמים תכין ולא השמים בלבד אלא אף הכסא אינו עומד אלא בחסד שנאמר (שם טז) והוכן בחסד כסא. משל למה הדבר דומה לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה אחד מתמוטט נטל צרור וסמכו כך היה הכסא של מעלה כביכול מתמוטט עד שסמכו הקב"ה ובמה סמכו בחסד הוי עולם חסד יבנה. וכן דוד אומר (תהלים קלו) לעושה השמים בתבונה ועל ידי מי הם עומדים על החסד שנאמר (שם) כי לעולם חסדו וכן כל המזמור. ואחר כן אומר נותן לחם לכל בשר ללמדך שקשים מזונותיו של אדם כנגד כל מעשה בראשית. א"ר אלעזר למה נמשלה הפרנסה לגאולה מה הגאולה פלאים אף הפרנסה מה הפרנסה בכל יום אף הגאולה בכל יום. א"ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה מן הגאולה הוי אמרתי עולם חסד יבנה. משל למה העולם דומה (וכבודו של הקב"ה) למלך שהיה לו אוצרות מלאות כל טוב ואמר על מה אלו מונחין לוקח אני עבדים ומאכילן ומשקן והן מקלסין אותי כך היה העולם תהו ובהו עמד ובורא את העולם וברא את האדם והשליטו בכל טוב כדי לקלסו ועלינו מה לעשות לקלם ולברך וכן הוא אומר (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה. ואומר (שם מא) ברוך ה' לעולם אמן ואמן. אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זימרא אמן אמנה אמן שבועה אמן קבלה. אמן אמנה שנאמר (בראשית מב) ויאמנו דבריכם. אמן שבועה שנאמר (במדבר ה) ואמרה האשה אמן. אמן קבלה שנאמר (נחמיה ח) ויענו כל העם אמן. אמן בעוה"ז ואמן לעוה"ב:

מזמור צ

תפלה למשה איש האלהים. זש"ה (משלי כא) זבח רשעים תועבת ה'. זה בלעם ובלק אימתי בשעה שאמר לו בלעם לבלק (במדבר כג) בנה לי בזה שבעה מזבחות. א"ל הקב"ה רשע ממך אני מקבל קרבנות (קהלת ז) טוב מלא כף נחת. ר"ל הקומץ של סולת שבני מקריבין לפני עם התמיד טוב עלי מכל הקרבנות שאתה מקריב לי למה כי תועבה הם לפני שנא' זבח רשעים תועבת ה' ובמה אני חפץ בתפלת הצדיקים שנאמר (משלי טו) ותפלת ישרים רצונו אל ישראל הוי תפלה למשה. רבנן ור"י ברבי סימון רבנן אמרו ארבעה סדרו תפלה וקנטרו דברים לפני המקום. ירמיה אמר (ירמיה לב) ואתפלל לפני ה' (ואומר) אחרי תתי את ספר המקנה (ועל ידי) שקינטר דברים מה כתיב למעלן (שם) הנה הסוללות באו העיר. וחבקוק סדר תפלה שנא' (חבקוק ג) תפלה לחבקוק הנביא מה כתיב למעלה למה תראני עמל ואון תביט׳ ודוד אמר דכתיב תפלה לדוד שמעה ה' צדק מה כתיב למעלה מן הענין כי אתה עמל וכעס תביט. וכן משה סדר תפלה (דברים ט) ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים מה כתיב למעלה (שמות לב) למה ה' יחרה אפך בעמך. רבי יהודה ברבי סימון אמר בתוך תפלתן שם קנטירן. ירמיה אמר (ירמיה לב) ואתפלל אל ה' ומהו אומר (שם לב) צדיק אתה ה' כי אריב אליך שאני היום ומחר אינני ואני אריב עמך וכל כך לכה שאתה צדיק כי אריב אליך. חבקוק אמר (חבקוק ג) תפלה לחבקוק הנביא ומהו אומר שמעתי שמעך יראתי. דוד סידר תפלה שנאמר תפלה לדוד מהו אומר (תהלים יז) ממתים ידך ה' ממתים מחלד. ומשה אמר ואתפלל אל ה' ומהו אומר (שם) אל תשחת עמך ונחלתך פתח בהשחתה אמר לו הקב"ה איני משחית (שמות לב) סלחתי כדברך. אמר דוד (תהלים נח) למנצח אל תשחת הוי תפלה למשה איש האלהים. אמר רבי חלבו שלש עשרה ספרי תורות כתב משה באותו היום שיצא מן העולם אחד לכל שבט ושבט ואחד שהיה מונח בארון שאם יבקשו ישראל לזייף מתוכה לא היו יכולין. ואחד עשר שבטים בירך ולשבט שמעון לא בירך שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים. אמר ר' יהושע דסיכנין בשם רבי לוי אף על פי כן טפלו עם יהודה שנאמר

פירוש מהר"י הכהן

רבים, [כל המזמור], פי' מזמור קל"ו אשר בו כתובים מקראות אלו לרוקע וגו' ועיין ע"ז בילקוט במזמור פ"ט הזה שאנחנו בו עתה, [לגאולה], פי' דכתיב האלהים הרועה וגו' המלאך וגו'. [גדולה מן הגאולה], ע' בב"ר פ' נו ובילקוט ויחי. [אמן לעוה"ב], פי' כפל במלה הוא דורש עתה, זה בלעם ובלק, קרא דמשלי ע"ו הוא ולא דורש משלי כ"א כדמסיק עליה בסמוך ובמה אני חפץ וכו' שנא' ותפלת ישרים וגו' שהוא סיפא דמשלי ט"ו וכו כתוב תועבת ה' ולא סתם תועבה, [ישרים רצונו], סיפא דקרא, [וקינטרו דברים], פי' בפעם שזולת התפלה קודם לה או אחרי כן, [מה כתיב שם], פי' אחר כך, [באו העיר], פי' ולמה לי"ה א"כ לקנות שדה וכפי' רב"י בענין שם, [שם קנטורן], פי' תיכף בתוך התפלה עצמה הם מתרעמין על מדותיו ית' ומקנטרין לא לבד בפעם הזולת מוקדם או מאוחר כדברי רבנן ומייתי ראיה על זה בירמיה דבסימן י"ב תיכף בדבור תפלת צדיק אתה ה' מקנטר לומר כי אריב אליך ולא מייתי קרא דואתפלל וגו' דבסימן ל"ב רק לעורר בו על צדיק אתה שהוא ענין תפלה: [ומחר אינני], פי' אע"פ שאני היום וכו' ודרים מלא כי אריב בלשון אעפ"כ אריב: [יראתי], פי' תיכף תחלת התפלה שמעתי וגו' שעניינו כלו תרעומות וקנטור כפרש"י שם עיין תחלת סי' ג': [מחלד]. פי' ופסוק זה הוא כלו קנטור על גלות והצלחת נבוכדנצר על ישראל כדדרים ליה מדרש זה להאי קרא במקומו לעיל מזמור י"ז ע"ש בזה הספר: [אל תשחת], פי' ואין לך קנטור גדול מזה שקרא לו כביכול משחית כמו

שנאמ׳ (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. למה שמעון דומה כשור אחד שהיו עסקיו רעים מה עשו קשרו לו ארי על אבוסו. והוא רואה אותו ותש כחו. כך נמשל יהודה כארי שנאמר (בראשית מט) גור אריה יהודה לכך טפלו עמו. אמ׳ רבי יודן לא העמיד שופט. כיוצא בו אתה אומר (שופטים ג) ואחריו שמגר בן ענת שלא העמיד מלך. כיוצא בדבר אתה אומר (מ״א טז) וזמרי מלך שבעת ימים בתרצה. ואחד עשר מזמורים אמר משה כנגד אחד עשר שבטים:

תפלה למשה איש האלהים בטרם הרים יולדו ותחולל תשב אנוש עד דכא. כנגד ראובן (דברים לג) יחי ראובן. (תהלים צא) יושב בסתר עליון כנגד שבטו של לוי שהיה יושב בצל העזרות. (שם צב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות כנגד שבטו של יהודה שנאמר (בראשית כט) הפעם אודה את ה׳. (שם צג) ה׳ מלך גאות לבש כנגד שבטו של בנימין שהוא יושב בצלו של הקב״ה. (שם צד) אל נקמות ה׳ כנגד שבטו של גד שאליהו זכור לטוב עומד ממנו שהוא עתיד לגדע משתיתו של עכו״ם. (שם צה) לכו נרננה לה׳ כנגד שבטו של יששכר שהוא עוסק ברננה של תורה. א״ר יהושע בן לוי עד כאן שמעתי מכאן ואילך אתה מחשב לעצמך. אמ׳ רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא כל הנביאים היו מתנבאין ולא היו יודעין מה היו מתנבאין אלא משה וישעיה בלבד. משה אמר (דברים לב) יערוף כמטר לקחי. וישעיה אמר (ישעיה ח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה׳. אמר רבי יהושע הכהן אף אליהוא היה מתנבא ולא היה יודע שנאמר (איוב לג) ודעת שפתי ברור מללו. אמר ר׳ אלעזר בשם רבי יוסי אף שמואל רבן של נביאים היה מתנבא ולא היה יודע שנאמר (ש״א יב) וישלח ה׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואותי לא נאמר אלא ואת שמואל שלא היה יודע מה היה מתנבא. א״ר לוי בשם רבי חנינא אחד עשר מזמורים שאמר משה בטכסים של נבואה אמרן. ולמה לא נכתבו בתורה. אלו דברי תורה ואלו דברי נבואה ואין מפסיקין בין דברי תורה לדברי נבואה:

תפלה למשה איש האלהים. אם איש למה אלהים ואם אלהים למה איש. אלא בשעה שהיה עומד לפני פרעה נקרא אלהים שנאמר (שמות ז) ראה נתתיך אלהים לפרעה בשעה שברח מפניו נקרא איש. דבר אחר בשעה שהושלך ליאור נקרא איש וכשהפך אותו לדם נקרא אלהים. דבר אחר כשעלה למעלה נקרא איש מה בוצין טוב קומוי מה סומבק טב קומוי. משה בשר ודם עולה לפני הקב״ה שכולו אש ומשרתיו אש כשעלה אצלו נקרא איש וכשירד נקרא אלהים. דבר אחר כשעלה וראה שאין אוכלין ושותין וגם הוא לא אכל ושתה נקרא אלהים וכשירד ואכל ושתה נקרא איש. א״ר אבין ממחציתו ולמטה נקרא איש. א״ר אלעזר מן מטרופולין היה משה שנאמר (במדבר יב) לא כן עבדי משה. ד״א איש האלהים גברא דיינא שנאמר (דברים לג) צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל שהיה אומר יקוב הדין את ההר. דבר אחר שהטיח דברים כלפי מדת הדין שנאמר (במדבר טז) אם בריאה יברא ה׳ אמר משה אם בריאה מוטב ואם לאו יברא בשביל קרח ועדתו. ואין איש שהטיח כנגד מדת הדין כמשה שהקב״ה אמר (שם יד) אכנו בדבר ואורישנו. ומשה אמר (שם) סלח נא. ומה השיבו (שם) ויאמר ה׳ סלחתי כדברך:

דבר אחר א״ר יהודה בר׳ סימון בשם ריש לקיש למה נקרא שמו איש האלהים מה האיש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש מקיים שנאמר (במדבר ל) אישה יקימנו וגו׳ כך כביכול משה אומר להקב״ה (שם י) קומה ה׳ שובה ה׳. דבר אחר תפלה למשה זה שאמר הכתוב (דברים ט) ואתנפל לפני ה׳ כבראשונה. רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמני אמרו לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתנפל עליו שנאמר ואתנפל לפני ה׳. את מוצא שהרבה

פירוש מהרי״ץ הכהן

כמו במדבר שאמר ליה הקב״ה איני משמית ככתוב פרשת שלח לך כדבריך: [ותא חזו], בילקוט וזאת הברכה כתוב ליורו מורה אבי וכו׳ וע״ש עיין לא העמיד שופט וכו׳ שאמר כאן בכמון וכל זה הענין של י״א מזמורים י״א שבטים ותבין: [יחי ראובן]. פי׳ שעשה תשובה וכמו שדרשו על וזאת ליהודה וגו׳ מי גרם לראובן לעשות תשובה וכו׳ ובמזמור שיר ליום השבת ו:ו׳ כל טוב להודות הכתוב אחריו קדרים ליה נגד שבטו של יהודה כלל השולה עיין בילקוט וזאת הברכה וגם אינה טעיות נמצאים שם: [בצל הקב״ה], פי׳ לביתך נאוה קודש קדרים על בנימין כנגד מה שבית המקדש היה בנוי בחלקו, [משתיתן], פי׳ יסודותיהם ור״ל עת הגאולה, [נתן לי ה׳ וגו׳], פי׳ שאמר בסוף הנבואה שהם ניתנו לאותות וע״ש ברש״י, [ברור מללו]. פי׳ דברים שאי ודעת כמו ולדעת כלומר שאמר הוא פוסק לדעת ברור מה שבשפתיו מללו א״כ הרי לך בפירוש שלא היה יודע כן נ״ל, או יבכור המדרש פירושו בשיה אומר כן שפתי מללו כלומר שאינו השפתים מעצמם מדברים ומגלים ואין לבו יודע מזה מאומה, [ואין מפסיקין], פי׳ ואין מפסיקין ומערבין דברי נבואה לתוך דברי תורה, [אלהים לפרעה], עיין כל זה בילקוט וזאת הברכה וילקוט תהלים ובוזאת הברכה רבה, [מה בוצין]. כן הוא בילקוט תהלים ופי׳ מה מה שהבא קטן לפני זקן מלמד ומה טובה זה כן וכאשר מבאר והולך שכיון שמשה בשר ודם כשעלה אינו יתכן לא שהבא רק איש בעלמא, [מטרופולין], פי׳ מעיר ואם של:

שהרבה נביאים והרבה צדיקים נתפללו לפני הקב"ה ולא בא הכתוב לייחס אלא למשה בלבד ולמה כן לפי שהיו מעשיו משונים מכל הבריות. כיצד אדם עומד ומתפלל שעה אחת או שתי שעות וכשהוא מתפלל הרבה מתפלל יום אחד אבל משה רבינו (שם) ארבעים יום וארבעים לילה. אמר הקב"ה למלאכי השרת ראיתם גבורתו שנאמר (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח זה משה שהיה מגיד להן לישראל דבריו של הקב"ה שנאמר (שמות כ) דבר אתה עמנו ונשמעה מה שלא היו יכולין לשמוע ששים רבוא ומגיד להן. הוי תפלה למשה. משל למה הדבר דומה לשלשה בני אדם שבאו ליטול דרור מאת המלך. בא הראשון וכיבדו ואמר לו מה אתה מבקש ואמר לו בשביל המרד שמרדתי אני מבקש שתתן לי דרור. נתן לו. בא השני ונתן לו. בא השלישי ואמר לו מה אתה מבקש. א"ל אדוני המלך איני מבקש על עצמי דבר אלא מדינה פלונית שהיא חרבה והיא ש"ך גזור שאבנה אותה. אמר לו המלך וזו עטרה גדולה היא לך כך בא דוד להתפלל. אמר לו הקב"ה מה אתה מבקש אמר לפניו מה שאמרתי לפניך בשגגה שראה חנניה וחבריו נשלכין לכבשן האש ונמלטין וראה רבי חנניא בן תרדיון וחבריו נשרפין כיון שראה כן קרא תגר ואמר רבון כל העולם אלו צדיקים ואלו צדיקים אלו טהורים ואלו קדושים מפני מה אלו ניצולין ואלו נשרפין (חבקוק א) על כן תפוג תורה ולא יצא לנצח משפט כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל (ועל כן תפוג תורה) אלא נבוכדנצר ערל וטמא ודניאל קדוש וטהור והוא מלביש לדניאל ארגונא. אחשורוש ערל וטמא ומרדכי קדוש וטהור והוא ממליך את מרדכי. פרעה ערל וטמא ויוסף קדוש וטהור והוא ממליך את יוסף. (שם) כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל. אותה שעה נגלה עליו הקב"ה ואמר אחרי אתה קורא תגר. לא כך כתיב (דברים לב) אל אמונה ואין עול. אותה שעה התחיל אומר בשגגה אמרתי (חבקוק ג) תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות. בא משה ואמר לו מה אתה מבקש אמר לו (במדבר יד) סלח נא לעון העם הזה. אמר לו וזו עטרה גדולה היא לך שאני מעביר רצוני מפניך שנאמר תפלה למשה איש האלהים. לא היה צריך לומר אלא למשה מהו איש האלהים משל למה הדבר דומה למלך שכעס על בנו ובקש להרגו. אמר לו אוהבו בבקשה ממך מחול לו ואל יהרג וכן עשה. למחר התחיל המלך ואומר אילו הרגתי את בני לעצמי הייתי מכשיל אלא זכור אוהבי לטוב שבקש עליו רחמים ומה אני עושה לו אני עושה אותו אב למלכים כך אמר הקב"ה (דברים ט) הרף ממני ואשמידם אמר לו משה (במדבר יח) אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג. מהו הרוג. הרוג נא את ההרוג אם אדבר כנגדן הורגין אותי ואם לא אעשה שליחותך נתחייבתי הריגה לפניך מכאן ומכאן הרוג אני. הרוג נא את ההרוג הוי הרגני נא הרוג. מה כתיב (שם יד) ויאמר ה' סלחתי כדברך. אחר כך אמר הקב"ה אילו הרגתי את ישראל הייתי מכשיל לעצמי מחזיק אני טובה למשה שביקש עליהם רחמים שנאמר (שמות לב) ויחל משה. מה אני עושה אותו אב לנביאים הוי תפלה למשה איש האלהים. כיון שיצאו ישראל ממצרים עמד לו ומתפלל ואומר איני מכיר את הדרך. אמר לו הקב"ה (שם כג) הנה אנכי שולח מלאך לפניך. אמר לו משה אפילו אתה שולח כמה מלאכים איני מניח אותך אם אין פניך הולכים. אמר לו חייך אני עושה גזירתך (שם לג) פני ילכו והניחותי לך:

ה' מעון אתה היית לנו אמר רבי אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולם ואם העולם מעונו. בא משה ופירש (דברים לג) מעונה אלהי קדם. אמר רבי יוסי בר חלפתא ואין אנו יודעים אם הקב"ה טפל לעולמו אם עולמו טפל לו בא משה ופירש (שמות לג) הנה מקום אתי הוי עולמו טפל לו ואין הוא טפל לעולמו. אמר רב הונא בשם רבי אמי ולמה מכנין שמו של הקב"ה מקום שהוא מקומו של עולם שנאמר הנה מקום אתי. דבר אחר למה נקרא שמו מקום שבכל מקום שצדיקים עומדים שם הוא נמצא עמהם שנא' (שם כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וכן הוא אומר (בראשית כח) ויפגע במקום וילן שם, בטרם הרים

פירוש מהר"י הכהן

בל מעלה לכן נקרא אלהים: [שהיה מגיד להן]. פי' שנמלא בו עוד כאופן אחר כח וגבורה יתירה מכל כדמסיים מה שלא היו יכולין וכו' וזהו אמרו את"כ הוי תפלה למשה כלומר שאליו לבדו ראוי ליחסו לרוב ההתגברו גם בה: [דרורים], לבון קראו דרור פי' שמבקשים ומתחננים חירות והנחה על מה שעיותו על המלך: [והוא שלך], פי' שהמלך ההריכה בעצמו לרצונו על שכרתה עליו: [מעוקל], פי' שיהא הצדיק נכתר מרשע והינו הגון יהיה ראוי לשבח לו גדולתו ע"י כבר והגון: [איש האלהים], זהו עוד ענין דרוש אחר לעצמו הוא: [איש האלהים]. פי' שהנשיאים נקראים אלהים: [והנחותי לך]. פי' וא"כ גם זה מענין תפלה למשה איש האלהים הוא כדלעיל שאני מעביר רצוני מפניך אבל בילקוט על ה' מעון וגו' דרים ליה: [מעונה אלהי קדם]. פי' שהוא הוא ית' מעון לעולם ופי' שאומרו כאן ה' מעון הוא הוא בעצמו דבר זה שיאמר איך שבכבר ביאר הוא מעונה אלהי קדם שהוא ית' מעון לנו: [וילן שם]. פי' זהו ראיה שהוא ית' נקרא מקום ושנמצא עם הצדיקים באבר הם שם וקדריה ויפגע

הרים יולדו · וכתוב אחד אומר (משלי ח) בטרם הרים הטבעו שהיו טסין כצינורות של מים והיכן שהיה רואה הקב"ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו והיכן שהיה רואה מקום מטוכס היה נותן הר קל שנאמר בטרם הרים יולדו:

תשב אנוש עד דכא. אמר רבי אבהו גדולה תשובה שקדמה לבריאת עולם שנאמר בטרם הרים יולדו תשב אנוש עד דכא . א"ר הונא בשם ר"ל אלפים שנה קדמה תורה לבריותו של עולם שנאמר (שם) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום ויומו של הקב"ה אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול. זרמתם שינה יהיו ר' יוחנן אמר זרו מיתו תמו שנתם . רעב"ל אמר זרו מתורתך רמה נגעה בהם. ורבנן אמרי זריתם לשעה היתה. בבקר יציץ וחלף. רבנן ורבי אבא בר כהנא. רבנן אמרי בבקר יציץ וחלף אלו ישראל למה שלערב ימולל ויבש אלו עכו"ם רבי אבא בר כהנא אמר כלו של ישראל בבקר יציץ וחלף לעוה"ב למה שלערב ימולל ויבש לעולם הזה. שתה עונותינו לנגדך. בכל שעה שתה עונותינו ואם מבקש אתה להחיותנו עלומינו למאור פניך. אותה שעה אנו הולכים למאור לפניך :

כי כל ימינו פנו בעברתך וגו'. רבי יהודה אמר זו מרירה. ורבנן אמרי זה נער שהוא הוגה. כלינו שנינו וגו'. ימי שנותינו בהם וגו' ורהבם עמל ואון· אמר רבי חנינא בר יצחק אפילו מלכותו עמל ואון שנאמר (תהלים פז) אזכיר רהב ובבל. כי גז חיש רבנן אמרי גזין חשין וטסין ר' יודן אמר אעפ"כ היובו מעשים טובים. מי יודע עוז אפך אמר רבי אבא בר כהנא שמא מתמלאת עברה על ידך. מי יודע עוז אפך. אמר רבי חנינא בר יצחק כל מי שקדמו יום דין בעוה"ז. וכיראתך עברתך למנות ימינו כן הודע. אם אנו יודעין שנותינו אימתי אנו מתים היינו עושים תשובה. אמר רבי אליעזר שוב יום אחד לפני מיתתך. אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע אימתי הוא ימות. אמר להם כל שכן שהוא עושה תשובה ויאמר שמא למחר אני מת ונמצא כל ימיו הם בתשובה הוי למנות ימינו כן הודע. שובה ה' עד מתי. שמחנו כימות עניתנו כימים שעניתנו בבבל במדי באדום. דבר אחר כימות המשיח וכמה ימות המשיח רבי אליעזר אומר אלף שנה שנאמר כיום אתמול . רבי יהושע אומר אלפים שנה שנאמר כימות עניתנו שני ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה. רבי ברכיה אומר שש מאות שנה שנא' (ישעיה סה) כימי העץ ימי עמי וגמירי דהאי סרנא עביד בארעא שית מאה שנין. רבי יוסי אמר ששים שנה שנאמר (תהלים עב) ולפני ירח דור דורים. דור כ' שנה דורים מ' שנה הרי ס'. רבי עקיבא אומר ארבעים שנה שנאמר כימות עניתנו כארבעים שנה שעשו אבותינו במדבר שנא' (דברים ח) ויענך וירעיבך. ורבנן אמרי שלש מאות והמשים וארבע כמנין ימות שנת הלבנה שישראל מונין בהן שנאמר (ישעיה סג) ושנת גאולי באה רבי אבהו אמר שבעת אלפים כימי החתן
שנאמר

פירוש מהר"י הכהן

שמקום כינוי להקב"ה שיאמר הכתוב שפגע בו יע' וילן שם הרי שהש"י נמצא אתו או בזה סמיך אדכתיב בתריה אנכי עמך וגו' בכל וגו' : [מקום מטונס], פי' ובזה בא לבאר הטבעו הנופל על שנטבעו לעומק, ומקום מטונס פי' מקום מקובץ לשון באבלי מטכסין בתרגום אסתר עיין במתורגמן בשורש טכס והנה ר"ל כאן מקום מישור ובזה שהוא נוי וקיבוץ דבמה שיה ניתן הר קל וקטן כדי שלא יתגנה קיבוץ ויופי מרחב ומישור המקום בהר גבוה ונשא מאוד וא"כ הוא ממש שהספק ממקום שהיה צריך הר גדול וגבוה למלאותו ועל הרים נמוכים וקטנים אלה כתוב בטרם הרים ילדו לקטנותם בלשון כקטן שנולד דמי שבקטנות בלידה ובתחלת המציאות הוא מלוי : [לשעה אחת]. פי' זהו זרמתם שנה יהיה שורייתם בשינה אחת : [עלומינו למאור פניך], פי' אז אתה נותן שנו השילום והעדר מיתה שאז אנו באים למאור פניך : [מרירה], פי' לפי הענין שר' יהודה מפרש הגה שם וכינוי למרה ירוקה שבה המרירות ולדעתו כמו הגה לא נאמר על הדמיון ואיכות כליון השנים רק על מהות הכליון כלומר ש"י כמו הוא כאילו נכתב במו בבי"ת שיאמר שבעונותינו כלים במרירות ונרה כלם . וענינו א"כ כמו כי כל ימינו פנו בעברתך שלפניו . ולרבנן הוי כמו כפשטיה על הדמיון שהם כלים מהרה כדבור ונאלץ כנער הקטן שיכלה בהרף עין ועיין בפסוק כמפרשים על פי' כמו הגה . שזה ענינו לדעת כולם. והוא ממש בענינו כמה שאמר אח"כ על כי גז חיש ונעופה גזין חשין וטסין, פי' שבמות האדם יוצאין וממהרין לצאת יסוריהן ומעופפין בכלות: [מלכותו עמל ואון], פי' מלכותו של אדם, ומייתי ראיה מאזכיר רהב ובבל שפירוש רהבם מלכות : [אע"פ כן], פי' רבי יודן פליג ארבנן בפירושא דכי גז חיש ונעופה ומפרשו לטיבותא. ומלת כי פירושה אע"פ כלומר אע"פ שהאדם חוטא ומבלה ימיו בגרה כמו שאמר הכתוב שתה עונותינו וגו' כי כל ימינו וגו' וכל הנזכר אעפ"כ גז חיש וגו' שממהר מהר לשוב ולצאת מהעונות והחטאים ושב אחר מעשים טובים : [מתמלאת עברה], פי' שביאור מי יודע וגו' הוא זה מי הוא שיודע ונותן לב ליראה מפני עוז אפך ולחוש במה תתמלא מדת עברה בו מאתך ועל ידך, כלומר אין איש שם על לב, ורבי חנינא יפרש בניחותא כלומר מי שיודע כבר עוז אפך במה שקדמוהו יסורין בעוה"ז זהו הירא מלפניך שמלא עברתך שפגעה בו אתה יראוי אלו זהו שמקיים וכיראתך עברתך : [היינו עושין תשובה]. פי' בתמיה וכי היינו עושין תשובה לכן על נכון אמר ר"א במסכת אבות שוב יום אחד וכו' : [שובה ה' עד מתי]. בילקוט כתוב כך שובה ה' עד מתי אמר רבי לעולם תהא תשובה מצויה לפניך . פי' אע"פ שראוי לאדם להיות בתשובה כל ימיו שמא ימות מחר ויום אחד כנזכר מ"מ שובה ה' וגו' כאומר אעפ"כ רבונו של עולם תקבל התשובה והיא מצויה ומקובלת לפניך מתי שישובו אף אם יאחרנה , [כימות שמחנו], פי' ודרש עניתנו מלשון עני ורוכב על החמור כלומר כימות עני שלנו. [כימות עניתנו], פי' ב' ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה, הפירוש הזה מוכרח גם לדברי ר"א שלפני זה, [סרנא], פי' שורש האילן נשאר קיים בארץ כ"כ או שם מין אילן שגידולו כ"כ נקרא סרן, ועיין בערוך ערך סרן הראשון . [כ' שנה], פי' כי כתם אדם לעשרים מוליד .

שנאמר (שם סג) כי יבעל בחור בתולה וכמה ימי החתן שבעת ימים שנא' (בראשית כט) מלא שבוע זאת. יראה אל עבדיך פעלך. רבי ברכיה בשם רבי חייא אמר זה אברהם ושרה. והדרך על בניהם זה יצחק ורבקה שנא' (שם כד) ויצא יצחק לשוח בשדה. בשעה שעקדו על גבי המזבח והעריך את העצים ואת האש ונתן רגלו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה נצנץ עליו מזיו השכינה וזהרו. וכשהיתה רבקה באה עם אליעזר בדרך וראתה ליצחק כיון שראתה רבקה אותו ראתה אותו הדור ונכנס בלבה והיא שאומרת לאליעזר מי האיש הלזה הדור כמו (דניאל ח) להלז · הוי יראה אל עבדיך פעלך. דבר אחר והדרך זה תכלת שבציצית שישראל מתכסין בו שנקראו בנים למקום. ומפני מה תכלת מכל גוון. ר' חזקיה אמר ואית דאמר משום ר"מ תכלת דומה לעשבים ועשבים לאילנות ואילנות לרקיע ורקיע לנוגה ונוגה לקשת וקשת לדמות שנאמר (יחזקאל א) כמראה הקשת וגו' כדמות. א"ר חזקיה אם לובשין ישראל ציצית ותכלת לא היו עכורין שאם היו מסתכלין באותן הציצית כאילו שכינה שרויה ביניהן שנא' (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם וכאילו עסוקין בכל המצות שנאמר את כל מצות ה'. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו נפשי מן תכלתא עינא מן קדתתא ; אמר לו נתת תורתך לנו וכבודך נתת בעליונים אתמהא. היכן שנתת תורתך ראוי שתתן כבודך ויהי נועם ה' אלהינו עלינו. אמר לו הקב"ה לשעבר ע"י שנבנה בית המקדש ע"י ב"ו לפיכך חרב וסילקתי שכינתי מבל לע"ל אני אבנה אותו ומשרה שכינתי בתוכו ואינו חרב לעולם :

מזמור צא

יושב בסתר עליון. זה שאמר הכתוב (מ"א ח) כי האמנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. ר' הונא בשם ר' אידי פתח (תהלים לב) ותרם כראם קרני. בשעה שהיה רועה דוד מצא את הראם ישן במזמור כ"ב. המזמור הזה סבירין לומר ששלמה אמרו ולא אמרו אלא משה על בית קדש הקדשים שעתיד שלמה לעשות עשרים אמה על עשרים אמה ובית קדש הקדשים שעשה משה עשר על עשר ואימתי אמרו בשעה שראה כל המלאכה שנאמר (שמות לט) וירא משה את כל המלאכה וגו' ויברך אותם ומה ברכה בירכן אמר להן תשרה שכינה על מעשה ידיכם והן אומרים (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה דינו ואף על פי שאין כתוב בתורה מפורש הוא בכתובים. יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. פתח משה ואמר יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. אמר רבי יהודה ברבי סימון שלשה דברים שמע משה מפי הגבורה והרתיע לאחוריו כיון שאמר לו (שמות ל) ונתנו איש כופר נפשו. אמר משה (משלי יג) כופר נפש איש עשרו. מי יוכל תת כופר נפשו. אמר רבי מאיר הראה לו הקב"ה למשה כמין מטבע של אש אמר לו (שמות ל) זה יתנו וכן כשאמר לו הקב"ה (במדבר כח) צו את בני ישראל את קרבני לחמי. אמר לו משה (ישעיה מ) ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה. ומי יוכל לספק אילים וקרבנות. אמר לו הקב"ה חייך לא כשאת"ה סבור אני מבקש מהם. אלא (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר, וכן בשעה שאמר לו (שמות כה) ועשו לי מקדש. אמר מי יכול לעשות מקדש שישרה שכינתו בתוכו (מ"א ח) הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. א"ל הקב"ה כשאני מבקש כל העולם אינו מחזיק כבודי וכשאני מבקש במועט אני מחזיק ואיני מבקש ממך אלא י' אמות בצפון וי' אמות בדרום וי' אמות במערב הוי יושב בסתר עליון ר"י ברבי סימון אמר יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שעשה בצלאל יתלונן שדי. שיר של פגעים היה אומר משה בשעה שהיה עולה לרקיע ואומר יושב בסתר עליון :

אומר

פירוש מהרז"ו הכהן

[שמחת כבדם] פי' שנלמוד מהפסוקים הנה רוב הסדר שהיה לו ליגתק כדמבאר והולך מדכתיב הנה, רק שמקדים לבלוע מהין הי"ה לו הסדר, [הלזה בא], פי' והרי יוסף הדור ויפה היה ונלמד הלזה שברבקה מאמרי דיוסף, או שמפרש הלזה דיוסף הדור ומיניה מלפרש גם זה כן, [תכלתא], פי' שעל מה שאמר והדרך על בניהם על תכלת שבציצית שיסתכלו בזה וידמו כאילו שכינה וכו' אמר עוד דעדיף ליה טפי ויהי נועם וגו' שיתמיד באמת שכינת כבודו ממש בינינו מכוון שיתן לנו התורה ולא יהיה בית המקדש נחרב לעולם ובלא יצטרכו להסתפק בדמיון זה מהתכלת, והמלין רבי הונא הדבר במשל כאילו התכלת מדבר אני בעיני תכלת, אבל מראיתי בגידולי ירק ועשבים בעלמא, זהו ועיינא לי עיין מראה בלי, וקודתיתא מלגון קדתי ביה הלפי ודימיון, המשל על שאין השכינה בתוכם ממש והמקדש חרב ועל זה קאי תשובתו ית' רמוזה בגמר הפסוק ומעשה ידינו וגו' וקל להבין, על שלשעבר נעשה בידי אדם, [שתתן כבודך], פי' ולא יחרב המקדש לעולם, [זה שאמר הכתוב], עיין בילקוט · [לא יכלכלוך], תירץ כדי לבאר שייכות פסוק יושב וגו' עם פסוק כי האמנם וגו' ופתח בזה שמדבר בהיכל גם כן וכדמפרש אח"כ ועיין לעיל במזמור כ"ב, [רפר נפש], פי' בתמים, [עשר אמות בצפון], פי' לענין קדש הקדשים לבדו ידבר מן הפרכת ולפנים וכמבואר פרשת תרומה בעניינו וברש"י שם, [בסתר עליון], פי' שמסתפק במועט, [בסתר עליון וגו'], פי' לפי שנסיירא או ועיין בילקוט ובבא רבה,

הגהתי

אומר לה' מחסי ומצודתי. מחסי אגנתי. מצודתי קסטרי דידי. אלהי אבטח בו. הא אמרת לי (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי. אם עשית כן אלהי אבטח בו. שבשטו אני צד את הרשעים ומורידן לגיהנם. כשיבה רוח הקדש יאומרת לו כי הוא יצילך מפח. מצודתא דצײדא. מדבר הוות שמביא הווה לעולם. באברתו יסך לך. אמר רשב"ל זיין אני עושה יכל מי שסוחר באמתהה של תורה. צנה וסוחרה אמתו. אמר רשב"י כלי זיין היא אמתה של תורה לבעליה. זיין שנתן הקב"ה לישראל בסיני היה שם מפורש כתוב עליו. לא תירא מפחד לילה. אמר ר' ברכיה יש מי שהיא פורח כעוף הזה וקושט'כחין. ומי יצילך ממנו שלוח הקן. כי הוא יצילך מפח יקוש כענין שנאמר (עמוס ג) היעלה פח מן האדמה התפול צפור אל פח. וכתיב (דברים כב) כי יקרא קן צפור לפניך שלח תשלח:

מדבר באפל יהלוך. רבנן אמרי שד הוא רבי יהודה ברבי יוסי אמר דהוה קין לה לשון שודד. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר קטב מרירי עשוי כמין קליפין שערות שערות עינים עינים ובעין אחת הוא רואה ועינו לתוך לבו ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין החמה לצל ומתגלגל ככדור ושולט מארבע שעות ועד תשע ושולט מי"ז בתמוז עד תשעה באב וכל מי שרואה אותו נופל על פניו. חזקיה ראה אותו ונפל על פניו. אמר רבי פנחס בר חמא מעשה היה באחד שראה אותו ונפל על פניו ונכפה· רבי שילא בר רבי יצחק מפקיד לספרייא דיהון מפנין לטלייא מארבע שעין ועד תשע. רבי יוחנן היה מפקיד לספרייא דלא ליהוון מחון לטליא מן שבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב. הוי מקטב ישוד צהרים:

יפול מצדך אלף. רבי יצחק אמר היד שהיא שולטת על מצוה אחת וזאת תפילין של זרוע מסרו לה אלף מלאכים. אבל הימין שהיא שולטת על מצות הרבה רבבה מימינך ריבוא של מלאכים נמסרו לה. אמר רבי חנינא בר אבהו אינו אומר נמסרו אלא יפול שאם באים אלף מזיקין לפני היד שמאל הן נופלין לפניה ואם ריבוא לפני הימין הן נופלין לפניה שהיא שולטת במצות הרבה. בנוהג שבעולם אם נמסר לאדם אלף איש עליו לזון אותם שהן מסורים לטיבהו ולשמרו אבל הקב"ה מסר לאדם הזה אלף מלאכים משמאלו ורבוא לימינו לשמרו ואינו מפרנסן ואף על פי כן אליך לא יגש. רק בעיניך תביט· כי אתה ה' מחסי. אמר רבי חנינא נפשי מן תבלתא ועיינא מן קדהתא. נתת תורה בתחתונים ועליון שמת מעונך. לא תאונה אליך רעה. אמר רבי יוחנן עד שלא היה המשכן היו המזיקין מתגרין לבריות משהוקם המשכן ונגע לא יקרב באהלך זה המשכן דבר אחר אמר ריש לקיש כמי נלמוד מספר תהלים. נלמוד ממקומו (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך. ישמרך מכל דבר רע אימתי ביום שהוקם המשכן. (ריש לקיש אמר זה ספר תהלים. יברכך ה' מן המזיקים אימתי (שם ז) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן):

כי מלאכיו יצוה לך. רבי יהודה אומר מי גדול הפוטר או הנפטר הוי אומר דפוטר גדול מן הנפטר. אם כן גדול היה יעקב אבינו (מתפרש) מן המלאך. מה המלאך אומר לו (בראשית לב) שלחני כי עלה השחר הרי יעקב פוטר למלאך. רבי יוסי אומר מי גדול הנושא או דנישא הוי אומר הנישא גדול הדא הוא דכתיב על כפים ישאונך. רבי יהודה אומר בשעה שהיה יעקב מהרהר ואומר שנים עשר שבטים אני מעמיד מה עשה נטל שנים עשר אבנים ונתן תחת מראשותיו ואמר אם נעשו כולן אחת יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים ולבו היה מתכוין לבוראו שנאמר (שם כח) ויקח מאבני המקום וישם. שנעשו אבן אחת. רבי נחמיה אמר שלשה אבנים היו ואמר אם מיחד השם שמו עלי כשם שיחד שמו על אבותי יעשו כולן אחת. עמד ומצאן כולן אחת שנאמר (שם) ויקח את האבן מלמד שנעשו כולן אחת. ורבנן אמרי אבנים שנים והשכים יעקב ומצאן אחת והיה בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה ולא ידעתי שבינתו שנאמר (שם) ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים· מכאן אמרו כי כל מי שהוא מתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער השמים הוא שם ופתח פתוח לשמוע תפלה שנאמר וזה שער השמים. חזר יעקב ללקט את האבנים ומצאן אחת לקח יעקב את האבן ושם אותה מצבה בתוך המקום

ויהד

פירוש מהר"י הכהן

[אגנתי], פי' מגין שלי וקסטרא ענינו חומה וחוזק ועיין בילקוט בערוך בערך גוזטר וערך קסטר, [מצודתא דצײדא] פי' רשת הצײדים שצודין בו עופות, [הווה], פי' שבירה, [וקובא], פי' לשון קבה, [שד הוא], פי' קטב הכתוב כאן הוא שד שזהו פירוש ישוד דקרא לרבנן לשון שד, [לשון שודד], כי' לפי הנראה שבא לאפלוגי ארבנן ואמר הוא לשון שודד שענינו בריחה וזהו דכתי' קן ליה פירוש שקוץ וביזת את האהרים ועיין בגמ' רבא פ' י"ב והיכה רבה בפסוק ומרוב שבוזה, ובוודאי קטב שד הוא אלא שלר' יהודה פירושו של ישוד אינו כן, [בענין אחר], עיין בויקרא רבה, [ישוד צהרים], פי' בחצות ומכלה הרבה, [הפוטר], פי' המשלח, [אני אהה], פי' שהיה לו לומר ויבימס אלא ודאי רמז שימה אחת שנעשו וכו',

וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה שנאמר ויצק שמן על ראשה. מה עשה הקב״ה נטל רגל ימינו וטבע אותה עד עומק תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה. לפיכך נקראת אבן שתיה ששם טבור הארץ ומשם נפתחה כל הארץ ועליה היכל ה׳ שנאמר (שם) והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. נפל יעקב ארצה לפני אבן שתיה והיה מתפלל לפני השם ואומר רבונו של עולם אם תשיבני במקום הזה בשלום אז אזבחה לפניך זבחי תודה ועולה שנאמר (שם) וידר יעקב נדר לאמר. ונדר ושלם ומשם נשא רגליו ושם הניח את הבאר שהיתה הבאר מהלכת לפניו ובהריפת עין בא לחרן שנאמר (שם) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. ועליו הכתוב אומר (משלי ד) בלכתך לא יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל א״ר חנינא בשם רבי אבהו בשם רבי יוחנן המלאכים טענו אותו שנאמר על כפים ישאונך ולא צרו צעדיו של יעקב ולא נכשל כתו וכגבור גלל את האבן מעל פי הבאר. והיתה הבאר עולה ושופעת מים חוצה לה וראו הרועים ותמהו שכולם לא היו יכולין לגלול את האבן והוא לבדו גלל אותה שנאמר (בראשית כט) ויגש יעקב (לבדו) ויגל את האבן:

על שחל ופתן תדרוך. כל י״ב חדש שהיה נח בתיבה היה מהלכו על הנחשים ולא היו מזיקין אותו שנאמר על שחל ופתן תדרוך. כי בי חשק אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי פנחס בן יאיר מפני מה מתפללין ישראל בעולם הזה ואינן נענין על ידי שאינן יודעין בשם המפורש אבל לעתיד לבא הקב״ה מודיען כמו שנאמר (ישעיה נב) לכן ידע עמי שמי באותה שעה הם מתפללין ונענין שנאמר יקראנו ואענהו. א״ר יצחק בשם ר׳ אחא אם מבקשים הם אותי בשעה שמגיע להם הצרה מיד אני עונה אותם שנא׳ יקראני ואענהו. אמר אסף לישראל כל מי שהוא מציל אותך תכבדהו בתפלה והוא מציל אותך ומוציאך מן הצרה והוא נותן לך כבוד (יציאה ויוציאך מן הצרה) הוי אחלצהו ואכבדהו. אורך ימים אשביעהו זה אחד מן המקראות הקשין שישועתן של ישראל הוא ישועתו של הקב״ה.

מזמור צב

מזמור שיר ליום השבת. אמר ר׳ יצחק (שמות טז) ראו כי ה׳ נתן לכם השבת. מהו ראו אמר רבי יוסי מרגניתא דיהיבת לכון. אמר רבי יצחק כל עיסקא דשבתא כפול. עומר כפול (שם) שני העומר לאחד. קרבנו כפול (במדבר כח) וביום השבת שני כבשים. עונשה כפול (שמות לא) מחלליה מות יומת. שכרה כפול (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג ולקדוש ה׳ מכובד. אזהרותיה כפולות זכור ושמור. מזמורו כפול מזמור שיר ליום השבת. זש״ה (קהלת א) הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים. שבעה הבלים אמר קהלת. הבל אחד. הבלים שנים. הבל הבלים ששה. הכל הבל הרי שבעה. למה כנגד שבעת ימי בראשית. אמר שלמה מה נברא ביום ראשון שמים וארץ ומה סופן (ישעיה נא) שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. אמר הבל. ומה נברא ביום שני רקיע ומה סופו (שם לד) ונגולו כספר השמים. אמר הבל. ומה נברא בשלישי יקוו המים ומה סופן (שם יא) והחרים ה׳ את לשון ים מצרים. אמר הבל. ומה נברא ברביעי מאורות שנאמר (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. ומה סופן (ישעיה כד) וחפרה הלבנה. אמר הבל. ומה נברא בחמישי (בראשית א) ישרצו המים. ומה סופן (צפניה א) אסוף אסף כל מעל פני האדמה. אמר הבל. ומה נברא בששי אדם ומה סופו (בראשית ג) כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אמר הבל. ומה נברא בשביעי. שבת חוזר ומסתכל לכאן ולכאן למצוא וליתן פגם בו ולא מצא אלא כולה קדושה ומנוחה. א״ר יצחק אחרי כן הסתכל וראה שאדם חוטא בו ומתחייב בנפשו ואמר גם זה הבל. לכך אמר הכל הבל. הרי שבעה. לפי שברא יום שביעי שלא לעשות בו מלאכה לא נאמר בו ויהי ערב ויהי בקר. משל למה הדבר דומה למלך אחד שהיה לו כלי חמדה ולא רצה להנחילו אלא לבנו. כך יום שבת מנוחה וקדושה ולא רצה להנחילו אלא לישראל. תדע לך שכן הוא כשיצאו ישראל ממצרים עד שלא נתן להם את התורה נתן להם את השבת ושתי שבתות שבתו עד שלא נתן להם את התורה שנא׳ (נחמיה ט) ואת שבת קדשך הודעת להם ביד משה עבדך. והקב״ה בירך וקידש את השבת וישראל חייבין לקדשו. תדע לך שכן הוא. שכל ארבעים

פירוש מהרז״ו הכהן

[ידע עמי שמי]. פי׳ שזה רמוז כאן בפסוק אשגבהו וגו׳ כלו׳ לעתיד אשגבהו במה כי ידע שמי: [תכבדהו בתפלה], פי׳ כל מי מבני אדם שמציל אותך הרי אתה מכבדו ומשבחהו והוא ית׳ מציל וכו׳ כלומר והוא מכבד אותך: [ישועתו של הקב״ה] פי׳ מסיפא דקרא ואראהו בישועתי: [מזמור שיר]. פי׳ ל׳ מזמור ול׳ שיר: [שבת]. פי׳ שביתה ומנוחה: [ויהי ערב]. פי׳ שהיה מביא [illegible] הויה ונוגה לכל העולם ככל שאר הימים וכדמפרש והולך. ולדעה זו לא היה בליל שבת ג״כ אור בוקר כדלקמן ודלא כדעת אות אמת, דזה לא היה הולם בשם שאין עושין בו מלאכה: [ב״ד משה עבדך] פי׳ ואת לרבות עוד אסור והתר זה כשיש ותקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך:

ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר בששת ימי המעשה היה ניתן להם את המן. ובשבת לא היה יורד לא מפני שלא היה כח ליתן אלא מפני ששבת לפניו. כיון שראו העם כן שבת וגם הם שנא' (שמות טז) וישבתו העם. אמר הקב"ה השבת הזה נתתי לישראל אות בני לבינם. בששת ימי המעשה פעלתי את העולם ובשבת נחתי לפיכך נאמר (שם לא) ביני ובין בני ישראל. שבעה רקיעים בראתי ומכולם לא בחרתי למכון שבתי אלא ערבות שנאמר (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות. שבע ארצות בראתי ומכולם לא בחרתי אלא ארץ ישראל שנאמר (דברים יא) תמיד עיני ה' אלהיך בה. שבעה ימים בראתי ומכולם לא בחרתי אלא ים כנרת והנחלתיו לשבט נפתלי שנאמר (שם לג) נפתלי שבע רצון (מהו) ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. שבעה עולמות בראתי ומכולם לא בחרתי אלא שביעי. ששה לצאת ולבא ואחת שכלו שבת ומנוחה לחיי העולם. שבעה ימים בראתי ומכולם לא בחרתי אלא יום שביעי שנאמר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי. שבע שנים בראתי ומכולם לא בחרתי אלא שנת השמטה שנאמר (דברים טו) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וכל מי ששומר את השבת הקב"ה מוחל לו על כל עונותיו שנאמר (ישעיה נו) כל שומר שבת מחללו מחול לו:

מזמור שיר ליום השבת (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב בלשון מרובה היה הדבור יוצא ונחלק לשבעה קולות והשבעה קולות לע' לשון. ריב"ל אמר כאדם שהוא מכה על הסדן וניצוצות יוצאות לכאן ולכאן. רבי יוסי בר חנינא אמר כאדם שהוא מכה בפטיש על האבן וניצוצות ניתזות לכאן ולכאן כך המבשרות צבא רב. (שמות כ) זכור את יום השבת. והן מכבדין אותו במאכל ומשתה ובכסות נקיה שנאמר (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג. ולא עוד אלא כשהוא נכנס אנו מקבלין אותו בשירין ובזימרין שנאמר מזמור שיר ליום השבת. בשש שעות בערב שבת נכנס אדם בגן עדן והיו מלאכי השרת מקלסין לפניו ומכניסים אותו. א"ר לוי כשעבר אדם על צוויו של מקום ישב לו בדין לספק לו. כיצד את מוצא בערב שבת נברא אדם הראשון. שעה ראשונה עלה במחשבה. שניה נמלך עם מלאכי השרת. שלישית כנס עפרו. ברביעית גבלו. חמישית עשאו גולם. ששית רקמו. שביעית נפח בו נשמה. שמינית העמידו על רגליו. תשיעית צוהו. עשירית חטא. אחת עשרה נידון. שתים עשרה נתגרש. בא ליתן לו איפופסין נכנס השבת פינהו משם והיו מלאכי השרת קוראין לו (תהלים מט) אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. נדמו שניהם. בא יום שבת נעשה לו סניגור ואמר לפני הקב"ה רבון העולמים בששת ימי המעשה לא נענש אדם בעולם ובי אתה מתחיל זו היא קדושתי וזו היא מנוחתי ובשביל השבת ניצל מדינה של גיהנם כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר הימנון לשבת מזמור שיר ליום השבת. אמר לו השבת לי אתה אומר הימנון אני ואתה נאמר הימנון להקב"ה שנאמר טוב להודות לה':

דבר אחר אמר רבי לוי מזמור שיר ליום השבת שלא שמש בו אפלה. את מוצא בכל יום ויום כתיב (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר. ובשבת לא כתיב בו ערב. אמר רבי לוי בר נזרא שלשים ושש שעות היה יום ערב שבת ולילו שהיה בקר ושבת עצמה כיון שראה אדם מוצ"ש עם דמדומי חמה ומתחיל החשך לבוא התחיל אדם טופח על פניו ואומר אוי לי שמא זה שאמר הקב"ה (שם ג) הוא ישופך ראש הוא מביאו עכשיו. שנא' (תהלים קלט) ואומר אך חשך ישופני. והיה יושב ומהרהר בלבו שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת וישופני עקב. נשתלח לו עמוד אש להאיר לו ולשמרו מכל דבר רע. ראה לעמוד האש ושמח בלבו. ואמר עכשיו אני יודע שהמקום עמי ובירך בורא מאורי האש וכשהרחיק ידו מן האש אמר עכשו אני יודע שנבדל יום הקדש מן החול שאין לבער אש בשבת. ואמר ברוך המבדיל בין קדש לחול. ויש אומרים שזימן לו הקב"ה שתי אבנים אחת של אופל ואחת של צלמות שנאמר (איוב כח) קץ שם לחשך אבן אופל וצלמות ונטל אדם הראשון את שתי האבנים והקישן זו לזו ויצא מהן אש

פירוש מהר"י הכהן

[אות ביני לבינם]. פי' לאות בתמיד אני מחכב את השביעי ובמוכרח אם כן עולם שביעי שכולו שבת ומנוחה כדמבאר בסמוך: [מחול לו], פי' מפני שמאמין בעוה"ב עולם השביעי למנוחה ועונג הוא מוחל לו ומנחילו אותו: [בלשון מרובה], פי' כתיב יתן אומר דהוי לשון יחיד ומשמע שבכל דבור ודבור לבד קאמר מדלא כתיב אמירות לכלול כל עשרת הדברות ואח"כ כתיב המבשרות בהוא לשון רבים מדלא קאמר המבשר כמו שאמר אומר לשון יחיד אלא היה הדבור נחלק וכו' וזהו לשון רבים של המבשרות ועשות נפל בנוסחה שהיה כתוב מריבה לכן לא עמד בעל אות אמת על מוכנו ע"ש כדבריו: [לספק לו], פי' ליתן לו די עגמו: [איפופסין] פי' דינו ועונשו: [שניהם] פי' הוא וחוה לכן כתיב נדמו לשון רבים ולא נדמה לשון יחיד כמו נמשל: [הימנון לשבת]. פי' שבח על חסד והאמונה כענין שכתוב כאן להגיד בבקר חסדך ואמונתך: [להודות לה']. פי' וגו' להגיד בבקר חסדך ואמונתך: [בו אפילה]. פי' שיר על שכולו יום: [ולילו], עיין בילקוט. [ושבת עצמה]. פי' כמדרש

אש משתי האבנים והבדיל . ולפיכך אנו מבדילין על האור במוצאי שבת . א"ר הונא אף ביוה"כ מבדילין ששבת האור באותו היום :

דבר אחר ליום השבת ליום ששבתו המזיקין מן העולם ליום שישבו עמו בשלום שנאמר (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום . דבר אחר ליום ששבת מן המלחמות . גירש אדם ויצא מגן עדן וישב לו בהר המוריה ששערי גן עדן סמוכין להר המוריה משם לקחו ולשם החזירו במקום שנלקח משם שנאמר (בראשית ג) ויקח ה' אלהים את האדם מאי זה מקום לקחו ממקום בהמ"ק וישב חוץ לגן עדן בהר המוריה שנאמר (שם) לעבוד את האדמה אשר לוקח משם . רבי יהודה אומר הקב"ה שמר את השבת בעליונים ואדם שמר אותו ראשון בתחתונים . והיה יום השבת משמרו מכל רע ומכל שרעפי לב שנאמר (תהלים צד) ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי . רבי יהושע בן קרחא אומר מן האילן שנחבאו תחתיו לקחו עלים ותפרו שנאמר (בראשית ג) ויתפרו עלי תאנה . רבי אליעזר אומר מן העור שנפשט הנחש עשה הקב"ה כתנות כבוד לו ולעזרו שנאמר (שם) ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם ·

טוב להודות לה' . אדם הראשון אמרו כדי שילמדו כל הדורות שכל מי שמודה על פשעים ועוזב ניצל מדינה של גהינם שנאמר טוב להודות לה' . להגיד בבקר חסדך לכל באי עולם הבא שהן דומין לבקר . ואמונתך בלילות לכל באי העולם הזה שהן דומין ללילה יגידו ויאמרו אמונתו וחסדו שעשה עמי והצילני מדינה של גיהנם . עלי עשור כל עדיות נאמנות לישראל בעשרה . הכנור שהוה דוד מנגן בו היה בעשרה . עדות המת בעשרה . ברית מילה בעשרה . עדות ברכת השם בעשרה . עדות חליצה בעשרה שנא' (רות ד) ויקח בועז עשרה אנשים . אמר הקב"ה איני רוצה מישראל זמר בכנור אלא הגיון פיהם שנא' עלי הגיון בכנור . כי שמחתני ה' בפעלך . אמר רבי חזקיה ברבי ירמיה מעשה בתלמיד אחד של ר' שמעון בן יוחאי דאזיל לחודקי ואזיל טעין ובא עשיר כי אתא לגבי ר"ש בן יוחאי והיו התלמידים רואין את הריוח היו מצירין על עצמן מה עשה רבי שמעון בן יוחאי נסב לתלמידיו ונפק עמהון בבקעתא חדא אמר בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב ונתמלאה . מיד אמר לתלמידיו יטול כל אחד ואחד חלקו כל מה שאתם רוצים . אבל תהיו יודעים שכל מי שהוא נוטל מתן שכרו של עולם הבא הוא נוטל כיון ששמעו כך משכו ידיהם התחילו אומרים כי שמחתני ה' בפעלך . כי שמחתני ה' בפעלך אמר אדם שמחני הקב"ה והכניסני בגן עדן והראני מקום שכינת הצדיקים בגן עדן והראני ארבע מלכיות מושלן ואובדן והראני בן ישי מושלו לעתיד לבא ולקחתי משנותי שבעים שנה והוספתי על ימיו שנאמר (תהלים סא) ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור ונתן לאל רנן ושבח וזמר במעשיו שנאמר במעשה ידיך ארנן :

מה גדלו מעשיך ה' . התחיל אומר ומהלל לשם הגדול ואומר מה גדלו מעשיך ה' אבל לעומק מחשבותיך תהום רבה . איש בער לא ידע . אדם שהוא בער מישראל חכמי ישראל ילמדוהו דברי תורה שנאמר (תהלים צד) בינו בוערים בעם . אבל אדם בקי בעכו"ם הוא כסיל שאינו יודע דברי תורה שנאמר (שם) וכסיל לא יבין את זאת . בפרוח רשעים בזמן שאתה רואה רשעים שרבו כמו עשב והציצו כל עובדי כו"ם ולא אמר הללויה עד שהן עתידין להשמד שנאמר (שם) להשמדם עדי עד . וכן הוא אומר (שם קד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם

פירוש מהרי"ץ הכהן

אלא ליום השבת שהיה אף לילו כולו יום ולא שמש בו אפלה וחשך כלל : [והבדיל] . פי' לומר בורא מאורי האש : [מן המלחמות] . פי' השבת לשון ושבתו קדרים ואח"כ לשון ישיבה ואח"כ לשון שביתה ומנוחה . דהיינו ממלחמה ואין הפרש בין כולם אלא פירוש מלת השבת . וכזה הלכה לה קושית אות אמה ע"ש : [משם לקחו] פי' מתחלה כשבא להניחו בג"ע : [וישב] . פי' אחר שגרשו מג"ע : [אשר לוקח משם] , פי' וזהו שביתתו : [ממלחמה] . פי' מגירושו . ור' יהודה פליג ואומר ששביתת המלחמה הוא שלא היה מקום להיות במעשה בראשית קנאה ומלחמה דהיינו בין עליונים ותחתונים עד שיתרעמו התחתונים על שבעליונים יש ביום זה שביתה ומנוחה ולא בתחתונים אלא אדם שמר אותו וכו' והיה גם בתחתונים שביתה ומנוחה . ועוד ענין שביתת מלחמה שהיה יום השבת משמרו וכו' וזהו ומכל שרעפי לב שלא יהרהר אחריו ית' ויקרא תגר עליו באם היה מענישו שהגין עליו השבת . כל אלה פירש רבי יהודה . וזהו שלומד מקרא דברוב שרעפי וגו' כלומר תנחומיך שנחמתני שהגין עלי את יום השבת מעונש שעשה נפשי מלהרהר שרעפי והרהורי מקרבי אחר מדותיך . רבי יהושע בן קרחה אומר זהו שביתת המלחמה האמור במלת ליום השבת במה שקלקלו נתקנו שמן האילן שאכלו וכו' שקלקלו וחשבו כאילו אפשר להתכסות מפניו ית' קלקול זה שבת ותקן במה שממנו לקחו עלים להתכסות ודריש תאנה לשון תואנה . שחשבו עליו ית' תואנה זו במה שנחבאו תחתיו ודריש לקרא הכי ויתפרו עלי האילן אשר בו חשבו תואנה . רבי אליעזר אומר שענין שביתת מלחמה הרמוז במלת ליום השבת הוא מלחמת נחש ואדם ועזרו שנבקעה בעת שמעור הנחש עשה להם כתנות וזהו כאילו השלימו יחד וזהו לשון פלוגתא שבדברי השלמים האלה פלוני אומר פלוני אומר : [בעשרה] . פי' לקברו ולעשות לו צרכו צריך לפחות עשרה וכן לברית וכן לענין ברכת המזון לברך בשם נברך אלהינו ולדון דין חליצה : [ה' בפעלך] , פי' בעולם הבא : [כמו דור ודור] , פי' זה ע' שנה כקבל שנות דור ודור : [ארנן] . פי' אדם הראשון נתן לאל ופו' על כך : [הללויה] , פי' כמו וכן כלומר ולא הוא אומר וכו' :

אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה: כי הנה אויבך ה׳ אמרו ישראל לפני הקב״ה רבון כל העולמים נתנו אויביך עלינו עול קשה על צוארנו אבל אנו יודעים שהן עתידין לאבדון שנאמר (שם צב) כי הנה אויבך יאבדו וכל עובדי כו״ם יתפרדו כמוץ לפני רוח שנאמר (שם) יתפרדו כל פועלי און. ואתה מרום לעולם ה׳ אמר רבי ברכיה לעולם מן עיליתא. (שם) ותרם כראם קרני. מה ראם זה קרנותיו גבוהות והוא מנגח לארבע רוחות העולם כך מנחם בן עמיאל בן יוסף מנגח לארבע רוחות העולם ועליו אמר משה (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה עמו רבבות אפרים והם אלפי מנשה ועליו יתיצבו מלכים להורגו שנאמר (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ וישראל שבארץ בצרה גדולה אבל בצרתם הם כזית רענן שנאמר בלותי בשמן רענן ותבט עיני בשורי בקמים עלי וישראל רואין במפלתן שנאמר ותבט עיני בשורי:

צדיק כתמר יפרח. מה התמרה הזאת נאה במראיה וכל פירותיה מתוקין וטובים כך בן דוד נאה במראהו וכל מעשיו מתוקין וטובים לפני הקב״ה. אמר ר׳ יצחק בר ארא מה התמרה הזאת צלה רחוק ממנה כך פתן שכרן של צדיקים רחוק מהן עד עולם הבא שנא׳ (דברים ז) והיה עקב תשמעון וכתיב (שם) לשומרי מצותיו לאלף דור. ד״א מה התמרה הזאת אינה חסרה משליש אוכלין כך ישראל אינן חסרין משלשה צדיקים כאברהם יצחק ויעקב וחנניה מישאל ועזריה. ד״א מה התמרה הזו יש בה לולב להלל וקורות לסוכה ואפי׳ הסיב שלה לחיזק ועצה להלליך כך ישראל אינן חסרין צדיקים ישרים בני תורה וגומלי חסדים ואפילו בורים שבהם שנאמר (שה״ש ד) כפלח הרמון רקתך. ד״א מה התמרה הזאת עושה תמרים רטובים מקולסין ועושה סילין כך תלמידי חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שכל מי שאינו נזהר מהם לוקה שנאמר (בראשית יב) וינגע ה׳ את פרעה נגעים. (כך ישראל שבהם בעלי תורה ובעלי משנה בעלי תלמוד בעלי אגדה). ד״א מה התמרה הזאת לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים. דבר אחר מה התמרה הזו יש לה תאוה כך ישראל תאותו להקב״ה. אמרו רבותינו מעשה היה בתמרה אחת שהיתה בהמתן ומרכיבין אותה ולא היתה עושה פירות אמר להם דקלי אחד תמרה זו היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה הלכו והביאהו ממנה מיד עשתה פירות כך תאותן של ישראל להקב״ה. אי מה התמרה הזו אין עושין ממנה כלים כך ישראל תלמוד לומר כארז בלבנון. אמר רבי תנחומא שאלתי אותה את רב הונא ואמר לי ראיתיה בבבל ועושין ממנה כלים ושלחנות ומנורות אי מה ארז אין עושה פירות כך ישראל תלמוד לומר מה תמר זו עושה פירות כך ישראל. אי מה תמר זה אין גזעו מחליף אף ישראל כן תלמוד לומר ארז מה ארז גזעו מחליף כך ישראל. ומה הארז שבלבנון שרשיו מרובין למטה בארץ ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כן ישראל שתולים בבית ה׳ ועתיד הקב״ה לקבץ אותם מארבע כנפות הארץ וכגן שהוא נטוע מערוגה לערוגה כך ישראל. וכך עתיד הקב״ה ליטע אותם מארץ טמאה אל ארץ טהורה שנאמר שתולים בבית ה׳. כשעשב הזה יפריחו ויצמחו בבית המקדש שנאמר בחצרות אלהינו יפריחו. עוד ינובון בשיבה. מה השיבה הזאת הדר וכבוד לזקנים כך הם הדר וכבוד. דשנים ורעננים יהיו. גבורי כח במעשיהם הטובים שנאמר דשנים ורעננים:

להגיד כי ישר ה׳ כל אלו למה להגיד שמו של הקב״ה שהוא צדיק וישר ואין עול שנאמר צורי ולא עולתה בו. דבר אחר מה התמר והארז גדולים מכל האילנות כך ישראל שנא׳ (אסתר ט) כי גדול מרדכי וגו׳ (ש״ב ה) וילך דוד הלוך וגדול. אי מה התמר והארז אם נעקרו ממקומן אין נחלפים כך ישראל תלמוד לומר שתולים בבית ה׳. אמר רבי חנן בר פזי עד שהן שתולין בבית ה׳ אלו התינוקות שהם בבית הספר בחצרות אלהינו יפריחו. אלו העירות. רבי נחמיה ורבי פנחס אמרי (במדבר ג) מבן חדש ומעלה תפקדם וכי מבן חדש משמר אלא כיון שהוא עתיד לשמר כאילו שמר. אמר רבי שמואל בר רב יצחק בן לוי עד שהוא במעי דאימיה נכתב באפרכיא של מעלה שנאמר (ש״א ז) וישפוט שמואל את ישראל כל ימי חייו וכי כל ימי חייו שפט והלא לא שפט אלא שליש עשרה שנה הדא אמרה בן לוי עד דהוא במעי אימיה נכתב

פירוש מהר״י הכהן

[מן עיליתא], פי׳ לעולם ידו על העליונה בין בפועל דן את עולמו במדת הדין בין שדן אותו במדת הרחמים ועיין בילקוט: [אוכלין], פי׳ תמרים ורוצה לומר קינין של קטרי עופים יונים ועיין בערוך ערך ככלה וערך תמר בעברי: [לחיזק], פי׳ לעבות מינו חבלים ולקשור ולחזק מהם ועיין כל זה בילקוט: [סילין]. פי׳ קוצים העוקצין: [כך ישראל]. עיין בילקוט: [בהמתן], פי׳ בה מקום, [דקלי], פי׳ בעל אילנות אומן אחד, [רואה מיריחו], פי׳ שתמרה זו רואה ויודעת תמרה אחת שהולה בעיר יריחו והיא מתאוה להרכיב אותה ממנה, [כלים], פי׳ שבבבל יש תמרות שעושין גם מהם כלים בכל אופן, [הולך וגדול], פי׳ כדוד הולך כה״ג כן, (באפרכיא של מעלה], פי׳ כהוך תבורה וכת המשמשים ומשרתים נ״ח יח׳.

נכתב באיסרטיא של מעלה. עוד ינובון בשיבה זה אברהם שנא' (בראשית כה) ויוסף אברהם ויקח אשה ותלד לו את זמרן שהיו מזמרין בהן לעכו"ם. יקשן שהיו מקישין בתוף לעכו"ם הוי עוד ינובון בשיבה. ר' יהושע בן קרחא אומר הערה ניבין בן מאה שנים והוליד בן למאה שנה. להגיד כי ישר ה' אמרו למשה מי עשה שלא תכנס לארץ אמר להם אני גרמתי לעצמי אמרו לו ולא הקב"ה עשה לך. אמר להם חס ושלום אפילו אתם רואים שהקב"ה מצדיק את הרשע ומחייב את הצדיק (דברים לב) אל אמונה ואין עול. אמרו לו לאדם הראשון מי גרם לך מיתה אמר להם אני גרמתי לעצמי. א"ל ולא עשה לך הקב"ה דבר זה אמר להם חס ושלום לא אבל אני גרמתי לעצמי. משל למה הדבר דומה לחולה שהיה מוטל במטה הלך הרופא וראה אותו התחיל מצוה ואומר לו דבר פלוני לא תאכיל אותו שהוא רע לו ומסוכן למות. לימים אכל ממה שאמר לו הרופא שלא לאכול אותו שהוא מסוכן למות אמרו שמא הרופא עשה לך דבר זה אמר להם לאו אני הוא שעשיתי לעצמי שעברתי על מה שצוה לי. כן (בראשית ב) מעץ הדעת טוב ורע לא תאכל שהוא רע לך ומסוכן למות ואני הוא שעשיתי (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' הוי להגיד כי ישר ה'. אמר רבי יוחנן הוא קולע על יראיו ויראיו קולעים אותו אתם אומרים כי ישר ה' ואף אני אומר (צפניה ג) שארית ישראל לא יעשו עולה:

מזמור צג

ה' מלך גאות לבש. זה שאמר הכתוב (ירמיה י) מי לא ייראך מלך הגוים. אמר לו הקב"ה לירמיה ולאו מלכיהון דישראל אנא אמר לו לפי שאמרת לי (שם א) נביא לגוים נתתיך אף אני קורא אותך מלך הגוים. לך יאתה לך מלכותא יאה. ה' מלך גאות לבש. אמר רבי חנינא יש לך שהוא נאה ללבושו ולבושו אין נאה לו אבל הקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר ה' מלך גאות לבש. שבעה לבושין לבש הקב"ה אחד במלחמת הים שנאמר ה' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת הים שנאמר (שמות טו) אשירה לה' כי גאה גאה. אחד בסיני שנאמר (תהלים כט) ה' עז לעמו יתן כנגד עוז שנתן לעמו בסיני. ואחד כנגד בבל שנאמר (ישעיה נט) וילבש בגדי נקם תלבושת. וכן הוא אומר (ירמיה נ) כי נקמת ה' הוא נקמת היכלו. ואחד כנגד מדי שנאמר (ישעיה נט) וילבש צדקה כשריון וכן הוא אומר (אסתר ח) ומרדכי יצא מלפני המלך: ואחד כנגד יון שנאמר (ישעיה נט) ויעט כמעיל קנאה. כך היו בני חשמונאי לבושי בגדים של קנאה. ואחד כנגד אדום שנאמר (שם סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים. שביעי לימות המשיח שנאמר (דניאל ז) לבושיה כתלג חיור:

אף תכון תבל בל תמוט. אמר ר' אבהו משל למה הדבר דומה למלך שמלך תחלה עמד לגיון אחד אמר לו הימנון נתן לו המלך פרוקפי שאינה זזה ממנו. כך כשמלך הקב"ה בעולמו אמרה הארץ הימנון תחלה אלו מים העליונים שנאמר מקולות מים רבים אמר להם הקב"ה אני נותן לכם פרוקפי שנאמר (תהלים קד) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד. (אף תכון תבל בל תמוט). נכון כסאך מאז זה אחד משבעה דברים שעלה במחשבה קודם בריאתו של עולם ואלו הן כסא הכבוד שנא' נכון כסאך מאז. ושמו של מלך המשיח שנא' (שם עב) לפני שמש ינון שמו ולמה נקרא שמו ינון שהוא עתיד לינון ישיני עפר. והתורה שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. וישראל שנאמר (תהלים עד) זכור עדתך קנית קדם. בית המקדש שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון. תשובה שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו תשב אנוש עד דכא. (נשאו נהרות ה') גיהנם שנאמר (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה. אמר ריש לקיש בשעה ששבו פלשתים את הארון התחילו מתגאין ואומרין לא לארון בלבד שבינו אלא לאדונו של ארון הה"ד נשאו נהרות ה' ואין נהרות אלא פלשתים שנאמר (מ"א ה) מן הנהר ארץ פלשתים. אמר הקב"ה ישאו נהרות דכים אני מדכאן ביסורין קשים. דכים א"ר שמואל בר נחמני כנה הפנימית שלהן נושרת רבי שמעון בן לקיש אמר כנה החיצונה נושרת הוי נשאו נהרות ה'. דבר אחר נשאו נהרות ה' אמר רבי ברכיה בשם בן עזאי המים היו עולים

פירוש מהר"י הכהן

[ינובון בשיבה], פי' שעשה עוד פירות ותנובה בשיבתו והוליד כל הלה : [ניבין], פי' נמחים : [ואין עול], פי' כי הין אנו עומדים על משפטיו משפטי אמת : [קולע על יראיו], פי' מלשון שקלעה שקדוש ברוך הוא נאוה והביאה אצל אדם הראשון וכו' מעשה עבות תרגומו עובד קליעה ועניינו כאן שהוא מקשט ומקלס אותם וכשם מקשטים ומקלסים אותו' [מלכותא יאה], פי' בזהו ג"כ ה' מלך גאות לבש שהמלוכה והשררה הוא לבושו כלומר יאתה והלמה לו : [כנגד עוז] : פי' כנגד זה נאמר כאן לבש ה' עוז וגו' : [נקמת היכלו], פי' שמזה אנו רואים שבגדי נקם לבש כנגד בבל כי פסוק זה על בבל נאמר : [מלפני המלך], פי' וזה היה בגלות פרס ומדי : [בני חשמונאי], פי' שבימי יון : [פרוק], פי' הלגיון נתן לו שבח והלול כדלעיל בענין אדם מזמור שיר ליום השבת : [פרוקפו], פי' כבוד והידור : [ינון], פי' ינון להקיץ : [כנה הפנימית],

עולים ומגיעים עד כסא כבוד שנאמר (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים. וכן הוא אומר (דברים לב) כנשר יעיר קנו. וכשהיה הדבור יוצא מפי הגבורה (שם) יקוו המים עלו מקצות הארץ הרים וגבעות ונתפרצו על כל הארץ ונעשית עמקים עמקים על תוכה של ארץ והמים נתגלגלו ונקוו לעמקים שנאמר (שם) ולמקוה המים קרא ימים מיד נתגאו המים ועלו לכסות הארץ כתחלה עד שגער בהן הקב"ה וכבשן תחת כפות רגליו ועשה חול גדר לים כאדם שהוא גודר לכרמו וכשהן עולין ורואין את החול לפניהם חוזרין לאחוריהן שנאמר (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים ועד שלא נקוו המים נבראו התהומות ואלו הן התהומות אלו שתחת לארץ שהארץ על התהומות היא נרקעת כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים שנאמר (תהלים קלו) לרוקע הארץ על המים. ולהיכן הלכו אותן המים. רבי ברכיה בשם רבי יודן ורבי יהודה ברבי שלום משל למה הדבר דומה לשתי קערות בשעה שאחת מליאה אחת ריקנית אבל אם היו שתיהם מלאות מה הן יכולין לעשות. הנודות בזמן שהן נפוחות ממלאות את הטרקלין ובשעה שהרוח יוצא מהן הן נפנות למקום אחד. כך היה העולם כולו מלא מים במים מה עשה הקב"ה כבש עליהן ויצא הרוח מהן שנאמר (איוב יב) יעצר במים וייבשו וכן הוא אומר (שם ט) ודורך על במתי ים. ואומר (תהלים לג) כונס כנד מי הים. ולהיכן הלכו אמר רבי לוי מלחשין אלו באלו להיכן אנו הולכין והם אומרים דרך ים דרך ים להדך פלן להדך פלן. ר' הונא מפיק לישנא לדוכתא פלן לדוכתא פלן. א"ר יהושע הכהן דכים מדוכבין אנו קבלונו. אמר רבי ברכיה בשם רבי עזאי קולו של הקב"ה היה מטרטר לפניהם שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים הוי נשאו נהרות דכים. מקולות מים רבים. מעשה באדריאנוס שביקש לעמוד על סופו של אוקינוס נטל חבלים והיה משלשל שלש שנים שמע בת קול אומר כלה אדריאנוס. עוד ביקש לידע מה המים מקלסין להקב"ה עשה תיבות של זכוכית ונתן בני אדם לתוכן ושלשלן לאוקינוס ועלו ואמרו כך שמענו לאוקינוס מקלס אדיר במרום ה':

דבר אחר נשאו נהרות ה'. אוי להן לרשעים שהן סבורין שישראל לעצמו שבו ולא שבו לעצמן בלבד אלא נשאו נהרות ואין נהרות אלא גליות שנאמר (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים לכך ישאו נהרות דכים וידכאו ישראל בצרות ועכשיו יבאו גם הם וידכאו אותם הוי ישאו נהרות דכים. מקולות מים רבים אלו העליונים ונקראו המים של מטה רבים שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך. הרי שלמעלן נקראו רבים ושלמטן נקראו רבים. משל למלך שהיו לו שני לגיונות כשהיה המלך נכנס אצל זה נקרא גדול היו אומרים גדול הלגיון הזה שהמלך נכנס בו. וכשנכנס אצל זה היו אומרים גדול הלגיון הזה שהמלך נכנס בו׃ כך כשהיה הקב"ה למעלן נקראו עליונים רבים מקולות מים רבים וכשירד למטן נקראו המים התחתונים רבים שנא' (שם) חמר מים רבים׃ עדותיך נאמנו מאד אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם השפלת קולה של תורה וקולה של ביתך והגבהת קולן של רשעים הגבה קולה של תורה וקולה של ביתך. לכך נאמר לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים. אם עשית כן לא כבראשונה שלמה בנה אותו וחרב עזרא בנה אותו וחרב אבל עתה לאורך ימים. אמר רבי סימון שלש עשרה מדות בהקב"ה שנאמר (שמות לד) ה' ה' אל רחום וחנון. רב אמר אחת עשרה ורבנן אמרי עשר. ועל אי זה מהן השתחוה. רב חסדא אמר על החסד שנאמר (שם) וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו. רבי אליעזר בן יעקב אומר על ארך אפים. ורבנן אמרי על מדת רחמים׃ א"ר יצחק אמר משה לפני הקב"ה מפני מה אדם חוטא ואין אתה פורע לו מיד. אמר לו הקב"ה משה את צריך לומר זה וג' גליתי לך מדותי את אומר כן חייך שתצטרך. לא עשה הרבה עד שאמר לו (במדבר יד) אכנו בדבר ואורישנו אמר לפניו (שם) ועתה יגדל נא כח ה' וגו' היכן דבר ה' אל רחום וחנון. אמר רבי דגאי יורד הייתי ידפליסט בטבריה ושמעית קלהון דטלייא בגו כנישתא דכולהון מברכין ואומרים עדותיך נאמנו מאד

פירוש מהר"י הכהן

פי' גביה שלש וקומה מגבון הכיור ואת כנו: [יעיר קנו], פי' וסיפא דקרא על גוזליו ירחף והוא כמוך עליהם ממש כך האי מרחפת וגו' ג [להדך פלן], פי' אלה הלשונות כלשון ישאו נהרות דכים קדריג דך ים: [מטרטר לפניהם], פי' מנהיג ושיין דבגלבית רבה פ"ס, [נהרות ה'], כי' אלה לך אלהיהם כביכול כדלעיל, [בים סוסיך], פי' וסיפא דקרא חמר מים רבים גו כמוך, [אמר משה], פי' י כל אלה י"א מזמורים באמר משה תפלה למשה וכו' והמ"ש באמר לעיל על איזה פסוקים מהם פליגי או פלוני אמר ודהיתא לעיל טוב להודות לה' אדם הראשון אמרו וביותר היינו לומר שאותו פסוק מיוחד לו בניס אמר גם אותו פלוני לענינו לכל הי"א מזמורים בכלל הם תפלתו של משה כנודע ופשוט הוא. רחום וחנון, הרי זה מקושר עם ישאו נהרות דכים דקאמר לעיל שיחזרו וידכאו את הרשעים על זה מוכח הדבר הזה שאל יקשה לך עד מתי אלהים כי הוא יה' מאריך להם ע"פ מדותיו אלה, [י"ג], פי' כשמו שאנו מונין הפסוק י"ג חלקים כך לרב מחלקין אותו י"א ולרבנן לעשרה וצריך עיון רב איך לחלקו לדידהו, [וימהר משה], פי' דמסתבר ליה לרב חסדא שהמהירות הוא קודם שעברו רוב הי"ג מדות מפי הקב"ה והנה ורב חסד היא האמצעית מהן כמכוון לכן בודאי בה מהירות השתחויתו ר' אליעזר בן יעקב סבר שלא היה זה מהירות כלל כיון שהיה היא עומד הבבינה בה יעבור הרוב אלא מבהמא ואמר על קודם שיבא לידי האמצעית במיעוט קיים דהיינו ארך אפים בעודו במיעוט כי היא השביעית ורבנן כל זה אינו שוה להם דמסתברא על סיותר מהירות האפשר היה

מאד. יכול כשם שמאריך רוחו עם הרשעים כך מאריך עם הצדיקים תלמוד לומר אל נקמות ה׳

מזמור צד

אל נקמות ה׳. על זה אמר ישעיה הנביא (ישעיה מה) כה אמר ה׳ יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה אליך יעבורו אך בך אל ואין עוד אפס אלהים. מ״ז אך בך. אמר לו היכן אתה מסתתר יש בך כח ומסתתר הופיע גבורתך. אל נקמות ה׳. רבי יר׳ יונתן רבי אומר ב״ו החימה כובשת אותו אבל הקב״ה הוא כובש את החימה. שנאמר (נחום א) נוקם ה׳ ובעל חימה. ר׳ יונתן אומר בשר ודם קנאה כובשת אותו אבל הקב״ה כובש את הקנאה שנאמר אל קנא ונוקם. רבי מאיר אומר (דברים ח) וידעת עם לבבך. את ולבך יודעים מעשים שעשית עמו ושעשיתי עמך וייסורין שהבאתי עליך שלא לפי מעשיך הבאתי עליך ייסורין. ורבי שמעון אומר חביבין יסורין שג׳ מתנות טובות שנתן הקב״ה לישראל והעולם מתאוין להן לא נתנן אלא בזכות הייסורין. ואלו הם התורה והעולם הבא וארץ ישראל. תורה שנאמר (משלי א) לדעת חכמה ומוסר וכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. ארץ ישראל דכתיב (דברים ח) וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. למה (שם) כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה. רבי נתן ברבי יוסי אומר חביבין ייסורין שבשבילן הברית כרותה לישראל שנאמר כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה. (העולם הבא שנאמר (משלי כג) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר). צא וראה אי זה מהן מביאה לחיי העוה״ב הוי אומר הייסורין שהקב״ה מיחל שמו על מי שייסורין באין עליו שנאמר (דברים ח) כי ה׳ אלהיך מיסרך. ר׳ אליעזר בן יעקב אומר (משלי ג) את אשר יאהב ה׳ יוכיח וכאב את בן ירצה אל תהי קורא וכאב אלא וכאב בשעה שמכאיבו ומי גרם להם לרצות לאביהם שבשמים הוי אומר הייסורין. רבי נתן אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך הייסורין מרצין. בקרבנות הוא אומר (ויקרא א) ונרצה לו לכפר עליו. ובייסורין הוא אומר (שם כו) אז ירצו את עונם. ולא עוד אלא שייסורין חביבין מן הקרבנות שהקרבן בממון והייסורין בגוף שנא׳ (איוב ב) וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו לפיכך אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. למה ומתורתך תלמדנו להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת. א״ר לוי זה יום הדין ויום המיתה ורבנן אמרי זה ראש השנה ויום הכפורים. כי לא יטוש ה׳ את עמו. ר׳ איבו ורב שמואל בר נחמני אמרו בשעה שישראל עושין רצונו של מקום הוא עושה בשביל עמו ונחלתו. ובשעה שאין להם מעשים טובים עושה למען שמו הגדול. ורבנן אמרי לאנשי חוצה לארץ בשביל עצמו לאנשי הארץ בעבור נחלתו הוי כי לא יטוש ה׳ את עמו:

כי עד צדק ישוב משפט ואחריו כל ישרי לב. אמרו לשמואל הקטן מהו ואחריו כל ישרי לב מתן שכרן של צדיקים באחוריהן. ושל רשעים נתן לפניהם שנאמר (דברים ז) ומשלם לשונאיו. א״ר שמעון בן יוחאי בשעה שאדם עובר עבירה באין המלאכים ומקטרגין אותו ואומרים רבונו של עולם (תהלים קמד) הט שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו והקב״ה אומר להם קשה חוא האדם הזה בשעתו ואם יעשה תשובה אני מקבלו. מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און לולי ה׳ עזרתה לי. אריב״ל כל מקום שנאמר לולי בזכות אברהם שנא׳ (בראשית לא) לולי אלהי אבי אלהי אברהם. נענה זבדי בן לוי ואמר והא כתיב (שם מג) כי לולא התמהמהנו אף היא בזכות אבות שאם לא היה זכות אבות לא היינו עולים משם לעולם. א״ר לוי כל מקום שנאמר לולי בזכות התורה נאמר שנאמר (תהלים קיט) לולי תורתך שעשועי. בזכות אמנה שנאמר (שם כז) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳. אמר רבי יוחנן כל מקום שנאמר לולי בזכות שמו שנאמר (שם קכד) לולי ה׳ שהיה לנו:

וישב

פירוש מהר״י הכהן

היינו כדאמרה שהוא שם כדאמרים כדאשון: [נאמנו מאד וגו׳], בילקוט נחלק לשתי תיבות לדיפלי אכטווס והכל ענין אחד כ״כוונו לכפל הבקעה שלפני עיר טבריה כי דפלי הוא כפל ואכטווס הוא בקעה והיה מקום שם לפני העיר היוה מישור שהיה כן נקרא על דרך מערת המכפלה ואמר ר׳ תני שבא ושמע שכל הילדים תינוקות של בית רבן שבבית הכנסת היו משבחים עדותיך וגו׳: [הופיע], פי׳ האר וגלה גבורתך וקנאתך למה אתה כובש ומסתיר כתך זהו אך בך כלומר רק בך לבדך אתה מחזיק כח ואיל שלך כאילו כביכול אפס אלהים שאתה כובל ומתריס לרשעים וא״כ זהו ג״כ אל נקמות ה׳: [ונוקם] ה׳, פי׳ ראיתו של רבי הוא דהכי אמר קרא עם היות נוקם ה׳ אעפ״כ ובעל חמה שהוא פועל כח וגובר עליה מלשון פעלתי כחם שאינו נוקם בחמה גמורה רק כובשה. וכן ראיית ר׳ יונתן שהוא בעל כח וגבורים על הקנאה זהו אל קנא שהוא התקיף וגובר על הקנאה עם היות ונוקם ה׳: [הבאתי עליך יסורין], פי׳ כיפא דקרא של וידעת כי כאשר ייסר, [אלהים מייסרך], פי׳ מיחד שמו עליו שיהיה אל עליו ככתוב אלהיך, [וכאב], פי׳ אף כאותה שעה הוא מרצהו כבן, [למען שמו הגדול], פי׳ דקרא סכי מדרים של כל פניה לא יטוש, או בשביל שם ה׳, או בשביל עמו ונחלתו דהיינו כהלוכה של אם יש כהם מעשים טובים או לא,

וכן

וישב עליהם את אונם. אר"י בן חלפתא אותו היום שחרב בהמ"ק מוצ"ש היה ומוצאי שמטה היה ומשמרתו של יהויריב היתה בראשונה ובשניה ובזה ובזה היו הלוים עומדים על דוכנן ואומרים וישב עליהם את אונם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שבאו אויבים ותפשום:

מזמור צה

לכו נרננה לה'. זש"ה (צפניה ג) רני בת ציון הריעו וגו' בת ירושלים על איזה דבר הסיר משפטיך פנה אויבך. הכל שמחין במפלתן של רשעים. וכן הוא אומר (ישעיה יד) שבר ה' מטה רשעים וגו' מכה עמים בעברה מה כתיב (שם) נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה. ואומר (יחזקאל לה) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך. אימתי הארץ שמחה כשאעשה אותך שממה, וכן הוא אומר וישב עליהם את אונם מיד לכו נרננה לה'. וכן הוא אומר (משלי יא) באבוד רשעים רנה. נקדמה פניו בתודה בזמרות גדול כח התורה בן יונה אומר (יונה ב) ואני בקול תודה אזבחה לך:

כי אל גדול ה' ומלך גדול על כל אלהים. וכי יש אלהים אחרים והרי הוא אומר (דברים לב) ראו עתה כי אני אני הוא. אלא אוי להן לרשעים שירדין לגיהנם הם ואלהיהם וכן הוא אומר כי כל אלהי העמים אלילים שמביאים אללה לעולם. אשר בידו מחקרי ארץ אשר לו הים. מ"ד בשר ודם אם אומרים לו הים שלך אינו יכול לומר כמה מדות יש בו. אבל הקב"ה נאה לו לומר אשר לו הים למה כי הוא עשהו והוא יודע כמה מדות יש בו וכן הוא אומר (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים הוי אשר לו הים. ומהו מבקש מכם השתחויות שנאמר בואו נשתחוה ונכרעה כי הוא ה' אלהינו ואנחנו עמו וצאן מרעיתו. אימתי אנו עמו כשאנו צאן מרעיתו שנא' (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אבל כשאנו אריות הוא שונא אותנו שנאמר (ירמיה יב) היתה לי נחלתי כאריה ביער:

היום אם בקולו תשמעו. אמר רבי לוי אם היו ישראל משמרין אפי' שבת א' כתקנה מיד היו נגאלין שנא' היום אם בקולו תשמעו. וכתיב (דברים ה) שמור את יום השבת לקדשו. אל תקשו לבבכם כמריבה את מוצא עשר נסיונות ניסו ישראל להקב"ה שנאמר (במדבר יד) וינסו אותי זה עשר פעמים שנים בים וימרו על ים דרי על הים. בים סוף הרי בתוך הים. ושנים בשלו ואחד במן ואחד בעגל ואחד בפארן ואחד במרגלים והוא קשה מכולן ועשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ואלו הן אחד באור כשדים. ולך לך מארצך ויציאתו מחרן ויהי רעב ושנים בשרה בפרעה ובאבימלך ושל מילה ושל בין הבתרים ושל יצחק ושל ישמעאל. עשר נסיונות נסו אב ותינו להקב"ה במדבר שנאמר (דברים ה) במדבר בערבה וגו' ואינן אלא שבע. והיכן עוד שלש בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ולמה לא סמך אלו לאלו שאלו קשים משבעה ראשונים:

מזמור צט

ה' בציון גדול. אמר רבי יוחנן ממה שעשה בציון על ביתו לא חס כשיבא ליפרע מן המחריבים על אחת כמה וכמה. אמר ר"ח וה' בציון גדול כשיחזיר שכינתו בציון אותה שעה גדול הוא. אמר רבי יורן וקרא מסייעא ליה לרבי חנינא (ישעיה נט) כי נרם ה' ציון אותה שעה נראה בכבודו. ועוז מלך משפט אהב. אמר רבי אבין אף על פי שהעוז שלו משפט אהב ותופש מיד בדין. אתה כוננת מישרים. אמר רבי אלכסנדרי אתה כוננת ישרות של עולם יש לו לאדם דין עם חבירו הוא נכנס עמו לדין והן מקבלין עליהם מה שהדיין אומר יוצאין ועושין שלום הוי אתה כוננת מישרים. אדם יוצא לדרך וראה חמורו של שונאו שהוא תחת משאו דולך ונותן לו יד והן נכנסין לפונדק ומסייעו והוא אומר כך פלוני הוא לי והייתי סבור שהוא שונאי מיד משונאין נעשו אוהביו ומי גרם להם על ידי ששמרו את התורה שכתוב בה (שמות כג) כי תראה חמור שונאך הוי (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. משפט וצדקה

פירוש מהרז"ו הכהן

וכן דעת רבנן נתלוקה על אנשי הולה לארץ ולגבי הארץ, [הם ואלהיהם], פי' מדאי אין עוד אלהים רק שהרשעים עושים להם אלהים יהם יורדים עמם: [לו הים], עיין בילקוט, [עשר פעמים], ע' ברש"י ריש פ' דברים בדבור מול סוף וברש"י שלח לך בדבור זה עשר פעמים. [ומכר נסיונות], עיין בפירוש המבנה פרק בעשרה מאמרות, [ויציאתו מחרן], פי' פעם שני כי ב' פעמים יצא כדאיתא בתוספות פ"ק דעבודה זרה, ופ"ק דסדר עולם רבה אמרו בפירוש שאחר שנדבר עמו בברית בין הבתרים חזר ויצא מחרן ועבר שם ה' שנים, ובאמת על הפעם השני אמר קרא ואברם בן חמש ושבעים שנה, דאינו פעם ראשון כל לך לך בן שבעים שנה היה ועיין בצמח דוד, [אלא שבע] ע"ש ברש"י והבוג,

וצדקה ביעקב אתה עשית. (שמות כא) אלה המשפטים אשר תשים לפניהם :

מעשה ואהרן בכהניו. רבי יודן בשם רבי יוסי ברבי יהודה ורבי ברכיה בשם רבי יהושע בן קרחה אמר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולת שנאמר משה ואהרן בכהניו. אמר רבי ברכיה בשם רבי סימון מקרא מלא הוא (דה"א כג) ובני עמרם משה ואהרן ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ומשה איש האלהים. אמר רבי יהושע ברבי יוסי בחלוק לבן שימש משה בכהונה גדולה כל שבעת ימי המלואים שנאמר משה ואהרן בכהניו :

מזמור ק

מזמור לתודה. אמר רבי יעקב אמר רבי אבהו בשם רבי אחא מזמור לתודה יודו בי כל האומות ואני מקבלן שנאמר (ישעיה מה) כי לי תכרע כל ברך ותשבע כל לשון (לפניך). אם לי תכרע כל ברך ותשבע כל לשון אני מקבלן. מזמור לתודה זהו שאמר הכתוב (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח. מכסה פשעיו זה אדם הראשון שאמר להקב"ה (בראשית ג) האשה אשר נתת עמדי לא ביקש לעשות תשובה שנאמר (שם) ועתה פן ישלח ידו. אמר רבי אבא בר כהנא היה הקב"ה אומר לו עשה תשובה והוא היה אומר פן ואין עתה אלא תשובה שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה יי' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. ואין פן אלא לאו הוי מכסה פשעיו לא יצליח. ומודה ועוזב ירוחם. זה קין שנאמר (בראשית ד) ויצא קין מלפני ה'. אמר רבי הונא בשם רבי חנינא בר יצחק יצא שמח כענין שנאמר (אסתר ה) ויצא המן ביום ההוא שמח. פגע בו אדם הראשון אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי. אמר לו אדם הראשון וכך התשובה טובה אמר (תהלים צב) טוב להודות ליי. דבר אחר מכסה פשעיו זה שאול שנא' (ש"א טו) ומה קול הצאן הזה באזני. ויאמר שאול מעמלקי הביאום. ומודה ועוזב ירוחם זה דוד שאמר (ש"ב כד) ויאמר דוד לאלהים הלא אנכי חטאתי תהי נא ידך בי. מיד אמר לו (ש"ב יב) גם יי' העביר חטאתך. דבר אחר מכסה פשעיו. אמר רבי סימון ורבי יהושע בן לוי בשם רבי חנינא מלך בשר ודם בשעה שהוא מודה הוא נותן לו ספקו ובשעה שאינו מודה אינו נותן לו ספקו אבל הקב"ה אינו כן (אפילו) בשעה שאינו מודה נותן לו ספקו ומשהודה נוטל דימוס הוי ומודה ועוזב ירוחם :

כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה וכתוב אחד אומר (תהלים ב) עבדו את ה' ביראה אמר רבי איבו בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח כי לאלהים עליון אתה עובד. דבר אחר עבדו את ה' בשמחה. יכול שלא ביראה תלמוד לומר ביראה. אמר רבי אחא בעולם הזה ביראה אבל לעתיד לבא (ישעיה לג) אחזה רעדה חנפים ויהיו הצדיקים גילים ברעדה שדברתי על העכו"ם. בואו שעריו בתודה הודו לו ברכו שמו. אמר רבי פנחס בשם רבי לוי כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל לעולם שנאמר (שם נו) אשלם תודות לך שתים אחד כנגד התפלה ואחד כנגד הקרבן. וכן הוא אומר (ירמיה לג) קול ששון וקול שמחה וגו' קול אומר הודו את ה' הרי תפלת ההודייה (שם) ומביאים תודה בית ה' הוי קרבן תודה. הודו לו ברכו שמו הרי תפלת ההודייה מה כתיב ביה כי טוב ה' לעולם חסדו :

מזמור קא

לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. ושה"כ (ישעיה ה) ויגבה ה' צבאות במשפט. אם במשפט ויגבה ה' צבאות במשפט אם בצדקה האל הקדוש נקדש בצדקה. א"ר הונא בשם ר' אחא אם בחסד אשירה אם במשפט אשירה. לך ה' אזמרה. אמר ר' יהודה בר שילא (איוב א) ה' נתן וה' לקח בין נתן יהי שם ה' מבורך בין כך ובין כך לך ה' אזמרה. אמר ר' ברכיה בשם רבי לוי אתה מרום לעולם ה'. לעולם ידך מן עליתא. על הטובה אומר ברוך הטוב והמטיב. ועל הרעה אומר ברוך דיין האמת. אמר רבי תנחומא ברבי יודן כתוב אחד אומר (תהלים נו) באלהים אהלל דבר. וכתוב אחד אומר (שם) בה' אהלל דבר. אם בא עלי בדין אהלל

פירוש מהרז"ו הכהן

[מקרא מלא], עיין בילקוט, [כל לשון], ישעיה מ"ה כ"ג ועיין ירש"י שם בריסא דקרא, [ספקו], פי' עושו ובילקוט הוכא כרקול"ס ופירושו פדיון כלומר מטיב לו נמצא ברכתו ובכל אחד. ובמה אות אמת סגיה בסקולא הבר ג"כ בירושו כן עיין בערוך בערך דמס הבי, [דימוס], פי' בסור וכלגם ועיין בערך דמס כנ"ל: [לעולם חסדו]. פי' מקיימין לעולם, [בצדקה] פי' בין מדות יתברך טובה מפני בין בהמה טובה לדקה המיד מתקדש ומשבחת כו כי תמד ומשפט המיד אמירה. יאמן ט בבת, בין טובה לי חסד בין טובה נעשתה והמשפט רב כוחו, [מן עליתא] פי' על מעליונה כי כבתוב מה גדלו מעשיך,

אהלל דבר. אם בא עלי במדת רחמים אהלל דבר בין כך ובין כך אהלל דבר. רבנן אמרי (תהלים קיו) צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. בין כך ובין כך לך ה' (אומרה) אקרא:

אשכילה בדרך תמים ר' יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה אומר אמר הקב"ה למשה מנה לי כהן אמר לפניו כאי זה שבט משבט ראובן א"ל גאו לא אשית לנגד עיני מי שעשה דבר בליעל. שנא' (בראשית לה) וישכב את בלהה פילגש אביו. אמר לו משבט שמעון. אמר לו עשה שטים שנאתי. מכה שעשה בשטים לכך לא ידבק בי. אמר לו אמנה לך משבט דן. אמר לו דבר עקש יסור כמני שהן עובדי עבודה זרה שנאמר (זכרי' י) ועבר בים צרה זה צלמו של מיכה. הוא שמשה אומר לישראל (דברים כט) פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט. ואומר (שופטים ב) ויעשו להם בני דן את הפסל. אמר לו אמנה לך משבטו של יוסף אמר לו מלשני בסתר רעהו שדבר לשון הרע על אחיו שנאמר (בראשית ז) ויבא יוסף את דבתם רעה. אמר לו אמנה לך משבטו של יהודה אמר לו גבה עינים ורחב לבב. (שם לח) ויראה יהודה ויחשבה לזונה. אלא ממי אמנה. אמר לו תמנה לך משבטך. עיני בנאמני א"ץ שנאמר (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא. רבי נחמיה אמר ואית דאמר לה בשם ריש לקיש אמר הקב"ה מי שמשרתני בעולם הזה הוא ישרתני לעולם הבא. לא ישב בקרב ביתי. אמר רבי יהושע בן לוי צריך אדם להיות עלוב בתוך ביתו ואין צריך לומר בביתו של חבירו:

דובר שקרים לא יכון לבקרים אצמית. אמר רבי יוחנן לשני בקרים הביאו ישראל נדבת המשכן שנאמר (תמות לו) בבקר בבקר. בזכות זה לבקרים אצמית כל רשעי א"ץ. (שם כה) ויקחו לי תרומה מהו לאמר אמר רבי הושעיה אמר הקב"ה צא אמור להם דברי כבושין מעלה אני עליכם כאילו הייתי צריך לטעון עולמי ואי זה דבר שיטעון עולמי זה המשכן כיון שהביאו הנשיאים את העגלות ואת הבקר אמר לו הקב"ה קח מאתם אמר לו משה שמא נביא אתר חידש להם דבר זה אמר לו יהיו לעבודת המשכן. וכמה היו קיימות רבי חנינא בשם בר קפרא ורבי יוחן בשם רבי שמואל בר נחמני עד הגלגל שנאמר (הושע יב) בגלגל שורים זבחו. אבא בר כהנא אמר עד נוב היו קיימות. רבי אבהו אמר עד גדעון. רבי חמא בר חנינא אומר עד שנבנה בית המקדש וקרבן שלמה. אמר רבי לוי מאי טעמא (דה"ב ז) ויזבח שלמה את זבח הבקר זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר אותן הבקר שהביאו הנשיאים לטעון את המשכן. רבי איבו בשם רבי מאיר אומר עד לעתיד לבוא הן מתוקנות להפרע מן הרשעים בהם שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ

מזמור קב

תפלה לעני כי יעטוף. זהו שאמר הכתוב (משלי טו) זבח רשעים תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו. אין הקב"ה מבקש מן הרשעים לא זבח ולא עולה ומהו מבקש תפלת ישרים שנאמר ותפלת ישרים רצונו וכן הוא אומר (תהלים נא) כי לא תחפוץ זבח ואתנה. דבר אחר זבח רשעים תועבה כדבר בבלעם ובבלק שנאמר (במדבר כג) ויעל פר ואיל. ומהו מבקש תפלת הישרים שנאמר (תהלים צ) תפלה למשה איש האלהים. דבר אחר תפלה לעני כי יעטוף. אמר רבי פנחס בשם רבי ראובן איני יכול לעמוד על דעתו של דוד פעמים קורא את עצמו עני ופעמים הוא קורא עצמו דוד אלא בשעה שהוא רואה הצדיקים עומדין ממנו כגון אסא וחזקיה יאשיהו קורא עצמו דוד ובשעה שהיה רואה הרשעים עומדין ממנו כגון אחז אמון ומנשה קורא עצמו עני.

אמר רבי שמואל בשם רבי נתן כלפי מנשה אמרו תפלה לעני כי יעטוף שהוא עני ממעשים טובים. רבי אלכסנדרי אמר כלפי התפלה אמרו. ר' ברכיה אמר דהוא אתי ומלקשלה

בענין

פירוש מהר"י הכהן

[משבט ראובן]. פי' כל זה דברי משה בדרך שהגה, [בשטים], שטים דרים לשון שטים, [נאמן הוא], פי' וזהו השכינה בדרך תמים שצריך להשכיל ולמנות את שהולך בדרך תמים ובדמביים גם אח"כ הולך בדרך תמים הוא ישרתני, ורבי נחמיה דרים בכי הונך בדרך תמים בהוה בעולם הזה הוא ישרתני גם בעתיד לעולם הבא, [עלוב], פי' נגוע והולך בתמימות, [של חבירו], פי' וכל שכן וקל והומר בביתו של הקב"ה, ובילקוט כתוב של הקב"ה, [מהו לאמר], פי' בענין נדבת הנשיאים עגלות צב וי"ב בקר בפ' נשא. [ובדבר], מקושר על לבקרים אצמית שבאר על מלאכת המשכן והנה כתיב שם פ' נשא ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם וגו' וקשהמה מה שייך לאמר אל קח מאתם, [לעבודת המשכן], פי' ולא היה מצורך אח"כ לעשות כל כך כי דבר מבהבר ומוגב מעצמו הוא, ומדעת עצמם שהביאו בלי שום אמירה וצווי, [לבקרים], פי' ודרוש לבקרים על שם שורים, [קורא עצמו דוד], פי' כמו מזמור לדוד, [ומלקה לה], פי' רבי אלכסנדרי אמר בענין התפלה קרא לעצמו עני כלומר שמושב הפלתו כדרך העני, ובא ר' ברכיה ומפרש ליה בלישנא לומר ידמה בתפלתו לעני וקאמר דהוא אתי ומי' בדרך העני שמאחר ומעכב התפלה מפני דוחקו לפרנסתו וזהו ומלקה פי' מאחר כפרש"י על ובטעמיך ה' ע"ש, וזה

שמבים

כענין שנאמר (בראשית ל) והיה העטופים. ואין יעטוף אלא תפלה שנאמר בהתעטף עלי נפשי. רבי מאיר ורבי יוסי חד מנהון אמר אימתי צריך אדם לתבוע צרכיו קודם שיתפלל שנאמר תפלה לעני אימתי כי יעטוף ואחרינא אמר תחלה הוא מתפלל ואחר כך יתבע צרכיו שנאמר (תהלים קמב) אשפוך לפניו שיחי ואחר כך צרתי לפני אגיד. ואין שיחה אלא תפלה שנאמר (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. אמר רבי זעירא בשם רב הונא הכל מודים שהוא תובע צרכיו בשומע תפלה שנא' שמעה תפלתי. אל תתן ה' מאויי רשע. אל תתן אכסיומא שלי בתוכה שלא תעלה ותעשה פירות. ושועתי אליך תבא. אל תסתר פניך ממני. הטה אלי אזנך אמר רבי יוחנן לכל השבט הזה של יהודה ניתנה. המתנה שנא' (דברים לג) שמע ה' קול יהודה. רבי חנינא אומר לביתו של דוד ניתנה רבי יהודה ברבי סימון אמר אין אדם אומר הטה אלא אם כן אחרים מקטריגין אותו. רבי לוי אמר אגיסטורין זה נתן משה ליהודה בשעת יציאתו מן העולם שנאמר (שם) וזאת ליהודה ויאמר:

כי כלו בעשן ימי. כהדין מצוצא דתננא. פנה אל תפלת הערער. רבי שמואל בר נחמני בשם רבי אבא אמר לא היה צריך לומר אלא פנה אל תפלת הערערים ולא בזה את תפלתם. אלא הערער ולא בזה את תפלתו. אלא תפלת הערער זה מנשה שערער ממעשים טובים. ולא בזה את תפלתם זה חזקיה ודוד שנא' (מ"ב יט) ויתפלל חזקיהו. אמר רבי אחא בשם רבי אלכסנדרי אשרי אדם שיש לו על מי להתלות. דבר אחר פנה אל תפלת הערער אמר רב יצחק כלפי דורות אמרו שאין להם לא נביא ולא כהן ולא בית המקדש שיכפר עליהם אלא עוד תפלה אחת שנשתייר להם שהם מתפללין בראש השנה ויום הכפורים ולא תבזה אותו מהם הוי ולא בזה את תפלתם. תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא וכי עדיין אומה עתידה להבראות שהוא אומר ועם נברא. אמר רבי יוסי ברבי שמעון זה דורו של מרדכי שנברא בריה חדשה ורבנן אמרי אלו הדורות שהן כמתים במעשיהם ובאין ומתפללין לפניך בראש השנה וביום הכפורים ואתה בורא אותן בריה חדשה ומה להם לעשות ליקח הדס ולולב ולהלל אותך שנאמר ועם נברא יהלל יה:

מזמור קג

לדוד ברכי נפשי את ה'. וש"ה (תהלים קלט) אודך על כי נוראות נפליתי ונפשי יודעת מאד. רבי אבדימי ברבי נחוניא אמר יש דבר רע לכבד ויפה לקנה. ויש דבר רע לקנה ויפה לכבד, עשרה דברים יש באדם. הקנה לקול. הוושט למזון. הכבד לכעס. הריאה לשתות. המרה לקנאה. הקיבה לשינה. המסס לטחון. הטחול לשחוק. הכליות יועצות. הלב גמר. לפיכך היה מקלס דוד ואומר אודך על כי נוראות נפליתי. לכך ברכי נפשי את ה'. דבר אחר ברכי נפשי. א"ר לוי בשם רבי הונא הצייר הזה צר איקונין הצייר מת וצורתו קיימת. אבל הקב"ה אינו כך. אלא יצר את האדם הזה האדם מת והוא חי וקיים לעולם ועד דבר אחר הצייר הזה אינו צר צורתו בבת אחת אלא מתחיל מראשו או מרגלו אבל הקב"ה אינו כן שנאמר (ירמיה י) יוצר הכל הוא מה שאין הצייר יכול לעשות כן. דבר אחר בשר ודם הוא אוכל וצורתו אינה אוכלת אבל דקב"ה אינו כן צורתו אוכלת והוא אינו אוכל שנא' (נחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך. ואתה מחיה את כלם. ד"א הצייר הזה צר צורה אינו יכול לצור בו נפש ומעים

פירוש מהרז"ו הכהן

שמבקשים כענין שנאמר והיה העטופים ללבן כענין בל אתי ומלקש שתרגומו של והעטיף הוא ללקישותא, או אולי דמיון העני הוא שמאריך מתחלה הרבה בתפלתו לבקש על עניו ובזה האופן קרא גם דוד את עצמו עני לענין התפלה ובזה ג"כ נכון דאתי ומלקש לה. פי' מאחר לה כלומר מאריך בה זמן רב כד' שמתאחר בה הרבה והומרו ואין יעטוף אלא תפלה וכו' לאמר כאמר היטב בכנגד התפלה קרא עצמו עני: [עלי נפשי וגו'], פי' וכיפא דקרא ותבא אליך תפלתי (יונה ב): [כי יעטוף], פי' כי יתעטף עליו נפשו על צרתו מקודם: [שומע תפלתי], פי' בברכת שומע תפלה כלומר מה שנגזרתי: [אכסיומא], פי' אכסיומא תוכחה ומוסר כנראה בערוך ערך כס הבליטי ומתורגמן ערך כס השני וביאור הדבר כי האי רשע דבר זה נגד מלכות אדום כדאיתא בפ"ק דמגלה (דף ו) זו גרממיא של אדום וכו' ומדרש המדרש הזה הפסוק הזה שהתפלל דוד ואמר אל תתן תוכחתו בתוכחה של מלכות זו להגנותי ולהוכיחני בה כמאמר כדי שלא תתגאה בכך שלא תעלה והעשה פירות והוא הפירוש של ירומו סלה כפרש"י במקומו ק"מ ע"ש, וקיצור בענין לגאון לומר כי מגד גליה אומה זו קרא עצמו עני כי במזמור הזה ידבר הרבה מזה כנראה מפסוקי הכתובים פקדתי וגו' הרחם לציון וגו' ועיין בכל המזמור בפנים וברש"י, ובעל אות אמת נשתומם ונשתתק בדבר זה: [מקטרגין אותו], פי' כגון אויבו אינה לדוד שבין לו מקטרגים מסביב תמיד: [אגיסטורין]. פי' הירויות זה שישמע הקב"ה תפלתו, ויותר נראה לי לפרשו מלשון אבטריא לגינת וכו' ועל זה זה נקט שמאמר כוונה ורצון לשון אבטריא השמיע קול בגינה כיון שהענין בשמיעת קול יהודה מדבר. ובמליץ הדבר בכך לומר כי מטבע זו של תפלה להיותה נשמעת בהתנת נתן ג"כ זאת ליהודה בשעת יציאת משה מן העולם כבתוב וזאת הברכה וגו' לפני מותו וגו' שמע ה' וגו': [מצוצא דתננא]. פי' מיגוי וכלי, דיוק: [בהתערער] פי' נתרוקן: [ויתפלל חזקיהו], פי' ודוד פשוט מבלי ראיה: [להתלות] פי' כאלו הבנים לסמוך על פי לא כו"ו בודאי: [את כלם], פי' באתה נותן לכולם מחיה ומזון ואתה הוא ה' לבדך כלומר שאתה אינך צריך לגאה:

ומעים אבל הקב"ה אינו כן צר את האדם הזה וצר בו נפש ובני מעים לכך דוד מקלס להקב"ה ברכי נפשי את ה'. א"ר יהושע בן לוי חמשה פעמים כתיב כאן ברכי נפשי כנגד חמשה חומשי תורה ואלו הן. ברכי נפשי את ה' וכל קרבי. ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו בכל מקומות ממשלתו. ברכי נפשי את ה'. ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה:

רבי יוחנן אמר כנגד חמשה עילמות שהוא רואה. אחד שרואה במעי אמו. ברכי נפשי את ה' וכל קרבי. ואחד כשהוא נולד. ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו. ומהו כל גמוליו. אמר רבי אבהו שעשה לו דדין במקום בינה. מאי טעמא רב אמר שלא יסתכל בערוה רב מתנה אמר שלא יינק ממקום הטנופת. ואחד כשהוא יוצא לאויר העולם והולך לכאן ולכאן שנא' בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי. ואחד כשהוא מסתלק מן העולם שרואה את השכינה. ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד. ואחד לעתיד לבא. יתמו חטאים מן הארץ לפיכך ברכי נפשי את ה':

דבר אחר ברכי נפשו את ה'. למה מקלס דוד להקב"ה בנפש. אמר מה הנפש ממלאה את הגוף כך הקב"ה מלא את עולמו. ומה הנפש סובלת את הגוף כך הקב"ה סובל את העולם. ומה הנפש יחידה בגוף כך הקב"ה יחיד בעולמו. ומה הנפש אינה אוכלת ואינה שותה כך הקב"ה אינו אוכל ואינו שותה. ומה הנפש טהורה כך הקב"ה טהור שהוא למעלה מעולמו. ומה הנפש רואה ואינה נראית כך הקב"ה רואה ואינו נראה. אמר דוד תבא הנפש שיש בה כל המדות הללו ותהלל להקב"ה שיש בו כל המדות הללו. ד"א ברכי נפשי את ה' מה הנפש הזאת אין א"ם יודע אי זהו מקומה ובאיזה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת אי זהו מקומו שאפילו חיות הקדש שהן טעונות בכסא הכבוד אינן יודעות אי זהו מקומו ובאיזה מקום הוא נתון. ומה הן אומרים (יחזקאל ג) ברוך כבוד ה' ממקומו. מעשה באדם אחד שאמר לרבן גמליאל באיזה מקום הוא נתון אמר לו איני יודע. אמר לו וזו היא תפלתכם והכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין אי זהו מקומו. א"ל שאלת דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה. הריני שואל ממך דבר אחד שהוא נתון אצלך ביום ובלילה ואמור לי באיזה מקום הוא נתון. א"ל מי הוא זה אמר לו זה הנפש שנתונה אצלך אמור לי באיזה מקום היא נתונה, אמר לו איני יודע. אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא מה זאת שנתונה אצלך אין אתה יודע מקומה ואתה אומר לי דבר שהוא רחוק ממני מהלך חמש מאות שנה. אמר לו אם כן יפה הם עושין שמשתחוין למעשה ידיהן שהם מביטים בו בכל שעה אמר לו מעשה ידיכם אתם רואים אותם והם אינם רואים אתכם. והקב"ה רואה למעשה ידיו ומעשה ידיו אינן רואין אותו שנא' (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי. תדע לך שבן יחזקאל כשראה דמותו נשמטה נפשו ממנו הדא הוא דכתיב (יחזקאל א) ואראה ואפול על פני:

ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו. אמר ר' אבא בר כהנא אם יטול אדם פונדא אחת ופיה למטה המעות נופלות. והאשה הזאת פיה למטה ומהלכת על שתי רגליה הולד שמור במעיה ואינו נופל כאדם שנתון (בספינה) בתוך הים. הבהמה הזאת שהיא מהלכת על ד' ולדה נתון במעיה שמור בתוכה ואשה הולכת על שתים ואעפ"כ הולד שמור הוי ואל תשכחי כל גמוליו. אמר רבי סימון האשה הזאת עשויה פוקין פוקין שאם היה נותר בה שעה אחת היתה מהה לכך אל תשכחי כל גמוליו. הסולח לכל עוניכי. רבי ינאי היה לבוש תפלין בתר בישיה תלתא יומין דאמר מר תפלין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים ולמה נקרא בעל כנפים לפי שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שכל המניח תפלין יפצעו את מוחו והיה אלישע מניח תפלין ראהו קוזדור אחד מיד נטלן בידו ורץ מפניו רץ אחריו והגיעו אמר לו מה בידך אמר כנפי יונה ונעשה לו נס ונמצאו כנפי יונה. לפיכך קוראין אותו אלישע בעל כנפים. וכיון שאדם עומד מחוליו גופו נקי ואחר שלשה ימים היה מניח אותן. רבי יוחנן היה לבוש תפילין בכל יום ויום כדי שיאמר הסולח לכל עוניכי המשביע בטוב עדיך:

רבי יוחנן פתר קריה בסיני בשעה שקבלו ישראל את התורה ירדו ששים רבוא של מלאכי שרת

פירוש מהרז"ו הכהן

[ממקומו], פי' מזה שאמר במה שאינם יודעים את מקומו בשהם אומרים ברוך כבודו ממקומו כל שכן שהוא: [חמש מאות שנה], בילקוט יש ג"א ות"ק שנה וכוא מרחק בשעה רקיעים כל אחד מהלך ת"ק ואף גם לא נזכר עדיין מרחק האופנים בנתיים: [פונדא], פי' בל"א בייטל גארטל: [כל גמוליו], עיין בתוספת רבה: [בתר בישיה], אחר שעמד מחוליו היה לובשן ג' ימים בתמידות וכי זמן כזה אחר חוליו גופו נקי: [קוזדור], פי' בנ"א אחד מן הנלוים של מלך: [בטוב עדיך], פי' בסתפק הם השדי והפאר ישביעם הש"י בטוב שיהיו עליו נכון ואף אם לעצמים לא יהיה לו כ"כ. גוף נקי הלא הוא ית' הסולח לכל עוניכי לכן היה

השרת ותנו עטרות בראש כל אחד . רבי אבא בר כהנא בשם רבי יותנן מאה ועשרים רבוא ירדו ואחד היה נותן עטרה בראשו ואחד חוגרו זין . רבי יותנן אמר הלבישן פורפיות שנאמר (יחזקאל טז) ואלבישך רקמה · רבי הונא דצפורי אמר זוניראות תגרן שנאמר (שם) ואחבשך בשש. רבי שמעון בן יוחאי אומר כלי זיין נתן להם ושם המפורש כתוב עליו הוי המשביע בטוב עדיך . רבי יוד׳ פתר ליה באיוב (איוב לח) אזור נא כגבר חלציך כאדם שיושב באשפה ומנער את עצמו . כך איוב ניער עצמו מן היסורין ונתחדש הוי המשביע בטוב עדיך . עושה צדקות ה׳ · ר׳ יצחק אמר הכל ברבוי . הצדקות ברבוי . עושה צדקות ה׳ . וסליחה ברבוי (ישעיה נה) ואל אלהינו כי ירבה לסלוח . הפדות ברבוי (תהלים קל) והרבה עמו פדות , רבי שמואל בר נחמן אומר אף הישועה שנאמר (שם סח) האל לנו אל למושעות :

יודיע דרכיו למשה . אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך . אמר לו הקב״ה משה דרכי אתה מבקש לידע חייך שאני מודיעך הוי יודיע דרכיו למשה . ולבני ישראל עלילותיו לא כשם שנאמר (דברים כב) ושם לה עלילות דברים . אמר רבי שמואל בר נחמן מאריך רוחו עם הרשעים ונותן להם שכר מיעוט מעשים טובים שעשו בעולם הזה כדי לאבדם ומאריך רוחו עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעולם הזה וחוזר ונותן להם שלוה . רבי אבא בשם רבי תנחום אמר מאריך רוחו התחיל לגבות גובה . לא לנצח יריב ולא לעולם יטור . לא כבר עשיתי מריבה ונצחתי והפסדתי אותם . עם דור המבול עשיתי מריבה ועם הסדומיים וכן עם אנשי דור הפלגה ונצחתי אותם והפסדתי אותם ובשעה שנצח אותי משה נשתברתי בעולמי הוי כי לא לעולם אריב . כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו א״ר ירמיה לא לימא איניש רחמנא ירחיקנא מן חטאה אלא ירחק חטאה מינן שנאמר הרחיק ממנו את פשעינו :

כרחם אב על בנים . תני ר׳ חייא כרחמן שבאבות מי הוא זה אמר רבי יהודה בר׳ סימון זה אברהם שכן הוא אומר להקב״ה כשהיה מבקש על סדום (בראשית יח) האף תספה צדיק עם רשע . רבי ברכיה אמר כאבינו יעקב שכן כתיב (שם לג) והוא עבר לפניהם אמר מוטב לי שיפגע בי ולא שיפגע בבני הוי כרחם אב על בנים . כי הוא ידע יצרנו תני ר׳ חייא אוילה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה . כי רוח עברה בו ואיננו הדא אמרה לית מתין חיין . אלא זה יצר הרע שהוא הולך עמו ולא בא עמו . וכן הוא אומר (תהלים עח) · כי רוח הולך ולא ישוב . ולא יכירנו עוד מקומו זה יצה״ר . הסד ה׳ מעולם ועד עולם . אמר רבי יוחנן החסד מן העולם ועד העולם אבל הצדקה עד שלשה דורות שנאמר וצדקתו לבני בנים :

ולזוכרי פקודיו . אמר רבי תנחומא משל לאלמנה אחת שהיה לה בן . כל זמן שלא נשא אשה היה נזקק לה כיון שנשא אשה אמרה ליה אימיה ידענא אנא לית את מזדקק לי כמה דהוית לקדמאי אלא הוה דכיר לי . כך כל השנים שהיו ישראל במדבר היה המן יורד להם והבאר עולה להם . לשומרי בריתו . שהיו זוקקים להם והיו יכולין להיות שוטרין את התורה ויגעים בה אבל עכשיו שאדם מזדקק לפרנסתו ולזוכרי פקודיו .

ה׳ בשמים הכין כסאו . רבי ברכיה בשם רבי אבין אמר את מוצא ארבע גיותנין בעולם ולפי שהן גאין הקב״ה מתגאה עליהן . כיצד בחיות אין גיותן מן הארי ובבהמות מן השור ובעופות מן הנשר וגיותן מן הכל אדם שהוא שליט בכולם שנאמר (בראשית א) ורדו בדגת הים . מה עשה הקב״ה נתן כל הגיותנים הללו תחת כסא כבודו שנאמר (יחזקאל א) ודמות פניהם פני אדם אמר הקב״ה הואיל והם גאים אני מתגאה עליהם שנאמר (שמות טו) כי גאה גאה שהוא מתגאה על כל הגאים הוי ומלכותו בכל משלה :

ברכו ה׳ מלאכיו . במה הכתוב מדבר אם בעליונים הרי כבר נאמר כל צבאיו אינו מדבר אלא בתחתונים . ומנין שנקראו התחתונים מלאכים שנאמר (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו

פירוש מהר״י הכהן

נוכבן בכל יום ולא קיים תושב : [כל אחד] , פי׳ לכל אחד מישראל מלאך אחד וגו׳ אבא שני מלאכים לכל אחד מישראל : [ר׳ יותנן] . בילקוט יש ר׳ כימן : [זוניאיות] , פי׳ אזורין : [ומנער] , פי׳ כפי׳ רש״י בס רמז לו ונתעורר מחליו ויסוריו , ואולי פירשו אזור מלבון שאש זרה כלאם : [עלילות דברים] . פי׳ רק ולבני ישראל עלילותיו הוא לטובה שמודיע להם פעולותיו ומדותיו מה הוא רחום וכו׳ וכיוצא בזה . והוא הוא קבור אמר רבי שמואל בר נחמן מאריך רוחו וכו׳ נגרס ולומר כי האי עלילותיו דהכא נ״ל מדותיו כאלה ידבר : [לעולם אריב] , פי׳ כשמתפלל עם ישראל בכל שחטאו ונתרציתי לו הייתי נשבר שלא אבדתי אם ברואי ולא קלקלתי והפסדתי אותם : [הרחיק ממנו] , פי׳ כי תפלה זו מעולה יותר ויותר שלא תבא החטא לידינו כלל כי באומרו ירחיק לומנו מן החטא א״כ בהכרח כבר החטא מצויה ובאה לידינו וקשה לפרוש : [עם רשע] . פי׳ והיפה דברים קבים כלפי מעלה כדי להצילם : [מעיד עליה] . פי׳ שהוא ית׳ מעיד יצר לב האדם רע וגו׳ שזהו כי הוא ידע יצרנו : [היין] . פי׳ בקמיה : [שלא נשא אשה] . פי׳ ואינו עמוס בתלאות עצמו כדי שהוא פנוי לעשות צרכי אמו , ומשנשא וטריד בצרכי עצמו [illegible] לאומנת

יוציאני ממצרים וכי מלאך היה והלא משה היה אלא שנקראו הנביאים מלאכים וכן הוא אומר (חגי א) ויען חגי המלאך . אמר רבי יהודה ברבי סימון (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל זה פנחס . ורבנן אמרי אשתו של מנוח מה היתה אומרת לו (שופטים יג) הנה איש אלהים בא אלי ומראהו כמלאך האלהים נורא מאד כסבורה בו שהוא נביא ואינו אלא מלאך הוי על כרחך אתה למד שהנביאים נקראו מלאכים . רבי הונא בשם רבי אחא פותרו בסיני גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו שהקדימו עשייה לשמיעה שנאמר (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. רבי יצחק אמר מדבר בשומרי שביעית . בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד ליום אחר לשבת אחד או לחדש אחד שמא לשנה וישראל לשבע שנים . רבי תנחום בר חנילאי אומר גבורי כח זה משה שאין גבור כח כמשה שישראל עמדו לפני הר סיני ולא יכלו לשמוע קול הדבור שנאמר (דברים ה) אם יוספים אנחנו . וכתיב (שם) קרב אתה ושמע מה שלא יכלו ששים רבוא לשמוע שמע משה לעצמו וקרא לו הדבור שנא' (ויקרא א) ויקרא אל משה ולא ניזוק ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת שהם אינן יכולים לשמוע קולו אלא עומדים ומזדעזעים ונבהלים והצדיקים יכולים לשמוע קולו שנאמר (יואל ב) וה' נתן קולו לפני חילו . כי רב מאד מחנהו. אלו המלאכים שנאמר (בראשית לב) מחנה אלהים זה . וכתיב (דניאל ז) ואלף אלפין ישמשוני' ומי יכול לשמוע קולו כי עצום עושה דברו שהוא גדול ממלאכי השרת ומי הוא זה משה ששמע קול הדבור שנאמר ויקרא אל משה הוי גבורי כח זה משה :

מזמור קד

ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת . מלך בשר ודם אין לובשין את לבושו . אבל הקב"ה בני אדם לובשין את לבושו שנאמר הוד והדר תשוה עליו . וזהו שאמר הכתוב (דה"א כט) לך ה' הגדולה והגבורה וגו' והמתנשא לכל לראש . אמר רב הונא מהו מתנשא לכל לראש את מוצא הכל מקלסין להקב"ה שנאמר (תהלים קיג) מהולל שם ה' ואין קילוס גדול להקב"ה אלא קילוסין של ישראל שנא' (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. תדע לך שכן כתיב למעלה ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. גבורי כח לשמוע בקולו לעשות את דברו היה צ"ל שכה שאדם שומע הוא עושה למה כתיב כן אלא בישראל הכתוב מדבר שעמדו בסיני והקדימו עשייה לשמיעה שנאמר (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע . משמקלסין ישראל מקלסין המלאכים אחריהם מה כתיב אחריו ברכו ה' כל צבאיו אלו המלאכים כענין שנאמר (ישעיה כד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום הוי המתנשא לכל לראש ואין ראש אלא ישראל שנאמר (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל ואומר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו. דבר אחר לכל לראש אמר רבי סימון ראש אתה לכל הקילוסין שקלסו אותך . ומרומם על כל ברכה ותהלה שנאמר (תהלים קו) מי ימלל גבורות ה' מי יכול לספר שבחו של הקב"ה . ואם ביקש אדם לומר שבחו של הקב"ה מתבלע. שכן אליהוא אומר (איוב לז) היסופר לו כי אדבר . תדע לך שכן הוא משאמר דוד מאה וארבעים והמשה מזמורים קילס להקב"ה שנאמר (תהלים קמה) תהלת ה' ידבר פי סוף כל הדברים קלסו ברמ"ח איברים שיש בו באדם שנאמר (שם לה) כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך . לא הניח אבר שלא קילס בו להקב"ה אמר להם מה אתם סבורים מפני שקלסתי להקב"ה בכל הדברים האלה שמא נגעתי באחת מרובי רבבות של שבחיו עכשיו אני בראש הקילוסין (שם קמה) תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך . א"ר אף כשיעשה פיהם של צדיקים לעתיד לבא כמעין נובע שאינו פוסק שבחו של הקב"ה תאמר שהם יגעים לאו אלא זכר רב טובך יאמרו אין כתיב כאן אלא יביעו שהם נובעים במעין הוי לכל לראש אף דוד כך אמר ה' אלהי גדלת מאד :

ד"א ברכי נפשי את ה' זש"ה (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמך . את מוצא כל דבר ודבר מלאך ממונה עליו אם זכה אדם מלאכי השרת נמסרין לו אם מתחייב אדם מלאכי חבלים נמסרים לו הוי יצו ה' אתך את הברכה . ואם הפרשת מעשרותיך בשדה ברכתי אותך ברוך

פירוש מהרז"ו הכהן

למרת ידעתי שאין אתה פתי לעכוק בעסקי כמקדש לפחות זכרני כן מתהלה לבומרי בריתו ולהר כן לפחות לזכרי : [בשומרי שביעית] , פי' שאין לך גבורי כח כזה ברואה בדהו נורה בני זרע וכובב רוהו ובותק : [לשבע שנים] . פי' בכל ז' שנים עושים מלוה שנה שלימה : [תדע לך] . פי' בקילוסו גדול לו יתברך בברי כתיב התלה ברכו ה' מלאכיו גבורי כח וגו' דמיירי בישראל כדמוכיח והזיל , ואח"כ מקלסין המלאכים הרי לך כי בל ישראל גדול אלו ית' : [ראש לכל] . פי' מהולל יותר ויותר אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים למעלה ראש מכל הקילוסין : [סוף כל הדברים] . פי' דרך כלל תהלת ה' וגו' : [ארוממך] . פי'

(שם) ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. אמר רבי זעירא אפילו שיתתן של ישראל תורה היא משל הדיוט אומר יהא אלין לוויתך. א"ר מאיר ומי גדול הנושא או הנישא הוי אומר הנישא גדול מן הנושא. ומי גדול השומר או הנשמר הוי אומר הנשמר למה שאלולי שיש בו מעשים טובים לא היה נשא ונשמר שנא' (תהלים לא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך הוי אם זכית מלאכי שלום משמרין אותך ואין נגע בך דבר רע שנאמר (שם) לא תאונה אליך רעה. כיון שראה דוד שכך הברכה יפה ברך להקב"ה בנפשו ובגופו שנא' ברכי נפשי את ה':

דבר אחר ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד. א"ר ברכיה בשם ר' אליעזר ור' יהושע עד שלא בראת עולמך היית גדול בעולם ומשבראת עולמך נתגדלת עד מאד. עד שלא קילסו אותך הנביאים גדול היית ומשקלסו אותך נתגדלת עד מאד. ר' שמעון בן יהוצדק שאל את ר' שמואל בר נחמן ואמר לו כיצד. ברא הקב"ה את האורה אמר לו נתעטף בטלית לבנה והבהיק את העולם באורו. הוה קאמר ליה בלחישה אמר לו ולאו מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה. אמר לו כשם שקבלתיה בלחישה כך אמרתי לך בלחישה. א"ר ברכיה אילולא דשבעי' לרבי יצחק דדרשה ברבים לא אמריתיה ברבים ומהיכן הביא הקב"ה את האורה א"ר ברכיה בשם ר' יצחק מבית המקדש הביאו שנא' (יחזקאל מג) הנה כבוד יי' בא מדרך הקדים והארץ האירה מכבודו. דבר אחר הוד והדר לבשת בשר ודם אם גבור אינו נאה ואם נאה אינו גבור אבל הקב"ה אינו כן שני דברים הללו יש לו ההוד וההדר ונתן הוד למשה שנא' (במדבר כז) ונתת מהודך עליו וההדר נתן ליהושע שנא' (שם לג) בכור שורו הדר לו. ונתן את ההוד לשלמה שנא' (דה"א כט) ויתן עליו הוד מלכות. אמר הקב"ה לעתיד לבא אני נותן את שניהם למלך המשיח שנאמר (תהלים כא) כי תקדמנו ברכות טוב. מה כתיב אחריו הוד והדר תשוה עליו. ולא למלך המשיח בלבד הוא נותן אלא לכל מי שהוא יגע בתורה שנאמר (תהלים קיא) גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם. ואין מעשי אלא הלוחות שנאמר (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה ומה שכרו (תהלים קיא) הוד והדר פעלו הוי הוד והדר לשבת:

עוטה אור כשלמה. המקרה במים עליותיו אמר רבי פנחס בשם רבי לוי השמים הללו של נתר הן או של בורית ואין אתה יודע ממה הן וממה שנאמר המקרה במים עליותיו הוי אומר של מים הן. השם עבים רכובו בשני עבים בא הקב"ה עם ישראל אחד בסיני ואחד במצרים. אחד בסיני שנאמר (שמות יט) הנני בא אליך בעב הענן. ואחד במצרים שנאמר (ישעיה יט) הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים. המהלך על כנפי רוח עושה מלאכיו רוחות. ר' יוחנן אמר בשני נבראו המלאכים וכו' במזמור של מעלה. אמר ר' איבו משל למלך שמלך תחלה וכו' במזמור צ"ב:

תהום כלבוש כסיתו רבי יהודה ורבי נחמיה שאלו הארץ על מה היא עומדת על המים שנא' (תהלים קלו) לרוקע הארץ על המים והמים על ההרים שנא' על ההרים יעמדו מים. וכתיב יעלו הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם. זה אוקינוס. גבול שמת בל יעבורון. המשלח מעינים בנחלים. עליהם עוף השמים ישכון רבי ישמעאל ורבי עקיבא, רבי עקיבא אומר אלו מלאכי השרת אמר לו רבי ישמעאל עקיבא כלה מדברותיך ולך אל נגעים ואהלות. רבי ישמעאל אומר זה עוף ששוכן על האילנות שקילוסו של הקב"ה מהם שנא' מבין עפאים יתנו קול. אמר רבי יודן במה דאת אמר (דניאל ד) ועפיה שפיר. ושמואל אמר על שלשה

דברים

פירוש מהרז"ו הכהן

כמתחיל עשה לקלס מתחלה כדכתיב ארוממך: [כלאחך]. פי' זהו כאחמיך: [אליך לוויתך], פי' אליך מבור לוייתך בן אלוי מי שיהלוה עמך, כי הכל לפי מעשיך אם יתחברו אליך פחותים או הטובים על דרך מעשיך יקרבון וכו', וקיבול הדבר אדלעיל אם זכה אדם מלאכי השרת נמסרין לו ללוותו אם מתחייב מלאכי חבלה נמסרין לו ללוותו: [האירה מכבודו], פי' והענין יחזקאל ב' הכל בבית המקדש ידבר כמבואר בההוא, וכהש"י וכילקוט מסיים בה ואין כבוד אלא בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: [ההוד וההדר], פי' ההוד הוא הגבורה כדכתיב חגור חרבך על ירך גבור הודך, ואף שהודך נמי כתיב שם ע"כ ענין אחר לעצמו הוא שהרי הפסוק שלאחריו הודך ומתחיל בו ענין אחר והדרך צלח רכב וגו' וכתיב שם תתן לאחרים הודך וסמיך ליה פן ישבעו זרים כחך, גם עיקר הענין שם במשלי ידבר בתתן לנשים חילך, וכן הקונקורדנציה העלה הוד מה שפירושו כח או כלול עכ"ל: [הוד והדר], פי' שכן כתוב אלו: [במים עליותיו], פי' שמפרש בי"ת במים בי"ת הכלי, כלומר עם מים, שהקירוי הוא בעצמו מים: [מלמעלה], פי' במזמור כ"ד: [יסדת להם], פי' והוא רוצה לומר כדלעיל וע"ש, [מהם], פי' מהאילנות והוא שאמר ר' יודן כסמוך שאינו יודע מה הוא הקול שיתנו מבין הענפים דהיינו מתוך האילן שבנתים שאינו קול הקנים ועירוב הענין מאין יצא הקול, ומהו, וכן התוקע יחד בארץ ונשמע קול ממקום אחר בלבון אבכנו ואי"דר ש"ל לא ידע מהו ומאין הוא וכן ברילא ההוא נשמע קולו נמכרו וקרבו כידוע לא ידע מהו הקול ומאין יצא כי אף שיתמעו הקרבים ברילהו הקול מנין נשמע כהיגעו ואיבותו שמעין אותו: [ועפיה שפיר], מביא ראיה שעפאים הוא

ענפי

דברים אנו עומדים ואיני יודע מהו. התוקע יחד בארץ ונשמע ממקום אחר. וקולו של סוס כשהוא רץ ומרתיה. ומבין עפאים יתנו קול:

דבר אחר עליהם עוף השמים ישכון. אלו אומות העולם שהן מתכנסין על ישראל ומשעבדין בהן כדי להרחיק אותן מן הקב"ה אף על פי כן אינן מניחין אותו שנא׳ מבין עפאים יתנו קול ומיחדים אותו בכל יום שתי פעמים ואומרים (דברים ו) שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. מצמח חציר. רבי יעקב בר אחא ורבי נחמיה ורבנן. ר׳ נחמיה אומר ראה לשון שהתקינו חכמים בברכת המוציא לחם מן הארץ שהוא מוציא הלחם מן הארץ. ורבנן אמרי שהוא עתיד הוציא גלוסקאות מן הארץ שנא׳ (תהלים עב) יהי פיסת בר בארץ ולחם לבב אנוש יסעד. א״ר יצחק בשלשה מקומות מצינו שהלחם סועד באברהם כתיב (בראשית יח) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם וכתיב (שופטים יט) סעד לבך פת לחם. וכן לחם לבב אנוש יסעד:

שבעו עצי ה׳. ישבעו מימיהם ישבעו ימיהם ישבעון מטעתן. ארזי לבנון. אמר ר׳ חנינא לא היו ארזים ראוים להבראות ולמה נבראו בשביל כבוד מקום שנא׳ ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון אין לבנון אלא בית המקדש שנא׳ (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון. אר״ש בן לקיש לא היה זהב ראוי להבראות ולמה נברא בשביל בית המקדש שנאמר (שמות לה) כל הזהב העשוי למלאכה וכן הוא אומר (בראשית ב) וזהב הארץ ההיא טוב ואין טוב אלא בית המקדש שנא׳ (דברים ג) ההר הטוב. אשר שם צפרים יקננו. רבי הונא בר פפא ורבי יהודה בשם רבי סימון חד אמר למה נקרא שמה הסידה שהיא נרמסת תחת חברותיה וחד אמר שהיא חבה על שכיניה רבי יהודה ברבי סימון אמר אינו מדבר אלא בשבטו של לוי שנא׳ (שם לג) תומיך ואוריך לאיש חסידיך. הרים הגבוהים ליעלים. אמר רבי יודן לא ברא הקב"ה את עולמו אלא בזכות אברהם שנא׳ (בראשית ב) השמים והארץ בהבראם. הן הן האותיות של אברהם. אמר רבי יודן ואם תמה אתה על זה ראה מה כתיב הרים הגבוהים ליעלים מה אם הרים הגבוהים לא נבראו אלא בשביל היעלים על אחת כמה וכמה שנברא העולם בזכות אברהם:

עשה ירח למועדים אמר ר׳ שילא דכפר תמרתא בשם רבי יוחנן אין מונין ללבנה אלא משקיעת החמה הוי עשה ירח למועדים הכפירים שואגים לטרף אלו האומות שהם כופרים בהקב"ה שואגים לטרוף את ישראל. תזרח השמש יאספון. כשתזרח שמשו של מלך המשיח יאספון העכו״ם ולהיכן אל מעונותם ירבצון זה גיהנם. יצא אדם לפעלו. יצאו ישראל לקבל פעולתן מן הקב"ה שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. ולעבודתו עדי ערב. מי שהשלים עבודתו עד ערב. דבר אחר ולעבודתו עדי ערב אמר רבי אבהו בשם רישלקיש מכאן אמרו חכמים שתהא היציאה של בעל הבית והכניסה משל פועל שצריך הפועל שתזרח לו השמש בשדה במלאכתו וצריך בעל הבית שתהא משקיע הפועל להיות בביתו:

מה

פירוש מהרז״ו הכהן

עלפי אילות: [ממקום אחר], עיין בזוה״ק פ׳ שלח לך דף קס״ט כן כתב באות אמת, ולא נמצא אצלנו לא סימן הדף בזה ולא נלב הדבר הזה כלל בשלח לך, רק שכן פ׳ ע״ד איתא התם תא חזי תלת קלין דלא אתאבידו לעלמין וכו׳ וגם מבואר מזו כאן התוקע יחד וכו׳ אבל היה שמואל נגך בו, ולהיות כי המאמר כלו שם אינו מבואר הרבה גם חסר בו קצת ראיתי להביאו הנה מבואר בלשון הקדש כדי שיתבאר ג״כ מתוכו מה שהוא ענין לכאן והמאמר נאמר לרשב״י פתח ואמר בא וראה שלשה קולות הם שאינן נאבדים לעולם, הון קולות תורה ותפלה שהם עולים למעלה ובוקעים את הרקיעים אבל קולות אחרים יש שאינן נאבדים והם שלשה, קול יולדת בשעה שהיא על המשבר אותו קול מבוטש מסוף העולם ועד סופו, וקול בן אדם בשעת יציאת נשמה גם הוא הולך מסוף העולם ועד סופו, וקול נחש כשנקצצו רגליו בתחלת בריאת עולם ואותו קול גם הוא מבוטש מסוף העולם עד סופו, מי הגיד קדוש כמה גדולים ויקרים קולות אלו, ולהיכן הם הולכים ובריין אלו הקולות כונן של לצד כן והולכין ובוטשין באויר והולכין מסוף העולם עד סופו ונכנסין לתוך נקיקי ומחילות הארץ ונסתרים שם, ובשיתן אדם קולו נלעיק ר״ל בשעה הן כיוצא בזה הם מתעוררים ובאים אלא קול זה, פי׳ שזהו ענין ווידו״ר פ״ל הנ״ל, שוב אמרו קול הנחש לא יתעורר אל קול האדם הנזכר, ואלא איך יתעורר הוא, כהכלה בשמכה אדם הכלה ר״ל היקוע עלים בשער או לתקוע עם בלחן המוכר כאן התוקע יחד וכו׳ אזי מתעורר קול הנחש שהוא נמסר לקול הכלה זו ולא לקול אחר זולתו מאלו שלשה, כי קול מתעורר לקול אבל דוקא מין למינו, ולכן בר״ה קול השופר מעורר קול שופר העליון מין אל מינו הולך, הדק הנשה השל לרעה לאות ולשכלה לכן ג״כ לא יתעורר כי אם לקול הכלה כקול זה ממש, וכוד זה הוא נסתר ונעלם, א״ר שמעון ודאי זה הדבר דבר כהוס הוא עכ״ל, הנה יש לך לעמוד על הצריך לך עד כאן: [שהוא מוציא], פי׳ בלשון תיקנו לשון הזה המוציא מפני שפירוש פסוק זה הוא ג״כ כך להוציא לחם וגו׳ על ענין הגאולה שהוא מוציא יום יום מן הארץ כענין מצמיח חציר לבהמה ועשב וגו׳ שהוא על הזה יום יום דומיא נמי להוציא לחם וגו׳ ורבנן אמרי היינו ענין לברכת המוציא והיינו דומיא רק הלוי להוציא לשון עתיד הוא על העתיד: [מטעתן], הכריה אלו פירש הרב הגדול הרמב״ן בפ׳ בראשית בדבור ויטע ה׳ אלהים גן בעדן בכותו: [ונרמסת]. פי׳ שמובכת נפשה לביות נחונית למיתה מהכרותיה כנודע שמין עוף זה הנין ביציהם מיתות וממיתין את אבר עיות ונתחייב בדיניהם ואמרו הנה על שביניה הוא הענין בפי׳ בג׳ רש״י בג׳ שאיני שחולקת מזוגותים עם חברותיה [אדם אתם], פי׳ בדי שנקראו ישראל אדם: [במלאכתו], פי׳ יבשים הרבה ננלא לבדה למלאכתו ובערב יקדים לשבוק קיר.

מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית. כגון אריא ואנקתא וכלבא הוו קיימא בעא אריא למיזק כלבא והוי חמי אנקקתא וצרי ליה מיניה דהוא סעדא דאריא וכלבא סעדא דאנקתא ולא הוו מזקי אהדדי התחיל רבי עקיבא רואה ואומר מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית. כשהיה רבי עקיבא מגיע למקרא זה הים גדול ורחב ידים אמר יש בריות גדלות בים ויש בריות גדלות ביבשה. אם עולות אלו שבים אל היבשה ואלו שביבשה לים מתות מקום חיותן של אלו מיתתן של אלו הוי מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית. ד"א זה הים גדול מדבר במלכות רביעית שהיא שולטת בעולם. שם רמש ואין מספר. אין מספר לגזרות שמכתיבין עלינו. חיות קטנות עם גדולות דוכסין ואפרכין ואיסטרטוקולין. שם אניות יהלכון אלו האוניות שהם עושין לישראל שהן מכתיבין עליהם בכל יום. לויתן זה יצרת. שכל מי שמתלוה עמהן עתיד להעשות שחוק עמהם לעתיד לבא:

ד"א מדבר בתורה. (איוב ד) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. שם רמז אלו המסכתות דבר קפרא ור' חיא ודרב ודרבנן בבלאי. חיות קטנות עם גדולות. אלו התלמידים הקטנים עם הגדולים שמחדדין זה את זה. שם אניות יהלכון אלו בני התורה זה אומר טהור וזה אומר דבר מנהגין עלמא, לויתן זה. כל מי שמתלוה עמהן עתיד הקב"ה לשחק עמהן לעתיד לבא. דבר אחר זה הים גדול מדבר בשאול. שם רמש ואין מספר אלו המתים. חיות קטנות עם גדולות (איוב ג) קטן וגדול שם הוא. שם אניות יהלכון (קהלת יב) כי הולך האדם אל בית עולמו. לויתן וגו'. זה טובוי מן הדא מלויתא. כלם אליך ישברון. שעיניהם תלויות להחה"מ תשלח רוחך יבראון. באותה השעה יאמרו לשם שירה יהי כבוד ה' לעולם. ותדע לך שאינו מדבר אלא בתחיית המתים שבתחיית המתים כתיב (ישעיה מב) ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו. ישימו לה' כבוד. מה כבוד שאומר להלן תחה"מ, אף כבוד שנאמר כאן תחיית המתים. באותה השעה הן אומרים שירה הדא הוא דכתיב (תהלים צו) שירו לה' שיר חדש. דבר אחר זה הים גדול מדבר בים. שם אניות יהלכון אמר ר' יצחק בר מוריון אילולי שכתיב (ישעיה מג) הנותן בים דרך. מי שהוא בים מיד היה מת:

תסתיר פניך יבהלון. רבי ורבי נתן רבי אמר אילולי אילו של הקב"ה שהוא נותן ומגין על האדם הזה היו הורגין אותו המזיקין שנאמר (שם מ) בורא ניב שפתים שלום שלום. תשלח רוחך יבראון אימתי כשתחדש פני אדמה אותה שעה יהי כבוד ה' לעולם. אמר רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר הקב"ה אני לא שמחתי בעולמי והעכו"ם שמחים וכו' במזמור ע"ג. המביט לארץ ותרעד. אליהו ז"ל שאל לרבי נהוראי אמר מפני מה הזועות באות. אמר לו מפני המעשרות שאין מוציאין כתקנן. אמר לו אליהו ז"ל נראין הדברים כדבריך אמר אינו כן אלא כשהקב"ה מביט ורואה בעכו"ם ובתי קרקסיאות יושבין ובהמ"ק חרב הוא מביט בעולמו מבקש להחריבו שנאמר (עמוס א) ה' מציון ישאג. הוי המביט לארץ ותרעד. רבי אחא אמר בגון משכב זכור. אומר לו הקב"ה אתה הרתעת איבריך במקום שאינו ראוי לך אף אני מזעזע את העולם בעבורך הוי המביט לארץ ותרעד. אמר רבי שמואל בר נחמן כל מקום שנא' רעש אינו אלא הפסק מלכות ואי זהו בית אב שלהם (ירמיה נא) ותרעש הארץ. מה כתיב בתריה כי קמה על בבל מחשבות ה'. אשירה לה' בחיי. רבי ינאי ורבי יהודה בר' שמעון הד מהן אמר אילו אדם נתון תחת צורו של דלת כדי להנצל מן המיתה אינו ניצל. ואחרינא אמר אילו נתון לשונו תחת צירו של דלת כדי להנצל מן שאול אינו ניצל. הוי אשירה לה' בחיי:

יתמו

פירוש מהרז"ו הכהן

בקימא: [ואנקתא]. מין חיה או שרץ ועיין בתרגומן בערך אנקה: [אריא למיזק כלבא]. פי' האריה רצה להזיק את הכלב והיה האנקתא רואה זה ונתיירא מן הארי ויצר לו מאוד מפני שהוא הוא מאכל וטרף לארי בלאו הכי והכלב הוא מאכל ומזון לא נקפא ועם כל זה לא הזיקו זה את זה כלל: [ואיסטרטוקולין]. כמו איסטרטיגין בלשון אשכנז השנלינן: [שאוגיות]. פי' בריות: [שמתלוה עמהן]. פי' שמתחבר ומתלוה עם האומות: [מני ים] פי' הרי לך שנקראת ים בכן גם זה הים הגדול וגו' כה ידבר: [דמנהגין עלמא]. פי' כאשר זו הנהוגה בים: [לבתן]. פי' לשמות: [מלוויתא]. פי' שהלוייתו שמגיהין אותו היא חסד וטובה אללו, והפי' שנדפס בגליון הילקוט בזה לא נראה כלל וטעות הוא בידי מי שהעלהו [תחיית המתים]. פי' כי האי יושבי סלע וגו' תירגם יונתן המתים שיחיו לעתיד ירימו קולם, גם הענין מתחיל בפסוק שלפניו שירו לה' שיר חדש מדבר על כרחך בתחיית המתים כאמרם ז"ל בלשון שיר לשון זכר לא ככל השירות של עולם הזה שנאמרו בלשון שירה לשון נקבה: [היה מת]. פי' וזהו רבותינו דרש אניות יהלכון: [אילו]. פי' כהו, [שלום וגו']. פי' כי המדרש הזה יפרש האי קרא הכי נשפה יתברך גזר שלום לרחוק שהם המזיקין המרוחקין ממנו ושלום לקרוב הם בני אדם הקרובים אליו שיהא שלום מתוך ביניהם וזהו הפליאה שמביא שנשמע מזה אילולי שאה היו המזיקין הורגין את האדם: [מציון ישאג]. פי' מאמת מה שעבו לציון ישאג. וצריך לסיום וכו' מציון ישאג שהוא הפסוק יואל ד' דכתיב בהריה ורעשו שמים וארץ בזה עיקר הנאיה בשביל זה יבא הרעש והזועות לאפוקי קרא דעמוס א' ה' מציון ישאג לא כתיב ביה רעש כלל, והרי אנו רואים שהמדרש דורש ושולט עלם רעש בשמך דבר הזועה: [ותרעש הארץ]. ירמיה נ"א:

יתמו חטאים מן הארץ. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר יתמו יעשו המ׳תים. ורשעים עוד אינם. אינם עוד רשעים. באותה שעה ברכי נפשי את ה׳. רבי נחמיה אומר יתמו רשיעיא ורשיעים עוד אינם אותה שעה ברכי נפשי את ה׳. רבי מאיר הוה ההיא מ׳נא בשיבבותיה דהוה מצער ליה טובא הוה בעי עליה דלימות אמרה ליה ברוריה אתתיה מאי דעתך משום יתמו חטאים מי כתיב חוטאים יסופון חטאים כתיב יתמו חובייא ורשעים עוד אינם. אותה שעה ברכי נפשי את ה׳. אמר רבי שמואל בר יצחק לפי שבעולם הזה פרעה נידון בפני עצמו. סיסרא בפ"ע. סנחריב בפני עצמו. וכל א"א בפ"ע אבל לעתיד לבא כולם נידונין בבת אחת שנאמר יתמו חטאים מן הארץ אותה שעה ברכי נפשי את ה׳. אמר רבי שמואל בר אבא מראש הספר ועד כאן מאה ושלשה מזמורין ואין כתיב בהן הללויה. וכשהרשעים נגמרין מה כתיב ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה. ולמה (משלי יא) באבוד רשעים רנה:

מזמור קה

הודו לה׳ קראו בשמו. אמר רבי יוסי בר חלפתא לרבי ישמעאל בריה אתה מבקש לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בתורה בארץ ישראל שנאמר דרשו ה׳ ועוזו בקשו פניו תמיד. זכרו נפלאותיו אשר עשה. אמר רבי אלעזר (בראשית כא) כי ביצחק יקרא לך זרע. כל מי שהוא בשם יצחק עולמית הרי הוא כיצחק שנאמר כי ביצחק. רבי יודן אמר במקצתו ולא בכולו שנאמר ביצחק ולא בכולו כל מי שמו׳׳ה בשני עולמות יקרא לך זרע וכל מי שאינו מודה בשני עולמות לא יקרא לך זרע. זכרו נפלאותיו אשר עשה זרע אברהם הוא ה׳ אלהינו בכל הארץ. מהו הוא ה׳ אלהינו את מוצא חמשה הוא לרעה וחמשה הוא לטובה. (שם י) הוא היה גבור ציד. (שם לו) הוא עשו אבי אדום. (במדבר כו) הוא דתן ואבירם. (דה"ב כח) הוא אחז המלך (אסתר א) הוא אחשורוש. והוא לטובה. (דה"א א) הוא אברהם. (שמות ו) הוא משה ואהרן. (עזרא ז) הוא עזרא עלה מבבל. (דה"ב לב) הוא חזקיה סתם מי גיחון. דוד הוא הקטן. אמר רבי ברכיה בשם רבנן הקב"ה נמנה עם הצדיקים שנאמר הוא ה׳ אלהינו בכל הארץ משפטיו. זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. אמר רבי חייא בר אבא לאלוף שבדור. למעולה שבדור. כדתנן תקוע אלפא בלשמן הוי דבר צוה לאלף דור. אמר רבי חייא בשם רבי שמואל בר נחמן תשע מאות ושמונים דור היה ראוי לעמוד שכולם נמחו בדור המבול שכך אמר הקב"ה שהיא עתיד ליתן את המילה אחר אלף דור. ואת מוצא עש"ה דורות מאדם ועד נח עשרה דורות מנח עד אברהם. רב הונא בשם ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי אומר דבר צוה לאלף דור עלה במחשבה להבראות וכמה נמחו מהם תשע מאות ושבעים וארבע מאי טעמיה דבר צוה לאלף דור ששה דורות מאברהם עד משה הוי דבר צוה לאלף דור זו התורה ואין דבר אלא תורה שנאמר (שמות כ) וידבר אלהים את כל הדברים האלה. בהיותכם מתי מספר כמעט עד שלא תפרה בששים רבוא נחלת הארץ לפניהם שביון שהלכו שמעון ולוי ועשו אותו מעשה בשכם מה אביהם אומר להם (בראשית לד) עכרתם אותי להבאישני ואני מתי מספר:

ויתהלכו מגוי אל גוי. מדבר באברהם ושרה שנאמר (שם יב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הניח אדם לעשקם אלו המצרים. ויוכח עליהם מלכים. זה אבימלך ופרעה שנאמר (בראשית יב) וינגע ה׳ את פרעה נגעים גדולים. אל תגעו במשיחי. אמר רבי ברכיה אלו האבות. ובנביאי אל תרעו אלו האמהות שהיו נביאות. אמר רבי יורן בשם רבי יצחק (שם) ויוגד לרבקה את דברי עשו מי הגיד לה והלא בלבו דבר שנאמר (שם כז) ויאמר עשו

פירוש מהר"י הכהן

[יתמו חוטיא] . פי' שהונות יתמו שישובו בתשובה ולא יהיו עוד רשעים ואז' ברכי נפשי וגו' כדעת רבי יהודה לכן התפלל עליהם דבר זה שישובו, וכן עשה וכן היה להו כדאיתא בברכות: [ועד כאן] . פי' עד מזמור זה שאמרו בו ובברכות אמרו מאה ושנים וקשו בני מתא ואלא סיין ותירצו אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא: [וכשהרשעים עמרין] . זהו לדעת ר' נחמיה ונקט לה דליקו עלה באבוד רשעים רנה דמיירי בשהרשעים כלים, אבל הפשוטי קרא לא קשה אדר' יהודה ואיהו לא אמר רק דקרא דיתמי לא פירושו הכי דאבור לקללם לדידיה אבל פשיטא שהרשה שמתים רשעים נאבדים וכלים אשר נאמר על זה באבוד רשעים רנה: [ועוזו] . פי' דרשו ה' זהו בארץ ישראל כי שם שכינתו ושדר בחוצה לארץ כמי שאין לו אלוה, ועוזו זו התורה. ה' עוז לעמו יתן ואז הרי בקשו לראות פניו: [עולמית] . פי' שעומד בצדקו עולמית יקרא לך זרע: [שאינו מודה] . פי' דלענין זה ג"כ דריש בי"ת של ביצחק על שני עולמות. ועיין בילקוט כדברי רבי יודן: [מהו הוא ה' אלהינו] . פי' למה לי הוא לימא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו: [תקוע לשמן] . משנה היא במנחות פ"ח: [עשרה דורות] . עיין בסוף פ' בראשית רבה פ' כ"ה: [מתי מספר] . פי' כתיב לפניו לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם וסמיך ליה בהיותם מתי מספר, פירוש שבהיותם מתי מספר מעט היתה הארץ ונתלה לב"ים בכבשתו יע' דהיינו מאז שבו שמעון ולוי אותו מעשה בשכם שאמר אביהם ואני מתי מספר גם אז היתה הארץ מוזמנת

עשו בלבו. אלא רוח הקדש הגיד לה. ויקרא רעב על הארץ אמר רבי יהודה בר נחמן בשם רבי שמעון בן לקיש ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין ועשה לו הקב"ה כמה עלילות וכמה מנגנאות ונמכר יוסף למצרים כדי לירד. ויקרא רעב על הארץ וכל כך למה (שם מו) ויבא יעקב מצרימה. אמר ר' פנחס הכהן בר חמא משל לפרה אחת שהיו רוצין למשוך אותה למקולין שלה ולא היתה נמשכת מה עשו משכו בנה תחלה והיה רצה אחריו. כך עשה הקב"ה מנגנאות שעשו אחי יוסף כל אותן הדברים כדי שירדו למצרים גם כן כדי שירד גם יעקב שנא' (הושע יא) בהבלי אדם אמשכם:

עד עת בא דברו. רבי חייא בר אבא ורבנן חד אמר עד בא דברו של יוסף. וחד אמר עד עת בא דברו של הקב"ה שאמר יוסף לשר המשקים (בראשית מ) כי אם זכרתני אתך. אמר לו הקב"ה כך אמרת חייך שתעשה עם עוד שתי שנים שנאמר (שם מא) ויהי מקץ שנתים ימים: לפיכך עד עת בא דברו. שלח מלך ויתירהו. שמו אדון לביתו. אמר רבי לוי בשם רבי יוחנן בן שאול אמר להן יוסף מה אתם סוברין שאין הקב"ה מטעימני ממה שבירך זקני ליעקב אבי ומה ברכו (שם כז) יעבדוך עמים וישתחוו לך. לפיכך (שם מב) ויוסף הוא השליט על הארץ הוי שמו אדון לביתו. לאסור שריו בנפשו כיון שביקש פרעה להמליך את יוסף אמרו לו סנקליטין שלו וכי יש עבד שמולך נטלן וחבשן עד שבאו אחיו להודיע שהוא בן גניסין ואחר כך גררן בחבלין. דבר אחר לאסור שריו שרו כתיב זה פוטיפר. ויפר את עמו ויעצימהו מצריו אמר רשב"ל משל למה"ד לשני שרים שהם בבסילקי זה גדול וזה גדול אלא שזה גדול מזה. וגם כן לשני גבורים זה גבור וזה גבור אלא שזה גבור מזה. הפך לבם לשנוא עמו. רבי חייא בשם ר' יוחנן ורבי יודן בשם ר' יהוצדק אתמול (שם מה) והקול נשמע וייטב בעיני פרעה ועכשיו הפך לבם לשנוא (שמות א) ויקם מלך חדש:

שמו בם דברי אותותיו. אמר רבי יודן ברבי סימון שהיו המכות נרשמות בהן בגופן. שלח חשך ויחשיך משל לקוסטינור שהלך לעשות שליחותו והקשה עליהם יותר מדאי כך שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו. שרץ ארצם צפרדעים. אמר ר' יוחנן בכל מקום שהיו רובצין שם היו נעשים צפרדעים. תאמר בבתי השיש ובבתי הסיפים לא היו עולין אתמהא. אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי זה אחד מן הדברים שהשליט רך בקשה כיון שהיתה הצפרדע עולה היתה אומרת אני שלוחו של מי שאמר והיה העולם והיה השיש נבקע מאליה והיתה עולה שנאמר (תהלים עח) וצפרדע ותשחיתם כענין שנאמר (ויקרא כב) כי משחתם בהם מום בם. (אמר ויבוא ערוב) נתן גשמיהם ברד. ויך גפנם ותאנתם אמר רבי הונא בשם רבי שמעון בן לקיש כפילקים הזה היה יורד הברד עליהם. אמר רבי יוחנן ממילתיה דר' שמעון את שמע תרתין הדין גפנים על ידי שהיו דקים היה יורד כפילקים. אבל לשקמים בא חן ומל שנאמר ושקמתם בחנמל. ויך כל בכור בארצם אמר רבי אבא בר כהנא בכור לאיש בכור לאשה בכור לבהמה. וכל בית שלא היה בו בכור היה הורג לאפטרופוס שהיה שם. ויוציאם בכסף וזהב. אמר ר' אליעזר הגדול הירוד שבישראל הוציא בידו ממצרים תשעים חמורים טעונים בכסף וזהב:

שמח

פירוש מהר"י הכהן

נחלה לכם: [ובקולרין]. פי' מיני גזרת הגלות כברית בין הבתרים: [מנגנאות]. פי' גלגולים וסבובים: [סנקליטין]. פי' יועציו ושריו: [בן גניסין]. פי' מיוחסים: [פוטיפר], פי' ולאסור לשון הנה מלשון ונפשו קשורה כפרש"י שם: [בבסילקי]. פי' שם מקום או מדינה: [ולא מרו]. פי' שהקב"ה בלא אותם לעשות השך והם הקשו עליהם יותר כאומן שויחשיך עוד. ולא מרו בזה דברו ית' כי גם בעיניו ית' סוטב: [הסיפים]. פי' נדבכים: [כפילקים הזה היה יורד הברד עליהם]. גירסת הערוך היא כפילכי והוא גרזן בלשון יון: [בחנמל]. פי' מדברי שמעון דקדק לומר כפילקים היה יורד עליהם, לדיוקי קאמר, עליהם היא ביורד כפילקים דהיינו על הגפנים הנזכרים כאן שהם קלים להקצץ לגמרי אבל מידי אחרינא לא והורה לנו למדרש בחנמל הכתוב גבי שקמים הנזכרים אצל גפנים לעיל במזמור ע"ח דרך נוטריקון ב"א ח"ן ומ"ל, ולפרין דלא הוי ושקמתם בחנמל על יהרוג בברד גפנם שלפניו רק אמנה ארבה שלפני פניו קאי, ובחנמל הוא גם ארבה אבל וחנם על אילי שקמים ומלל העשב וירק העץ והכלו כפרש"י שם אבל לא שנקצץ ונכרת העץ עצמו כי עב הוא מאד: [לאפטרופוס]. פי' גדול שבבית שהיה שם: [בכסף וזהב]. אפשר לומר דרך הלצה ומלתא דבדיחותא כי ר"א הגדול הוקשה לו שני דברים. א' כנוי ויוציאם נראה דקאי על המצריים דאיירי בהו כבר בכל הענין עד הנה, שהך את מימיהם וגו'. דגתם. שרץ ארצם. בחדרי מלכיהם. כנים בכל גבולם. וכן בכל הכנוים על המצריים. והרי ויוציאם אישראל קאי ולא מצרים רק וסותם הכנוי בכל הקודמים דליתמע אמצריים. ב' שטעינתם כסף וזהב תולה ע"י כך בו ית' בהוצאתו ויוציאם בכסף וזהב ולא כן בהבטחה בברית בין הבתרים דקאמר אחרי כן יצאו ברכוש גדול דתלי בישראל, וכן בכל מקום שמדבר הכתוב מזה בשמות ובכא. ונצלתם. וינצלו. הכל יתלה בישראל. וקשה לו א"כ לומר ויוציאו כסף וזהב ויהיה ג"כ נכון בזה שלא יכתוב ב' בכסף כי ויוציאם בכסף לשון מגומגם הרבה הוא. מזה ראה רבי אליעזר לדרוש כי מגד מה יתלה באמת הכנוי ויוציאם במצריים בכל הענין לסורות שבולאת כסף וזהב היה בחמורים טעונים שזכו כנוי המצריים כנודע מאומרם בשר חמורים בשרם. ז"ל מו בכמה החמורים טעונים כאלו גם ב' נוספות בכסף וזהב לרמז כי לשניים הוו החמורים כמנין כסף וזהב שהוא ק"פ דהיינו תשעים לכל אחד. ואומרו הירוד בישראל זה לקח מולון בשבטיו הושל המשמע אין בהם כושל ושאות מזה אבל לבים שהיה לכם

יוסף

שמח מצרים בצאתם. אמר רבי ברכיה משל לבעל בשר שהיה רוכב על החמור חמרא מסקי איממת נחית ליה מיניה. ואיהו מסקא אימת ניחות מן חמרא. כיון דנחית ליה הדי גברא וחדי חמ־א ולית אנן ידעי מאן חדי טפי. כך כשהיו ישראל במצרים היו המכות באות על המצרים והיו מקוין המצרים אימתי יצאו ישראל וישראל מקוים אימתי יגאלנו הקב"ה. כיון שנגאלו התחילו אלו ואלו שמחים ואין אנו יודעין מי שמח יותר ממה שאמר דוד שמח מצרים בצאתם אנו יודעים שמצרים שמחו יותר. פרש ענן למסך ואש להאיר לילה. רבי מאיר אומר שני עננים היו שנאמר (שמות ז) כי ענן ה' על המשכן יומם. רבי אלעזר בן שמוע אומר ענן אחד היה שנא' פרש ענן למסך ואש להאיר לילה. חזקיה אמר למה היה משתנה להן מפני הזבין והמצורעין כדי שיהיו יודעים אימתי יום ואימתי לילה. פתח צור ויזובו מים. אמר רבי חמא בר חנינא בתחלה היתה מוציאה דם והיו ליצני הדור אומרים עכשיו אנו הולכין ונותנין פינו עליה ונשתה אותו ה־ם ואח"כ הוציא מים ושטפם שנאמר ונחלים ישטופו. ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו. ר' חנינא שאל לר' חייא בר אבא מהו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו א"ל פועל שהיה עושה עם בעל הבית ויגע עמו ונותן לו שכרו מה הוא מחזיק לו טובה שעשה מלאכתו באמונה ונותן לו שכרו משלם. ואמר דוד המלך לפני הקב"ה רבונו של עולם אנו פועלים עצלים ואין אנו עושים עמך באמונה שנאמר בעבור ישמרו וצריכים אנו להחזיק לך טובה שנתת לנו ארצות של גוים ואם אנו משמרים אין לנו להחזיק טובה על זאת ומה עלינו לעשות לזמר ולומר הללויה:

מזמור קו

הללויה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. מי ימלל גבורות ה' זש"ה (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. הרבה נסים ונפלאות עשית עמנו ואתה עושה גם כן בכל יום ויום ואין אדם יודע. ומי יודע אתה ה'. אמר רבי אלעזר בן פדת ראה מה כתיב (פס קלו) לעושה נפלאות גדולות לבדו מה כתיב לגוזר ים סוף לגזרים נותן לחם לכל בשר הפרנסה הזו שקולה כנגד הים שנקרע ללמדך מה הפרנסה הזו אי אפשר לעולם בלא היא. כך אי אפשר לעולם בלא נסין ובלא פלאין. כיצד אדם נהון על גבי המטה והנחש בארץ לפניו ובא לעמוד והרגיש בו הנחש כיון שבא ליתן רגלו עליו ברח הנחש מפניו. ואינו יודע מה פלאי עשה הקב"ה עמו. ומי יודע הקב"ה שנאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו. הוא לבדו יודע נסים ונפלאות שעושה עמנו לפיכך הוא אומר רבות עשית אתה ה' אין ערוך לשבחו. משל למה הדבר דומה לשני אנשים האחד היה גבור והא' חלש וכי החלש יכול לספר שבחו של גבור לאו. למה שאינו יודע מה שבחו וכחו אבל הגבור שהוא יודע מה כחו הוא יכול לספר שבחו של גבור הוי אומר מי ימלל גבורות ה'. אמר רבי שמואל ומי ימלל כגון אנו שאנו עסוקין בתורה כל צרכנו:

דבר אחר מי ימלל. אמר צופר הנעמתי לאיוב (איוב יא) החקר אלוה תמצא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. מי יוכל לחקור דוגמא שלו אלא גבהי שמים מה תפעל מה הוא אומר יכול אתה לספר מי פעל שמים והכוכבים ואפילו משה רבינו שעלה למעלה למרום וקיבל את התורה מיד אל יד לא עמד על חקר זה. א"ר הונא הכהן בשם ר' ירמיה בשם ר' חייא הגדול (קהלת ח) וראיתי את כל מעשה האלהים זו התורה כמה דאמר (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה. כי לא יוכל אדם למצוא את המעשה באדם לא ימצא כי גם אם יאמר החכם לדעת אינו כן אם אמר החכם זה משה רבן של הנביאים ושל חכמים לא יוכל למצוא מה שכתוב בתורה. ומי יוכל לומר שבחו אלא בניו. שנאמר (דברים לג) אשריך ישראל מי כמוך. וכתיב אשרי שומרי משפט

פירוש מהר"י הכהן

יותר ויותר: [לבעל בשר]. המשיל בבעל בשר מפני שהכבידו על המצריים הרבה: [על החמור]. המליץ המשל בהחמור מפני שהמשל שמצריים נקראו המורים: [מסקי אימתי ניחות]. פי' מביט ומצפה אימת ירדה ממנו מפני שהליכתו לאט כל כך: [שמחו יותר]. פי' אנו יודעים מתוך הפרשה מדקדוק והחזק מצרים על העם למהר וגו' כי דוד באומרו שמח מצרים בצאתם פתח לנו פתח לדקדק ולעמוד על הדבר מן המקרא מה שלא היה נתגלה לנו בלאו הכי: [ענן ה']. פי' כיון שאמר ענן ה' משמע דאיכא אחרינא שאינו ענן ה': [משתנה להן]. פי' שהיה היה מצוין יבלילה האדים כדאיתא בילקוט סוף פקודי ומקומות רבים במדרשים: [הזבין], פי' שידעו לספור ז' נקיים: [יזובו מים], פי' פתח צור הוא ענין לעצמו: [באמונה]. פי' אינו צריך להחזיק לבעל הבית טובה על שנתן לו שכרו אבל בשביל שאינו עושה עמו באמונה ונותן לו שכרו משלם צריך להחזיק לו טובה: לבדו. פי' הוא לבדו יודע נסים כדכתיב: [אין ערוך]. פי' זהו דכתיב בתרים אין ערוך אליך וגו': [כל צרכינו]. זהו שכתב אחריו אשרי שומרי משפט: [מה תפעל]. אחר פסוק החקר אלוה כתוב כן: [החכם לדעת]. סיפא דקרא

משפט. (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה. כיון שיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקדוש ברוך הוא את הים והעבירן בתוכו באו מלאכי השרת לקלס לפניו ולא הניחן הקדוש ברוך הוא שנאמר (שמות יד) ולא קרב זה אל זה כל הלילה ואינם אלא מלאכים שנאמר (ישעיה ו) וקרא זה אל זה ואמר. אמר להם הקב"ה משה וישראל יקלסו אותי שנאמר (שמות טו) אז ישיר משה שר לא נאמר אלא ישיר כאדם שאומר פלוני יאמר שירה תחלה (שם) מי כמוך בא לים ה׳ מי כמוך נאדר בקודש. מה הוא נורא תהלות. אמר רבי יודן נורא אתה על כל התהלות כיצד מלך בשר ודם נכנס למדינה מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש. שהוא עשיר ואינו אלא עני. רחמני ואינו אלא אכזרי. אבל הקב"ה אינו כן אלא מכל דבר שמקלס אדם להקב"ה הוא יש בו יותר ויותר מכאן שהוא נורא על כל תהלותיו. אמר דוד המלך כשם שקילסוך בעולם הזה כך יקלסוך בעולם הבא. (תהלים עח) לא נכחד מבניהם לדור אחרון מספרים תהלות ה׳ ואנו מקלסין (שם עט) ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך. דבר אחר מי ימלל גבורות ה׳ אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. שאלו תלמידיו לרבי טרפון מי הוא שעושה צדקה בכל עת זה הכותב ספרים ומשאילן. א"ל ובטל הוא מי שמלמד תינוקות. ובטל הוא מי שמגדל יתום. אמרו והוא נפיק ערטילאי. אמרו עדיין אנו צריכין למודעי. רבי אלעזר המודעי אמר לא עמד ארטילאי אלא בבת הפרנסה שהוא אוכל הוי עושה צדקה בכל עת. זכרני ה׳ ברצון עמך. אמר דוד רבון העולמים כשתעשה ישועה על ידי מרדכי זכרני. א"ל הקב"ה חייך לך אני מדבר קדמאי איש יהודי שהיה משבט יהודה ואח"כ ושמו מרדכי. לא זכרו את רוב חסדיך. אמר ר׳ אבהו ברבי כהנא בשם ר׳ אליעזר שתי המריות המרו שנאמר וימרו על ים הרי אחת בים סוף הרי שתים. אמר רבי אבא בר כהנא בשם רבי לוי (ואילמלא אילו של הקב"ה) שנעשה להם הים טינא שנא׳ (חבקוק ג) חומר מים רבים כדי ליפרע ממצרים דכתיב (שמות א) וימררו את חייהם בחומר. כיון שירדו לים אומרים אלו לאלו בעוט בעיטך. ודוש דישך. מטיט ולבנים יצאנו ובטיט ולבנים באנו. ויגער בים סוף ויחרב רבי הונא ורבי אחא חד אמר (שם טו) נשפת ברוחך כסמו ים. וחד אמר מנהם עליהם כנהמת ים. ויכסו מים צריהם. רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר אפילו פרעה שנא׳ אחד מהם לא נותר. ר׳ נחמיה אומר פרעה לעצמו נותר שנא׳ (שם ט) ואולם בעבור זאת העמדתיך. ויש אומרים אף הוא באחרונה טבע שנאמר וניער פרעה וחילו בים סוף:

ויקנאו למשה במחנה. אמר רבי שמעון בן ינאי נמנו ישראל במדבר למנות דתן במקומו של משה ואבירם במקומו של אהרן שנאמר (במדבר יד) נתנה ראש הוי ויקנאו למשה ומה גרמו לעצמן ותפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. יעשו עגל בחרב. הדא הוא דכתיב (דברים ט) ובחורב הקצפתם. אמר רבי מאיר אית אתרין דקרין לאבלא קיצפא אמר רבי שמעון בחורב טענו ובחורב פרקו שנאמר (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים. וימירו את כבודם בתבנית שור. רבי פפיים אמר בשור של מעלה אמר לו רבי עקיבא דייך פפיים הרי כתיב אוכל עשב אלא מה אני מקיים בתבנית שור אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב. ויאמר להשמידם. רבי ברכיה בשם רבי יהודה ברבי סימון משל לקטיגור שהיה מקטרג לבן של מלך. מה עשה הסניגור דחה אותו ועמד במקומו והקטיגור ראה אותו והלך לו כך לולי משה בחירו. רבי שמואל בר נחמן אמר משל למלך שכעס על בנו בא לחתום בקולמוס ליתן לו אפופסין בא הסניגור וחטף הקולמוס מידו כך להשיב חמתו מהשחית וישא ידו להם. אמר רב הונא בשם רבי שמואל בר נחמן במעשה של פעור נתחייבו שיהיו המלכיות שולטין בם שנאמר וישא ידו להם וכל כך למה ויצמדו לבעל פעור. כי המרו את

פירוש מהר"י הכהן

דקרא הוא: [שומרי משפט]. פי׳ כדלעיל בסמוך שהוא ימלל גבורות ה׳: [אמר יודן]. פי׳ וכתיב בתריה ומרו וגו׳ והרי הוא רחוק שיברא לא הם שומרי משפט: [זה אל זה]. פי׳ מדכתיב לשון זה אל זה על כרחך במלאכים ידבר כמו בכתוב בהם וקרא זה על זה: [ובטל] הוא. פי׳ איך יהיה זה צדקה בכל עת הלא הוא אינו לומד. וכן אח"כ: [בבת הפרנסה]. פי׳ בזכות פרנסה שהיתום אוכל מבלו לא יתמוטטו נכסיו: [בים סוף]. עיין ברש"י תהלת דברים: [בעיט]. פי׳ כי ים וים סוף ג׳ דברים מחולקים הם: [ובטיט ולבנים]. פי׳ זהו שמרלה שעל הים במה בעשה הקב"ה לטובה כדי להפרע ממצרים במדה כנגד מדה שבזוהו הם לרעה והמרו על כך עליו: [נהם עליהם]. פי׳ חד אמר לענין טביעת המצריים אפילו נעשה כמו בעבודתו אותו לחרבה לא היה צריך רק נשיפה וחד אמר נהימה כנהריב: [כנהמת ים]. פי׳ גבי סנחריב כתיב (ישעיה ח) וינהום עליו ביום ההוא כנהמת ים הרי זה בא ללמד ממפלתו של פרעה. על שם סנחריב ונמצא למד מסנחריב לומר בגם בפרעה לא היה צריך להחזיר עליהם הים רק נהימה: [קיצפא]. פי׳ שאמר ובחורב התאבלתם כלומר בהיו מתאבלים על עדים כדמפרש ואזיל רבי שמעון: [אוכל עשב]. ועיין במדרש הזית בפסוק לכיסתי: [אפופסין]. פי׳ טענו: [ויצא דו נהם]. פי׳ וכתיב בתריה ולהפיל זרעם בגוים בגבעה להגלותם בין המלכיות בעבור ויצמדו לבעל פעור שהכתוב אחריו זה המרו וכו׳

את רוחו ויבטא בשפתיו . אמר רבי יודן נשבע כשה שנא' (במדבר כ) וירם משה את ידו כענין שנא' (דניאל יב) וירם ימינו ושמאלו אל השמים . אמר רבי יודן בריה דרבי יודן כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו כענין שנאמר (ויקרא ה) כי תשבע לבטא בשפתים :

ויעבדו את עצביהם . אמר רבי יודן מקישין בזוג ואגורים הרי הן כמותנו הרא הוא דכתיב ויהי להם למוקש . פעמים רבות יצילם כמה פעמים היו מכעיסין להקב"ה והיה מאריך רוחו עליהן ומציל אותן מצרתן . (שופטים ג) ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה'. ומה כתיב (שופטים ג) וידל ישראל כענין שנאמר (ויקרא יד) ואם דל הוא הוי פעמים רבות יצילם . וירא בצר להם בשמעו את רנתם . אמר רבי אלעזר אין ישראל נגאלין אלא מתוך המשה דברים מתוך צרה. ומתוך תפלה. ומתוך זכות אבות . ומתוך התשובה ומתוך הקץ . מתוך צרה שנאמר וירא בצר להם. מתוך תפלה שנאמר בשמעו את רנתם . מתוך זכות אבות שנא' ויזכור להם בריתו. מתוך התשובה שנאמר וינחם כרוב חסדיו . מתוך הקץ שנאמר הושיענו ה' אלהינו וקבצנו והצילנו . ואף משה כללם כולם בפסוק אחד שנאמר (דברים ד) בצר לך ומצאוך הוי וירא בצר להם . ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם מן עלמא דהוינא ביה עד עלמא דאנן ביה. אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אמן שבועה אמן קבלה . כדכתיב במזמור פ"ח כל מי שעונה אמן בעולם הזה וכו' :

מזמור קז

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו . יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר . זה שאמר הכתוב (ישעיה מח) למעני למעני אעשה כי איך יחל . למעני אינו אומר פעם אחת אלא למעני למעני שני פעמים אמר הקב"ה איני עושה אלא בשביל שמי שלא יתחלל ולמה שני פעמים למעני למעני אמר הקב"ה כשהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי ויושיעם למען שמו אף באדום אעשה בשביל שמי . וכשם שגאלתי אתכם בעולם הזה כך אני עתיד לגאול אתכם לעולם הבא . וכן הוא אומר (קהלת א) מה שהיה הוא שיהיה. לכך אמר שני פעמים למעני למעני ולמה (ישעיה מח) וכבודי לאחר לא אתן. אמר רבי הונא הכהן בשם רבי אבין זה הוא שמשה מוכיח להן לישראל בסוף ארבעים שנה (דברים ט) וידעת כי לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא וגו' כי ברשעת הגוים האלה הרי שאינו עושה אלא בשביל שמו הגדול . ע"ז אמר דוד הואיל ובעצמו הוא נקרא נקלס לו , הודו לה' כי טוב . אמר רבי ברכיה בשם רבי חגבו בשם רבי שמואל מה הוא יאמרו גאולי ה' אלו ישראל . וכן ישעיה מפרש (ישעיה לה) ופדויי ה' ישובון , ופדויי ה' ולא פדויי אליהו ולא פדויי מלך המשיח אלא ופדויי ה'. ד"א הודו לה' כי טוב . ומארצות קבצם . תעו במדבר וזה קילוס הוא תעו במדבר . אמר רבי יהודה ברבי שלום מהו אומר למעלה הושיענו ה' אלהינו ברוך ה' אלהי . אמר הקב"ה אף על פי שטעו אני גואלם כמו שעשיתי במדבר . (שם מה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים עולם אינו אומר אלא עולמים . ואומר (זכריה יב) והושיע ה' את אהלי יהודה הוי תעו במדבר . ויצעקו אל ה' :

דבר אחר יאמרו גאולי ה' אשר גאלנו היה לו לומר או אמרו גאולי ה' אשר גאלם או יאמרו גאולי ה' אשר יגאלם אמר רבי יהודה ברבי שלום כמה יפה הוא אומר לפי שמאמרו של הקב"ה מעשה . אמר רבי הונא בשם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן ובמקום אחר את למד שמאמרו של הקב"ה מעשה הוא וכמי את למד מאברהם מה כתיב (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את, אינו אומר אלא נתתי ועד עכשיו הוליד בנים אלא שמאמרו של הקב"ה מעשה . אמר הקב"ה אמרתי דבר נעשה מעשה אף כאן הוא אומר גאולי ה' שכבר גאלם . מארצות קבצם . כשם שהצפור נתונה ביד הצייד אם מבקש ממיתה .

פירוש מהרז"ו הכהן

כך נמס וכו' : [ונבטא]. פי' ביתן ככלע מים : [ונבטא בשפתיו]. פי' הרלב"ג ילוף ליה מוירם משה את ידיו וכבוי מויכסה בשפתיו ואין זולת זה ביניהם : [דל הוא]. פי' נעשו דלים ונא כביגה ידם לקרבן עני כך הוא בילקוט : [וקבצנו והצילנו]. פי' במן כקבוץ : [ומאמן]. עיין בילקוט : [אמן קבלה]. פי' וכאן הוא קבלה : [איך יחל]. פי' אומרו אשר גאלם מיד צר דמשמע אף אם היינם ראוים לכך רק מתוך צרה כדלעיל א"כ זהו כענין למעני : [בלא יתחלל]. פי' בזהו כי איך יחל איך יתחלל : [לא אתן]. פי' הוא כיפא דקרא דלמעני למעני : [נקלס לו]. פי' נבון אלפי העברים נקרא עלינו ועל חנם הגיה בעל אות אמת בדרך אחר : [תעו במדבר]. פי' בתמיה : [הושיענו]. כי' לא לוצקים אנו יאמר אע"פ שתעו וכו' כדמסיים כל זה כוי תעו במדבר ויצעקו אל ה' : [במדבר]. פי' וזהו תעו במדבר וגו' : [עולמים]. פי' עולם היה משמע עד עולם כלומר הזמן בלא הפסוק אבל עולמים משמע על כל פנים כלומר אע"פ בחוטים והואיל נושעים ולמה כה' כלומר למען שמו וכרי הוא ג"כ עוד ראיה הדלעיל : [אהלי יהודה]. ע"ש זכריה י"ב בעני ורש"י והבין כי גם הוא ראיה בלא בבבילים יעשה : [היה לו לומר]. פי' כיון שהוא מאמרם : [מעשה הוא]. פי' זהו לאמר נתתי בהאמירה עושה נתינה : [שכבר גאלם]. פי' ולכן לא כתיב אמרו

ממיתה אם מבקש מחיה אותה. כך היו ישראל משוקעים ביד המצרים (שמות ג) וארד להצילו מיד מצרים וכן הוא אומר (שם יד) ויושע ה' ביום ההוא. אמר ר' אבהו ברבי אחא בשם רבינו כך היו ישראל נתונין בתוך מצרים כעובר שהוא נתון בתוך מעיה של בהמה וכשם שהרועה נותן יד בתוך מעיה ושומטו. כך עשה הקב"ה שנאמר (דברים ד) לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי. אמר רבי איבו בשם רבי יוסי בן זימרא כשם שהזהבי הזה פושט ידו ונוטל הזהב מן הכור כך הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים שנאמר (שם) ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים. אמר הקב"ה לישראל כשהייתם במצרים הייתם מפוזרים וכנסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס ועכשיו שאתם מפוזרים בכל הארצות אני אקבץ אתכם לעתיד לבא שנאמר (ישעיה יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' ואומר ונשא נס לגוים:

מזמור קח

שיר מזמור לאסף נכון לבי אלהים. זהו שאמר הכתוב (דניאל ט) ואתנה פני אל ה' האלהים לבקש תפלה ותחנונים לא היא תפלה לא היא התחנונים אלא כך הצדיקים מתחננים להקב"ה שישמע תפלתם. וכך שנו רבותינו אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש לא מתוך שחוק ולא מתוך דברים בטלים כדי שתשמע תפלתו. וכן הוא אומר (ש"ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה'. וכי יש ישיבה לפני המקום והלא אין אדם מתפלל אלא מעומד שנאמר (תהלים קו) ויעמד פינחס ויפלל אלא מהו וישב שישב לו בתפלה וכיון תפלתו ואחר כך אמר (ש"ב ז) מי אנכי ה' אלהים. תכין לבם תקשיב אזניך. אמר רבי שמואל בר נחמן אם כיוונת לבך בתפלתך תהא מבושר שנשמעה תפלתך שנאמר (תהלים י) תכין לבם תקשיב. וכה"א (עזרא ז) עזרא הכין לבבו ויתן לו המלך כיד ה' הטובה עליו. וכן את מוצא בחזקיהו כשהתפלל על ישראל שנאמר (דה"ב ל) כי התפלל עליהם חזקיהו לאמר ה' הטוב יכפר בעד. וכשנתפלל כיון לבו שנא' (שם) בכל לבבו הכין לדרוש את ה' ובשביל שכיון לבו שמע הקב"ה תפלתו וריפא את העם. וכן הוא אומר ויקומו הכהנים הלוים ויברכו את העם וישמע בקולם אמר דוד הואיל וכן הוא אני אכוין את לבי לפניו כדי שישמע שנא' נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה. ד"א נכון לבי אמר דוד אני אכין את לבי שתהא תפלתי כקטורת לפניך שנא' (תהלים קמא) תכון תפלתי קטורת לפניך אמר לו הקב"ה כוונת תפלתך אף אני אכין כסאך שנא' (ש"ב ז) וכסאך יהיה נכון:

אשירה ואזמרה על הכבוד שנתת לי שנאמר (שם) מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ואין הלום אלא מלכות שנא' (ש"א י) הבא עוד הלום איש ואף אני לא הייתי ישן אלא מעורר בנבלים וכנורות שנא' עורה הנבל וכנור אעירה שחר מהו אעירה שחר מעולם לא בא עלי השחר ומצאני ישן אלא אני הייתי מעורר את השחר ולא השחר אותי הוי אעירה שחר. וכה"א (תהלים קיט) חצות לילה אקום להודות לך. ואומר (שם) קדמתי בנשף ואשוע. אודך בעמים ה' על איזה דבר כי גדול מעל שמים חסדך. החסד שעשית עמדי עד לשמים שהייתי ירא ממנו ונחמתני ועשית עמדי חסד שכן הוא אומר וינחם דוד את בת שבע אשתו וישלח ביד נתן הנביא ויקרא שמו ידידיה:

מזמור קט

למנצח לדוד מזמור אלהי תהלתי אל תחרש וזה"כ (דברים י) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק אם עשית כן הוא תהלתך והוא אלהיך. אין לישראל תהלה אלא הקב"ה ואין להקב"ה תהלה אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אתה תהלתי ומחריש. אלהי תהלתי אל תחרש. כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו וכה"א (ישעיה סד) העל אלה תתאפק ה'. ומחריש אתה על כל אלה. וכה"א (תהלים פג) אלהים אל דמי לך ואל תחרש ואתה מחריש על מה שעשו בביתך שנא' (ישעיה סד) בית מקדשנו ותפארתנו

היה

פירוש מהרי"י הכהן

אלא יאמרו לסורות כי האמת בעתידות ידבר בגאולה אשר לא עברה עדיין רק שמגדו ית' הוא כאילו גאלם שנאמרו הוא מעבר. ואם כן על נכון מוכרח לכתוב יאמרו לשון עתיד וגאלם לשון עבר ולא יגאלם. וכן מיושב בזה קושיא ראשונה מה שלא כתוב גאלנו. כי בא לבשורת מאמרו ית' וגאלנו היה הכל מאמרם. ולא היה בזה מאמרו נרמז בדבר ואם כן הכל מיושב על נכון: [ויושע ה']. פי' זהו גם כן מאמרות הקבלה כלומר בחוזק וכח: [יוסף ה'], פי' שיצטרך יותר קיבוץ דהיינו מכל הארצות: [ונשא נס]. פי' שידבר ג"כ בגודל הקבוץ. ע"ש וברש"י: [אל היא]. פי' בתמיה מהו בין זה לזה שבוטל אותה: [בישב נו]. פי' שנתיישב: [אומר ויקומו], פי' שהכינו את עצמם ולבם לכך: [אין הלום]. פי' דמיירי במלכות שאול: [ירא ממנו]. פי' מאותו מעשה דבת שבע: [ושה אלהיך]. פי' והתיב נכריב הוא הבלגן וגו':

הה לשרפת אש. אמר להם הקב"ה (שם מב) החשיתי מעולם אחריש אתאפק הרי שרש מלכיות ראשונות. עכשיו כאדום כיולדה אפעה. כי פי רשע ופי מרמה ומהו פתחו פתח כתיו ונכנסו לק"י הקדשים והיו אומרים היכן הוא אלהיהם יבא וילחם עמנו שנאמר (דברים לב) ואמר אי אלהימו יקומו ויעזרכם כך היו בבהמ"ק אומרים (שם) ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת לכך נאמר כי פי רשע ופי מרמה עלי פתחו. דברי שנאה סבבוני מהו שנאה שמדברים בשנאה שמסר להם אביהם שנא' (בראשית כז) וישטום עשו את יעקב ונוקם ונוטר עלי ומתלחמים עמי חנם אמרו ישראל אנו כששלחנו אצלו באהבה נהגנו עמו שנא' (במדבר כ) וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל. אבל הוא (שם) ויאמר לא כי אם בחרב אצא. אמרו ישראל (תהלים קכ) אני שלום וכי אדבר המה למלחמה אמר הקב"ה לא הניחו אתכם לכך (עמוס א) כה אמר ה' על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה על רדפו בחרב אחיו שנא' (במדבר כ) פן בחרב אצא לקראתך. וילחמוני חנם. אם עשו שונא ליעקב שלקח ממנו את הבכורה לברביא ולשתותיא מה עשה:

תחת אהבתי ישטנוני ואילמלא ישראל לא היתה ברכה בעולם שנא' (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה. ואילולי ישראל לא היו המאורות זורחים שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה. ולא היה המטר יורד שנאמר (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. אמרו ישראל לאומות העכו"ם כל אלה עושה לכם הקב"ה בשבילנו ואתם שונאים אותנו תחת אהבתי ישטנוני. שבעים פרים אני מקריב בחג על שבעים אומות ואני מתפללת עליהם שירדו הגשמים הוי תחת אהבתי ישטנוני. (ירמיה יח) הישולם רעה תחת טובה. הוי וישימו עלי רעה תחת טובה לכך ואני תפלתי:

מזמור קי

לדוד מזמור נאם ה' לאדוני שב לימיני. זש"ה (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק ישנים היו אומות העכו"ם מלבא תחת כנפי השכינה ומי העירן לבא לחסות תחת כנפי השכינה אברהם שנאמר מי העיר ממזרח. ואל תאמר לזה בלבד אלא אף הצדקה היתה ישינה והעירה אברהם וכיצד עשה אברהם עשה לו פונדק ופתח לו פתחים לכל רוח והיה מקבל העוברים והשבים שנא' (בראשית כא) ויטע אשל בבאר שבע. א"ר עזריה מהו אש"ל אכילה שתיה לויה. הוי צדק יקראהו לרגלו. דבר אחר צדיקו של עולם מלוה אותו ואימתי כשבא לעשות מלחמה עם אמרפל ותביריו שנא' (שם) יתן כעפר חרבו. מהו כעפר רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אומר אברהם היה נוטל עפר וזורק עליהם והיה נעשית חרבות ונוטל קש וזורק ונעשה קשת וחצים. אמר לו רבי נחמיה אם כן עקרת את המקרא אין כתיב עפר וקש אלא (שם) כעפר כקש מהו כקש שהיה זורק אמרפל חרבות ונעשים כעפר זורק חצים ונעשים כקש:

ירדפם וגו' מהו אורח ברגליו לא יבא כשבא לרדוף אחריהם נקפצה לו הארץ לפניו. וי"א שלשה מלין היתה פסיעתו של אברהם ויש אומרים שנים אבל כשבא לא קפצה לפניו הארץ. הוי אורח ברגליו לא יבא. רבי יהודה הכהן בר אבין בשם רבי ביבי תינוק הולך בביתו רגליו מתלכלכות בעפר אפילו כן לא נתלכלכו רגליו של אברהם הוי אורח ברגליו לא יבא. אמר ר' אלעזר בן פדת בשם רבי יוסי בן זימרא מהו ארח ברגליו כיון שהרג אברהם כל אותן האכלוסין. נקפו לבו ואמר אי אפשר שלא היה בהם צדיק אמר לו הקב"ה אברהם לא יבא ברגליך לכלוך עון זה אורח ברגליו. ומי עשה כל המלחמות איפשר בשמנה עשר ושלש מאות נלחם כנגד כולם. אמר רבי יוחנן בנו של רבי יוסי והלא לא היה עמו אלא עבדו אליעזר שכן עולה חשבונו ומי עשה כל המלחמות הקב"ה שאמר לו שב לימיני שב ואני עושה לך מלחמה. ואע"פ שאינה כתובה כאן פירשה דוד שנא' נאם ה' לאדוני שב לימיני. וכן הוא אומר למשיח (ישעיה ז) והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת אמר הקב"ה הוא ישב ואני אעשה מלחמה לכך וישב עליו באמת. ומה עלינו לעשות לקרות ולשנות בתורה שנקראת אמת (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור. הוי וישב עליו באמת:

אודה

פירוש מהר"י הכהן

[ונוטר עלי]. פי' זכו וישטום: [חנם]. פי' שזכו כיפה דקרא וולתמוני חנם: [לברבריא]. פי' מיני אומות הקמים עליו ויתנגדים לו תמיד. ועיין בערוך בערך ברבר: [תחת טובה]. פסוק הוא בירמיה י"ח: [ואני תפלתי]. פי' אני מתפלל עליהם כנזכר [הוי צדק]. פירוש אחר ומי העיר ממזרח הוא: [כעפר חרבו]. גם זה בפסוק דמי העיר הוא: [ונוטל קש]. פירוש אחר יתן כעפר חרבו כתיב כקש נדף קשתו: [ירדפם וגו']. גם זה אחר יתן כעפר כתיב בישעיה מ"א: [ושלש מאות]. פי' כדכתיב שם: [אמר ר' יוחנן]. בספרים אחרים אמר רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי: [חשבונו]. פי' ג' מאות

אודה ה׳ בכל לבב. זש״ה (ישעיה ל) והיה על כל הר גבוה וגו׳ והיה אור הלבנה כאור החמה: אימתי (שם) ביום הרג רב בנפל מגדלים אלו הרשעים שהן מונעין את האור מן העולם. וכן הוא אומר (שופטים ה) כן יאבדו כל אויביך ה׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואותה שעה (שם) אותה שעה הקב״ה מרפא את שבר עמו שנא׳ (ישעיה ל) ביום חבוש ה׳ את שבר עמו. (יואל ד) המונים המונים בעמק החרוץ מהו חרוץ שכל שנופל שם דינו חרוץ וכה״א (ירמיה כה) והיו חללי ה׳ ביום ההוא (עד עכשיו לא היו יודעין). (תהלים קי) ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש. לעתיד נהרות יורדין מדמן של רשעים ובא העוף לשתות מן הנהל של דם שנ׳ (שם) מנחל בדרך ישתה והנחל עושה גלים והגל בא לשטפו והוא מרים את ראשו שנא׳ (שם) על כן ירים ראש. אמר דוד הלל והודיה אני נותן על דבר זה. לכן נאמר הללויה. אודה ה׳ בכל לבב. מהו בסוד ישרים ועדה לפי שהקב״ה מגלה סודו לישראל. וכה״א (עמוס ג) כי לא יעשה ה׳ אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. וכן ישראל נקראו נביאים. שנא׳ (ישעיה מד) ועתה אל תירא עבדי יעקב וישראל בחרתי בו. כי אצק מים על צמא וגו׳ וצמחו בבין חציר. ואין צריכים שילמדם אלא זה יאמר לה׳ אני וזה יקרא בשם יעקב. ומי גרם להם סוד שגליתי להם לכך נאמר בסוד ישרים ועדה:

גדולים מעשי ה׳. הוא גדול ומהלליו גדולים. הוא גדול שנא׳ גדול ה׳ ומהולל מאוד ומהלליו גדולים דכתיב (תהלים קכו) אז יאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות. ומהו שכרו מי שהוא עושה אותם מלבישו הוד והדר שנא׳ הוד והדר פעלו וכה״א (שם צ) יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. זכר עשה לנפלאותיו כל מה שעושה הקב״ה לצדיקים בעולם אינו כלום אלא זכר הוא עושה להם אלא כשיעשה לעולם הבא צדקתו עומדת לעד וכן הוא אומר (שם קיט) צדקתך צדק לעולם:

מזמור קיב

הללויה אשרי איש ירא את ה׳. זה שאמר הכתוב (משלי לא) שקר החן והבל היופי. אין מתבקש לפני הקב״ה לא יופי ולא עושר ומהו מתבקש יראת חטא שנא׳ (שם) אשה יראת ה׳ היא תתהלל. כמה עשה אברהם לפני הקב״ה ולא נתהלל אלא שהיה ירא לפניו שנאמר (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. וכן הוא אומר (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל וגו׳ (שם) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. ואין זאת אלא תורה שנא׳ (דברים ד) וזאת התורה. ואברהם עשה את התורה מאלף ועד תי״ו שנאמר (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי. לפיכך נאמר עליו המזמור של מעלה באלף בי״ת עם המזמור של אשתו מא׳ ועד ת׳. אשה יראת ה׳ היא תתהלל. ושניהם עשו את התורה מא׳ עד ת׳. אשרי איש ירא את ה׳ ולמה אשריו שלא עשה את המצות באנגריא אלא בשמחה. במצותיו חפץ מאד. אמר לו הקב״ה (שם יב) לך לך מארצך לא עשה באנגריא אלא מיד (שם) ויקח אברם את שרי אשתו. אמר לו הקב״ה (שם יז) המול ימול לא עכב אלא מיד בעצם היום הזה נימול אברהם. אמר לו הקב״ה (שם כב) קח נא את בנך לא עשה באנגריא. אלא מיד (שם) וישכם אברהם בבקר. חפץ לעשות מצוה וכשנולד יצחק בן שמונה ימים הגישו למילה שנא׳ (שם כא) וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים. והגישו למנחה על גבי המזבח ועשה שמחה ומשתה. ומכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזוכה למול את בנו כאבינו אברהם שנא׳ (שם) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק הוי במצותיו חפץ מאוד. גבור בארץ יהיה זרעו. מהו שכרו גבור בארץ יהיה זרעו זה יצחק (שם) כי ביצחק יקרא לך זרע. ומהו גבורתו שעשה לעקרה שתלד שנאמר (שם כה) ויעתר יצחק לה׳ וכי יש גבור גדול מזה שעשה לעקרה שתלד:

דבר

פירוש מהרז״ו הכהן

ו״ח: [בנפל]. היפה דעל כל הר הוא: [בגבורתו]. פי׳ כך אחר שהזכיר סוף מזמור שלפני זה דין הרשעים אמר אח״כ אודה ה׳ כדכתמון הלל והודיה אני נותן וכו׳: [שבר עמו]. היינו דוהיה אור הלבנה הוא ישעיה ל׳: [המונים]. פסוק הוא (יואל ד) ומפני שגם הוא בנפילת רשעים ידבר מביאו גם כתיב אחריו שמש וירח קדרו וגו׳ שהרשעים בעודן מונעים האורה מן העולם וכן והיו חללי ה׳ וגו׳ (ירמיה כ״ה) ומסיים אח״כ ידין בגוים וגו׳ שכתוב לעיל במזמור שלפני זה דמיירי בדין הרשעים וכדי להשמים מכוונו שהתחיל עליו זה שאמר הכתוב וכו׳ ולומר דקאי אהא יל הללויה אודה ה׳ וגו׳: [אלא מיד]. פי׳ וכתיב אנוקרוהי על זרעך הרי שיהיו נביאים. ועוד כמו שמסיים ואין צריכים שילמדם וכו׳: [בקולי וגו׳]. פי׳ וישמור משמרתי וגו׳ הרי פורש הכל ואין עוד זולת זה: [היא תתהלל]. עיין במדרש רבה פ׳ מ׳ שנעשה הוא טפל לה והיא עיקר: [באנגריא]. פי׳ בעגלותים וסיבובי המלכות כאשר כבוד ועיקום דרך נקרא אנגריא: [ביום הגמל]. עיין בתוספות דף נ״ה סוף ע״ב

דבר אחר גבור בארץ יהיה זרעו זה יעקב שנא' (ישעיה מא) ועתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי. ומהו גבורתו שנטל את המלאך ורפשו לארץ שנא' (הושע יא) וישר אל מלאך. דור ישרים יבורך (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר:

מזמור קיג

הללויה הללו עבדי ה'. זש"ה (תהלים עג) אזכרה נגינתי בלילה מהו נגינתי. רבי איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה מרבר אנא תברי כמה דאמר (בראשית יד) אשר מגן צריך לבך עם לבבי אשיחה. ר' יהודה ברבי סימון אמר אמרה כנסת ישראל נזכרת אני נסים שעשית עמי בלילה במצרים והייתי מנגן לך ואומר שירין וזמרין בלילה שנא' (ישעיה ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. אימתי כשהרגת בכורי מצרים בלילה שנאמר (שמות יב) ויהי בחצי הלילה. הוי אזכרה נגינתי באותה הלילה שנגאלנו ויצאנו מעבדות לחירות שהיינו עבדים לפרעה וגאלתנו ונעשינו עבדים לך שנאמר הללויה הללו עבדי ה'. ד"א הללויה זש"ה (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. את מוצא עשרים וששה דורות משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ולא אמרו הלל וכיון שיצאו ישראל ממצרים משעבוד של טיט ולבנים אמרו הלל. ואימתי אמרו בשעה שבאת מכת בכורות עמד לו פרעה והלך לו אצל משה ואהרן בלילה שנאמר (שמות יב) ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה והיה דופק פרעה על פתחו של משה ואהרן בלילה. אמרו לו שוטה בלילה אנו עומדין וכי גנבים אנחנו שנלך בלילה בבקר אנו יוצאין המתן עד הבקר שכך אמר לנו הקב"ה (שם) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. אמר להם הרי מתו כל מצרים שנא' (שם) ותחזק מצרים על העם. אמרו לו ומבקש אתה לכלות את המכה הזאת ממך. אמור הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה. התחיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין. הרי אתם ברשותכם. והרי אתם עבדיו של הקב"ה צריכים אתם להלל לו שאתם עבדיו שנא' הללויה הללו עבדי ה':

דבר אחר הללו עבדי ה'. אלו ישראל שנא' (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים (וכן הוא אומר (ישעיה ל) השיר יהיה לכם). ד"א הללויה ולמה לא אמר הללו ה'. אמר ר' ירמיה בשם ר' אלעזר אין העולם הזה כדאי להלל בכל השם אלא בחציו שנא' (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה יכול יאמר הללויה. מכאן אמרו' אין הלל פחות משלשה שנאמר הללויה הללו ולמי אומר הללו לשנים והאומר אחד הרי כאן שלשה וכן הוא אומר (דברים לב) כי שם ה' אקרא הרי אחד ואתם הבו גודל לאלהינו הרי שלשה לכך נאמר הללויה. מנין הללו היו כשירדו ישראל למצרים שבעים ואחד היו עם השכינה (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה וכתיב (דברים כג) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וכשעלו הקב"ה עלה עמהם שנא' (בראשית מו) אעלך גם עלה לכך הללו למנין הללו. הללו את שם ה' הללו לשם שעשה לנו מלחמה שנא' (שמות יד) ה' ילחם לכם · יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם בעולם הזה קלסוהו והבע סיהו אבל לעו"הב אינו כן אלא מעתה ועד עולם. אמר הקב"ה אתם ברכתם אותי מעתה ועד עולם אף אני כן (תהלים קכה) וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם:

מזמור קיד

בצאת ישראל ממצרים. זש"ה (תהלים קה) שמח מצרים בצאתם. א"ר ברכיה משל לבעל בשר שהוא רוכב על החמור וכו' כיון שראה דוד היאך היו ישראל שמחים כשיצאו ממצרים התחיל מקלס על יציאת מצרים שנא' בצאת ישראל ממצרים זש"ה (שם סח) שירו לה' זמרו שמו סולו לרוכב בערבות. מהו שירו לה' צפו לה' כענין שנא' (איוב ז) לא תשורני עין רואי ד"א שירו לה' אמרו לפניו שירין וזמרין. ומהו סולו ר' יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר קילסו ר' נחמיה אומר שיערו לפניו דרכיכם כענין שנא' (ישעיה סב) סולו סולו המסילה. (תהלים סח) לרוכב

פירוש מהרז"ו הכהן

[בנים עשר וגו']. פי' וכתיב בתריה חתת אשר דבר לכם אביהם ויברך אותם. והם נקראים שבטי ישורון. זה דור ישרים יבורך: [אנא הברי], פי' בברי שנמסרתי לגלות בברית בין הבתרים וזה הים בלילה כדכתיב ויהי בחצי הלילה ועיין בב"י ע"ז: [מגן לייך], פי' זהו ג"כ ל' נגינה: [עבדי ה'] פי' ולא עבדי פרעה עוד: [על לשונה]. פי' בזמנו הראוי שהוא לומר הלל כמו שמבאר והולך בזמן שאמר פרעה הרי אתם עבדי ה': [ותחזק מצרים], פי' שבשעה זו של הרי מתים כל מצרים החזיק על הם שילכו: [למנין הללו], פי' לאשר בהלים אתכם למנין הללו שזהו הוא יתברך: [ילחם לכם]. ופי' הללו לשם שעושה וגו' כמו שעשה מלחמה בשמו כדכתיב ה' איש מלחמה ה' שמו ואמרו בשמו היא נלחם: [לבעל בשר]. פי' כדלעיל במזמור ק"ט כמשא

לרוכב בערבות ורבנן אמרי שני רקיען הן שנא׳ (שם) לרוכב בשמי שמי קדם רבנן אמרי שלשה הן להי׳ השמים ושמי השמים . ר׳ אליעזר אומר שבע׳ הן שמים רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות . וכבודו של הקב״ה בערבות שנא׳ (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות . מהו בערבות . אמר רבי תחליפא בן יעקב בשם רבי יהודה ברבי סימון שראה הקב״ה מעשיהם של צדיקים וערב עליו מעשיהם . אמר ר׳ פנחס הכהן בר חמא הרקיע ששמו ערבות הקב״ה זורע מעשהם של צדיקים עליו והוא עושה פירות . (שם) ביה שמו ר״י הנשיא שאל את ר׳ שמואל בר נחמן מהו שכתוב ביה שמו אמר לו אין לך כל מקום ומקום שאין אדם ממונה על ביאה שלו ומי ממונה על ביאה של עולמו כביכול הקב״ה שנא׳ ביה שמו . אתמהא אל תהי קורא ביה אלא ביאה שמו . אמר רבי יהודה הנשיא חבל על דאבדין ולא משתכחין שאילית יתה לרבי אלעזר ולא אמרה לי כן . אלא אמר לי מהו ביה שמו בשני אותיות הללו ברא הקב״ה ישני עולמים שנא׳ (ישעיה כו) כי ביה ה׳ צור עולמים ביו״ד ה״א . ואין אנו יודעין אם העולם הזה נברא בה׳ ואם העולם הבא נברא בי׳ ממה שנא׳ (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה׳ בראם הרי העוה״ז נברא בה׳. ולמה מה עסקה של ה׳ פתוחה למטה וסתומה מכל צדדיה כך העולם הזה כל מה שנברא בו יורדין לשאול . ואותה העקיצה שיש בה רמז לתחיית המתים . והעולם הבא נברא בי׳ למה מה עסקה של יו״ד קומתה כפופה כך פניהם של הרשעים עתידים להיות מכורכמות לעתיד לבוא . ד״א מה עסקה של יו״ד קטן בקומתה כך הרשעים לעתיד לבא שנא׳ (ישעיה ב) ושח גבהות אדם. כשראה דוד כי בשתי אותיות הללו ברא הקב״ה שני עולמות התחיל מקלס בהם הללויה. בצאת ישראל ממצרים . א״ר אלעזר הקפר בזכות ארבעה דברים יצאו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא היו פרוצים בעריות ולא גילו מסתורין . את מוצא היה הדיבור מופקד אצלן שנים עשר חדש כמה שאמר להן (שמות ג) ושאלה אשה משכנתה ולא היה בהם מי שיגלה את הדבר . ולא היו פרוצין בעריות אחד היה בהם ופירסמו הכתוב שנא׳ (ויקרא כד) ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי . דבר אחר באי זה זכות נגאלו רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר בזכות דם הפסח ודם מילה שנאמר (יחזקאל טז) ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי רבי נחמיה אומר בזכות התורה שנאמר (שמות ב) וירא אלהים את בני ישראל ובמתן תורה כתיב (שם כ) וכל העם רואים את הקולות . ויש לך מקום אחר ללמוד ממנו (שם ג) בהוציאך את העם הזה ממצרים תעבדון . רבי יהושע בן לוי אמר בזכות המשכן שנא׳ (שם לט) וירא משה את כל המלאכה . ויש לך במקום אחר ללמוד (שם כט) אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על תנאי לשכני בתוכם . ר׳ אלעזר אומר בזכות חנניה מישאל ועזריה שנא׳ (שמות ב) וירא אלהים את בני ישראל ועליהם כתיב (ישעיה כט) בראותו ילדיו מעשה ידיו . מהו ילדיו (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מום . רבי אבא בר כהנא אמר בזכות דורו של ישעיה (ישעיה כט) מעשה ידיו בקרבו . וכיון שראה דוד בכמה זכיות יצאו ישראל ממצרים התחיל מקלס על יציאת מצרים הללויה. (בצאת ישראל ממצרים) . דבר אחר בצאת ישראל ממצרים ראה מה כתיב (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי אמר רבי חייא בשם רבי ירמיה משל לגבור שהיה יורד למלחמה או לנצח או להנצח לכך נאמר (שם) ובמלחמה . אמר רבי אבא בר אחא בשם רבי חנין מהו גוי מקרב גוי כאדם ששומט את העובר ממעי בהמה כך הוציא הקב״ה את ישראל ממצרים שנא׳ גוי מקרב גוי כענין שנאמר (ויקרא א) והקרב והכרעים. למדנו צער לנשמט לשומט מנין שנאמר (דברים ד) ויוציא אתכם מכור הברזל כאדם שנוטל את הזהב מתוך הכור שלא בצבת ולא בסמרטוטין כביכול כך ישראל . אמר רבי אבין בשם רבי סימון מהו מקרב גוי שהיו מובלעים בתוך מעיהם שנאמר (תהלים קכד) חיים בלעונו . ואם לחשך אדם לומר אינו מזכיר מצרים באותו ענין הרי הוא אומר לולי ה׳ שהיה לנו. בקום עלינו אדם ואין אדם אלא מצרים שנאמר (ישעיה לא) ומצרים אדם ולא אל . ועשה הקב״ה להם עשרה נסים על הים א׳ עשאו חומות חומות ואין חומה שאין בה מגדל ואין מגדל שאין בה שומר והיו מלאכי השרת משמרין את ישראל שלא ינזקו . אמר להן משה בואו ועברו אמרו לו היאך נעבור בין החומות הללו שנא׳ (שמות יד) והמים להם חומה הקפיא

פירוש מהרז״ו הכהן

כסופו : [סוף זורע] . פי׳ לכן נקרא ערבות על שם עירוב סוריעה : [ביאה שלו] . פי׳ כשומר השער כממונה על מבוא העיר : [העקיצה] . פי׳ פתיחה קטנה שלמעלה מרגלה : [לתחיית המתים], פי׳ שמשם יחזרו ויעלו : [איש מצרי] . וגמר המאמר הובא במדרש שיר השירים רבה דף כ׳ בפסוק גן נעול אחותי כלה : [או לנצח] . פי׳ בפסוק או הנסה : [והמים להם חומה] . פי׳ כי לשנים עשר גזרים נקרע הים שיעבור כל שבט בשביל מיוחד אם כן היה רבוי חומות מימין כל שבט ושבט ומייתי ראיה על נכון מוסמים להם חומה כי להם מיותר לומר והמים חומה מימינם וגו׳ אלא דכתב להם לתורות ולומר לכל חלקיהם כלומר לכל שבט ושבט ביחוד וזולת זה היה קשה למה לא כתב שום רמז בתורה על ענין רבוי קרעים הרמוזים בקרא דלגוזר ים סוף לגזרים

הקפיא לב הים ועלה הים ומלא על כל גדותיו. כשם שהאדם צף שתי ידות אחת למעלה ואחת למטה כך הקפיא הקב"ה לבו של ים ומלא את כל גדותיו. ב' ועשאו כמין כיפים שנא' (חבקוק ג) נקבת במטיו. אמר להם משה באו ועברו אמרו כשהיו המים שתים מלמטן ואחת מלמעלן לא היינו יכולים לעבור ועכשיו ששנים מלמעלה ואחת מלמטן על אחת כמה וכמה. ג' עשאו כמין פלטיות שנא' (שם) ראש פרזיו ואין פרזיו אלא פלטיות שנא' פרזות תשב ירושלם. ד' הוציא להם מתוקין מתוך מלוחין ושתו הם ובהמתם שנא' (תהלים עח) ויוציא נוזלים. ה' עשאו כטיט שנא' (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר. ו' עשאו כמתבן שנא' (שמות טו) נצבו כמו נד נוזלים כמו נד של תבן שבין שתי ערימות. ז' ועשאו כמין פרורות פרורות שנא' (תהלים עד) פוררת בעזך ים. ח' עשאו גזרים שנא' (שם קלו) לגוזר ים סוף לגזרים. ט' עשאו כיבשה שנא' (שמות יד) ובני ישראל הלכו ביבשה. י' עשאו כמין בקעה והעלה עשבים והיו ישראל רועים בה שנאמר (ישעיה סג) כבהמה בבקעה תרד:

היתה יהודה לקדשו. כשהגיעו ישראל לים היו עושין מלחמה זה עם זה אי זה שבט ירד לים ראשון ולא משנתייבש הים אלא בתוך הים ירדו והיו יורדים עד שהגיעו לאפסי ים שנאמר (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וכתיב (שמות יד) ויבואו בני ישראל בתוך הים. היה בנימין הצדיק נכנס תחלה לים שנאמר (תהלים סח) שם בנימין צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים. ומה עשה נחשון בן עמינדב קפץ לתוך גלי הים וקידש שמו של הקב"ה לעיני הכל ומרגם לבנימין שנא' (שם) שרי יהודה רגמתם ועל ממשלת יד נחשון בן יהודה עברו ישראל. ומפני שרגם לאחיו זכה לארגמן הדא הוא דכתיב (דניאל ה) והלבש לדניאל ארגונא. אמר לו הקב"ה היית מרגם את אחיך בשביל לקדש את שמי הוי את מושל על אחיך הוי היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו של יהודה. ראה הים ישראל עושין מלחמה זה עם זה על קדושת שמו אמר הים מה אני עומד מיד ברח שנאמר הים ראה וינס. דבר אחר ראה ארונו של יוסף יורד לים. אמר הקב"ה ינוס מפני הנס שנא' (בראשית לט) וינס ויצא החוצה. אף הים יהיה נס מפניו הוי הים ראה וינס. דבר אחר לא היה רוצה הים ליקרע למה שהיו ממרים אמר הם ממרים ואני אקרע לפניהם הה"ד (תהלים קו) וימרו על ים בים סוף ומהו בים סוף שאף בים היו ממרים והתחילו המים לטבען שנא' (שם סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש. מיד גער בו הקב"ה שנא' (שם קו) ויגער בים סוף. כיון שראה כן ברח שנאמר (ישעיה כג) בושי צידון כי אמר ים. אמר הים אני שאין לי אלא מעוז הים פוחדני מפניו שלא גדלתי בחורים ולא רוממתי בתולות אתה על אחת כמה וכמה. הירדן יסוב לאחור. וכי מה טיבו של ירדן וכה איכפת לו וכי בירדן היו עומדין אלא מכאן את למד שאם ברח ראש האומניות ברחה כל האומנות כיון שראה הירדן שברח הים אף הוא ברח. אמר משה לים לא אמרת איני נקרע ועכשיו אתה בורח מה לך הים כי תנום אמר לו מן הדין איני ראוי ליקרע מפניך שאני נבראתי ביום ג' ואתה נבראת ביום ו' ולא מפניך אני נס אלא מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים:

מזמור קטז

אהבתי כי ישמע ה'. זה שאמר ישעיה הנביא (ישעיה ל) כי עם בציון ישב חנון יחנך לקול זעקך אין מתבקש לפני הקב"ה אלא שישמע תפלתם של ישראל שאם ישמע סלח ועשה

פירוש מהר"י הכהן

לגזרים, ומכל מקום ענין חומות חומות הוא נס מיוחד מלבד גזרים. כי גזרים הוא הנס שקרעו לקריעות אלו וחומות הוא שנגלו מים ונתקבו כחומה. וענין עשאו כמתבן הוא שמה שנותר מהגזרים מחוקים נשבתו נעשה כתבן לבלי יתלכלכו בו ועשאו פירורים הוא לדעתי לצורך שיוכלו כל שבט ושבט לראות את חברו הולך כי אם היתה החומה כולה אחת מהודקת לא היה מקום לראות מה שאין כן עתה שהיו החתיכות התיכות מונחות בלתי מהודקות נבארו כדקים והלגים כנתים ועיין לקמן במזמור קל"ו בפסוק לגוזר ים סוף וגו' ובילקוט הרי עשר סימן הקמ"ה אבל יותר נראה אמרס שם נעשה כמין בולוס של זכוכית הוא לצורך תכלית זה והו"ק: [כין ההומות הללו]. פי' קך כל תוך העומק: [הקפיא]. פי' הליף המים למעלה: [כמין כיפים]. פי' כמו כפות שהיו המים תלוים ונגובים שיעברו כל שבט תוך הגל אחד: [ואחת מלמעלן], פי' כי כבר היו רוב המים דהיינו שני חלקים למטה תוך הים כדרכו רק שקפאו והיו קשים באופן שיהיו יכולים לעבור עליהם והשלים נהלך לגדרים ונעשה חומות ועכשיו שאמרו שלא יוכלו לירד לעומק זה של החלים הליף הקב"ה כל לב הים למעלה באופן ששני חלקים היו עומדים בגובה למעלה מגבולו כחומה והשליש לף בשוה לגבול הארץ, וזהו שגם אז לא רצו לעבור כחשש שיפלו ב' שליש המים שלמעלה עליהם ויטביעום והוא הקל והחמר שטענו שלא כבר לטענת ירידת העומק לא יכלו לעבור כל שכן עתה לחשש יותר גדול שיהיו שתי ידות המים למעלה מי הבטיח שלא יפלו עליהם, וחזר ועשאו כל המים מתחת קשים ובזה לארץ כפלטיא יברם ובזה: [ויוציא נוזלים]. פי' דהאי ויוציא נוזלים על ויפק כהבושם ר.ה שלפניו קאי דהסות מיירי בלכתם בתוך הים כברש"י שם ולא על יבקע צורים במדבר שלפני גליו: [ולא רוממתי]. עיין שם בפסוק ישעיה כ"ג וברש"י

עשת שנא׳ (יואל ו) ה׳ שמעה ה׳ סלחה ה׳ הקשיבה ועשה אל תאחר. וישראל אוהבין להקב״ה שהוא ישמע תפלתן לכך אהבתי כי ישמע ה׳. אמרה כנסת ישראל אוהבת אני אותך לפיכך אהבתי כי ישמע ה׳ ומאהבה שאני אוהבת אותך אני חולה שנאמר (שה״ש ג) כי חולת אהבה אני. ואיני חולה לא מכאב לב ולא במיחוש ראש אלא חולת אהבה שנאמר כי חולת אהבה. אוהבת אני אותו ואוהבת את ביתו שנא׳ (תהלים כו) ה׳ אהבתי מעון ביתך ואין אדם יודע את האהבה שאהבתי מה היא שנא׳ (שה״ש ח) כי עזה כמות אהבה וכתיב (שם) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שאהב. אבל (תהלים סו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳. אומר להם אתם אוהבים אותי ואני אוהב אתכם שנא׳ (דברים ז) כי מאהבת ה׳ אתכם וכתיב (שם) ואהבך וברכך והרבך. כי ישמע אמר להם הקב״ה (שה״ש ב) השמיעני את קולך למה כי קולך ערב וכתיב (שם ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני שהוא מתאוה לתפלתן של ישראל. אמר להם הקב״ה אתם מתאוים שאשמע תפלתכם ואף אני מבקש שתשמעו לי. (דברים כח) והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך אם שמעת תהיה נשמעת שנאמר (ישעיה נח) אז תקרא וה׳ יענה:

את קולי תחנוני אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אפילו כל אומות העולם קוראין אותך הנח אותם ושמע תפלתי לכך את קולי תחנוני. וכן עשה הקב״ה כי הטה אזנו לי אין האזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתי בלבד שנא׳ (תהלים מ) אזנים כרית לי וכתיב (שם יז) הטה אזנך לי. ובימי אקרא. בימים טובים שנתת לי שנא׳ (ויקרא כג) ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה׳. וכתיב (במדבר כח) וביום הכפורים וכתיב (שם) בארבעה עשר יום לחדש חג הסוכות הוי ובימי אקרא. אפפוני חבלי מות בני אדם חבולים למות. ומצרי שאול מצאוני אלו הגליות שנאמר (הושע יג) מיד שאול אפדם ממות אגאלם. צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא לעולם בשמך אנו קוראים שנאמר (תהלים כ) אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר. נדרי לה׳ אשלם רבי יהודה אומר (קהלת ה) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר שנא׳ (דברים כג) כי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא ר׳ מאיר אומר טוב מזה ומזה נודר ומשלם שנא׳ (תהלים עו) נדרו ושלמו לה׳ אלהיכם. יקר בעיני ה׳ עשרה דברים נקראו יקר העושר שנאמר (משלי יב) הון אדם יקר חרוץ. התורה שנא׳ (שם ו) יקרה היא מפנינים. ישראל שנא׳ (ישעיה ו) הבן יקיר לי אפרים. הדעת (משלי יב) וכלי יקר שפתי דעת. הנבואה (ש״א ג) ודבר ה׳ היה יקר. התבונה שנאמר (משלי יז) יקר רוח איש תבונה. והסכלות יקר שנא׳ (קהלת י) יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. הצדיקים שנא׳ (תהלים קלט) ולי מה יקרו ריעך אל. החסד שנאמר (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים. ומיתת הצדיקים יקר שנא׳ יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו. משל למה״ד למלך אחד ששלח שלטון אחד לגבות טימיון שלו הלך ונתאכסן אצל בעל הבית אחד עשר יום ובכל יום ויום היה מפקיד אצלו מאה מנה הרי עשרה ריבוא כשבא לתבוע טימיון שהוא חייב לו אמר כל עצמו אינו חייב אלא חמשים זוז האיך אני תובען ממנו. כך אמר הקב״ה קשה בעיני לומר לאברהם שימות שכבר הקנני שמים וארץ וירד לכבשן האש על שמי וקידש שמי בעולם וגם קשה לי לומר ליצחק שימות שעקד עצמו על גב המזבח וקידש שמי בעולם וקשה לי לומר ליעקב שימות שעמל בתורה כל ימיו וקשה לי לומר למשה שימות שהשלים נפשו בכפו וירד לפרעה שנאמר (שמות ב) ויבקש להרוג את משה. וכן דוד שהשלים נפשו וירד לגלית. וכן לחנניה מישאל ועזריה שהשליכו עצמן לכבשן האש. וכן לכל צדיק וצדיק ואילולי ששואלים מיתה הצדיקים בפיהם לא היו מתים. באברהם כתיב (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי. וביצחק כתיב (שם כז) ואברככה לפני מותי. ביעקב כתיב (שם מו) אמותה הפעם. במשה כתיב כי אנכי מת. בדוד כתיב (מ״א ב) אנכי הולך בדרך כל הארץ. ביונה כתיב (יונה ג) קח נא את נפשי ולפי שהצדיקים שאלים בפיהם אמר הקב״ה יסתלקו אלו מפני אלו אילו היה אברהם קיים היאך היה מנהיג יצחק שררה וכן יעקב וכן משה וכן יהושע ושמואל ודוד ושלמה אלא אמר הקב״ה יסתלקו אלו מפני אלו:

ד״א יקר בעיני ה׳ משל למלך ששלח אפרכוס הנהיג בו יפה השלים זמנו ונתן לו אפרכיא אחרת אלו לא היו רוצים שיהיה יוצא מאצלם היו מקלסין אותו שהנהיגם יפה. ואלו שהוא עתיד

פירוש מדר״ש הכהן

ממות אגאלם], פי׳ דכבר מה שכתב פדיה וגאולה גאלם ממש היא מיד מלכיות וכן לקמן דרים מזה פדיון מעשו הרשע: [לא יהיה בך חטא], עיין בפ״ק דחולין: [היאך הוי מיגבו]. פי׳ כיון שהטיב עמך כל כך: [ששלח אפרכוס]. פי׳ מינה אותו על איפרכיא אחת להנהיג זמן מה:

עתיד ליכנס אצלם היו מקלסין אותו שהוא עתיד לנהגם יפה. כך הצדיקים כשמסתלקין מן העולם הבריות מצטערין עליהן שכל זמן שהם ביניהם הם מכלים את הפורעניות מלבוא בעולם. ומלאכי השרת שמחין עליהם שהם באים ושוררים ביניהם. וכשהצדיק מסתלק מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת יוצאין לקראתם אחת אומרת (ישעיה נז) יבא שלום והשניה אומרת ינוחו על משכבותם והשלישית אומרת הולך נכוחו. וכשהרשעים מסתלקין מן העולם שלש כתות של מלאכי חבלה יוצאין לקראתו אחת אומרת (שם מח) אין שלום ואחת אומרת אמר ה' לרשעים ואחת אומרת (שם נ) למעצבה ישכבון. דבר אחר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. משל למלך שיצא הוא וחיילותיו במדבר וכלה אריסטון שבידו אמר ולואי מי שיתן לי גלוסקין אחד. בא אחד ונתן לו גלוסקין אחד וקדמהו במאכל ובמשתה. כשהגיע ליישוב שכח אותו. לימים בא אותו בעל אריסטון ועמד לפני המלך אמר לו המלך מה טיבך אמר לו אני הוא שנתתי לך גלוסקין במדבר אמר לו הרי אתה עשוי שלטון. אמר לו ולכך נתתי לך ועבדתיך אמר לו הרי אתה עשוי אפרכו'. חזר ואמר לו ולכך נתתי לך ועבדתיך הרי אתה עשוי כיוצא בי שמא יותר ממני אתה מבקש. כך אומר להם הקב"ה לצדיקים הרי אתם כיוצא בי שמא יותר ממני אתם מבקשים שנאמר (ירמיה טו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. מה מני בורא עולמות ומחיה מתים אף אתם כן. אנא ה' כי אני עבדך. מלמד שהיה דוד משפיל עצמו בכל מקום שנאמר ויאמר אליו (ש"א יז) בן מי זה העלם בן אמתך לפי שאינו דומה עבד שנולד בתוך הבית לעבד שהוא לקוח מן השוק. דבר אחר אמר דוד אני בן בנה מן אותה שאמרה (רות ג) אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך. פתחת למוסרי פתחת איסורי מתמר התרתה אסורי מרות. לך אזבח זבח תודה שכל מי שהוא חייב חטאת מביא חטאת. אשם מביא אשם. כאן אין אומר לא חטאת ולא אשם אלא זבח תודה הודייה אני חייב לך הוי לך אזבח זבח תודה:

מזמור קיז

הללו את ה' כל גוים. זש"ה (תהלים פו) אין כמוך באלהים ה' ואין כמעשיך כיצד בשר ודם צר צורה ואין צורתו עושה צורה אבל הקב"ה האדם הוא צורתו שנאמר (בראשית ב) וייצר אלהים את האדם ואף הוא מוליד כצורתו שנאמר (שם ה) ויולד בדמותו בצלמו. המים מעשה ידיו והן שורצין שנא' (שם א) ישרצו המים. מלך בשר ודם כשבא אין לקלסו אוהביו מקלסין אותו שמא שונאיו. אבל הקב"ה הכל מקלסין אותו שנאמר (תהלים פו) כל גוים אשר עשית. אמר ר' פנחס שאל פוליפוס אחד את ר' יהושע בן חנניה אי זה יום שכל העולם שוים והאומות משתחוים להקב"ה אמר לו יום אחד הכל שמחים אימתי כיון שהגשמים עומדין להן הכל מצירין וכיון שיורדין הכל שמחין ומקלסין להקב"ה. שנא' כל גוים אשר עשית יבואו ואימתי (שם) כי גדול אתה ועושה נפלאות ואין נפלאות אלא הגשמים שנא' (איוב ה) עושה נפלאות עד אין חקר הנותן מטר על פני ארץ לכך הללו את ה' כל גוים. אמר רבי תנחום בר חייא גדולה ירידת הגשמים ממתן התורה שמתן תורה שמחה לישראל וירידת הגשמים שמחה לכל העמים ולכל העולם לבהמה ולחיה ולעופות שנא' (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקיה תן לה תשוקתה רבי אומר תן לה תאותה כענין שנא' (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך. ד"א הללו את ה' כל גוים כך אומרים ישראל לאומות העולם קלסו להקב"ה והקב"ה אומר קלסו לישראל. החתן אומר קלסו לכלה. והכלה אומרת קלסו לחתן. עתידין אומות העולם שיקלסו להקב"ה בשעה שיגאל ישראל מביניהם שנא' (תהלים קב) בהקבץ עמים יחדו ואומר ((שם נה) הודיע ה' ישועתו לכך נאמר הללו את ה' כל גוים. רבי אומר הללו את ה' כל גוים שאל רבי שמעון בנו של רבינו הק' את אביו ואמר לו מי הן כל הגוים ומי הן כל האומים אמר לו כל הגוים אלו העכו"ם ששעבדו בישראל כל האומים אלו שלא שעבדו בהם אמרו כל האומים מה אם אלו ששעבדו בישראל מקלסין להקב"ה אנו שלא שעבדנו בהן על אחת כמה וכמה. התחילו אומרים כי גבר עלינו חסדו. אמרה הארץ ואמת ה' לעולם מהו ואמת ה' לעולם אמת ברית שקיימת מאבות (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב. ד"א ואמת ה' לעולם היה הקב"ה מפתח את אליהו שילך

ויראה

פירוש מהר"י הכהן

[וכלה האריסטוון]. מזונות ופרנסה: ועבדתיך]. פי' בתמיה וכי יספיק זה לזכרי נטובה כזו: [שמא שונאיו]. פי' בתמיה: [פקדת הארץ וגו'. פי' מביא ראיה ממה שכתוב אחריו נחת גדודיה. שהגשמים הם נחת לכל בריה שעליה בגידול ובצמיחה שנעשה מהמטר וכפרש"י שם: [תשוקתה], פי' שאתה משקה אותה כפרש"י: [עמים יחדו וגו']. פי' כתוב לפניו לשמוע אנקת אסיר לפתח בני תמותה שהיא גאולת ישראל מבינותם וע"ז יאמר לספר בציון וגו' בהקבץ עמים יחדיו לעבוד את ה'. ועוד ראיה

וראה אל אחאב שנא' (מ"א יח) ודבר ה' היה אל אליהו לך והראה אל אחאב אמר לו אליהו היאך אני הולך ועד עכשיו לא עשה תשובה אמר לו הקב"ה כשהייתי משקה את עולמי אד אחד היה בעולם שנא' (בראשית ב) ואד יעלה מן הארץ אף עכשיו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר. דבר אחר הללו את ה' כיון שהושלך אברהם לכבשן האש ביקש גבריאל לירד ולהצילו אמר לו הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם נאה ליחיד שיציל את היחיד שנאמר (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. אמר לו הקב"ה ואף על פי כן איני מקפח שכרך שעתידין בניו לירד לכבשן האש לקדש את שמי ואתה עומד ומציל וכיון שהושלכו חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש עמד יורקמי שר של ברד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם אני שר של ברד ארד ואכבה את הכבש; אמר לו גבריאל אני שר של אש אלך ואקדיח אותו מבחוץ ואצנן מבפנים ואעשה נס בתוך נס אמר לו הקב"ה כך נאה. ירד להצילן אמר חנניה הללו את ה' כל גוים. אמר מישאל שבחוהו כל האומים. אמר עזריה כי גבר עלינו חסדו. ענה גבריאל ואמר ואמת ה' לעולם. מהו ואמת אמת הוא הדבר שאמרת לי בימי אברהם הוי ואמת ה' לעולם הללויה. דבר אחר אמת ג' אותיות מעידות עליו שהוא אמת א' ראשונה מ' תיכונה ת"ו אחרונה. הדא הוא דכתיב (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון:

מזמור קיח

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו זש"ה (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כשהוא אדם מזכיר את הצדיק יהא מזכיר אותו לטובה שנא' אמרו צדיק כי טוב וכשהוא מזכיר את הרשע יהא מזכיר אותו לרעה שנא' (שם) אוי לרשע רע. וכן הוא אומר (משלי י) זכר צדיק לברכה. וכן את מוצא כשהקב"ה מזכיר את אברהם הצדיק היה מברכו שנא' (בראשית יח) המכסה אני מאברהם מה כתיב בתריה (שם) ואברהם היה יהיה וכשמזכיר את עמלק היה מקללו שנאמר (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק מה כתיב בתריה (שם) תמחה את זכר עמלק הוי אמרו צדיק כי טוב. ד"א אמרו צדיק [...] טוב כי פרי מעלליהם יאכלו את מוצא את הברכה עושה פירות והקללה אינה עושה [...] שנאמר אוי לרשע רע כי גמול ידיו ישיב לו. כפרי אינו אומר אלא כגמול ללמדך שאין עושה פירות:

דבר אחר אמרו לצדיק הקב"ה שהוא טוב, את מוצא בראש השנה הכל עומדין בדין לפני הקב"ה וכל אומה ואומה אומרים אנו נצחנו בדין ובא יום הכפורים ומזכה את ישראל וסולח לעונותיהם שנא' (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם ועדיין אין אנו יודעין מי זכה בדין אם ישראל אם אומות העכו"ם. כיון שבא החג כל ישראל נוטלים את לולביהן ומקלסין לצדיקו של עולם כמי שבא ונוצח ויודעין שישראל זוכין בדין הוי אמרו צדיק כי טוב. ד"א הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. זש"ה (ישעיה יב) ואמר ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי אין ישראל שיאמרו להקב"ה אלא הודיה בלבד על כל הטובה שהוא עושה עמהם שנא' (שם כה) ה' אלהי אתה ארוממך כיון שראה דוד היאך ההודיה טובה אמר הודו לה' כי טוב לפי שההודייה טובה. וכן הוא אומר (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם. ואומר (תהלים לב) אודה עלי פשעי לה' וכן הוא אומר (שם צב) טוב להודות לה' לכך הודו לה' כי טוב. ד"א כל מי שהוא מודה לפניו הוא לוקח טוב שנא' (הושע יד) קחו עמכם דברים וגו' כל תשא עון וקח טוב. דבר אחר הודו לה'. מהו כי לעולם חסדו אין הקב"ה עושה חסד עם ישראל לא לשנה ולא לשנתים אלא לעולם. וכן את מוצא שנתן להם משה את התורה שנקראת חסד שנאמר (משלי לא) ותורת חסד על לשונה. ולא נלקחה מהם לעולם אלא נתנה להם למורשה שנאמר (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. וכן כל החסדים שעשה עמהם לעולם הם שנאמר (איכה ג) חסדי ה' כי לא תמנו הוי כי לעולם חסדו. ד"א כי טוב לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו והיו בני עירו אומרים זכור אותו בעל הבית לטובה שהוא נותן לנו כל צרכינו בימות הגשמים אלא שהוא נוטל ממנו שלשה סלעים רבית בימות החמה בא אחר ואמר

פירוש מהר"י הכהן

אמרת ע"ז דכתיב הודיע ה' ישועתו וגו' דמיירי בגאולה וכתיב בתריה הריעו לה' כל הארץ וגו': [ואד יעלה]. פי' וממנו הייתי משקה את כל פני האדמה נמשך בריאת האדם כפרש"י שם ואף שהיה האפשר שהאדם ההוא יהיה חוטא כאשר נעשה אח"כ אף עכשיו אף ע"פ שהחוטאים אמת שלי הוא על כל פנים יהיה האדם איך שיהיה: [לרשע רע]. פי' בתריה דאמרו צדיק כתיב ישעיה ג': [לברכה על שניהם]. מביא ראיה דסיפא דקרא ושם רשעים ירקב: [כל תשא עון]. פי' שבאמרם כל תשא עון הרי כפירות שהם מודים לפניו: [וקח טוב]. פי' כי המדרש הזה מפרש וקח למקור כמו לקוח:

ואמר אני נותן לכם בסלע אחד. הניחו לראשון ומודים לשני. בא אחד ואמר אני נותן לכם חנם לזה נאה להודות שהוא נותן חנם. כך הקב"ה מפרנס לבריותיו חנם ולו נאה להודות לכך הודו לה' כי טוב. יאמר נא ישראל אין נאה מן האדם שיאמר שהוא טוב על עצמו אלא אם אחרים מעידים עליו שהוא טוב. ומי מעיד בהקב"ה יעקב שאמר החסד שעשית עמי לא ליום ולא לשנה אלא לעולם שנא' (בראשית לב) קטנתי מכל החסדים אמרו לו וכמה חסדים עשה עמך אמר להם אין להם קצבה. אלא (שם מח) האלהים הרועה אותי. יאמרו ישראל מה עשית להם במצרים. ומה ששלמתי להם במדבר (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם. ומה עשו לי בסיני (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע באותה השעה אמר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך. הוי יאמר נא ישראל יאמרו נא בית אהרן. משל לבעל הבית שהיה מנהיג יפה עם אריסיו. ובשעת החשבון אינו מדקדק עמהם ובשעת הגורן הוא משייר להם שיורין ובשעת הגת משייר להם שיורי הגת אבל אינן יודעין משאו ומתנו בתוך ביתו ומי יודע עבדיו ובני פלטין שלו ומי הן עבדיו של הקב"ה בני אהרן שהן מקריבין לפניו כל עת. יאמרו נא בית אהרן מה עשיתי להם לכל מי שעמד כנגדן. עמד קרח וסיעתו בלעה אותם הארץ. עמד עוזיהו וביקש להקטיר את הקטורת וזרחה במצחו הצרעת. ובשביל מה שילמתי לו השכר הזה בשביל שהלך לפני ביושר שנא' (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי ולמד תורתי שנאמר (שם) תורת אמת היתה בפיהו:

יאמרו נא בית אהרן אלו המילדות שלא שמעו לפרעה שנא' (שמות א) ותיראן המילדות את האלהים ומה עשית להם בתים. יאמרו נא יראי ה' ומי היו יראי ה' זה היה ביתו של דוד שנאמר (תהלים קיט) חבר אני לכל אשר יראוך. ומה עשה עמו דוד (ש"ב ז) הנה אנכי יושב בבית ארזים ומה עשיתי לו אף אני אשמור לו חסדי (תהלים פט) ושמתי לעד זרעו וכסאו כימי שמים. ד"א יאמרו נא יראי ה' זה פנחס שהרג לזמרי ונתן נפשו על קדושת שמי שנאמר (במדבר כה) ויבא אחד איש ישראל וגו' ומה שלמתי לו (שם) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שלא יערערו על הכהונה אף על פי שלא נמשח אלא בדמו של זמרי. ד"א יראי ה' אלו הגרים באברהם כתיב (בראשית כב) כי ירא אלהים אתה. בעובדיה כתיב (מ"א יח) ועובדיה היה ירא את ה'. אמר רבי חנינא גדול מה שנא' בעובדיה ממה שנאמר באברהם ויוסף הצדיק דאילו באברהם ויוסף הצדיק כתיב ירא (אחד) בלבד ובעובדיה כתיב (שם) ירא ה' מאד. ד"א יאמרו נא יראי ה' יאמרו נא חנניה מישאל ועזריה היאך הצלתי אותם מכבשן האש בשביל שבטחו בי (ישעיה נו) ונתתי להם יד ושם טוב מבנים ולא לעולם הזה בלבד אלא אף לעולם הבא שנאמר (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו:

מן המצר קראתי יה. מהו מן המצר בכל לשון שישראל קוראין להקב"ה הוא עונה אותם. קראוהו בשדי שנא' (בראשית כח) ואל שדי יברך אותך וענה אותם בשדי שנא' (שם לה) אני אל שדי פרה ורבה. קראוהו באלהים (שם מז) ה' אלהים מה תתן לי וענה באלהים (שמות ב) ותעל שועתם אל האלהים. קראוהו בה' (דברים כו) ונצעק אל ה' וענה אותם בה' וישמע ה' את קולנו. קראוהו ביה מן המצר קראתי יה ועני במרחב יה. וכה"א כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. ד"א מן המצר מדבר במצרים וימררו את חייהם וגו' ענני הקב"ה במרחב יה שהרחיב לי הקב"ה כנפי חסדו שנא' (תהלים סח) כנפי יונה נחפה בכסף. ד"א מדבר בדוד בשעה שירד דוד לאחיו והניחוהו אחיו וכל ישראל באותה שעה נשא דוד עיניו למרום ואמר (שם קכא) שיר למעלות אשא עיני על ההרים. השיבתו רוח הקדש ואמרה לו (שם) אל יתן למוט רגליך אל ינום שומריך. במרחב. שהרחיב לו הקב"ה שחזרו אחריו כל ישראל ובאו עד מחנה פלשתים (ש"א יז) וישובו בני ישראל מדלוק אחרי פלשתים. ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם אברהם אמר מה יעשה לי אבימלך יעקב אמר מה יעשה לי עשו דוד אמר מה יעשה לי גלית. ה' לי בעוזרי משני בני אדם שהן באין לדין אצל בימה והיו מתיראין מן הדין אמרו להם אל תיראו מן הדין אלא תעיזו לבבכם כך ישראל עתידין לעמוד בדין לפני הקב"ה והם מתייראין ומלאכי השרת אומרים להם אל תתייראו בן עירכם הוא שנאמר (ישעיה מה) הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וחזרו ואמרו להם אל תיראו מן הדין. אין אתם מכירים אותו קרובכם הוא (תהלים קמח) לבני ישראל עם קרובו הללויה. ושבו ואמרו להם אל תיראו מן הדין אחיכם הוא למען

פירוש מהרז"ו הכהן

[ובני אהרן], פי' כך אע"פ שיאמרו נא ישראל מחסדים שעושה עמהם אינם יודעים איך מתנהג עם בני פלטין דידיה לכן אמר על זה אחר כך יאמרו נא בית אהרן כדמתרגם ואויל מה שעשה עמהם: [המילדות]. פי' שבבתי היו אמו ואחותו של אהרן לכך קראן בית אהרן: [בתים]. פי' והוא ג"כ בית אהרן שעשה להם בתים:

(שם קכג) למען אחי ורעי וביותר שהוא אביכם שנאמר (דברים לב) הלא הוא אביך קנך וכה"א (שם ד) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים שמזכה אותנו לדין. כמה דאמר (ישעי' מח) ישראל מקוראי. המשה צדיקים עמדו בעולם. נח ועבר ושם ואשור ואברהם. נח לא הקפיד לעבור אלא עמד ונטע לו כרם. ושם ועבר הטמינו את עצמן. אשור אמר היאך אני דר בין הרשעים הללו הלך לו שנא' (בראשית י) מן הארץ ההוא יצא אשור. אברהם צדקהו עומדת לעד אינו מניח להקב"ה ואף הקב"ה לא הניחו שנאמר (שם טו) אני ה' אשר הוצאתיך. טוב לחסות בה' שלא היה בוטח על דברי אביו ולא על דברי אמו. ותרח היה רואה במזלות ורואה מזלו של הרן שהוא נשרף ומזלו של אברהם שכל העולם מתמלא ממנו. נכנסו כל האומות אצל אברהם אמרו לו של מי אתה אמר להם לעולם לא אניח הקב"ה שבשמים מיד נטלוהו והשליכוהו לכבשן האש ולא ירד עמו לא עיר ולא קריש ולא שרף ולא גדוד אלא הקב"ה בעצמו שנאמר (שם) אני ה' אשר הוצאתיך. הרן היה לבו חלוק והיה בוטח על דברי אביו נכנסו כל האומות אצלו א"ל של מי אתה אמר בלבי אברהם גדול ממני אם ראיתיו שנמלט אומר אני של אברהם אני ואם לאו אומר שלכם אני כיון שראה שאברהם נמלט אמר של אברהם אני. מיד נטלוהו והשליכוהו לתוך הכבשן ולא הספיק לירד עד שהמיתו האש ונטלו המלאך והשליכו אצל אביו שנא' (שם יא) וימת הרן על פני תרח אביו. ותרח יפה היה רואה שמזלו של הרן שנשרף ומזלו של בנו אברהם שכל העולם מתמלא ממנו ואינו יודע אם מן האנשים. או מן הנשים ושרי היתה בתו של הרן שנא' (שם) ויקח אברם ונחור להם נשים. יסכה זו שרה ונתמלא ממנו כל העולם. טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים שכן דוד אומר (תהלים קמו) אל תבטחו בנדיבים. כל גוים סבבוני ג"פ עתיד גוג ומגוג לעלות לירושלים כדרך שעלה סנחריב לארץ ישראל וכדרך שעלה נבוכדנצר לירושלים שלש פעמים. פעם ראשון הוא אומר כל גוים סבבוני שהוא עתיד לכנוס כל העולם ולהעלותם לירושלים שנא' (זכריה ב) ונאספו אליו גוים רבים וכל הפרשה והמה פרוכין לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. פעם שניה הוא אומר סבבוני גם סבבוני שהוא עתיד להרגיש כל האומות ולהעלותם לירושלים שנא' (תהלים ב) למה רגשו גוים והם פרוכין לכך נאמר בשם ה' כי אמילם פעם שניה. פעם שלישית אומר סבוני כדבורים שהוא עתיד לפרוש דוגמניות על כל המדינות להוציא כרוזות כד"א קראו זאת בגוים קדשו (עצרה) מלחמה וכל הפרשה והמה פרוכין לכך נאמר בשם ה' כי אמילם פעם שלישית. ד"א כל גוים סבבוני שהוא עתיד להכנים כל אומות העכו"ם להעלות לירושלים וישראל מתייראים ממנו באותה השעה אומר להם הקב"ה (ישעיה מא) אל תיראי תולעת יעקב. סבוני גם סבבוני שהוא עתיד לתפוס שבט יהודה ולאסור אותן וכסבורין למסור כל אחד ואחד לשונאים שלו ויאמרו יבואו אחינו וישלטו בנו ואל ישלטו בנו שונאינו שנא' (זכריה יב) ואמרו אלופי יהודה בלבם והקב"ה עושה להם נסים ומפיל שונאיהם לפניהם שנא' (שם) ביום ההוא אשים את אלופי יהודה וגו' והמה פרוכים לכך נאמר בשם ה' כי אמילם סבוני כדבורים מה הדבורה הזו מכניסה דבש לבעליה כך עתיד הקב"ה לכנס כל אומות העולם ולהעלותם לירושלים שנא' (שם יד) הנה יום בא לה'. יכול יש בהם ממש לכך נאמר דועכו כאש קוצים. משל למלך שנכנסו עליו גנבים והיה המלך פקח אמר המלך אם אני עומד עליהם מיד הם אומרים מה מצא בידינו מן המתתרת אלא יודע אני שעתידין לבא שלשה פעמים לסוף אני עומד עליהן והורגן. כך המלך זה הקב"ה. גנבים אלו אומות העכו"ם. המתתרת זה העיר שנאמר (שם) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים ואומר ונלכדה העיר ונשסו הבתים זו הביזה והנשים תשכבנה אלו הבנות (שם) ויצא חצי העיר בגולה זו השביה. והקב"ה יוצא ונלחם עמהם שנאמר (שם) ויצא ה' ונלחם עם כל הגוים. והקב"ה משלח בהם מגפה שנא' (שם) וזאת תהיה המגפה וכל הפרשה והמה פרוכין לכך נאמר כי אמילם. דחה דחיתני לנפול בימי עשו וה' עזרני. דוד אמר דחה דחיתני לנפול בימי גלית וה' עזרני:

עזי וזמרת יה. בעוה"ז מקלסין אותי בשתי אותיות אבל בעוה"ב בחמש [בארבע] עזי וזמרת יה

פירוש מהר"י הכהן

[היאך אני דר בין]. עיין בנה"כ רבה פ' ל"ח: [עתיד לכנוס]. פי' כל פעם מתחרה ומתגרה יותר כיון שכבר נעשה פעמא לכן ראשונה לשון הכנסה בעלמא ואח"כ לשון התרגשות אח"כ מסרה ומליע נוסחא קשה ותקיפה בעצמו על סרחו: [פרוכין]. פי' נשברים ונופלים: [דוגמניות]. פי' נסחאות שכתוב משמעותה יכרזו בכל מקום צווי הזה ואמיץ הזה שיבא: [ולאסור אותן]. פי' להביאם עמו לירושלים כאילו מביאם לעזרתו להלחם ביושבי ירושלים ועיין על כל הענין זכריה י"ב: [יסודה בלבם וגו']. פי' סיפא דקרא הוא אמצה לי יושבי ירושלים עיין ברש"י שם ובילקוט: [ולהעלותם לירושלים]. פי' והאומות הם הדבורים ומכניסין הדבש היינו שחולקין שלל ירושלים כדכתיב זכריה י"ד סיפא דקרא דהנה יום בא לה' וחלק שללך בקרבך ופי' יכול יש בהם ממש היינו כלומר יכול יעמדו ויתמידו בהצלחתם זו לכן נאמר וגו': [אל ירושלים]. כל הפסוקים שבענין זה הם זכריה י"ד:

יה ה' ויהי לי לישועה. ואומר (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים. קול רנה וישועה. אנשי ירושלים אומרים מבפנים קול רנה וישועה. אנשי יהודה אומרים מבחוץ ימין ה' עושה חיל. לא אמות כי אחיה. אברהם אמר לא לי לתנות כל הנסים שנעשו לי בימי נמרוד. יצחק אמר לא לי להתנות כל הנסים שנעשו לי בימי עשו. דוד אמר לא לי לתנות נסים שנעשו לי בימי גלית שובך ושאול:

יסור יסרני יה. חביבים היסורין שהם מרצין כקרבנות שבקרבנות אומר (ויקרא א) ונרצה לו לכפר עליו וביסורין כתיב (משלי ג) וכאב את בן ירצה ד"א חביבין היסורים שהם מרצין יותר מן הקרבנות שחטאת ואשם אין מכפרין אלא לאותה עבירה שנאמר ונרצה לו לכפר עליו. אבל היסורים מכפרין על הכל הוייסור יסרני יה. פתחו לי שערי צדק לעוה"ב אומר לו לאדם מה היתה מלאכתך והוא אומר מאכיל רעבים הייתי. והם אומרים לו זה השער של מאכיל רעבים הכנס בו. אחר אומר משקה צמאים הייתי והם א"ל זה השער של משקה צמאים הכנס בו. וכן למלביש ערומים ומגדל יתומים ולגומל חסדים. וכן לכל המצות. אמר דוד אני עשיתי את כולם פתחו לי את כולם לכך אומר פתחו לי שערי צדק אבא בם:

זה השער לה' צדיקים יבואו בו. משל לאדם מהלך בדרך וסחורתו בידו הגיע להרגי' נתן להם מה שנתן וניצל. הגיע להרמים נתן להם מה שנתן וניצל. כיון שהגיע במדינה אמרו לו הוהר שהאפרכוס במדינה אם אינך מוכס כל סחורתך אין את מוצא בידך כלום הוי אומר פתחו לי שערי צדק. אודך כי עניתני ותהי לי לישועה. לאחר שהתקין אנפוריא שלו לצאת בדרך יצא חוץ למדינה הכהו הקוץ עקצתו עקרב אחזתו המה הניחוהו והלכו להם התחיל עומר ומתפלל לפני הקב"ה אמר לפניו מה עונותי וחטאתי והיה מצטער הרבה ולא באו ימים רבים עד ששמע שנאבדה אותה השיירא התחיל עומד ומשבח לפניו ואומר אילו הייתי שם הייתי כאחד מהם וכה"א (ישעיה יב) אודך ה' כי אנפת בי:

אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. אברהם יצא ממנו ישמעאל. וכן בני קטורה יצחק יצא ממנו פסולת עשו וכל אלופיו. אבל יעקב העמיד שנים עשר שבטים וכולם שלמים להקב"ה שנא' (בראשית מב) כולנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו ואומר (שה"ש ד) כלך יפה רעיתי:

מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. מדבר בכנסת ישראל בשעה שהיו משועבדין בטיט ובלבנים ולאחר שיצאו התחילו מתנשאין בענני כבוד והיו המצריים תמהים עליהם ואומרים עד עכשיו הייתם משועבדין בכל עבודה קשה ועכשיו אתם מתנשאין בכל כבוד וישראל משיבין אותם ואומרים להם אתם תמהים עלינו אנו תמהים יותר מכם שנא' (שה"ש ו) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב. ורוח הקדש משיבה ואומרת מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו. ד"א מאת ה' היתה זאת רוח הקודש אומרת כן זה היום עשה ה' כל הגאולות שעברו על ישראל אחריהם שעבוד מכאן ואילך אין אחריהם שעבוד שנאמר (ישעיה יב) זמרו ה' כי גאות עשה. דבר אחר מדבר בדוד כשהיה רועה את הצאן ומלקט בעשבים הרכים ומניחן לפני הגדיים והטלאים והקשים מניח לפני התישים והכבשים אמר הקב"ה זה ראוי להיות רועה על עמי ישראל וכשמלך היו אומרים עליו אמש היה רועה בצאן ובשעה קלה מלך והוא אומר להם אתם תמהים על זה ההד (שה"ש ו) לא ידעתי נפשי וגו' ורוח הקדש משיבה אותן מאת ה' היתה זאת. ענו כלן ואמרו היא נפלאת בעינינו משל לאחר שהיה נושא משאו לדוכסין ונעשה אפרכוס והוא אומר להם אתם תמהים עלי יותר אני תמה מכם כך כשיראו אומות העכו"ם לישראל בשלוה לעתיד לבא יאמרו אינן אלו הנגופים הדחופים וישראל משיבים אותם אתם תמהים עלינו. יותר אנו תמהים מכם ורוח הקדש משיבה להם מאת ה' היתה זאת. אנא ה' הושיעה נא. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אנה ה' הושיעה נא. אנשי יהודה אומרים מבחוץ אנא ה' הצליחה נא. אנשי ירושלים אומרים מבפנים ברוך הבא. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ברכנוכם מבית ה'. אנשי ירושלים אומרים מבפנים אל ה'. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ויאר לנו.

אנשי

פירוש מהרז"ו הכהן

[לישועה]. פי' בהויתי לי לישועה יקלסוהו בשם שלם: [וישועה]. פי' כדכתיב בתריה באהלי צדיקים: [עושה חיל]. פי' בהביאו גוג ומגוג עמו לירושלים כדלעיל: [לי לתנות]. פי' בתמיה זהו והספר מעשה יה: [יסרני יה]. פי' מביא ראיה מסיפא דקרא דכתיב ולמות לא נתנני משמע כלל לא מפני שום עון גם מכאן יסר יסרני אפשר לשמוע כן היסורין הן המכפרים על כל: [אבא בם]. פי' לבון רבים: [שערי צדק וגו']. פי' כי זה שעושה צדקה כראוי הרי הוא מוכה סחורתו על נכון לכן כדין יכול לומר פיתחו לו השערים שאין לעכבו בשער כמשלו אשר משל מליתן מכס ומוכרים הם נענות לו זה השער וגו' יבא בו: [אנפוריא שלו]. פי' כלים חדשים יקרים: [כדרך]. פי' עם השיירא: [כאחד מהם]. פי' זהו אודך על עינויים ומכאובים שנתנהם לי כי היה לטובתי לפרוש מן השיירא: [אבל יעקב]. פי' שנמאס מעשו ומלבן וכל ימיו היו מכאובים: [לדוכסין]. עיין בילקוט גירסא יותר נכונה: [אלו סגופים]. פי' בשמים: [מכפנים]. פי' במלחמת גוג ומגוג כדלעיל:

סוף

אנשי ירושלים אומרים מבפנים אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ אלהי ארוממך. אנשי ירושלם ואנשי יהודה פותחין את פיהם ומשבחין ומהללין יחד להקב"ה אומרים הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. (תהלים קג) וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים:

מזמור קיט

אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. אמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. ואם בניו אשריהם בעבורו הוא עאכ"ו. הקב"ה לא בקש מאברהם אלא שיהיה תמים שנא׳ (בראשית יז) התהלך לפני והיה תמים. וכן אמר משה לישראל (דברים יח) תמים תהיה עם ה׳ אלהיך לפני ה׳ אלהיך אין כתיב כאן אלא עם ה׳ אלהיך ואם היית תמים הרי אתה עם ה׳ אלהיך למה שאף הוא תמים שנאמר בו (שם לג) הצור תמים פעלו ישראל תמימים והתורה תמימה שנאמר (תהלים יט) תורת ה׳ תמימה. לכן נאמר אשרי תמימי דרך תמימים וחסידים היו דור המדבר. וכן היה רבי אליעזר אומר אמר להם הקב"ה (שם נ) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. שלא קבלו ישראל את התורה י"ב מיל לפניהם וי"ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור לכן נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳, בתמימות קבלו ישראל את התורה. אמר להם (ויקרא ז) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו ולא אמר להם למה אלא קבלו עליהם. אמר להם (שם יט) כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו וגו׳ ולא אמר להם למה אלא קבלו עליהם. ואע"פ שקבלו עליהם לא אמרו לו מה שכרנו שנעשה אותם. לכך נאמר אשרי תמימי דרך וכו׳. אשרי נוצרי עדותיו אם נצרת אותה היא נוצרת אותך. וכן שלמה אומר (משלי ד) שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. (שם) כי לקח טוב וגו׳ ויורני ויאמר לי וגו׳ (שם) אל תעזבה ותשמרך אהבה ותנצרכה החזק במוסר וגו׳. לכך נאמר אשרי נוצרי עדותיו וגו׳ וכה"א (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך וגו׳. אף לא פעלו עולה וגו׳ מה אף לא פעלו עולה וגו׳ אין האף נוגע בהם למה כי לא פעלו עולה אלא הלכו בדרכיו של הקב"ה לכך נאמר בדרכיו הלכו. אתה צוית פקודיך לשמור מאד בכל מקום שצוה הקב"ה על התורה צוה אותם בתורה. צוה אותם בנביאים. צוה אותם בכתובים. ואמר הקב"ה (משלי כב) הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת. ואומר (דברים ו) ושמעת ישראל ושמרת לעשות ואומר (שם יד) רק השמר לך ושמור נפשך מאד מהו השמר לך אלא אמר הקב"ה אם שמרת את התורה אני שומר נפשך. לכך נאמר (שם) השמר לך וגו׳ כל ימי חייך. מהו כל ימי חייך אם עשיתה את התורה כל ימי חייך תזכה שתראה בנים ובני בנים. לכן נאמר (שם) והודעתם לבניך ולבני בניך. ואם ראית בנים ובני בנים הרי שלום שנא׳ (תהלים קכח) וראה בנים לבניך שלום על ישראל:

במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. אמר שלמה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו את ידעת להקב"ה בכל דבר ודבר הוא יישר אורחותיך. וכן דוד אומר (תהלים טז) שויתי ה׳ לנגדי תמיד ובשביל ששויתי ה׳ לנגדי תמיד לכן שמח לבי ויגל כבודי וגו׳. מהו אף בשרי ישכון לבטח אלא אמר דוד יודע אני שאין הרמה שולטת בבשרי. וכך הם הצדיקים נוחים בלא רמה למה ששוקדים ושותרים וחוקרים באי זה דבר יבואו לחיי העולם הבא לכך דוד אמר תודיעני אורח חיים. וכן משה אמר להקב"ה (שמות לג) ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך וכה"א (תהלים כה) הדריכני באמתך ולמדני. וכה"א (שם כז) הורני ה׳ דרכך וגו׳ וכתיב (ירמיה ו) כה אמר ה׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם אי זה הדרך הטוב ולכו בה ראו באי זה דרך הלך אברהם ובאי זה דרך הלך נמרוד ואי זה מהם הצליח. באי זה דרך הלך יעקב ובאי זה דרך הלך עשו ואי זה מהם הצליח. בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך הלב הזה הוא מכניס לצדיקים לג"ע לבן של רשעים מורידם לגיהנם. וכה"א (ישעיה סה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו. וכן היה דוד אומר לשלמה בנו (ד״ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדוהו בלב שלם כי כל לבבות דורש ה׳ וגו׳ בלבי צפנתי אמרתך וגו׳. אין יצר הרע שולט על התורה ומי שהתורה בלבו אין יצר הרע שולט בו ולא

פירוש מהר"י הכהן

[הוא עאכו"כ]. פי׳ ודוד בא במקום הזה לדבר מהם עצמם ולא מבניהם: [את התורה עד שנרתעו]. כן נ"ל להגיה ועיין בילקוט יתרו קודם רמז ש"א מה שכתב בענין זה בשם המכילתא: [ושמרת לעשות וגו׳]. פי׳ וכתיב בתריה אשר ייטב לך:

ולא נוגע בו . וכה"א (משלי ית) אני חכמה שכנתי ערמה . ובמקום ששכנתי סביבותי ערמה . בערמה אין יצה"ר שולט . וכה"א (תהלים לז) תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו . וכן משה אומר (דברים יא) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם לכך נאמר בלבי צפנתי אמרתך:

גמול על עבדך אחיה ואשמרה דברך . אמר ישעיה (ישעיה נט) כעל גמולות כעל ישלם וגו' כך אמר הקב"ה משלם לרשעים לפי שהם גומלים ולצדיקים משלם להם כמעשיהם משלם לרשעים (ישעיה נט) חמה לצריו גמול לאויביו . ומשלם גמול לצדיקים וכה"א (תהלים עג) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב . וכה"א (ישעיה סג) אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו . אין הקב"ה משלם כלום על חנם לא לרשעים ולא לצדיקים . הרעה הבאה על הרשעים לא הקב"ה מביאה עליהם . וכה"א (איכה ג) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב . אלא הם גומלים לנפשם . וכה"א (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ומהו גומל לצדיקים חיים חנם . וכה"א (תהלים קג) ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו . הסולח לכל עוניכי הגואל משחת חייכי ולא אלה בלבד אלא הרבה צדקות הוא עושה שנא' (שם יד) עושה צדקות ה' ומשפטים לכל עשוקים . וכה"א (שם קטז) שובי נפשי למנוחיחי וגו' ומה גמל לי כי חלצת נפשי ממות וגו' וכן אמר דוד להקב"ה חיים את גומל לי גמול על עבדך אחיה וגו' ומפני מה את גומל חיים לי מפני שאשמרה דברך . חיים היא התורה . וכה"א (משלי ד) נצרה כי היא חייך לכך נאמר גמול על עבדך אחיה . א"ל דוד רבש"ע רצונך שאשמור דבריך גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ואם אין אתה גולה את עיני מנין אני יודע . לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו' . ואע"פ שעיני פתוחות איני יודע כלום בוא וראה אע"פ שהיה שמואל נביא לא היה יודע כלום עד שגלה הקב"ה את אזנו שנא' (ש"א ט) וה' גלה אזן שמואל וגו' . וכן נבוכדנצר אמר (דניאל ב) מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרי מלכין וגלי רזין וגו' . וכן דניאל אמר (שם) ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנא גלי לי ואומר והוא גלא עמיקתא ומסתרתא . וכן דוד אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך . ולמה (תהלים קלט) פליאה דעת ממני פליאה זו התורה . וכן הכתוב אומר פלאות עדותיך לכך נאמר נפלאות מתורתך . אוצרות היא התורה וכן הכתוב אומר (משלי כא) אוצר נחמד וגו' . מטמוניות היא התורה . וכן אמר הכתוב (שם ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים וגו' . הרבה דלתות יש בה הרבה פתחים יש לה וכה"א (שם ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכן אמר דוד פלאות היא התורה . אמר משה אינה נפלאות שנא' (דברים ל) לא נפלאת היא ממך וגו' לא נפלאת אלא ממך שלא עמלת בה . לכך נאמר נפלאות מתורתך . גר אנכי בארץ אל תסתר ממני ממצותיך . וכי גר היה דוד אלא א"ל כשם שהמתגייר היום אינו יודע כלום בתורה , כך עיניו של אדם פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה . ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואינו יודע כלום אנו עאכ"ו שאין אנו יודעים כלום בתורה לכך נאמר גר אנכי בארץ . וכה"א (דה"א כט) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על ארץ . עבר הצל הזה כן האדם ואימתי ימינו הם כצל אם אינם לומדים ועוסקים בתורה וכן שנו רבותינו היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק . לכך נאמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך . גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת . מהו גרסה נפשי א"ל (לא היה להרחיק פרשה א') הייתי פותח את הפרשה והייתי רואה היפה הימנה לא היה לי פנאי להרחיק (ובשביל כן הייתי גורם) אלא מי יוכל להרחיק שכבר נאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים בשביל כן הייתי גורם אותה לכך נאמר גרסה וגו' :

דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך . אמר ישעיהו (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם קיימים הם דברים שאמר הקב"ה ליעקב אבינו שנאמר (בראשית כח) והיה זרעך כעפר הארץ כשם שעפר הארץ מרושה לכל כך יהיו בניך מרושים לכל ומה עפר הארץ מבלי כלי מתכות והוא מתקיים לעולם כך בניך מבלים כל העכו"ם והם קיימים לעולם . (שם) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה . וכן ישעיהו אמר (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שובי

פירוש מהר"י הכהן

[ענתה בם וגו']. פי' וסיפא דקרא אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעיה ג') : [נפלאות מתורתך]. פי' בסיפא דגל עיני אביטה : [היא התורה]. פי' בכל הכנויים האלו לא מפני שהיא נעלמה ונסתרת כמו שנקראת בשביל זה פליאה כמזכר : [אוצר נחמד וגו']. פי' משלי כ"א כתיב אוצר נחמד ושמן בנוה חכם שפירושו שהתורה היא בדיוריה של חכם אלו : [שלא עמלת בה]. פי' כדאיתא בנדרים לכם אמר הקב"ה לא נפלאת היא. ואם נפלאת ממך הוא שאין אתה עוסק בה וכוונתו של המספר בזה כאן לומר כי מה שנקראת אוצר ומטמון הכל הוא על דרך זה אם אינו עוסק בה. ונראה לי להגיה כאן בלבתך נאמר מאחר זה. לכך נאמר ואביטה נפלאות מתורתך לימר כי יוכל להבינן אם רוצה וכו הדבר תלוי : [פותח]. פי' מתחיל : [גורם אותה]. פי' אותה היפה וזהו גרסה נפשי לתאבה בסיומי גורם התאב והיפה עני : [ישעיה אמר]. פי' גם הוא אמר שני

שבי ירושלים . וכן בני קרח אמרו (תהלים מד) למה תסתיר פניך תשכח עניינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו מיד קוכה עזרתה לנו . וכן (ש"א ב) חנה אומרת מקים מעפר דל תגיעו הם לארץ דקמותה אותם . ע"כ דוד אמר לו דבקה לעפר נפשי וגו'. דרכי ספרתי ותענני מהו ספרתי התודיתי ואמרתי כל מה שחטאתי ולמה דביתני אלא בשביל שחטאתי . וכה"א (דניאל ט) חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך וממשפטיך . ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת בתורותיו אשר נתן לעינינו ביד עבדיו הנביאים ובשביל שלא שמענו (נחמיה ט) הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ואע"פ שאנחנו עבדים בה כורתים אנו לך אמנה . וכה"א (שם י) ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה ועל החתום שרינו וכהנינו לוינו (שם ט) ואתה צדיק על כל הבא עלינו , לכך נאמר דרכי ספרתי ותענני. ואע"פ שחטאתי התודיתי לך לכך למדני חקיך . דרך פקודיך הבינני מהו הבינני א"ל דוד רבוני אל תאמר לי הרי הם לפניך התבונן אתה לעצמך אם אין אתה מבינני איני יודע כלום : לכך נאמר דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך . דלפה נפשי מתוגה מהו מתוגה מן השברים שבא עלי אין שנה שאין בה שבר. אין חדש שאין בו שמועה. אין יום שאין בו צרה (יחזקאל ז) הוה על הוה תבוא ושמועה על שמועה תהיה : לפיכך דלפה נפשי מתוגה קיימני כדבריך . מהו כדבריך כשם שאמר משה (דברים כט) למען הקים אותך היום לו לעם וגו' . לפיכך דלפה נפשי מתוגה טפח היום טפח למחר עד שהיא מתאמצת ויוצאה לכך נאמר דלפה נפשי מתוגה וגו' :

הורני ה' דרך חקיך וגו' אמר שלמה (משלי ג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה : (שם) כי טוב סחרה וגו' (שם) יקרה היא וגו' . ג' בני אדם שאלו חכמה מהקב"ה דוד ושלמה מלך המשיח . דוד אמר הורני ה' דרך חקיך . שלמה אמר (דה"ב א) הכמה ומדע תן לי וגו' . א"ל החכמה והמדע נתון לך. מלך המשיח שנאמר (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' . לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך מהו הורני אמר דוד אל תאמר לי הרי הם לפניך למוד מעצמך . אלא אתה הורני שנאמר הבינני ואצרה תורתך . לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך . מהו דרך עשה אותה לפני דרך . ואצרנה עקב מהו עקב שתהיה בידי התורה עקב כאדם שהוא עסוק בתורה כל ימיו ומניחה מה בידו כאלו לא עסק בה וכן לכל דבר . למה"ד למי שהיה עושה עששית למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאלו לא עסק בה וכן שהיה עושה כלי נאה ונשבר בידו מה בידו כאלו לא עשאו כך אדם שהיה עוסק בתורה כל ימיו ויגע בה. ואחר כך הניחה מה בידו . דואג שהיה עוסק בתורה ואחר כך הניחה וכן אחיתופל מה הועילו אלא אמר דוד הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב . וכה"א (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. וכה"א (שם קכג) שלום רב לאוהבי תורתך וגו' :

ויבאני חסדיך ה' תשועתך כאמרתך אותן החסדים שאמרת לאבותינו. וכה"א (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד וגו' וכן משה אמר (שמות טו) נחית בחסדך עם זו גאלת. כך אמר דוד יבואוני חסדיך ה' ומהו החסד שאתה עושה עמנו שאתה מושיענו . ואם אתה מושיענו יש לי פה לומר ולענות למחרפים אותי אע"פ שעכשיו איני משיב להם שנאמר (תהלים לט) נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית . רצונך שאענה אותן (שם) הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי לכך נאמר ואענה חורפי דבר ומה הם מחרפים עליך שנאמר (שם סט) כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלמה פני . וכה"א (שם) כי קנאת ביתך אכלתני . ואבכה בצום נפשי ומה הם מחרפים אותי אומרים לי (תהלים מב) איה אלהיך. א"ל הקב"ה בשבילי אתם מתחרפין אני מסיר חרפתכם . וכה"א (ישעיה כה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסור מעל כל הארץ כי ה' דבר . ומה כתיב אחריו (שם) ואמר ביום ההוא וגו' והרשעים שהיו אומרים איה אלהיך יודו ויאמרו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו :

זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני . אמר ירמיה (ירמיה ה) ה' עיניך הלא לאמונה הכית אותם ולא חלו מהו ולא חלו לא חזרו בתשובה א"ל ומה אתה אומר אמר ה' עיניך הלא לאמונה

פירוש מהר"י הכהן

העניים שהם נדושים ונדרסים כעפר ושאחר כך קיימים בעפר : [עקב]. פי' עד סופי עד יום מותי תהיה בידי : [ומניחה]. פי' בסוף פורש ממנה : [עקב רב]. פי' כיון שאמרם עד סוף לכן שכרו רב וע"ז מביא ראיה וכה"א שלום רב וגו' : [מושיענו]. פי' זהו תשועתך : [למחרפים אותי]. פי' זהו דכתיב בתריה ואענה חורפי דבר : [אני כליתי]. פי' פסוק זה כתוב מזמור ל"ט אחר נאלמתי : [אכלתני]. פי' וכו"ב בתריה חרפת חורפיך נפלה עלי וכן ואבכה בצום נפשי כתיב בתריה והיו לחרפות לי פי' שמחרפין עליו ובזה מחרפין גם אותי . ומהו שאומרים לי איה אלהיך : [ומה אתה אומר]. פי' הקב"ה

לאמונה והיכן היא אותה האמונה שהאמין אברהם שנאמר (בראשית טו) והאמין בה'. וכן דוד אמר זכר דבר לעבדך אותו הדבר שקיימת לאברהם בין הבתרים שנאמר זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני. על הדברים אני מיחלת מה שאמרת לאברהם (שם כב) ארבה את זרעך ככוכבי השמים לכך נאמר על אשר יחלתני. זאת נחמתי בעניי על הדברים האלה אני מתנחמת על מה שאמר משה (שמות לב) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם. לכך נאמר זכר דבר לעבדך. זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני. זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי. מה הליצוני מליצים הם אומרים לי מי שהגלה אתכם עוד אינו משיב אתכם וכה"א פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם וכה"א (שם) סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו אמרו בגוים לא יוסיפו לגור. לכך נאמר זדים הליצוני עד מאד ואעפ"כ מתורתך לא נטיתי. ועוד חוזרין ואומרים לי לא תמולי ולא תשמרו את השבתות ולא תקראו ואני מתיירא מכך ואין אני שומעת להם למה שהם חציר יבש כשם שאין חציר קיים כך אין דבריהם קיימים לעולם וכן אמר הכתוב (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ וכשם שאתה קיים לעולם כך דבריך קיימים לעולם שנאמר (שם) ודבר אלהינו יקום לעולם:

חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך. אמר משה (דברים ז) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך בכם בחר ה' אלהינו אין כתיב כאן אלא בך בחר ה' אלהיך אפילו אחד מכם חביב לפני הקב"ה מכל העכו"ם. וכן ישעיה אמר (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וגו'. לכך נאמר בך בחר ה' אלהיך הוא בחר בכם ואתם בחרתם בו. וכן הוא אומר (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה וגו' ה' בחר ביעקב ויעקב בחר בה' וכן הוא אומר (שה"ש ו) אני לדודי וגו'. הוא אומר לכם חלקי אתם ואתם אומרים לו (איכה ג) חלקי ה' אמרה נפשי וכה"א חלקי ה' אמרתי. והקב"ה אומר להם חלקי אתם ושלי אתם ומה אני מבקש מכם דברים שנאמר (דברים ו) והיו הדברים האלה וגו'. וכה"א ושמתם את דברי אלה וגו'. לכך נאמר חלקי ה' אמרתי וגו'. חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך (שמות לג) וחנותי את אשר אחון וגו':

טוב עשית עם עבדך ה' כדבריך טוב אתה ומטיב וגו'. טוב אתה בעולם הזה. ומטיב לעוה"ב. טוב היית לאבות ומטיב לבניהם אחריהם לכך נאמר טוב אתה ומטיב. טפלו עלי שקר זדים ומהו טפלו אמרו (שמות א) הבה נתחכמה לו. אני בכל לב אצור פקודיך. (שם) וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'. טפלו עלי שקר זדים מהו שנאמר (שם) ויאמר בילדכן את העבריות וגו' ותיראן המילדות את האלהים ובאותה צרה אני בכל לב אצור פקודיך:

ידיך עשוני ויכוננוני אמר איוב (איוב י) ידיך עצבוני ויעשוני וגו'. אלה כחלב תתיכני וגו' עור ובשר תלבישני וגו'. מי עשה כל אלה אמר דוד אתה האלהים ידיך עשוני ויכוננוני. הכלי הזה בזמן שהוא נאה מי משתבח הוי אומר מי שעשאו. כך אמר דוד אני הכלי ואתה הוא האומן עשה אותי נאה בשביל שיקלסוך לכך נאמר ידיך עשוני ויכוננוני. מהו הבינני ואלמדה מצותיך אמר דוד החבית של יין אין נותנין לתוכה יין עד שיזפתו אותה בזפת כך זפתני ואח"כ שים בי יין. הבינה הוא הזפת והתלמוד הוא היין הבינני תן בי בינה ואח"כ ואלמדה מצותיך. (משלי ד) קנה חכמה קנה בינה (שם) ובכל קנינך קנה בינה וכה"א (שם א) לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. מי שיש לו חכמה ואין לו בינה דומה למי שיש בידו פת ואין לו מה יאכל בה. ומי שיש לו בינה ואין לו חכמה דומה למי שיש בידו תבשיל ואין לו פת שיאכל בו. ומי שיש לו חכמה ובינה דומה למי שיש בידו פת ותבשיל והוא אוכל שניהם ושבע. כך אמר דוד הלחם היא החכמה והתבשיל היא הבינה. ומי שאין בידו לא זו ולא זו אין בידו כלום. מנהגו של עולם אדם עושה לו חלוק במאה מנה אינו כלום כך אמר הבינני ואלמדה מצותיך. יראיך יראוני וישמחו וגו' אימתי ישראל שמחין כשהן רואות למלך או לנשיא שלהן עוסק בתורה וכה"א (תהלים לה) ירונו וישמחו חפצי צדקי. ומה כתיב אחריו (שם) ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך. הוי כל זמן שהמלך עוסק בתורה ישראל שמחין לכך נאמר יראיך יראוני וישמחו וגו'. ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני כך אמר דוד כל המשפטים והייסורין

פירוש מהר"י הכהן

כתיב לירמיה ומה אתה אומר לי לעשות באמרך באיגם הוזים בתשובה אמר ירמיה ה' עיניך וגו' בהעבם בשביל האמונה וברית שהבטחת את אברהם : [מליצים] . פי' מתלוצצים : [יקום לעולם] . פי' בתריה דיבש הציר וגו' כתיב (ישעיה מ') [כאין נגדו וגו'] . פי' מכוון באפס ותוהו נחשבו לו על כרחך אחד מישראל חביב לפניו מכולם שהרי הוא אינו נחשב לאפס : [בחרתם בו] . פי' כי בך בחר אפשר לפרשו גם כן כך וממך נבחר ה'. וכן כי יעקב בחר לו יה סיבל ה' הייסורים : [חלקי אתם]. פי' כדכתיב כי חלק ה' עמו : [אחון וגו']. פי' והיכן אמר לחונני וחנותי וגו': [הזפת] . פי' שעל ידו יתאמר בו הלימוד : [הוא היין]. פי' דכתיב כי טובים דודיך מיין : [הבינה]. פי' וזהו הבינני ואלמדה שהרי בינה

והייסורין שהבאת עלי והעינויים באמונה הבאת עלי בצדק עשית איני קורא תגר באותה שעה ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך. וכה"א (ש"ב טו) ודוד עולה במעלה הזתים עולה ובוכה יכול שקרא תגר או קינה לא אמר אלא מזמור שנא׳ (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו וגו׳ לכך נאמר ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך. אמר ליה רבוני עניתני נחמני כשם שעניתני יהי נא חסדך לנחמני. כאמרתך לעבדך אי זו היא אמירה אותה שאמר איתן האזרחי (שם פט) וכתותי מפניו צריו וגו׳ לכך נאמר כאמרתך לעבדך. יבאוני רחמיך ואחיה וגו׳ אמר דוד הביא עלי מאותן הרחמים שבהם בראת את העולם (ברחמים) וכה"א (שם כה) זכור רחמיך ה׳ וגו׳ לכך נאמר יבאוני רחמיך ואחיה וגו׳. יבושו זדים כי שקר עותוני וגו׳ אמר דוד אע"פ שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה. וכה"א (שם כא) את ארבעה אלה יולדו להרפה בגת וגו׳ אע"פ שעמדו עלי לא הנחתי את התורה אלא (שם כב) וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת וגו׳. ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך יהי לבי תמים בחקך וגו׳ אמר ליה קדירה שאכלתי בה חולין לא אכלתי בה קדשים למען שלא אהיה מתבייש לכך נאמר (תהלים קט) ולבי חלל בקרבי וכתיב יהי לבי תמים בחקיך וכתיב (שם נא) לב טהור ברא לי אלהים הלב הוא שמבייש את האדם למה שיודע מה עשה ומתבייש בעצמו לכך נאמר (משלי יד) לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. והלב הוא ששמח וכה"א (תהלים ד) נתת שמחה בלבי. לכן אמר דוד יהי לבי תמים בחקיך. וכמו שהיה מבקש דוד כך נותן לו הקב"ה שנאמר (שם מא) ואני בתומי תמכת בי וגו׳ לכך נאמר למען לא אבוש:

כלתה לתשועתך נפשי וגו׳ אמר ירמיה (איכה ה) למה לנצח תשכחנו וגו׳ כי אם מאוס מאסתנו השיבנו ה׳ אליך וגו׳ וכה"א (ירמיה ח) עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו. ואמר דוד (תהלים יג) עד אנה ה׳ תשכחני נצח (ירמיה טו) אתה ידעת ה׳ זכרני ופקדני והנקם לי מרודפי אל לארך אפך תקחני. אתה ארך אפים ואנו קצירי רוח וכל שאתה מאריך אפים נפשינו כלתה לכך נאמר כלתה לתשועתך נפשי וגו׳. כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני מהו כלו עיני וגו׳ כלו על זה שאמר (דניאל יב) כי למועד מועדים וחצי ועברו מועדי מועדים ולא נחמתני לכך נאמר לאמר מתי תנחמני. כי הייתי כנאד בקיטור לא כן אמר דניאל (שם) יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים הרי כבר נתלבנו כבר נצרפנו הרי עברו עלינו הצרות כלם שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור יש צריפה גדולה מזו מתי תושיענו כשנמות כמה ימי חיינו שנאמר כמה ימי עבדך אע"פ שהוצאו את ישראל ממצרים מה אנו חוששים אותם שנכבשו בתוך הבנין אם רצונך עשה לעינינו שנא׳ (תהלים עט) יודע בגוים לעינינו וגו׳. אמר הקב"ה לעיניכם אתם מבקשים שאעשה וכן אעשה שנא׳ (ירמיה נא) ושלמתי לבבל וליושבי כשדים וגו׳ אשר עשו בציון לעיניכם. כרו לי זדים שיחות כך אמר ישראל להקב"ה לא שיחה אחת כרו לי הרשעים אלא שיחות הרבה כתבת בתורה (ויקרא כב) אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד ועלי כתיב (הושע י) אם על בנים רוטשה. כתבת בתורה (ויקרא יז) ושפך את דמו וכסהו בעפר ועלי כתיב (תהלים עט) שפכו דמם כמים וגו׳ אומר ליה הקב"ה אל תאמר כן אלא לעצמן אנו שנא׳ (משלי ו) כורה שחת בה יפול וכתיב (תהלים ז) בור כרה ויחפרהו וגו׳ וכתיב (שם לה) תבואהו שואה לא ידע. כמעט כלוני בארץ וגו׳ מהו כלוני בקשו הרשעים לכלותנו מן העולם, אלולי כמעט רחמת עלינו. וכה"א (אסתר ו) בלילה ההוא נדדה שנת המלך אלולי לא נדדה שנתו כמעט היו מכלין אותנו שנא׳ (שם ג) להשמיד וגו׳ לכך נאמר כמעט כלוני בארץ. כחסדך חייני. אין הקב"ה גואל את ישראל אלא כדי שיעשו התורה ואלולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם אמרו לו עכשיו שגלינו גואלנו ואנו שומרים את התורה לכך נאמר כחסדך חייני וגו׳ וכתיב ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד שלא נתת תורה לישראל אלא שישמרו אותה לעולם וכה"א (תהלים קיז) כי גבר עלינו חסדו וגו׳ וכתיב (ישעיה נט) ואני זאת בריתי אותם וגו׳ אם עשית כן מה כתיב אחריו (שם ס) קומי אורי וגו׳:

לעולם ה׳ דברך נצב בשמים. אמר ישעיהו (שם מ) יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם

פירוש מהר"י הכהן

ומכנוה וכדמסיים כך אמר וכו׳: [את העולם]. פי׳ מדכתיב בתריה כי תורתך שעשועי כלומר כאשר אתה היית מתעטע בה ובראת בה את העולם וכן הוא אומר זכור וכו׳ פי׳ שמסיים ותסדיך אשר מעולם כלומר אשר בו בראת העולם: [בגת וגו׳]. פי׳ וכתיב ויפלו ביד דוד וגו׳: [ברא לי אלהים]. פי׳ שראינו שהכל תלוי בלב מעשה הטוב והרע: [לא אבוש]. פי׳ לפניו שיתננו לו הקב"ה קדרים ליה עתה: [מאסתנו]. הסך סדר ה פסוקים כדי לסיים בטובה כאשר בבבל זה כופלין פסוק השיבנו ה׳ אליך וגו׳: [מועדים]. פי׳ שהם לפחות ד׳ מועדים: [כי שמות]. פי׳ בתמיה: [שיחות וגו׳]. פי׳ ומסיים אשר לא כתורתך. וע"ז אמר דוד שהרבה כרו לישראל הסך ספורס: [אגן]. פי׳ לשון אונאס: [חייני וגו׳]. פי׳ וכתיב בסרים

לעולם . וכן אמר דוד לעולם ה׳ וגו׳ ולמה הוא נצב שאינו נעשה לא על פי עד אחד ולא על
פי שנים אלא כל ב״ד העליון מתמנין עליה וכן הוא אומר (תהלים פב) אל נערץ בסוד
קדושים רבה וכן דניאל אומר (דניאל ד) בגזרת עירין פתגמ׳ וגו׳ וכה״א (שם ה) בשנת שלש
לבלשאצר מלך בבל דבר נגלה לדניאל וגו׳ ולמה הוא אומר וצבא גדול . אמרו שצבא גדול
מתמנין בה לכך נאמר (שם) ואמת הדבר וצבא גדול . אמר איוב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו
אמרו למיכה אתה מה ראית אמר (מלכים כב) ראית את ה׳ יושב על כסא וצבא וגו׳ ויאמר
ה׳ מי יפתה וגו׳ ויאמר זה אומר בכה וזה אמר בכה הרי שכולן מתמנין עליו לכך נאמר
לעולם ה׳ דברך נצב בשמים . מהו דברך נצב בשמים אי זהו דבר הנצב בשמים אלא אמר
הקב״ה על מה השמים עומדים על אותו דבר שאמרתי (בראשית א) יהי רקיע בתוך המים ויהי
כן וכתיב (תהלים לג) כי הוא אמר ויהי וגו׳ אותו הדבר שאמר הוא עשה לכך נא׳ (שם) הוא צוה
ויעמוד בדבר ה׳ שמים נעשו ובאותו הדבר שברא אותן בו הם עומדים לעולם לכך נאמר לעולם
ה׳ דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך וגו׳ השמים והארץ עומדין על האמונה שנא׳ (תהלים פט)
חסדי ה׳ עולם אשירה לדור דור וגו׳ וכה״א (משלי כ) מי יאמר זכיתי לבבי טהרתי מחטאתי (איוב טו)
הן בקדושיו לא יאמין וכוכבים לא זכו בעיניו ומי נמלט והכל עומדין בדין לכך נאמר למשפטיך
עמדו היום וגו׳ . לולי תורתך שעשועי וגו׳ אמרו ישראל אלולי תורתך שהיתה עמי והיא שעשועי
אז אבדתי בעניי . וכן משה אומר (תהלים לד) ברוב שרעפי בקרבי וגו׳ וכן פרעה אומר (שמות ה)
תכבד העבודה על האנשים וגו׳ ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת לכך נאמר
לולי תורתך שעשועי וגו׳ . לעולם לא אשכח פקודיך וגו׳ הם חיים לישראל אלולי היא לא היה
חיים וכה״א (דברים ל) כי היא חייך וכתיב (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים וכו׳ וכתיב (שם ט)
כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך. לך אני הושיעני וגו׳ אמרו ישראל להקב״ה יכולה היא פרה לחרוש
בב׳ נירין לא כך אמרת (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם לך אני הושיעני וכה״א
פדני מעושק אדם לכך נאמר לך אני הושיעני :

מה אהבתי תורתך וגו׳ . אמר שלמה (משלי ה) אילת אהבים וגו׳ אילת אהבים היא התורה
הכל אוהבים אותה . אמר הקב״ה לישראל (שם) ולמה תשגה בני בזרה וגו׳ . וכה״א ראה
חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חייך . ולכן אמר דוד אני אוהבה שנא׳ מה אהבתי תורתך
וגו׳ . כל מי שאוהב את התורה אינו אוהב אלא חיים וכה״א (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר
אהבת וגו׳ אמר דוד אני אוהב׳ שנא׳ (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך וכתיב (שם) והיו הדברים
האלה לכך נאמר מה אהבתי תורתך וגו׳ . אני הולך למרחץ והיא עמי אני ישן והיא עמי כשם
שצויתני (שם יז) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו כתיב (משלי ו) בהתהלכך תנחה לא הנחתי
אותה כל עיקר לפי שלא הנחתיה לא היתה עלי משוי אלא זמירות. וכה״א זמירות היו לי
חקיך ולא זמירות בלבד אלא גם שיחה שנא׳ כל היום היא שיחתי ולכן היתה עומדת לי על
שונאי שנא׳ מאויבי תחכמני מצותיך . היא עמדה ליוסף בבית פרעה שכן אומר לעבדיו (בראשית
מא) הנמצא כזה . והיא עמדה לדניאל בביתו של נבוכדנאצר וכן משה אומר (דברים ד) ושמרתם
ועשיתם וגו׳ לכך נא׳ מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי . מהו לי שלא עסקתי בספרים
אחרים אלא בה . וכן שלמה אומר (קהלת יב) עשות ספרים הרבה אין קץ ואומר (משלי כה)
דבש מצאת וגו׳ . התורה משולה לחבית מלאה דבש אם נתנה להבית רביעית מים יצאה כנגדה
רביעית דבש מתוכה כך הם אם נכנסת דברים זרים בתוך לבך יצאו דברי תורה לכך נאמר
כי לעולם היא לי . מכל מלמדי השכלתי מהו מכל מלמדי צריך אדם שיהיו לו חברים ותלמידים
בתורה שאם שכח דבר אחד שואל לחבריו ומזכירה אותו . וכה״א (קהלת ד) טובים השנים מן
האחד

פירוש מהרי״ץ הכהן

ואמרה עדות פיך : [הוא נצב]. פי׳ אמר לבון נצב ולא אמר ג״כ יקים כיבעיה ותירץ מפני שנעשה דבר ה׳ על פי כל הב״ד העליון וא״כ הוא על דרך לבון ויבאו בני האלהים להתיצב או שכולל לבון זה כל הכלל בענין מלך בלשאצר וגו׳ . או מגבון בנים עשר עיבים . שנופל על כל המתמנים וברים. אבל אין לומר שמדרש יפרש נצב מלשון נצב כדמשמע לכך נאמר לעולם ה׳ וגו׳ דמביים על הענין שענין נצב בשמים גם הוא כך אבל לא על עלם כלשון והראיה שהפסוקים שמביא ג״כ אין בכלם לשון א. אל נערך וגו׳ בגזרת עירין וגו׳ רק שמביא ראיה על הענין הזה שנמצא בכולם : [מתמנין עליו]. פי׳ הנה גם פסוק איוב מפורש כן שפס שאין מי שיבטל את עוסם כענין סנהדרין כמו שכתוב במיכה אלו מימינים וכו׳ וכן בילקוט איוב נשני סימן תתק״ע מפורש פסוק והוא באחד בשם תנחומא : [עולם]. פי׳ עולם אשר בנית בחסד כדכתיב בתריה אמרתי עולם חסד יבנה הרי הוא קיים במה שאשירה אמונתך בפי לדור ודור : [ודור וגו׳]. פי׳ אדלעיל קאי שמעמיד הכל בדין ע״פ ב״ד : [ספרים היו להם]. פי׳ קך יפרש שיחה דקרא ואל ישעו בדברי שקר על דברים שנכתב בספרים : [בב׳ נירין] . פי׳ בתמיה : [בזרה]. פי׳ פסוק שלאחר אילת אהבים הוא (משלי ה׳) : [אשר אהבת] . פי׳ דפסוק הזה קאי אתורה דקרי לה אשה ואמר אשר אהבת גו׳ . הרי שהכל אוהבין אותה : [שיחה שיחתי]. פי׳ זהו שיחה דקרא דמה אהבתי תורתך : [ועשיתם וגו׳] . פי׳ וכתיב בתריה כי היא חכמתכם לעיני העמים הרי שהיא עומדת להם נגד העמים : [דבש מצאת וגו׳] . פי׳ וכתיב בתריה פן תשבענו והקאותו :

שאמר

האחד (שם) וגם אם ישכבו שנים וחם להם כי אם יפלו האחד יקים את חברו לכך נאמר מכל מלמדי השכלתי. ומי גרם לי שיחת זקנים שנא' מזקנים אתבונן וגו'. מהו מזקנים אתבונן הרבה כבדת את הזקנים ולא הוצאתם ממצרים עד שפרשת ואמרת (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל. ולא נתת את התורה עד שאמרת לאספם (שם יט) ויקרא משה לזקני העם וישם לפניהם ואומר (ויקרא יט) מפני שיבה תקום וגו'. וכה"א (דברים לב) שאל אביך ויגדך וגו'. מן הכבוד שנתת לזקנים הוא עושה שאצור פקודיך. לכך נאמר מזקנים אתבונן. א"ל הקב"ה עד עכשיו לא ראית כלום עדיין יש לך לראות שנא' (ישעיה כד) כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם וגו':

נר לרגלי דבריך וגו' אמר שלמה (משלי ד) וארח צדיקים כאור נוגה וגו' (שם) דרך רשעים כאפלה וגו' למה הרשעים דומין למי שהיה מהלך בדרך לא היה בידו נר והוא נכשל באבן ונפל פגע באילן והכהו בפניו מצא נחל נפל לתוכו לא היה יודע היכן הוא מהלך. כך הרשעים אין להם אורה שנא' דרך רשעים כאפלה. אבל הצדיקים דומין למי שהיה מהלך באפלה והנר בידו מצא אבן ומסתלק הימנה ולא נכשל בה ראה אילן לא הכהו כלל. כך אמר דוד נר לרגלי דבריך וכתיב (משלי ו) כי נר מצוה וגו'. וכן אמר דוד אפילו אני מתאוה ומבקש לחטא אין ד"ת מניחין אותי אם בקשתי להלך הם מאירין לפני לכך נאמר נר לרגלי וגו'. נשבעתי ואקיימה שני שכרים היה נוטל דוד שכר השבועה ושכר המצוה היה נשבע שנוטל הלולב נוטל שעושה סוכה ועושה והיה נוטל שכר השבועה ושכר המצוה של סוכה ושל לולב ושל ציצית ושל תפילין ושל המילה לכך נאמר נשבעתי ואקיימה וגו':

סעפים שנאתי. אמר שלמה (משלי ח) יראת ה' שנאת רע כך הקב"ה שונא למי שהוא שונא דרך החיים והולך דרך הרע. א"ל דוד כל מה שאתה שונא אני שונא לכך נאמר סעפים וגו' ומהו סעפים כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה וכה"א (יחזקאל לא) בסעפותיו קנני כל עוף השמים רוצה לומר סעפים. וכן אליהו אמר (שמואל א' יח) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. אמר לא תאחזו החבל בשתי ראשים בחרו לכם היום למי תעבדון וגו'. סעפים שנאתי אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלהים מתוך ייסוריהן ולא מאהבה וגם מי שפורש מדרכי האלהים והולך בדרכי בני אדם אמר דוד לא עשיתי אני אותם לא באונס ולא ביראה אלא באהבה שנא' ותורתך אהבתי. שנאתי מה ששנאת אהבתי מה שאהבת. ב"ו פורש כתב גזרתו והכל עושין אותם אע"פ שעושין אותם אינם עושין אלא מיראה. אני איני כן אלא מאהבה של תורה אני עושה אותה וכה"א מה אהבתי וגו' ובשביל שאהבתי אותה אל תניחני אלא סתרי ומגני אתה. ד"א סתרי ומגני אתה וגו' לאיזה דבר שאמרת לאברהם (בראשית טו) אל תירא אברם אנכי מגן לך וגו' וכן הוא אומר ותתן לי מגן ישעך ולא לעצמי אלא לכל מי שבוטח בך וכה"א (ש"ב כב) מגן הוא לכל החוסים בו לכך נאמר סתרי ומגני אתה וגו'. סורו ממני מרעים וגו' זה דואג ואחיתופל שהיה אומר להם מה אתם דוחפים לי הניחו לי שעה אחת שאשב ואעסוק בתורה וכה"א לשאול (ש"א כו) ועתה ישמע נא אדוני את דברי עבדך וגו' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי אלהים אחרים היה עובד אלא אמר דוד בשביל שרדפוני ואיני עוסק בתורה כאלו אלהים אחרים אני עובד לכך נאמר סורו ממני מרעים וגו'. סמכני באמרתך וגו' באי זו אמירה כשם שאמרת (תהלים קמה) סומך ה' לכל הנופלים. וכן הוא אומר (שם לז) כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו. אמרתי שאתה סומך סמכני כאמרתך וגו' שברתי שאעשה את התורה תן לי חיים ואני עושה את התורה ואיני מתבייש. סעדני ואושעה וגו' כך אמר דוד יסעדני שיהא בי כח לעמוד בייסורין שאתה מביא עלי בשביל שתושיעני. הלכתי לשנות פרק א' ולא היה בי כח סעדני אם אבא לידי מצוה ולא הייתי יכול לעשותה סעדני ואושעה. וכה"א (תהלים יח) וימינך תסעדני. מכאן אתה למד שאין הקב"ה מושיע לישראל אלא על שעוסקים בתורה לכך נאמר סעדני ואושעה. סלית כל שוגים מחקיך וגו' מהו סלי' כל שוגים החוטאים בא דואג ולמד את התורה ולא עשה אותה וחלפת אותו בא אחיתופל מעלה פנים ולמד את התורה ולא קיימה וחלפת אותו. למה היו דומין דואג ואחיתופל לבית מלא תבן לאחר ימים פנה בעל הבית וטחו בטיט אע"פ שטחו בטיט חורין מלאום תבן נפל הטיט התחיל התבן יוצא מן החורין. כך היו גם אלו באו ולמדו כל דקדוקי תורה ולבבם מלא הוללות לכך נאמר סלית כל שוגים מחקיך. כי שקר תרמיתם מהו כי שקר תרמיתם כשבאו ולמדו

את

פירוש מהר"י הכהן

[שאצור פקודיך]. פי' כתיב בתריה כי פקודיך נצרתי ומפרש הא' כי כמו אשר; [בירושלים וגו']. פי' וכתיב בתריה ונגד זקניו כבוד: [ואקיימה וגו']. פי' שזכו כפל הענין נשבעתי ואקיימה. א'. לשמור משפטי צדק. ב'. סעפים. פי' ענפים שנפרדים מגוף האילן ונדמים בזה ביושר בניזוק ובישוע: [ולא מאהבה]. פי' עכשיו דורש סעפים לשון מחשבה שנותנים דעתם לשוב ומהרהרים בתשובה ויראת השם: [אתה וכו']. פי, ימכוים לדבר יתלת: [וחלפת וכו']. פי' סעניתו מן העולם ומתם

יתו

את התורה בעקר וברביות לכרוה לכך נאמר כי שקר תרמיתם. סיגים השבת כל רשעי ארץ כהו סיגים השבת האשכול הזה כל זמן שיש בו ענבים הוא נתון ביד אדם. אבל הענבים עושה כוגים השאר משליכו לארץ כך אלו. הכל סג יחדיו נאלחו. לכך נאמר סיגים השבת וגו'. סמר מפחדך בשרי מפחד של גיהנם. וכה"א (ישעיה לג) פחדו בציון חטאים א"ל הקב"ה פחדת אשריך שנאמר (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד:

עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי. אמר ישעיהו (ישעיה א) ציון במשפט תפדה וגו' אמר הקב"ה אם עשו ישראל משפט וצדקה מיד נגאלין ולא עוד אלא שאני פורע משונאיהם שנא' ציון במשפט תפדה מה כתיב אחריו (שם) ושבר פושעים וחטאים וגו' וכן אמר דוד במשפט הם נפדים גם אני עשיתי משפט וצדק וכה"א (שם נו) שמרו משפט ועשו צדקה וגו'. כך אמרו ישראל ולא עשינו ערבותינו כאברהם אבינו שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' עשינו ערבותינו עשה גם אתה את שלך. ערוב עבדך לטוב מהו ערוב עבדך וגו' שלא ארד לגיהנם אם אין את ערבני מי יוכל לערבני וכן חזקיה אמר (ישעיה לח) כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה ה' עשקה לי ערבני וכן איוב אמר (איוב יז) שימה נא ערבני עמך וכו' אמר איוב אלו היה ממון או כסף או זהב או מרגליות הייתי ערב הזהב ההוא אבל הנפש מי יוכל לערבני ומי ניתן נפשו תחת נפש חבירו מי יוכל לערבני אם אין את ערבני מי יוכל לערבני. לכך נאמר ערוב עבדך לטוב וגו' שאעשה רצונך והבא עלי את הטובה ואל יעשקוני זדים. עיני כלו לישועתך לאי זו אמירה שאמרת לישראל (ישעיה מג) כי תלך במו אש לא תכוה וגו' למה (שם) כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך וכתיב (יחזקאל לד) והושעתי לצאני הושיענו כמו שאמרת (תהלים סט) כי כלו עיני וגו'. שבא הפץ אתה במעשים טובים שבנו. זכות ומעשים אין בנו עשה עמנו חסד שנא' עשה עם עבדך כחסדך הראשונים אשר גאלת לא במעשיהם גאלתם אלא עשית עמהם חסד וגאלתם וכן הוא אומר (שמות טו) נחית בחסדך וגו' כשם שעשית עם הראשונים כך עשה עמנו לכך נאמר עשה עם עבדך כחסדך. עבדך אני הבינני מהו עבדך אני הבינני לא תאמר הרי הספר לפניך קרא ואת מוצא ויודע וכן הוא אומר (ישעיה כט) וניתן הספר על אשר לא ידע הספר ואמר לא ידעתי ספר לכן אמר דוד עבדך אני הבינני. עת לעשות לה' הפרו תורתך מהו מי שאומר אקרא בשאפנה אלא בכל שעה ושעה הוי עושה אמר הקב"ה לא תאמר כן אלא סרס המקרא ודרשהו הפרו תורתך עת לעשות לה' אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד נשתכחה התורה אותה השעה עשה אותה לכך נאמר עת לעשות לה' וגו'. על כן אהבתי מצותיך וגו' כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז למה לפי שאין עומד לא הממון והזהב והפז ליום הדין וכה"א (יחזקאל ז) כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו' וכה"א (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה וגו' אפי' דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו שנא' תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו'. אמר דוד בשבילכם לא אהבתי את התורה שנאי' על כן אהבתי מצותיך וגו'. על כן כל פקודי כל ישרתי מהו ישרתי הוא דתי ל' עברי כשאד' אומ' לחבירו האר לי הוא אומר הישר לי כך אמר דוד ישרתי לבניך וגם הארתי להם אף אתה האר וכה"א כי אתה תאיר נרי וגו':

פלאות עדותך וגו' אמר משה (דברים ה) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים כך אמר להם לישראל דעו כי כשברא הקב"ה את השמים לא ברא אותם בקול וכשברא את הארץ לא ברא אותה בקול ולא שמעה אומה קולו של הקב"ה ואימתי נשמע קולו כשנתן את התורה וכה"א (תהלים כט) קול ה' חוצב וגו' קול ה' שובר ארזים כל הקולות למה ה' עוז לעמו יתן וכתיב (שמות יט) ויהי קול השופר וגו'. לכן אמר דוד מכל הקולות יבואו הפלאים שעשה הקב"ה עם ישראל מה הם הפלאים פלאות התורה לכך נאמר פלאות עדותיך וגו' וכה"א (תהלים קלט) פליאה דעת ממני וגו'. על כן נצרתם נפשי וגו' נפשי היא נוצרת אותן וכה"א נצרה

פירוש מהר"י הכהן

אותו: [כך אמר ישראל]. פי' חוזר על עשיתי משפט וצדק לדרשו עוד בפנים אחרים דקיימו על ישראל כאומר דוד איך ישראל טוענים כך וכאשר יאמר עוד גם פסוקים הנמשכים אחריו על ישראל ולא עשינו ערבותינו כאשר גם אבינו כנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו': ערוב עבדך וגו']. פי' מהו ערוב וגו' עם אל יעשקוני זדים דבתריה: [עשקה לי ערבני]. פי' כפי' רש"י שם ישעיה ל"ת עשוק אותי וקחני מיד מלאך המות והיה כעדי אם כן הוא ממש כמו שפירש כאן ערוב עבדך לטוב וכן כיונה נא ערבני דאיוב מוסב למעלה על מה שכתוב לפניו רוחי חבלה וגו' קברים לי שמוכן לקבר כפרש"י שם (איוב יז) לכן אי' כ אלו היה וכו' הייתי ערב בעצמי אבל בנפש וכו': [כחסדך]. פי' בזאת כלך הדמיון על כחסדך: [לבשאפנה]. פי' זהו הכתוב תורתך אלא בכל שעה וכו' פי' זהו עת לעשות לה' כלומר בכל עת ובעת הוי עושה: [אמר הלל וכו']. עיין במדרש משלי בפסוק זה גם בס"ק הרואה: [פתורים שלמד]. פי' זהו כיפה דקרא וצדקה תציל ממות ומביא ראיה דבאי וצדקה בתורה מדבר שנאמר הו ת וגו': [ולשון עברי]. פי' מנהג לשון עברי הוא זה: [שומע לי וגו']. פי' וכתיב לבהוד על דלתותי

(משלי ד) נצרה כי היא חייך וכתיב (דברים ד) רק השמר לך ושמור נפשך וגו' אם שמרת את
התורה נפשך את שומר לכך נאמר על כן נצרתם נפשי. פתח דבריך יאיר וגו' מהו פתח דברך
יאיר מאירים הם ד"ת וכה"א (תהלים יט) מצות ה' ברא וגו' וכה"א (משלי ו) כי נר מצוה וגו'
לכך נא' פתח דברך יאיר וגו'. ד"ת פותחים זה לזה כמו פתחים ודלתות היא התור' שנא' (משלי ח)
אשרי אדם שומע לי וגו' אוי להם לרשעים שאין הקב"ה פורע מהם אלא על שלא עשו את
התורה וכה"א (שם א) עד מתי פתאים תאהבו פתי תשובו לתוכחתי וגו' (שם) גם אני באידכם
אשחק וגו' באותה שעה אז יקראונני ולא אענה ולמה (שם) תחת כי שנאו דעת ויאכלו מפרי דרכם
כי משובת פתאם תהרגם. היה להם לבא בתורה והיא מחכמת אותם וכה"א (תהלים יט) עדות ה'
נאמנה מחכימת פתי לכך נאמר פתח דברך יאיר וגו'. פי פערתי ואשאפה פערתי פי לתורתך
למה כי למצותיך יאבתי כשם שפוערים פיהם בני אדם למלקוש וכה"א (איוב כט) ויחלו כמטר
לי ופיהם פערו מלקוש למה מטר היא התורה וכן משה אומר (דברים לב) יערף כמטר לקחי
וגו' לכך נא' פי פערתי ואשאפה כמו התנינים שואפי' רוחך כך אני הייתי שואף לתורתך. (תהלים ס)
פני אלי וחנני וגו' מה שאמרת (ויקרא כו) ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו' לכך נאמר פנה
אלי וחנני. פעמי הכן באמרתך וגו' כך אמר דוד אל תניח את רגלי שילכו למקום רצונם
אלא לתורתך כל היום לבית המדרש כי אין יצר הרע נכנס לבית המדרש הולך עמו כל הדרך
כיון שמגיע לבית המדרש אין לו רשות ליכנס שם וכה"א (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ כל
מי שהוא עוסק בתורה אין יצר הרע שולט בו לכך נאמר פעמי הכן באמרתך וגו'. פדני מעושק
אדם וגו' כך אמר דוד לפני הקב"ה כלי שנשתמש בו המלך אין לסגן רשות להשתמש בו ואנו
עמך ולך אנו משועבדים רצונך שנעבדך ונעשה רצונך פדנו מהם ונעשה תורתך לכך נאמר
פדני מעושק אדם. פניך האר בעבדך וגו' כך אמר דוד רצונך אל תסתכל בנו בחמה אלא
במאור פנים כשם שאמר משה (במדבר ו) יאר ה' פניו אליך ויחנך. לכן נאמר פניך האר
בעבדך. פלגי מים ירדו עיני וגו' כך אמר דוד בוכה הייתי על אותן הגדולים שפירשו מן התורה
על דואג ועל אחיתופל על לא שמרו תורתך וכן ירמיהו אמר (איכה ג) פלגי מים תרד עיני וגו'
וכה"א (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וכי ראתה רחל בנים ליוסף הלא מתה מן המשבר כשנולד
בנימין אלא הנביאים בוכים על ישראל על שאינם עושים את התורה א"ל הקב"ה בכיתם על
ביטול תורה (שם) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי וגו' לכך נאמר פלגי מים ירדו עיני:
צדיק אתה ה' וגו' אמר (משלי ח) בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כלם נכוחים
למבין וגו'. מהו בצדק כל אמרי פי כל מה שהוציא הקב"ה מתוך פיו בצדק הם
צדיקים וישרים לכך נאמר צדיק אתה ה' וישר משפטיך כשם שאתה צדיק כך משפטיך הם
צדיקים וישרים וכה"א (דברים ד) מי גוי גדול וגו' וכן כנסת ישראל אמרה (נחמיה ט) ועל הר
סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים וגו' לכך נאמר צדיק אתה ה' וגו'.
צוית צדק עדותיך מהו צוית צדק צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שנתן להם את התורה וכה"א
(דברים ו) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו מה כתיב
אחריו וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות לכך נא' צוית צדק עדותיך. מה ואמונה מאד אמונה
זו תורה שהיא גדולה שבה ברא הקב"ה את עולמו ובה נשבע שנא' (תהלים פט) איה חסדיך
הראשונים ה' נשבעת לדוד באמונתך הרי התורה לכך נאמר ואמונה מאד. צמתתני קנאתי
וגו' אמר דוד איני מקנא לא באכילתן של רשעים ולא בשתייתן אלא על כל הטובות שאתה
מביא עליהם ואיך שכחו את תורתך וכה"א (איכה ג) ותזנח משלום נפשי וגו' לכך נאמר כי
שכחו דבריך צרי. צרופה אמרתך מאד וגו' מהו צרופה אמרתך מלה"ד למלך שהיה לו קערה
של כסף נתן הכסף לצורף א"ל צרפהו לי הכניסו לכור צירפו והוציאו א"ל שוב צרפהו פעם
שנית ועוד צרפהו פעם שלישית כך הקב"ה צורף את התורה מ"ט פעמים וכה"א כל אמרת אלוה
צרופה ואומר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות וגו' ז' ז' פעמים הרי מ"ט פנים התורה
נדרשת לכך נאמר (משלי ל) כל אמרת אלוה צרופה ואומר צרופה אמרתך מאד צעיר אנכי
ונבזה

פירוש מהרז"ו הכהן

לבמור מזוזות פתחי: [יאיר וגו']. פי' וכתיב בתריה מבין פתיים: [תרד עיני וגו']. פי' שזהו על שבר בת עמי. בהיגם שומרים את
התורה: [בוכים]. פי' וקראם רחל כי הם הם עיקר הבית כאשר המס רחל עקרת הבית: [גוי גדול וגו']. פי' וכתיב אשר לו
חקים ומשפטים צדיקים וגו': [נפשי וגו']. פי' וכתיב נשיתי טובה הרי לך בעל הטובה אני מקנא. [טהורות וכו']. פי'
וכתיב בתריה מזוקק שבעתים: [ונבזה וגו'] פי' דכתיב בתריה פקודיך לא שכחתי ר"ל שזהו אנו רואים שזה שאמר צעיר
אנכי אינו אלא מ.ד ענוה להקטין עצמו לכן סיים פקודיך לא שכחתי כלומר בשביל צעיר אני וגו': [לא שכחתי הת ר־]. כי
שענוה צריכה לכך כי אמרו כל המתייהר תורתו משתכחת ממנו: [לשלעי בן לים]. פי' הרי אין לך בזויות גדולות מאלו

ונבזה וגו' צעיר היה דוד והלא אליהוא הוא השביעי. וכה"א (דה"א ב) דוד הו' אליהוא השמיני אליהוא הוא אחריו אלא שהיה עושה עצמו קטן שנא' צעיר אנכי ונבזה וגו' הרבה בייש שאול וכה"א (ש"א יח) ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל וגו' שאול נתן את מיכל בהו אשת דוד לפלטי בן ליש לכך נאמר צעיר אנכי ונבזה וגו'. צדקתך צדק לעולם וגו' כך אמר דוד צדקה שעשה יהודה עם תמר שאמרה ניתן לו מתנה ואין אתה נוטלה ממנו וכתיב (בראשית מט) לא יסור שבט מיהודה וגו' לכך נאמר צדקתך צדק לעולם וגו'. צר ומצוק מצאוני וגו' כשם שאמר משה (דברים ד) בצר לך ומצאוך באו הצרות יבאו גם הטובות והנחמות לכך נאמר צר ומצוק מצאוני. צדק עדותיך לעולם זכות שנתנה לישראל לא לשנה ולא לשנים ולא למאה אלא לעולם שנא' (ישעיה נד) לא ימושו ממך וגו' ומה שכרה אורך ימים בימינה:

קראתי בכל לב וגו'. וכה"א (ש"א ז) ויאמר שמואל אל כל ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' אלהיכם. מהו אם בכל לבבכם אתם שבים אלא כך אמר שמואל אם שבת' בכל לבבכם עונה הקב"ה תפלתי שאני מתפלל עליכם. וכה"א (שם) ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל אל ה' בעדכם ויקבצו המצפתה וישאבו מים ואיזו מים היו שואבים ושופכים אלא שעשו תשובה ושפכו לבם כמים לפני הקב"ה בתשובה שלימה וכן ירמיהו אומר (איכה ב) שפכי כמים לבך נכח פני ה' וגו' לכך נא' (ש"א ז) וישאבו מים לכך נא' קראתי בכל לב וגו'

מזמור קכ

שיר המעלות אל ה' בצרתה לי וגו'. אמר ירמיהו (ירמיה כ) שירו לה' הללו את ה' למה ועל אי זה דבר כי הציל נפש אביון מיד מרעים. כשהקב"ה גואל את ישראל לא הם מודים בלבד אלא הכל מודים. תחלה גאלם ממצרים וקלסוהו הכל שנא' (שמות יח) ויחד יתרו וגו' עתה ידעתי וגו'. חמו"ו הוציאן מכבשן האש וקלסוהו הכל שנא' (דניאל ג) ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון דשדרך מישך ועבד נגו וגו' הרי לשעבר ולעתיד כשיוצאין מן הצרות ומן הגלות אומר שבח שנאמר שיר המעלות שיר המעלה אין כתיב כאן אלא שיר המעלות כשישראל עולים אינם עולין מעלה אחת אלא למעלות הרבה הן עולין וכה"א (דברים כח) אתה תעלה מעלה מעלה. וכתיב (שה"ש ג) מי זאת עולה מן המדבר. מי זאת המתעלה מן המדבר. וכשהם יורדין אינם יורדין ירידה אחת אלא ואתה הרד מטה מטה וכה"א (איכה ב) השליך משמים ארץ וגו' וכשעלו מעלות מעלות הם עולים לכך נאמר שיר המעלות. הצילה נפשי משפת שקר וגו' אמרו ישראל לפני הקב"ה כשם שהצלתנו מן הכל כך תצילנו מזה ואין לנו צרה עוד כי שפת שקר היא הצרה לכך נאמר הצילה נפשי וגו'. כל אבריו של אדם מהם יושבים ומהם עומדים רגליו מהלכות ידיו נושאות ונוטלות הלשון הזה אינו לא יושב ולא עומד אלא כותל דומם וסגור ונתון בפנים וכך הוא

פירוש מהר"י הכהן

ובכל כבל בעטיונותו: [אורך ימים]. פי' וזהו שמסיים בפסוק צדק עדותיך הבינני ואחיה. ... כשהביא תחלת הפסוק צדק עדותיך לעולם כתב גם וכו' להורות על כן כילה דקלה להורלה זו: [אתם שבים]. פי' ... נכתב אחר כך מה שיהיה אם ישובו אל ה' בכל לבבם: [בכל לב וגו']. פי' שכתוב אחריו עננו ה' ממש כדברי שמואל: [הכל מודים תהלה]. פי' בזה מיישב שני דברים שהוקשה לו בפסוק המוכר בירמיה סי' כ' שירו לה' הללו את ה' כי הציל נפש וגו'. א' שאמר לרבים שירו הללו והרי ביחיד הגיאול ידבר כי הציל נפש אביון. ב'. שלא יכלול אותו בשיר לשורר ולהלל גם הוא על כך כי כן משמע שירו וגו' כי הציל נפש אחר זולתכם. ו... נקט המדרש ב' לשונות למה ועל איזה דבר לעורר על ב' תמיהות אלו וזהו שיתרץ אלא הכל מודים בלכן נאמר לשון רבים ואגב נקט רבים אחרים זולת הגיאול ואף לא כללו עמהם לזה אמר תחלה כי הכל מודים ... לו להודאה זו לא כללו וכי הציל נפש יורה נכון על ישראל אף שהוא ל... יחיד כי כלם נקראים נפש אחד באשר כי שיבדים לאל אחד כדברי מדרש ויקרא רבה שהביא רש"י בזיעם בפסוק כל הנפש ... יעקב וגו' והנה מביא ראיה נכונה על הכל לענין שקלסוהו הכל כשגאלם ממצרים. מייתי ויחד יתרו וגו' עתה ידעתי ... על המאורע ליתרו בזה הפסוק על כן עלמות אהבוך דהיינו כתב הן וגם. והרי דברה מאמר כי ה' אלהיכם הוא האלהים ... וכעד כל ז' עממים וזולתם מהאומות כדכתיב וכי נפלה אימתכם עלינו כי נמוגו כל יושבי הארץ וגו' כי שמענו ... לבבנו וגו' הכל מ"ל מדברת בעד כלם ועלה קאי כי ה' אלהיכם וגו'. וכן מייתי מנבוכדנצר דכתיב ביה ומתכוין ... וגו' ... בריך וגו' יכן מתיב אח"כ ומני שים טעם כי כל עם ואומה ולשן וגו' זהו שהכל מקלסים ולענין שהם מקבלים תהלה ... יתרו באמרו עתה ידעתי בפירושו ידעתי בבכבר ככרש"י שם ואף בהגלת מכה את בכורו מיד הגויים כבר נודעו על כך ... רש"י בהלה במות על כהן מדין וכן ברחב כתיב ידעתי כי שמענו וגו' הכל נבון עבר מה. ומקודם וכן קאי על זה כי וגו' בפירוש והוא בכוייתו אלא אגלגו מהו ומקודם. וכן כל הלול נבוכדנצר מבמטותו ועניינו תיקף ומיד קודם להציל הנגייס מישאל ועזריה מלמם כיון שהגולים לא נזכר שם כלל. ויאמר שוב המדרש הרי לשעבר מלינו שיגנון זה שהכל מקלסים ובזהו תהלה לנושעים עצמם. אבל לעתיד יהיה כגנון אחר לגמרי. דהיינו שיאמרו שבח גם ישראל עצמם בגדולתם ועליתם כדמייתי. אבל יותר עכ"ל נפרש דלא קאמר המדרש רק הכל מודים ותו לא. ומלת תחלה קאי אל אחריו תחלה גאלם ממצרים וכו': [ועבד נגו וכו'].
פי' כי כתיב בתריה ומני שים טעם וגו': [המתעלה]. פי' שהוא לשון שבח להם. ובנקטו בלשון הוא עולה להורות שהמיה עליהם מעלות רבות בסגנון לשון הוא על התמידות ורבוי דבר: [משמים ארץ וכו']. פי' שזהו מתכלית המעלה עד תכלית

הוא מכה גדולים וקטנים קרובים ורחוקים אלו היה מבחוץ נושא ונותן כשאר כל האברים ומהלך ברגליו עאכ"ו. מה יתן לך ומה יוסיף וגו׳ מה אתה נהנה ומה אתה מועיל הוא חוטא ולא לו אמר הקב"ה ללשון הגנב גונב לאכול אף על פי שכתוב (שמות כ) לא תגנוב. גונב לשעה שנא׳ (משלי ו) לא יבוזו לגנב וגו׳ וכתיב (שמות כ) לא תנאף ונואף ועושה תאות נפשו לשעה שנאמר (משלי ו) נואף אשה חסר לב אף על פי שמשחית נפשו עושה תאותו לשעה. ואתה הלשון כלום הועלת את נפשך והרגת. אומר לך מה אני עושה לך ל"ה כשם שעשית לעולם מתחלה והלשנת על אדם והוא הנחש כך אני עושה לך (ונה"ו המדבר) דכתיב (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה מה עשה להם (שם) וישלח ה׳ בעם נחשים השרפים ולמה נחש אלא הוא המלשין שנאמר (תהלים קמ) שננו לשונם כמו נחש וגו׳ ואף אני כך אני עושה להם כשם שאמרתי לנחש (בראשית ג) ועפר האכל וגו׳. מה יתן לך ומה יוסיף לך וגו׳ לשון הרע קורין אותו שלישי ולמה שהורג ג׳ הורג עצמו והמקבלו ומי שנאמר עליו וכן את מוצא בדואג שהרג עצמו ואין לו חלק לעולם הבא והרג לאחימלך הכהן שנאמר עליו ונוב עיר הכהנים שלו והרג שאול ששמע וקבל ממנו שנא׳ (שמואל א׳ לא) וימת שאול ושלשה בניו וגו׳ וכן עכו"ם הרשעה הוא מכה כנחש שנא׳ (ירמיה מו) קולה כנחש ילך וגו׳. נמשל הלשון לחץ ולמה שאם ישלוף האדם החרב שבידו להרוג את חבירו הוא מתחנן לו ומבקש הימנו רחמים מתנחם ההורג ומחזיר החרב לנרתיקו אבל החץ כיון שירה אותו והלך אפילו מבקש להחזירה אינו יכול להחזיר לכך נאמר חצי גבור שנונים וגו׳. הרותם הזה מי שמדליקו גחליו אינם כבות ומעשה היה בב׳ בנ"א שבאים במדבר וישבו תחת רותם א׳ לקטו עצים מרותם ובשלו להם מה שיאכלו ואכלו והלכו להם לאחר שנה באו למדבר באותו מקום הרותם ומצאו אפר ממה שהדליקו אמרו הרי י"ב חדש יש לנו משעברנו ואכלנו במקום הזה משמשו באפר והלכו עליו ונכוו רגליהם מן הגחלים שתחת האפר לפי שאין נכבות. לכך נמשל ל"ה כגחלי רתמים שנא׳ חצי גבור שנונים וגו׳ וכן הרשע הזה הורג בני אדם בלשון כשם שהחץ הזה אינו יודע בו עד שהגיע אליו כך לשון הרע אינו יודע בו עד שחיציו של אדם רשע (מעשו) באין פתאום ואין אדם יודע עד שהן מוציאים אותה מלה להריגה או לאיסורין לפי שאדם הזה נתון במקומו וכותבין עליו להיכן שהוא והורגין אותו לכך נאמר חצי גבור שנונים וכן משה אמר לישראל (תהלים לא) לא תירא מפחד לילה מפחדה של עכו"ם. מחץ יעוף יומם מן לבלרין שלהם לכן נא׳ חצי גבור שנונים. אויה לי כי גרתי משך מה אויה לי כי גרתי משך שהיו מוליכין אותי מבבל למדי וממדי ליון ומיון לאדום וכה"א (ישעיה) עם ממושך וממורט מהו ממושך שהייתי נמשך עמהם. שכנתי עם אהלי קדר מהו אהלי קדר שהשחירו פניהם כשולי קדרה, מהו כי גרתי משך שגרתי עם העם הנמשכים לגיהנם. שכנתי עם אהלי קדר שאין להם לא מקום ישיבה א׳ ולא עמידה א׳ אלא נוטע היום אהלו כאן ולמחר להלן ולהלן במקום אחר כך הם הרשעים יהיו כאהלי קדר שהם שוכנים כאן היום ולמחר ילכו למקום אחר. רבת שכנה לה נפשי וגו׳ וכי יש אדם שונא שלום. עשו שונא השלום וכן הוא אומר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ אימתי יהיה כן והשבתי חיה רעה מן הארץ ואין חיה רעה אלא חזיר שנא׳ (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע אני שלום וכי אדבר וגו׳ כמו אני שלום כך אמר הקב"ה למשיח (שם ב) תרועם בשבט ברזל וגו׳ א"ל רבש"ע לאו אלא בשלום אני פותח לדבר לגוים לכך נא׳ אני שלום וכי אדבר וגו׳ אמר ישעיהו (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו׳ לידי פשוטו איני מחזיר בריה מי שנתן לי לבו בתשובה איני עוד מהזירו לכך נאמר שלום שלום וגו׳ וכל מי שיבא אצלי אני בא אצלו ומרפא אותו שנאמר (שם) ורפאתיו. והרשעים כים נגרש כך הם הרשעים אינם מבקשים שלום שנאמר (תהלים לה) כי לא שלום ידברו וגו׳ למה כי אינם מבקשים שלום לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו׳ :

שיר

פירוש מהר"י הכהן

כמטה שהיא ירידה מטה מטה וכשעלו מעלות מעלות הם עולין לכך נאמר שיר המעלות : [בעבית לעולם], פי׳ בבזה הבאת המיתה לעולם : [והוא כנחש]. בלשון נקיה מכנה והיינו, אמר הלשנת עלי כאמור כי יודע אלהים וכו׳ : [ושלשה בניו וכו׳]. פי׳ והאת כענין כתיב ויהי בימים ההם ויקבצו פלשתים וגו׳ הרי ויהי בימים ההם יותר מפורסם וקסבר המדרש שנכתב לקברו עם מה שלפניו שנרדף דוד מהלשנת דואג עד כי הולך לישב בשדה פלשתים כמבואר שם. ולהורות שמזה ויקבצו וגו׳ לומר כי באותו עון מת שאול במלחמת פלשתים במדה כנגד מדה : [להריגה או לאסורין]. פי׳ לגוות ולגזור לעבות בו דין הריגה או בית האסורין וכמפרש והולך לפי שאדם זה וכו׳ : [איני מחזיר בריה]. פי׳ האי קרא דרשו ז"ל על בעל תשובה שהיה רחוק ונתקרב אליו יע׳. ואמר הקב"ה אינני מחזירו לידי פשיטותו ורחוקו עד עולם וכאשר מפרש והולך : [שלום שלום וכו׳]. פי׳ לפי אמר בכפל שלום על שעומד בשלום תמיד ואינו מרחקו עוד. ומלת ולקרוב היא משמעות שיבה אלי. שהרי מתקרב ובא אליו יתברך. והפסוק אמר ה׳ בין ולקרוב ובין ורפאתיו הוא הוא משמעם אמרו ית׳ אני בא אצלו ורפאתיו. דאם לא כן ולקרוב ורפאתיו אמר ה׳ מבעי ליה דהוא משמע שהרפוי נעשה במקום שנתקרב ובא אליו יע׳ : [כים נגרש]. אמר קרא

דמטס

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו׳ דוד אמר שיר למעלות משנתת עלינו מעלה זו אין אנו יורדין מישושיענו ממלכות עשו שוב אין אנו יורדין עוד לשעבוד מלכות שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים וגו׳. אומרים ישראל להקב״ה אנו נאמר לך שירה על אותה מעלה שהעליתנו מן המלכות לכך נאמר שיר למעלות אשא עיני וגו׳. מהו אל ההרים יום שיבא הקב״ה בדין וישראל מסתכלין באבות שידברו עליהם זכות ואין אב שימלט את בנו ואין איש שימלט את אחיו מאותה צרה ביום הדין באותה שעה נושאים עיניהם לאביהם שבשמים ואומרים (ישעיה סג) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו׳ שנאמר עזרי מעם ה׳ וגו׳. אמר הקב״ה אתם יודעים מי עוזר אתכם עושה שמים וארץ. אל יתן למוט רגלך מהו אל יתן בשעה שימוטו הכל לגיהנם אתם אינכם מוטים וכן אה״כ (דברים לב) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם כשתמוט רגלם של רשעים אותה שעה אינכם מטים שנא׳ (ש״א ב) רגלי חסידיו ישמור וכתיב (תהלים סו) ברכו עמים אלהינו על איזה דבר אתם מברכין השם נפשנו בחיים וגו׳. הנה לא ינום ולא יישן וכי יש שינה למעלה חלילה לא שינה ולא ישיבה יש למעלה כך אמר הכתוב (דניאל ז) חזה חזית בחזוי ליליא וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית וכתיב (שם ד) בגזרת עירין פתגמא הא מכאן שאין שינה למעלה אלא מה אל ינום שומרך אלו הצרות הבאות על ישראל בעולם הזה כביכול הקב״ה עושה כן וכן אסף אמר (תהלים מד) עורה למה תישן ה׳. והנביאים מתנבאים ובוכים ואומרים (שם קלז) אם אשכחך ירושלים וגו׳ ולא כן היה צריך לומר אלא א״ל הקב״ה בכיתם אתם אף אני בוכה עמכם לכך נאמר אם אשכחך ירושלים. אמר הקב״ה איני יכול לשכח אתכם וכה״א על ידי ישעיהו (ישעיה מט) התשכח אשה עולה וגו׳ לכך נאמר אם אשכחך ירושלים. לא על ציון בכו שנאמר בזכרנו את ציון בשבילה אומר (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי מהו תדבק היכן הוא מזכיר עומד בתפלה חייב להזכיר את ירושלים שנאמר לירושלים עירך ברחמים תשוב. בבהמ״ז חייב לומר בונה ירושלם. בנביא מזכיר אותה לכך נאמר אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי זה אפר שנותנין בראש חתנים ובראש הכלה בראש שמחתם לכך נאמר אם לא אעלה וגו׳. זכור ה׳ לבני אדום וגו׳ ולמה אדום אדום החריבה והלא בבל החריבה תחלה ולמה הוא אומר (שם) זכור ה׳ לבני אדום אלא שנתנבא שהבית נבנה ואדום מחרבת אותו לכך נאמר זכור ה׳ וגו׳ א״ל הקב״ה ומה אזכיר א״ל זכור ה׳ יום שנכנס בן אחותו של טיטוס בבית המקדש וחרבו שלופה בידו והיה מוליך ומביא אותה עד שיצאת מלאה דם ויצא הוא משבח ואמר עצמו הרג (ישעיה סד) העל אלה תתאפק ה׳ וגו׳ אם לא בשבילנו זכור בשבילך זכור חרפתך מני נבל לכך נאמר זכור ה׳ לבני אדום. א״ל הקב״ה ולי אתם אומרים אני איני שוכח אתה זכור שנא׳ (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק שאדם ששכח עצמו אינו מבקש לזכור. משל למלך שהיה מולך מלכותו קיימת כיון שהלה אין מלכותו קיימת. כך אמר הקב״ה אתם בגלות כמו חולה כביכול אין מלכותי מלכות קיימת אימתי אני מלך כשתעבור הגלות והמלכות שלה מן העולם שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים וגו׳. ד״א זכור ה׳ לבני אדום וגו׳ אמר לו תחת יום אחד אני מביא עליהם עשרה ימים של צרה וכה״א (יואל ג) תקעו שופר בציון כי בא יום ה׳ (שם) כי קרוב יום ה׳ וגומר (עמוס ה) למה זה לכם יום ה׳ הוא חושך ולא אור וגו׳ כל הימים האלה אני מביא עליהם ימים של צרה תחת יום אחד שהביאו עליהם לכך נאמר את יום ירושלים האומרים ערו ערו וגו׳

אי

פירוש מהר״י הכהן

תהלים שלוש כתיב ישעיה נ״ז: [לשעבד מלכות]. פי׳ בזכו בכתוב אחר כך לא יתן למוט רגליך. ומייתי ראיה מקרא דישלו מושיעים בהכיים ושיהם לה׳ המלוכה. פי׳ שמאז תבאר לו כמו זה נגלה. ולא ישלטו או עוד מלכי אומות בעמו לשבוע ידם במלכותו ית׳ כביכול: [השם נפשנו בחיים וגו׳]. פי׳ כי כן כתיב אחריו תהלים ס״ו וכתיב ולא נתן למוט רגלינו: [וכתיב בגזרת עירין]. פי׳ בנקראין עיר ועירין מלכון וגבי עד באין במלאכים בינה כ״ב וק״ו בו יש׳: [אם אשכחך]. פי׳ כי בתהלים מזמור קל״ז זה כתיב בם ישבנו גם בכינו. וע״ז נמשך אח״כ כל הספור כרי בכוכ ם והאומרים אם אשכחך וגו׳. וזהו מה שאמר בזה במדרש ולא כן היה צריך לומר. פי׳ אם אשכחך ירושלים תשכחי ימיני מיבעי ליה שלשון רבים המדברים בעד עצמם. שלשון כל המזמור עד כה ישבנו בכינו בזכרנו וכן הכל. אלא בירמוז אם כוח ית׳ אומר בעד עצמו אם אשכחך ועיין בתרגומו: [התשכח אשה עולה וגו׳]. פי׳ וסיפה דקרא כוח ואנכי לא אשכחך: [היכן הוא מזכיר]. פי׳ מדאמר תדבק לשוני וגו׳ משמע דמיירי באי אם לא אזכרכי במקום שהוא צריך ושייך שלשון בגאו הכי. ויאמר אם לא אזכרכי אז. אזי תדבק לשוני לחכי בלא אוכל לדבר ולאמור גם צרכי. והיינו בתפלות בכם צורך לו להתפלל ולבקש צרכיו ולהתהלל על דמו והיינו בזה. זהו מהו תדבק היכן הוא מזכיר: [בונה ירושלם הזכיר אותה]. פי׳ בנביאת הכפטרה ב׳ומרים רחם על ציון כי היא בית חיינו וכו׳: [חינו מנקה], פי׳ בהמים: [אתם]. פי׳, זהו כנוי לבון נקיה ובהיינו אמר אני בגלות וכו׳: [את ירושלים]. פי׳ כי בא וכו׳ כי קרובו וס׳ בני פסוק ם הופכ מס.ר יואל סי׳ ב׳ וסי׳ ד׳: [למה זה יהיה לכם וגו׳]. עמוס סי׳ ה׳ והאומרו עשרה ימים של צרה אין מנין עשר פעמים יום כנזכרים בנביאים פי׳ אי ל...ני נרס בד׳ פסוקים רגעים זה אחר זה דכייט פסוק י״ד ט״ו ט״ז י״ז

אי שוטה כך היית עושה גנב נכנס לגנוב או חיל נכנס למדינה שמא מחפשים עד התהום לא מלפניהם נוטלין והולכין ואת לא עשית כן אלא אמרת ערו ערו וגו' אף אני כך משלם לך שנא' (עובדיה א) איך נחפשו עשו וגו' ואומר (ירמיה מט) אני חשפתי את עשו גליתי מסתוריו. אמר ר' יה הקב"ה שוטים אדם נכנס לכרם ואוכל עד שישבע ולוקט ויוצא לו שמא אמר הוא אלקוט עלילותי' של גפן ואתה לקחת עד העוללות ואף אני משלם לך כך שנא' (עובדיה א) אם גנבים באו לך אם שודדי לילה וגו' לכך נאמר ערו ערו וגו'. בת בבל השדודה וגו' למה קרא את אדום בת בבל בבל החריבה הבית ואדום החריבה הבית מה שעשתה זו עשתה זו לכך נאמר בת בבל אמר לה הקב"ה (תהלים קלז) אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. מהו לנו אמר להם הקב"ה לי ולהם גמלת יחד ולא לישראל גמלת בלבד כל הרעות אלא לי ולהם גמלת לכך נאמר (שם) אשרי שיאחז ונפץ את עולליך אל הסלע. אמר הקב"ה לעתיד אני בעצמי מנפץ את עולליך כשם שבעולם הזה נפצת את עוללי ולא שמענו שבחרבן הבית נפצו את עולליהם של ישראל שמענו שיצאו בקולרין ששרפו את הבית ושכבו עם הנשים ושנפצו העוללים לא שמענו. אלא כך אמר הקב"ה כשם שעשו כך אני עושה להם (נחום ג) פוט ולובים היו בעזרתך גם היא לגולה וגו' גם את תשתכרי וגו'. לכך נאמר אשרי שיאחז וגו'. אמר הקב"ה כשם שנפצת את עוללי שהמליכוני תחלה עליהם ואמרו (שמות טו) ה' ימלוך וגומר שנאמר (תהלים ח) מפי עוללים ויונקים וגו' לכך נאמר אשרי שיאחז וגו' לא פחות ולא יותר. בנוהג שבעולם אם יכה אדם בנו של אפרכוס או של מלך נוטלין את ראשו ושורפין אותו או צולבין אותו אבל הקב"ה אינו כן אלא (ישעיה נט) כבעל גמולות כבעל ישלם לכך נאמר את גמולך וגו' וכן יש בספר ירמיהו (איכה ג) תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם וכתיב (תהלים כח) תן להם כפעלם כמעשה וגו' וכתיב (שם י) יתפשו במזימות זו חשבו. מהו חשבו אמרו לכו ונכחידם מגוי וגו' אתה כן עשה להם שנאמר (איכה ג) תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה'. אמר הקב"ה וכן אני עושה להם שנאמר (עובדיה א) לא יהיה שריד לבית עשו וגו' אמרו לו הרי פרעת מאדום ומבבל לא תפרע אמר ליה עכשיו אני נפרע שנאמר (ירמיה נא) ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים את כל רעתם:

מזמור קכב

שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. אריב"ל אמר דוד שמעתי בני אדם שהם אומרים מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל ושמחתי אמר ליה הקב"ה (תהלים פד) טוב לי יום בחצריך מאלף טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. אין דור שאין בו ליצנים מה היו פריצי הדור עושים היו הולכים אצל חלונותיו של דוד ואומרים דוד אימתי יבנה בית המקדש ואימתי בית ה' נלך. והוא אומר אע"פ שהם מתכוונים להכעיסני תבא עלי שאני שמח הה"ד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים אריב"ל מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה שערי ירושלים שהיו עוסקים בהם תורה. ירושלים הבנויה אמר רבי יוחנן אמר הקב"ה לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבא לירושלים של מטה שנאמר (הושע יא) בקרבך קדוש ולא אבא בעיר. ומי איכא ירושלים למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. אריב"ל עיר שהיא עושה כל ישראל חברים מעתה אפי' בשאר ימות השנה אמר רבי זעירא ובלבד ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל. אמר רבא אמר רב ארא אמר רב כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו כשהקב"ה מעיד על השבטים אינו מעיד עליו שנא' ששם עלו שבטים וגו' אימתי עדות לישראל בזמן שהשבטים שבטי יה. ד"א אמר הקב"ה שמי מעיד על ישראל שלא נטמאו במצרים בזנות ומנין שלא נחשדו על העריות שנא' (ויקרא כד) ויצא בן האשה הישראלית להודיע שבחן של ישראל שלא היה ביניהם אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב

פירוש מהר"י הכהן

ע"ש: [אי שוטה וכו']. נוסחא יאמר כן: [בבת בבל]. עיין בדברי הרלב"ע בפירושו למזמור קל"ז בפסוק זכור ה' לבני אדום שאין דבריו שם נכונים לפי כך שיטה: [אני עושה להם]. פי' כמבואר יותר לעיל מזמור י"ח. הענין שמבאר כאן והולך כמון אמר הקב"ה כשם שנפצת וכו': [בעזרתך]. פי' מייתי ראיה שהשי"ת גומל להם כאשר גמלו כי שם נחום ג' מיירי כל הענין בזה טוב מבאר והולך איך יהיה הלא ונפץ וגו' דהכא מדה כנגד מדה ואמר אומר הקב"ה וכו' עיין לעיל מזמור ע"ה: [ומבבל לא תפרע]. פי' בתמיה: [שאין בו ליצנים]. חוזר למעלה לפרש באומרים לי בענין אחר וק"ל: [להכעיסני]. פי' כי הם התלוננו בזה על דוד על שלא רצה הקב"ה שיבנה הוא הבית: [אבוא בעיר]. פי' בעיר ההיא ועיין בגמ' שם הושע י"א וא"כ הוא ראיה מבוארת: [בזנות]. פירושו עיין במדרש שיר השירים רבה דף כ' בפסוק גן נעול ופרסמה

הכתוב ומפורש בקבלה (שה"ש ד) גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים גל נעול מעין חתום אלו הנקבות. ורבי נתן אומר גן נעול אלו הנשואות. גל נעול מעין חתום אלו הארוסות. ד"א גן נעול גל נעול שתי ביאות. א"ר אחא אין ירושלים נבנית אלא בזכות השבטים שנאמר ירושלים הבנויה וסמיך ליה ששם עלו שבטים. כי שמה ישבו כסאות למשפט לדון אומות העולם. שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך מה ראו לומר ולירושלים אחר ברכת הצדיקים דכתיב שאלו שלום ירושלם היכן מתרוממת קרני הצדיקים בירושלם. הקב"ה מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' וגו' למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך ע"כ:

מזמור קכד

שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא כתיב (בראשית כה) וישכב במקום ההוא אריב"ל כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב ומה היה אומר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים. ר' שמואל בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר מ"ט (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא:

מזמור קכה

שיר המעלות הבוטחים בה' כהר ציון וגו'. אמר רב מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהם של צדיקים ליחרב שנאמר (ישעיה ה) באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו. אמר רבי יוחנן ועתיד הקב"ה להחזירם לישובן שנאמר שיר המעלות הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו אף בתיהם של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירם. כי לא ינוח שבט הרשע. דרש ריש לקיש אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שנאמר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. א"ר יוחנן ממה שנאמר ברבקה (בראשית כד) בתולה אני יודע שאיש לא ידעה. אלא שאפילו אדם לא תבע בה על שם כי לא ינוח שבט הרשע וגו'. רבי אבא בר כהנא אמר אין לו נייחא בצד חבורה של צדיקים אלא בצד חבורה של רשעים. למה לא ינוח שבט הרשע זה אשתו של פוטיפר. על גורל הצדיקים זה יוסף. הטיבה ה' לטובים יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה משה שנאמר (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא. מטוב זה הקב"ה שנאמר (תהלים קמה) טוב ה' לכל. ויקבל טוב זה התורה שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם. לטובים אלו ישראל שנאמר הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. הטיבה ה' לטובים יכול לכל ת"ל ולישרים בלבותם. והמטים עקלקלותם יולכם ה' אריב"ל כל המספר אחר מטתן של ת"ח נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. תני רבי ישמעאל אמר אם ראית ת"ח עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה אימר דברים שבגופו אבל בדברים שבממונו עד דמהדר ליה למלוה:

מזמור קכו

שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים א"ר יוחנן אין ירושלם נבנה אלא בזכות השבטים. כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על מקרא זה מי איכא דניים שבעים שנין בחלמא יומא חד הוה קא אזיל באורחא חזא ההוא גברא דהוה קא נטע חרובא אמר ליה מבדי חרוב עד כמה טעין עד שבעין שנין פשיטא לך דחיית שבעין שנין אמר ליה ואנא עלמא חריבא אשכחית כי היכי דשתלו לי אבהתי אנא נמי אשתיל לבני. אדיתיב וקא כריך ריפתא אתיא ליה שינתיה נייס אהדרא ליה משוניתא איכסי מעינא נאים שבעין שנין כי אתער

פירוש מהרי"ף הכהן

[ופרכמה הכתוב וכו'] פי' לומר והוא בן היבמ' חלבי ועיין בס כפ' האמר: [ישראל סבא]. פי' יעקב דכתיב ביה וגו' וכתיב והנה ה' נצב עליו פי' כשמרו: [ישראל סבא]. פי' בספר ישראל סבא: [לעולם ישב]. פי' בתלמוד הכתוב בישובן כל הבוטחים בה' דהיינו בתיהם של צדיקים יהיו כהר ציון. מה הר לא ימוט והחרב לא ימוט לעולם כך עתיד להחזירו כך ישובן של אלו: [גורל הצדיקים]. פי' כי אשה רשעה נקראת שבט בהיא שבט מושל עליו ושבט מוסר וכן בב"ש עולם מספרו החכם. כי גם אשה טובה היא שבט מוסר להדריך את בעלה כמשל הדיוט: [אין לו]. פי' לרשע: [למה]. פי' ומנין: [במות ס"ד]. פי' אם אינו מוחזק לכך עד שיש ספק בדבר למה לא יסרהר אחריו: [בזכות השבטים]. פי' דסבר כחולמים הוא כנוי לשבטים שנהלם אחיהם עליהם חלומות: [אותו צדיק]. פי' חוני המעגל דהיידי ביה בגמרא לפני זה (תענית דף כ"ג): [דחיית שבעין שנין]. פי' שתחיה: [חריבא אשכחית]. פי' בתמיה:

אתער חזא ההוא גברא דהוה קא לקיט מהתוא חרובא אמר ליה אנת הוא דשתליה א"ל אנא בר בריה אנא. חזא לחמרא דילדא ליה רמכי רמכי. א"ל אנא ודאי שבעין שנין נייִמנא בהלכא. אזל לביתיה אמר להו אנא הוא ולא הימנו ליה אזל לבי מדרשא שמעינהו לרבנן דקא אמרו נהירא לן שמעתתא כי הנך שני דחוני המעגל דכי הוה עולה לבי מדרשא כל קושיא דהוי להו לרבנן הוה מפרק להו. אמר להו אנא הוא ולא המנוה ולא נהגו ביה יקרא כדבעי ליה. בעא רחמי ונח נפשיה והיינו דאמרי אינשי או חבריא כחברי דאיוב או מיתותא חוני המעגל בר בריה דחוני המעגל הוה סמוך לחורבנא דבי מקדשא נפק לטורא לגבי פועליו עד דיתיב תמן נחית מטרא על למערתא נם ודמך ליה ועביד שקיעה שנתיה שבעין שנין עד דחרב מקדשא ואיתבני לסוף אתער משנתיה הוה עלמא מחלף דהוה זיתים עבידא כרמים כרמים הוה עבידא זרעים על למדינתא אמר לון מה קלא בעלמא אמרין ליה ומאן את אמר לון אנא חוני המעגל אנא אמרו ליה שומעין אנו כד הוה חוני המעגל על לעזרה הוה מנהרא על ונהרת קרא על גרמיה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. אז ימלא שחוק פינו א"ר יוחנן אר"ש בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעה"ז שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על רשב"ל שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מרבי יוחנן. רב ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזא דהוה בדח טובא אמר ליה כתיב (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר א"ל תפילין מנחנא. מר בריה דרבא עבד הילולא לבריה חזא להו לרבנן דהוי קא בדחי טובא אייתי כסא דמן קרתא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואתעציבו. רב אשי עבד הילולא לבריה חזא לרבנן דקא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חיוורתי ותבר קמייהו ואתעציבו. יש אז להבא שנאמר אז ימלא שחוק פינו. שובה ה' את שביתנו אמר רבי יצחק גדול יום הגשמים כקיבוץ גליות שנאמר שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב ואין אפיקים אלא מטר שנאמר (ש"ב כב) ויראו אפיקי ים. הזורעים בדמעה ברנה יקצורו אמר רבי יהודה שור כשהוא מהלך מהלך ובוכה ובחזרתו אוכל חזיז מן התלם. דבר אחר הזורעים בדמעה זה יעקב שזרע את הברכות בדמעה. ברנה יקצורו (בראשית כז) ויתן לך האלהים. הלך ילך ובכה (שם כט) וישא את קולו ויבך. נושא משך הזרע שמשך השבטים מחרן. בא יבא ברנה נושא אלמותיו אנא טעון עולמי ועולמותי:

מזמור קכז

שיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. ר' יהודה נשיאה שלח רבי חייא ורבי יוסי ור' אמי מעבור קריתא דארעא דישראל מתקנא להון סופרים ומתניין עלון לחד אתר לא אשכח תמן לא סופר ולא מתניין א"ל אייתי לן נטורי קרתא אייתון אמר לון אלין נטורי קרתא לית אלין אלא מחרבי קרתא ומה אינון נטורי קרתא ספריין ומתניין הה"ד אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר. שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת וגו' אלו נשותיהן של ת"ח. הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן מדת ב"ו פועל עושה עם בעל הבית חורש עמו וזורע עמו מנכש עמו מעדר עמו כמטבע אחד נותן לו והולך. אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא תאב לבנים נותן לו שנאמר נחלת ה' בנים. תאב [illegible] נותן לו שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה. תאב לנכסים נותן לו שנא' (דה"א כט) והעושר והכבוד מלפניך:

שיר

פירוש מהרז"ו הכהן

[ומאן את]. פי' שאיך יודע מה קול יש בעולם וכן איתא בפירוש בירושלמי פ"ג דתענית בספור המעשה: [על לעזרה]. בירושלמי יש לעזרה. ופירושו שהיו רוצים לבודקו בזה אם הוא הוא ונכנס והאירה: [דמאן קרתא]. הביא לצוהית פי' שביתה מן רומא בויה ת' זוז והוי א"כ ענינו כענין המעשה של אחריו: [זוגיתא חיורתא]. וכגמ' ריש פרק אין עומדין איתא כמעשה כראבון ככא דמוקרא ופי' רש"י כוס של זכוכית לבנה וקשה היא. וצ"ל להגיה גם כאן דמוקרא: [ובוכה]. פי' מפני רעב: [התלם]. פי' לעתיד לבא בנם שילמה תיכף: [בדמעה]. פי' שהברכות שבירך הוא את בניו דהיינו זריעה שזרען הוא מאתו לשאת היו ממנו בדמעה פי' בצער ובהלוך. מה שאין כן בברכות שקבל הוא מאביו או שקבל יצחק מאברהם היו כלם שלא בטעת הוליך רק בבריאות גוף כי עד יעקב לא היה חולי. ואחר קבל הוא כי היו ברנה ובענין קצירה שברכו יצחק ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וגו' וזהו שאמרו זה ברנה יקצורו ויתן כו'. והלך ילך קאי ג"כ על יעקב ויהי אך יצא יצא וגו' ובכה עדו אחיו וישא עשו וגו' ואח"כ נושא וגו' הכל על יעקב כפשוט. ואלומותיו דרים עוגמין בעי"ן על ויעבר את נביו ואת בניו והכל קל להבין: [מעבור]. פי' כמו לעבור שהלכו לסבב לכל ערי ארץ ישראל לתקן ולהעמיד להם סופרים ומשנים: [של ת"ח]. פי' שיפה דקרא כן יתן לידידו שנה הוא מדריש. שליהן במגדלות בית רעייהן וממתינות לבעליהן עד שיבואו מבית רבן. כדאיתא ביומא דף ע"ו ובכתובות דף ס"ב: [מלפניך]. פי' שעובר בבקשתו כדי מלפניך נותן לו:

שיר המעלות אשרי כל ירא ה' אמר רבי חייא בר אבא משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי כל ירא ה' ואלו גבי נהנה מיגיע כפו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ואלו גבי יראת שמים לא כתיב ביה וטוב לך. יגיע כפיך כי תאכל אמר רב חסדא אי זהו תלמיד חכם הרואה טריפה לעצמו. דרש מר זוטרא משמיה דרב חסדא כל תלמיד חכם שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ורואה טריפה לעצמו עליו הכתוב אמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. רב זביד אמר זוכה ונוטל ב' עולמות שנאמר אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. רבי אליעזר כי הוו משדרי ליה מידי מבי נשיאה לא הוה שקיל כי הוו מזמני ליה לא הוה אזיל אמר לא ניחא להו דאיחי שנאמר (משלי טו) ושונא מתנות יחיה. אשתך כגפן פוריה אימתי אשתך כגפן פוריה כשהיא צנועה בירכתי ביתך אז בניך כשתילי זתים וכן אתה מוצא בשרה (בראשית יח) ויאמר הנה באהל ויאמר שוב אשוב אליך. אריב"ל אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהיה בהם שום פסולת. הרואה הגפן בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנא' אשתך כגפן פוריה. שורקה יצפה למשיח שנאמר (שם מט) אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. הרואה ענבים בחלום לבנים בין בעתם בין שלא בעתם יפים. שחורים בעתם יפין שלא בעתם צריכים רחמים. אכלן מובטח לו שהוא בן העולם הבא. הרואה זתים בחלום זוטרי פרי ורבי עסקיה כזיתא והני מילי פרי אבל אילני הוויין לו בנים מרובים שנא' בניך כשתילי זתים. איכא דאמרי שם טוב יוצא לו שנאמר (ירמיה יא) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך. יברכך ה' מציון כל פעולות טובות ונחמות טובות מציון. וראה בנים לבניך שלום על ישראל אריב"ל כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דלא אתו לידי חליצה ויבום. רבי שמואל בר נחמני אמר כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל דלא אתו לאנגריי:

מזמור קכט

שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל על גבי חרשו חורשים וגו' ה' צדיק קצץ עבות רשעים. מלה"ד לבעל הבית שהיה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחורש וישב לו וזה בא וחורש וישב לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה. נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסו. לא הספיק בעל הפרה לקבל פיוס מן אותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ הסמלונים. כך הם ישראל בעולם הזה זה העכו"ם בא ומשעבד והולך לו והמענה ארוכה שנאמר על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם למחר כשיגיע הקץ אין הקב"ה אומר לאומות העולם כך וכך עשיתם לבני אלא מיד בא ומשבר את העול ומקצץ את הסמלונים שנא' (ויקרא כו) ואשבור מוטות עולכם וכה"א ה' צדיק קצץ עבות רשעים. רבי חנינא בר פפא ורבי שמואל בר נחמני עברו על חד הרשן שביעית א"ל רבי שמואל בר נחמני איישר. א"ל רבי חנינא בר פפא ולא כן אולפן רבי ולא אמרו העוברים ברכת ה' אליכם שאסור לומר לחורשי שביעית איישר. א"ל לקרות אתה יודע ולדרוש אי אתה יודע. ולא אמרו העוברים אלו אומות העכו"ם שהם עוברים מן העולם לא אמרו לישראל ברכת ה' אליכם. וישראל אומרים ברכנו אתכם בשם ה'. וישראל אומרים להם לא דייכם מכל הטובות הבאות עליכם בזכותנו אלא שאתה מגלגלים עלינו את הפיסים וזימות וגלגלין וארטניות סוף שאתם פורעים כד"א (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב וגו':

מזמור קל

שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' אמר רבי יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל משום שנא' ממעמקים קראתיך תניא נמי הכי

פירוש מהרז"ו הכהן

[איזהו תלמיד חכם]. פי' בתוספות דמסדרי ליה אגדתו בשביעת עין: [אשריך וטוב לך]. עיין פרק אלו טרפות סוף דף מ"ד: [בני אתונו]. פי' דבמשיח כתיב עני ורוכב על חמור וגבי שורקה כתיב אתונו ולא גבי גפן. לכן דוקא שורקה רמז למשיח ולא גפן אף שגם גפן כתיב ביה בהאי קרא ודו"ק: [דלא אתו לאנגריי]. פי' רש"י בס' נערם ע"ש: [הסמלונים]. פי' כעין כוכס שבצואר השור כפוסם מלאכה ועיין ערך סמלן: [ולא כן אלפין רבי]. פי' שאמר לו דרך כבוד וכי לא כך למדתנו רבינו כדין כאומר דברי תורה לפני רבו: [הפיסים וזמות]. וגולגוליות וארטניות מיני מכים הם ועיין בערוך בערך זמיון ובערך פס הבליפי: [אביא זהב וגו']. פי' וכתיב לפניו ויקם מלך גוים וגו' (ישעיה ב'):

הכי לעולם לא יעמיד אדם לא על גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ולא על גבי ערפרף ולא במקום גבוה ויתפלל שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעקים ק אתיך ה' כי עמך הסליחה אמר רבי אבא הסליחה מופקדת אצלך מראש השנה וכל כך למה למען תורא בשביל ליתי אימתך על בריותיך ביוה"כ •

מזמור קלב

שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו . אם ישמרו בניך בריתי . ששה דברים נתנו על תנאי ארץ ישראל ובית המקדש ומלכות בית דוד חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי . ארץ ישראל מנין שנא' (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' . בית המקדש מנין שנא' (מ"א ט) הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי ואם לאו (שם) הבית הזה יהיה עליון כל עובר עליו ישום וגו' . מלכות בית דוד מנין שנא' אם ישמרו בניך בריתי ונא' (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ומנין לס"ת שלא נתן על תנאי שנא' (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה ומנין . לבריתו של אהרן שלא נתן על התנאי שנא' (במדבר יח) ברית מלח עולם ואומר (שם כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם . זאת מנוחתי עדי עד . תנו רבנן (דברים יב) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה וגו' , זו שילה אמאי קרי ליה מנוחה דנחו מכיבוש הארץ . נחלה זו ירושלים וכה"א (ירמיה יב) היתה לי נחלתי כאריה ביער ואומר (שם) העיט צבוע נחלתי לי דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר מנוחה זו ירושלים וכה"א זאת מנוחתי עדי עד . ואומר כי בחר ה' בציון אוה למושב לו . ואמאי קרי ליה מנוחה על שם נחת הארון . נחלה זו שילה דכתיב (יהושע יח) ויחלק להם יהושע ויפל להם הגורל בשילה . ר' ישמעאל אומר זה וזה שילה רבי שמעון בן יוחאי אומר זה וזה ירושלים כי בחר ה' בציון עד שלא נבחרה ירושלים היתה ארץ ישראל כשרה למזבחות משנבחרה ירושלים יצאת ארץ ישראל שנאמר (דברים יב) השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' . עד שלא נבחרה בית עולמים היתה ירושלים ראויה לשכינה משנבחרה יצתה ירושלים שנא' כי בחר ה' בציון ואומר זאת מנוחתי עדי עד . עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל ראוין לכהונה משנבחר אהרן יצאו ישראל שנא' (במדבר יח) ברית מלח עולם היא ואומר (שם כה) והיתה לו ולזרעו אחריו . עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל ראוין למלכות משנבחר יצאו ישראל שנא' (דה"ב יג) הלא לכם לדעת כי ה' נתן הממלכה לדוד . עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות .

מזמור קלג

שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו . שנו רבותינו כמין שני טפי מרגליות היו תלוין לאהרן בזקנו אמר רב פפא תאנא כשהוא מספר עולות ויושבת לו בעקרי זקנו ועל דבר זה דאג משה אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה יצאת בת קול ואמרה כטל חרמון מה טל אין בו מעילה אף שמן המשחה אין בו מעילה . ועדיין היה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי . יצאת בת קול ואמרה הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת כטל חרמון שיורד על הררי ציון כל פעולות ונחמות טובות מציון :

מזמור קלד

שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות . מאי בלילות אמר ר' יוחנן אלו ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה אני עליהם כאלו עוסקים בעבודה . לעולם זאת על ישראל אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן

פירוש מהרי"ו הכהן

[מופקדת אצלך]. פי' שאין הסליחה ניתנה לישראל תיכף בראש השנה אלא תלאה הקב"ה וקבע לה זמן ביום הכפורים כדי שייראו מלפניו וישובו בינתיים : [חון]. פי' כי מ נינה שאמר ג' דברים וכו' אתי למעוטי הני תרי : [השמים וגו']. פי' ויאמין ליה ואבדתם מן הארץ : [יהיה עליון]. פ' עם היותו עליון קודש שיהרסהו כן פי' רש"י שם (מלכים א ט) : [בשבט פשעם]. פי' אבל החסד לא הקותי יחללו וגו' תהלים פ"ט : [מורשה]. פי' שלא נזכר בזה שום תנאי לומר שההורש על"פ הדא קיימת לעולם אף אם יחללוהו : [בגורל בשילה]. פי' נחלת הארץ כתיב בה גורל אך בגורל וגו' : [ברית מלח]. פי' וכתיב בתריה לך ולזרעך אתך : [זאת על ישראל]. פסוק סוף ד"ה ב' ב' ועיין בסוף מנחות עמוד שלאחרון וברש"י שם :

קרבן ורבי יוחנן אמר אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה מעלה אני עליהם כאלו נבנה בית המקדש בימיהם. שאו ידיכם קדש וברכו את ה' עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה מגביהו מן הקרקע טפח אמר רבי חנינא בר פפא מאי מקרא שאו ידיכם קדש. אמר ר' שמעון בן פזי כל כהן שלא נטל ידיו אסור לישא את כפיו שנא' שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. ג' תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה (ויקרא ה) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה שנא' שאו ידיכם קדש תכף לגאולה תפלה (תהלים יט) יהיו לרצון אמרי פי וגו' מה כתיב בתריה (שם כ) יענך ה' ביום צרה. אמר רבי יוסי בר בון כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין הפיגול נוגע באותו קרבן כל מי שתוכף לנטילת ידים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה וכל מי שתוכף לגאולה תפלה אין השטן מקטרג באותו היום·

מזמור קלה

הללויה הללו את שם ה' וגו' מעלה נשיאים מקצה הארץ ריש לקיש ור' יוחנן דרבי יוחנן אומר אין עננים אלא למעלה שנא' (דניאל ז) וארו עם ענני שמיא ריש לקיש אמר אין עננים אלא מלמטן שנא' מעלה נשיאים מקצה הארץ. על דעתיה דרבי יוחנן לאחד שסבר את חבירו בחבית של יין וקנקנה עמה ודעתיה דריש לקיש לאחר שאמר לחבירו הלויני סאה של חטין וא"ל הבא קופתך. כך אמר הקב"ה לארץ אייתי ענני וקבלי מטר. חמשה שמות יש לו עב ענן אד נשיא חזיז. עב שהוא מעבב את פני הקרקע. אד שהוא שובר בעלי שערים ענן שהוא עושה את הבריות ענוים אלו על אלו נשיאים שהוא עושה הבריות נשיאים אלו על אלו חזיז שהוא עושה חזיונות ברקיע ומשרה רוח הקדש על הבריות כד"א (ישעיה א) חזון ישעיהו

מזמור קלו

הודו לה' כי טוב וגו'. אמר ריב"ל הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה ואריב"ל הני כ"ו כי לעולם חסדו כנגד מי כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. למה נקרא שמו הלל הגדול אמר רבי יוחנן מפני שיושב הקב"ה ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. מהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה מהודו ועד על נהרות בבל. ר' יוחנן אמר משיר המעלות ועד על נהרות בבל. רב אחא ברבי יעקב אמר מכי יעקב בחר לו יה עד נהרות בבל. לעושה נפלאות גדולות לבדו וכי אחר עשה עמו דבר שהוא אומר לבדו אלא הוא לבדו יודע מה פלאים עושה. כיצד אדם נתון על המטה והנחש לפניו על הארץ בא לעמוד הרגיש לו הנחש מלפניו ואינו יודע מה פלאים עשה הקב"ה עמו. ומי יודע הקב"ה. וכה"א (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אין לי להאריך שבחך ואיני כדאי לספר נפלאותיך א"ר אלעזר אפילו בעל הנס אינו מכיר בנסו שנא' לבדו וכדדריש רב יוסף מאי דכתיב (ישעיה יב) אודך ה' כי אנפת בי במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה ישב לו קוץ לאחד מהם התחיל מחרף ומגדף לימים שמע שטבע ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח לכך נאמר (שם) ישוב אפך ותנחמני. לרוקע הארץ על המים שנו רבותינו שלשה משקין אסורין משום גלוי מים ויין וחלב. מים מנין שנא' לרוקע הארץ על המים. חלב מנין שנאמר (שופטים ד) ותפתח את נאד החלב. יין מנין (ירמיה יג) מדכתיב כל נבל ימלא יין. תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינם יודעים מה רואות עומדין ואינם יודעין על מה עומדים. הארץ על מה היא עומדת על העמודים. שנאמר (איוב ט) המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון. ועמודים על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים. ומים על ההרים שנאמר (תהלים קד) על

הרים

פירוש מהרז"ו הכהן

[ידיכם קדש וברכו את ה']. פי' יקדש את ידיו לכך: [מעביהים]. פי' שע"י הגבהה טפח מפני הקרקע היה תלכוך. אבל יש מפחת אחרת שכתוב בה פני הרקיע הכיאה בעל הות אמת. ולפי גירסא זו אין פי' עבות של טיט ולכלוך וק"ל: [בעלי שערים]. פי' מייקרי שערים שהאד נותן ברכה לעולם ולא יהי יוקר: [עננים אלו על אלו]. במדרש רבה בפסוק וכל שיח השדה כתיב ענוים והוא כות לפי פירושו: [משרה]. פי' ארוכות להריק שנוקב ברכה תלוני רקיע ומשרה וכו' פי' מכח שוכע וברכה רוח הקדש שורה: [בטובתו]. פי' שגובה ממונו בעד גופו ומכל אחד לפי יכלתו שאף מי שאין לו הרבה כעני ויתום ואלמנה נוטל ממנו אותו מועט בכפר נפשו זהו כי טוב שגובה ממנו חובו לטוב לו שיהא נפטר בממון ואף במועט: [על נהרות בבל]. פי' דהיינו רק כל מזמור קל"ו ולר' יוחנן ממזמור ק"כ עד קל"ו ולרב אחא ממזמור קל"ה כמוך לתחלתו עד קל"ו: [לבדו]. פי' שהכתוב אומר על עשיית הנפלאות לבדו וכי ד"א איש עושה לבדו: [לרוקע]. פי' שגלאה מזה שהמים צריכין כסוי שהקדוש ברוך הוא

 כיסה

הרים יעמדו מים. והרים על הרוח שנאמר (עמוס ד) כי הנני יוצר הרים ובורא רוח. ורוח בסערה שנאמר (תהלים קמח) רוח סערה עושה דברו. וסערה תלוי בזרועו של הקב"ה שנאמר (דברים לג) ומתחת זרועות עולם: וחכמים אומרים על י"ב עמודים עומדת שנאמר (שם לב) יצב גבולות עמים למספר בנ"י וי"א על ז' עמודים עומדת ר' אלעזר בן שמוע אומר על עמוד א' עומד וצדיק שמו שנאמר (משלי כה) וצדיק יסוד עולם. למכה מצרים בבכוריהם בשעה שגלח הקב"ה מכת בכורות א"ל כחצות הלילה ומת כל בכור נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עלינו אין אתם מבקשים שנהיה בואו והוציאו את העברים האלו מבינינו ואם לאו אנו מתים השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאים מכאן מה עשו נכנסו כל הבכורות אצל פרעה והיו מצווחין לפרעה ואומרים בבקשה ממך הוציא את העם הזה שבשבילם רעה הבא עלינו ועליך. אמר לעבדיו צאו וקפחו שוקיהם של אלו מה עשו הבכורות מיד יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו שנאמר למכה מצרים בבכוריהם למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם. ר' אבין בשם רבי יודא בן פזי אמר בתיה בת פרעה בכורה היתה ובתפלתו של משה נצולה דכתיב (משלי לא) טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב כד"א (שמות כב) ליל שמורים הוא לה'. לגוזר ים סוף לגזרים י' נסים נעשו לאבותינו על הים. נבקעו ונעשו כמין כפה שנאמר (חבקוק ג) נקבת במטיו ראש פרזיו. נחלק לשנים שנאמר (שמות יד) נטה את ידך על הים ובקעהו. נעשה יבשה שנאמר (שם טו) ובני ישראל הלכו ביבשה. נעשה כמין טיט שנאמר (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. נעשה פרורין שנאמר (תהלים פג) אתה פוררת בעזך ים. נעשה סלעים שנאמר (שם) שברת ראשי תנינים על המים. נעשה גזרים שנאמר (שמות טו) לגוזר ים סוף לגזרים. נעשה ערמות שנא' (שם) וברוח אפך נערמו מים. נעשה כמין נד שנאמר נצבו כמו נד. יצאו להם מים מתוקים מתוך מלוחים שנאמר (תהלים עח) ויוציא נוזלים מסלע. קפא המים משני חלקים ונעשה כמין בולוס של זכוכית שנאמר (שמות טו) קפאו תהומות. לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב נותן לחם לכל בשר מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לא לזון חילותיו ולא לספק להם אפסניות אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא (שמות טו) ה' איש מלחמה שנלחם במצרים ה' שמו שזן ומפרנס לכל בריותיו שנאמר (תהלים קלו) לגוזר ים סוף לגזרים וכתיב (שם) נותן לחם לכל בשר. א"ר שמואל בר נחמני קשה הפרנסה מן הגאולה שהגאולה ע"י שליח שנאמר (בראשית מח) המלאך הגואל אותי. והפרנסה ע"י הקב"ה שנאמר (שם מח) האלהים הרועה אותי. ר' יהושע דסיכנין אומר יותר מקריעת ים סוף דכתיב (תהלים קלו) לגוזר ים סוף לגזרים וסמיך ליה (שם) נותן לחם לכל בשר. תנא דבי אליהו פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד שהיה בו מקרא ואין בידו משנה אמר לי רבי אומר לפניך דבר אחד ומתירא אני שמא תקפיד עלי אמרתי לו חס ושלום אם אתה שאלני בדבר תורה א"ל ר' מפני מה כתיב נותן לחם לכל בשר וכתיב (תהלים קמז) נותן לבהמה לחמה וכי אין אדם מכין לחמו א"ל זהו דרך ארץ עושה בידיו והקב"ה מברך מעשה ידיו שנאמר (דברים יד) למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך יכול יהא יושב ובטל ת"ל אשר תעשה אמר ליה תשובה זו היא שוטה ראשונה שאמרתי לך אמר לו בני אשיבך צא ולמד מן השוטה כשנטלה ממנו חכמה אינו יכול לפרנס עצמו שעה אחת כך בני אדם כשנטלה מהם דעה חשובים כבהמה וכחיה ועוף והקב"ה מחלק מזונות לכל באי עולם. למכה מלכים גדולים כתיב (עמוס ב) ואנכי השמדתי את האמורי אשר כגובה ארזים גבהו. אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל וחומה והיה קשה מכל הבריות וארוך מכל המגדל ורגליו מגיעות לארץ ואין כל בריה בעולם יכולה לעמוד לפניו מה עשה הקב"ה כפה שר שלו שנא' (שם) ואשמיד פריו ממעל והפילו ממקומו ומסרו לישראל. אמרו חכמים קשים היו סיחון ועוג

יותר

פירוש מהרז"ו הכהן

פיהם עליהם כארץ וכן אלא שהוצרכה יעל אחת הכר לפתוח את הנאד כדי ליקח ממנו חלב. וכן יין שדקדק קרא ליחד לו נבל דוקא - שהוא כלי חרס שפיהו למעלה צר מאד באופן שהיין שבתוכו מכוסה הוא לגבי נאד שאין הנאד יכול להכניס ראשו לתוכו לשתות: [לא יכבה]. פי' ובילקוט הכתוב לא יכבה בליל פכת נר נשמתה: [ראש פרזיו]. פי' כלם העמוד עליו אם תעיין באבות דר' נתן ובענין הזה מובא בספר מדרש שמואל די אוזידא כרש"י בבנין מבנה עשרה נסים ועוד תעיין שם במה שכתב ע"ז הרמב"ם גם במבנה זו בפירוש מסכת אבות להרשב"ץ והלשון ומדר"ן שבכאן הוא ממש לשון המכלתא שם והוא מובא בילקוט חבקוק סי' תקס"ה: [חומר מים רבים]. פי' למצרים שדרכו בטיט מדובק ואם תעיין במקומות שציינתי תדע ג"כ לאיזה צורך היה כל נס ונס: [בולוס]. פי' מראה כדי שיראו כל שבט גם את חבריו עוברים כל אחד בשביל ומעבר המיוחד לו: [נותן לחם]. פי' להורות שהפרנסה הוא נסים ג"כ כקריעת ים סוף וכדמצינו סיים הדבר בנותן לחם וגו': [נותן לחם].

פי'

יותר כפרעה וחיילותיו. וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה כך היו ראויין לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה שנאמר (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם למכה מלכים גדולים ולעוג מלך הבשן אמר רשב"ל משום בר קפרא פליט היה שמו שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט. ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא אברהם שעוסק בעוגת הפסח. כשבא משה וישראל להקומא דאדרעי א"ל משה נהנה כאן ולמחר אנו נכנסין בשחרית וכובשין אותה עמדו שחרית ועדיין לא היתה העין רואה תלה משה את עיניו וראה את עוג יושב על החומה ורגליו מגיעות לארץ אמר משה איני יודע מה אני רואה חומה אחרת בני הלילה א"ל הקב"ה זה שאתה רואה עוג הוא א"ר יוחנן אורך רגליו היו י"ח אמה. עוג היה תולש הר וזורקו על ישראל א"ל אל תתירא. משה היה נוטל צרור ומזכיר עליו שם המפורש ומוטכו. ישראל היו אומרים ארורים הם הידים שכך זורקות והאמורים היו אומרים ארורים הם הידים שכך סומכות:

מזמור קלז.

על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון אמר רב יהודה אמר רב מלמד שהראה הקב"ה לדוד הרבן בית ראשון והרבן בית שני. בית ראשון על נהרות בבל על בית שני זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים. כיון שהגיע ירמיהו לנהר פרת ענה נבוזראדן ואמר ליה אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל. השב ירמיהו בלבו אם הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם. נטלו דגליות את עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם געו כלם בבכיה וצווחו רבינו ירמיהו הרי אתה מניתנו שם בכו שנאמר על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו. ענה ירמיה ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם. עם ישבנו גם בכינו מלמד שלא היה להם ישיבה משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת. אמרו אלההון של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם שמא ישובו ויתחברו כלם ויקראו לאלהיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום לפיכך היו דוחקים אותם ומריצין אותם בעל כרחם שנאמר (איכה ה) על צוארנו נרדפנו וגו'. (שם ד) קלים היו רודפנו. גם בכינו מה ראו ישראל לבכות על נהרות בבל רבי יוחנן אמר דרג בהם פרת בישראל יותר ממה שהרג נבוכדנצר הרשע. כשהיו ישראל שרויין בארץ לא היו שותין אלא ממי הגשמים וממי נוזלים וממי מעינות כיון שגלו לבבל שתו מים הפרתים ומתים. לפיכך היו בוכים על ההרוגים שהרגו בהם אויביהם ועל מתים שמתו בדרך ועל ההרוגים שהרג בהם פרת ולא עוד אלא שהיה נבוכדנצר יושב בספינה הוא וכל גדוליו וכל שריו ועמהם כל מיני זמר שנאמר (ישעיה מג) כשדים באניות רנתם וכל מלכי יהודה מושלכים בשלשלאות של ברזל והולכין ערומים על שפת הנהר נשא נבוכדנצר הרשע את עיניו וראה אותם אמר לעבדיו מפני מה הללו הולכין בקומה זקופה בלא משאוי אין לכם משא שיתנו על צוארם באותה שעה הביאו ספרים ועשו אותם כחמות ומלאו אותם חול והניחו על כתפם עד שנכפף קומתם ואמרו על עצמם (איכה ד) על צוארנו נרדפנו באותה שעה געו כל ישראל בבכיה עד שעלתה שועתם למרום. א"ר אחא בר אבא באותה שעה בקש הקב"ה להחזיר כל העולם לתוהו ובהו אמר הקב"ה כל מה שבראתי לא בראתי אלא בשביל אלו שנא' (יחזקאל כא) גם אני אכה כפי אל כפי והנחתי חמתי עולם שבראתי בשתי ידי שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ אתרבנו א"ר אלפא בר קרויא באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו רבש"ע כל העולם כלו ומלואו שלך לא דייך שחרבת דירתך של מטה אלא שתחריב דירתך של מעלה אמר להם וכי תנחומין אני צריך אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף שנא' (ישעיה מו) ועד זקנה אני הוא (שם כב) על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני אמר להם תנחומין הללו שאתם מנחמים אותי ניאוצין הן לפני רדו מלפני ושאו המשאוי מעליהם מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה נשא בעצמו שנאמר (שם מג) למענכם שלחתי בבלה. יצאו לקראתם בני בארי ובני מדינות אהרות והיו רואים אותם ערומים מה עשו בני בארי הפשיטו את עבדיהם ואת שפחותיהם והקריבום דורון לפני נבוכדנצר ואמרו לו שמא מלך אוהב ערומים אתה אמר להם לכו והלבישו

את

פירוש מהר"י הכהן

פי' כלם נאמרו בהדרגה: [מגיעות לארץ]. פי' כדכתוב: [לפרת]. פי' הנייה ממקום סדרך כדמסיים על צוארנו נרדפנו: [מים הפרתים]. פי' מים עכורים ומלוכלכים כמו כתן פ"ה ואתנה ונותר ובילקוט בבא פסיקתא רבתי איתא מתו מים מפרת אף לפי גרסא דהכא במי כרם מיירי שנמלאו בפרת. כדמסיים על זה בסמוך ועל ההרוגים שהרג בהם פרת וכן בתהלה אמר ... פרג'

את בני ישראל מה שברן של בני בארי נטל הקב״ה עליהם חסד מכל ארץ ישראל והם יפים יותר. אמרו כל אדם שנכנס שם אינו מבקש לצאת בלא עבירה. מהו גם בכינו שהיו בכים ומבכים עמהם הקב״ה. על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כי שם שאלונו שובינו דברי שיר אמר להם נבוכדנצר מה אתם יושבים ובוכים הכינו עצמכם עד שאנו אוכלין ושותין אני מבקש שתעמדו ותקישו לפני ולפני ע״ז בכנורות שלכם כדרך שהייתם מקישין לפני אלהיכם. מסתכלים אלו באלו ואומרים לא דיינו שהחרבנו את מקדשו אלא עכשיו אנו עומדים להקיש לפני הננס הזה ולפני הע״ז הזה. ר׳ יצחק בר טבלא אומר למה״ד למלך בשר ודם שנשא בת מלכים אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ו״א רצתה לחשקותו כעס עליה והוציאה מתוך ביתו והלכה ונשאת למוכה שחין אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ואמרה לו ריקה בת מלכים הייתי ונשאתי למלך ועל שאמר לי השקיני כוס אחד ולא רציתי להשקותו כעס עלי והוציאני מתוך ביתו שאלו השקיתיו הייתי מוסיף על כבודי כבוד עכשיו אתה אומר לי עמדי והשקיני. עמדו כלם ושלטו בעצמם ונטלו אליוני ידיהם לתוך פיהם ומרצצים אותם. שירו לנו משיר ציון לא נשיר לא נאמר אלא איך נשיר מראים אצבעותיהם ואומרים היינו כפותים ונתקטעו אצבעותינו וכה״א (עזרא ח) אקבצם אל הנהר הבא אל אהוא וגו׳ (שם) מבני לוי לא מצאתי שם. שם היו אלא שלא היו יכולים להקיש בכנורות. ומניין שחזר ואותן הלוים שגלו מתוכם שנאמר (שם) ורבים מראשי האבות והלוים אשר ראו את הבית הראשון. כיון שידע כן נבוכדנאצר עמד והשליך מישראל תלי תלים של הרוגים. אף על פי כן היה להם שמחה שלא אמרו שירה לפני עבודה זרה שנא׳ ותוללינו שמחה. באותה שעה נשבע הקב״ה לישראל אתם שלטתם בעצמכם וקטעתם אצבעות ימינכם אף אני (איכה ב) השיב אחור ימינו מפני אויב ואינה תוזרת אלא (אפילו) אזכיר אתכם שנאמר (תהלים קלז) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תניא סד אדם את כל ביתו ומשייר דבר מועט זכר לירושלים עושה אשה תכשיטיה ומשייר דבר מועט זכר לירושלים שנא׳ (שם) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני ומשחרב בהמ״ק רבו פרושים בישראל לא היו אוכלים בשר ושותי יין נטפל להם ר׳ יהושע אמר להם בני מפני מה אין אתם אוכלין בשר ושותין יין אמרו לו נאכל בשר שבכל יום היה תמיד קרב ע״ג המזבח ונשתה יין שבכל יום היה מתנסך על המזבח ועכשיו בטל א״ל אף תאנים וענבים לא נאכל שמהם מביאים ביכורים לחם לא נאכל שמהם מביאים שתי הלחם בעצרת ולחם הפנים בכל שבת ושבת מים לא נשתה שממנו היו מנסכים מים בחג שתקו אמר להם שלא להתאבל כל עיקר א״א ולהתאבל יותר מדאי א״א דא״ר יהושע אין גוזרין גזירה אא״כ רוב הצבור יכולים לעמוד בה. מאי קרא. אמר רב אדא בר אהבה (מלאכי ג) במארה אתם נארים ואותיאתם קובעים הגוי כלו אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר דבר מועט וכו׳ (כדאיתא בבתרא דף ס׳ ע״ב) עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט ומאי ניהו אמר רב פפא כסא דהרסנא עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט ומאי ניהו אמר רב בת צדעה שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. מאי על ראש שמחתי אמר ליה זה אפר מקלה שבראש חתנים אמר ליה רב פפא לאביי היכא מנח לה אמר ליה במקום תפילין שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבילי ציון פאר תחת אפר. רבי דוסא אמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני מלעשות נסים רבי זעירא אמר בשם רשב״ל את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלים נטלו גבורי ישראל וכפתו ידיהם לאחוריהם אמר הקב״ה (תהלים צא) עמו אנכי בצרה בני נתונים בצרה ואני רואה כביכול (איכה ב) השיב אחור ימינו מפני אויב ובסוף גלה אותם לדניאל (דניאל יב) ואתה לך. א״ל ליתן דין וחשבון. א״ל ותנות אמר ליה נייהא לעולם א״ל:

פירוש פהר״י הכהן

הכי גרס פרת וכו׳: [בלא עבירה]. פי׳ מרוב הדחק מחמת יופי שלהן: [מהו גם]. פי׳ רבוי של גם קדריש: [לפני הננס]. פי׳ קטן היה הרבה: [אליוני]. פי׳ הכוונות ידיהם שתרגום בהן הוא אליון: [להקיש בכנורות]. פי׳ מדכתיב עזרא ח׳ תהלים ומבני לוי ואח״כ לא מצאתי בא להורות דמבני לוי קאי אדלעיל מיניה ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי. לומר דגם בני לוי באמת היו שם כמו עם והכהנים. אלא שלא מצאתים ראוים לשורר. דאל״כ איפכא מבעי ליה ולא מצאתי בם מבני לוי כדי שלא לטעות: [אשר ראו]. פי׳ גם מזה ראיה מפורסמת שהיו שם לוים שהרי מונה גם לוים בתוך אותן שראו את הבית הראשון בקיומו וראו עתה זה הבית השני שלא היה חשוב כמוהו בכו בקול גדול ככתוב שם עזרא ג׳: [ותוללינו שמחה]. פי׳ של כל הפירושים שם במלת תוללינו עכ״פ ענינו מבלתי יכולת לשורר הוא בקלילת כוונתם. איך שיהיה פירושו וע״ש ברש״י וראב״ע: [מפני אויב]. פי׳ למובחן של ישראל מלחמה עוד שונאיהם ולא כפשוטו ומדרש של מקרא קדריש ליה הכא: [ואי לא לא]. פי׳ אי היקון נכון של הבאת מעשר ותרומה דמיירי בה התם כדכתיב הביאו את המעשר וגו׳ (מלאכי ג) ועליו קאי במארה אתם נארים וגו׳ כי פי׳ רש״י בו אתם עושים עליכם גזרות במארה וקללה ואח״כ אתם גוזלים אותי והגוים כו׳ במארורים עכ״ל. ור״ל בתקנת מעשר ותרומה היא הגזרה והתיקון במס׳ ע״ז דף ל״ו ע״ב: [בת צדעה]. פי׳ ברגילות לסוד שם הצדעין בסיד להסיר השער את זה לא תעשה בזמן החורבן וגלות עיין פרק תוקמ וברש״י: [ולאי רואה]. פי׳ בתמיה:

א"ל ותעמוד אמר ליה לקץ הימים או הימין אמר ליה לקץ הימין שהיא משועבדת אמר ליה הקב"ה קץ נתתי לימיני כל זמן שבני משועבדים תהא ימיני משועבדת עמהם גאלתי בני גאלתי ימיני הוא שדוד אמר (תהלים ס) למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו רבון העולמים עשה להם בשביל ידידך אברהם יצחק ויעקב וכל זמן שאין להם זכות עשה להם בשביל ימינך ועננו אמר ליה הקדוש ברוך הוא אני עושה שנאמר (ישעיה נב) חשף ה' זרוע קדשו וכתיב (תהלים צח) הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו: זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים אמרו ישראל לפני הקב"ה רבונו ש"ע אתה אומר לנו זכור אנו זכור שכחה מצויה בנו אתה זכור שאין שכחה לפני כסא כבודך. האומרים ערו ערו עד היסוד בה ר' אבא בר כהנא אמר פגרו פגרו כר"א (ירמיה נא) חומת בבל ערער תתערער. רבי לוי אמר פינון פינון כר"א (בראשית כד) ותער כדה אל השוקת. זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים אימתי לכשיעקרו יסודותיה מבנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה. שאלו את ר' אליעזר דורות האחרונים כשרים מן הראשונים אמר ליה עדיכם בית הבחירה יוכיח אבותיכם העבירו את התקרה שנאמר (ישעיה כב) ויגל את מסך יהודה אבל אנו פעפענו את הכותלים שנאמר האומרים ערו ערו עד היסוד בה ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו כאלו החריבו מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה:

מזמור קלח

לדוד אודך בכל לבי וגו' אמר ישעיה (ישעיה מ) יבש חציר נבל ציץ ואתם מה לכם לעשות (שם) על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון אמרו ישראל מתייראין אנו מפני שונאים אמר הקב"ה השונאים חציר היו כלומר כל זמן שהיו קיימים הייתם מתייראין מהם עכשיו שאבדו (שם) כי רוח ה' עברה בו ממי אתם מתייראים. הרימי בכח קולך (שם) הרימי אל תיראי וגו' אמרו ישראל אימתי אנו מקלסין כשישלם גמול לרשעים שנאמר (עובדיה א) כאשר עשית יעשה לך גמולך ישוב בראשך מה היה הגמול שנפץ את עוללי ישראל אל הסלע שנאמר (תהלים קלז) אשרי שיאחז ונפץ וגו' אותה השעה מקלסין ישראל בכל לבם להקב"ה שנאמר אודך בכל לבי מכאן אתה למד שכל זמן שהרשעים בעולם הם משעבדים את ישראל ודוחקים אותם ואינם פנויים לקלם בכל לבם ואם אובדים אותה שעה אודך בכל לבי וגו' ד"א נגד אלהים אזמרך. נגד סנהדרין שנאמר (שמות כב) אלהים לא תקלל נגד הנביאים שנקראו אלהים שנאמר (דה"א כג) ומשה איש האלהים (ש"א ב) ויבא איש האלהים אל עלי ואף במיתתן נקראו אלהים שכן אתה מוצא בשמואל (שם כח) ראיתי אלהים עולים מן הארץ לכך נאמר נגד אלהים אזמרך נגד הצרות הבאות עלינו אנו כזמרין לך אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך וכה"א (צפניה ג) ביום ההוא יאמר לירושלים אל תיראי וגו' כך כשיאבדו רשעים מן העולם ישראל מקלסין להקב"ה כשיבנה היכל ובית מקדשו אותה שעה אשתחוה אל היכל קדשך למה כי הגדלת על כל שמך אמרתך אמרו ישראל להקב"ה הגדלת על כל מה שאמרת לנו על ידי הנביאים ומה אמרתי (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגו' ואמרת ביום ההוא יטפו ההרים עסיס וכה"א (שם ב) אל תיראי אדמה וגו' למה כי הגדיל ה' לעשות וכתיב (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו וגו':

למנצח

פירוש מהרז"ו הכהן

[שהיא משועבדת]. בגלות כדמפרש ואזיל: [אתה אומר לנו זכור]. פי' עיין במדרש תנחומא בפ' זכור אשר עשה לך עמלק: [פגרו]. פי' שברו: [בית הבחירה יוכיח]. פי' בנין בית המקדש יעיד ויוכיח שהראשונים כשרים יותר שהרי להם חזר הבנין ולאחרונים עדיין לא חזר רש"י ביומא דף ט ע"ב ומביא המדרש עוד ראיה מהורבנו אבותיכם וכו': [העבירו]. פי' ע"י עונותיהם: [מסך יהודה]. פי' שבחורבן בית ראשון כתיב ויגל וגו' דמשמע שלא נתחייבו על עונותיהם ליחרב אלא המסך שהוא התקרה ואלו הבית שני גרמו במעשיהם שנתחייב חורבן כולו הכותלים עד היסוד שהרי על זכור ה' לבני אדום וגו' דקאי אחורבן שני כדלעיל הוא דכתיב האומרים ערו וגו' הרי שהאחרונים קלקלו יותר. והא דיקשה לך איך דריש ויגל וגו' וכן האומרים ערו וגו' על בני עמנו להוכיח מזה שהראשונים כשרים יותר הלא על האויבים שהחריבום קאי בניהם. ע"ז קאמר שוב ללמדך וכו' דהוי כאילו זרע יברח: אשר לא חזר ונבנה להם החריבו בעצמם וק"ל: [ונפץ וגו']. פי' שכן כתיב לפני כאן אודך בכל לבי [ואתם עוברים]. פי' והשעבודים הרשעים מהעולם: [בכל לבי וגו']. פי' וא"כ הרי ענין זה המזמור הוא מתם ענין דבר ישעיה באמרו יבש חציר וגו' וכנזכר: [נגד אלהים]. פי' עתה פונה בעל המדרש בזה לענין אחר וקדריש נגד אלהים נגד מדת הדין שפוגעת בנו שיהו נגד הצרות וכו' והאי לכך נאמר וכו' לא: אדלעיל מיניה קאי רק אלקמיה לענין מיוחד לאחר לעצמו. ולדעתי בעל אות אמת לא דק עיין כליו: [כי הגדיל ה' לעשות]. פי' שכתוב גם יואל ב' גילי ושמחי כי הגדיל וגו' הרי ג"כ שהקילם והשמחה מפני שמגדיל לעשות יותר משהשביעית וכן תהלים מזמור קכ"ו אז ימלא שחוק וגו' אימתי אז ימלא

למנצח לדוד מזמור ה' חקרתני וגו'. אמר צופר הנעמתי (איוב יא) החקר אלוה תמצא וגו' (שם) גבהי שמים מה תפעל וגו' (שם) ארוכה מארץ מדה וגו' אין אדם עומד עליה (שם כח) ונעלמה מעיני כל חי. ומי ידעה אלהים שנאמר (שם) אלהים הבין דרכה וגו' (שם) כי הוא לקצות הארץ יביט וגו' אין אדם יכול להגיע עד סוף מעשיו של הקב"ה וכן דוד אמר מי ימלל גבורות ה' אין אדם יכול להגיע לגבורותיו של הקב"ה ואפילו משה רבינו שעלה למעלה למרום וקבל את התורה מיד אל יד לא עמד על חקר זה אלא הוא עומד נצח והוא חוקר את הכל לכן דוד נותן לו את הנצח ומזמר שנאמר למנצח לדוד מזמור. ה' חקרתני משל למלך שהיה יושב ואוכל עם אשתו כשהוא אוכל עמה כתב לה גט ונתן לה התחילה האשה אומרת ראו כמה חכם ארוני המלך ידע שנתתי עיני באחר ידע שיש לי אוהב ונתן לי את הגט. כך אמר דוד חקרני אל ודע לבבי ששמעתי ליצרי והביא עלי יסורים לכך נאמר ה' חקרתני ותדע. אתה ידעת שבתי וקומי וגו' אתה ידעת כשהייתי ברע לא שכחתיך וכה"א (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב שמא לא אמרתי לבנות בית המקדש. אתה ידעת שבתי וקומי וכשקמתי לברוח אחרי אבשלום לא קראתי אחריך תגר אלא (תהלים ג) מזמור לדוד בברחו וגו'.
רבי יהודה אומר המזמור הזה אדם הראשון אמרו שנאמר ה' חקרתני ותדע וידעת שלא היה לי אפשר בלא אשה לכך נאמר לא טוב היות האדם לבדו כמו שנאמר ה' חקרתני אתה ידעת שבתי וקומי שבתי בג"ע וטירופי מתוכה. ארחי ורבעי זרית מהו ארחי ורבעי (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב וגו'. זרית כמו שהאדם זורה בגורן ונוטל את התבואה ומשליך את התבן כך זרית הרביעה ונטלת הטיפה שידעת ועשיתני הימנה. כי אין מלה בלשוני וגו' כך אמר דוד לפני הקב"ה אתה ידעת שבתי וקומי ולא עוד אלא על כל פסיעה ופסיעה שאני עתיד לפסוע כבר גלויה לפניך וכן אמר הכתוב (איוב יד) כי עתה צעדי תספור. ולא מעכשיו אלא עד שלא באתי לעולם. וכה"א לירמיהו (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכן אמר הכתוב לסנחרב (מ"ב י"ט) יען התרגזך אלי וגו'. א"ל שוטה מה אתה סבור הלא ידעת אם לא שמעת. (שם) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי לכך נאמר כי אין מלה בלשוני אין מזמור אין נצח אין שירה שאני עתיד לומר שאינם גלויין לפניך לכך נאמר כי אין מלה בלשוני. אחור וקדם צרתני דו פרצופין נבראו (פי' שני פנים) כך היה אדם הראשון מאחוריו היתה צורת חוה וכן הוא אומר (בראשית ד) ויבן ה' אלהים את הצלע לכך נאמר אחור וקדם צרתני וגו'.
רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב בשלמא למאן דאמר פרצוף דכתיב אחור וקדם צרתני אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם כדאמר ר' אמי דאמר ר' אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות בשלמא אחור למעשה בראשית דאברי במעלי שבתא אלא קדם לפורענות פורענות דמאי אילימא משום קללה הא נחש בתחלה נתקלל ולבסוף חוה ולבסוף אדם אלא לפורענות המבול שנאמר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. ולמאן דאמר פרצוף הי מניהו סגיא ברישא מסתברא דוכר מסתגיא ברישא דתניא לא יהלך אחר אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדיו וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא. ד"א אחור וקדם צרתני א"ר יוחנן אם זכה אדם אוכל ב' עולמות אחור וקדם ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון. ותשת עלי כפך כד"א (איוב יג) כפך מעלי הרחק. א"ר אליעזר אנדרוגינוס נבראו שנאמר (בראשית א) זכר ונקבה בראם א"ר שמואל דו פרצופין בראו ומנסרו ועשהו גב לכאן וגב לכאן ר' תנחומא בשם ר' ברכיה בשם ר' אלעזר אומר גולם בראו והיה מוטל מראש העולם ועד סופו הה"ד גלמי ראו עיניך. ר' יהודה בר נחמיה בשם ר' שמעון בשם ר' אלעזר מלא כל העולם כלו בראו ממזרח ועד מערב שנאמר אחור וקדם צרתני מצפון לדרום שנאמר (דברים כב) מקצה הארץ ועד קצה הארץ. ומניין אף בחללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפיך. א"ר אלעזר אחור למעשה יום ראשון וקדם למעשה יום אחרון הוא דעתיה דר' אלעזר (בראשית א) תוצא הארץ נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון אמר רשב"ל אחור למעשה יום אחרון וקדם למעשה בראשית זה דעתיה דריש לקיש (שם)

ורוח

פירוש מהרז"ו הכהן

כי יש הגדול פ' וגו' אם כן גם זה ראיה לכך: [כשהייתי ברע]. פי' זהו כנס לרעי: [מי מנה]. פי' וכתיב ומספר את רובע כך פירושו של רבעי וכדמבאר וכולך: [הטיפה שידעת]. פי' הברור שבה: [מעלי הרחק]. פי' כן ותשת עלי כפיך על עונש וקללה נאמר כמו כפך מעלי הרחק: [ראו עיניך]. פי' וכרי עיני ה' משוטטות בכל הא' ; : [כל העולם]. פי' כל רחבו וארכו כדמפרש [בחללו של עולם]. פי' למנין גובהו: [ותשת עלי כפיך]. פי' הרי שהגיע בכל גובה של עולם עד למעלה לכף הקב"ה:
[זו רוחו של אדם הראשון]. פי' והרי זה כתיב בפסוק יום הששי אם כן הרי שיש סוף ליום ראשון ובפסוק יום אחרון:

ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של אדם הראשון . א"ר סימון אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשים אמר שמואל בר תנחום אף קלוסו אינו אלא באחרונה הה"ד (תהלים קמח) הללו את ה' מן הארץ וגו' עד מלכי ארץ וכל לאומים . א"ר שמלאי בשם שקלוסו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף כך תורתו אינו אלא אחר בהמה חיה ועוף שנאמר (ויקרא יא) זאת הבהמה אשר תאכלו ולבסוף (שם יד) אשה כי תזריע . ותשת עלי כפיך מכאן לאדם ולבית המקדש שנבראו בשתי ידים וכתיב (תהלים קיט) ידיך עשוני ויכוננוני הבינני ואלמדה מצותיך וכתיב (שמות טו) מקדש ה' כוננו ידיך וגו' . ד"א אחור וקדם צרתני יצירה בעולם הזה יצירה בעולם הבא אינו צריך לצור אותם עוד לתחיית המתים שכבר צר אותם שתייצירות כך הקב"ה חשב וצר את האדם וחוה מושלך לפניו כגולם שנאמר גלמי ראו עיניך וגו'. מהו ועל ספרך מיום שברא הקב"ה לאדם הראשון כתב לו בספרו מה שהוא עתיד להעמיד ממנו עד שיחיו המתים וכה קורא לפניו דור דור ודורשיו דור דור ופרנסיו דור דור וחכמיו דור דור ונביאיו דור דור וסופריו ותלמידיו עד שיחיו המתים וכה"א ז"ס תולדות אדם וכ"א (ישעיה מט) ה' מבטן קראני ממעי אמי הזכיר שמי . וכה"א (שם מא) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל מאדה"ר :

מזמור קמ

למנצח מזמור לדוד חלצני ה' וגו'. אמר שלמה (משלי ד) אל תעזבה ותשמרך וגו' (שם ו) בהתהלכך תנחה אותך וגו' כך אמר הקב"ה לדוד רצונך שאצרך נצור את התורה שנא' (שם ד) נצרה כי היא חייך . רצונך שאפלטך מיד רשעים רנן לפני ואני מפלטך (תהלים לב) רני פלט תסובבני סלה. חלצני ה' וגו' מי הוא זה עשו הרשע ומה היא רעתו מות כך אמר הקב"ה כשאפדה אתכם מידי מות אני אפדה אתכם שנאמר (הושע יג) מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות עשו הרשע לכך נאמר חלצני ה' מאדם רע וגו' (וכן יעקב אמר חלצני ה' מאדם רע וגו') וכן יעקב אמר (בראשית לב) הצילני נא מיד אחי מיד עשו וגו' אי זה מות מאיש חמסים תנצרני ומה היה חומס (שם) וילן שם בלילה הוא ויקח מן הבא בידו וגו' עזים מאתים וגו' אין זה חמס וכן הוא אומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וגו' אמר ישראל הרי נכרת לעולם ומה שבלע בלע. אמר הקב"ה אני מוציא מבין שיניו שנאמר (תהלים סח) אמר ה' מבשן אשיב לכך נא' מאיש חמסים תנצרני . אשר חשבו רעות בלב וגו' מהו רעות בלב אינו מוציא מפיו אלא טמון הוא בלבו. אשר חשבו רעות בלב רעה בלב אין כתיב כאן אלא רעות בלב ובשהן חושבין לא עלינו בלבד הן חושבין אלא גם עליך שנאמר (שם כא) כי נטו עליך רעה וגו' וכה"א (דניאל ז) וארו חיוא רביעיא דחילה וגו' מסתכל הוית בקרניא וגו' מדבר כנגד אלהים מוציא דברים קשים ותרופים וגדופים וכתיב (שם) חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה וכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש וגו' :

מזמור קמא

מזמור לדוד ה' קראתיך חושה לי . אמר שלמה (משלי טו) מאור עינים ישמח לב וגו' האיר הקב"ה

פירוש מהר"י הכהן

[של אדם הראשון]. פי' והרי זה כתיב בתחלת יום ראשון הרי שנברא רוחו קדם למעשה יום ראשון ואח"כ כלל בריאתו הרי היה ביום הששי כגופו וזהו אחור למעשה יום אחרון: [וקדם לכל העונשים]. פי' שאין עונש לבריאה וולתו: [כוננו ידיך וגו']. פי' לאדם הרי כתיב כפיך לשון רבים וכן ידיך עשוני ולבית המקדש דכתיב ג"כ ידיך לשון רבים: [תחיית המתים]. פי' עיין בבראשית רבה (דף י' ע"ג ביטה כ'). [אמי הזכיר שמי]. פי' מדקאמר בפירוש ממעי אמי וגו' א"כ מבטן קראני מיותר אלא בפירושו מבטן הארץ כלומר מתחלה כשנולד אדם הראשון גולם מן הארץ הכתיבני וקראני בספרי כמו לשון קורא הדורות מראש: [בהלכך]. פי' כמו בהתפללת מגר הצרני בתחלת הפסוק רני פלט וגו' לעיל ל"ב וכן רצונך שאפלטך כאשר התפללת שם פלט תסובבני: [זה עשו הרשע]. פי' הוא זה אדם רע שהתפלל דוד עליו כאן שיחלצהו הקב"ה ממנו זה עשו שכל עניינו הרג ומות ושפוך דם וכדאמרינן והולך. [דבריך מות]. היינו דקרא דמייד אלול הוא הושע י"ג: [עשו הרשע]. פי' שזהו אהי דבריך וגו' אהיה עלמי להכר עליך מות עיין ברש"י שם כלומר שעבד אותך ההוא יד זרע עשו שזהו נקרא להם מות כדאמיל על השבוני הכלי מות ע"כ אז בהוא באמת דן אותם במות וכאמרו וכן יעקב וכו' ר"ל שאמר הצילני וגו' והכני אם על בנים דהיינו שימית אותם: [נכרת לעולם]. פי' היינו דקרא דמחמס אחיך הוא בעובדיה: [שבלע בלע]. פי' אף שהיה נכרת ותקנת שכ"ש כחמס שבלע הגוי זהו מה שבלע בלע זהו דברי ישראל אבל הקב"ה אומר אני מוציא גם החמס מבין שניו שנאמר מבשן וגו' שכן כתיב לעיל ס"ח בענין דמיירי ג"כ בעשו דכתיב שם ימחץ ראש אויביו קדקד שער וגו' וכן כתיב שם הוא לנו אל למושעות וגו' למות תוצאות בהוא הוס ממש לדעת מדרש זה כל הענין של כאן. והאמר בזהו ג"כ מלים המבים וגו': [דחילה וגו']. פי' כי בספר דניאל ז' כתוב גם שם כל זה על עשו כן שהוא איש המבים כדכתיב חיוא רביעית א אכלה ומדקה הן שיור הטום כדמבייס שם ובאה רגלה רמסה זהו דמייכי שבא דחילה וגו'. שרצוני היה זאת. כן כמה שאמר שגם עליו יא' כן ...

הקדוש ברוך הוא עיניהם של צדיקים שמח את לבן דשן עצמותם כשבשרן בשורות טובות ומה היא הבשורה שבשרן מה שכתוב למעלה מן הפרשה (תהלים קי) אך צדיקים יודו לשמך וגו׳ אמר דוד בבקשה ממך אהיה מאותן שרואין פניך ה׳ קראתיך וגו׳ מהו חושה לי חשתי לעשות דברך אף אתה חושה לי. למה היה דומה למי שהיה לו דין לפני השלטון ראה שיש לכל סניגורין לדבר עליהם קרא אל השלטון ואמר לו בבקשה ממך הכל צריכין הם לסניגוריהם אני אין לי סניגור אין לי מי שידבר עלי אתה הדיין ואתה הוא הסניגור כך אמר דוד יש שהוא בוטח על מעשים נאים ונכוחים שיש לו ויש שבוטח על מעשה אבותיו ואני בוטח בך אע״פ שאין בי מעשים טובים אלא על שקראתיך ענני לכך נאמר קראתיך וגו׳. תכון תפלתי וגו׳ מהו תכון תפלתי כך אמר דוד רבוני כשהיה בית המקדש קיים היינו מקטירים לפניך קטורת עכשיו אין לנו לא מזבח ולא כהן גדול תקבל תפלתי ותקרע הרקיע והכנס תפלתי לכך נאמר תכון תפלתי וגו׳ וכה״א (עזרא ט) ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהים וגו׳. (שם) ובמנחת הערב קמתי בתעניתי ואקרע בגדי ומעילי וגו׳ ולמה במנחה אלא עכשיו כל היום טובה נפשי בעולם שלא נצטער ובמנחה מתה עלי ומעי מתחלפין לפיכך צריך אדם להתודות חטאיו ולהתחנן בתפלת המנחה. לכך נאמר משאת כפי מנחת ערב וכן דניאל אומר (דניאל ט) ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון וגו׳ אימתי בעת מנחת ערב:

מזמור קמב

משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה אמר שלמה (משלי יח) מגדל עוז שם ה׳ וגו׳. כשהצדיקים נכנסים לצרה אין מענין עצמן אלא על הקב״ה וכן אמר הכתוב (תהלים לד) לדוד בשנותו את טעמו וגו׳ אברכה את ה׳ בכל עת וגו׳ וכן כשברח לפני אבשלום לא זמר אלא להקב״ה וכן כשהיה במדבר יהודה לא הזכיר אלא הקב״ה ובכל צרה שהיה נכנס היה בוטח בהקב״ה ובשהיה במערה לא קרא אלא להקב״ה שנאמר משכיל לדוד בהיותו במערה. מהו משכיל לדוד כשהיה שאול ודוד במערה ידע וראה שאין אדם עומד לא בממונו ולא בחכמתו ולא בגבורתו ומהו עומד לו תפלתו השכיל דוד וידע ואמר שאין טוב לו אלא תפלה לכך נאמר משכיל לדוד וגו׳ קולי אל ה׳ אזעק קולי אל ה׳ אתחנן למה ב׳ פעמים קולי וכן אמר הכתוב (שם נז) חנני ה׳ חנני ב׳ פעמים. אלא כך אמר דוד חנני שלא אפול בידו וחנני שלא יפול בידי וכן קולי אל ה׳ אזעק שלא אפול בידו קולי אל ה׳ אתחנן שלא יפול בידי. אשפוך לפניו שיחי וגו׳ כך הצדיקים מגידין צרתן לפני הקב״ה וכן אמר הכתוב (שם קב) תפלה לעני כי יעטוף וגו׳ וכן חנה אמרה (ש״א א) כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. לכך נאמר אשפוך לפניו שיחי וגו׳ והקב״ה אמר ליה (תהלים נה) השלך על ה׳ יהבך והוא יכלכלך. בהתעטף עלי רוחי וגו׳ מהו אהלך כך אמר דוד לפני הקב״ה אומרים לי כל גבורי שלח ידך אליו ולבי אומר לי כי מי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה לכך נאמר בהתעטף עלי רוחי ואתה ידעת נתיבתי וגו׳. הבט ימין וראה ואין לי מכיר מהו הבט ימין וראה שאין לי מכיר ועומד על ימיני אלא אתה וכך היא אומנתך את הוא ימינם של עניים. שנאמר (תהלים קט) כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו לכך נאמר הבט ימין וראה וגו׳. אבד מנוס ממני אמר דוד אם

אבקש

פירוש מהרז״ו הכהן

גם זה כתוב בדניאל דסיימו מסתכל הוית בקרניא וגו׳. וכתיב בתריה ופום ממלל רברבן ברולה לומר מדבר כנגד אלהים וכו׳. שוב מסיים המדרש בכתוב עוד שם בדניאל קטילת חיותא וגו׳ שכן יש גם שם בעובדיה והיה בית יעקב וגו׳ וק״ל: [בשורות טובות]. פי׳ ככתוב שם משלי ט״ו שמועה טובה תדשן עצם דשמועה טובה פירשו בשברו בשורות טובות וע״ז יאמר מאור עינים בזה מאיר עיניהם ויאמר ישמח לב שגם משמח לבן בזה. ויאמר תדשן עצם בידכן גם עצמותם בזה שבשרו מה שכתוב כאן לפני המזמור הזה שיש וכו ויראו את פניו כדמסיים: [תכון תפלתי וגו׳]. פי׳ שכיון שהמכוון של דוד בזה: שתפלה תעלה ותכנס בתוך הרקיע. לכך נאמר אלא תכון תפלתי מנחת ערב. כי באותה שעה מסוגלת להתקבל ביותר כמו שמבאר והולך ולמה במנחה וכו׳ וע״ז קאי וכן סוף אומר אלי יאספו דבעזרא ט: [שלא נצטער]. פי׳ אף בתענית עדיין אינו רעב והצער הנפש בשלשה רבעי היום עד למנחה שהוא ברביע האחרון ואם כן אז התפלה היא במרירות וצער וכניעת הנפש: [מנחת ערב]. פי׳ שכן מסיים שם קרא דדניאל ט: [עוז שם ה׳ וגו׳]. פי׳ כתיב בתריה בו ירוץ צדיק וגו׳ זהו שבוטח על הקב״ה: [משכיל לדוד וגו׳]. פי׳ שמסיים בהיותו במערה תפלה: [ותנני שלא יפול בידי]. פי׳ חנני וגו׳ במזמור נ״ז דקאי על שאול כדכתיב שם בברחו מפני שאול וגו׳ וכן כאן שמואל מדבר קולי וגו׳ כדכתיב בהיותו במערה תפלה רק שמזמור נ״ז מדבר בשעה שהיה רק אל המערה כשאמרו בברחו ומזמור קמ״ב שבכאן מדבר אחר שהיה נחבא תוך המערה כדכתיב בהיותו וגו׳ וכל פעם התפלל שלא יתפוש ולא יהרג כמ״ש בש״י כי׳ נ״ז: עד כאן. פי׳ כרי גם היא זכרה ביה וצער וכתיב שם ואשפוך את נפשי לפני ה׳ הרי שמגידין לפניו: [והוא יכלכלך]. פי׳ כן כתב שם רש״י ז״ל שרוח הקדש משיבו לו כן: [אבד מנוס] פי׳ שמסיים אין דורש

 לנפשי

אבקש ממך מנוס אבקש מנוס מן הרשעים ולא מן שאול ולא מכל ישראל בשעה הזאת לכך נאמר אבד מנוס ממני וגו׳. זעקתי אליך וגו׳ סגור היה דוד במערה מבפנים ושאול מבחוץ ועומד על פתח א״ל דוד רבוני בבקשה ממך הוציאה ממסגר נפשי וגו׳ כתר את נוטה על דבר זה שתושיעני שנאמר בי יכתירו צדיקים וגו׳ וכתיב (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי וכתיב (שם קיט) גמול על עבדך ואחיה:

מזמור קמג

מזמור לדוד ה׳ שמע תפלתי האזינה אל תחנוני וגו׳. אמר שלמה (משלי כ) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע מי יאמר זכיתי לבי וגו׳ מי יוכל לומר ביום הדין זך אני טהור אני מעוני אין אדם יכול לעמוד וכה״א (מלאכי ג) ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו ומי יכול לעמוד ביום הדין וכן ירמיהו אומר (ירמיה ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו ונהפכו כל פנים לירקון אין אדם ביום ההוא שפניו יפות אלא ונהפכו כל פנים לירקון אף אברהם על ישמעאל אף יצחק על עשו ואף למעלן על ישראל בשביקן שנא׳ (שם) ונהפכו כל פנים לירקון. א״ל דוד בבקשה ממך הרי אני מתפלל לפניך שתענה אותי ותעשה עמי צדקה על אותו היום לכך נאמר ה׳ שמע תפלתי וגו׳ ואם אין אתה עושה צדקה עמי מי יוכל לעמוד וכן איוב אמר (איוב יד) מי יתן בשאול תצפנני. א״ל הקב״ה לעולם א״ל עד שיעבור הדין. עד יעבור זעם עד שיעבור אף עד שוב אפך וכן דוד אומר ואל תבוא במשפט את עבדך וכו׳ אמר דוד לפני הקב״ה לדין אתה מכנים אותי יש עבד נכנס לדין עם קונו וכן אמר הכתוב (שם י) אם רשעתי אללי לי וגו׳ למה הכל לך עבד וכל אשר לו לקונו וכה״א (שם יג) אך שתים אל תעש עמדי וגו׳. כפך מעלי הרחק וגו׳. (שם י) זכור כי כחומר עשיתני וגו׳ עור ובשר וגו׳ חיים וחסד עשית וגו׳ ועל כל אלה מעמידני לדין למה (שם יד) אדם ילוד אשה כציץ יצא וגו׳ ואף על זה פקחת עיניך וגו׳ למענך ואל תבא במשפט את עבדך וגו׳ לכך נאמר (משלי כ) מי יאמר זכיתי לבי וגו׳ אין אדם יכול לזכות את עצמו בדין למה (מ״א ח) כי יחטאו לך כי אין אדם אשר לא יחטא וכה״א (קהלת ז) כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ושמים לא זכו בעיניו וכוכבים לא זכו בעיניו לכך נאמר כי לא יצדק לפניך כל חי. מהו כל חי כלהו לא יצדק לפניך הא המתים זכים אלא על החיות של מעלן אינן יכולין להצדיק לפניך ביום הדין לכך נא׳ כי לא יצדק לפניך כל חי. כי רדף אויב נפשי וגו׳ וכן אמרו ישראל כשאנו מרודכדכים בצרות מה טוב לנו כבר דכדכונו ויבחנונו וכה״א (תהלים סו) כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף וגו׳ (לא תאמר כן אלא) אלו ואלו הן הרכבת אנוש לראשנו ואחר כל א״ו למשפט. אמר ליה הקב״ה כל כך עבר עליכם אלא מעתה אל תיראו שנאמר (נחום א) ועניתך לא אענך עוד:

מזמור קמד

לדוד ברוך ה׳ צורי וגו׳. אמר שלמה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו מהו בכל דרכיך דעהו הוי נותנו בלבך לפניך בכל דרך שאתה הולך כשם שהיה דוד עושה היה מלך ואמר איני מלך הוא מלך והוא המליכני וכה״א (ש״ב ה) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך על ישראל היה גבור ואומר איני גבור היה עשיר ואמר איני עשיר וכן הבריז ואמר (דברי הימים א כט) לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳ וכה״א (ש״ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ירד למלחמה ונצח ואמר לא מגבורתי נצחתי אלא הוא עוזרני והוא הנצחני ונצחתי ויצרני להיות עושה מלחמה וכה״א

פירוש מהר״י הכהן

נפשי כלומר אין גם אחד מכולם: [גומר עליו]. פי׳ שכמה שגומר עלי והוא נקרא אלהים עליון פי׳ כי נוטל כתר בזה וכן גמול על עבדך כשגומל עלי אני העבד והוא המלך הנכתר: [עד שוב אפך]. פי׳ אחר תלמוני כתיב עד שוב וגו׳: [אללי וגו׳]. פי׳ כי אי אפשר לי ליכנס לדין וענין אף שתים וגו׳ עיין ברש״י איוב י״ג וזהו כפך מעלי הרחק שהוא הדין וכן זכור כי כחומר וגו׳ וכל המשך אחריו עד ועל כל אלה וכו׳ הכל מיירי לענין שאין לעמוד בדין עיין איוב סימן י׳ לגבי אם רשעתי וגו׳: [את עבדך וגו׳]. פי׳ למענך הוזר ומיסב למעלה על דוד אחר שהביא ראיה לדבריו: [המתים זכים]. פי׳ בתמיה: [אויב נפשי וכו׳]. פי׳ וכתיב דכא לארץ חייתי בכל זה עוד נתינת טעם אחר לאל תבא במשפט לענין כלל ישראל שאומרים גם הם כמו דודי כשאנו מדוכדכים וכו׳ וכן הוא אומר כי בחנתנו וכו׳ שאנו רואים כי ישראל בכללם ג״כ אומרים כן כאלו המקראות מזמור ע״ו מפורשים כל מיני דכוי לומר שדיין להם. וזהו ואחר כל אלה למשפט. פי׳ בתמיה. וכי אחר כל אלו עוד תביאני למשפט: [לא אענך עוד]. פי׳ שלשונן זה ידבר הכתוב נחום א׳ כה אמר ה׳ וגו׳ וכן נגוזו ועבר ועניתיך לא אענך עוד:

וכה"א (תהלים יח) האל המאזרני חיל לכך אמר ברוך ה' צורי וגו' אימתי למד את אצבעותי למלחמה כשהרגתי את גלית וכה"א (ש"א יז) וישלח דוד את ידו ויקח את האבן וגו' וכך הוא הדרך כי שהוא מכה את אדם מלפנים אינו צריך שיפול אלא מלאחריו ולמה זה נבל מלפניו אלא מלאך הלך עם האבן והשליכו בכונה על פניו ולא עוד אלא כובע נחושת על ראשו והיאך טבע האבן בנחשת אלא שהיה הקב"ה עמו לכך נאמר ברוך ה' צורי וגו' ולא הייתי יודע מלחמה אלא שמו של הקדוש ברוך הוא יהי מבורך הוא למדני ובן שאול אומר לו (שם) לך וה' יהיה עמך וכה"א (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל ואומר (תהלים קיט) ברוך אתה ה' למדני חוקיך איני יודע כלום אלא את למדני שנאמר (שם עא) אלהים למדתני מנעורי וגו' וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני לכך נאמר ברוך ה' צורי :

מזמור קמה

תהלה לדוד ארוממך אלהי המלך וגו' אמר ישעיהו (ישעיה כה) ה' אלהי אתה ארוממך וגו' . ואודה על זה הדבר לא על חנם אלא על כי עשית פלא ומה פלאים עשה מה כתיב למעלה מזו הפרשה (שם כד) והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' (שם) ואוספו אספה אסיר וגו' וחפרה הלבנה וגו' אותה ש ה ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא על הפלאים שעשית עמנו וכן דוד אמר ארוממך אלהי וגו' . ולא על חנם אלא על שהבטחתנו למעלה מן הפרשה שנאמר (תהלים קמד) אשר בנינו כנטיעים מגודלים עומדים כארזים שנאמר (שם קד) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון וגו' לכך נאמר אשר בנינו כנטיעים מגודלים גדלים והולכים כארזים בנותינו כזוית מחוטבות תבנית היכל וכי צריכות להתקשט הלא מלובנות כסיד וכאדימות כרם שעל זוית מזבח לכך נאמר בנותינו כזוית וגו' הרי למדנו קומתן של אנשים כארזים הם גדולים מנין הם אוכלין א"ל הקב"ה מן האוצר שכן כתיב אחריו מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן דכתיב (ויקרא כו) ואכלתם ישן נושן . צאננו מאליפות מרובבות . לא כשל עכשיו (דכתיב ויטוש לשה מצני זאבים) וכה"א (ש"א יז) ובא הארי והדוב ונשא שה מהעדר עכשיו אינו כן אלא (ישעיה סה) זאב וטלה ירעו כאחד לכך נאמר צאננו מאליפות ומי הן הצאן אלו ישראל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני וגו' לכך נאמר מרובבות בחוצותינו . אין פרץ ואין יוצאת וגו' מה שהוא נותן צווחה ברחובות מוריד דמעות הוא מלאך המות ומחבל ועכשיו אין צווחה ברחובותינו (זכריה ח) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים לכך נאמר ואין צווחה ברחובותינו שנאמר (שם) ורחובות העיר ימלאו ילדים . הואיל וכ"כ עתיד הקב"ה לעשות לישראל לפיכך (תהלים קמד) אשרי העם שככה לו וכשתעשה כל אלה לנו אנו מודים ומרוממים לך על כל הפלאים שתעשה עמנו ושעשית לנו לכך נאמר ארוממך אלהי המלך . ישראל מרוממים להקב"ה שנאמר רמה ידך וגו' כשם שרוממוהו על הים שנא' (שמות טו) שירו לה' כי גאה גאה וגו' (תהלים צט) רוממו ה' אלהינו לכך נאמר ארוממך אלהי המלך לא כעכשיו אם עשה להם נסים אומרים שירה ואם לאו אין אומרים שירה אלא לעתיד לבוא אינם בטלים אלא הם אומרים השירה והברכה תמיד שנאמר ואברכה שמך לעולם ועד אין לנו מלאכה אלא לברכך ברכות חדשות וכה"א (שם סח) ברוך ה' יום יום וגו' :

מזמור קמו

הללויה הללי נפשי וגו' . אמר ירמיה (ירמיה כ) שירו את ה' הללו את ה' . הללו את השם למה על איזה דבר (שם) כי הציל את נפש אביון מיד מרעים בשעה שהקב"ה מפיל לרשעים לגיהנם ומציל הצדיקים הם מקלסים אותו והן נותנין לו הלל שאינו מניח את העניים וכה"א (ישעיה סו) ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי למעלה כן הענין שומר ה' את כל אוהביו וגו'

תהלת

פירוש מהרז"ו הכהן

[וכך הוא הדרך]. פי' בתמיה בהרי כתיב והטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה וכי הוא הדרך כשעומד נגדו והכהו במצחו שיפול על פניו : [ועל פניו]. פי' מטעם המבואר ברש"י בשמואל א' ז' : [גדולים]. פי' מדכתיב ונינו כנטועים מגודלים כ"ל א"כ מנין וכו': [גאה גאה וכו']. פי' וכתיב בתריה רמה בים כענין דכתיב בישעיה כ"ו נגאלם העתה ה' רמה ידך שהביא כמוך ומהכא יש לספק הכי רמה בים אינו לשון רוממות כאותה רמה ידך לכן מביא עוד רוממו ה' וגו' המדבר בגאולה העתידה שהוא ממש כמו שירו לה' שעל הים ומפני שזה לשון שירה ובעתיד לשון רוממות אמר עוד לא כעכשיו וכו' שעל הים כתיב לשון שירה מפני שאינו אלא בשעת נס ואל דנקט פסוק שירו לה' שהוא בדברי מרים ולא נקט אשירה לה' כי נאה בקודש ע שבדברי משה רבינו היינו משום כי של מרים מפורש שעם לשל עתיד בלשון שיר כמו רוממו וכו'

תהל'ת ה' ידבר פי ולא אני עצמי בלבד אלא ויברך כל בשר וגו' לכך נאמר אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי וכן שלמה אמר (קהלת ט) כי גם לא ידע האדם את עתו אם אינו מקלס בעוד שהוא חי מתי הוא מקלס לא במיתות שנא' (תהלים קיד) לא המתים יהללויה וכתיב (שם ו) כי אין במות זכרך וגו' ומי מהלך ואנחנו נברך יה וגו'. (ישעיה לח) חי חי הוא יודך ולא בשאול וכה"א (קהלת ט) כי אין מעשה וחשבון וגו' לכך נאמר אהללה ה' בחיי וג' כך אמר דוד אל תבטחו בנדיבים לא יבטח אדם במעשה אבותיו לא יאמר ישמעאל אברהם אבי יש לי מחלקו והוא מצילני לא יאמר עשו יעקב היה צדיק והוא מצילני ובזכותו אני נמלט שנאמר (תהלים מט) אח לא פדה יפדה איש אין אחיו של אדם פודה אותו אם אין אדם עושה טוב בעולם הזה לא יבטח במעשה אבותיו לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים על מה תבטחו על מעשיכם שנא' (משלי כז) אם חכמת חכמת לך וגו' וכה"א (משלי ט) נפש עמל עמלה לו אין אדם אוכל ממעשה אבותיו לעתיד אלא כל א' וא' אוכל משלו שנא' (קהלת ו) כל עמל האדם לפיהו וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו אין לאדם חלק אלא בעמלו וכן הוא אומר (תהלים קכז) יגיע כפיך כי תאכל וגו' לכך נאמר אל תבטחו בנדיבים. תצא רוחו ישוב לארמתו משל למה"ד לנאד שהוא נפוח ומלא רוח ועומד בארץ מי שהוא רואה אותו מתיירא ממנו כסבור שהוא כלום מה עשה הגיע אצלו וראהו שהוא נאד ונגע בו ונפל ויצא הרוח שבו שמלאו אמר אותו האיש מזה הייתי מתיירא לא היה בו כלום אבל הרוח היא המעמדת אותו כך אמר הקב"ה אין הבשר כלום שנאמר (ישעיה מ) כל הבשר חציר וגו' וכה"א (איוב כה) אף כי אנוש רמה וגו' אינו עומד אלא על הרוח יצאת הרוח מיד נעשה עפר וכה"א תצא רוחו ישוב לארמתו וגו' כך אמר הקב"ה אני בראתי את האדם הזה והוא עומד ומתגאה בא סנחריב הרשע ונתגאה ותרף וגדף ויצאת רוחו מיד אבדו עשתונותיו וכן פרעה וכן המן וכן כל רשעי עולם המתרפים ומגדפין והן רוח יצאת רוחן אבדו עשתנות הן. רצונכם פרקליט שהוא עומד לעולם בטחו בו בכל עת ואתם עומדים שנאמר (תהלים קמו) אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' אם אתם יודעים במי אתם בוטחים במי שעשה שמים וארץ משמתחתי את השמים והרקעתי את הארץ שמא זוז ממקומן כך מי שהוא בוטח בו אין שברו פוסק לעולם לכך נאמר (שם) אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' מה כתיב אחריו עושה שמים וארץ וגו'. מהו וכל אשר בם מכאן אתה למד כנגד כל הבריות שיש לו בארץ כך יש לו בים לכך נאמר את הים ואת כל אשר בם. עושה משפט לעשוקים וגו' ומי הם הרעבים זה אליהו שהיה רעב והיה כאילו שנאמר (מ"א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה לכך נאמר נותן לחם לרעבים. מתיר אסורים מהו מתיר אסורים יש אומרים כל הבהמה שנטמאת בעולם הזה מטהר אותה הקב"ה לעתיד לבוא וכה"א (קהלת ז) מה שהיה הוא שיהיה וגו' ומה שנעשה טהורים היו מקודם לבני נח וכה"א להן כירק עשב נתתי לכם את כל מה ירק עשב נתתי לכל אף החיה והבהמה לכל מתחלה ולמה אסר אותה לראות מי שמקבל דבריו ומי אינו מקבל ולעתיד לבוא הוא מתיר את כל מה שאסר ויש אומרים אינו מתירן לעתיד לבא שכן הוא אומר (ישעיה סו) אוכלי בשר החזיר וגו' ומה אם למי שהיה אוכלת הוא מכרית ומאביד הבהמה לא כל שכן ומהו מתיר אסורים אין איסור גדול מן הנדה שהאשה רואה דם ואסרה הקב"ה לבעלה ולעתיד לבא הוא מתירה (זכריה יג) וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ואין טומאה אלא נדה שנאמר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טמאתה. ויש אומרים אף תשמיש המטה היא אסורה לעתיד לבא תדע לך שכן הוא שביום שנגלה הקב"ה על סיני ליתן התורה לישראל אסר תשמיש המטה שלשה ימים שנאמר (שמות יט) היו נכונים וגו' ומה כשנגלה עליהם יום א' אסרן מתשמיש המטה שלשת ימים לעתיד לבא שהשכינה ביניהם אינם אסורין. ומהו מתיר אסורים אסורי מות ואסורי שאול. ה' פוקח עורים אין צער גדול ואין יסורים גדולים וקשים בעורון עינים למה"ד למי שהיה מעביר משאות של גמלים ושל חמורים טעונין ועוברין בדרך נתנו על א' מהם משוי שוה לכלם ועוד טעני

פירוש מהר"י הכהן

הוא עשה הפייט במערבי שני לילות הראשונות של פסח ע"ש דנקט גם בשניהם קרא דמרים מפני שלא לומר בתוס' גאולה שעתידה בכל נסי מצרים כאותו בכל נסי שהרו את פעם פסח מצרים ופעם פסח לעתיד לכן נקט השיווי שיותר עלמיו ודומה לגמרי דהיינו מאמר מרים שירו לה' וגו' שהוא לשון ציווי ממש כמו זמרו ה' כי גאות עשה דישעיה י"ב דמייתי התם פסח לעתיד. מה שאין כן השירה לה' דשירי משה שהיינו אז"ל לשון מדבר בעד ולעצמו מעצמו וק"ל: [בם]. פי' ואת כל אשר בו משמע ליה דלא דנקט לשון רבים אשר בם דקאי על הים ועל הארץ שנזכרת לפניו כי כל שבזה יש בזה: [לא כל שכן]. פי' מכל שכן שהבהמה בבהמה טמאה נאסרת מן הטומאה ולא הבא נ"ל לעתיד כלל: [היא האסורה]. פי' אם אלהי שמטהרה מה שמותר נעשה יכא. נאסר אז כל שכן שהיאסר נדה שאסורה גם עתה: [אינם אסורין]. פי' בנשים:

טענו מזונותיהן של כלם על א' מהם. והיה מזהיר עליו ואומר הזהרו בו שלא תבן נתון ב' אלא אני יודע מה נתתי עליו נכנסו למדינה באו להתיר מן הבהמה אמר להן בעל הבית מזה התירו תחלה שטענתי עליו יותר מכלן כך הקב"ה מצוה על העורים שאין ייסורין גדולים מהם וכה"א (דברים כז) ארור משגה עור בדרך וכשיבא לרפאת העולם אינו מרפא תחלה אלא העורים שנאמר ה' פוקח עורים ומי הן העורים הדורות האלו שהולכות בתורה כעורים שנאמר (ישעיה נט) נגששה כעורים קיר · כלם קורין ואין יודעין מה הן קורין שונין ואין יודעין מה הן שונין אבל לעתיד לבוא (שם לה) אז תפקחנה עיני עורים ה' זוקף כפופים ומי הן הכפופים אלו ישראל שגלו בחוצה לארץ שמיום שגלו מירושלים לא זקפו קומתם אלא הן כפופים לעיני שונאיהם והם מהלכין עליהם וכן אמר ישעיהו (שם נא) כה אמר אדוניך ה' ואלהיך יריב עמו ושמתיה ביד מוגיך וגו' אלו הכותפים קומתן לכך נאמר ה' זוקף כפופים. ה' אוהב צדיקים וכה"א (משלי ח) אני אוהבי אהב ואומר (ש"א ב) כי מכבדי אכבד הן אוהבין אותי ואני אוהב אותן ולמה אוהב לצדיקים שאינן נחלה לא ממשפחת הכהנים ולא ממשפחת הלוים למה שהכהנים בית אב והלוים בית אב שנא' (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו את ה' לפיכך אם מבקש אדם להיות לוי או להיות כהן אינו יכול מפני שלא היה אביו לא לוי ולא כהן אבל מבקש להיות צדיק אפי' היה גוי יכול להיות צדיק שאין הצדיקים באין מבית אב אלא מעצמן התנדבו ואהבו את הקדוש ברוך הוא שנאמר (שם לג) רננו צדיקים בה' ולכך נאמר ה' אוהב צדיקים.

ה' שומר את גרים הרבה הקב"ה אוהב את הגרים למה"ד למלך שהיתה לו צאן והיתה יוצאה ורועה בשדה ונכנס בערב בכל יום פעם אחד נכנס צבי עם הצאן הלך לו אצל העזים הרחלים והיה רועה עמהן נכנס עמה יוצאת לרעות יצא עמה אמרו למלך הצבי הולך עם הצאן ורועה עמהן בכל יום יוצא ונכנס עמהן היה המלך אוהב לצבי ביותר בזמן שהוא יוצא לשדה מצוה לרועה ואומר לו הזהר בצבי הזה לא יכהו אדם וכשהיה נכנס עם הצאן היה מצוה אוהבו עליו תנו לו שיאכל וישתה והיה אוהב הצבי ביותר א"ל הרועה אדוני המלך כמה תיישים וכמה עזים וכמה רחלים וכמה גדיים יש לך ואין אתה מזהירני אלא על הצבי בכל יום אתה מצוני עליו א"ל הצאן כך דרכה לרעות אבל הצבי במדבר הן יושבין אין דרכן ליכנס ליישוב אצל בני אדם וזה הצבי נכנס וישב אצלנו לא נחזיק לו לטובה שעזב המדבר הגדול הרחב מקום שהצביים והאיילות רועות והניח אותן ובא אצלנו לכן אנו צריכין להחזיק לו טובה. כך אמר הקב"ה טובה גדולה צריך אני להחזיק לגר שהניח משפחתו ובית אביו ובא אצלי לכן אני מצוה עליו (דברים י) ואהבתם את הגר (שמות כב) וגר לא תונה וגו' לכך נאמר ה' שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד. זיוג את הגר ליתום ולאלמנה למה אמר הקב"ה שלשתן עזובים עניים וכן משה אמר (דברים י) עושה משפט יתום ואלמנה וגו' לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד ומי היתומים אלו ישראל שנא' (איכה ה) יתומים היינו ואין אב ומי הן אלמנות אלו ציון וירושלים שנאמר (שם א) העיר רבתי עם היתה כאלמנה לכך נאמר יתום ואלמנה יעודד. וכי כל היתומים והאלמנות הוא מעודד לאו אלא אם היו צדיקים. וכה"א אבי יתומים וגו'. אבל אם היו רשעים כתוב בהם ודרך רשעים יעות והוא הוא מעות דרכים אלא הוא גוזר על כל הצדיקים והרשעים והם עולים לירושלים וג"ע היא זו הדרך לשתיהן. והצדיקים והרשעים הם באים לירושלם כיון שהגיעו לשם הקב"ה מכניס הצדיקים לגן עדן ומעות הדרכן על רשעים מוליכן בדרך לגיהנם לכך נאמר ודרך רשעים יעות וכה"א מעודד ענוים ה' משפיל רשעים עדי ארץ. והצדיקים ממליכין להקב"ה שנאמר ימלוך ה' לעולם:

הללויה

פירוש מהר"י הכהן

[זוקף כפופים]. פי' וכתיב בתריה האומרים לנפשך שחי ונעבורה בזהו באמר המדרש והם מהלכים עליהם וקמייתי ריבא דקרא ביד מוגיך מפני דכברו כבעלי מלאכת הדקדוק שכמו מלה זאת מגזרת יגה ויגון ונא כפי' רש"י במקומו והנה מי שהוא בתוגה ויגון הוא כופף קומתו והולך שחוח בטבע כידוע וזהו שמפרש אלו הכופפים קומתך: [רננו צדיקים בה']. פי' בפירושו הוא מיד בבחולין כביכול עולמן מרננין ולא כמו הרשעים שליהם מגננין עד שמכה אותם ומכריחם לכך בזה. ועיין לעיל סי' ל"ג ובילקוט בה: [וכן הוא אומר אבי יתומים וכו']. פי' וכן מה שאמר הכתוב אבי יתומים וגו' דוקא בצדיקים איירי: [מעות דרכים]. פי' בתמיה: [ישית]. פי' שמוליכן בדרך מעוות והרחוק ההולך לגיהנם ותמיהתו היתה מההלם שאם יעות את הדרך שהם הולכים בה א"כ יהיה ס וונתם מעוות ומעוקם לכל הולכי בה אבל עתה מתרץ דקאי על הדרך אשר לגיהנם שמעקם את הליכתם הרשעים בכדי שיבואו על הדרך ההולך לגיהנם: [מעודד ענוים]. פי' דמפרש הכתוב ג"כ דוקא בענוים צדיקים ידבר כמו יתום ואלמנה יעודד דלעיל:
[ימלוך ה' לעולם]. פי' דלכן מביים קרא אח"כ דרך רשעים יעות ימלוך וגו':

הללויה כי טוב זמרה אלהינו וגו' . אמר ישעיה (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים וגו' . אך בשמים יראים ממני שנא' הודו על ארץ ושמים אימתי כשהוא מרומם קרן . של ישראל שנא' (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע וגו' . לכך נאמר וירם קרן לעמו ולמה נמשלו ישראל לקרן מה הקרן בראש היא נתונה כך הם ישראל ראש לכל העכו"ם שנאמר (דברים כח) ונתנך ה' לראש לכך וירם קרן לעמו וגו' . מהו עם קרובו העם שהם קרבין לו במצות העם שקרבן הקב"ה יותר מכל העכו"ם וכה"א (תהלים עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו' לכך נאמר לבני ישראל עם קרובו . ד"א כי טוב זמרה אלהינו אמר ישעיהו (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים וגו' כשימלוך הקב"ה הכל הן מבשרים שנאמר (שם) מבשר טוב משמיע שלום ואומר (צפניה ג) רני בת ציון הריעי בת ירושלים על איזה דבר הסיר ה' משפטיך . כך כשימלוך הקב"ה הכל מקלסין לו וכה"א למעלה מן הפרשה זו ימלוך ה' לעולם מלך הקב"ה ראוי להללו למה על שהם למלכותו של הקב"ה אותה שעה הכל מרננין הכל מקלסין הכל משבחין שראו אותו שמלך ל"ב (ישעיה נב) אומר לציון מלך אלהיך ומה כתיב אחריו קול צופיך וגו' ואומר (צפניה ג) רני בת ציון וגו' על אי זה דבר הסיר ה' משפטיך כך בשימלוך הקב"ה אותו שעה זמרו לו לכך נאמר כי טוב זמרה אלהינו מלך ב"ו ג"ם יהיה אדם גדול והיה בידו מכוה אם ישאל עני בשלומו גנאי הוא לו ואינו משיבו אבל הקב"ה אינו כן הכל מקובל לו והוא אומר קלסוני והוא טוב לפי שנאמר כי טוב זמרה אלהינו וגו' . בונה ירושלים וגו' כשם שהקב"ה מלך בהלל ובזמירות כך ירושלים אינה נבנית אלא בהלל ובזמירות וכן אתה מוצא בבנין האחרון שבנה חירם שנאמר (עזרא ג) ויסדו הבונים את היכל ויענו בהלל ובהודות וגו' לכך נאמר כי טוב זמרה אלהינו. נדחי ישראל יכנס ומי הן הנדחין קרח וכל עדתו שנדחו מפני משה רבינו ע"ה. ועכן שנדחה מפני יהושע וכה"א (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור ואי זה עמק עכור מה שאמר יהושע (יהושע ז) ויאמר יהושע מה עכרתנו לכך נאמר נדחי ישראל יכנס · ד"א נדחי ישראל יכנס אלו שבטים שנאמר (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת וגו' . וכן אמר הכתוב (ישעיה כז) ובאו האובדים וגו' אותה שעה אין לישראל מכאוב עד שהן מתרפאין שנאמר הרופא לשבורי לב אמר הקב"ה אם נבוית ידו נתרפא שבר לב של ישראל עאכ"ו לא נשבר לבם אלא בשביל שחרבה ירושלים שנאמר (איכה ה) על זה היה דוה לבנו א"ל הקב"ה על מה אמרו לו על הר ציון ששמם . אמר להם הרי אני בוכה ומרפא אתכם שנאמר הרופא לשבורי לב וכתיב (ישעיה ל) ביום חבוש ה' את שבר עמו וגו' מהו שבר עמו זו חרבן ירושלים ומהו מחץ מכתו מי שהחריבה הוא בונה אותה . אותה שעה אין צרה ואין אנחה ואין יגון שנאמר (שם לה) ששון ושמחה ישיגו וגו' ויהיו שמחים לעולם .

מזמור קמח

הללויה הללו את ה' מן השמים אלו שבשמים ומי הם מלאכי השרת הללוהו כל מלאכיו כשם שיש צבאות הרבה בארץ כך הם בשמים (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם לכך נאמר הללוהו כל צבאיו . ומי הם צבאיו שעושין רצונו של הקב"ה שנאמר (תהלים קג) ברכו ה' כל צבאיו . לכך נאמר הללוהו כל צבאיו. הללוהו שמש וירח ומי הן
שמש

פירוש מהרז"ו הכהן

[על ההרים וכו']. פי' וכתיב בתריה קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו שיאמר בשופים שמבשרים הגאולה יאמרו וירננו כאומרו כאן כי טוב זמרה וגו' בונה ירושלים וגו' : [ארץ ושמים]. פי' וכתיב לפניו כי אז אמר בשורת הגאולה שיהללו את ה' כי נשגב וגו' הוי הודו על ארץ ושמים לכן אמר גם על מה נאוו וגו' אז בשמים וגו' ואמר אימתי וכו' כי שם מזמור ע"ס קודם וכל קרני רשעים וגו' גם כן כתיב אזמרה לאלהי יעקב לכן גם אמר הודו על ארץ וגו' כתיב וירם קרן וגו' : [כשימלוך הקב"ה]. פי' כמו שמסיים קרא של מה נאוו וגו' אומר לציון מלך אלהיך : [משפטיך וגו'], פי' שכתוב אחריו מלך ישראל ה' בקרבך וכתיב אחרי כן ג"כ שמכל ישבחו מדכתיב ביום ההוא יאמר לירושלים וגו' עיין צפניה ג' : [צופיך וכו']. פי' וכתיב יחדו ירננו : [זמרו לו]. פי' כדכתיב כאן בסוף מזמור קמ"ו ימלוך ה' וגו' לכך נאמר אחריו כאן מזמור קמ"ז הללויה כי טוב זמרה אלהינו וגו' : [ובזמירות], פי' שמיכות בונה ירושלים וגו' לכי טוב זמרה וגו' קדריה : [וכן הוא אומר], פי' מכות ראיה שיכנס ויקרב נדחם מפי יהושע : [ומהו מחץ מכתו], פי' דאמר שבר עמו כתיב ימחץ מכתו ירפא ותוקפה לו מאי מכתו מכת עמו מבעי ליה כמו שבר עמו אלא מי שהחריבה וכו' : [ואין יגון], פי' שיאמר ויבנה אותה אין צרה וכו' שכן כתיב ישעיה ל"ה ופדויי ה' ישובון ובאו ציון וגו' ששון ושמחה ישיגו וגו' : [שמחים לעולם]. כדכתיב פי' כדכתיב שם שמחת עולם על ראשם : [מלאכי השרת]. פי' כאשר מכאן קרא והוא לומר עוד הללוהו כל מלאכיו ואמר זה בא לפרש מהו כל שלא אמר הללוהו מלאכיו אלא כשם וכו' שפרי על השמים והארץ גם שניהם אמר אלה תולדות ומפני כן יאמר אמר כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו שבשמים פירוש מבואר שכל : [כל צבאיו]. פי' ושם כתיב אלהו
[illegible]

שמש זרח האבות והאמהות שהן משולות בשמש ובירח שנאמר (בראשית לז) והנה השמש והירח. הללוהו כל כוכבי אור ומי הן כוכבי אור אלו הצדיקים שנא' (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים לכך נאמר הללוהו כל כוכבי אור. מכאן אתה למד שכ"א מהן יש לו כוכב בשמים ולפי מעשיו כך כוכבו מאיר לכך נאמר הללו אותם שכוכביהם מאירים. הללו שמי השמים מכאן אתה למד שאינן אלא *ג' שמים וכה"א (מ"א ח) הנה השמים ושמי השמים ל"נ הללוהו וגו'. אלו המים אותן מי בראשית שנאמר (בראשית א) ויקרא אלהים לרקיע שמים שא מים. יהללו את שם ה' וגו' לא היה יגיעה לפני הקב"ה כשבראם שנא' (שם ב) ביום עשות ה' אלהים וגו' וכתיב (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' לא היה יגיעה לפני הקב"ה אלא צוה ונבראו לעצמן ולכך נאמר יהללו את שם ה' שעל מנת כן נבראו להיות מקלסין אותו. ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ואי זה חק נתן שאמר להם (בראשית א) יהי רקיע וגו' מאותו היום לא זזו. ברא הקב"ה לשמוח בו כביכול לא היתה בו שמחה לפי שחטא אדם נתקללה האדמה שנאמר (שם ג) ארורה האדמה וגו'. בא קין והרג הבל אמר ליה (שם ג) אי הבל אחיך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה נע ונד תהיה בארץ ולא הניתו הקב"ה לשמוח במעשיו. הללו את ה' מן הארץ וגו' אמר ישעיהו (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי וגו' לא ברא הקב"ה את האדם אלא לכבודו וכה"א (משלי טז) כל פעל ה' למענהו וגו'. בראן להיות מקלסין וקלסוהו שנאמר (תהלים יט) השמים מספרים וגו'. וכשם שהשמים וכל אשר בהם מקלסין אותו כך הארץ וכל אשר בה מקלסין אותו שנאמר הללו את ה' מן הארץ. הכל מקלסין את המלך ומי המקלס אותו בתחלה בני פלטרין ואח"כ בני המדינה לכך נאמר הללו את ה' מן השמים וגו'. לאחר שקלסוהו בשמים ומי מקלס תחלה מי שהוא גדול מחברו ומי הם הגדולים אלו התנינים. שנאמר (בראשית א) ויברא אלהים את התנינים הגדולים. לפיכך הם מקלסין תחלה שנאמר תנינים וכל תהומות וכמה תהומות הן לא נתפרשו וכה"א (משלי ח) באין תהומות חוללתי וכתיב (שמות טו) תהומות יכסימו ועד עכשיו אין אדם יודע כמה הם עד שאמרו בני קרח (תהלים מב) תהום אל תהום וגו' לכך נאמר תנינים וכל תהומות כלם יהללו את שם ה':

מזמור קמט

הללויה שירו לה' שיר חדש וגו'. אמר ישעיה (ישעיה מג) אל תזכרו ראשונות וגו' (שם) תכבדני חית השדה וגו' (שם) עם זו יצרתי לי וגו'. אמר הקב"ה כשם שעשיתי אני כל החדשות אף אתם תאמרו שיר חדש לי שנאמר שירו לה' שיר חדש. ומי הם החסידים אלו ישראל מה כתיב למעלה מן הפרשה (תהלים קמח) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו כל זמן שישראל רואין את הקב"ה הם נעשו חסידים ראוהו בים נעשו חסידים ואמרו שירה שנאמר (שמות טו) אז ישיר משה וגו' ראוהו בסיני נעשו ישרים וכה"א (משלי ב) יצפון לישרים ומה אמר שם ישקני וגו' ראוהו באהל מועד נעשו צדיקים שנאמר (ויקרא ט) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד ויצאו ויברכו את העם ותצא אש מלפני ה' וגו' וירא כל העם וירונו שנא' (תהלים לג) רננו צדיקים וגו' וכשיראו אותו לעולם הבא הם נעשים חסידים שנא' תהלתו בקהל חסידים וכל כך למה שהן רואין ושמחים ועוד שמחים עמו. אש וברד שלג וקיטור מכאן אתה למד שאין בשמים כלום רע לא אש ולא ברד ולא שלג ולא קיטור אלא מן הארץ הן שנאמר הללו את ה' מן הארץ וגו' וכה"א (שם ה) לא יגורך רע אין דבר רע אצלו. הכל בארץ. ואם כן למה נאמר (בראשית יט) וה' המטיר על סדום וגו' מן השמים. אמר הקב"ה גזירה מן השמים ולמטה הן

*) בשם הרד"ל ג' שמים

נעשין

פירוש מהר"ז הכהן

מפרשיו עושי רצונו : [כוכבי אור]. פי' מה שנאמר מכאן וכו' : [אלא ג' שמים]. פי' דמנת שמי שקשה לו שהללוהו השמים אוך ליה
למיכתב ודרש ליה לבון מים כאילו אמר הללוהו מי שמים ועל המים המגולגלים בתוך גוף השמים ידבר בזה אשר עליהם
נקרא בשם שמים שם מים כדרש"י בפ' בראשית והדמשיים כאן אח"כ על זה שם מים ולכן מייתי על כך קרא דויקרא אלהים
לרקיע שמים ומבאר עלה שם מים שבאותן המים שנבראו בגוף הרקיע אשר עליהם בא לו שם שמים ידבר לאפוקי מה שבכתוב
אח"כ במזמור והמים אשר מעל השמים קאי אמים עליונים התלוים במאמרו של מלך כמבואר הכל שם ברש"י וכרה בכל זה
קאמר בעל אוהאמת ע"ש. ובמחילה כבודו לא דק. ובזה יפרש המדרש גם קרא דהנה השמים ושמי השמים על עלם
בריאתן כאשר הס. ושמי השמים על מי בראשית שניבל ועירב בם. וזהו וכה"א וכו'. ולכן לא מייתי רק שם מים ולא כל
הבאר שבמדרש רבה סוף פרשה יהי רקיע : [ונבראו לעצמן]. פי' לפי שהללו שני פסוקים משמע יגיעה כלשון עשיה לכן כתיב
כאן צוה ונבראו לא היה יגיעה וזהו לכך נאמר יהללו וכו' שעל זה עצמו יהיו מקלסין שבלא יגיעה נבראו שעל מנת כן נבראו
כ לג :[אל תהומות וגו']. פי' שכל כך אין מספרם ידוע עד שאמרו וכו' שלכן אמרו שתה תהום אל תהום קורא בכל אחד [illegible]
שהגדו לומר שהם רבים כבלתי בעל תכלית : [כלם יהללו]. פי' לומר [illegible] לאין מספר כלם יהללו וזהו [illegible]:

נעשין אש . רוח סערה עושה דברו ההרים וכל גבעות אמר דוד יקלסוהו ההרים שהוא יודע משקלם שנאמר (ישעיה מ) ושקל בפלס הרים וכה"א (תהלים קיד) ההרים רקדו כאלים וגו' לכך נאמר ההרים וכל גבעות וגו' . אמר דוד הכל מקלסין להקב"ה אלו האדם לא ירצה להודות ולקלס לבוראו רמש וצפור כנף מודה לו ואינה כבוד לו וכה"א (ישעיה מג) תכבדני חית השדה לכך נא' החיה וכל בהמה. מלכי ארץ וכל לאומים שרים וכל שופטי ארץ הל"ל תחלה ואח"כ תנינים וכל תהומות א"א משהוא מזכיר את הרמש ואח"כ מלכי ארץ למה אמר הקב"ה זקנים נכנסי תחלה לכך נאמר תנינים וכל תהומות וגו' ואח"כ מלכי ארץ וכל לאומים עד בחורים וגם בתולות . מהו נערים הוא הבחור הוא הנער אלא אמר הקב"ה זקנים שהם נערים שנאמר (תהלים קג) תתחדש כנשר נעוריכי (ישעיה מ) וקוי ה' יחליפו כח לכך נאמר זקנים עם נערים. יהללו את שם ה' כי נשגב וגו' והלא כבר נא' יהללו את שם ה' וגו'. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם דוכוס יש לו לוקוטנינטוס והם נושאים עמו במשאוי המלכות וכשהם שרים נושאין אף בכבוד שהוא מתכבד מתכבדין עמו. אבל הקב"ה אינו כן אין לו לא דוכוס ולא אפרכוס ולא משנה שנאמר (דברים ג) אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וגו'. אין אחר עושה מלאכתו אלא הוא . וכה"א (ישעיה מד) אני ה' עושה כל רוקע הארץ וגו' אין אחר נושא עמו משאו אלא הוא שנאמר (שם מו) ואני עשיתי ואני אשא וגו' . לפיכך הוא מתקלס לבדו שנאמר יהללו את שם ה' וגו'. בנוהג שבעולם מלך בשר ודם דר במדינה אין בני מדינה אתרת יראים כשם שמתיראין בני מדינתו שהוא דר בתוכה למה שהוא רחוק ממנה. אבל הקב"ה אינו כן אלא יושב בשמים והארץ יראה ממנו שנאמר הודו על ארץ ושמים. אימתי כשהוא מרומם קרנן של ישראל שנאמר וירם קרן לעמו וגו' שירו לה' שיר חדש. ואמר במתן תורה (תהלים קלח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך . שמא שמעו ורצו לקבל תורתך לאו . עד שבא מיכה המורשתי ופירש שנאמר (מיכה ה) ועשיתי באף ובחמה נקם את הגוים אשר לא שמעו . הא למדת ששמעו ולא קבלו. בא דוד ונתן עליה הודאה שנאמר (תהלים עז) אתה האל עושה פלא וגו' אמר דוד מודה אני לך פלאים שעשית בעולם שהודעת תורתך לכל האומות שבעולם ולא רצו לקבל שאין עוזך הכתוב כאן אלא תורה שנאמר (שם כט) ה' עוז לעמו יתן . אמר רבי אבהו גלוי היה לפני הקב"ה שאין אומות העולם מקבלין את התורה ומפני מה יצא ידיהן . כך הם מדותיו של הקב"ה לצאת ידי בריותיו . ואח"כ הוא טורדן מן העולם לפי שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו . לכך נאמר כי נשגב שמו לבדו . ד"א שירו לה' (ישעיה מג) אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשות וגו' עם זו יצרתי לי וגו' כך אמר הקב"ה כשם שאני עושה חדשות האלו כך אמרו לי שיר חדש לכך נאמר שירו לה' שיר חדש ומה ראו לומר שירה בשמחה שהן רואין ושמחין עמו שנאמר (תהלים קד) ישמח ה' במעשיו. וכתיב (שם קה) התהללו בשם קדשו. וכתיב (שם לג) נפשנו חכתה לה' וגו' . אמר הקב"ה אתם רואים אותי ושמחים וגלים וגם אני רואה אתכם ואני גל ושמח שנאמר (ישעיה סו) וגלתי בירושלים וששתי בעמי . לכך נאמר ישמח ה' במעשיו יהללו שמו במחול וגו' . (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים וגו' שנאמר (שמות טו) ותצאנה כל הנשים וגו'. כי רוצה ה' בעמו וגו' כך אמר דוד הכל מקלסין לפניו שנאמר הללו את ה' מן השמים וגו' כל הפרשה ואומר הללו את ה' מן הארץ וגו' ואחר כולן מקלסין אותו אומות העולם שנא' מלכי ארץ וגו' הכל מקלסין להקב"ה . אמר הקב"ה אע"פ שהכל מקלסין אותי איני מבקש קילום אלא מישראל לכך נאמר כי רוצה ה' בעמו. למה אמר הקב"ה ערב עלי קילוס של ישראל שמקלסין אותי שנאמר (שיר ב) השמיעני את קולך וגו' (שם ד) דבש וחלב תחת לשונך . ואומר (תהלים קד) אשירה לה' בחיי וגו' יערב עליו שיחי. לכך נאמר כי רוצה ה' בעמו וגו' . אמר רבי שבתאי בא וראה היאך הצדיקים מתענגים בשעה שעוברים בג"ע וגוזר ומציעין תחתיהן מצעות והם מתענגים ואומרים כי אי אפשר ליישן במטה הזאת אלא בזו והקב"ה אומר בני התעוררו עלי לפי רצונכם שנאמר

פירוש מהר"י הכהן

[אלו האדם]. פי' כמו ואם האדם וכו' אבל רמש וצפור כנף מודה היה לו ית' ואין זה כבוד לאדם שהרמש טוב ממנו : [יקלסו ההרים]. פי' כל הבריות כסדר בריאתן הקודם קודם יבואו ויהללו : [לוקוטנינטוס]. פי' מין שררה ובלשון כענין דוכס ובלשון אשכנז הערציג"ן, או גראפ"ן, ורוצה לומר שיש לו כל מיני משל לארכיקטוס שרים ושלטונים ומשיעים במשא הנהגת מלכות וסוף סוף הבראשים רבה הנהגת ה' כ"ד ובלשון אשכנז ער"ן הערצא"ג : [ולא קבלו]. עיין כל הענין בילקוט מיכה רמז תקנ"ד : [בטרוניא]. פי' בכח ובעלילה ערוך : [ישמח ה' במעשיו]. פי' שמזה הכתוב יש לאלהים שמחה עמו יחד. ישמח ה' במעשיו עם מעשיו וא"כ מביא ראיה שבזה נבדה שמחים בו : [התהללו בשם וגו']. כתיב בתריה ישמח לב מבקשי ה' הרי בזה שמחים בו וכן נפשנו חכתה וגו'

שנאמר (שם לז) והתענג על ה׳ וגו׳. ומנין שהן אומרים אי אפשר לישן בזו שנאמר (ישעיה נז) נבוא שלום ינוחו על משכבותם ולא נאמר אלא על משכבותם משכבות הרבה כ״ש״ן מצעין להם בג״ע משכבות יפים. וכיון שהן רואין אותו הן כרננין ימה על מה שהתקין להם לכך אמר ירננו על משכבותם מרנניו ומקלסין ומרוממין אותו שנאמר רוממות אל בגרונם. א״ל הקב״ה אע״פ שקלסתם אותי בנבלים ובכנורות. אינו ערב לפני אלא בגרונם. אוי להם לרשעים מה הם שומעים באזניהם. אמר הקב״ה לא יקלסו אותי הרשעים בגרונם למה שריחם רע שנאמר (תהלים ה) קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון. אבל הצדיקים קולן ערב לפני ביותר שנאמר (שיר ב) כי קולך ערב ומראך נאוה וכתיב (תהלים קד) יערב עליו שיחי. לכך נאמר רוממות אל בגרונם. אמר הקב״ה אתם מרוממין אותי ואני עושה מלחמה בעדכם כדי להגילכם מן הגליות ומן השעבוד. וכן אמר הכתוב פיהם של ישראל הוא חרבם שנאמר וחרב פיפיות בידם. לעשות נקמה בגוים אי זו היא נקמה אמר הקב״ה מה שנקמו לישראל שנאמר (תהלים עט) נקמת דם עבדיך השפוך. ולא נקמת אדם אלא (שם צד) אל נקמות ה׳ וגו׳. ואומר (דברים לב) הרנינו גוים עמו וגו׳. וכתיב (נחום א) אל קנא ונוקם ה׳. כל הנקמות האלה יש לרשעים אצל הקב״ה. לכך נאמר לעשות נקמה בגוים וגו׳. ושמא תאמר כל ההדיוטות. אמר הקב״ה לאו אלא למלכי עכו״ם שנאמר לאסור מלכיהם וגו׳. ולמה שמלכים באו עלי שנאמר (תהלים ב) למה רגשו גוים וגו׳. לכך נאמר לאסור מלכיהם וגו׳. אמר הקב״ה (שם קלז) אשרי שישלם לך את גמולך ומה גמלו להם לישראל (מ״ב כה) ועיני צדקיהו עור. וגם אני כך אעשה להם שנאמר ונכבדיהם בכבלי ברזל. אמר הקב״ה מה הם סבורים ששכחתי מה שעשו. כתובה היא לפני שנאמר לעשות בהם משפט כתוב ואיזהו משפט כתוב (מלאכי ג) הנה היום בא בוער כתנור וכתיב (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים. לעשות בהם משפט כתוב ואיזהו משפט כתוב (תהלים קד) יתמו חטאים מן הארץ לכך נאמר לעשות בהם משפט כתוב:

מזמור קנ

הללויה הללו אל בקדשו. אמרה רוח הקדש על ידי יחזקאל (יחזקאל לט) ואת שם קדשי אודיע (שם) הנה בא ונהיתה. אימתי הגוים יודעים שאני קדוש כשאני עושה בהם מה שכתוב למעלה מן הענין שנאמר (שם) ואתה בן אדם הנבא על גוג וגו׳. ושובבתיך וגו׳ והכיתי קשתך מיד שמאלך דם נשיאי הארץ תשתו ואכלתם בשר ושתיתם דם מזבחי אשר זבחתי לכם ולא פירש יחזקאל כמה זמן החיה והעוף אוכלת בנבלתו של גוג ובא ישעיה ופי׳ שנא׳ (ישעיה יח) וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף הרי י״ב חדש עושה על גוג קיץ וחורף י״ב חדשים. אימתי הקב״ה מתקדש בעולמו כשיפרע מן הרשעים. וכה״א למעלה מן הפרשה לעשות בהם משפט. אותו שעה הוא מתקדש בעולמו שנא׳ הללו אל בקדשו הללוהו במה שעשה לקדושיו ומי הן קדושיו ישראל שנאמר (דברים ז) כי עם קדוש וגו׳ וכתיב (ירמיה ב) קדש ישראל וגו׳. לכך נאמר הללו אל בקדשו הללוהו ברקיע עוזו הללוהו במה שעשה ברקיע עוזו ומה עשה ברקיע (ישעיה לד) ונמקו כל צבא השמים וכתיב (שם נא) שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ וגו׳. הללוהו ברקיע עוזו. מהו עוזו הללוהו במה שעשה בעזים שברקיע ומי הם עזים שברקיע אלו שרי עכו״ם וכה״א (חגי ב) והפכתי כסא ממלכות מהו והפכתי שהוא הופכם מן הרקיע לארץ ואח״כ (שם) וירדו סוסים ורוכביהם וגו׳ אלו שבארץ וכה״א (ישעיה לד) כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וגו׳ מרוה אותה ומפילה משרה ואח״כ יורדת עליה וכה״א (שם) חרב לה׳ מלאה דם וגו׳:

פירוש מהר״י הכהן

וכפיו באריב כי בו ישמח לבנו. לכן אמר וגם אני רואה וכו׳ שנאמר וגאלתי וגו׳ כלומר שבניהם יחד שמחים. כל אחד שכנגדו כמו שסבילה מקראי הנזכרים שלפתן: [רוממות אל בגרונם]. פי׳ שרי רינון מקרא דירננו על משכבותם והרי קילוס מקרא דיהללו אם כ׳ כנ׳ ועוד בה שליסיה שמרוממים אותו שנאמר רוממות וגו׳: [בכבלי ברזל]. פי׳ כמו שכתוב אח״כ שנדקיהו ויאסרהו בנחשתים: [י״ב חדשים]. פי׳ ע״ש ברש״י ישעיה י״ח: [ורוכביהם וגו׳]. פי׳ כדמסיים שם חגי ב׳ וירדו סוסים ורוכביהם וגו׳: [יורדת עליהם]. פי׳ שמתחילה משביע ומרוה חרבו בשר של מלכות אדום למעלה ומפילו לארץ ואח״כ יורדת ההרג גם על האומות עצמם: [מלאה דם]. פי׳ כי זה סוף שביעה שלה שזהו מה שמפרשו שם הכתוב עצמו מן כוה לפני פסוק פי רוסה (ישעיה ל״ד):

מדרש שוחר טוב

על

שמואל. משלי.

נדפס כעת בתכלית השלימות מוגה בעיון רב. כיד
ה׳ הטובה עלינו מפי ספרים וסופרים

עם פירוש

מהר״י כהן

ווארשא

שנת תרל״ג לפ״ק

מדרש שוחר טוב

על

שמואל

נדפס כעת בתכלית השלימות מוגה בעיון רב כיד ה׳ הטובה עלינו
מפי ספרים וסופרים

ועוד זאת הוספנו

פירוש יקר מלא כל טוב

מדברים מחודשים להבין אמרי בינה משל ומליצת דברי רבותינו בעלי המדרש ז״ל, מאת הגאון הגדול רב רבנן מופלא בדורו הנודע בכל קצוי ארץ. כמוהר״ר יצחק ב״ר שמשון ז״ל כ״ץ. חתן רבינו מהר״ל מפראג ז״ל. וחותנו של רבינו מהר״ם לובלין ז״ל. אשר שימש בכתר הרבנות בק״ק ניקלשבורג במדינת מעהרין ובק״ק ווינא במדינת אייסטרייך. ובסוף ימיו שמש בכתר הרבנות בק״ק פראג מקום חותנו ז״ל. הוא הגבר אשר חתום בסוף הקדמת תשובות מהר״ם ראטינבערג בראשי חרוזות „אנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם״ יצחק ב״ר שמשון כהן ז״ל חתן הגאון הגדול מוה׳ ליב נר״י חזק ואמץ אמן:

הובא לביה״ד ע״י המותפיס ה״ה הרבני מהור״ר אהרן מרדכי במהור״ר נתנאל דוד זיסבערג. וגיסו מהור״ר מאיר יחיאל במהור״ר שלמה לוי האלמער.

ווארשא

בדפוס הרבני מהו׳ נתנאל דוד בן הרב המנוח מהור״ר משה צבי זיסבערג נ״י.

שנת תרל״ד לפ״ק

МИДРАШЪ ШОХАРЪ ТОВЪ

съ комментаріи

ВАРШАВА 1874.

въ Типографіи Н. Д. Зысберга
улица Францишканская Nr (9)

Дозволено Цензурою
Варшава 18 Февраля (2 Марта) 1874.

(א) עת לעשות ליי הפרו תורתך (תהלים קי"ט)

תני בשם רבי נתן (ב) הרס את המקרא הפרו תורתך עת לעשות ליי'. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי סימון העושה תורתו עתים מפר ברית. ומה טעמיה הפרו תורתך אמר רבי אלעזר מה התינוק הזה מבקש לאכול בכל שעות היום כך אדם צריך להיות יגע בתורה בכל שעות היום. ר' יונה בשם רבי יהושע בר גזירה* כל כרביא בישין וכרביא דאורייתא טבין. כל פטטיא בישין ופטטיא דאורייתא טבין. אמר רבי שמואל בר רב יצחק במגילת חסידים מצאו כתוב אם יום תעזבה יומים תעזבך לשנים שיצאו אחד מטבריא ואחר מצפורי ופגעו זה בזה (ג) בחדא משכנא והסיחו זה עם זה ופרשו זה הלך מיל וזה הלך מיל נמצא זה רחוק מחבירו שנים מיל וזה רחוק מחבירו שנים מיל כך כו'. לאחר שהיה יושב ומצפה לאשה כל ימים שהוא תובע בה היא מסתנת לו הפליג דעתו ממנה היא הולכת (ד) ונשאת לאחר. אל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג) הלל הזקן אמר בשעתא דמבדרין כניש ובשעתא דמכנשין בדר. הוא היה אומר ראית תורה חביבה בישראל והכל שמחין בה פזר דכתיב (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד. תני רבי שמעון בן יוחאי אם ראית ישראל שפשטו ידיהם מן התורה עמוד והתחזק בה ואחר כך טול שכר כולם א"ר יוסי בר רבי אם נתיישבה תורתך בפיך אל תבוז עליה כשם שהיה עושה אלקנה שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה. לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה האחרת. אלא כל שנה ושנה היה הולך (ה) בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל להעלותן לשילה. לפיכך הכתוב מיחסו ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תחו בן צוף אפרתי. זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב א"ר יצחק כל מי שהוא מזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה דכתיב זכר צדיק לברכה וכל מי שהוא מזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה דכתיב ושם רשעים ירקב. א"ר יצחק הרשעים דומים (ו) לכלי קורים אם אין אדם משתמש בהן מרקיבין הן. כך ראית מימיך אדם קורא לבנו פרעה סיסרא סנחרב מהו קורא אותו (ז) אברהם יצחק יעקב. רבי ירמיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן רבי יונתן כשהיה מגיע לפסוק הזה (אסתר ב) אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל. הוה אמר נבוכדנצר מלך בבל שחיק עצמות. ולמה לא הוה אמר (ח) כן בירמיהו. אלא כל נבוכדנצר שבירמיהו חי הוה. ברם הכא מת היה. רב אמר ארור המן ארורים בניו. רבי פנחס אמר חרבונה זכור לטוב. רבי ברכיה בשם לוי אמר מצינו כשהקב"ה מזכיר את ישראל מברכן ומה טעמיה (תהלים קטו) יי' זכרנו יברך וגו'. אין לי אלא כל ישראל. כל אחד ואחד מנין. אמר רבי הונא בשם רבי אבין (בראשית יח) ויי' אמר המכסה אני מאברהם וגו' ולא היה צריך קרייא למימר אלא (שם) ויאמר יי' זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו'. אלא אמר הקב"ה מה אני מזכיר את הצדיק ואיני מברכו אלא אברכנו ואחר כך אודיעו. הה"ד (שם) ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל משפחות האדמה מה כתיב (שם) ויאמר יי' זעקת סדום ועמורה וגו'. רבי פנחס ורבי חלקיה בשם רבי

פירוש מהר"י כהן

(א) עת לעשות וגו'. לקח המדרש פסוק זה להקדמה בהיותו נדרש על תמידת הלימוד כדי להביא עליו פסוק אל תבוז וגו' אשר גם הוא כמוהו. כדי להתגלגל בו ולבא מתוכו על ענין אבי שמואל הנביא כדלקמן. וכן פסוק זכר צדיק לברכה אחרי כן: (ב) הרס את המקרא הפרו וכו'. פי' כדמבאר והולך במאמר רבי פנחס ורבי אליעזר שעושה תורתו עתים ולא יגע בה בתמידות וצריך לזה הירוס המקרא, דלפי סדרו כאשר הוא כתוב לפנינו לא משתמע מיניה הכי. רק משמע שיש עת וזמן מסוגל לעשות קידוש השם כשרואין שהפרו בני אדם את התורה כפשוטו. אבל כשהוא הפוך משמע שהיר לומר הלא הפרו תורתך וכמה עת לעשות וגו'. ואין להקשות הלא אמרו ז"ל פ' במה מדליקין דף ל"א ששואלין לאדם ביום הדין קבעת עתים לתורה וכו' וכן בכמה מקומות בתלמוד נמצא שצריך לקבוע עתים לכל זה ת"ל שאל ידחה בעסקיו ודרך ארץ את הלמוד כאשר עכ"פ צריך לעסוק בדרך ארץ רק יקבע לו עתים קבועים לתורה לפנות מכל עסקיו בעתים ההם כפירש"י שם בפ' במה מדליקין אבל מ"מ גם בלא עתים ההם כל אימת שהוא פנוי מחויב ללמוד שזה גם והגית בה יומם ולילה. וכאן מיירי שעושה כל תורתו עתים שלא ללמד אלא בהם אף אם יהיה פנוי הרבה. בזהו דקדוק לשון העושה תורתו וכו' כלומר כל למודו ותורתו רק לעתים מיוחדים וק"ל: * כל כרביא. פי' לשון כדמסיק תעלה מבי כרביא. כלומר כל חקיקה וחרישה בכל הדברים הם רעים. שהוא מקלקל החפץ בחקקו בו חריצין וחקיקות אבל בתורה טוב להעמיק ולחקוק בה תמיד בחורש ומהפך השדה על דרך הפוך בה וכו' אבל בהקדמת רבינו זרחיה הלוי איתא נוסחא כל חרביא טבין וחרביא דאורייתא ביש ופירושו הפך מכל פטטיא וכו' לומר שכל שתיקה טבא. אבל לחברים ולעסוק בתורה הוא רע: (ג) בחדא משכנא. פי' באיזה שכונה ומקום: (ד) ונשאת לאחר. בירושלמי איתא הכי לאשה שהיא יושבת וממתנת לאיש כל זמן שהיה בדעתו לישאנה היתה יושבת וממתנת לו כיון שהפליג וכו' ואין חילוק אלא בזה ממשיל הטובה וזה ממשיל בנעזב שהיא התורה שנמשלה לאשה כענין מורשה מאורסה: (ה) בדרך אחרת. פי' כדי לפרסם הדבר שבכל מקום ישמעו וידעו ויעלו גם הם וזהו בשביל וכו': (ו) לכלי קורים, פי' שאורגים אותם מן הסיב וגו' וכיוצא בזה ועיין בערוך ערך קרם הראשון: (ז) אברהם יצחק יעקב פירוש שאינו משתמש בשמות הרשעים לקרא הבן בשמם רק מניח אותם שירקבו: (ח) כן בירמיהו פי' כשהגיע בספר ירמיה לשמו של נבוכדנצר;

רבי סימון למלך שהיו לו שני אוצרות (ט) של אגדן וזרע את הראשונה ועלתה כולה אגדן וזרע את השניה ועלתה כולה גידי סיפי סופנים. כך הרשעים אין להם זריעה דכתיב (נחום א) וצוה עליו י"י ולא יזרע משמו עוד. אבל הצדיקים יש להם זריעה. דכתיב (הושע י) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. א"ר שמעון מדכרין ומשבחין. מדכרין ומשתקין. (י) מדכרין ומניחין. מדכרין ומשבחין (שמות לה) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה וגו'. מדכרין ומשתקין (יהושע ז) וילכד עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה. מדכרין ומשבחין (שמות לח) ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן וגו'. מדכרין ומשתקין (ויקרא כד) ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. מדכרין ומניחין (דברים כה) זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים. מדכרין ומשתקין (שם כו) זכור את אשר עשה לך עמלק. מדכרין ומשבחין (אסתר ב) איש יהודי היה בשושן הבירה וגו'. מדכרין ומשתקין (שם ז) איש צר ואויב המן הרע הזה. מדכרין ומשבחין (שם י) כי מרדכי היהודי וגו'. מדכרין ומשתקין (מלכים א' יא) וירבעם בן נבט אפרתי וגו'. מדכרין ומשתקין (שופטים יז) ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. מדכרין ומשבחין (שמואל א א) ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וגו'. כתיב (קהלת ו) (יא) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד. (קהלת ה') גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו ולשאת את חלקו ולשמוח בעמלו זה מתת אלהים היא. אמר רבי פנחס המדה הזו אינה נוהגת בכל בני אדם אלא במאן דרחמנא (יב) רעי ביה. כי לא הרבה יזכור את ימי חייו (שם). זה עלי. כי האלהים מענה בשמחת לבו (שם) (יג) זה אלקנה שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה. לא בדרך שהיה עולה בשנה הזאת היה עולה בשנה האחרת אלא בכל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת. בשביל לשמע את ישראל להעלותן לשילה. לפיכך הכתוב מיחסו ויהי איש אחד מן הרמתים. ויהי איש כל מקום שנאמר בלשון הזה שקול כשלשים ואחד (יד) צדיקים. מן הרמתים. ר' אלעזר אמר תרתין רמון הינון (טו) חדא דדוד וחדא דשמואל. צופים א"ר יוחנן חד שהעמיד לו (טז) מאתים צופים. ושמו אלקנה. הרשעים קודמין לשמם (שמואל א כה) נבל שמו. (שם יז) גלית שמו. (שם כ) שבע בן בכרי שמו. אבל הצדיקים שמן קודמין. ושמו אלקנה. (שם יז) ושמו ישי. (רות ב) ושמו בועז. (אסתר ב) ושמו מרדכי. דומין לבוראן (שמות ו) ושמי י"י לא נודעתי להם. מתיבין ליה והכתיב (בראשית כד) ולרבקה אח ושמו לבן. ר' יצחק אמר (יז) פארדוכסום ורבי ברכיה אמר מלובן ברשע. התיבון ליה בבני שמואל כתיב (שמואל א ח) ויהי שם בנו הבכור יואל (יח) ושם משנהו אביה וגו'. רבנין ורבי יהודה בר סימון. רבנן אמרי מה זה רשע אף זה רשע ורבי יהודה ברבי סימון אמר

פירוש מהר"י כהן

(ט) של אגדן. פי' מין זרע חשוב והוא כשברתא הנזכר בגמרא בלע"ז קאליאנדר"י כן יש בערוך ערך גד השמיני. ואמר שהראשונה שזרע הצליחה וגם עשה פרי טוב כזה. וזהו כדמיון הצדיקים. והשניה עשתה פסולת וזהו ועלתה כל גידי. שהוא עשב מר הוא לענה שמתורגם גידי ועל שם זה נקרא גם היא לפעמים אגדן במסכת ע"ז דף כ"ט אגדן אחרי וכו' ופירש"י שם כך. וכן בערוך ערך סף סתמיסי על סיפי. וענין סיפנים מלשון ספנא מארעא, שנכמרו ונתחממו ונתקלקלו והוא דמיון זריעת הרשעים: (י) מדכרין ומניחין. פי' שמצינו ג' חלוקות בהזכרות שמות בריות. פעמים מזכירין איזה שם ומספרין בו שבחו וגנות. ולפעמים מזכירין לבד ולא מספרין בהזכרה לא שבח ולא גנות. זהו מניחין. שמניחין מלספר בו כלום רק שמזכירין שמו כמו שמביא כמה ראיות בשלשתן וכוונתו על הרוב על גמר הפסוק בדרך וגו'. ומייתי (ראיה) בבצלאל פסוק של תחלת פקודי. ולא כל הקודמים בכי תשא ובויקהל מפני שבח היותר גדול אחריו דהיינו עשה את כל אשר צוה ה' את משה אפילו מה אשר לא צוה לו רבו כפירש"י שמה בצל אל היית. ובעכן כתוב אחריו אנכי חטאתי וגו' וכל הענין. הרי שני השבטים ממטה יהודה. ואחר כך שניהם ממטה דן. ואחר כך מניחין ומשתקין. שניהם בזכור אשר עשה. ואח"כ השבטים בלשון פקידה ואח"כ בענין איש וגו'. ובענין כי אפרתי. ואח"כ בענין מהר אפרים עד שנתגלגלו על אלקנה. ובשלומית בת דברי כתיב אחריו וירגמו אותו ובעמלק ויזנב בך וגו' תמחה את זכר עמלק. ובמרים היתקה בנים וגו'. שבח הנם כפי המדרש שהביא רש"י על יצחק לי. ומה שפירש על מי מלל. וכן מעלם הסריון ולידה. ובפקדי דעמלק כתיב אחריו והכיתה את עמלק והחרמתם וגו'. ובאיש יהודי כתיב ושמו מרדכי כדעת התרגום בו. גם איש ימיני כדדרש רז"ל הכל שבח גדול. ובדוד בן איש אפרתי כתוב אחריו כל שבחו בענין גלית הפלשתי. וירבעם בן נבט אפרתי נמשך אחריו ויעש שני עגלי זהב. וכל האחרים ענינם פשוט לכל קורא: (יא) איש אשר וכו'. נראה לי טעות גמור דמייתי פסוק זה דקהלת סי' ו' לענין דברי ר' פנחס דנקט עליה הכא וצריך להיות פסוק שלפני זה שם סוף סי' ה' גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים. שענינו לטובה ושייך עליו מאמר רבי פנחס המדה זו וכו' וקל להבין. גם על נכון ידרוש אח"כ כי לא הרבה וגו'. כי האלהים וגו'. הכתובים אחריו אשר למכוון הדרוש ההוא הביא לכאן פסוק זה עם מאמר רבי פנחס. והתחיל בו ועיין ברש"י בקהלת: (יב) רעי בי'. פי' שהש"י חפץ בו: (יג) זה אלקנה. עיין ברש"י בקהלת: (יד) צדיקים. פי' כמנין ויהי: (טו) חדא דוד וכו'. פי' שהי' שם שני מגדלים גבוהים אחד של דוד וכו' כי בשניהם מצינו כתוב שהיה ברמה. והוא עצמו ענין גמרא דמגילה דף י"ד שאמרו שם אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו: (טז) מאתים צופים. פי' מן הרמתים צופים ר"ל הוא אחד ממאתים נביאים שעמדו לישראל במסכת מגילה שם: (יז) פארדוכסום. פי' שהוא מאד לבן בלבנינות ולא שם הוא זה לו וכן לרבי ברכיה: (יח) ושם משנהו אבי'. פי' פסוק הוא בשמואל א' ח שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אבי'. הרי שמן קודם להם כבניהם והם היו רשעים כדכתיב לא הלכו בדרכיו. ואמרו רבנין דמשנהו כתיב להורות כי שניהם שוין לרעה. אם כן אין קפידא כמה בשביל שמם קודם להם דמדכתיב ואדנהו ליכא למטעי. ור"י ב"ר סימון מתרץ דאין הכי נמי שנשתנו למעשי' טובים ונעש[ו] צדיקים

אמר כשנשתנו למעשים טובים זכו לרוח הקודש. שנאמר (יואל א) דבר יי' אשר היה אל יואל וגו'. אפרתי רבי יהושע בן לוי אמר (יט) פלאטוני רבי יהושע ברבי נחמיה אמר איוגיניסטאטי. ר"א אפרתי א"ר פנחס עטרה נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם. אמר לו אפרים בני ראש שבט ראש ישיבה מעולה ומשובח שבבנים יהיו נקראים (כ) על שמך. בן תחו בן צוף אפרתי. וירבעם בן נבט אפרתי. ודוד בן איש אפרתי. ולו שתי נשים שם האחת חנה רבי אמי בשם רבי יצחק אמר הכתוב פותח בשבחו. ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר הכתוב פותח בשבחו ומזכיר גנאו. ורבנין אמרין הכתוב (כא) פותח בשבחו (כב) ומזכיר גנאו וחוזר (כג) ופותח בשבחו. ועלה האיש ההוא מעירו. נתעלה האיש בביתו. נתעלה האיש בחצרו. נתעלה בעירו. נתעלה בכל ישראל וכל עלויו לא היה (כד) אלא מעצמו. סימים ימימה זה אלקנה שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה ולא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא כל שנה' ושנה היה הולך בדרך אחרת בשביל לשמע את ישראל להעלותן לשילה. להשתחות ולזבות ליי' רבי אבא בר מדיא בשם ר' יצחק אמר התפלה גדולה מן הקרבנות. דכתיב להשתחות ואח"כ לזבוח. ויהי היום. ריב"ל אמר זה יומו (כה) של עצרת. ויזבח אלקנה ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות. מהו (כו) מנות חולקין. (כז) ולחנה יתן מנה אחת אפים. בכפלים. בסבר פנים יפות. אפים כנגד פנינה וילדיה. דבר אחר אפים למה כי את חנה אהב (כח) ויי סגר רחמה. (כט) וכעסתה צרתה גם כעס. מכעסת וחזרה ומכעסת. מה הות אמרה לה. זבנת לברך רבה סודר. ולתנינא חלוק. בעבור הרעימה על האלהים. א"ר שמעון בן לקיש אמר לה הקב"ה מה את מרעמת אותה עלי. וכי יש רעמים בלא מטר. עלי לפקדה. (שנאמר סי' ב') כי פקד יי' את חנה וגו'. וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בבית יי' וגו'. רבנין אמרין מי שהוא בוכה אינו אוכל. (ל) דכתיב ותבכה ולא תאכל. ויאמר לה אלקנה אישה חנה למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים. הלא אני אין כתיב כאן. אלא הלא אנכי. אמר לה ברייך יהי בחלקך כטא דאת אמר (שמות כ) אנכי יי אלהיך. ותקם חנה אחר אכלה בשילה ואחר שתה ועלי הכהן יושב על הכסא. מלמד שבאותו היום מנו אותו כהן גדול. והיא מרת נפש ותתפלל על יי' ובכה תבכה כל מעשה חנה בכפלים. כעסה בכפלים וכעסתה צרתה גם כעס. מנתה בכפלים. ולחנה יתן מנה אחת אפים. בכייתה בכפלים ובכה תבכה. ראייתה בכפלים אם ראה תראה. נדרה בכפלים ותדר נדר:

פרשה ב (א) **אנכי** יי אלהיך המעלך מארץ מצרים (תהלים פא) וגו' רבי חגי בשם ר' יצחק אמר אין שואלין עניות במקום עשירות. שמתוך כן קפצה חנה לנדרים ותדר נדר ותאמר וגו'. (ב) כתיב (חבקוק ג') יי שמעתי שמעך יראתי וגו' אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים אברהם עשה רצונך ונתת לו בן למאה שנה. אחאב

עבד

פירוש מהר"י כהן

צדיקים שהרי זכו וכו' כי יואל היה נביא ה': (יט) פלאטוני. פי' הר כלומר שהי' מהר אפרים וכן יש בתרגום בטורא דבית אפרים ולרבי יהושע ב"ר נחמי' פירושו מן הרמתים וגו' אדם חשוב כמו בן פלטין ועיין ברש"י שם וברד"ק. ובערוך ערך פלטנים: (כ) על שמך. פי' אלקנה שנקרא אפרתי על שם אפרים הוא ראש ישיבה וירבעם הוא ראש שבט שהי' מלך ודוד הוא הי' מעולה שבבני ישי כדכתיב אלו במלוכתו: (כא) פותח בשבחו. פי' כדלעיל: (כב) ומזכיר גנאו. פי' ולחנה אין ילדים: (כג) ופותח בשבחו. פי' כדמפרש והולך: (כד) אלא מעצמו. פי' מדכתיב ועלה ולא וילך דרש לו לשון עלוי תהלה וגדולה. ומדכתיב מעירו מיותר דרש שאף בכל ישראל חוץ לעירו גם בוודאי עירו דהיינו בביתו ובחצירו נתעלה דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וכי מנייהו מפקת. ובפרט מכח מ"ם של מעירו. שוב מדכתיב ההוא מיותר דריש שכל עילויו לא הי' אלא מעצמו שהוא מניה וביה מטוב מזגו ותכונתו ותום דרכו הי' באמת כל מיני עילוי ושם ומעלה: (כה) של עצרת. פי' מפני ה' היום ה' הידיעה שזה יום המיוחד וידוע מאז מתן תורה כדכתיב עליו ויהי ערב ויהי בקר יום הששי גם כן בה הידיעה כי דרשו בו ז"ל זה ששי בסיון: (כו) מנות חלקין. פי' ולא מנה שלמה לכל אחד: (כז) ולחנה יתן וכו'. פי' כפל על כפל דכתיב מנה אחת שלימה זהו ענין כפולת אחד ועוד ענין כפולת שיותר ממנה אחת נתן לה שזהו אפים. ושוב דרש אפים לבון פנים בסבר פנים יפות לדרש מיוחד לעצמו וכן נגד פנינה וכו' שזה אפים כנגד ב' פנים: (כח) וה' סגר את רחמה פי' כי אפים יורה שמפני ב' דברים נתן לה יתר כדי שיהי' לה לנחת ורצון על שאין לה ילדים: (ל) ומכעסת. פי' מרבוי גם כעס: (לא) דכתיב ותבכה ולא תאכל. פי' דאל"כ לא תאכל למה לי: (לב) ותדר נדר. פי' גם ואת זה לעומת זה כיון שכעסתה בכפלים לפי מנחה ובכייתה כנגד זה כפול והכעס עצמו כנזכר קנית לברך הגדול סודר וכו' ולכן התפלה ג"כ ראה תראה וגו' על הרבה בנים. ונדרה הרבה מפני זה ליותר הקיום:

(ב) (א) אנכי ה' אלהיך וגו'. פי' וסיפא דקרא הוא בתהלים פ"א הרחב פיך ואמלאהו שפי' רש"י בו הרחב פיך לשאול מאתי כל תאות לבך ואמלאהו בכל אשר תשאל אמלא. וזהו עצמו מאמר ר' חגי דמייתי עליה הכא שראוי לשאול מאתו ית' הרבה בהרחבת פה כי אין שואלין עניות וכו'. ולכן הוקדם ענין זה לכאן כי כן נהגה גם חנה בענין אם ראה וגו' וזכרתני. ולא תשכח וגו'. ונתת וגו' שזה הרבה ענינים וכאשר ידרוש לקמן גם על זרע אנשים וזהו שמתוך כן קפצה וכו': (ג) כתיב ה' שמעתי. פי' שנתרעש חבקוק על השמנות מדותו. וכפירש"י שם כן אמרה חנה:

לפיכך

עבר עבודה זרה והוליד שבעים בנים. יי שמעתי שמעך יראתי שרה עשתה רצונך ונתת לה בן לתשעים שנה. איזבל בת כומרין היא מולידה שבעים בנים דכתיב (מלכים ב' י) ולאחאב שבעים בנים בשמרון וגו'. וכשם שהיו לו שבעים בנים בשמרון כך היו לו שבעים בנים ביזרעאל וכל אחד ואחד מהם היה לו פלטין אחד של קיטא ופלטין אחד של חורף הה"ד (עמוס ג) והכיתי בית החורף על בית הקיץ. רבי יהודה בר רבי סימון אמר ארבע שנ' (שם) ואבדו בתי השן. ורבנן אמרין שש שנאמר (שם) וספו בתים רבים. שמתוך כך קפצה חנה לנדרים ותדר נדר ותאמר וגו'. כתיב (בראשית כח) וידר יעקב נדר לאמר א"ר יצחק הבבלי כל מאן דנדר עבד מצוה. מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרין בשעת צרתן. (ג) לפיכך כל מי שהוא נודר אינו תולה נדרו. (ד) אלא בו. א"ר אבהו כתיב (תהלים קל"ב) אשר נשבע לייי נדר לאביר יעקב לאביר אברהם ויצחק אינו אומר כאן אלא לאביר יעקב. ורבי הונא בשם רבי אידי אמר כתיב (ד"ה א' כט) וישמחו העם על התנדבם כי בלבב שלם התנדבו לייי' וגו' על ידי שהיו עסוקים במצות נדבה ועלתה בידם. שמחו. מה כתיב בתריה (שם) ויברך דוד את יי' לעיני כל הקהל ויאמר דוד ברוך אתה יי אלהי אברהם ויצחק אין כתיב כאן אלא אלהי ישראל אבינו. א"ר יודן אפילו מן אתרה (ה) לא חסירת כלום (במדבר כא) וידר ישראל נדר וידרו ישראל אינו אומר אלא וידר ישראל ישראל סבא. ארבעה נודרים נדרו. שנים נדרו והפסידו. שנים נדרו ונשכרו. (ו) יעקב ויפתח והפסידו. ישראל וחנה נדרו ונשתכרו. ותדר נדר ותאמר וגו' (ז) כתיב (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך. תמן תנינן נשים בבתולים כגפנים יש גפן שיינה שחור ויש גפן שיינה אדום יש גפן שיינה מרובה יש גפן שיינה מועט. א"ר יהודה כל גפן יש בה יין. ושאין בה יין זו (ח) טורקטי. מעשה באשה אחת שבאתה לפני רבי ישמעאל בר יוסי ולא נמצאו לה בתולים אלא כעין החרדל. אמר לה כמותך ירבו בישראל. ר' זבדיה חתניה דרבי לוי בשם ר' לוי כאיניש דצווח לסמיא דסגיא נהורא. (ט) וחבריה אמר לגנאי אמר לה. דכל אשה שדמיה מועטין ולדותיה מועטין. ר' יוסי אמר לשבת אמרו כל אשה שדמיה מועטין אינה מצויה לטמא את הטהרות. ותדר נדר רב אמר אמרה אם מהעליונים אני לא אמות ואם מן התחתונים אני אפרה (י) וארבה כתחתונים. רב אמר פעמי רגלים היה אמרה לפניו רבון כל העולמים מכל אוכלסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן. א"ר חגי בשם רבי יצחק אמרה כמה בתי שקצים ורמשים יש לפניך ואין את פוקדני באחד מהם. א"ר זכאי רבה (יא) ללוטום שעבר עני על פתחו לפני שלחנו אמר ליה זכה עמי אמר ליה איזיל ואת אתי. אמר ליה מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני כאחד מהם. יי צבאות רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר לה הקב"ה חנה מתחלת ברייתו של עולם לא קלסני אדם בפסוק זה אלא את. חייך שבנך עומד ופותח בו הה"ד (שמואל א טו) כה אמר יי צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. אריב"ל אמר לה הקב"ה חנה את רבית בחיילותי ואני ארבה בחיילותיך שנאמר כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן (ד"ה א כה) (יב) ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלש. אם ראה תראה. אם ראה בצערי תראה בעיבורי. ואם ראה בעיבורי תראה בלידתי. א"ר אחא אם ראה הרי יפה. (יג) ואם לאו תראה. אמרה חנה לפני הקב"ה כתיב בתורה (במדבר ה) ואם לא נטמאה האשה וגו' הרי אני הולכת ומקנאת לאלקנה וולדת בן. א"ר שמואל בר נחמן

פירוש מהר"י כהן

(ג) לפיכך. פי' כיון שיעקב הוא פתח בנדר תחלה : (ד) אלא בו. פי' ביעקב כדמבאר והולך : (ה) לא חסירת כלום פי' ממקום שנזכר נדר בבני ישראל עצמם בפירוש אינן חסר מלהביא ראיה משם שתולין הנדר ביעקב שפתח בנדר תחלה, שהרי בפרשת חקת. לא כתיב וידרו ישראל נדר וגו' אלא וידר בלשון יחיד כדי לתלותו בישראל סבא כלומר ביעקב אבינו הזקן: (ו) יעקב ויפתח וכו'. פי' יעקב הפסיד על שאיחר נדרו כנמצא בבראשית רבה פרשה פ"א ובילמדנו פ' מטות: (ז) כתיב אשתך וכו'. פי' הקדים פסוק זה עם הנמשך אחריו מפני שהוכר שאמרה ראה תראה וגו' וזכרתני יש בכלל דבר זה שמקודם לזה פי' לה דם נדות כמו שדורש על פסוק ותלך האשה לדרכה דלקמן שפרסה נדה כמו דרך נשים לי : (ח) זו טורקטי. פי' נוטריקון הוא דו"ר קטו"ע כלומר שיש אשה שאין לה דם בתולים ודם נדות. במסכת נדה : (ט) וחברי' אמר וכו'. פי' שרבי זבדי' אומר שרבי ישמעאל היה מקלל אותה קללה באמרו כמותה ירבו וכו' דעל דרך סגי נהור נקט לשון ברכה וכוונתו שלא ירבו כמותה לרוע. והברו של רבי זבדי' מפרש שהי' מזלזל ומגנה אותה בזה. כלומר וכי שכמותך יהרבו נשות ישראל בתמיה. שהרי אשה שדמי' מועטין וכו', ורבי יוסי מפרש דבאמת לשבח ותפארת אמרו לה במה שאינה מצוייה לטמא טהרות. ועיין בירושלמי פ"ק דכתובות סוף ד' כ"ח עמוד א' : (י) וארבה כתחתונים. פי' זהו שאמרה ס' לבאות ועיין בילקוט : (יא) ללוטום שעבר עני וכו'. פי' משל שלטון אחד שמבקש העני ממנו עבה כי מלוה להגן אותי בפרוטה והסיף לו אני מוכן לילך לדרכי ואתה בא אלי. כלומר אין לי פנאי ליתן לך. ואמר העני מכל שלפניך אין אתה חונן אותי בפרוטה אחת וכיה בספרים כתוב בפירושו מכל פרוטות שלפניך וכו' לכך אמרה הנה רבש"ע וכו' : (יב) ויגהוב ויתן וכו'. פי' שהנה ומתת אלהים הי' לו . כפרש"י שם דברי הימים א' כ"ה והימן בן בנו של שמואל הי'. כדכתיב ד"ה א' כ"ה והימן המשורר בן יואל בן שמואל בן אלקנה וגו' ומונה והולך שם יחוסו עד קרח ועד לוי ויעקב : (יג) ואם לאו תראה פי' על כרחך כביכול

נחמן על שלש מצות הנשים מצוות על הנדה ועל החלה ועל הדלקת הנר. אין אני אמתך (יד) בכולם. וזכרתני בזכרים. ואל תשכח את אמתך בנקבות. ונתת לאמתך זרע אנשים רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר זרע אנשים שלא יהיו פניהם דומין לא לקוף ולא לסרים. דבר אחר ונתת לאמתך זרע אנשים. אנשים חכמים אנשים נבונים. היך מה דאת אומר (דברים א) הבו לכם אנשים חכמים ונבונים. אנשים נביאים המד"א (במדבר יא) וישארו שני אנשים במחנה. אנשים גדולים המד"א (שמואל א יז) והאיש בימי שאול (טו) זקן בא באנשים. אנשים צדיקים המד"א (ישעיה ס) (טז) ועמך כלם צדיקים. אמרו לחנה למה את שואלת אנשים חכמים ונבונים ונביאים וגדולים וצדיקים אמרה להן שהן לשמו (יז) של הקב"ה. א"ר לוי לאחר שהיה יושב ועושה עטרה למלך עבר חד וחמתיה אמר לו מה אתה עושה א"ל עטרה למלך אני עושה א"ל כל מה שאתה יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע בה למה שהיא עתידה להנתן בראשה של מלך. כך אמרו לחנה למה את שואלת אנשים חכמים ונביאים וגדולים וצדיקים אמרה להן שהן לשמו של הקב"ה. ונתתיו ליי כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו. (יח) תמן תנינן נזיר היה שמואל כדברי ר' נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו. נאמר בשמשון מורה ונאמר בשמואל מורה. מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר. א"ר יוסי והלא אין מורה אלא (יט) של בשר ודם. א"ל רבי נהוראי והלא כבר נאמר (שמואל א יו) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורא של בשר ודם. (כ) א"ר אמי כתיב (ישעיה ז) לא תבא שמה יראת שמיר ושית. מה הדין סירא לא מדחל אלא מן פרזלא. אף הדין שערא לא מדחל אלא מן פרזלא. והיה כי הרבתה להתפלל אל יי וגו'. רבי חייא בשם רבי יוחנן ורבי שמעון בן חלפתא בשם רבי מאיר והיה כי הרבתה להתפלל מכאן שכל המרבה בתפלתו נענה. (כא) מחלפה שיטתיה דר' לוי תמן אמר רבי אבא ברי' דרב פפי ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור. חנה ע"י שרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שאמרה וישב שם עד עולם אין עולמו של לוים אלא חמשים שנה הה"ד (במדבר ח) ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה וגו'. והא אינון המשין ותרתין. א"ר ב"ר אבין שתים שגמלתו. וחנה היא מדברת על לבה כתיב (דברים יא) לאהבה את יי אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב. אלא אי זו זו תפלה. ודכוותה (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא איזו זו תפלה. יכול יהא אדם מתפלל לכל רוח שירצה כבר פירש בדניאל (שם) וכוין פתיחין ליה בעיליתיה נגד ירושלם. יכול יהא אדם מתפלל בכל שעה שירצה כבר פירש בדניאל (שם) וזמנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי. יכול מכיון שבא לבבל הוחלה ת"ל (שם) כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנא. יכול יהא אדם מתפלל שלשתן באחת כבר פירש בדוד (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וגו'. יכול יהא אדם מגביה קולו בתפלתו כבר פירש בחנה וחנה היא מדברת על לבה. יכול יהא מהרהר בלב ת"ל רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. הא כיצד מרחיש בשפתותיו. ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל. ומה טעמיה שנאמר (ישעיה נא) לכן שמעי נא (כב) זאת עניה ושכרת ולא מיין

פירוש מהר"י כהן

כביכול כדמפרש והולך אמרה וכו': (יד) בכולם. פי' על מה שכתוב ג' פעמים אמתך בפסוק אם ראה תראה וגו' דריש ליה שאמרה וכי אין אני אמתך זהירה וזריזה בשלשת המצות שנצטוו נשים בתמי'. ועיין בילקוט גם כן א"ע את כל זה: (טו) לא באנשים פי' בישי אבי דוד כתיב כן, שמואל א' י"ז וכתיב שם בענין וילכו שלשת בני ישי הגדולים וגו': (טז) ועמך כולם צדיקים. פי' שהרי אומר צדיקים על כל העם בכללם. ובכללם קראן ג"כ אנשים כהכתוב בזאת יאותו לנו האנשים וכתיב כי אתי יאכלו האנשים, והאלה הרבה. הרי שצדיקים נקראו אנשים: (יז) של הקב"ה. פי' והיא הרי כוונה גם הוא ליתן זרע זה לשמו יתברך וזה מבאר הכתוב עצמו באמרו זרע אנשים ונתתיו לה' וכו' וכן עשתה כדכתיב וגם אנכי השאלתיהו לה': (יח) תמן תנינן. פי' משנה אחרונה דמסכת נזיר: (יט) של בו"ד. כתרגומו ומרת אנש לא תהי עלוהי: (כ) אמר רבי אמי כתיב וכו'. פי' ר"א הוזר ומוכיח שזה ומורה לא יעלה על ראשו אינו אלא נזירות לא מורא מיראת בשר ודם. דמורא בשר ודם כדעת התרגום אי אפשר לפרשו מפני סתירת ר' נהוראי שהרי נתיירא שמואל למשוח את דוד למלוכה כאמור ושמע שאול והרגני בשמואל א' י"ו. אלא האי ומורא לא יעלה וגו' אף אם נפרשנו לשון יראה אינו אלא נזירות. כמו לשון יראה שכתוב אצל שמיר ובית ישעיה ז' אשר פי' שמיר ושית הוא קוצים לדעת מדרש זה וכן העלה בו בעל סקונקורדנציא. והרי סיר הזה פי' הקוץ אין נופל בו מורא אלא מברזל וכלי מתכות שקוצצין וכורתין אותו בו ממחכרתו. כך שער הראש אין לו מורא אלא מברזל התער ומספריים שמגלחין אותו בו מהראש. הרי לך כי מורא הנזכר על שער ראש שמואל הוא שינהג בנזירות ולא יירא מגילוח: (כא) מחלפה שיטתי' דר' לוי. פי' זה באמרו שיפה עשתה שהרבתה בתפלה שמפני כך נענתה זה הפך משיטת ר"ל דאיהו אמר שקיצרה ימיו בזה. שלא האריך ימים רק חמשים שנה מכח מוהר דבר שפתים שאמרה וישב שם עד עולם. שנגזר עליו רק חיי עולם של לוים בזירותו. כי הוא בי' לוי כאשר מבאר והולך ופריך הרי מצינו שחי נ"ב שנים הרי שתי שנים יותר ומשני שהם שתי שנים שהניקתו עד גמלה אותו שקבל עד עולם שהדברים הוא לענין וישב שם כלומר משעת נתינתה אותו לה' לעמוד ולשרת שם לא חי' כי אם עולמן של לוים ועיין גמר זה המאמר בירושלמי דפרק תפלת השחר בברכות וירושלמי פ' ד' דתענים: (כב) זאת עניה וגו'. פי' מדכתיב בהרי' ושכורת ולא

מיין. ר' זריקא ורבי יוחנן ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרין כל המיצר אסור להתפלל ולא מסתברא אלא מן הדא לכן שמעי נא זאת וגו'. אבא בר רב הונא אמר שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו (כג) תחנונים שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו גידופים. איזהו שתוי ואיזהו שכור שתוי פחות מרביעית שכור רביעית (כד) תמן אמרין כל שאינו יכול לדבר לפני המלך. ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי וגו' (כה) רוחי מתקשה כנגד צרתי הקשה ר' חגי בשם רבי יצחק מאותן שהן קשות לקבל את מתנותיהן אני כגון שרה וחברותיה. ויין ושכר לא שתיתי. יין זה חדש. ושכר זה ישן. מזה ומזה לא שתיתי. ואשפוך את נפשי לפני י"י אל תתן את אמתך לפני בת בליעל. אל (כו) הרפיסני קמה. כי מרוב שיחי וכעסי (כז) דברתי עד הנה אמר רבי חנינא בריה דרב אחא מן סוגי מיליי וזבריי דברתי עד הנה. ויען עלי ויאמר לכי לשלום. אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמך מן ברייך. ואלהי ישראל יתן את שאלתך שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאת עתידה להעמיד הרבה שלל הוא עתיד לשלול בתורה. ותאמר תמצא שפחתך חן בעיניך ותלך האשה לדרכה מהו לדרכה שפרסה נדה. ותאכל ופניה לא היו לה עוד. מלמד שהיו פניה דומין לקוף ולסרים (כט) ונתרפא:

פרשה ג כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהלים ל') כמה הוא רגע רבי ברכי' בשם רבי חלבו אמר (א) כדי לאומרו ורבנין אמרין כהרף עין. ושמואל אמר רגע אחד מחמשת אלפים וששת רבוא ושמנה מאות וארבעים ושמונה לשעה. אתמול והנה אין ילדים והכא את אמר כי פקד י"י את חנה וגו' הוי כי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה. רבי יצחק פתח (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי וגו'. והרי הדברים ק"ו ומה אם המקריב עולה ושלמים למקום המקום נגלה עליו ומברכו (ב) אלקנה שכנס לי וכו'. ויהי לתקופת הימים. לאחר שתי תקופות ותהר חנה. ויעל האיש אלקנה וגו' וחנה לא עלתה וגו'. מחלפה שיטתי' דרבי לוי תמן א"ר אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר וגו'. חנה על ידי שרבתה בתפלה קיצרה ימיו של שמואל שאמרה וישב שם עד עולם אין עולמן של לוים אלא חמשים שנה הה"ד (במדבר ח) ומבן חמשים שנה ישוב וגו'. והא אינון (ג) חמשין ותרתין א"ר יוסי ב"ר אבין שתים שגמלתו אינן מן המנין. ויאמר לה אלקנה אישה עשי הטוב בעיניך שבי עד גמלך אותו אך יקם יי' את דברו. רבי ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק אמר. בכל יום ויום היתה בת קול יוצאה ומתפוצצת בכל העולם כולו ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל. וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל וכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים זה שמואל אין זה אותו שמואל. וכיון שנולד זה ראו את מעשיו אמרו דומה שזהו וזהו שאומר אך יקם יי את דברו. ותעלהו עמה כאשר גמלתו וגו' הכא את אומר ותביאהו בית יי' שילה ולהלן את אומר (תהלים עח) ויטש משכן שילו וגו' רבי אליעזר בשם ר' יוסי בר חנינא שילה בית אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן. וירושלים בית אבנים מלמטן והתקרה מלמעלן. רבי זעירא בעי יכול אף הקרשים א"ל*ר"ש בן לקיש לא כן כתיב קרסיו קרשיו. רבי חייא בר אידי בעי יכול בגבהו של בית. והנער נער בן שתי שנים כדכתיב (משלי כ) (ד) גם במעלליו יתנכר נער. בא שמואל ומצאן עומדין על

פירוש מהר"י כהן

ולא מיין. רמז לך שהשיכור ישמע ואל יפתח פיו להתפלל. וכן אמר בפרק סדר בעירובין מפסוק זה אמר רשב"ע יכולני לפטור כל העולם מדין תפלה מיום שחרב ב"ה כלומר מפני שכרות הצרות. כדכתיב ולא מיין. שהם שכורי הצרות. וזהו נ"כ ענין כל המיצר וכו' שהומר שאין סברא ללמוד אלא מזה הפסוק דכיון דכתיב ולא מיין מיירי בשכרות הצרות ואמר שמעי כלומר ולא תתפלל: (כג) תחנונים. ועיין פרק הדר שם אמרו תפלתו תפלה: (כד) תמן אמרין וכו'. פי' זהו שכור: רוחי מתקשה וגו'. פי' שסובר קשת הוא לשון ריבוי קושי מדלא כתיב אשה קשה רוח אנכי. אלא אחד קושי של רוחה ואי' קושי של צרתה וכן סובר נמי ר' חגי רק שמפרשו על הרבה נשים שהן קשות לקבל מתנותיהן. פי' נתינת בנים כמה שהיו עקרות כגון שרה וכו': (כו) אל תרפיסני קמה. פי' אל תעשני דפיסת רגלים מקמי צרתי. פי' קמה פירושו לפניה וקאי אצרתה ואיתה קראה חנה בת בליעל לומר אל תהגני לפניה ירדה ונכנעה כאלו רופסת אותי ברגליה. כי כמה שלא הניחני להתפלל על זרע שלא יהי' לי בנים הריני נתונה רפיסה תחת רגלי אותה בת בליעל כבראשונה: (כז) דברתי עד הנה. פי' הרבה מיני דברים ושבחים: (כח) לשלול בתורה. פי' דכיון דאלף לא כתובה דלהוי שורש המלה שאל. וע"כ ת"ך אינן אלא אותיות כנוי לנקבה הרי אין כאן אלא ב' אותיות שרשיות דהיינו ש' ל' ואם כן הוי מגזירת שלל כדעת המדקדקים שאין שורש פחות מג' אותיות: (כט) ונתרפא. בילקוט יש לקוף לבד:

(א) כדי לאומרו. זהו לשון הירושלמי דפ"ק דברכות ד' ראבי' ע"ד ועניינו כמו המימרי' בתלמוד שלנו. שפרשו שהשיעור רגע הוא כזמן אמירת מלת רגע. וק"ל: (ב) אלקנה שכנס לי וכו'. פי' כנס העם לעלות לרגל כדלעיל במדרש הזה ב' פעמים: (ג) חמשין ותרין. פירושו של כל זה כבר כתבתי לעיל. והתקרה מלמעלן עיין בילקוט פסוק זה ונגמרא דזבחים מקום כמאמר ההוא: *אמר לי' רש"ל וכו'. עיין כל זה בירושלמי פ"ק דמגילה ד' ע"ב ע"ג. וכאן נוסחא משובש קצת: (ד) כדכתיב גם במעלליו גו'. פי' דמכתמא על בן שנה אחת יאמר החדוש ממעשיו דביותר אין הידוש וכאן כתיב ב' פעמים

על קרבנותיהן אמר להן מפני מה אין אתם שוחטין. אמרו לו הרי אנו ממתינין לכהן עד שיבא שנאמר (ויקרא א) ושחט את בן הבקר לפני יי'. אמר להן עמדו ושחטו לא כן תנינן שהשחיטה כשירה בזרים ובנשים ובעבדים אפילו בקדשי קדשי'. כיון שבא עלי ומצאו ששחטו אמר להם מי התיר לכם את השחיטה אמרו לו נער אחד אמר להן הביאוהו הה"ד וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי בקש לענשו באתה אמו ונשתטחה על רגליו הה"ד ותאמר בי אדוני חי נפשך אדוני וגו'. אמרה ליה לא אנא צליתי ואת קאים (ה) אמר לה ימות ואנא מצלי וייתי חורן. אמרה אל הנער הזה התפללתי מן דא ומן דא לא דידי ולא דידך הוא וגם אנכי השאלתיהו ליי' וגו' באותה שעה נצנצה בה רוח הקודש (ו) כל ימים ששמואל קיים שאול קיים. וישתחו שם לה' א"ר יצחק הכל (ז) בזכות השתחויה. אברהם לא חזר מהר המוריה בשלום אלא בזכות השתחויה שנאמר (בראשית כב) ונשתחוה ונשובה אליכם. ישראל לא נגאלו ממצרים אלא בזכות השתחויה דכתיב (שמות ד) ויקד העם וישתחוו. התור' לא ניתנה אלא בזכות השתחויה דכתיב (שם כד) והשתחויתם מרחוק. בית המקדש לא נבנה אלא בזכות השתחויה דכתיב (תהלים צט) רוממו יי אלהינו והשתחוו להדם רגליו. ואף המתים אינם חיים אלא בזכות השתחויה (ח) דכתיב באו נשתחוה ונכרעה וגו'. ואף הגליות אינן מתכנשות אלא בזכות השתחויה דכתיב (ישעיה כז) (ט) ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' והשתחוו ליי וגו':

פרשה ד מצרף לכסף וכור לזהב ובחן לבות יי' (משלי יז) אמר רב לא נתנו מצות אלא לצרף בהן (א) את ישראל. מה הצורף הזה מכנים את הזהב לכור ומסננו פעם ראשונה שניה ושלישית עד שהוא מעמידו על בריו. כך הקב"ה מייסר את הצדיקים כל אחד ואחד לפי כחו. יש תפלה שהיא נענית למאה שנה. מאברהם שנאמר (בראשית כא) ואברהם בן מאת שנה וגו'. יש תפלה שהיא נענית לתשעים שנה משרה שנאמר (שם יז) ואם שרה הבת תשעים שנה תלד. יש תפלה שהיא נענית לשמנים שנה ממשה שנאמר (שמות ז) ומשה בן שמנים שנה וגו'. יש תפלה שהיא נענית לששים שנה מיצחק שנאמר (בראשית כה) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. יש תפלה שהיא נענית לחמשים שנה משמואל שאמרה וישב שם עד עולם אין עולמן של לוים אלא חמשים שנה דכתיב ומבן חמשים שנה וגו'. יהא אינון חמשין והרתין א"ר יוסי בר אבין שתי שנים שגמלתו אינן מן המנין. ר' עקיבא פתח (תהלים קג) אנוש כחציר ימיו מעשה בר' ישמעאל ור"ע שהיו מהלכין בחוצות ירושלים והיה עמהן אדם אחר פגע בהן אדם חולה אמר להן רבותי אמרו לי במה אתרפא. אמרו לו קח לך כך וכך עד שתתרפא. אמר להן אותו האיש שהיה עמהן מי הכה אותו בחולי. אמרו לו הקב"ה. אמר להן ואתם חכמים הכנסתם עצמיכם בדבר שאינו שלכם הוא הכה ואתם מרפאין. אמרו לו במה מלאכתך אמר להן עובד אדמה אני והרי המגל בידי. אמרו לו מי ברא את האדמה מי ברא את הכרם אמר להם הקב"ה. אמרו לו ואתה מכנים עצמך בדבר שאינו שלך הוא ברא אותו ואת אוכל פריין שלו. אמר להן אין אתם רואין המגל בידי אלולי שאני יוצא וחורשו ומכסחו ומזבלהו ומנכשו לא העלה מאומה. אמרו לו שוטה שבעולם ממלאכתך לא שמעת מה שכתוב אנוש כחציר ימיו. כשם שהעץ אם אינו נזבל ונתנכש ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים אינו חי והוא מת כך הגוף הוא העץ. הזבל הוא הסם. איש האדמה הוא הרופא. אמר להם בבקשה אל תענישוני. הגוף הזה תולדות זה בזה. ואם אין זה אין זה. וכיון שהן מתפרקות אחד

פירוש מהר"י כהן

פעמים ע"כ הא בן כ' שנים: (ה) אמר לה ימותו וכו'. עיין כל זה כאן בילקוט ובפרק אין עומדין: (ו) כל ימים ששמואל וכו'. פי' כי ידרש המדרש את הפסוק מה שאמרו כל הימים אשר הי' שאול לה' כזאת לפרש שאול כמשמעו על שאול המלך ולומר כל הימים אשר היה הוא רוצה לומר שמואל אשר עליו קאי קרא כל הימים שהיה הוא בהוייתו כלומר קיים. כל אותן הימים היה גם שאול לה'. ונראה לפרש כן ממה שכתוב אשר היה אשר לפי פשוטו אשר יהיה מיבעי לי': (ז) בזכות השתחויה פי' קיצור דברים הוא לכאן הוא כי גם וישתחוו שם לה' שבכאן ענינו כך שיקשה לפי' הדרך דקאי אאלקנה כפרש"י בענין למה לו למכתביה הלא כבר כתיב למעלה כי זה דרכו כל הימים שנא' ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבוח לה' צבאות בשילה. ועוד למה לא כתב גם כאן וזביחתו לה' כהשתחוואתו כמו שנזכרו שניהם לעיל אלא שזה לבדו מיותר כאן להורות שבזכות השתחוואתו שם שנה שנה נפקדה היא וילדה את שמואל להשאילו לה'. וכן לפי הדרך דקאי וישתחוו אשמואל כנזכר גם כאן ברש"י יקשה מה ענינו לכאן דלקמן אגב והנער היה משרת את ה' וגו' היה מקומו הראוי אלא שנכתב כאן דליקו גם אאלקנה להורות זו. ולכך כתב רש"י ז"ל שני הדרכים גם יחד וכן השיב במדרש זה שמביאו בילקוט גם דבר זה הנה לא נפקדה אלא בזכות וכו': (ח) דכתיב באו וגו'. פי' דדריש להאי קרא אתחית המתים כענין לפניו יכרעו כל יורדי עפר. שכתוב את כן לזה אחר כך ונברכה לפני ה' עושינו על התחייה שלאחר כריעה ירידת עפר: (ט) דכתיב ביום וגו'. פי' וכתיב בתריה והשתחוו לה' בהר הקודש:

(א) את ישראל. עיין במדרש רבה פ' לך לך תחלת פ' מ"ד ובילקוט כאן סי' פ"ט:

נגוע ומת כמו הבית הזה שיש לו ארבע צדדין אם נתפרק אחד מהן הבית כלו נופל. יש תפלה שהיא נענית לשלשים שנה מיוסף שנאמר (בראשית מא) ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה. יש תפלה שהיא נענית לשלשה ימים מיונה (יונה ב) ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים ושלשה לילות. יש תפלה שלא הספיקה לצאת מפי אמרה עד שנענית ממשה (שמות יד) ויאמר יי אל משה מה תצעק אלי וגו'. אבל בחנה לא שמענוה. א"ר שמעון בן לקיש ממאה דכתיב באברהם ותשעים דכתיב בשרה. רבי שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן בת מאה ושלשים נפקדה חנה כשם שנפקדה יוכבד. ותתפלל חנה ותאמר רב אמר התחילה סודרת דברים עם וידוי'. ודכוותה (עזרא י') ומתפלל עזרא וכהתודותו רב אמר התחיל סידר דברים עם ודויו. עלץ לבי ביי א"ר ירמיה בר אליעזר גדול כהן של צדיקים שאין כל העולם כולו ומלואו מקלסין את הקב"ה אלא מחצי השם שנאמר (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה הללויה. אבל הצדיקים מקלסין להקב"ה בשם שלם (שם לז) שמחו צדיקים ביי (שם לג) רננו צדיקים ביי. עלץ לבי ביי. רמה קרני ביי. עשר קרנות הם קרנו של אברהם אבינו. (ישעיה ה) כרם היה לידידי בקרן בן שמן. קרנו של יצחק (בראשית כב) והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. קרנו של משה (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו. וקרנה של תורה (חבקוק ג) ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו. וקרנו של יוסף (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו. וקרנה של כהונה (תהלים קיב) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. וקרנה של לויה (ד"ה כה) כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדבר האלהים להרים קרן וגו'. וקרנה של נבואה רמה קרני בי"י. וקרנו של בית המקדש (תהלים כב) ומקרני ראמים עניתני. וקרנו של ישראל (שם קמח) וירם קרן לעמו. רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך. א"ר אבהו זה אחד מן המקראות שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה. (ב) רבי פנחס בשם ר' לוי (תהלים ג) ושם דרך אראנו בישע אלהים. (שם קו) לראות בטובת בחירך וגו' (שם פ) לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך וגו':

פרשה ה (תהלים קב) **לפנים** הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. בית שמאי ובית הילל. ב"ה אומרים הארץ נבראת תחלה ואח"כ נבראו שמים. ובית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת ארץ. אלו ואלו מביאים טעם לדבריהם. על דעתיהון דב"ה דאינון אמרין הארץ נבראת תחלה ואח"כ נבראו שמים. למלך שבנה לו פלטין משבנה התחתונים בונה את העליונים. כך (בראשית ב) ביום עשות י"י אלהים ארץ ושמים. על דעתיהון דב"ש דאינון אמרין שמים נבראו תחלה ואח"כ נבראת ארץ. למלך שעשה לו כסא משעשאו עשה (א) אפופוריא שלו שנאמר (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדם רגלי. א"ר יוסי ב"ר חנינא קרייה מסייע לדברי בית שמאי. א"ר חנינא כל מקום שהמקרא מסייע לדברי ב"ש משם בית הילל (ב) מסלקין אותם בראשית ברא אלהים וגו' והארץ היתה. והארץ כבר היתה. ר' יוחנן בשם חכמים לברייה שמים קדמו. לשכלול הארץ קדמה. א"ר תנחומא אנא אימא טעמא לברייה השמים קדמו בראשית ברא אלהים וגו' לשכלול הארץ קדמה (ג) ביום עשות י"י אלהים ארץ ושמים. א"ר שמעון בן יוחאי תמה אני האיך נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריאת שמים וארץ. שהשמים והארץ לא נבראו אלא כאלפס וכיסויה שנאמר (שם מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. א"ר אלעזר ב"ר שמעון אם כדעת שאמר אבא פעמים שהוא מקדים שמים לארץ ופעמים שהוא מקדים ארץ לשמים בכל מקום הוא מקדים שמים לארץ ובמקום

פירוש מהר"י כהן

(ב) ר' פנחס בשם ר"ל וכו'. פי' רבי פנחס בא להביא עוד מקראות שמהם ראיה שישועתן של ישראל נקראת ישועתו ית' כביכול. והנה הראשונה מייתי מתהלים סוף המזמור ג' אבל לדעת המדרש הזה פשוט פי' של אראנו הוא שיאמר הש"י אושיע אותו ואראנו ישועתו על כי זובח תודה ושב מעונו ומשים דרך לחוטאים שישובו כפרש"י שם. והרי קורא לזה גם ישע אלהים שגם הוא ית' כביכול נושע בזה. שנית מזמור ק"ו לראות בטובת בחיריך וגו' שמבקש ישועה לראות בטוב ולשמוח וגו' וקורא לזה גם כאן ישועה לו ית' כדמסיים קרא לפני לראות בטובת וגו' פקדני בישועתך שלישית מזמור פ'. בו הדבר מבואר ביותר. דעל ישועת אפרים ובנימין ומנשה שבהתעוררתו גבורתו ית' קאמר ולכה לישועתה וגו' בפי' ולכה הוא ואליך כפרש"י שם וכדלעיל בשוחר טוב במזמור פ' שהה"א נוספת בתיבה זו:

(ה) אפופריא שלו. פי' מעלה אחת עשויה וקבועה בו למטה להעמיד עליה את רגליו בישבו על הכסא כמו שעושין נסר רחב קצת קבוע ברוחב הכסא לפניו למטה בכסאות של כל סמון ויתר שלי טעם. אשר פשיטא צריך תמיד לעשות זה אחר גמר הכסא על פי גבהו עד היכן יגיעו רגליו לנוח בעת ישיבתו עליו. ופי' אפופריא קנה הוא הדף הקצר שמעמיד עליו רגליו ועיין בערוך ריש ערך ספייר: (ב) מסלקין אותם. פי' ומהם עצמם סותרין ב"ה דברי ב"ש כאשר מבאר והולך דמדכתיב בראשית ברא אלהים את השמים וגו' היו סבורין ב"ש להסתייע שמשמעותן שהשמים נבראו קודם לארץ ומסלקין ב"ה ראייתם לומר כי מקרא מלא זהו עצמו יוכיח בהפך. באומרו אחרי כן תכף והארץ היתה בלשון עבר להורות כי כבר היתה הארץ קודמת בזמן לפני השמים: (ג) ביום עשות וגו'. פי' כיון שכתו' כאן בריאה וכאן עשייה שלשון בריאה לא יפול

ובמקום אחד הוא אומר ביום עשות י״י אלהים ארץ ושמים (ד) מגיד ששניהם שקולים זה כזה . בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן ובמקום אחד הוא אומר (שמות ו) הוא אהרן ומשה מגיד ששניהם שקולים זה כזה . בכל מקום הוא מקדים אברהם ליצחק ויצחק ליעקב ובמקום אחד הוא אומר (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב וגו׳ . מגיד ששלשתן שקולין זה כזה . (תהלים קב) המה יאבדו ואתה תעמוד וגו׳ א״ר אבא בר כהנא אינון כלין (ה) ואת לא כלי . (ו) אין קדוש כיי כי אין בלתך . כי אין לבלותיך . (שיר ה) ראשו כתם פז וגו׳ . ראשו זו תורה שנאמר (משלי ח) יי קנני ראשית דרכו וגו׳ כתם פז אלו דברי תורה שנחמדים מזהב ומפז רב (ז) דברים שנבראו מבראשית חרותים בכתם פז . דא״ר הונא בשם ר״ש בן לקיש שני אלפים שנה קדמה תורה לברייתו של עולם ומה טעמיה שנ׳ (שם) ואהיה אצלו אמון וגו׳ ויומו של הקב״ה אלף שנים דכתיב (תהלים צ) כי אלף שנים בעיניך כיום וגו׳ . (ח) קווצותיו תלתלים (שיר שם) זה הסירגול . שחורות כעורב אלו האותיות . רבי אליעזר ור׳ יהושע אומר במי הם מתקיימות במי שהוא משחיר ומעריב בהם . א״ר שמואל בר אימי ד״ת צריכין השחרה והערבה פרנסה מנין . (איוב לח) מי יכין לעורב צידו . א״ר שמואל בר אימי תדע לך שהוא כן שהרי אליהו זכור לטוב ע״י שהשחיר והעריב בהן לא כבר זמנו לו עורבים לחם ובשר דכתיב (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו׳ . א״ר אמי ד״ת צריכין השחרה והערבה הפרנסה מנין מי יכין לעורב צידו . אם אין אדם נעשה אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב אינו זכאי לדברי תורה . (ט) רב אסי הוה עסקן וחמא חד עורב עבד קן עבד ביען עבד אפרוחין נסב יתהון ויהב יתהון בחדא קדר ואשע באפיהון תלתא יומין . פתח באפיהון למידע מה אינון עבדין ואשכח יתהון דעבדין צואה ועבדה צואה יתושין והוון פרחון ואינון אכלין וקרא עליהון הדין פסוקא מי יכין לעורב צידו וגו׳. א״ר יוחנן אין גרונה של תורה אלא בלילה דכתיב (איכה ב) קומי רני בלילה ר״ש בן לקיש אמר ביום ובלילה דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה רשב״ל הוה פשיט קריא וכד הוה מטי להדין פסוקא (משלי לא) ותקם בעוד לילה הוה אמר (יא) יפה למדני ר׳ יוחנן חזר ואמר אתון חמון אולפני נהיר באפי למה דהוא דליליא ודיממא . ר׳ חנן פתר לה (יב) כתלילות זו של עפר מי שהוא פקח מהו אומר הרי אני קוצה שתי משפלות היום ושתי משפלות למחר עד שאני קוצה את כולה . מי שהוא טפש אומר מי יכול לעמוד ללמוד תורה . נזיקין תלתין פרקי כלים תלתין פרקי . מי שהוא פקח מהו אומר אחרים (יג) לא למדו תורה . הריני לומר שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שאני לומד תורה כולה · א״ר יוחנן (משלי כד) ראמות לאויל חכמות א״ר ינאי לככר נקוב ותלוי באוירו של בית מי שהוא טפש אומר איך אני נוטלה . פקח מהו אומר לא אחר תלאו הריני מביא שתי קנים ומספקן זה בזה ומורידו

כך

פירוש מהר״י כהן

ויש׳ אלא אתחלת הווית יש מאין לשון עשי׳ על התקון שלאחר כך: (ד) מגיד ששניהם וכו׳. פי׳ אם הפירוש והענין הוא כדברי אבי רשב״י שכאחד נבראו ואין לזה על זה שום יתרון קדימה בעולם אז נכון הדבר ומיושב שפיר מה שלפעמים מקדים הכתוב את זה ולפעמים זה. להורות שמקולין גם בחשיבות ומעלה. לאפוקי אם יש לאחד קדימת מה על חברו. הרי יקשה למה מקדים פעם זה ופעם זה שהרי אינן שקולין כי יש לאיזה מהם מעלה וחשיבות קדומה מה שהיא לאפוקי בבני אדם הם קודמים זה לזה בהכרח ואף על פי כן שייך שקולין בחשיבות עצמותן . ואולי המדרש יסתור סברת ר״א והכרעתו מהדורות. לומר הלא משה וכו׳ ג״כ קדמו זה לזה ואעפ״כ שייך בהם שיקול אשר בשבילו מקדים פעמים זה ופעמים זה ונאמר א״כ גם ככה בשמים וארץ: (ה) ואת לא כלי. פי׳ וכיוצא בזה אמרה גם חנה אין קדוש וגו׳ כאשר מבאר והולך: (ו) כתם פז וגו׳ כל זה הדרוש מקושר לכאן מסופו באין קדוש ואין צור דלקמן : (ז) דברים שנבראו מבראשית. פי׳ שנבראו מתחלה בראשונה זמן רב קודם העולם. דהיינו דברי תורה שזהו שאמר דברים שנבראו וכו׳ כלומר בריאת דברים דהיינו התורה הם חרותים ונחקקים בכתם פז . ומייתי אחר כך ראיה על שהיא נבראת אלפים שנה קודם העולם דכתיב אמר ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום דהיינו שני ימים ויומו של הקב״ה וכו׳ : קווצותיו זה הסירגול. פי׳ שירטוט השיטין של סופר מהערוך : (ט) רב אסי הוה עסקן וכו פי׳ כל ענין זה על פסוק מי יכין לעורב צידו שפרנסת בני עורב הוא גם נפלא ואמר ר״א היה עסקן גדול בדברים ורצה לעמוד על חקירת פסוק זה באיזה אופן הוא מזונו וראה עורב שקינן והטיל ביצים ועשה מהן אפרוחים לקחן ר״א ונתנן בקדירה וכסוה מלמעלה פתיחת הקדירה שלא יוכלו לצאת ולבא ג׳ ימים אח״כ פתח להכניס לידע מה הם עושים ומצא שהטילו צואה ומצואתם נולדו יתושים פורחין שנכנסו לתוך פיהם והי׳ מאכלם . וקרא עליהם רב אסי הפסוק הזה : (י) פשיט קריא . פי׳ למד מקרא : (יא) יפה למדני ר״י. פי׳ כי מפסוק ותקם בעוד לילה הבין שנכונים דברי רבי יוחנן יותר מאמר שעיקר המאמר דוקא בלילה כי פרשת אשת חיל מי ימצא וגו׳ סוף משלי שכתוב בה פסוק ותקם וגו׳ היא נדרשת על תלמיד חכם ובעל תורה . אחר כך חזר ואמר ריש לקיש שדברי עצמו מה שאמר הוא ביום ובלילה נכונים אחר שאמר באו וראו שלימודו מאיר ומנהיר לפני את פני באשר הוא מסוגל ליום וללילה : (יב) כתלילות זו של עפר. פי׳ ר״ח היה מפרש פסוק קווצותיו תלתלים לשון תלוליות ותילי גבשושיות של עפר שענין התורה בלמודה הוא כמוהם לפנותן ולסלק עפר גבשותן לעשותן מישור שהטיפש עצל; קצה נפשו מלאסור ולסלקן מפני רבויין ותכבד עליו העבודה לאמור עד אימת אני יכול לגומרה . אבל הפיקח נעשה זריז ונוכר לומר היום אני חופר ומסלק שתים ושלש קופות וכליים וכן למחר וממחרת יבין כך ובין כך אני גומר אחד לאחד . אחר כך ממשיל ר״י הדבר לענין חומר ועומק התורה . ואחר כך בבחינות אחרות וק׳:
להבין : (יג) לא למדו תורה . פי׳ בשמים :

כך מי שהוא טפש מהו אומר מי יכול ללמוד תורה שבלבו של חכם . מי שהוא פקח מהו אומר והוא לא מאחר לומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתי הלכות למחר עד שאני למד כמוהו . ואמר ר' לוי (יד) לקרסטל נקוב ושכרו הבעלים (טו) למלאותו מי שהוא טפש מהו אומר מה אני מועיל שאני מכניס בזו ומוציא בזו . מי שהוא פקח מהו אומר לא שכר כל חבית וחבית אני נוטל . כך מי שהוא טפש מה הוא אומר מה אני מועיל שאני למד תורה ומשכחה . מי שהוא פקח מהו אומר לא שכר יגיעה הקב"ה נותן . א"ר זעירא אפי' דברים שאתה רואה אותן קוצים בתורה תל תלתלי תלים הן ויכולין הם להחריב את העולם ועושין אותו תל (טו) המד"א (דברים יג) והיתה תל עולם . כתיב (שם ו) שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד אם אתה עושה דל"ת רי"ש אתה מחריב את העולם . כתיב (שמות לד) כי לא תשתחוה לאל אחר אם אתה עושה את רי"ש דלת מחריב את העולם (ויקרא כב) ולא תחללו את שם קדשי אם אתה עושה חי"ת ה"א מחריב את העולם . כתיב (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה אם אתה עושה ה"א חית מחריב את העולם . כתיב (ירמיה ה) כחשו ביי' אם עושה אתה בית כ"ף מחריב את העולם . כתיב אין קדוש כיי' אם עושה אתה כ"ף בית מחריב את העולם (יז) כי אין בלתך אין לבלותיך . רבי יוחנן בשם ר"ש בן יוחאי אומר (ירמיה לב) אהה אדני אלהים הנה אתה עשית את השמים וגו' מהו לא יפלא ממך כל דבר . מאותה שעה לא יפלא ממך כל דבר . רבי ברכיה בשם ר"י אומר (ד"ה א כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש יי וכל יצר מחשבות מבין . קודם עד שלא נוצר יציר מחשבתו גלויה לפניו . ר' יודן בשם ר' יצחק אומר קודם שלא נוצרה מחשבה בלבו של אדם גלויה לפניו . רבי יודן בשם ר' ירמיה אמר (תהלים קלט) כי אין מלה בלשוני הן יי' ידעת כלה קודם שלא יארש לשוני דיבור הן יי ידעת כלה , אין קדוש כיי' כי אין בלתך (יח) כי אין לבלותך . ואין צור כאלהינו . בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקב"ה צר את האדם במעי אמו . בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך המים והקב"ה צר צורה במים (בראשית א) ויאמר אלהים ישרצו המים . ב"ו צריך כמה סממנין והקב"ה צר את האדם מסם אחד . הגלגל הזה של עין שחור והקיפו לבן והשינים לבנות והקיפן אדום . ב"ו צר צורה צורתו מבלה אותו . והקב"ה מבלה את צורתו . אין קדוש כיי כי אין בלתך (יט) כי אין לבלותך . ב"ו צר צורה והוא נותן פפוסיא לתוך סממניו והקב"ה אינו כן אלא (תהלים קלט) (כ) וכל דרכי הסכנת . ב"ו צר צורה ואינה זזה ממקומה והקב"ה צר את האדם והוא מהלך מסוף העולם ועד סופו . ב"ו צר צורה ואינה רואה ואינה שומעת והקב"ה צר את האדם והוא רואה והוא שומע . ב"ו צר צורה ואינו יכול לעשותה באפילה . והקב"ה צר צורה באפילה (שם) אשר עושיתי בסתר . בשר ודם צר צורה ואינו יכול לעשות לה אחוריים והקב"ה צר צורה ועשה לה אחוריים (שם) אחור וקדם צרתני . ב"ו צר צורה ואינו יכול לעשות לה קרביים והקב"ה צר צורה ועשה לה קרביים שנ' (שם קג) וכל קרבי את שם קדשו . שמואל בר אבא בשם ר' יוחנן שני דברים אין מכשף יכול לעשותן ושניהן מקלסין להקב"ה ואלו הן הנפש והקרבים . הוא שדוד אמר ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו . ב"ו צר צורה ואין צורתו מקלסתו והקב"ה צורתו מקלסתו שנ' (שם קנ) כל הנשמה תהלל יה וגו' . רבי כריספא בשם ר' יוחנן אמר ב"ו כשהוא בא לצור צורה מתחיל מראשה ומאזניה או באחד מכל אבריה עד שהוא גומרה . אבל הקב"ה צר את האדם כלו כאחת שנ' (ירמיה י) כי יוצר הכל הוא הוי ואין צור כאלהינו . ואין צייר כאלהינו . אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה מדבר בנבוכדנצר (דניאל ג) ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבעה וגו' דמה לבר אלהין . ר' פנחס בשם ר' ראובן

פירוש מהר"י כהן

(יד) לקרסטל נקוב . פי' כל נגרים : *למלאותו · פי' עפר או שאר דבר דק ותיחות נתוך חביות קטנות מלאות . ואמר בטיפים וכרי בעוד שאני ממלא לו נוזר ממנו דרך נקבי' שבין הנסרים : והפיקח אומר מ"מ שכר חביות שאני מפנה אני נוטל : (טו) המד"א והיתה וכו' . פי' כאותן שמבאר והולך : (טז) כי אין בלותיך . פי' ליזהר בכל הנזכר : (יז) כי אין בלותיך . פי' ולידע אותו בלב שלם בכל זה : (יח) כי אין בלותיך . פי' זה אין בלותיך שאין צורתו מבלה אותו : (יט) וכל דרכי הסכנת . פי' לפי הענין שהצייר נותן דבק תוך הסממנין שמצייר בהם שיהיו הגוונים דבוקין ומחובר בכלי המצוייר . אבל הקב"ה אינו צריך רק מיד בהתחמם ויציאת הזרע הולד נוצר ודבק כלו . ויפרש הסכנת מלשון ותהי לו סוכנת אבל נראה בעיני יותר לכוין במקום פפוסיא פספוסי לדעתו בעל אות אמת הגיה כן רק שנפל טעות בו . ועיין שם ופירושו מיני צבעונין כפירוש הראשון כערוך על פספס הבליטי . ורוצה לומר שהצייר צריך כמה מיני צבעונין בכולו לצייר צורה מה שהיא אבל הקב"ה כל גונין שצריך לולד הכל בטפה שהאת שזהו וכל דרכי הסכנת כסוכנת זו של טפה אחת ויהי' א"כ תכלית המכוון כאן לענין צבעים וגוונים כאשר אמר ככר לעיל בסמוך לענין סמנין . שהצייר צריך הרבה ולהקב"ה די הטפה לבדה רק כאן ואמר לענין מיני צבע שהצייר צריך כמה ולו יתברך די ביתומה לבד : (כ) ירד מלאך מן השמים וכו' . פי' הכהו על פיו שזהו אל

ראובן אמר באותה שעה (כא) ירד מלאך מן השמים וסטרו ואמר לו רשע ליתה סרוחה חזור בדבריך וכי יש לו בן. מיד ענה ואמר (שם) בריך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכיה. די שלח בריה אינו כתוב כאן אלא די שלח מלאכיה. א"ר ראובן אפיריטום משלו היה. יצא עתק מפיכם. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דבריכם סותרין את דבריכם (כב) היך מה דאת אמר (בראשית יג) ויעתק משם ההרה. הפה שאמר (שמות ה) וגם את ישראל לא אשלח הוא הפה שאמר (שם ח) אנכי אשלח אתכם וגו'. הפה שאמר (שם ה) מי ה' אשר אשמע בקולו הוא הפה שאמר (שם יד) ויאמר מצרים אנוסה וגו'. הפה שאמר (שם ה) לא ידעתי את יי הוא הפה שאמר (שם ט) יי הצדיק וגו'. כי אל דעות יי אמר רבי תמיה אני האיך בטלו הונן הדעת בשבת שאם אין באדם דעת האיך הוא מתפלל. א"ר פנחס גדולה היא הדעת שהיא ממוצעת בין שתי אזכרות (משלי ב) אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא ואומר כי אל דעות ה' א"ר אלעזר גדולה דעה שהיא שקולה כנגד ב"ה (שמות טו) (כד) מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך. ורבנן אמרין כל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו ומה טעמיהו שנאמר (ישעיה כז) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו וגו':

ולו נתכנו עלילות. אין אנו יודעין אם לו נתכנו עלילות. אם עלילות שאינן מכוונות (כה) לא לו. ת"ל (תהלים קג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. קשת גבורים חתים וגו'. איתברת קשתיהן דגבריא ותשישיא אחסינו חיליהן. שבעים בלחם נשכרו זו פנינה שהיתה שבעה בבנים נשתכרה. ורעבים חדלו חנה שהיתה רעבה מבנים(כו) חדלה. עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה. ולא מצינו אלא חמשה שנאמר (סי' ב) כי פקד יי את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות הא כיצד. ר' נחמיה אומר היו לפנינה עשרה בנים. והיתה חנה יולדת אחד ופנינה קוברת שנים חנה יולדת שנים ופנינה קוברת ארבעה. שלשה והיא קוברת ששה. ארבעה והיא קוברת שמונה. כיון שעיברה חמישי באתה פנינה ונשתטחה על רגליה אמרה לה בבקשה ממך התפלל על שנים ויחיו התפללה עליהן (כז) והיו נקראין על שמה. רבי אליעזר ב"ר יוסי פתר קריא באמהות שבעים בלחם נשכרו לאה שהיתה שבעה בבנים נשכרה ורעבים חדלו רחל שהיתה רעבה לבנים חדלו. עד עקרה ילדה שבעה לאה שהיתה עקורה מבית ולדה ילדה שבעה. ורבת בנים אומללה רחל שהיתה ראויה להעמיד רובן של שבטים אומללה. מי עשה כן. יי ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. תמן תנינן עדת קרח אינה עתידה לעלות שנ' (במדבר יו) ותכס עליהם הארץ וגו' דברי ר"ע ר' אלעזר אומר עליהם הוא אומר (כח) יי ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. רבי ברכיה בשם ר' חלבו אומר אף שמותן אבדו מתחת (כט) טומוסיהון ר' יהושע בן לוי בשם רבי אמר כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה והתפללה עיהם יי ממית ומחיה וגו' יי מוריש ומעשיר וגו'. (ל) מטרונה שאלה לרבי יוסי אמרה לו לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו. אמר לה לששת ימים דכתיב (שמות כא) כי ששת ימים עשה יי את השמים וגו'. (לא) אמרה לו מתמן ולהבא מה יתיב עביד בטל הוא. אמר לה ח"ו לית הוא בטל אלא יושב ומזווג. אמרה ליה אף אנא אעביד כן אמרה ליה ואם כן הוא אית לי אלף עבדין ואמהון לשעה זעירא אנא יכילנא מזווגא יתהון. אזלא לביתה ואקמתהו שורין וגזרת פלן ישא

פירוש מהר"י כהן

אל תדברו גבוהה שהשתיקו המלאך: (כא) אפריטים משלו הי'. פי' שליח מיוחד שלו הי'. ואולי ר"ל שהיה מטטרון ובמדרש חזית בפסוק אמרתי אעלה בתמר כמאמר רבי ראובן זה יש שם פריטין משלו היו. בלשון רבים. ומביא על כיפיה דקלא די סתרתינו עלוהי. ומשמע דקאי על חנניה מישאל ועזריה ורצה לומר שסתרתינו עלוהי ביאורו שהיו שלטונים ושרים משלו יתברך ויהיה פריטים מלשון ומאן כדו אפריטין המיוחד בפיוט ארכין ה' שמיא. ואפשר כי גם אפריטים שבכאן מלשון זה הוא לענין המלאך המציל על מטטרון כנזכר: (כב) המד"א ויעתק וגו'. פי' שהאומות מוכרחין על כרחיך להעתיק מדבריהם ולהופכן כמו שמצאר והולך הפה שאמר וכו' והמכוין שגם בנבוכדנצר היה כן שעל אפו שפך דבור בר אלהין משסטרו המלאך על פיו ובמדרש חזית הנזכר יש שם בפירוש וסטרו על פיו וכו' ויתוב מלך. חזר ויתיב מלוי ענה ואמר בריך וכו': (כג) הוא הפה שאמר ויאמר וגו'. פי' שאמר כי ה' גלהם הרי שהודה שיש ה' יתברך וגם על לא ידעתי את ה' הפך דבריו ממש ואמר שיודע אותו שהוא הצדיק: (כד) מכון לשבתך וגו'. פי' שהמקדש ג"כ ממוצע בין שתי אזכרות ואל תקשה הרי אלא המקדש השם המיוחד לפניו ולאחריו ולא כן בדעה. שלטעם זה הביא בדעה שני כתובים לראי' שבראשון המיוחד לפניה ובשני לאחריה. ואל ג"כ הוא שם החסד המיוחד שהוא שם הרחמים והוי נמי כאילו כאחד בא שם המיוחד לפניו ולאחריו: (כה) לא לו. פי' כי מלת ולו בוי"ו קרי ולא באל"ף כתיב והספק אם מכוון הכתוב על ענין החיוב שעלילות ופעולות ישרות וטובות הם לו כענין הקרי או על ענין השלילה לומר שהבלתי ישרות ומכוונות לא שלו הם ולא מאתו יצאו כדרך הכתוב ועל זה אמר ת"ל וכו' הרי שדרך הכתוב לדבר בעלילות שהם שלו דהיינו הטובות והישרות כאמרו עלילותיו: (כה) חדלה פי' חדל ממנה: (כו) רו"א ב' בנים וכו'. פי' שני בנים ה"ה לה הרי שבעה: (כז) והיו נקראים על שמה. פי' כאלו היא ילדה אותן ב' הנותרים לפנינה והרי כאלו עקרה ילדה שבעה: (כח) ה' ממית ומחיה וגו'. פי' שלפיכך כתיב קרא דמוריד שאול בחנה יאם כן דברי ר"ע ור"א שניהם כאחד טובים ואמתיים למכוון אחד. וק"ל: (כט) טומוסיהון. פי' קונטרס ויחוסה בשמותם: (ל) מטרונה שאלה לר' אסי עיין בויקרא רבה פ' ח'ו: (לא) אמרה לו מתמן ולהבא וגו'. פי' בתמיה:

קרלת

ישא פלונית ופלונית תשא לפלן (לב) קרצת צפרא ואשתכח (לג) יתהון מנהון מחטטין מנהון מסמיין מנהון תבירין. חזרת לגבי רבי יוסי ואמרת ליה כל מה דאמרת טבאות אמרת לא יכילית קיימא על מילתי טובבון מאן הוא אלהכון׳ אמר לה ולא כבר אמרית לך אם קלה היא בעיניך קשה היא לפני הקב"ה כקריעת ים סוף הה"ד (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוצא אסירים בכושרות (לד) כמוציא אסירים בכו שירות. א"ר ברכיה בלשון הזה השיב לה הקב"ה יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה משפיל לזה ומרים לזה. הה"ד יי מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. מקים מעפר דל. זה יוסף מאשפות ירים אביון (בראשית מא) וישלח פרעה ויקרא את יוסף וגו׳ להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם (שם) ויוסף הוא השליט על הארץ. ד"א מקים מעפר דל זה דניאל מאשפות ירים אביון (דניאל ו) והוסק דניאל מן גבא להושיב עם נדיבים וכסא כבוד ינחילם (שם ה) והכריזו עלוהי די להוי שליט תלתא במלכותא. כי ליי מצוקי ארץ תני רבי שמעון בן יוחי כ"ז שישראל עשוין אגודה אחת מלמטן כביכול מלכות שמים במקומה. ואית לן חמשה קריין. (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו אימתי ואגודתו על ארץ יסדה. (דברים לג) ויהי בישרון מלך אימתי בהתאסף ראשי עם. (שם) רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (לה) אימתי אשריך ישראל מי כמוך וגו׳. והדין (תהלים קכג) אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים שאלולי אני כביכול אין הוא יושב בשמים. רגלי חסידיו ישמור (לו) חסידו כתיב. ד"א רגלי חסידיו ישמור זה יוסף ורשעים בחשך ידמו זו אשתו של פוטיפר. כי לא בכח יגבר איש דתנינן איזהו גבור הכובש את יצרו. (בראשית מט) מידי אביר יעקב רב הונא בשם רבי מתנה אמר איקונין של אביו ראה וצנן דמו. רבי מנחמא בשם רבי אבין אמר איקונין של אמו ראה וצנן דמו שנא׳ משם רעה אבן ישראל. יי יחתו מריבו מריבו כתיב א"ר אבא בר כהנא אין חד היא יפול ואין תרין אינון יפלין. עליו בשמים ירעם. עלו כתיב. א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה אם עולים הם לשמים משם אני מרעים בקולי ומורידם. יי ידין אפסי ארץ. א"ר אבא בר כהנא אלין אינון אומי עלמא דסובריהן (לז) פסוק מן ברייהון. ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו עשר קרנות הן (לח) היאך קדמיה וכולם היו ניתנות בראשן של ישראל. וכיון שחטאו ישראל ניטלו מהם וניתנו לאומות העולם. הה"ד (איכה ב) גדע בחרי אף כל קרן ישראל. ואומר (דניאל ז) ואל קרניא עשר די בראשה. וכשיעשו ישראל תשובה הקב"ה מחזירן למקומן הה"ד (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק תרוממנה אותן הקרנות שנגדע צדיקו של עולם ואימתי הקב"ה מחזירן למקומן לכשירומם קרנו של מלך המשיח ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו:

פרשה ו גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן יאמר לאיש הזובח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי. ויאמר אליו האיש קטר יקטירון

תני רבי שמעון בן יוחאי אמר להן הקב"ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחין את הקומץ לזבובין ומפני מה אתם אוכלין את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה. מה ישראל אומרים לו יבא כהן ויזרוק הדם ויקטר את החלבים ואח"כ יקח לו בשר ומה הכהן אומר להם הדם איני זורק והחלבים איני מקטיר. תנה בשר לצלות לכהן ואם לא לקחתי בחזקה. ומה נאמר בסיפ ובני עלי בני בליעל וגו׳ בנים שפרקו עול שמים מעליהם אמרו אין מלכות בשמים. דכתיב ובני עלי בני בליעל. וכתוב אחר אומר (דברים יג) (א) יצאו אנשים בני בליעל וידיחו וגו׳. ומעיל קטן תעשה לו אמו. תני בשם ר׳ יונתן כסות היורדת עם האדם לשאול היא באה עמו לעתיד לבא. (ב) ומה טעמיה (איוב לח) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. לפיכך כותיב ומעיל קטן תעשה לו אמו לפיכך כתיב (שמואל א כח) (ג) והוא עוטה מעיל. כתיב וברך את אלקנה ואת אשתו וגו׳ אמר לו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזאת. ודכוותא (בראשית כה) ויעתר יצחק ליי לנכח אשתו. מה לנכח אשתו מלמד

פירוש מהר"י כהן

(לב) קרצת צפרא. פי׳ בהשכמה בבקר: (לג) יתהון מנהון מחטטין וכו׳. פי׳ קצתם היה להן חטטין כלומר הקיקין ותרילין שנעשו בפניהם בצפרניה מזולתן כדרך שמכין זה את זה וקצתם נסמו עיניהם ממכותם. וקצתם נשברו מפרקות: (לד) כמוציא אסירים בכשרות. פי׳ כענין יציאת מצרים שהיה בה בכיי׳ למצרים ושירות לישראל: (לה) אימתי אשריך ישראל וגו׳. פי׳ כשהם עם ר"ל באגודה יחד: (לו) חסידו כתיב. פי׳ שאפילו צדיק אחד יחיד עולם הוא ושכתיב עליו כאן וישת עליהם תבל. וכדברי רב"י בענין ובסוף פרק אמר לו הממונה וכן מה שאמר אח"כ מריבו כתיב: (לז) פסוק מן ברייהון. פי׳ שתקותם נקלה ונהפכה מן הוראה שאין תקומה עליו יתברך ודרוש זה מלשון אפסי ארץ לענין אפיסת תקומה: (לח) היאך קדמי׳. פירוש כדלעיל סוף פ׳ ד׳:

(א) יצאו אנשים בני בליעל וידיחו וגו׳. פי׳ בליעל בליעל לגזירה שוה מעיר הנדחת: (ב) ומאי טעמי׳. פי׳ ומנא לי׳ הא: (ג) כתיב והיא עוטה מעיל. פי׳ במעיל זה שעשתה לו אמו ירד עמו לשאול במותו ונקבר עמו בקבר כדי לעמוד בו לעתיד לבא

מלמד שהיה יצחק שטיח כאן והיא שטוחה כאן אמרה לפניו רבון כל העולמים כל בנים שאתה עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה. ודכוותה (רות ג) ויהי ביתך כבית פרץ וגו' אמרו לו כל בנים שהקב"ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזאת. כי פקד יי את חנה וגו'. (תהלים קיג) מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה. מושיבי עקרת הבית זו שרה (בראשית יב) ותהי שרי עקרה. אם הבנים שמחה (שם כא) הניקה בנים שרה. ד"א מושיבי עקרת הבית זו רבקה (שם כה) כי עקרה היא. אם הבנים שמחה (שם) ויתרוצצו הבנים בקרבה. ד"א מושיבי עקרת הבית זו לאה (שם כט) וירא יי כי שנואה לאה. אם הבנים שמחה (שם) ויפתח את רחמה. ד"א מושיבי עקרת הבית זו רחל (שם) אם הבנים שמחה (שם ל) ויזכור אלהים את רחל. ד"א מושיבי עקרת הבית זו אשתו של מנוח (שופטים יג) וירא מלאך י"י וגו' הנה נא את עקרה. אם הבנים שמחה (שם) והרית וילדת בן. ד"א מושיבי עקרת הבית זו ציון (ישעיה נד) רני עקרה. אם הבנים שמחה (שם מט) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. ד"א מושיבי עקרת הבית זו חנה ולחנה אין ילדים אם הבנים שמחה. כי פקד יי את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות:

פרשה ז' (משלי כ') **מקלל** אביו ואמו ידעך נרו באשון חושך. יודה בר רב נחמן ור' לוי. חד מנהון אמר לאחר שקנה לו סכין להיות חותך בו בשר נפלה על אצבעו וחתכה אמר לא קניתי אותה אלא להיות מחתך בה בשר שמא להיחתך בה. אין אדם מוליד אלא לכבודו והן מקללין אותו הה"ד מקלל אביו ואמו וגו'. ואחרינא אמר לאחר שהדליקו לו את הנר להיות נאית לאורו נפל על בגדו ושרפו. אמר לא הדלקתי איתו אלא להיות ניאות לאורו שמא להישרף בו. כך אין אדם מוליד בנים אלא לכבודו והן מקללין אותו. מקלל אביו ואמו וגו'. תני ר' שמעון בן יוחי שתי מצות גלה הקב"ה בתורה מתן שכרן הקלה שבקלות והחמורה שבחמורות. הקלה שבקלות (דברים כב) שלח תשלח את האם וגו' והחמורה שבחמורות (שמות כ) כבד את אביך וגו'. רבי אבא בר כהנא בשם ר"ש בן יוחאי אומר כשם (שהיה) מתן שכרן מרובה כך עונשן מרובה הה"ד (משלי ל) עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר (א) דין נקר ודין אכל. אלא אמר הקב"ה יבא עורב שהוא אכזרי ויקור אותה ואל יהנה ממנה ויבא נשר שהוא רחמן ויאכל אותה:

(ב) (קהלת א) כי ברוב חכמה רוב כעס וגו' כל זמן שאדם מרבה בחכמה מרבה בכעס. וכל זמן שהוא מרבה בדעת מרבה ביסורין. אמר שלמה על ידי שהרביתי בחכמה הרביתי בכעס ועל ידי שהרביתי בדעת הרביתי ביסורין. רב אמר תלמיד חכם אינו צריך התראה. א"ר שמואל בר נחמן כלי פשתן הדקים הבאין מבית שאן אם מתפחמין אחד מהם (ג) בכמה דמים הוא עשוי. וכלי פשתן הגסים הבאין מאובל אם מתפחמין אחד מהן מה הוא ומה דמיו. (ד) לשנים שנכנסו להנות אחד אוכל פת נקיה בשר שמן ויין ישן ויצא חולה. ואחד אכל פת קיבר וקטניות ושתה צונן ויצא בריא. (ה) כך ראית מימיך חמור והרבית עליו. גמל והרבית עליו במי היסורין (ו) מצויין בבני אדם. תני רבי ישמעאל לפום גמלא שיחנא תני ר"מ לפי מה שהיתה ערמת הנחש כך היתה מכתו לפי שכתוב (בראשית ו) והנחש היה ערום מכל לפיכך (שם) ארור אתה מכל וגו'. יש שהרבו חכמה לטובתן ויש שהרבו חכמה לרעתן. הרבו לטובתן דוד ושלמה. הרבו לרעתן דואג ואחיתופל. יש שהרבו עושר לטובתן. והרבו לרעתן. הרבו לטובתן דוד ושלמה הרבו לרעתן קרח והמן. יש שהרבו גבורה לטובתן והרבו לרעתן. הרבו לטובתן יהודה ודוד הרבו לרעתן גלית ושמשון. יש שהרבו זקנה לטובתן והרבו לרעתן. הרבו לטובתן יעקב ודוד. הרבו לרעתן ועלי זקן מאד וגו'. רבי יודה בר' סימון בשם חזקיה זה אחד מן המקראות שהיה רבינו דורש לשבח יאת אשר ישכבון את הנשים. אפשר בניו של אותו צדיק

פירוש מהר"י כהן

לכא : שלכן כשעה שהעלתה בעלת אוב אותו ע"פ ציווי ובקשת שאול כדכתיב בשמואל א' כ"ח. כתיב שם ותאמר האשה וכו'. אלהים ראיתי עולים וכו' ויאמר לה מה תארו ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל. לסורות כי מעיו עודנו עליו או :

(א) דין נקר ודין אכיל. פי' בתמי' וכי אין נקירה ענין אכילה הוא. ולמה א"כ נקטו לשנות בזה דוקא לשון נקירה. ובזה דוקא לשון אכילה ומשני שנקירה ענינה בלי הנאה לכן נקטה אלא עורב דוקא וכן הסיפך : (ב) כי ברוב חכמה וגו'. תכלית כל זה הדרוש על בני עלי שלפי גדולתן קלקלתן : (ג) בכמה דמים הוא עשוי. פי' דמיו ככר הם מרובים בכן גדול הזיקן בקלקול מעט : (ד) לשנים. פי' משל לשנים : (ה) כך ראיתה מימיך חמור ורבית עליה. עיין על פסוק כי ברוב חכמה וכו' בילקוט קהלת סימן תתקס"ז : (ו) מצויין בבני אדם. פי' אתה מרבה עליו משא עם שככר הוא עמוס בסגולות מהדרך ומשמחה שמכה עליו. ואף על פי כן אין בו יסורין מצוין ויכול לעמוד בזה ותכלית הדברים על דרך מה שאמר על כי ברוב חכמה וכו' שכל מי שיש לו יותר מעלות וגדולה. יותר בו מצוי קלקול והיזק וכן הוא משל בכלי פשתן שהזכיר שהדקין החשובין במועט שמשחירין ומתלכלכין הם אובדין לגמרי וכל רוב שוויה כולה כלה והגסים השפלים בספק כי כלאו הכי הם והמיסם לכלום נחשבין ואין היזק בם מצוי. וכן בענין החנות הערבה בסגולות מאכלים ומשקים חשובים

צדיק עושין כן אמור מעתה על ידי שהיו מעלות הקדש לשם לשילה והיו משהין אותם (ז) ומלינין אותם חוץ מבתיהן לילה אחד מעלה עליהם הקב"ה כאלו שמשו עמהן. ודכוותה (שמואל א ח) ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע וגו' אפשר בניו של אותו צדיק היו עושין כן. אמור מעתה (ח) על ידי שהיו נוטלין המעשר ודנין. א"ר ברכיה מברכתא היתה עוברת בבאר שבע והיו מניחין צרכי צבור ומתעסקין (ט) בצרכי עצמן. ודכוותה (בראשית לח) ותשב בפתח עינים וגו'. אפשר כן. (י) אלא ישבה בפתח שכל עינים מצפות לה. אמרה יהי רצון שלא אצא מן הבית הזה ריקם. ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה וגו'. א"ר אבהו לימדתך תורה דרך ארץ כשתהא שומע טובתו של חבירך תהא אומרה מפי אומרה וכשתהא שומע רעתו תהא אומרה (יא) מפי אחרים. מאת כל העם אלה אל בני כי לא טובה השמועה וגו'. רבי שמואל ברבי אבהו אמר (יב) זקן שנמצא בו דבר של דופי אין מורידין אותו מגדולתו אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך. נשיא מאי רבי יוחנן אמר מעבירין אותו. ר' שמואל בר רב יצחק מייתי לה מהכא אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם יי (יג) מעבירים כתיב מעבירין אותו ומחזירין ליה. (יד) אמר רב חגי משה אין מחזירין ליה דהוא קטיל להון. רבי שמעון בן לקיש אמר אף מלקין אותו. שמע רבי יהודה נשיאה וכעס ערק ר"ש בן לקיש (יד) ונפק ליה למגדל צבועיא. קם ליה רבי יוחנן ולא נחת לתנויא קם עמיה רבי יהודה נשיאה אמר ליה למה לא נחית לתנויא. אמר ליה מפתחא יהיב במגדל צבועיא. אמר ליה אלו לא היה שמעון בן לקיש לא. טפח בחדא ידא ולא אזיל קלא טפח בתרתיהון ואזל קליהון. כיון דשמע ר' שמעון בן לקיש אתא לקדמותיה כיון דשמע רבי יוחנן נפק לאפי דידיה וקרא לפניו זה הפסוק (ד"ה א יא) אשר הלכו אלהים לפדות לו עם ולשום לו שם. (טו) אמר לו דייך דומה לבוראך. רבי אמי הוה (טז) מקיל לאינון דמתמנין בכסף תני ר' יאשיה טלית שעליו כמרדעת של חמור. תאנא רבי אשיין זקן שהוא מתמנה בכסף אין קורין אותו רבי ואין עומדין מפניו אלא בארץ יהא מוטל. וטלית שעליו כמרדעת של חמור. ר' זעירא וחד מרבנן הוו יתבין ולעון באורייתא קדם בי מדרשא דטבריא. עבר חד מן אילין דמימני בכסף אמר ההוא מרבנן לר' זעירא(יז) נתחמי לעי באורייתא ולית אנן קיימין מן קדמוי. א"ר זעירא אנא בפירוש לית אנא קאים מן קדמוי. תרגם יעקב איש כפר נבוריא חד פסוק בכנישתא מרודתא דקיסרין וקלסוניה רבנן. (חבקוק ב) הוי אומרים לעץ הקיצה. זה זקן שהוא מתמנה בכסף. עורי לאבן דומם הוא יורה. יודע הוא להורות בתמיה. הנה הוא תפוש זהב וכסף. ולשם כספים אתמני. וכל רוח אין בקרבו. לא ידע כלום. אין אתון בעיין מלה דאוריא הא רבי יצחק ברבי אלעזר בכנישתא מרודתא דקסרין. ויי בהיכל קדשו:

פירוש מהר"י כהן

חשובים וביוקר ביותר נמלא וניזוק מהניזון ממהנכסים כך ביותר ייסורין ונלווין כבני אדם מהמחמורים ונמלים גבי כהומר ווהו נ"כ לשום גמלא שתנא שנסות בסמיותו וחומרו יכול לסבול יותר וזרו עצמו ענין תלמיד חכם אינו לריך התראה. כי לפי חשיבותו יצרו גדול והיזק וקלקול מצוי בו ועליו להיזהר יותר בעצמו מכעס ומכאוב וכל און. וכן ענין הנחש, וק"ל ווהו ענין דריש לשבח בבני עלי שאשר ישכבון לאו דוקא רק שהדבר קטן נחשב להם גדול וכרכה: (ז) ומלינין אותם חוץ וכו'. פי' שהנשים שמעלין קניהם להקריבן להיטהר לבעליהן ואלו נתעללו ונתרשלו בהקריבתן ועל ידי כך היו הנשים בוזות בם שלא רלו לילך לדרכן ולסמוך עליהם. וכן כתב רש"י פ' כמה בהמה ד' נ"ה ע"ב: (ח) ע"י שהיו נוטלין וכו'. פי' כדעת ר"ע בפ' כמה בהמה ד' נ"ו ע"א שבשביו דנין בין בעלי דינין היו נוטלין מהן מעשרותיהן ומתנות כהונה ולויה בשכרן ועיין שם בגמרא וברש"י: (ט) בצרכי עצמן. פי' רש"י כיושב רבה קודם פ' ויוסף הורד וגו' על מברכתא בירת עיברת. ור"ל של ישראל. וקיבור שענין לכאן הוא קלת דוגמא למעשי ב"ע: (י) אלא ישבה בפתח וכו'. פי' להוליד מזרע קדוש של יעקב אבינו בשתדלה: (יא) מפי אחרים. פי' כהם שלא בשם מי כאשר עשה בזה עלי הכהן: (יב) זקן. פי' זקן היושב בישיבה: (יג) מעבירים כתיב. פי' חסר יו"ד בתרא: (יד) אמר ר' חגי משה מחזירין לי' וכו'. בעל אות אמת מחק מלת משה ולי נראה שכתנם מהקו. והוא לכון שבועה כאשר מלינו הרבה כמוהו בתלמוד ובירושלמי דהוריות פ' ג' הלכה ב' יש אמר ר"ח מוטב דאינון מחזירין דהוא מקטל להון. פי' דרך גוזמא קאמר כלומר וכי טוב הוא שהם מחזירין אותו ואחר כך הוא יתן להמית אותם. ואולי גם כאן ראוי להיות מוטב במקום משה: (טו) א"ל דייך דומה לבוראך. פי' זה הענין כולו הוא שר' יודא נשיאה כעס על רשב"ל שאמר אף מלקין את הנשיא וחשב הנשיא זה לפגם בכבודו וברח רשב"ל ונשגב במגדל לבעים והוא שם איזה מקום לדעתו כי ירא היה שיתפסנו הנשיא ועמד רבי יוחנן ולא הלך לוועד הישיבה לבית המדרש מפני כבוד רשב"ל גיסו. ועמד עמו רבי יהודה נשיאה ואמר לי' למה לא תלך לבית המדרש. והשיב ר"י מפני שהמפתח הוא נתון שם במגדל לבעים. כלומר כי רשב"ל היה הפתיחה בחריפותו ותורתו שהוא היה עיקר ב"ה. אמר לו ר' יהודה נשיאה וכי אולי לא היה רשב"ל בא לעולם לא היינו עוסקים בתורה בשביל. כך והקים רבי יוחנן בידו אחת להשמיע קול שיבוא לבית המדרש ולא נשמע הקול במקום שהיה רשב"ל שם והקים עוד בשתי ידים כדי להרים קול ההקשה ולהשמיע שם והלך הקול שמה כששמע רשב"ל כך היה בא לבא לשניהם. וכיון שנודע לרבי יוחנן יצא לקראתו לכבודו וקרא עליו וכו'. כלומר על שיצאו לקראתו גם הם כמו שעשה הש"י לישראל ביציאת מצרים. ואמר רשב"ל די לך שאתה דומיא דבוראך. וכן המאמר גם בילקוט על פסוק זה. ובירושלמי בנזכר הלשונות קלת שונות והרוכים יותר והענין אחד ובשלי ביארתיו גם שם: (טז) מקל לאינון וכו'. פי' היה מיקל בכבוד הנשיא או כ"ל שהיה מתמנה לכך ע"י כסף שנתן אלי כסף למושל או לקבל למנותו בראש: (יז) נתחמי לעיי באורייתא וכו'. פי' נעשה עצמנו ונתראה כטרודים בלימוד וכאלו אין אנו רואין אותו כדי שלא נצטרך לעמוד לפניו: גם עם ה' וגם עם אנשים

פי'

קדשו הם מפניו כי יי' בהיכל קדשו:

אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. בית דין עושין פשרה ביניהם. ואם לייי יחטא איש מי יתפלל לו ולא ישמעו לקול אביהם וגו'. כתוב אחד אומר (יחזקאל יח) כי לא אחפוץ במות הרשע. וכתוב אחד אומר כי חפץ יי להמיתם הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתמה גזר דין כי לא אחפוץ במות הרשע משנחתם גזר דינם כי חפץ י"י להמיתם. כתוב אחד אומר (תהלים סה) שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. וכתוב אחד אומר (איכה ג') סכותה בענן לך מעבור תפלה. הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו. עד שלא נחתם גזר דין שומע תפלה. ומשנחתם גזר דין סכותה בענן וגו'. כתוב אחד אומר (שם) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. וכתוב אחר או' (דניאל ט) וישקוד יי על הרעה. הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין מפי עליון לא תצא. משנחתם גזר דין וישקד יי וגו'. כתוב אחד אומר (ירמיה ד) כבסי מרעה לבך וגו' וכתוב אחד אומר (שם) כי אם תכבסי בנתר וגו'. הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין כבסי מרעה לבך משנחתם גזר דין כי אם תכבסי וגו'. כתוב אחד אומר (תהלים קמה) קרוב יי לכל קוראיו וגו' וכתוב אחד אומר (שם י) למה יי תעמוד ברחוק הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין קרוב יי לכל קוראיו משנחתם גזר דין למה יי תעמוד ברחוק. כתוב אחד אומר (ישעיה נה) דרשו יי בהמצאו. וכתוב אחד אומר (יחזקאל כ) חי אני אם אדרש לכם הא כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. עד שלא נחתם גזר דין דרשו יי בהמצאו וגו' משנחתם גזר דין חי אני אם אדרש לכם. כתוב אחד אומר (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם וגו' וכתוב אחד אומר (ירמיה ה) אם ישוב ולא ישוב. הא כיצד יתקיימו שני כתובים הללו עד שלא נחתם גזר דין שובו אלי ואשובה אליכם. משנחתם גזר דין אם ישוב ולא ישוב. והנער שמואל הולך וגדול וטוב כל זמן שהצדיקים בגדולה הקב"ה עמהם בגדולה (יח) גם עם יי' גם עם אנשים:

פרשה ח ויבא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמ' י"י הנגלה נגליתי וגו'. תאני רבי שמעון בן יוחאי אדם כשהוא גולה מיהודה לגליל או מגליל ליהודה אין זה קרוי גולה. בשעה שהוא גולה מא"י לחוץ לארץ קרוי גולה. א"ר שמואל בר נחמן הנגלה נגליתי שתי גליות גליתי אחד להוציא את בניך ממצרים ואחד ליתן כהונה לבניך ואתם מורדים בי. רבי ורבי יונתן ור' תנחומא בר יודה ורבי שמעון בן לקיש ור' אבין ורבי חייא בשם רבי יונתן. בשני מקומות מצינו שטימא טהור עצמו מפני כבודו של צדיק. במצרים איכן נגלה עליו. רבי ברכיה בשם ר' חלבו מתוך פלטורין של פרעה. (א) במדין איכן נגלה עליו רבי הונא בשם רבי אחא אמר מתוך חללה של עמוד. אמר להם אם תעלה מלניא אחת בכל איבריך כל איבריך מרגישין כך (ירמיה כג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא וגו'. ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וגו'. (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרבי וגו'. (ב) טובוי דאתבחר ביה טובוי דאתבחר ומקרב ליה. מטרונא שאלה לר' יוסי אמרה ליה מאן אלהכון (ג) בעי הוא מקרב. הביא לפניה כלכלה של תאנים והיתה בוררת יפה יפה ובוררת ואוכלת. אמר לה אתה יודעת לבור והקב"ה אינו יודע לבור. מאן דהוא חמי עובדוי טבין הוא בחר בי' ומקרב ליה. רבי מנחמא בשם רבי שמואל בר רב יצחק. לא כל הקרוב קרוב ולא כל הרחוק רחוק. יש נבחר ונדחה ונתקרב יש נבחר ונדחה ולא נתקרב. אהרן נבחר ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. ונדחה (דברים ט) ובאהרן התאנף י"י ונתקרב (שמות כח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו'. שאול נבחר (שמואל א י) הראיתם אשר בחר בו י"י. ונדחה (שם טו) נחמתי כי המלכתי את שאול וגו' לא נתקרב (שם) ואני מאסתיו ממלוך על ישראל וגו'. דוד נבחר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו. ונדחה (שמואל ב טו) ויצא המלך וכל העם ברגליו (ד) ויעמדו בית המרחק ריב"ל אמר נידוהו אף על פי כן קבל עליו נדוי הדא הוא דכתיב (שם) ודוד עולה במעלה הזיתים (ה) עולה ובוכה וגו'. ונתקרב א"ר יודן עירא היאירי היה רבו וקרבו

פירוש מהר"י כהן

פי' שזהו כוונת הכתוב של והנער שמואל וגו' שמקיים גם עם וגו':

(א) במדין איכן נגלה אלא וכו' פי' ר' הונא אמר כך לשאלין במדין היכן נגלה עליו. והביא ראי' לשנגלה מתוך חללו של עמוד. שכשם שאם תבוא איזה מכשול תולעה באחד מאברי האדם כל אבריו מרגישין כך הש"י מלא כל העולם בהשגחתו וכבודו יכול להגלות באחד המקומות או ילכות איך ומה שיהיה: (ב) טובו דאתבחר בי' וכו'. פי' אשרי שבחר בו הוא ית' אע"פ שלא קרבו. כל שכן אשרי מי שבחר בו וגם קרבו ועיין בילקוט פסוק זה: (ג) בעי מקריב. פי' דרך לגלוג ולעג אמרה את מי שרוצה אלהיכם הוא מקריב. כלומר איך מקרבו: (ד) ויעמדו בית המרחק פי' וזו סיפא דקרא בדוד שמואל ב' ט"ו כשברח מפני אבשלום וקדרוש בית המרחק שרחקוהו בנדוי: (ה) עולה ובוכה וגו'. פי' סיפא דקרא וראש לו

חפוי

וקרבו. הוא שדוד אומר (תהלים קיט) ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך (ו) וידעו כתיב. עירא היאירי שהיה רבו וקרבו. לכן נאום יי אלהי ישראל אמר אמרתי וגו'. ר' יהושע בר' נחמיה בשם חד דבי מיאשא יתיב קמיה ר' אבהו אמור אמרת שני פעמים ביד בווי (ז) ביד איתמר ב' פעמים ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה וגו' חלילה לי וגו' רבי ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק החמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו. בכבודו של צדיק כתיב (בראשית יב) ואברכה מברכך וגו'. בכבודו של הקב"ה כי מכבדי אכבד. אני אכבד. (ח) ובוזי יקלו על ידי אחרים. ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי וגו' ר"ם על להדא אתרא דאקרי ממלא. ומצא אותן (ט) שחורי ראש אמר להם תאמרו שמא ממשפחת עלי אתם והוא שכתוב בו (יא) וכל מרבית ביתך ימותו אנשים. אמרו לו רבי התפלל עלינו אמר להן התעסקו בצדקה ואתם מאריכים ימים. קרא לפניהם המקרא הזה (משלי יז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. וזה לך האות. ר' שמואל בר נחמן אמר דבר ברי. אשר יבא אל שני בניך אל חפני ופנחס וגו' (יב) ותדע והקימותי לי כהן נאמן. ודכוותה (שמות ד) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך רבי שמואל בר נחמן אמר דבר ברי. (שם) בהוציאך את העם ממצרים מן בהוציאך את העם ממצרים תדע כי תעבדון את האלהים על ההר הזה. והיה כל הנותר בביתך וגו' אין הלשון הזה (יג) אלא לשון פרנסה כמה דאת אמר (יד) ספחני אל אחת הכהונות וגו'. והנער שמואל משרת את י"י לפני עלי. ר' פנחס ור' ירמיה בשם ר' חייא אמרו וכי לפני שכינה היה עומד אלא כל זמן שהוא עומד לפני עלי הכהן כאלו עומד לפני השכינה וכה"א (מלכים א יז) חי יי אשר עמדתי לפניו וכי מפני השכינה היה עומד אלא כל זמן שהיה עומד לפני אחיה השלוני כאלו עומד לפני שכינה. רבי חלבו בשם דבי רבי שילא כתיב (מלכים ב' ג) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וגו'. (טו) אפילו היה מבקש מים לפניו היה נותן לו מ"ט אשר למד תורה מאליהו אין כתיב כאן אלא אשר יצק מים וגו' מלמד שאפי' היה מבקש מים היה נותן לו. ודבר יי היה יקר בימים ההם וגו'. עשרה דברים נקראו יקרים. ואלו הן. התורה והנבואה והתבונה והדעת והסכלות והצדיקים. ומיתתן של צדיקים. והחסד והעושר וישראל. התורה מנין דכתיב (משלי ג) יקרה היא מפנינים. הנבואה מנין דכתיב ודבר ה' היה יקר וגו'. התבונה מנין דכתיב (שם יז) יקר רוח איש תבונה. והדעת מנין. דכתיב (שם) וכלי יקר שפתי דעת. הסכלות מנין דכתיב (קהלת י') יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. הצדיקים מנין דכתיב (תהלים קיט) (טז) ולי מה יקרו רעך. אל מה עצמו וגו'. ומיתתן של צדיקים מנין דכתיב (שם קיו) יקר בעיני י"י המותה לחסידיו. החסד מנין דכתיב (שם לו) מה יקר חסדך אלהים. והעושר מנין שנאמר (משלי יב) לא יחרוך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ. ישראל מנין (יז) דכתיב (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים וגו'. ויהי ביום ההוא ועלי שוכב במקומו ועיניו החלו כהות וגו'. מכאן אמרו חכמים כל מי שהוא מעמיד בן רשע או תלמיד רשע סוף שעיניו כהות. בן רשע מיצחק שנ' (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות. למה שהעמיד עשו בן רשע. תלמיד רשע מאחיה השילוני שנ' (מלכים א יד) ואחיהו לא יכול לראות כי קמו עיניו משיבו. למה שהעמיד ירבעם תלמיד רשע. (יח) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל יי וגו'. עד שלא משקיע הקב"ה שמשו של צדיק זה הוא מזריח שמשו של צדיק אחר. יום שמת רבי עקיבא נולד רבינו הקדוש וקראו

עליו

פירוש מהר"י כהן

חפני וילך יחף כדי שנהג בעצמו נדוי וקבלו עליו: (ו) וידעו כתיב. פי' כאלו ראויה העי"ן להקראות בחולם מלשון אלופי ומיודעי לומר שעל רבו של דוד ידבר דהיינו עירא: (ז) ביד איתמר ב' פעמים. פי' ביד איתמר בן אהרן הכהן והוא דרך לאשון שפרש"י בפסוק זה עיין שם וגם בדרך הבני המשיבה אלו יותר מהראשון: (ח) בוזי יקלו ע"י אחרים. פירוש שלכבודו של צדיק יעשה הוא ית' הכל בעצמו אם לטובה אם לרעה כביכול. ככתוב ואברכה מברכך ומקללך אאור הכל אני בעצמי אעשה ואלו לכבודו ית' אינו עושה עצמו רק הטובה מכבדי אכבד ובוזיו לא יקול בעצמו ית' רק יקלו ע"י אחרים: (ט) שחורי הראש. פי' עטופי שחורים באבילות: (יא) וכל מרבית ביתך וגו'. פי' כפירש"י בו בפסוק בנביא עיין שם: (יב) ותדע והקימותי לי כהן נאמן. פי' דבר ברי ומתאמת מהר לעיניך הוא יהיה לך האות על הדברים הרחוקים שיתאמתו ויתקיימו גם הם דהיינו אשר יבא וגו' כלומר שיבא במהרה אל שני בניך בחייך הוא האות על כל המאוחר. וכן במשה של עכשיו הוא לך האות על תעבדון וגו'. ולא הסך כמובן הפשוט בפסוק: (יג) אלא לשון פרנסה. פי' לאגורת כסף זיפרש לשון פרנסת הכסף כנראה מסיפא דקרא ספחני וגו' לאכול פת לחם: (יד) ספחני אל אחת הכהנות וגו'. פי' ומסיים לאכול פת לחם: (טו) אפילו הי' מבקש מים וכו'. פי' זה הדרוש מקושר עם ענין חי ה' אשר עמדתי לפניו הדרש הסמוך. שכתוב גם הוא באלישע בס' מלכים ב' פי' ג' אחר כך. ועל זה דייק עתה גם אשר יצק מים וגו' הקידש שר"ל אפילו היה מבקש מים בדרך גם לפניו ית' היה נותן לו וכענין פירש"י שם על אשר יצק מים וגו' עיין עליו: (טז) דכתיב ולי מה יקרו רעיך וגו' פי' הוצרך להביא גם מה שכתוב אחרי אספרם מחול ירבון להבין דקאי על ישראל דכתיב עליהם והרבה ארבה את זרעך כחול וגו' ולא הספיק לו מה עצמו ראשיהם אע"כ שפירשו גם כאן מה רבו מספר דדוקא מלת ירבו מחול צריך לכך כנזכר ואחר כך מביא מעצמו דבצדיקים מיירי בדכתיב ועמך כלם צדיקים וזה דוקא נשלמה הראיה. לכן כתיב וגו': (יז) דכתיב הבן יקיר לי וגו' פי' גם

כאן

עליו (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רב אדא בר אהבה נולד רב המנונא וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. יום שמת רב המנונא נולד רבי אבין וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. יום שמת ר' אבין נולד אבא הושעיה איש טרייה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. יום שמת אבא הושעיה איש טרייה נולד רבי הושעיה בריה וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש. עד שלא השקיע הקב"ה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה שנאמר (בראשית כד) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. קודם שלא השקיע הקב"ה שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע (במדבר כז) ויאמר י"י אל משה קח לך את יהושע בן נון וגו'. עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של יהושע הזריח שמשו של עתניאל בן קנז (שופטים א) וילכדה עתניאל בן קנז. עד שלא השקיע הקב"ה שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה' וגו':

פרשה ט

ירעם אל בקולו נפלאות עושה גדולות ולא נדע (איוב לז) רבי פנחס בשם ר' ראובן אומר ראית מימיך אדם אחד יוצא מן הצפון וארם אחד יוצא מן הדרום ומזדווגין זה לזה (א) אלולי שעשו סיסמא ביניהון כך משה במדבר ואהרן במצרים ושניהם יוצאין בשעה אחת ומזדווגין זה לזה (ב) אלולי שיחסן הדיבור אינו כן אלא בשעה שאמר לו הקב"ה לאהרן לך לקראת משה המדברה (שמות ד) וגו' שמע משה בדיבור אחד (שם) לך שוב וגו' ויצא הה"ד ירעם אל בקולו נפלאות. שניהם יצאו בקול א'. א"ר יודן כתיב (תהלים קד) הרים הגבוהים ליעלים וגו'. רבי לוי בשם ר"ש בן לקיש (ג) האילה הזו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב"ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין וכשהיא יולדת מה הקב"ה עושה ממציא לה עשב והיא אוכלת ומתרפאת הה"ד עושה גדולות ולא נדע. רבי לוי בשם ר"ש בן לקיש האילה הזו (ד) איבריה תשים והיא מבקשת מים והיא יראה מחיה רעה. מה הקב"ה עושה מכנים בה רוח תזזית ומקשת ברגליה ומקשת בקרניה ותיה רעה שומע (ה) ובורחת הה"ד עושה גדולות ולא נדע. א"ר אליעזר אדם הזה ישן על מטתו והנחש מכוון לפני מטתו מה הקב"ה עושה מכנים בו רוח חזזי' מפשיט בידיו ומפשיט ברגליו ולובש כליו הפוכין (ו) והנחש שומע ובורח הה"ד עושה גדולות ולא נדע. א"ר לוי הקב"ה יודע נפלאותיו שהוא עושה לבריותיו ובריותיו אינן יודעין נפלאות שהוא עושה עמהן. תאנא שלשה קולות קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בנתיים ואינן מרגישין ואלו הן היום והגשמים והנפש בשעה שהיא יוצאת. היום מנין. א"ר יהודה בר רבי אלעאי את סבור שהיום הזה (ז) שף ברקיע אינו אלא נוסר ברקיע כמסר הזה. והגשמים מנין א"ר לוי כתיב (תהלים מב) תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. הנפש מנין. (ח) ר' שמואל אחוי דרבי פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי והוו חבריא יתיבין גביה אתא מלה וגחכין שמעין קלא אמר נפשיה להון לאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין ואתון יתבין גחכין ולא ידעין. בר קפרא אמר עשה הקב"ה את שאינו נראה נראה. ואת שאינו שומע שומע. ואת שאינו מדבר מדבר. את שאינו נראה נראה מנין (שמות כ) וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים. את שאינו שומע שומע מנין (יהושע כד) הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל דברי י"י. ואת שאינו מדבר מדבר מנין. (במדבר כב) ויפתח י"י את פי האתון וגו'. כתיב (ירמיה טו) ויאמר י"י אלי אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו'. את מוצא מה שכתוב בזה כתוב בזה. זה לוי וזה לוי. זה בנה מזבחות וזה בנה מזבחות. זה מלך על ישראל ויהודה וזה מלך על ישראל ויהודה. זה הקריב וזה הקריב. זה בקריאה וזה

זה

פירוש מהר"י כהן

כאן צריך להביא ראיה מהכתוב אחריו דבכל ישראל בכלל מיירי ולא באחרים לבד וזה וגו' דהיינו דכתיב בתרי' ירמיה ל"א שובי בתולת ישראל: (יח) אלהים בטרם יכבה וגו' פי' וכתיב בתרי' ויקרא ה' אל שמואל וכל הנמשך אחריו שראוהו שעשאו נביא יכהי' עלי זכו וגו':

(א) אלולי שעשו סיסמא ביניהם. פי' שעשו ביניהן דבר סימן סודיי וסתר להזדמן שם יחד ולדעתי צריך להיות סימתא כמו שיש בבראשית רבה פ' ל"ד על ויזכור אלהים. ועיין בערך שם שני: (ב) אלולי שיחסן הדיבור תכלית כל זה הדרוש להמכוון קצן הדבור על עלי וכו' דלקמן כענין האמור כאן על נפלאות הקול כסמוך. והכל מקושר עד לקמן שיאמר תמן תנינן וכו' קצן הדבור וכו'. ובשביל זה הביא האי קרא דאיוב ל"ז ירעם אל וגו' ודורשו. כי גם בזה הי' מנפלאות קולו ית': (ג) האילה הזו איברי' וכו'. פי' מפני שהרחם צר וכווץ. כענין הווסת מתורבן הווסת ולמטה שחותכין אותו והוא כווץ. כי כל איברי אילה הם כך בטבע שזה הומרם איברי' צפיפים כלומר דחוקים וכווצים. והם מתרתכים ונעשים רפים ומתפשטים מנשיכת הנחש: (ד) איברי' תשים וכו'. פי' מבוש תשות כח: (ה) ובורחת. פי' ואז יכולה לילך למים לרוות צמאה ובורחת: (ו) והנחש שומע ובורח. פי' שמכניס בו רוח בגעון שמרעים ומשמיע הקול מקשקש ופשיטות ידים ורגלים. וקול רעשת היפוך כליו בלובשו אותם. ומאלו הקולות הנחש בורח: (ז) שפוי. פי' שמהלכו שפוי ונוח בנחת ברקיע: (ח) רבי שמואל אחוי דרבי פנחס וכו'. פי' רש"י ז"ל ר' שמואל אחיו של ר' פנחס בר חמא הי' נפטר לעולמו בצפורי והיו הבירין של ר' פנחס יושבין באותה שעה אצל ר' פנחס במקום אחר באה להם איזה דבר של שחוק והיו משחקין שמעו

קול

זה בהנני וזה בהנני. (שמות ג) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. תמן תנינן נעל הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדיבור על עלי ודבר אל שמואל בחוץ. ויקרא יי אל שמואל ויאמר הנני וירץ לעלי ויאמר הנני כי (ט) קראת לי א"ר יוחנן כהדא עגלתה תמימתה. ויבא יי ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר שמואל דבר כי שומע עבדך הה"ד (משלי יב) מפרי פי איש תשבע בטנו וגמול ידיו ישיב לו. א"ר שמלאי אמר הקב"ה לראובן אתה התחלת בהצלת נפשות תחלה (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם. חייך שאין מפרישין ערי מקלט אלא מתחומך. (ל) הה"ד (דברים ד) את בצר במדבר בארץ המישור לראובני. א"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת לי ארבע נפשות שלשה מן האור ואחת מן הבור. תמר ושני בניה מן האור ויוסף מן הבור. חייך שאני מציל לך חנניה מישאל ועזריה מן האור ודניאל מן בור אריות. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה למשה אתה אמרת (שם) וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי הוא האלהים וגו'. (יב) חייך שאני מכתיב עליך (שם לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וגו'. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה לרחב את אמרת (יהושע ב) כי יי אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. על הארץ מתחת ניחא שמא בשמים ממעל. את אמרת מה דלא חמין עיניך. (יג) חייך שבנך עומד ורואה מה שלא ראו הנביאים הה"ד (יחזקאל א) נפתחו השמים ואראה מראות אלהים. ר"י דסכנין בשם ר' לוי אמר הקב"ה לחנה מתחלת ברייתו של עולם לא קלסני בשר ודם בפסוק הזה יי צבאות אלא את. חייך שבנך עומד ופותח בו. הה"ד (שמואל א טו) כה אמר יי צבאות פקדתי את אשר עשה לך עמלק. אמר ר' אבהו בשעה שהלך עבד מלך הכושי להעלות את ירמיה מן הבור מהו אומר לו (ירמיה לח) שים נא בלואי הסחבות והמלחים וגו'. אמר לו ירמיה הלואי והיה לי סולם חד. אמר לו הקב"ה סולם את מבקש אין לזקנתך בידי חבל לא כן כתיב (יהושע ב) ותורידם בחבל בעד החלון. אף אתה (ירמיה שם) וימשכו את ירמיה (יד) בחבלים. ר"י דסכנין בשם ר"ל אמר הקב"ה למשה את אמרת (שמות יח) כי יבא אלי העם לדרוש אלהים דצריך לנורא יפיח בה אף את כשתהא צריך דבר תהא בא אצלי הה"ד (שם כד) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו. תני ר' חייא אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה. שמואל שמואל. לשון חבה ולשון זירוז. ר' אליעזר אומר לו ולדורות. אין דור שאין בו כאברהם. אין דור שאין בו כיעקב. אין דור שאין בו כמשה. אין דור שאין בו כשמואל:

פרשה י ויאמר יי אל שמואל הנה אנכי עושה דבר בישראל וגו'. שמואל בר נחמן אמר זו שביית הארון. ביום ההוא אקים אל עלי וגו' והגדתי לו כי שופט אני וגו' ולא כהה בם. לא געה בהון. ולכן נשבעתי לבית עלי וגו' (א) רב כהנא הוה קאים ומצלי והוה ר' חייא בר אבא (ב) קאים מצלי קודמוי. כיון דחסיל ר' חייא בר אבא (ג) לא בעי דיפסוק קדם רב כהנא. א"ל ר' חייא בר אבא כן אתון נהוגין בבבל מצערין רביכון. א"ל לית רבי ידע דאנא מרבית עלי קאתינא שכתוב בו אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה וגו' בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתפלה וצלי עלוי והאריך ימים (ד) עד דאתעבדן טופרוי סומקין כהלין דקקיא. וישכב שמואל עד הבקר ויקרא עלי אל שמואל וגו'
כה

פירוש מהר"י כהן

קול אחד שהי' אומר להם נשמתו של אחיו של ר' פנחס שוברת ארזים ועוקרת אילנות מקולה ואתם יושבים כאן משתקין ואינכם יודעים הכירו בזה שנפטר ר' שמואל ולמדנו מזה שאין קול יוצאת נשמה נשמעת לבני אדם היים: (ט) כי קראת לו וכו'. פי' ר' יוחנן בא לבאר שאי כי שאמר שמואל בלבון כאשר. כלומר הנני הנני מוכן לך תכף ומיד שקראת לי. וזהו אמרו כהדא עגלתה וכו' כלומר שהיה נגלה ומוכן לו לשרתו בתמימותו ובריה היי שרה רכה ים שוכב בהיכל ה' אמר ר' יוחנן וכו' ומהקו בעל מתנות כהונה ונראה לי שצריך להיות שם וגו' וקאי על הר"י כנזכר: (י) הה"ד את בצר וגו'. פי' וכתיב בהרי' לראובני: (יא) אמר הקב"ה למשה וכו'. פי' ועשיתני יחיד כדכתיב שם אין עוד: (יב) חייך וכו'. שכתיב גם הוא ית' על משה ולא קם כמשה עוד: (יג) חייך שבנך עומד וכו' הה"ד וכו'. פי' כי זה אמר שמואל בנה כדכתיב שמואל א' ט"ו. ועל זה היה מתחלה תכלית מכוון המדרש שהתחיל הה"ד מפרי פי איש וכו' לפיל כסמוך לדרוש פסוק הכיא על שמואל ותנה וקשרו עם ויאמר שמואל דבר כי שומע עבדך בעבור כי בזה גם לשמואל ראוי שתשבע בטנו וגו'. לפעל טוב שבדבור הבוא כדפירש"י שם בפסוק שלא הזכיר שם שמים לומר דבר ה' וגו' כאשר לוהו עלי. אמר שמא קול א' הוא. ואף נמלאך חשב כדאיתא פרק אלו קשרים: (יד) בחבלים. פי' אין כח בזקנים לעלותן בסולם וצריך להמשיך אותו:

(א) רב כהנא הוי קאים ומצלי. גם בירושלמי פ"ב דראש השנה ועיין שם בספר יפה מראה: (ב) קאים ומצלי קדמוי. פי' היה עומד כבר ומתפלל ורב כהנא בא אחריו ועמד אחורי רבי חייא והיה מאריך הרבה: (ג) לא בעי דיפסיק וכו'. פי' לא רצה להפסיק ולעבור בעודו מתפלל וכשסיים רב כהנא א"ל ר' חייא וכו' כי היה צריך להמתין לו: (ד) עד דאתעבדין טופרוי סימוקין כהלין דקקיא. פי' עד שנעשו צפרניו אדומים מפני זקנה כמו של תנוקות הקטנים והדקין מאוד:

כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אין כתיב כאן אלא כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף (ה) א"ל כשם שאין בני יורשין את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך. ויגד לו שמואל את כל הדברים וגו'. ויאמר הוא ה' אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה. ויגדל שמואל ויי היה עמו וגו'. א"ר יהודה בר ר' סימון (ו) אף משנפל ארצה לא הפיל מכל דבריו ארצה. שכן הוא אומר לשאול (שמואל א כח) מחר אתה ובניך עמי. בתוך מחיצתי. וידע כל ישראל מדן וגו' (ז) אבא אבוי דשמואל בר אבא היה מתעסק במטכסא ושלח גבי ר' יהודה בן בתירה לנציבין בתר זמן קם עמו. א"ל לית רבי בעי ההוא מלתא אמר ליה ולא מילין הוון א"ל לית מלתך הימינא עלי סגי מן ממונא אמר ליה את הימנת מילתי עלך. תזכה למקמא בר כשמואל נביאה דכתיב ביה וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע וגו'. וזכה למקמא שמואל בר אבא. ויוסף יי להראה בשילה וגו'. ר' ברכיה בשם רבי לוי בכ"מ שהקב"ה נגלה בשילה (ח) תניינא בשילו כתיב. וישמעו פלשתים את קול התרועה וגו' אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה. עד כאן אמרו כשרים שבהן. אבל הרשעים שבהן אמרו אלהיכם האלהים המכים את מצרים בכל מכה וגו' אמרו עשר מכות הכה במצרים ועוד הכה על הים ושאר מכות כילה בעמו במדבר. (ט) אמרו אין לו מכה עוד מעתה. אמר להם הקב"ה אתם אמרתם אין לו מכה עוד מעתה חייכם שאני מביא עליכם מכה שלא נראתה ולא נהייתה מעולם הה"ד ותכבד יד יי אל האשדודים וגו'. הא כיצד היה יושב בטוזור ועכבר עולה מן התהום ושומט את בני מעיו ויורד לו לתהום. הה"ד ותכבד יד יי אל האשדודים וישמם וגו'. חזרו להיות עושים להם ספלים היה עכבר אומר לספל אני שלוחו של מי שאמר והיה העולם ואתה ברייתו. תן כבוד למי שבראך. והיה הספל נבקע ועכבר עולה מן התהום ושומט את בני מעיו וירד לו לתהום. הה"ד ותכבד יד יי וגו'. כל הפרשה ערובי דברים מי שאמר (י) זה לא אמר זה ומי שאמר זה לא אמר זה. ודכוותה (בראשית לח) ויכר יהודה ויאמר (יא) צדקה ממני. והקב"ה מכתיב עליו (שם) ולא יסף עוד לדעת'. שמשידע שכלתו היא לא יסף עוד לדעת' וכל הפרש'. ודכוותה (במדבר יג) באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגו' (יב) עד כאן אמר כלב. כל הפרש' עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה מי שאמר זה לא אמר זה. ודכוותה (שם יא) ועתה נפשנו יבשה אין כל וגו'. את סבור מי שאמר זה אמר זה. אלא ישראל אומרים ועתה נפשנו יבש' אין כל וגו'. והקב"ה מפיים את כל באי עולם ואומר להם בואו וראו על מה בני מתרעמין עלי והמן כזרע גד הוא וגו'. כענין (יג) שנאמר (בראשית ב) וזהב הארץ ההוא טוב וגו'. כל הפרש' עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה. ודכוות' (שופטים ה) מדוע בושש רכבו לבא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו עד כאן אמר' אמו של סיסרא (שם) חכמות שרותיה תעננה עד כאן אמרו כלותי' הלא ימצאו יחלקו שלל עד כאן אמר' אשתו נתגלו הדברים שאמר' אמו של סיסרא לדבור' ברוח הקדש שלח' לה דבורה אל תצפי עוד לסיסרא בנך (יד) מעתה (שם) כן יאבדו כל אויביך יי. ודכוותה (ירמיה כי) מיכ' המרשתי הי' נבא בימי יחזקיהו מלך יהודה וגו' ההמת המיתוהו חזקיהו מלך יהודה וגו'. עד כאן אמרו כשירין שבהן אבל רשעים אמרו (שם) וגם איש הי' מתנבא בשם יי אוריהו בן שמעיהו וגו' וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו וגו' וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים וגו' ויוציאו את אוריהו ממצרים ויביאוהו אל המלך וגו'. אמרו כשם שנתנבא אורי' כך נתנבא ירמי' וכשם שנהרג אוריה

פירוש מהר"י כהן

(ה) א"ל כשם שאין בני וכו'. פי' שקללו קללה זו אם תכחד ממני דבר לא יהיו בניך ממלאין את מקומך. ומזה למדו בפ' אלו הן הגולין שקללת חכם אפי' על תנאי היא באה דאע"ג דכתיב ויגד לו וגו' כתיב ולא הלכו בניו בדרכיו: (ו) אף משנפל ארצה. פי' בקבר אחר מותו: (ז) אבא אבוי דשמואל בר אבא הוה מתעסק במטקסא וכו'. פי' כל זה הוא כך אבא היה עושה פרקמטיא במשי מובחר ומשובח ובאת אצלו ר"י לנציבין להחזיק לו מזה שהוא רוצה לקנות ממנו גם הוא וכן עשה. לימים בא אצלו אבא ואמר וכי לא רוצה מורי אותה משי. א"ל ר"י ב"ב וכי לא דברים בעלמא היו מה שאמרתי לנציבין. א"ל אבא וכי אין דבריו נאמנים ואמתים אצלי יותר מממון שהאמנתי לדבריך ולא רציתי. למכור בממון לזולתך השיב לו ר"י הואיל ועשית עליך דברי נאמנים. תהא זוכה להעמיד בן נאמן לה' כשמואל הנביא שכתוב בו וידע וגו' נאמן לה' וגו' וזכה והעמיד אותו בן שמואל בר אבא: (ח) תניינא בשילו כתיב. פי' בראשון כתיב ה' בסופו ובשני בוי"ו בסוף ובוונת המדרש לרמוז שהטעם כלומר שבשבילו וזכות שלו של שמואל עשה כן להרגיל להגלות נגד מה שכתוב למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם. ובפירש"י בפסוק ויוסף ה' וגו': (ח) אמרו אין לו וכו'. פי' לשלשה חלוקות דרים קרא. א' מכים את המצרים על עשר המכות. ב' בכל מכה על אותן שעל הים שהיה הרבה והרבה ביותר מאשר במצרים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה. ג' במדבר על כל אשר קרה מהעונשים לישראל במדבר: (ט) חזרו להיות עושין וכו'. פי' לעשות לרכיהם לתוכם ולא על הארץ כדי שלא יוכלו העכברים לעלות: (י) זה לא אמר זה. פי' לענין האלהים האדירים כנ"ל: (יא) צדקה ממני, פי' כי ממני הוא דבורו של הקב"ה כפירש"י שם. או שאמר יה' ממני עדות שלא זינתה מאחר: (יב) עד כאן אומר כלב. פי' ולא סבירא ליה למדרש זה שמוציאי הדבה באו לומר קלה אמת מתחלה כפירש"י שם אדבריהם ז"ל. ומה זה פרי' והלאה הוא דברי המרגלים: ואח"כ חזר כלב לדבר ויהס כלב וגו'. ואח"כ חזרו המרגלים לומר לא נוכל לעלות וגו'. זהו אמרו כלשון הפרשה עירובי דברים: (יג) שנא' וזהב הארץ וגו'. פי' שגם הגדולה הכתוב כאן כמו שם אבן טוב הוא כמו גדולה הכתוב בבראשית: (יד) מעתה כן

אוריה (טו) כך ירמיה חייב ליהרג . אך יד אחיקם בן שפן וגו' כל הפרש' עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה (טז) מי שאמר זה לא אמר זה . ודכוותה (שיר ח) שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו' שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך . עד כאן אמרה כנסת ישראל. כי עזה כמות אהבה קש' כשאול קנא' עד כאן אמרו אומות העולם. ורוח הקודש אומרת רשפיה רשפי אש שלהבת יה וגו'. הא כל הפרש' עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה:

פרשה יא וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה וגו' זה שאול. רבי לוי ור' סימון ורבנין חד אמר ששים מיל הלך שאול באותו יום . במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן (א) מיד גלית ובא. ור' סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום . בשילה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא . ורבנין אמרין ק"פ מיל הלך שאול באותו היום במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחטפן מיד גלית ובא . ויבא והנה עלי וגו' ויען המבשר ויאמר נס העם וגו' וארון האלהים נלקחה. תשש' מדת הדין בנקבה. ויהי בהזכירו את ארון האלהים וגו' א"ר יהושע בר רבי נחמיה דכן לא הוה ליה מתחינן חמשה טופרין או חמשה איסטילין אלא מפרקת שבורה על הארון . וכלתו אשת פנחס וגו' תאני שלש נשים מתו חיות. אמנו רחל. וכלתו של עלי. ומיכל בת שאול. אמנו רחל (בראשית לה) ויהי בצאת נפשה כי מתה וכי מתה היא מדברת היא אלא מתה ואינה מתה. וכלתו של עלי ותכרע ותלד כי נהפכו ציריה עליה . ומיכל בת שאול (שמואל ב ו) לא היה לה ולד עד יום מותה . ביום מותה היה לה. הה"ד (פס ג) והששי יתרעם לעגלה. למה נקרא שמה עגלה א"ר יהודה ב"ר סימון על שפועה כעגלה ומתה. ופלשתים לקחו את ארון וגו'. ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש. ר"י אמר (ב) כבדוהו אמרו זה אלוה וזה אלוה יבא אלוה וישכון אצל אלוה (ג) ר"ש ב"ל אמר כך היה בשכרן.אלא אמרו זה נוצח וזה נצוח. יבא נצוח ויעבוד לנוצח. וישכימו אשדודים ממחרת וגו' אמר להן הקב"ה (ד) אין אתם נכון בפושרין אלא ברותחין הה"ד וישכימו בבקר וגו'. רק דגון נשאר עליו (ה) קודמין דידיה. על כן לא ידרכו כהני דגון וגו' . א"ר ירמיה בשם רבי בר רב יצחק דחמירו ישראל בע"ז (ו) יותר מאומות העולם כתיב על כן לא ידרכו וגו' אבל בישראל כתיב (צפניה א) ופקדתי על כל הדולג על המפתן . ר' יוחנן ור"ל ר"י אמר ע"ז שנפסלה אסורה בהנאה ור' שמעון בן לקיש אמר מותרת ולא פליגי (ז) ומה דאמר ר"י עבדו' . ומה דאמר ר"ל נזדלזלה בעיניהם ולא עבדו' . ותכבד יד יי על האשדודים וגו' *הא כיצד היה יושב בטחור ועכבר עולה מתהום ושומט בני מעיו ויורד לו לתהום . ודכוותה (שמואל א יז) ותטבע האבן במצחו נכנס האבן כבברזל יהודה ברבי אמר כבבצק. ודכוותה (דניאל ו) וכל גרמיהון הדיקו . יהודה בר רבי אמר כאילין פסטילס שרשי תאנה שהן רכים ובוקעין בצור ובאבן. ויסתרו להם טחורים ר"ש בן לקיש כנת מעיהם החיצונה נסתרה ר' שמואל בר נחמן אמר (ח) כנת מעיהם הפנימי נסתרה (ט) ויסתרו להם טחורים דברים שבאופל :

ויהי

פירוש מהר"י כהן

כן יאכלו וגו' פי' מה שכתוב אח"כ כן יאכלו זהו מאמר דבורה : (טו) כך ירמיה חייב ליהרג . פי' זהו המאמר למעלה וגם איש היה מתנבא וגו' ממאמר זה נהרג ירמיה : (טז) מי שאמר זה לא אמר זה . עיין כל זה המדרש בספרי פרשת בהעלותך ד' י"ב בפסוק ועתה נפשנו יבשה :

(א) מיד גלית ובא . פי' כי ס' מיל היה בין שילה ובין המערכה . ובמערכה היה ונטלן שם . והביאן לשילה ס' מיל ולרבי סימון הלך משילה ונטלן וחזר והביאן לשילה הרי ק"כ מיל ולרבנן ברח תחלה מהמערכה לשילה וחזר למערכה ונטלן . וחזר והביאן לשילה . הרי ג' פעמים ס' מיל ועיין בפסוק ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא וגו' ותמצא במעט העיון הכרת כל אחד בפירוש המקרא הזה ובמאי פליגי בו : (ב) כבדוהו . פי' במה שהביאוהו בית ע"ז שלהם והעמידוהו אצלו כדכתיב בקרא אח"כ (ג) : רשב"ל אמר כך היה בשכרן . פי' בתמיה וכי היה ראוי להם שכר כ"ה שכתוב שם והנה דגון נופל וגו' אם היה כוונתם לטובה אלא נקלין ולגנאי הי' כוונתם שאמרו אלהיהם נצח וזה כביכול מנוצח לכן הליגוהו אצל דגון אלהיהם : (ד) אין אתם נכון וכו'. פי' שלא קבלו מוסר במה שמצאו דגון אלהיהם בראשונה נופל ארצה לפני ארון האלהים והקשו ערפם וחזרו והשיבוהו למקומו לכן נפל שנית וראשו ושתי כפות ידיו כרותות וזהו הס"ד וכו' שהוא הפסוק השני שמצאוהו נשבר וכרות : (ה) קודמין דידי'. פי' חלק קדמון של גופו ור"ל מלמטה מה שהיה בו כצורת דג דהיינו מטבורו ולמטה ועיין בפסוק בפירוש רד"ק ואולי צריך להיות קודלין דידיה . ופירושו חלק האחריו כמ"ש מלשון קדל שהוא תרגום עורף : (ו) יותר מאומות העולם . פי' שנהגו יותר כבוד בו שדלגו עליו דרך עבודה ואולי האומות לא עשו אלא שלא נהגו בו זלזול בדריכה עליו . ולא כן דעת יהונתן שתרגם עיין בפי' נפסוק הדולג בצפניה א' : (ז) ומה דאמר ר"י עבדוה . פי' ר"י מיירי בשעובדין אותה עוד אחר שנפסלה . ומפרש גם קרא דדגון בהכי . לכן לא פקע איסורה מינה . ור"ל מיירי בשלא עובדין אותה עוד והכי מפרש איהו הלי קרא : *הא כיצד היה יושב בטחור . פי' בעולם והוזק היה יושב נאחז לעליו ולדחוק נקב הרעי כמזוק כאילך ע"א יוכל שכבר לכנוס לו . ואף על פי כן לא הועיל לו שהעכבר עולה מתהום וכו' והנה א"כ הלא בטחור מלשון לא ליטהור עפי דעמ' בבא ד' פ"כ. ועיין בערוך ערך טחר. וכתב לו המדרש לשון זה כדי להסיל לשון על לשון וזה לותה בעפולים דכתי קרא דקרינן ליה בטחורים : (ח) כנת מעיהם וכו'. כנת הוא לשון הדרא דכנתא ור"ל בני מעים ובילקוט גרים כפירוש בני מעיהם החיצונה וכו' : (ט) ויסתרו להם וכו'. פי' ויסתרו לשון סתר:

היין

פרשה יב ויהי ארון יי בשדה פלשתים שבעה חדשים כתיב (בראשית כא) כי את שבע כבשות וגו'. אמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם אתה נתת לו שבע כבשות (א) חייך שאני משהא' בשמחת בניך שבעה דורות. דבר אחר אתה נתת לו שבע כבשות חייך שבניו הורגין שבעה צדיקים מבניך. אלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשת בניו. ד"א אתה נתת לו שבע כבשות. חייך שבניו מחריבין ז' משכנות מבניך אלו הן אוהל מועד וגלגל ונוב וגבעון ושילה ובית העולמים תרין. דבר אחר נתת לו ז' כבשות. חייך שארוני מחזר בשדה פלשתים שבעה חדשים הה"ד ויהי ארון יי בשדה פלשתים שבעה חדשים. כתיב (משלי יט) (ב) לץ תכה ופתי יערים וגו'. לץ תכה זה נחש (ג) ופתי יערים זו חוה. הבל שמעו לחוה ואכלו מאותו האילן הה"ד (שם ג) ותתן גם לאישה עמה ויאכל. גם ריבוי האכילה לבהמה ולחיה ולעופות חוץ מעוף אחד ושמו חול. הה"ד (איוב כט) ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים. דבית רבי ינאי ורבי יהודה ורבי שמעון. דבית ר' ינאי אמרי אלף שנים הוא חי. לאחר אלף שנים האור יוצא מקינו ואוכלתו ונשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים והוא חי. ר' יהודה ב"ר שמעון אומר לסוף אלף שנים גופו כלה כנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים. ד"א לץ תכה זה עמלק. ופתי יערים זה יתרו א"ר יהודה בר סימון מובתב היה (ד) באסרטיא של עמלק וכיון שנפל בא ונתגייר הה"ד (שמות יח) וישמע יתרו כהן מדין. ד"א לץ תכה אלו פלשתים ופתי יערים אלו הכהנים. ד"א לץ תכה אלו הפלשתים ופתי יערים אלו הסרנים. ולמה תכבדו את לבבכם וגו' וישרנה הפרות (ה) שרן ואזלן (ו) מהלכן ביופי היו הופכות פניהם כלפי שיטה ואומרות שירה אי זו שירה אמרו ר"מ אמר שירת הים אמרו הה"ד במסילה אחת הלכו הלוך וגעה וכתיב (שם טו) אשירה ליי כי גאה גאה. ר' יוחנן אמר (תהלים לח) שירו ליי שיר חדש. ר"ש בן לקיש אמר (שם קה) הודו ליי קראו בשמו. רבי אלעזר אמר (שם צט) יי מלך ירגזו עמים (ז) ורבנין אמרין (שם צו) יי מלך תגל הארץ. א"ר שמואל בר רב יצחק למה לקו אנשי בית שמש על שהיו מליזין בארון אמר להם הקב"ה לישראל אילו תרנגולתו של אחד מהם אבדה לא היה מחזר אחריה כמה מבואות עד שהיה מביאה וארוני מחזר בשדה פלשתים ואין אתם מקפידין עליו (ח) אף הוא הושיע לו ימינו וזרוע קדשו:

תאנא דבי אליהו רוני רוני השטה התנופפי התנופפי ברוב הדרך המחושקת ברקמי זהב המהוללה בדביר ארמון (ט) המפוארה בשני כרובים. א"ר שמואל כמה יגע בן עמרם עד שלא לימד ללוים שירה ואתם אומרות שירה מעצמיכם יישר חיליכם ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה אחד עשר (י) של שאול ושתים שנמשח דוד ושבע שמלך בחברון:

פרשה יג ויקבצו המצפתה וישאבו מים וגו'. א"ר סימון ולא שילה היא המצפתה ולא המצפתה היא שילה אלא כמין אסקופה יוצאה מתוך תחומו של יהודה לתוך תחומו של בנימין (א) ועליה בהמ"ק בנוי. וישאבו מים. וכי מים שאבו אלא מלמד ששאבו ד"ת כמים. וישפכו לפני יי. וכי לפני יי. שפכו. אלא מלמד ששפכו לבן בתשובה כמים. ויאמרו שם חטאנו ליי וישפוט וגו'. רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק נתעטף שמואל בחלוקו של ישראל אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי וישראל אומרים לפניך חטאנו ואין אתה מוחל להן. ויקח שמואל טלה חלב אחד א"ר יוסי בר חנינא לעולם אין הבמה מותרת אלא ע"י נביא מ"ט (דברים יב) השמר לך פן תעלה וגו'. ואליהו מקריב בשעת איסור הבמות. רבי יוחנן בן מרייא מייתי לה מן הדא (יהושע כב) אז יבנה יהושע מזבח אין לי אלא בהר עיבל בגבעון מנין שנאמר (שופטים ו) ויהי בלילה ההוא ויאמר יי אל גדעון וגו'. א"ר אבא בר כהנא שבע עבירות נעשו בידו של גדעון. עצי אשירה אבנים פסולות מוקצה ונעבד זר

פירוש מהר"י כהן

(א) חייך שאני משמח בשמחת וכו'. פי' לענין מתן תורה שנכתב עד משה שהוא דור ז' מאברהם: (ב) לץ תכה ופתי יערים וגו' מבואר דאח"כ דורש על ענין פלשתים לכך מייתי ליה להאי קרא: (ג) ופתי יערים זה יתרו. פי' כדמפרש ואזיל: (ד) באסרטיא של עמלק. עיין בערוך ערך אסרטון: (ה) שרן אזלו. פי' היו משוררים והולכות וכוי וישרנה לשון שירה: (ו) מהלכין ביופי. פי' וישרנה הוא גם לשון יושר שהלכו ביושר ואח"כ אומר ועוד שהוא גם לשון השתחוות כמו חבורי מראה אמנה זהו כיון כושבות וכו'. שהפכו ולאו כלפי ארון עלי שטים ותגל הארץ עיין בע"ז פ' ב' ד' כ"ד: (ח) אף הוא הושיע וגו'. פי' ואינו מבין זה ומחוירו וכן יש בילקוט בפירוש ופסוק זה הוא בשיר ששונר ר"י: (ט) המפוארה בשני כרובים. פי' זו הוא השירה שאמרו ועיין בגמרא דמס' ע"ז ד' כ"ד ובפרש"י ובילקוט: (י) של שאול. עיין בילקוט:

(א) ועליו ב"ה בנוי. עיין בזבחים פ' איזהו מקומן ובמגילה פ' בני העיר ופרק קמא דיומא:

ולא

זר ולילה ומחוסר זמן. אין לי אלא בגדעון בשילה מנין. ויקח שמואל טלה חלב אחד. א"ר אבא בר כהנא שלש עבירות נעשו באילו של שמואל. הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי א"ר יוסי אי מן הדא לית את שמע מינה כלום והדא דאמרת הא דא"ר שמואל בר רב יצחק ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וגו'. ויהי שמואל מעלה העולה וגו' א"ר אבא בר כהנא שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה שהוא עושה לישראל ושלשתן עשה להן. הראשונה בימי יהושע (יהושע י') ויהמם יי לפני ישראל וגו'. השניה בימי סיסרא (שופטים ד) ויהם יי את סיסרא וגו'. והשלישי בימי שמואל ויהי שמואל מעלה וגו' וירעם יי בקול גדול וגו' ויהמם. רבי סימון מוסיף תרתי (שמות יד) ויהם את מחנה מצרים (זכריה יד) והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי רבה בהם. (ב) ולא פליגין מה דא"ר סימון לשעבר מה דאמר ר' אבא בר כהנא לכשתבא בהם. ויאמר יי אל שמואל שמע בקול העם וגו'. תני רשב"י אותי מאסו גם (ג) אותי מאסו כי גם אותי מאסו. אמר ליה הקב"ה בשלשה דברים הן עתידין למאוס במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש איתי מאסו בשלשתן בימי רחבעם הה"ד (מלכים א יג) וירא כל ישראל וגו' מה לנו חלק בדוד (ד) זו מלכות שמים. ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד. איש לאהליו ישראל עתה ראה ביתך דוד (ה) זו בנין בהמ"ק. א"ר שמעון בר מנסיא אין ישראל רואין סימן ברכה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן. הה"ד (הושע ג) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את יי אלהיהם זו מלכות שמים. ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד. ופחדו אל יי ואל טובו באחרית הימים זה בנין בהמ"ק. וימאנו העם לשמוע בקול שמואל וגו'. ר' הונא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק לפי שכתוב (שמות יז) עד אנה מאנתם לפיכך כתיב וימאנו העם (ו) לחד קצר דמית ושבק ליה חד ברא והות אימי' מובלא ליה לאומנות והוא ערק מובלא ליה לכנישתא והוא ערק אמרה כל סמא דמלתא אנא מלפא ליה אומנותי' דאבוי הוה מעייל ליה והוה אמר ליה חליש רישיה הדין והוה חליש רגלוי חליש רגלוי והוה מתליש רישי' אזיל טען ליה גבי אמיה ואמר לה היכך תהא קברא ליה דעבר על אומנותיה דאבוי לפי שכתוב עד אנה מאנתם לפיכך כתיב וימאנו העם: ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו וגו'. מי היה הגון לדבר איש מבנימין וגו'. ודכוותה (אסתר ב) והנערה אשר תיטב בעיני המלך וגו'. מי היה הגון לדבר (שם) איש יהודי היה בשושן וגו'. ודכוותה (שמות ב) וירא אלהים את בני ישראל וגו' מי היה הגון לדבר (שם) (ז) ומשה היה רועה וגו'. ר' יהושע בריה דרבי בירי מוסיף תרתי (שופטים ד) והוא לחץ את בני ישראל בחזקה. מהו בחזקה רבי יצחק אמר בהירופין ובגדופין. מי היה הגון לדבר ודבורה אשה נביאה. ודכוותה (שם י) ויאמר העם וגו'. מי הגון לדבר (שם יא) ויפתח הגלעדי היה גבור חיל וגו'. ולו היה בן ושמו שאול וגו' ואין איש מבני ישראל טוב ממנו. יכול בכל ת"ל משכמו ומעלה גבוה מכל העם. ודכוותה (שמואל ב יד) וכאבשלום לא היה איש וגו'. יכול בכל ת"ל (שם) ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך. ונתלה בשערו. א"ר חנינא (ח) בחרובית גדולה היה ואין תימר כבירון בדים בדים היה עשוי ואין תימר בחרובית קטנה. א"ר חנינא כשעליתי

מן

פירוש מהר"י כהן

(ב) ולא פליגין. עיין במדרש תהלים סוף דף י"ו : (ג) אותי מאסו וכו'. פי' אותי מאסו הכתוב כאן הרי הוא כשבועה מאיסה אחת ומדקדקים לומר לפניו לא אותך מאסו ולא קיצר לומר אותי מאסו לבד. הרי הוא כאילו אמר לא אותך לבד מאסו אלא גם אותי מאסו לרבות לך מאיסה שניה ומדלא כתב שלי גם כפי' רק כתב כי אותי וכו' הרי הוא כאילו כתב כי גם אותי וכו' שהרי אותי מאסו בעצמי כמו גם אותי הוא מדכתיב לפניו לא אותך וכו' ונמצא א"כ שזה כאילו כתב שניהם אלא כי ומלת גם לרבות עוד מאיסה שלישית דהוי כאלו כתב שלשתן אותי כי גם אותי לומר שא"ל הקב"ה לשמואל ג' דברים הן עתידים וכו' : (ד) זו מלכות שמים. פי' דמשמע אין לנו חלק במי שיש לדוד חלק בו. כיון דכתיב עוד אח"כ ולא נחלה וגו' : (ה) זו בנין בה"מ. פי' כמו כבר הטוב וגו' : (ו) לחד קצר פי' משל הדבר דומה לחולה אחד שמת והניח בן שהכניסו אמו ללמוד אומנות והוא ברח משם. שהכניסו לבית הכנסת וברח משם אמרה האם כל רפואת ותיקון הדבר אינו אלא שאתננו לאומנות אביו והכניסתו אצל רעהו של אביו אמרה לו הנה הוא לך למדהו אומנות (והוא ברח משם. הכניסתו) אביו וכפי הענין היה אביו בלן וספר שמרפא מכות בגופי בני אדם והיה מכניסו אותו רעו אביו ללמדו וכשהיה אומר לו לגרר ולקלף ראש המכה היה גורר שיפה וכן לחפף שלא אכה שמיע ולאיית והיה מזין להקיע ולהמריד ובים נופחלות ימצא חליש ריבא דנימיתים דרישאי וזהו הדבר שדברתי כי נומיתא פי' מכה והיה מלוהו להפשיט ראש המכה שנראה המוגס ולקלפה כמנהג הבלן ברפאו אותה מכה כי אלם הוא למון השפה וקליפה והולכה כתרגום ירושלמי על והפשיט את העולה והפשיט את אהרן וכן הרבה במדרשים בגמרא מלשון זה ובאונקלוס לבין שילות בהפך אותיות וק"ל ועל כי היה פורו של הנער הזה רע וערלה אזנו משמוע הוליכו המלמד הזה והחזירו לאמו ואמר בדרך קללה תקברנו שאינו רוצה ללמוד אומנות אביו וכן בדרך ישרה וענין המשל שגם כאן דורו של שמואל לא אבו שמוע ועזבו אומנות אבותיהם דורו של משה אשר גם בהם כתיב עד אנה מאנתם אבל אח"כ חזרו מזה וקבלו מוסר כדכתיב אח"כ תקף ויבכתי ביום השביעי : (ז) ומשה היה רועה וגו' פירוש שבכלל הפסוק של אחריו הנראה כמתחיל ענין חדש אחר. שלא הוא מוסב אלמעלה לבאר כי זהו שהיה הגון ומוכן לדבר הנז' לפניו : (ח) בחרובית גדולה היה. פירוש אבשלום איש גבוה ועב היה כאילן חרוב גדולה ובגמ' רבה יש"ן דף קנ"ד

עמוד

מן הגולה התרתי אזורי ושל בהמתי ושל אבא בני להקיף קורתו של חרוב אחד ולא יכולתי. (ט) א"ר חנינא בשעליתי מן הגולה נטלתי חרוב ופצעתיו ומשך מלא כף ידי דבש הדא אמרה בימיהון אשתני עלמא. ויעבר בארץ שלישה. כי רמתה המה עולים במעלה וגו' ותעננה אותם ותאמרנה יש וגו'. ר' יודן ורבי מרי בר יעקב. אמרו להם אין אתם רואים ענן שהוא (י) קשור על פתחו. ואין יש אלא ענן כד"א (במדבר י) ויש אשר יהיה הענן וגו'. כבאכם העיר כן תמצאון אותו וגו' וכל האורך הזה למה מלמד שהיו מביטות בנוי של שאול ולא היו שבעות ממנו דברי רבי יהודה א"ר יוסי נמצאת עושה בנות ישראל כך והלא כדרך שאי אפשר לאיש לזון את עיניו מהאשה שאינה ראויה לו כך אי אפשר לאשה לזון את עיניה מן האיש שאינו ראוי לה וכל האורך הזה למה מלמד שלא הגיע אותה שעה שאמר הקב"ה לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש וגו'. כי לא יאכל העם עד בואו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים. א"ר הונא תפתר כר' ישמעאל דר' ישמעאל אמר הטוב והמטיב מן התורה דכתיב (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכה שניה הטובה זו בונה ירושלים דכתיב (שם ג) ההר הטוב הזה אשר נתן זו הטוב והמטיב. (יא) כתיב בתורה לפניה ואין כתיב בה לאחריה מה כתיב בתורה לפניה (שם לב) כי שם יי אקרא הבו גודל לאלהינו מה כתיב במזון לאחריו ואכלת ושבעת וברכת. (יב) ומנין ליתן את האמור של זה בזה רבי שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שם שם לג"ש מה שם שנאמר בתורה לפניה. אף השם שנאמר במזון לפניו. ומה השם שנ' במזון לאחריו אף השם שנ' בתורה לאחריה. עד כדון כרבי ישמעאל כר"ע מנין רבי יוחנן בשם ר"ע מק"ו מה אם התורה שאינה טעונה לאחרי' הרי היא טעונה לפניה. מזון שהוא טעון לאחריו לא כ"ש שיטעון לפניו. עד כדון מזון. (יג) תורה מנין. מה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו. תורה שחייה חיי העולם הזה וחיי העולם הבא עאכ"ו. רבי יצחק ור' נתן רבי יצחק אמר כי הוא יברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים. ורבי נתן אמר (שמות כג) וברך את לחמך ואת מימך אימתי קרוי לחמך (יד) עד שלא אכלתו. אמר רבי מה אם בשעה שהוא שבע כתיב ואכלת ושבעת וברכת. בשעה שהוא רעב לא כ"ש. ר' זעירא בעי באלין תלתא דברכי אהדדי היך את עביד להון בשלשה שאכלו כאחד או בשלשה שאכלו זה בפני עצמו וזה בפ"ע. ואם תעברינן בשלשה שאכלו באחת אפילו האמצעי מברך תחלה וסוף. א"ר שמואל בר אבדימי לא לימדה תורה ברכת המזון לאחריו אלא ברבים אם לרבים והלא בינו לבין עצמו מברך. א"ר אבא מרי בצלאה עשאוה כשאר כל המצות (טו) שבתורה אכל דמאי וחד אמר אכל פירות ספק שניתקנו ספק שלא ניתקנו מזמנין. א"ר שמואל אחוי דרבי ברכיה מכיון שגזרו על דמאי רוב העם היו מכניסין לבתיהם והדא אמרה כותי מזמנין עליו וכותי לאו בספק א"ר אבא תפתר כמאן דאמר כותי כגוי לכל דבר דתניא כותי כגוי דברי רבי רשב"ג אמר כותי כגוי לכל דבר:

פרשה יד כי לא יעשה אדני יי דבר וגו'. כי לא יעשה אדני יי דבר זה יוסף (בראשית מא) ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה (א) אחד הוא וגו'. ד"א כי לא יעשה אדני י"י דבר זה דניאל (דניאל ב) אדיין לדניאל בחזוא די ליליא רזא גלי. ד"א כי לא יעשה זה משה. ויאמר משה (שמות יא) כה אמר יי כחצות הלילה. ד"א כי לא יעשה זה אלישע (מלכים ב' ח) לך אמור לו חיה תחי' וגו'. ד"א כי לא יעשה אלו החכמים. דתנינן בארבעה פרקים הדבר מתרבה כו'. ד"א כי לא יעשה וגו' (במדבר כג) ויאמר יי קח לך את יהושע בן נון וגו'. ד"א כי לא יעשה וגו'. זה אליהו (מלכים א יח) ויאמר יי אליו לך שוב לדרכך וגו'. ד"א כי לא יעשה זה אחיה השילוני (שם יד) וי"י אמר אל אחיהו

פירוש מהר"י כהן

עמוד א' יש בפירוש אשכלות כחרובית גדולה היה: (ט) ולא יכולתי. פירוש כל הענין הזה כך הוא שרבי חנינא אומר תחלה כחרובית גדולה היה כלומר גבוהה ועב הרבה וכן למעלה שער ראשו כך ועב ומתפשט הרבה כענפי חרוב בגבהו ואין תימר כגון אית דאמרי כלומר שיש אומרים גבוה וארוך ודק מאוד היה אבל לשער ראשו היה למעלה מתפשט וחלוק בקווצות תלתלים הרבה מאוד מאוד שזהו ובדים בדים היה עשוי כקנים וענפים הרבה למעלה ואין תימר וכו' כלומר ויש אומרים כחרובית קטנה כלומר בעובי בינוני לא עב כחרובית גדולה ולא דק כבידון רק ממוצע כחרובית קטנה ועל זה חוזר רבי חנינא בדרך פלוגתא לומר שלא נמלא חרוב בינוני ועל כרחך דמיון החרוב בגדולה הוא. ואומר כשעליתי וכו' הייתי לוקח אגורתי והגורת בני הגולה כמו אבא והגורת תמור שלי ובכולם לא הספיק להקיף בהם שום קורה של אילן חרוב: (י) על פתחו פי' שזהו דכתיב ואמרו להם יש הוא לפניך: (יא) לפניה. פי' שהבא ללמוד תורה צריך לברך לפניה: (יב) מניין פי' דלא נתקבלה לו גזירה שוה זו: (יג) תורה פי' מנין שטעון אחריה: (יד) עד שלא אכלתו פי' רבי יצחק ורבי נתן תרוייהו לא ילפי מק"ו ברכת מזון שלפניו רק מקראי ופליגי מהיכא ילפינן ומייתי כל חד קרא דכתיב ביה ברכה לפני אכילה:

(טו) כל המצות פי' אף ליחיד. בספק הוא פי' בתמיה:

(א) אחד הוא וגו'. פי' וכתיב בתריה את אשר האלהים עושה וגו'.

לשעבר

אחיהו הנה אשת ירבעם וגו'. ד"א כי לא יעשה זה שמואל וי"י גלה את אזן שמואל וגו' כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין וגו' רב חנן בר ארא (ב) בעי לשעבר לא. אלא עד שלא הגיע הקין הקב"ה מפליג עצמו משהגיע הקין הקב"ה מפרסם עצמו. ויגש שאול את שמואל וגו' ויען שמואל את שאול ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לו הקב"ה לשמואל שמואל אתה קורא עצמך רואה אני מראך שאין את רואה אימתי הראהו בשעה שאמר לו (שמואל א יו) מלא קרנך שמן וגו'. ויהי כבואם וירא את אליאב וגו' (ג) ויאמר י"י אל שמואל אל תבט אל מראהו וגו' למה שהיה קפדן. (ד) ודכוותה (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי וגו' ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר לו' הקב"ה למשה. משה אתה דן קשות אני מביא לפניך דין שתלמיד תלמידך יכול לשמעו ואין אתה יודע לשמוע. הה"ד (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני י"י. רבי הונא בשם ר' יהודה בר רבי סימון ורבי חנין בשם רב שמואל בר רב יצחק רבי תני מטי בה בשם רבי פרת ח"ו לאותו הצדיק שאמר בלשון הזה. אלא אמר דבר שאני יכול לשמוע תקריבון אלי ושאיני יכול לשמוע והשמעתיו לאלהים. וירם הטבח את השוק והעליה וגו' רבי אלעזר אומר (ה) שוקה וסופה. ר"ש בן לקיש אומר (ו) שוקה וגועה. ורבנין אמרין שוקה ואליתה. ויקח שמואל את פך השמן וגו'. שאול ויהוא נמשחו מן הפך שהיתה מלכותן עוברת. דוד ושלמה נמשחו מן הקרן שהיתה מלכותם קיימת, וישקהו. כל נשיקה לתפלות. בר מן תלת נשיקה של פרישות נשיקה של גדולה (ז) נשיקה של פרקים. נשיקה של פרישות (רות א) ותשק ערפה לחמותה וגו' נשיקה של גדולה ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקים (שמות ד) וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו רבי תנחומא אמר אף נשיקה של קריבות (בראשית כט) וישק יעקב לרחל. שהיתה קרובתו:

בלכתך היום מעמדי וגו' רבי ינאי ור' יונתן הוו יתבין ואתא חד גבר ושאיל להו מהו דין דכתיב בלכתך היום מעמדי וגו'. עם קבורת רחל (ח) בגבול בנימן בצלצח והלא קבורת רחל בתחומו של יהודה וצלצח בתחומו של בנימין. א"ר ינאי לר' יונתן יונתן אחי אסוף חרפתי. (ט) אמר ליה הכי אמר ליה למחר הן באין מקבורת רחל את הולך והן באין ואת מוצא אותן בגבול בנימין בצלצח. אמר ליה (י) מהו דכתיב (שמואל ב יט) ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל. אמר ליה אלו שולחים כתבים אל דוד ואלו מקבלים כתבים מה דוד אומר להם אחי אתם עצמי ובשרי אתם. צלצח רבי יוסי הגלילי אומר צל צח בצחו של יום. ר"ע אומר צלצח של הזקן שנאמר (בראשית לה) ומלכים מחלציך יצאו. ויעל נחש העמוני וגו' ויאמר אליהם נחש וגו' רבי לוי ור' טימון ורבנן (יא) ר' לוי אמר אלו הקלעים והקשתות שבישראל שהן מחמד עיניהם של ישראל כמה דאת אמר (דה"א יב) נושקי רומי קשת וגו' ורבי סימון אמר אלו סנהדרין של ישראל שהן גלגל עיניהם של ישראל כד"א (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה וגו'. ורבנן אמרי זה ספר תורה. אמר להן נחש העמוני הביאו לי ספר תורה ואעקר מתוכו (דברים כג) לא יבא עמוני וגו'. בזאת אכרת לכם ברית בנקור לכם כל (יב) עין ימין. ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם וגו' זה אחד מחמשה דברים שהם מכופלין. זקנתי ושבתי. עדי וסהדי (איוב טז). (תהלים ב) משפטי ודיני. (איוב לט) פרא ערוד. (איוב מ) עצמיו גרמיו. הנני ענו בי נגד י"י א"ר אבא בר כהנא קשה הוא הגזל ששני גדולי עולם נצרכו להתווכח עליו. משה ושמואל. משה (במדבר יו) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו'. רבי חניא בר שלדא ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי ובי מה הניח משה (יג) לקפחין ולגנבין אלא אמר משה בשעה שהיו ישראל מתנדדין ממסע למסע לא אמרתי לאחד מהם טול כלי זה על חמורך נשאתי בעצמי ונטלתי וטענתי (יד) כד"א (שמות ד) ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו'. אמר רבי יודן גדול הדור בשעה שהוא הולך לעשות צרכי צבור ממי הוא צריך ליטול את החמור לא משל צבור. ברם הכא ויקח משה את אשתו

פירוש מהר"י כהן

(ב) לשעבר פי' אם נס על מה שעבר מגלה לו: (ג) אל שמואל וגו'. פי' וכתיב בתריה אל תבט אל מראהו בשמואל א': (ד) י"ו. מכה וגו' פי' וכתיב בתריה תקריבון אלי ושמעתיו: (ה) שוקה וסופה עיין בע"ז פרק אין מעמידין דף כ"ה ע"א ושם רבי יוחנן ורבי שמואל בר נחמני חד אמר רש"בל ורבנין דהכא: (ו) שוקה וגועה. פי' הוא השופי שעל כף הירך שמתנענע עם השוק בהליכת הבהמה והאי וסופה דרבי אלעזר ר"ל הזה שנזכרה בגמרא בדבריו וקרי לי' סופה מפני שהיא והשוק של נומת הגידין מקלה אל קלה הם: (ז) של פרקים. פי' שראהו לפרקים לעתים רחוקים: (ח) בצלצח עיין בילקוט: (ט) א"ל פי' אותו חד גבר הנזכר בתמוך שאל בלכתך היום מעמדי וגו' שאל גם את זה. איש ישראל פי' מה שכתוב בדוד שמואל ב' י"ט ועיין שם ברש"י: (יא) אלו הקלעים פי' מה שאמר להם נחש בנקור לכם כל עין ימין היה כוונתו על אלו המקלעים בקלע ויורים בקשתותן אותם קרא עין ימין: (יב) עין ימין. פירוש כי כתיב מימינו אש דת למו: (יג) לקפחין ולגנבין פי' מה שאמר לא הרעתי את אחד מהם וכי לא עשה דין בגנבים או בהמקפחים ממון ופרנסת חבריהם: (יד) ואת בניו וגו'. פירוש וכתיב בתריה

אשתו וגו'. א"ר לוי כגואל ראשון הוא גואל שני מה גואל ראשון ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור אף גואל שני (זכרי' ט) עני ורוכב על החמור. ואשיב לכם. א"ר יוסי עשיר גדול היה שמואל שאילו תבעו ספיקה היתה בידו להחזיר. כד"א ואשיב לכם. ויאמרו לא עשקתנו וגו'. ויאמר אליהם עד יי בכם וגו' ויאמרו עדים אין כתיב כאן. אלא (טו) ויאמר עד. אמר להן הקב"ה אתם מעידין עליו על מה שבגלוי. ואני מעיד עליו על מה שבסתר:

פרשה טו ויאמר שמואל אל העם יי אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם וגו'. שני שדיך מה השדים הללו מלאים חלב כך (א) משה ואהרן מלאים תורה. מה השדים הללו הודה של אשה כך משה ואהרן שבחן של ישראל. מה השדים הללו אין אחד מהם גדול מחבירו כך לא משה גדול מאהרן ולא אהרן גדול ממשה. מה השדים הללו מה שהאשה אוכלת התינוק יונק כך כל תורה שלמדה משה למדה לאהרן. הה"ד (שמות ד) ויגד משה לאהרן את כל דברי יי. ורבנין אמרין גלה לו שם המפורש. רבי אבא בר זוטרא בשם רבי שמואל בשר ודם אינו מתקן את הרטיה עד שהוא רואה את המכה. אבל מי שאמר והיה העולם ברוך הוא אינו כן אלא מתקן את הרטיה ואחר כך רואה את המכה הה"ד (ירמיה ל) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאום יי. וישלח יי את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד אויביכם מסביב ותשבו בטח. ירובעל זה גדעון בדן זה שמשון יפתח כמשמעו. הקיש שלשה קלי עולם לשלשה (ב) אבירי עולם שלא תאמר מה אלו היו מפרנסין (ג) את ישראל בשעתם. ללמדך שכל שלשה ושלשה שיעמדו בבית דינן של ישראל יהיו בעיניך כמשה וכאהרן וכשמואל. ירובעל בדורו כמשה בדורו. בדן בדורו כאהרן בדורו. יפתח בדורו כשמואל בדורו. ולא עוד אלא שבית דינו של ירובעל ושל בדן שקול כבית דינו של משה. אר"ש בן לקיש (קהלת ז) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה אל תאמר אילו היה ר' זעירא קיים הייתי למד אגדה לפניו. אילו היה רבי טרפון קיים הייתי למד תורה לפניו אין לך אלא חכם שבדורך. רבי ברכיה מייתי לה מהכא (ד"ה א יב) ויהוידע הנגיד לאהרן. וכי יהוידע נגיד לאהרן היה. אלא מלמד שאלו היה אהרן קיים יהוידע היה גדול ממנו בדורו. ר' סימון מייתי לה מהכא (ד"ה א י"א) ואהרן ובניו מקטירין על מזבח העולה וגו' וכי אהרן ובניו היו והלא צדוק ובניו היו אלא מלמד שאם היה אהרן קיים צדוק היה גדול ממנו רבי הלל בריה דר' שמואל בר נחמן מייתי לה מהכא (נחמיה ח) ויעשו כל הקהל הבאים וגו' כי לא עשו מימי ישוע בן נון וגו'. מימי יהושע בן נון אין כתיב כאן. אלא מימי ישוע בן נון. פגם הכתוב את הצדיק בקבר מפני אדם בשעתו. ורבנין אמרין (עזרא ז) בן אבישוע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן הראש הוא עזרא עלה מבבל מלמד שאלו היה אהרן קיים עזרא היה גדול ממנו בדורו. ועתם התיצבו ואשפטה אתכם וגו' רבי בשם רבי שמואל בר יצחק מגילת בית המקדש שמסר הקב"ה למשה בעמידה. הה"ד (שמות כד) ואתה פה עמד עמדי עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה (דברים לא) קרא את יהושע והתיצבו עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה (יהושע כד) ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויתיצבו לפני האלהים עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה ועתה התיצבו וגו' עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה לית לי' קרייה עמד דוד ומסרה לשלמה בעמידה [תהלים מא] ואתה יי חנני והקימני ואשלמה להם (ד"ה א כח) הכל בכתב מלמד שניתנה במסורת מיד יי עלי השכיל מלמד שנתנה לדרש רבי מנחמא בשם ר' מנא (ד) ברוח הקודש נאמרה (שם) ותבנית כל אשר היה ברוח עמו:

פרשה טז גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה וגו' (תהלים כ'). מה הגפן הזו אינה נטעת בערבוביא אלא שורות שורות כך הן ישראל אינן חונים אלא דגלים דגלים. מה הגפן הזו בורשין תחתיה ואחר כך נוטעין אותה כך תגרש גוים ותטעה. מה הגפן הזו שומר שלה למעלה הימנה כך (שם קכ"א) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל מה

פירוש מהר"י כהן

בתריה וירכבם על החמור כלומר בעצמו: (טו) ויאמר עד פירוש הקב"ה השיב כך כדמפרש והולך: (א) מלאים תורה כל זה הענין מביא על מה שאמר שמואל אשר עשה את משה ואת אהרן לומר כי כיון שמואל על רוב השלימות שהיו הם לישראל וזהו ג"כ מתקן הרטייה ואחר כך וכו' דקאמר בסמוך שרוצה שמואל לומר גם כן כך בזה שעשה אותן קודם שהיתה מכת ישראל מגלות מצרים אשר הוצרכו לאלו השנים להגאל על ידם: (ב) אבירי עולם פירוש שזכר נגד אלו ג' אחר שהזכיר זכר אשר עשה את משה וגו' ושמואל הוא השלישי מאבירי המדבר כל זה הורה לנו בזה יפתח בדורו וכו' ועיין בר"ה פרק אין מכירין אמרו כזאת על משה ואהרן בכהניו וגו': (ג) בשעתן פירוש בתמיה וכי אלו יכולין להנהיגם: (ד) ברוח כו'. עיין בירושלמי דמגילה פרק א' סמוך לתחלתו תעמוד על הדברים כי תסר ונבתנם כאן קלת:

מה הגפן הזו שרביט אחד עולה ממנה והוא מכבש כל האילנות. כך הן ישראל צדיק אחד עומד מהן ושמו הולך מסוף העולם ועד סופו (יהושע ו) ויהי יי את יהושע וגו'. מה הגפן הזו יש בה יין ויש בה חומץ זה טעון ברכה וזה טעון ברכה. כך הם ישראל על מדת הטוב ברוך הטוב והמטיב. על מדה אחרת (א) ברוך דיין האמת. מה הגפן הזו יש בה יין יש בה חומץ יש בה ענבים ויש בה צימוקים כך הן ישראל יש בהן (ב) מקרא ומשנה תלמוד ואגדות. מה הגפן הזו כל שהוא אוכל ממנה בוסר שניו קהות עליו כך כל שהוא בא ומזדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם. פרעה בא ונלחם עם ישראל ונטל את שלו מתחת ידיהן. שלשים ואחד מלכים עשו מלחמה עם ישראל וכולם נפלו בידן. מה הגפן הזה העלין חופין על האשכולות כך עמי הארץ חופין על בני תורה. מה הגפן הזו יש בה אשכולות גדולים וקטנים וכל האשכול שהוא גדול מחבירו נמוך ממנו כך ישראל כל מי שהוא גדול מחבירו (ג) נמוך ממנו. מה הגפן הזו כל שהוא אוכל ממנה ושותה מיינה פניו מצהלות כך (קהלת ח) חכמת אדם תאיר פניו בשעה שהוא נשאל ומשיב. ועוז פניו ישונא. בשעה שהוא נשאל ואינו משיב. מה הגפן הזו מתחלה נרפסת ברגל ואח"כ מעלין אותה על שלחנות מלכים כך הן ישראל בעולם הזה (איכה א) צוה יי ליעקב סביביו צריו. כגון חלמיש לנוה סוסיתא לטבריה וקצרה לחיפה אבל לעתיד לבא (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך וגו'. מה הגפן הזו סומכין אותה על גבי קנים והיא חיה. כך הן ישראל אינן חיין אלא בזכות התורה שהיא כתובה בקנה. מה הגפן סומכין אותה על גבי עצים יבשים והיא חיה. כך הן ישראל אינן חיים אלא בזכות אבותיהן אעפ"י שהן מתים כדכתיב (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקב וגו' אחר כל השבח הזה (תהלים פ) למה פרצת גדריה וגו'. כתאנה זו שהיא עומדת בפרשת דרכים כל מאן דבעי עדי בה (שם) יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע (שם) וזיז שדי ירענה אלו המלכיות (שם) אלהים צבאות שוב נא וגו' ופקוד גפן זאת. רבי מנחמה ורבי נחמן דיפו בשם ר' יעקב דקסרין פקוד מה שאמרת לשרה (בראשית כא) ויי' פקד את שרה וגו'. וכנה אשר נטעה ימינך וגו' באיזה זכות העולם עומד רבי אבא בר כהנא אמר בזכות מלכי בית דוד שנאמר (מלכים א ב) חי י"י אשר הבינני. ר"ש בן לקיש אמר בזכות התורה המכוננת בארון. ורבנין אמרין בזכות ישראל המד"א (שמואל ב ז) ותכונן לך את עמך ישראל וגו'. תהי ידך על איש ימינך (ד) זה אברהם ועל בן אמצת לך זה (ה) יצחק ולא נסוג ממך תחיינו ובשמך נקרא (ו) זה יעקב. ד"א ולא נסוג ממך (שמואל א יב) כי לא יטוש יי' את עמו (ז) וכתוב אחד אומר (תהלים צד) כי לא יטוש י"י את עמו וכתוב אחר אומר ונחלתו לא יעזוב (שם) א"ר שמואל בר נחמן פעמים הוא עושה למען שמו פעמים הוא עושה למען עמו ונחלתו (ח) בחוצה לארץ בעבור עמו ונחלתו בארץ ישראל בעבור שמו הגדול א"ר ראובן (ט) לעולם הוא עושה למען שמו (י) הה"ד (ישעיה מח) למעני למעני אעשה וגו'. כי הואיל י"י לעשות וגו' ר' יהודה ור' נחמיה ורבנין ר' יהודה אומר אין הואלה אלא תחלה כמה דאת אמר (שמואל ב ז) ועתה הואל וברך את בית עבדך וגו' ר' נחמיה אומר אין הואלה אלא לינה כד"א (שופטים יט) הואל נא ולין וייטב לבך ורבנין אמרין אין הואלה אלא שבועה כד"א (שמות ב) ויואל משה לשבת את האיש (שמואל יד) ויואל שאול את העם לאמר (מלכים ב ה) הואל וקח ככרים ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר אין הואלה אלא הוכחה כמה דאת אמר (איוב ו) ועתה הואילו פנו בי וגו':

פרשה יז בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל (סי' יג). רבי זעירא בעון ממנייא יתיה ולא קבל עלוי כיון דשמע הדא מתניתא חכם וחתן ונשיא והגדולה מכפרת קבל עלוי. חכם (ויקרא יט) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן וכתיב בתריה וכי יגור אתך גר מה גר נמחלו לו כל עונותיו אף זה נמחל לו על כל עונותיו. חתן (בראשית כח) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת וכי מחלת היה שמה והלא בשמת היה שמה אלא מלמד שמחלו לו על כל עונותיו. נשיא בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה שאול בשמלך

פירוש מהר"י כהן

(א) ברוך דיין האמת. פירוש כשם שמברכין וכו': (ב) תלמוד ואגדות. פי' מקרא הוא הגוף בדמיון הענבים ומשנה בדמיון היין היוצא מהם תלמוד ותריפות פלפולו בדמיון חומץ אגדות המתוקין לחיך ומושכין את הלב בדמיון צימוקין: (ג) נמוך ממנו פי' מפני כובדו תולה ושוקע: (ד) זה אברהם פי' שנאמר עליו שב לימיני: (ה) זה יצחק. פירוש שהוקדש לך לעולה וקרבן: (ו) זה יעקב פי' ששמו משותף ונקרא בשמך וקראת שמו ישראל: (ז) את עמו וגו'. פי' וכתיב בתריה בעבור שמו הגדול ואילו התם כתיב מלך עולמים לא יעזוב: (ח) ונחלתו פי' דאילו שם הוה כביכול כאילו שמו אינו באיגנו משכן שמו שם: (ט) למען שמו פי' ולכל זה יורה ג"כ לא נסוג וגו' ובשמך נקרא: (י) למעני אעשה וגו'. פי' דלכך פעמיים למעני:

מסקלו

כשמלך אלא מלמד שמחלו לו על כל עונותיו נשיא ומלך נעשה כתינוק בן שנה שלא טעם טעם חטא . תוחלת ממושכה מחלת לב וגו' (משלי יג) זה המארס את האשה ואינו נושאה מיד . ועץ חיים תאוה באה זה המארס את האשה ונושאה מיד . דבר אחר תוחלת ממושכה מחלת לב זה דוד שנמשח ומלך לאחר שתי שנים . ועץ חיים תאוה באה זה שאול שנמשח ומלך מיד . ויאמר שאול פוצו בעם וגו' מהו ושחטתם בזה . רבנין אמרין סכין בת י"ד אצבעות הראה להם בי"ת תרתין זיי"ן שבעה ה"א חמשה ואמר להן כסדר הזה שוחטין ואוכלין . אימתי פרע לו הקב"ה ביום המלחמה שנאמר והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וגו' ותמצא לשאול וגו' . ולא נמצא ואת אמר ותמצא מי המציאה לו רבי יודן בר ר' יצחק אמר המלאך המציאה לו . ורבנין אמרי הקב"ה המציא לו . כתיב ויבן שאול מזבח לייי אותו החל וגו' . כמה מזבחות בנו הראשונים (בראשית ח) ויבן נח מזבח לייי [שם יב] ויבן שם מזבח לייי אצל אברהם וכן יצחק וכן יעקב (שמות יז) ויבן משה מזבח (יהושע ה) ויבן יהושע מזבח. ואת אומר אותו החל לבנות . רבנין אמרי אותו החל למלכים. א"ר יודן לפי שנתן נפשו לדבר העלה עליו הכתוב כאלו החל לבנות מזבח . ויאמר העם אל שאול היונתן וגו' ויפדו וגו' רבי אלעזר אמר (א) נתנו משקלו זהב ופדאוהו . א"ר יוחנן (ב) וכי לחם אכל והלא לא לחם אכל אלא דבש אכל . ר"ש בן לקיש וכי אכל והלא מטעמת טעם לא כן א"ר בא חסידא בר רבי זעירא המטעמת אין בה לא משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה (ג) אמרו טעמא ויפדו העם את יונתן ולא מת . ושאול לכד המלוכה על ישראל שהיה עניו שהיה שפל רוח שהיה ירא חטא שהיה מבזבז נכסיו וחס על נכסיהן של ישראל . יהודה בר נחמן בשם ר"ש בן לקיש שהיה בן תורה דכתיב (משלי ח) בי מלכים ימלוכו . וילחם סביב בכל אויביו מהו בכל אשר יפנה ירשיע ירשיע [ד] חייב . (ה) תני ר"ש בן יוחאי עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע את הקול ואינו מתיירא וכיון שחטא מתיירא [בראשית ג] ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא וגו' . א"ר אחא עד שלא חטא היה שומע את הקול (ו) אגריון וכיון שחטא היה שומע את הקול נימירין. עד שלא חטאו ישראל מה כתיב תמן (שמות כד) ומראה כבוד יי כאש אוכלת וגו' . אמר רבי אבא בר כהנא שבע מחיצות של אש היו ישראל רואין טונסות זו בזו ולא היו מזדעזעין וכיון שחטאו אפילו פני הסרסור לא היו יכולין להקביל רבי פנחס ורבי אבין בר רבי חנין (ד) אף הסרסור הרגיש עמהן (שם לד) ויראו מגשת אליו. עד שלא חטאו (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון . ר' יודן ב"ר איבו מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי . מלכיהון דמלאכיא . וכיון שחטאו אפילו לפני הגליורין לא היו יכולין לעמוד . שנאמר (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה . עד שלא חטא דוד (תהלים כז) יי' אורי וישעי ממי אירא . וכיון שחטא (שמואל ב יז) ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים וגו' . (ט) עד שלא חטא שלמה (קהלת ג) עשיתי לי שרים ושרות וגו' . וכיון שחטא (שיר ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' . עד שלא חטא שאול ובכל אשר יפנה ירשיע . וכיון שחטא (ש"א יז) וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד :

פרשה יח·לכן יכיר (א) מעבדיהם וגו' (איוב לד) . אמר רבי חנינא לעולם אין הקב"ה נפרע מאומה תחל' עד שיפרע משרם שלמעלה הה"ד (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יפקוד יי על צבא המרום במרום . ואח"כ ועל מלכי האדמה באדמה. כך בתחלה (בראשית ו) ויראו בני האלהים את (ב) בנות האדם ואח"כ ויאמר יי אמח' את האדם וגו' . וכך בתחלה (שמות יז) ויבא עמלק ואח"כ (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק . ואחר כך כה אמר יי צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק . א"ר אחא אמר הקב"ה בעל פקדונות אני . שרה הפקיד' אצלי

פירוש מהר"י כהן

(א) משקלו זהב פי' למקדש : (ב) וכי לחם אכל עיין ברד"ק : (ג) ולא מת פי' בזה שאמרו למר כדאית ליה בטעמת לא לחם אכל ולמר בטעמת מטעמת : (ד) יחייב פי' לאפוקי לפרש שעל רשע : (ה) תני רבי שמעון בן יוחי כוונתו בכל זה על בכל אשר יפנה ירשיע שלבסוף : (ו) אגריון פירוש קול חזק ואדיר בקול אריה ולכך שיותר שמתמרמרין לצעוק ושיה יכול לסבלו לאפוקי לאחר שחטא לא היה כדאי שיכול לשמעו ולסובלו חזק רק דמום ועמום בקול כיער המתמעמע כעונה ולועק אחר הלועק בל"א וויד"ר ע"ל ועיין בערוך ערך אגר"יאין : (ז) הרגיש עמהן פי' היה מתרגש ומרעים עליהם ומבהיל כדכתוב ויראו וגו' : (ח) ורפה ידים וגו' . פי' וכתיב בתריה והחרדתי אותו : (ט) שרים ושרות וגו' פי' ומסיים קרא שדה ושדות שאף השדים היו, כפופים תחת ידו כ"כ יק"ו שלא ה' יכלה מזה ואילו בהנה מטתו מסייה שלא אחוזי חרב מפחד בלילות ר"ל מלילין ושדין המשוטטים בלילה כענין בו תרמ"ש כל חיתו יער : (י) דברי הפלשתי וגו' . פי' וכתיב בתריה ויחתו ויראו מאוד :

(א) מעבדיהם וגו' פסוק הוא איוב ל"ד ומביאו לענין עמלק דמיירי ביה כאן בפרשה זו כי ענין הפסוק על שהקב"ה משפיל ועוקר האומות הרשעיות כדכתיב סיפיה דקרא והפך לילה וידכאו : (ב) בנות האדם. עיין נב"ר

אצלי חביל׳ של מצות. לפיכך (בראשית כא) ויי פקד את שרה אבל עמלק הפקיד אצלי (ג) חביל׳ של קוצים לפיכך כה אמר יי צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל. וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים וגו׳. עד שלא מלך (ד) בבזק משמלך (ה) בטלאים. ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל רבי בנייא בשם רבי הונא התחיל מריב כנגד עגלה ערופה אמר זה הורג וזו נערפת ומכפרת. ורבנין אמרי התחיל מריב כנגד הקב״ה אמר כך אמר לי שמואל עתה לך והכית את עמלק וגו׳. אמר אם אדם חטא בהמה מה חטאת. יצאת בת קול ואמרה לו שאול אל תהי צדיק יותר מבוראך. ויאמר שאול אל הקיני לכו וגו׳ וכי עם כל ישראל עשה חסד אלא ללמדך שכל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו כאלו עשה חסד (ו) עם כל ישראל. רבי אלעזר אמר יתרו עשה חסד עם משה (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם. ר׳ סימון אמר בשברו האבילו (שם) וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן. ויחמול שאול והעם על אגג וגו׳ בר קפרא אמר (ז) זה דואג שהיה שקול כנגד כל ישראל. א״ר יהושע בן לוי כל שהוא אכזר על רחמנין סוף שהוא נעשה רחמן על אכזרים כל שהוא רחמן על אכזרים סופו ליפול בחרב. מה טעם (שמואל א לא) ויכות שאול ושלשת בניו וגו׳. כי חטאת קסם מרי וגו׳. א״ר שמואל בר רב נחמן כל שהוא הולך אצל הקסם ממרא על דברו של הקב״ה מ״ט כי חטאת קסם מרי. ואון ותרפים הפצר גורם אף (ח) וצרה לעצמו. ויסוב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע כנף מעילו. של מי. רב ולוי. חד אמר כנף מעילו של שאול. וחד אמר כנף מעילו של שמואל. שכן דרך הצדיקים להיות מצטערין כשאין (ט) נטיעתן משובחת. ודכוותה (מלכים א יא) ויתפוש אחיה בשלמה החדשה וגו׳ שלמתו של מי. רב ולוי. חד אמר שלמתו של ירבעם. וחד אמר שלמתו של אחיה. א״ר שמואל בר נחמני נראין הדברים שלמתו של אחיה שכן דרך צדיקים להיות מצטערין בשעה שיש מחלוקת לבית דוד. ודכוותה (רות ד) ויאמר הגואל לבועז וגו׳. נעלו של מי רב ולוי חד אמר נעלו של גואל. וחד אמר נעלו של בועז. א״ר שמואל בר נחמני נראין הדברים נעלו של בועז שכן דרך הלוקח להיות נותן ערבון. ודכוותה ולא עצר כח ירבעם בימי אביהו (ד״ה ב יג) ויגפהו יי וימת א״ר שמואל בר נחמני מה את סבור שהוא ירבעם ואינו אלא אביה. ולמה נגפו ר׳ יוחנן ור״ש בן לקיש. חד אמר על (י) שהיסרן ברבים שנאמר (שם) ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים ור״ש בן לקיש אמר על שבזה כבוד אחיה השילוני וקרא אותו בן בליעל. שנאמר (שם) ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל. ורבנין אמרי על שבאת לידו ע״ז ולא בטלה הה״ד (שם) וירדוף אביה אחר ירבעם וילכוד ממנו ערים בית אל וגו׳. וכתיב (שם א יב) וישם את האחד בבית אל. והרי דברים קל וחומר. ומה אם המלך שהונה למלך נגפו הכתוב, הדיוט עאכ״ו. ודכוותה (שם ב כה) וארוחתו ארוחת תמיד וגו׳. כל ימי חייו של מי. רב ולוי חד אמר ימי חייו של יהויכין וחד אמר ימי חייו של אויל מרודך. א״ר שמואל בר נחמן נראין דברים ימי חייו של יהויכין. שבשעה שהקב״ה נותן שלוה לצדיקים אינו נוטלה מהם עוד מעתה עד שהוא מכניסה עמהן לגן עדן. וישסף שמואל את אגג וגו׳. א״ר אבא בר כהנא התחיל מחתך מבשרו זתים זתים ומאכילן לנעמיות. הה״ד (איוב יח) יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות. ביכר לו מיתה מרה. ורבנין אמרי העמידו על ארבעה קונטיסין ומתחו עליהן והיה אומר אכן סר מר המות הכן ממיתים את השרים (יא) מיתות המורות. רבי יצחק אמר סרסו שנאמר כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך אמתו של אותו האיש א״ר לוי אף משה רמזה לישראל בתורה הה״ד (דברים כה) כי ינצו אנשים יחדיו וגו׳ וכתיב בתריה וקצותה את כפה וגו׳ מה כתיב בתריה (שם) זכור את אשר עשה לך וגו׳:

פרשה יט מלא קרנך

שמן ולך אשלחך אל ישי וגו׳. (תהלים סה) אשרי תבחר ותקרב וגו׳ (א)ואהרן נבחר. (שם ב)ואני נסכתי מלכי וגו׳ (ב)השתיתיו כד״א (שופטים ד) ויסע את יתד האהל ואת המסכת. משתתיו כד״א (דניאל י) וסוך לא סכתי (משבתיו). ר׳

פירוש מהר״י כהן

בב״ר פרשה כ״ח ויאמר י״י אמחה וגו׳ לכן יכיר וכו׳: (ג) חבילה של קוצים פי׳ שהיה מילר ועוקץ את ישראל כקוצים: (ד) בבזק עיין ביומא פרק ברא שונה: (ה) בטלאים פי׳ כאן סימן ע״ז כתיב ויפקדם בטלאים ולעיל סימן י״א כתיב ויפקדם בבזק אלא עד שלא מלך וכו׳ דאילו בזק פי׳ חרסים או אבנים שלקח מכל אחד אבן אחד או חרס אחד כפירש״י שם. כי אסור למנות את ישראל ומנה את האבנים או החרסים ולאחר שמלך ה״ה זה לו לגנאי למנותם בכך ומנאם בטלאים שלקח מכל אחד טלה אחד כפרש״י שם: (ו) עם כל ישראל עיין ברש״י: (ז) זה דואג. פי׳ מה שאמר והעם ונראה לעצמו. פי׳ הש״ר דרים בנוטריקון א״ף וצ״רה: (ח) נטיעתן משובחת. פי׳ כמו שאול בנטעו שמואל למלוכה ולא מילא אחרי דברי הש״י לכן נצטער שמואל וקרע מעיל עצמו: (ט) שהיסרן ברבים פי׳ עשה להם חרפה ברבים תרגום חרפה היסודא: (י) קונטיסון. פי׳ עמודים או קנים ארוכים: (יא) מיתות תמורות. פי׳ סר דריש לשון סרס ור׳ יצחק דורש לשון סירוס: (א) ואהרן נבחר עיין לעיל פרשה שמינית: (ב) השתיתיו. פי׳ עשיתי אותו שתי בעולם כלומר עיקר כהשתי כוס שסות

רבי הונא בשם רבי אחא לשלשה חלקים נתחלקו היסורין אחד לדורות ולאבות ואחד לדורו של שמד ואחד למלך המשיח הה"ד (ישעיה נג) והוא מחולל מפשעינו וגו'. אומרין למלך המשיה היכן את מבקש לדור אמר אף דא (ג) צריכא שאלה (תהלים ב) על ציון הר קדשי. כשם שחייבין עַל מחיצתו והוא בנוי כך הייבין על מחיצתו (ד) והוא חרב. ותרם כראם קרני (שם לג) ר' יהודה בן גירון ור' יהושע דסכנין בשם רבי לוי חד אמר שאול נמשח ומגנו לא נמשחה. וחד אמר לא הוא ולא מגנו. אמר דוד אנא כליית משחא דרבותא ותרם כראם קרני בלותי (ה) בשמן רענן. ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי (ו) בית ארתיקופיון שלו שהוא בא מביות לחם יהודה. רבי שמואל בר נחמן בשם ר"ש בן לקיש שהיה בן תורה שכתוב בה (משלי ט) לכו לחמו בלחמי. כי ראיתי בבניו לי מלך א"ר לוי כל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. בכהנים מהו אומר (שמות כח) וכהנו לי. בלוים מהו אומר (במדבר ג) והיו לי הלוים. בישראל מהו אומר כי לי בני ישראל. בארץ מהו אומר (שמות יט) כי לי הארץ. בתרומה מהו אומר (שם כה) ויקחו לי תרומה. במעשר מהו אומר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (בראשית כח). בבכורות מהו אומר (שם יג) קדש לי כל בכור. בשמן המשחה מהו אומר (שם) שמן משחת קודש יהיה זה לי. בירושלים מהו אומר (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי לי. בבהמ"ק מהו אומר (שמות כה) ועשו לי מקדש. במזבח מהו אומר (שם כ) מזבח אדמה תעשה לי. בקרבנות מהו אומר (במדבר כח) תשמרו להקריב לי. בסנהדרין מהו אומר (שם יא) אספה לי שבעים איש. במלכות בית דוד מהו אומר כי ראיתי בבניו לי מלך. הוי כל מקום שהוא אומר לי אינו זז לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ויעש שמואל את אשר דבר י"י ויבא בית לחם ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלום בואך. רבה שאיל (ז) בשלמיה דרבה. (ח) דילמא רבי יוחנן הוי מסתמיך על רבי יעקב בר אידי והוה ר' אלעזר חמי ליה ומטמר מן קדמוי אמר אתו המו מה הדין בבליי' עבד לי תרתי הוא דעביד לי חדא דלא שאיל בשלמי וחדא דלא אמר שמעתתא מן שמי. (ט) אמר ליה לא נהוגין בבבל זעירא שאיל בשלמיה דרבה דאינון מקיימין הדין קרייא (איוב כט) ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו אמר ליה ולמה לא אמר שמעתא (י) מן שמי אתון מעבר קומי צלמא הורדוס אמר ליה מהו מעבר קדמוי אמר ליה ומה את פליג ליה יקרא עבור קדמוי וסמי עייניה אתון מעבר קטי חד בית המדרש אמר ליה הכא הוה ר' מאיר ודריש והוה אמר שמעתא משמיה דר' ישמעאל ולא הוה אמר שמעתא משמיה דר' עקיבא אמר ליה כל עמא ידעין דר"מ תלמידיה דר"ע א"ל וכל עמא ידעין דרבי אלעזר תלמידיה דר' יוחנן. אמר ליה רבי יעקב בר אידי (יא) יודע אתה לפיים אפשר דהוה ר' יוחנן מקפיד על אלין מליא. אף דוד בקש עליהם רחמים (תהלים סא) אגורה באהלך עולמים וגו'. ר' פנחס ור' ירמיה בשם ר"י אמר. אמר דוד אזכה שיהיו דברי נאמרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה הנייה ליה בר נזירה אמר כל האומר שמועה בשם אומרה שפתותיו רותשות בקבר מ"ט (שיר ז) דובב שפתי ישנים כבומר זה של ענבים שהוא זב מאליו ר' חנינא בר פפא ודבי סימון חד מנהון אמר כהדין דשתי קונדיטון וחד אמר כהדין דשתי חמר עתיק אעפ"י דהוא שתי ליה טעמי' בפומי'. ויהי בבואם וירא את אליאב וגו' ויאמר י"י אל שמואל אל תבט אל מראהו וגו' למה שהיה קפדן. ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים וגו' א"ר לוי הפסוק הזה כולו ברוח (יב) הקודש נאמר התמו על שם (מיכה ד) תם עונך בת ציון. הנערים על שם (ישעיה י) ונער קטן נהג בם. ויאמר עוד על שם (זכריה ח) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים. שאר על שם

שאר

פירוש מהר"י כהן

שהוא עיקר לאורג נגד הערב: (ג) צריכה שאילה. פי' בתמיה: (ד) והוא חרב. פי' שהרי אף כשהואלין היכן רוצה לדור שזהו בשעת חורבנו של מקדש אומר על ציון הר קדשי וקורא עליו שם קדושתו: (ה) בשמן רענן. עיין בילקוט תהלים רמז תתמ"ד: (ו) בית ארתיקופיון שלו. פי' בית של עיקר שולטנותו וייחוסו כלומר שהרי בית לחם נקרא על שם יהודה כמבאר והולך. ועיין בערוך ערך ארקפט: (ז) בשלמיה דרבה. פי' הוקשה לו למה כתיב ויאמר ויאמרו מבעיא ליה כמו ויחרדו אלא לא שאל בשלומו כי אם אחד הגדול שבהם: (ח) דילמא רש"י פירשו לשון מעשה כלומר מעשה היה שרבי יוחנן הוה וכו': (ט) א"ל. פי' רבי יעקב לרבי יוחנן: (י) מן שמי. פי' אם על האחד הבאת מכח ראוני נערים וגו' מה תשיב לשניה למה לא אמר לפעמים שמעתא משמי ועל זה יבא אחר כך תירוצו דהיינו באו בדרכם והולכו לעבור לפני צלם הורדוס ושאלו ר' יע"ב מהו לעבור קמיה אמר ליה רבי יוחנן בריתתא מה אתה חולק לו כבוד לעבור לפניו אלא עבור שמה ועשה לו מוס תהלה לסמות את עיניו. שוב לוה לעבור לפני בית המדרש אחד ואמר רבי יעקב הכא הוה רבי מאיר וכו' כלומר לתרץ את רבי אלעזר על מה שאינו אומר שמעתא משמיה דרבי יוחנן שהרי גם רבי מאיר משמיה דרבי עקיבא לא אמר והשיב ר' יוחנן התם שאני דכל עמא ידעין וכו' ומסתמא כל דבריו מר"ע הם והשיב ר' יעקב בדידיה נמי הכי הוא כל עמא ידעין שהוא תלמידך: (יא) יודע אתה לפיים. פי' רבי יוחנן אמר לרבי יעקב אתה רבי יעקב בר אידי יודע אתה וכו' שוב מתמיה שמדרש וכי אפשר דרבי יוחנן היה לו להקפיד על שרבי אלעזר נעמן מפניו אלא אף דוד וכו': (יב) הקדש נאמר. פי' הכל מרומז על גאולה

(ישעיה י) שאר ישוב שאר יעקב. הקטן ע"ש (שם ס) הקטן יהיה לאלף. והנה על שם (נחום ב) הנה על ההרים רגלי מבשר. רועה על שם (מיכה ז) רעה עמך בשבטך. בצאן על שם (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי. ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו וגו' א"ר שמואל בר נחמן לפי שבעולם הזה לא ישבו שני גדולי עולם ישי ושמואל עד שישב דוד ביניהם כך לעתיד לבא אין כל מחיצה ומחיצה של צדיקים שאין דוד עומד על גבה. וישלח ויביאהו והוא אדמוני וגו' כיון שראה שמואל את דוד התחיל (יג) מרתת ועולה אמר אף זה שופך דמים הוא כד"א (בראשית כה) ויצא הראשון אדמוני וגו' אמר ליה הקדוש ברוך הוא עם יפה עינים דוד מדעת סנהדרין (יד) הוא הורג אבל עשו מדעת עצמו. ויאמר י"י קום משחהו אמר לו הקב"ה קום מלפניו כי זה הוא מאי כי זה הוא אמר ר"ש בר נחמן זה הוא בעולם הזה וזה הוא בעולם הבא לפיכך הוא מקלס להקב"ה בעשרה מזמורות (תהלים יח) ארחמך יי' חזקי י"י סלעי (טו) ומצודתי וגו' א"ר סימון אף בסופו של ספר הוא מקלס להקב"ה בעשרה מזמירות (שם) הללויה הללו אל בקדשו וגו'. ר"ש בר נחמן הוה עביד לאילן פסוקיא סימנין דיא"ש איש"ב כשד"ך דוד אמר (שם קיח) אודך כי עניתני וגו'. ישי אמר (שם) אבן מאסו הבונים וגו'. אחיו אמר (שם) מאת יי היתה זאת וגו'. שמואל אמר (שם) זה היום עשה יי נגילה וגו'. אחיו אמרו אנא יי הושיעה נא. ישי אמר אנא יי הצליחה נא. שמואל אמר ברוך הבא בשם יי. כלם אמרו ברכנוכם מבית יי. כלם אמרו אל יי ויאר לנו. שמואל אמר אסרו חג בעבותים וגו'. דוד אמר אלי אתה ואודך וגו'. כולם אמרו הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו. ויען אחד מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן (יז) במקרא וגבור חיל במשנה ואיש מלחמה בתלמוד ונבון דבר במעשה הטוב. ואיש תואר שהיה מאיר פנים בהלכה. וי"י עמו. והלכה כדבריו:

פרשה כ ויאספו פלשתים את מחניהם לצבא וגו'. כתיב (ד"ה א א) הוא היה עם דוד (א) בפס דמים. ר' יוחנן אמר (ב) בחקל סמקתא רבי שמואל ב"נ אמר בפס דמים שמשם פסקו הדמים. הפלשתים נאספו למלחמה ותהי חלקת השדה מלאה שעורים וגו' ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה וגו' (ד"ה שם) כתוב אחד אומר מלאה שעורים וכתוב אחר אומר (שמואל ב כג) מלאה עדשים ר' יעקב דכפר חנן אמר עדשים היו אלא שהיתה שבלתם גבוהה כשעורים. ר' לוי אמר אלו פלשתים שהיו באים גבוהים כשעורים והלכו נמוכים כעדשים. ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה כתוב אחד אומר ויצילוה. וכתיב אחד אומר (ה) ויצילה מלמד שהחזירה לבעליה שהיתה חביבה להן כשדה מלאה כרכום. ר"ש בר נחמן ורבנין. רשב"ן אמר שנה אחת היתה ושתי שדות היו פשיטא ליה לאבד וליתן דמים מה צריכא לו אי תימא לאבד אבל לא ליתן דמים עד כדון היא צריכה לי' איזו מהן לאבד של עדשים (ו) או של שעורים. של עדשים מאכל אדם של שעורים מאכל בהמה. של עדשים אין העומר בא מהן של שעורים העומר בא מהן. של עדשים אין מפרישין מהן חלה ושל שעורים מפרישין מהן חלה. ורבנין אמרי שדה אחת היתה (ז) ושתי שנים היו היה לו ללמוד מאשתקד אלא שאין למדין מעשה מן המעשה. ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מבור בית לחם אשר בשער (שמואל ב כג) וגו'. רבי חייא רבה אמר (ח) הלכה נצרכה לו. ויבקעו שלשה הגבורים (שם) וגו' ולמה שלשה שאין ההלכה מתבררת אלא בשלשה. וישאבו מים וגו' ולא אבה לשתותם (שם) לא אבה שתקבע הלכה בשמו אלא עשאה מסכת (ט) וקבעוה לדורות

פירוש מהר"י כהן

גאולת העתיד: (יג) מורתת ועולה. בילקוט מביא בתיירא: (יד) הוא הורג. פי' זהו עם יפה עינים בסנהדרין נקראו עיניהם של ישראל: (טו) ומצודתי וגו'. פי' שם הטיל בו ית' עשרה מיני שבח ותוארים. א' י"י חזקי. ב' י"י סלעי. ג' ומצודתי. ד' ומפלטי. ה' אלי. ו' צורי. ז' אחסה בו שהוא כאלו קראו מחסי. ח' מגני. ט' וקרן ישעי. י' משגבי: (טז) דיא"ש איש"ב כשד"ך. פי' אלו פסוקים שיבאר אודך וגו' אבן וגו' אומרים המה המסומנים באלו סימנים דהיינו דיא"ש המה דוד ישי אחיו שמואל וכן כולם כאשר פורש והולך שמות האומרים: (יז) במקרא. פי' כי מקרא צריך לקרא בנגינות הטעמים והמשנה היא כח וגבורה לפרש המקראות בדינים ופלפול התלמוד במשא ומתן היא מלחמתה של תורה ולמעשה הטובה צריך תבונה להתהלך איך ומה לעשות ועל דרך כונן שמים בתבונה:

(א) בפס דמים. דברי הימים א' י"א ולא כן בשמואל א' י"ז: (ב) בחקל סמקתא. פירוש שדה אדומה היה:

(ג) פסקו הדמים. פירוש כי היתה תשועה גדולה לישראל בפלשתים עיין שם בשני המקומות: (ד) מלאה עדשים. פי' זהו בשמואל ב' כ"ג ושעורים הוא בדברי הימים א' י"א: (ה) ויצילה. עיין בסוף הכונס בבבא קמא כל זה הענין: (ו) או של שעורים פי' בשנה אחת היה המעשה בשתי שדות אחת של עדשים ואחת של שעורים והיה צריך לו לדוד לאכול אחת מהן לצורך דרך המלך לו וקמיבעיא ליה אם מותר לו כדאיתא סוף הכונס ואמר המדרש אם לאכול וליתן דמים בעדם לא צריכה ליה למבעי דפשיטא דמותר לאפוקי אם תאמר שלא ליתן דמים אזי שפיר צריך למבעי אבעיא אם מותר ואת"ל מותר עוד קמבעיא איזה מהן לאכול כי יש פנים לכאן ולכאן כדמבאר ועיין במדרש רות פרשה ה' ובירושלמי פרק כהן גדול: (ז) ושתי שנים היו. פי' שני מעשים בשתי שנים פעם אחד בשעורים ופעם אחד בעדשים ואע"פ שיש להקשות מאי קמיבעיא ליה בשנה שניה ליעבד כמו שפסקו לו בראשונה אלא שאין למדין וכו': (ח) הלכה נצרכה לו. פי' דקא מבעיא ליה ק"ל והגבורים פסקו לו בעייתו: (ט) וקבועה לדורות. עיין גם בהכונס:

לדורות. ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. בר קפרא אמר חג היה ונסוך המים היה ומותר בבמה היה. (י) רב הונא בר יוסף אמר הלכות שבויה נצרכה לו. ור"ש בר אבא אמר בנין בהמ"ק תבע. ולמה שלשה. אלא אחד הורג ואחד מפנה את ההרוגים ואחר מכנים את הצלוחית בטהרה. ויסך אותם ליי (שם) כתוב אחד אומר ויסך וכתוב אחד אומר (ד"ה שם) (יא) וינסך מאן דאמר ויסך מסייע לרב חייא רבה. ומאן דאמר וינסך מסייע לבר קפרא. כתיב (ד"ה ב כה) הנה הכית (יב) את אדום ונשאך לבך וגו' א"ר חנינא מכאן מאן דמתגרי נפל מן הדין קרייא הנה הכית את אדום וגו'. ויצא איש הבינים ממחנות פלשתים גלית שמו וגו'. יי מה רבו צרי וגו' (תהלים כג) אלו אוזרים נתאוו למלכותי צרה היתה לי על אחת כמה וכמה בני מתאוה למלכותי. אלו אחרים נאפו את נשיי צרה היתה לי עאכ"ו בני ניאף את נשי. אלו אחרים הרגו את בני צרה היתה לי עאכ"ו בני הרג את בני מה רבו צרי וגו'. גבהו שש אמות וזרת וכובע נחשת על ראשו וגו' א"ר חנינא ששים קנטרין היה לבוש גלית. רבי אבא בר כהנא אמר מאה ועשרים ולא פליגין ילמדו סתומין מן המפורשין מה המפורשין ששים אף הסתומין ששים. ויעמוד ויקרא אל מערכות ישראל וגו'. ר"י ור"ש בן לקיש. ר"י אמר אמר להם אין אתם אומרים שהולד נוצר לארבעים יום הריני ממתין לכם ארבעים יום. ברו לכם איש וירד אלי ר"ש בן לקיש אמר כך יהיה בשכרו אלא אמר אותו שכתוב בו (שמות טו) יי איש מלחמה תנו לי איש ונלחמה יחד. ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום. א"ר ברכיה ב"ר יצחק בשכר ארבעים פסיעות שהלכה ערפה עם חמותה נתלו לבנה מ' יום הה"ד ויתיצב ארבעים יום ר' יודן כשם ר' יצחק אמר בשכר ארבעה דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ועמדה ממנה ארבעה גבורים הללו סף ומדון גלית וישבי הה"ד (שמואל ב כא) את ארבעת אלה יולדו לערפה בגת וגו' א"ר יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נתערבו בה גויות של מאה בני אדם הה"ד והוא מדבר עמם והנה איש הבינים עולה וגו' במערכות פלשתים ממערות כתיב ממאה (טז) ערלות פלשתים ר' תנחומא אמר אף כלב אחד הה"ד ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי. ואת עשרת חריצי החלב וגו' גדיין מניעין מן אמיהון. ואת אחיך תפקוד לשלום (וח) דוגמא דידהון. ואת (יט) ערובתם תקח א"ר יהודא בר' סימון למוד שבט יהודה להיות ערבים אלו את אלו כד"א (בראשית מד) אנכי אערבנו וגו'. גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך תני בשם ר' נתן ארבע אריות ושלשה דובין הכה דוד באותו יום הה"ד ארי הארי את הארי גם את הארי דוב הדוב ואת הדוב:

פרשה כא וילבש שאול את דוד מדיו ונתן קובע נחשת על ראשו וילבש אותו שריון נמצאו חפוהין לא משולשלין (א) ולא מסולקין ביון שראה שאול כן נתכרכמו פניו כיון שראה דוד שנתכרכמו פניו של שאול מה דוד אמר לו ויאמר דוד לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וגו'. ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשה אבות העולם. אמר לא אני הוא גואל הדם עלי להפרע ממנו אמר לו הקב"ה והלא לפני הירף וגידף עלי (ב) להפרע ממנו. וישם אותם בכלי הרועים אשר לו ובילקוט. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי האבנים (ג) מתלקטות מאיליהן. ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו' ר' יודן אמר נתאוה לו שהיה אדמוני עם יפה עינים. ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות. כתיב (ד"ה א כז) ועל מחלוקותו דודי האחותי ומחלקתו (ד) ומקלות הנגיד וגו' רבי יודן אמר על שם שהיה רודה במקל א"ר ברכיה על שם כי אתה בא אלי במקלות. ויאמר

הפלשתי

פירוש מהר"י כהן

(י) רב הונא בר יוסף אמר. עיין במדרש רות הנ"ל: (יא) וינסך. פי' בדברי הימים ובשמואל במקומות הנזכרים המכוונים לך לעיל בסמוך: (יב) את אדום וגו'. דברי הימים ב' כ"ה למה תתגרה ברעה ונפלת וגו' וכן ויצא איש הבינים וגו': (יג) מה רבו צרי וגו'. פי' גם זה מקושר עם ויצא איש הבינים ושלפניו שנתגרו אלו בדוד ונפלו גם כן: (יד) ברו לכם איש. פי' ברו לבון בריאה וגבורה: (טו) יהיה בשכרו. פי' בתמיה וכי על דבר כזה יהיה לו עונש כזה אלא כביכול כלפי מעלה דיבר: (טז) ערלות פלשתים. פי' ממערכות קרי וממערות כתיב ודריש הכתוב דרך נוטריקון ממא"ה ערלות. שניאפו עם אמו אותה לילה כדלעיל ויצא גלית מזריעתם ולרבי תנחומא גם כלב אחד רבעה בלילה ההוא: (יז) גדיין מנוע מן אימיהון. פי' גדיים שעודם יונקים וימשכם מאימותיהם שהם בריאים וטובים מאד: (יח) דוגמא דידהון. פי' הסתכל בצורה ומראה שלהם אם יש להם פנים לטובות או של צער: (יט) ערובתם תקח. פי' דברים ביניהם ובין נשותיהם דהיינו להביא גט כדאיתא בגמרא ורבי יהודה בר סימון פליג ומפרשו ענין ערבות ממש שיביא מהם מה שעשו ערבות זה בעד זה או בעד זולתם או רוצה לומר ערבות יהודה בן יעקב וכדאיתא בילקוט בשם תנחומא:

(א) ולא מסולקין. פי' נמצאו מכוונין עליו לפי מדתו בשלמות לא ארוכים ונגררין לענין ארכה ולא מסולקים מגופו לענין רחבה ותלויה רק הכל מכוון ומהודק: (ב) להיפרע ממנו. עיין בפירוש הרד"ק בפסוק: (ג) מתלקטות מאיליהן. פי' מכח ייחוד ובילקוט: (ד) ומקלות הנגיד וגו'. דברי הימים א' כ"ז:

כהן

הפלשתי אל דוד לכה אלי וגו' רבי אבא בר כהנא אמר (ה) הארץ אחזתו א"ר תנחומא אנא אמר טעמיה בוא אלי אין כתיב כאן אלא לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת הארץ רבי ינאי בריה דר' שמואל ב"ר ינאי מאתים וארבעה ושמונה כבלים כנגד מאתים וארבעים ושמונה אברים שהיה בו בגלית הוא שדוד אומר (תהלים קמ) אל תתן י"י מאוי רשע אל תתן ליה תחמרתיה זממו אל תפק אל תשריניה ירומו סלה רומם כפפתוי כיון שראה דוד שנתקלקלו דבריו אמר הדין דידי אית בעיר דאכיל בשר דאת אמר ולבהמת הארץ כמה דוד אומר לו היום הזה יסגרך י"י בידי וגו' ורבנין אמרי מיד לקה בצרעת כד"א (ויקרא יג) והסגירו הכהן. ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל עביד דין רדהון. וישלח דוד את ידו אל הכלי ויקח משם אבן ויקלע וגו' יהודה בר רבי אמר כבצק ודכוותא (דניאל ו) וכל גרמיהון הדיקו. ר' יהודה בר רבי אמר כאלין פסטילם. ויפול על פניו ארצה כדי שלא יצטער אותו צדיק גבהו שש אמות וזרת. ד"א למה ויפול על פניו ארצה אלא כדי שיטמון אותו הפה שחירף וגידף דכתיב (איוב מ) טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון. ד"א למה ויפול על פניו ארצה לפי שהיה אלהיו נתון על לבו לקיים מה שנאמר (ויקרא כו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וקיים (דברים לג) ואתה על במותימו תדרוך וכתיב (יהושע י) ויהי כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע וגו' ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם:

פרשה כב וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער וגו'. וכי לא היה מכירו. (א) אתמול הוא משלח ואומר לישי יעמוד נא דוד לפני כי מצא חן בעיני והכא הוא שואל עליו. אלא כיון שראה ראש הפלשתי בידו אמר לאבנר צא ובדוק מאיזו משפחה היא אם מפרץ הוא מלך הוא. ואם מזרח הוא (ב) שופט הוא. והיה שם דואג האדומי אמר אפילו מפרץ הוא פסול לא בן רות המואביה הוא. אמר לו אבנר כבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. אמר לו אם כן מצרי ולא מצרית אדומי ולא אדומית. (ג) האנשים הללו למה נתרחקו לא על דבר שלא קדמו אתכם בלחם ובמים היה להם לנשים להוציא. נתעלמה הלכה מאבנר לשעה. אמר לו אבנר הלכה נתעלמה ממך צא ולמד משמואל ובית דינו. כיון שבא אצל שמואל אמר ליה הדא מנא לך לא מישל דואג. דואג מין הוא ואינו יוצא בשלום מן העולם. להוציאך חלק אי אפשר (תהלים מה) כל כבודה בת מלך פנימה הא לאיש לקדם ולא לאשה. (דברים כג) ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור. הא לאיש ליתן שכר אבל לא לאשה. ויצאו שרי פלשתים ויהי (ה) מדי צאתם שכל דוד וגו' וייקר שמו מאד. רבי יהודה בר' סימון אמר נתייקר שמו מאד בהלכה. כיצד כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה אמרו כתיב בתורה (שם כד) כי יקח איש אשה חדשה וגו'. הרי שעה שנקפוץ על דוד ונאבדנו מן העולם. והן אינן יודעין שדוד חכם ודורש בד"א (ו) במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. רבי יהודה אומר לא כי אלא בד"א במלחמת מצוה. אבל במלחמת חובה הכל יוצא אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. וישלח שאול מלאכים אל בית דוד לשמרו וגו' זש"ה (יחזקאל ה) לכן כה אמר אדני אלהים יען המנכם מן הגוים אשר (ז) סביבותיכם וגו'. רבנין ורבי יהודה בר' סימון. רבנין אמרין כרעים שבהם עשיתם וכטובים לא עשיתם א"ר יהודה בר' סימון אפי' כרעים לא עשיתם. איזבל בת כומרין היא משלחת ואומרת לאליהו (מלכים א יט) כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם (ח) ופותחת לו פתח והכא וישלח שאול מלאכים וגו'. הוי אפילו כרעים לא עשיתם. ותקח מיכל את התרפים ותשם על המטה וגו' תני בשם ר' איבו (ט) ניקודים של ברוקלי. ויאמר שאול אל מיכל למה ככה רמיתני וגו' כתיב הששי יתרעם לעגלה אשת דוד. למה נקראת עגלה א"ר יהודה בר' סימון על שפעתה כעגלה ומתה ורבנין אמרי על שפעתה

לפניו

פירוש מהרז"ו כהן

(ה) הארץ אחזתו. פי' שלא היה יכול להעתיק ממקומו שלכן אמר לכה אלי כדמפרש רבי תנחומא:

(א) אתמול הוא משלח. פי' שני דברים חלוקים הם הכתובים לעיל א' וישלח שאול וגו' ושלחה אלי וגו' ב' יעמד נא: (ב) שופט הוא. פי' ותשובות בעלמא הוא ואין לי או בזה קפידא: (ג) האנשים הללו. פי' עמון ומואב: (ד) אמר לו. פי' דואג או שאול: (ה) אי אפשר. פי' ושלא נשיב לך על כל פנים להעמידך על האמת זה לא יתכן אע"פ שמפי דואג יצאו דברי שאלתך לכן תדע לך כי תשובה בדבר כל כבודה וכו' ועוד ואשר שכר וכו' באופן שאין אמתה בדבר למואביות ועמוניות: (ו) מידי לאחם וגו'. פי' וכתיב בתריה כדוד וייקר שמו מאד: (ז) במלחמת הרשות. פי' על זה כתיב בנה אחת יהיה נקי לביתו לא יצא בצבא וגו': (ח) סביבותיכם וגו'. פי' וכתיב בתריה וכמשפט הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם: (ט) ופותחת לו פתח. פי' שהפליגה הדבר עד למחר ובזה נתנה לו מקום לברוח ולהנצל ובילקוט יש בפירוש פתח תיבתה: (י) ניקודים של ברוקלי. פי' כלי של עור עשוי בצורת אדם ניקודים

עניינו

לפניו ואמרה לו אבא לא היה לך להשיאני לאדם בעולם אלא ללסטים שכך השיאתני שלף חרבו עלי ואמר לי אם אין אתה משלחני הריני ממיתך. ודוד ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה וגו'. רבי הונא בשם רבי יוסי אמר באותה הלילה שברח דוד מפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק למד (י) למאה שנה ויברח דוד מניות ברמה ר' זכריה ור' יונתן בר חגי בשם ר' יצחק בר מריון יפה קפרנותן של אבות מענותנותן של בנים. קפרנותן של אבות מיעקב (בראשית לא) ויחר ליעקב וירב בלבן וגו' את סבור שמא מכות ופצעים היו שם והלא לא היה שם אלא דברי פיוסין אמר רבה בנוהג שבעולם אדם הולך לבית חמיו אפשר שלא ליטול בידו מאומה ברם הכא אפי' מחט או צנורא לא עלתה בידו. ענותנותן של בנים מדוד ויברח דוד מניות ברמה וגו' מזכיר שפיכות דמים (יא) בפיוסו:

פרשה כג ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צד) כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה מרוב עונות שלי צדיקים שבי עפים (א) ומתעלפים ובשעה שהזקן יושב ודורש שמיתתן של צדיקים כפרה להן לישראל בכל מקומות מושבותיהן באותה שעה תנחומיך (ב) ישעשעו נפשי. (קהלת ז) טוב שם משמן טוב וגו' שמן טוב יורד שם טוב עולה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך. שמן טוב כלה שם טוב אינו כלה שנאמר (ישעיה נו) שם עולם אתן לו אשר לא יכרת. שמן טוב בדמים שם טוב בחנם. שמן טוב לעשירים ש"ט לעניים ולעשירים. שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין ש"ט מהלך מסוף העולם ועד סופו. שמן טוב נופל על המת והוא מבאיש שנאמר (קהלת י') זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח שם טוב נופל על המת ואינו מבאיש שנאמר (מלכים ב' ד) ויעל וישכב על הילד וגו' ויגהר עליו ויחם בשר הילד וגו' ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו וגו'. שמן טוב נופל על המים והוא נדוח שם טוב נופל על המים ואינו נדוח (יונה ב) ויאמר י"י לדג וגו'. שמן טוב נופל על האור והוא נשרף שם טוב נופל על האור ואינו נשרף שנאמר (דניאל ג) באדין נפקו שדרך מישך ועבד נגו מן גו נורא. אמר רבי יהודה בר' סימון בעלי שמן טוב נכנסו למקום חיים (ג) ויצאו מתים בעלי שם טוב נכנסו למקום מיתה (ד) ויצאו חיים. רבי יהודה ור' נחמיה רבי יהודה אומר אמר לו הקב"ה למשה משה מנה לי כ"ג אמר לו מאיזה שבט א"ל משבטו של לוי באותה שעה שמח משה ואמר כך שבטי חביב א"ל חייך שאהרן אחיך הוא (שמות כח) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' א"ל במה אני מושחו א"ל משמן המשחה שנאמר (שם כט) ולקחת את שמן המשחה וגו' אבל עבודתו אינה עבודה וחייב מיתה אלולי שמותן של שבטים שהן חקוקים על לבו אמר הקב"ה חביב עלי שמותן של שבטים משבטו של לוי ומכ"ג שנמשח (ה) בשמן המשחה א"ר ביבי בשם ר' ראובן אם היו חסרין אות אחת לא היו מכפרין תני רב הושעיא אפי' נקודה אחת. תני ר"ש בן יוחאי שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן. כתר מלכות זכה דוד ונטלו כתר כהונה זכה אהרן ונטלו כתר תורה מונח לתוכחת לכל באי עולם. לאמר שאלו היו כתר כהונה וכתר מלכות קיימין הייתי זוכה בהם ונוטלן. והרי כתר תורה מונח כל מי שיזכה בו מעלין עליו כאלו זכה בכולן. וכל מי שלא זכה בתורה לא זכה באחד מהן. רבי אבין בשם ר"ש בן יוחאי או' מצינו שהלך הקב"ה חמש מאות שנה בשביל ליטול לו שם טוב שנאמר (שמואל ב ז) אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם. אר"ש בן מנסיא חביב הוא שם טוב מכהונה ומלכות שהכהונה ומלכות בטלו ושם טוב לא בטל אר"ש בן מנסיא חביב הוא שם טוב מארון הברית שארון לא היה הולך לישראל אלא מהלך ג' ימים הה"ד (במדבר י) וארון ברית י"י נוסע לפניהם דרך שלשת ימים וגו' ושם טוב הולך מסוף העולם ועד סופו מנא לן מדוד (ד"ה א יד) ויצא שם דוד בכל הארצות. אר"י בר' סימון חביבה היא מיתתן של שבטים יותר מן חייהם. שבחייהם לא נאמר (שמות כח) ששה משמותם על האבן האחת וגו'. תלמידוי דר' אימי ואבא צידוני בשם ר' שמואל בר נחמן חביבה מיתתו של שאול יותר מחייו שבחייו לא נאמר מחר אתה ובניך עמי ובמיתתו נאמר מחר אתה ובניך עמי

בתוך

פירוש מהר"י כהן

עניינו חלולים כלומר כלי חלול ושרוקלי סוף עור ועיין בערוך בערך פרקלן וספי"ת בזה בחילוף ס"א כאן ואולי צריך להיות גם כאן כס"א שרוקלי ועיין עוד בפירוש רד"ק ורלב"ג בפסוק : (י) למאה שנה פי' על דרך מה שדרשו בזבחים פרק איזהו מקומן דף נ"ד וכי מה ענין נויות אצל רמה אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנויו של עולם : (יא) בפיוסו. פי' שאמר כי מבקש את נפשי :

(א) ומתעלפים. פי' כלומר שבעון הדור הם מתים : (ב) ישעשעו נפשי. פסוק זה ודרשו זה וכל הנמשך אחריו מעותד לכאן לתכלית חביבה מיתתו של שאול וכו' שבא אחר כך : (ג) ויצאו מתים. פי' כגון נדב ואביהוא : (ד) ויצאו חיים. פי' כמו חנניה מישאל ועזריה וכיוצא : (ה) בשמן המשחה. ועיין

כל

בתוך מחיצתי. א"ר שמואל בר נחמן מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל שנא' (שמות א) שם האחת שפרה ושם השנית פועה שפרה זו יוכבד ולמה נקרא שמה שפרה שפרת ורבת ד"א שפרה שפרו ישראל ורבו בימיה ד"א שפרה שם שבח (איוב כו) ברוחו שמים שפרה. פועה זו מרים. ולמה נקרא שמה פועה שהיתה פיעה והולד יוצא. ד"א פועה שהופיעה במעש"ט לישראל. ד"א פועה שהיתה פועה ובוכה על אחיה הה"ד (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק. שלשה שמות נקראו לאדם הזה. אחד שקראו לו אביו ואמו. ואחד שקראו לו אחרים. ואחד שכתוב בס' תולדות ברייתו. רבי אומר ואין אנן יודעין איזה מהן יקרים אם זה שקראו לו אחרים אם זה שקרא לו אביו ואמו בא שלמה ופירש (קהלת ז) ויום המות מיום הולדו. נולד אדם מונין לו למיתה מת מונין לו לחיים נולד אדם הכל שמחין מת הכל בוכין ואינו כן אלא נולד אדם הכל צריכין לבכות מפני שאינן יודעין על איזה פרק הוא עומד מת הכל צריכין לשמוח מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם. לשתי ספינות שהיו פורשות בים אחת נכנסת ללמין ואחת יוצאת מן הלמין זו שנכנסת ללמין לא היו הכל שמחין בה וזו שהיא יוצא מן הלמין הכל שמחין בה. פקח אחד היה שם אמר חלופי הדברים אני רואה זו שנכנסת ללמין היו הכל צריכין לשמוח מפני שהן יודעין שיצאה בשלום מן הים וזו שהיא יוצאה מן הלמין לא היו צריכין לשמוח מפני שאינן יודעין על איזה פרק היא עומדת. כך נולד אדם הכל שמחין מת הכל בוכין ואינו כן אלא נולד הכל צריכין לבכות מת הכל צריכין לשמוח מפני שהן יודעין שיצא בשלום מן העולם. וכשנולד דוד לא הרגיש בו בריה וכיון שמת הרגישו בו כל ישראל הה"ד (מלכים א יא) והדד שמע במצרים כי שכב דוד וגו' וכי מת יואב וגו'. ר' פנחס ורבי ירמיה בשם ר' חייא בר אבא (ז) ולא שכיבה היא מיתה אלא דוד ע"י ששכב על מטתו כתוב בו שכיבה ויואב ע"י שנהרג כתוב בו מיתה ד"א ולא שכיבה היא מיתה אלא דוד ע"י שהיה מלך כתוב בו שכיבה ויואב ע"י שהיה שר הצבא כתוב בו מיתה ד"א ולא שכיבה היא מיתה אלא דוד ע"י שנמשח בשמן המשחה כתיב בו שכיבה ויואב ע"י שלא נמשח בשמן המשחה כתיב בו מיתה. וכשנולד יהושע לא הרגיש בו בריה כיון שמת הרגישו בו כל ישראל הה"ד (יהושע כד) ויקברו אותו בגבול נחלתו וגו' מצפון להר געש רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו הר געש ומהו הר געש מלמד שנתעצלו ישראל מלעשות חסד עם יהושע בן נון בקש הקדוש ברוך הוא להרעיש את העולם כולו על יושביו לפי שהיו ישראל עסוקין במלאכתן זה עסוק בכרמו וזה עסוק בשדהו וזה עסוק בתחומו לפיכך לא עשו חסד עם יהושע כיון שמת שמואל מה כתיב תמן וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו וגו' א"ר יהושע בן לוי מתלא אמר (ח) דנכית מחויא חבל מדחיל ליה א"ר שמואל בר נחמן שמואל משלו נתנו לו לפי שכתוב (ש"א ח) והלך מדי שנה בשנה וגו' ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וגומר:

כתוב אחד אומר וימת שמואל (ש"א כה) וכתוב אחד אומר (שם כח) ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענינו של נבל שנאמר וימת שמואל וגו' וסמיך ואיש במעון ומעשהו בכרמל אמר הקב"ה הכל סופדין וטופחין על לבן על מיתתו של צדיק והרשע הזה יושב ועושה (ט) מרזחים אבל דוד מהו אומר הורג או נהרג רודף או נרדף הולך אני ועושה גמילות חסד לצדיק הה"ד (תהלים יג) ואני בחסדך בטחתי וגו'. ללמדך שכל הכופר בגמילות חסדים ככופר בעיקר. ואיש במעון וגו' אמר רבי איבי בכל מקום שנאמר גזיזה עושה רושם. ושם האיש נבל וגו'. והוא כלבי. משבטו של כלב. ואמרתם כה לחי לקיומו. ויבאו נערי דוד וידברו וגו' וינוחו מהו וינוחו נעשים מחנה. (י) תמן תנינן ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב. רבי יהודה בר' אלעאי אמר שנים עשר אלף. (יא) כמחנה מדין. ר' חנינא אמר מאה איש כמחנה גדעון (שופטים ז) ויבא גדעון ומאה איש וגו'. א"ר יוסטא בר שונם אלו נאמר במחנה הייתי אומר (יב) כדבריך כשהוא אומר בקצה המחנה (שם) לית את שמעת מינה

פירוש מהר"י כהן

כל סיומא דמלתא במדרש קהלת: (ו) ללמין. פי' שפת המים בספוק אותיות נמל: (ז) לא שכיבה. פי' ולמה א"כ נכתבה הלשון בדוד נכתב שכיבה וביואב מיתה בפסוק א' הנזכר בסמוך: (ח) דנכי' מחויו. פי' מי שהיה נפוק מהנחש כל פעם שרואה חבל אח"כ מתירא ממנו מפני שדומה לנחש כך מפני שנענשו על עצלות בהספד יהושע נתעלמו לגמרי בהספד שמואל מיראה: (ט) מרזחים. פי' שמחות: (י) תמן תנינן. כל שמועה זו איננה בילקוט: (יא) כמחנה מדין. הדלעיל קאי דפליג בהאי וינוחו דלעיל שפירושו נעשו מחנה כמה היו מחנה שלהם זה אומר כמספר מחנה משה על מדין בגיוסי נקום נקמת וגו' (במדבר ל"א) וזה אמר כמספר אנשי גדעון שהיו מאה ונקראו מחנה: (יב) כדבריך פי' היה משמע גם כן שם מחנה על אנשי גדעון אבל בקצה וגו' כתיב שם בשופטים ז' ולא קאי מלת מחנה כי אם אמחנה מדין שם בשופטים ז':

נעשין

מינה כלום. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי מייתי לה מהכא ויבאו עבדי דוד וידברו אל נבל וגו' וינוחו מהו וינוחו (יג) נעשין מחנה. ורבנן דקסרין מייתי לה מהכא (ד"ה א יב) כי לעת יום ביום יבאו על דוד לעזרו עד למחנה גדול כמחנה אלהים. וכמה היא מחנה אלהים עשרה. עשרה נכנסים לבהכ"נ ונעשים מחנה. ויען נבל את עבדי דוד מי דוד ומי בן ישי וגו' כלום הוא בטוח אלא על שתי טפין שמשחו שמואל איכן הוא שמואל (יד) ואיכן הם טפיו. ולקחתי את לחמי ואת מימי וגו'. א"ר איבו כ"מ שנאמר מים יין הוא אלא ששינו הכתובים שלא להזכיר יין. ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו וגו' א"ר יהודה בן פפוס מכאן לדיני נפשות מתחילין מן הצד. ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו כה יעשה אלהים לאויבי דוד וכה יוסף וגו'. ר' יהודה ור' נחמיה. רבי יהודה אומר בני בנים הם (טו) כבנים. ור' נחמיה אמר אפי' הכלב. ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר וגו' ויעט בהם. מהו ויעט בהם אפרחינון במילין. חומה היו עלינו גם לילה גם יומם. ר' חנניה ור' יונתן תרויהון אמרין מכאן מצינו שהצדיקים קרוין חומה. והנה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר וגו' נתגלה שוקה והלכו לאורה נתגלית שוקה ותפגש אותם הוקרו (טז) כולן. ולא תהיה זאת לך לפוקה. ר' לוי הוות פרשתא דידיה ושלח ר' זעירא לתלמידו לשמע יתיה מפיו ולא תהיה זאת לך לפוקה לא ולא. אמר ליה אית (יז) רבוון באגדתא. בא להורווג לה. אמרה ליה סופך להכשל (יח) באשה אחרת ולא מוטב לך באחת ולא בשתים. רבי אלעזר אמר (יט) פקפוקי דברים היו שם אמרה ליה אזדהר מפוקיתא דנפשא. כיון שלא שמע לה הוציאה כתמיה והראתה אותן לו בלילה. אמר לה. אביגיל. וכי יש רואין כתמים בלילה. אמרה ליה וכי יש דנין דיני נפשות בלילה. אמר לה כבר נגמר דינו מבעוד יום שמרד במלכות. אמרה ליה וכי מלך אתה אמר לה ולא משחני שמואל אמרה ליה אף על פי שמשחך שמואל עדיין מטבעו של שאול קיים ולא יצא מטבעך לעולם. כיון ששמע את דבריה התחיל מקלסה וברוך טעמך וברוכה את וגו' מבא בדמים משני דמים (כ) מדם נדות ושפיכות דמים ומגזל. וזכרת את אמתך. א"ר יצחק פסוק (כא) מוזליך וחסיל שועתיך (כב) לפי שנתנה עיניה בו כשהיתה אשת איש לפיכך פגמה הכתוב אביגיל תניינא לאביגל כתיב. ויהי כעשרת הימים ויגוף י"י את נבל (כג) וימת דתניא המת ליום אחד מיתה של זעף. לשנים מיתה של בהלה. לשלשה מיתה של מגפה. תני ר' חלפתא בן שאול לארבעה מת בהכרת ולחמשה הדופה לששה מיתה האמורה בתורה לשבעה מיתה של חיבה מכאן ולהלן מת ביסורין מה חמית למימר המת לשלשה ימים מת במגפה חלפוי בר ברי' דר' אבהו דריש שמעית קליה דסבא דדרש ויהי כעשרת הימים וגו' תלה לו הקב"ה שבעת ימי אבלו של שמואל שלא יתערב אבלו באבל של צדיק ועשה ג' ימים ומת בהכרת ר' חגי בשם רשב"נ לעשרת ימים אין כתיב כאן אלא כעשרת הימים תלה לו הקב"ה עשרת ימים שמר"ה ועד יום הכפירים סבור שהוא עושה תשובה ולא עשה:

פרשה כד ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם דמיהם בם (ויקרא כ) רבי לוי בשם ר' חמא ב"ר חנינא איש זה שאול או אשה זו (א) בעלת אוב. רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים של מעלה ולא באוב וידעוני של מטה. ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב וגו' ולמה היה שאול דומה באותה שעה לשלטון שנכנס למדינה גזר ואמר כל התרנגולי הזכרים

פירוש מהר"י כהן

(יג) נעשין ומחנה פי' וכנ"ל: (יד) והיכן הן טפיו פי' שהזכיר בו כפל שם שפלות מי דוד ומי בן ישי כלומר דוד בעלמא ובן ישי בעלמא כלומר בלי פוס שררה ושלטנות א' להעדר מושח ואחד להעדר משיחתו של שררה: (טו) כבנים פירוש וזהו עד משתין בקיר ור' נחמיה וכו' ועיין שם ברש"י: (טז) כולן פי' פירושי' לאו קרי כלם ומדאצטריך למכתב היא רוכבת למדו שנתגלה אכן הלכו לאורו למדו מיירדים לקראתה ובראו קרי מיתפגיב אותם: (יז) רבוון באגדתא פי' יש באגדה איזה רבוין נדרשין מן וי"ו יתירה הואת: (יח) באשה אחרת פי' בבת שבע ולא מיטב וכו' וזה למדו מדאמרה ולא תהיה לך זאת וגו' מכלל דאיכא אחריתא: (יט) פקפוקי מלשון לפיקה יקו ליה יהיה מה שיש שם ואתה מפקפק בדבר ואין אתה יכול להוציאו זהו פוקיתא דנפשא יציאת הנפש ומסיים שם היו ולא תהיה לך זאת לפוקה עיין שם ובירושלמי פרק כהן גדול בסנהדרין: (כ) מדם נדה פי' שבא להורוג לה כנזכר. (כא) מוזליך וחסיל שועתיך פי' הרי באמרה וזכרת וגו' נתנה עיניה בו כאשר כתוב כאן אחר כך בסמוך ובאמרם ז"ל בגמרא על זה שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי על זה אמר לה הנה לך מוזליך שאת מוזלזל כבודך בזה בהיותך עדיין אשת איש ומגע שועתך שאת צועקת עוד וזכרת וכו' לביתך זכורה אתי כשיבא דין זה לפני שאומר ברוכה את וגו' על שאת מנעתני מעבירה אין זה מתך כי ברוך י"י אלהי ישראל אשר הוא שלחך אלולי כך למנוע אותי ולאו דולך היא ועיין בילקוט כ"ל: (כב) לפי פי' האי לפי אינו מוסב אלעיל' אפסוק מוזליך וכו' רק עוד ענין שני לעצמו הוא אדלקמיה דלפי שעשתה זאת חיסר הכתיב אות יו"ד מעמה כשזכרה אח"כ בסמוך ויאמר דוד לאביגל בלי יו"ד שנית שלא ככל האחרים הכתובים אביגיל תניינא כלומר אחר שכתוב תמיד מלא כתוב לאביגל חסר ולשון תניינא לאו דוקא שהני חסר דהרבה פעמים מלא כתיב אלא כלומר אחר כך: (כג) וימת עיין בילקוט ובירושלמי כי חסר כאן הרבה:

(א) בעלת אוב פי' דהל"ל למכתב ואשר יהיה בהם אוב וגו' איש או אשה למה לי אלא לרמוז על אלו ועיין כל הענין הזה בלמוד

הזכרים שיש כאן ישחטו לשחרית אמר אין תרנגול שיקרא אמרו לו עבדיו ולא את הוא שגזרת שישחטו כולם כך ושאול הסיר את האובות ואת הידעונים מן הארץ והוא אומר בקשו לי אשת בעלת אוב וגו׳. ויתחפש שאול (ב) ויתחפש כתיב נעשה חפשי מן המלכות. וילבש בגדים אחרים (ג) מאנין פגניקא. וילך הוא ושני אנשים עמו זה אבנר ועמשא א״ר אבהו למדתך תורה דרך ארץ שלא יהא אדם יוצא לדרך פחות משנים ואם יוצא הוא לדרך פחות משנים סוף שהוא נעשה עבד לעבדו. א״ר אבהו שני בני אדם נהגו בדרך ארץ אברהם ושאול. אברהם (בראשית כב) ויקח את שני נעריו וגו׳ שאול וילך הוא ושני אנשים עמו. ויבאו אל האשה לילה וכי לילה היה אלא מלמד שאותה שעה היתה אפילה להם כלילה. ויאמר אליה קסמי נא לי באוב וגו׳ ותאמר האשה אליו הנה וגו׳ וישבע לה שאול בי״י וגו׳ אר״ש בן לקיש לה״ד באותה שעה לאשה שהיתה נתונה אצל אהובה ונשבעה בחיי בעלה כך שאול שואל באוב וידעוני והוא אמר חי י״י אם יקרך עון בדבר הזה. ותאמר את מי אעלה לך את מי מאותן שאמרו מי י״י או מאותן שאמרו (ד) מי כמוך וגו׳. ויאמר את שמואל העלי לי (ה) רבן של נביאים העלי לי אמרת מה דאמ־ת עבדת מה דעבדת וסליק. ותרא האשה את שמואל ותזעק וגו׳ ולמה רמיתני ואתה שאול מאיכן היתה יודעת שהוא שאול אלא לא כשם שהוא עולה להדיוט עולה למלך למלך הוא עולה פניו למעלה ולהדיוט הוא עולה פניו למטה. ויאמר לה המלך אל תיראי וגו׳ אלהים ראיתי וגו׳ כיון דשמע אלהים (ו) דחל וי״א אף צדיקים הרבה עלו עמו. ויאמר לה מה תארו וכי לא היה מכירו אלא שלשה דברים נאמרו במעלה בזכורו. מי שהוא מעלה אותו רואה אותו ואינו שומע קולו כך האשה שהעלתה את שמואל ראתה אותו ולא שמעה קולו ושאול שהיה צריך לו שמע קולו ולא ראה אותו אבנר ועמשא שלא היו צריכין לו לא ראו אותו ולא שמעו קולו. ותאמר איש זקן עולה והוא עוטה מעיל על שם ומעיל קטן תעשה לו אמו. וידע שאול כי שמואל הוא וגו׳ ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגו׳. רבי הוה פשיט קרייא כד הוה מטי הני חמשה קריין הוה בכי (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו וגו׳ (צפניה ב) בקשו את י״י כל ענוי ארץ וגו׳ (איכה ג) יתן בעפר פיהו וגו׳ (עמוס ה) שנאו רע ואהבו טוב וגו׳ אולי יחנן י״י צבאות וגו׳ כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט וגו׳ (קהלת יב) (ז) והדין. ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגו׳ אמר ליה לא היה לך (ח) להרגיז בוראך אלא בי עשיתני עבודה זרה. אין את יודע כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד ולא עוד אלא שהייתי סבור שבא היום יום הדין ונתייראתי. והרי דברים ק״ו ומה אם שמואל רבן של נביאים נתיירא מן הדין אנו עאכ״ו. ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים וגו׳ מפני מה לא אמר (ט) באורים ותומים א״ר יצחק בר חייא (משלי יד) לב יודע מרת נפשו אלו אמר באורים ותומים היו אומרים לו לאו אתה שאול הוא שהחרבת את נוב עיר הכהנים. ויאמר שמואל ולמה תשאלני וגו׳ הידא לי גבי ערך הידא לי גבי חברך. ויעש י״י לו כאשר דבר בידי וגו׳ לעיל אמר לו ונתנה לרעך (יא) הטוב ממך וכדון ויתנה לרעך לדוד אמר ליה כד הות יתיב גבך הוינא יתיב בעלמא דשקר והוה צרי לי מינך דלא תקטול יתי וכדון דאנא יתיב בעלם דקשוט לית את שמע מיני אלא קשוט. ויתן י״י גם את ישראל עמך ביד פלשתים. אמר ליה לית למערק אמר ליה (יב) אין ערקת משתזכה אם נקבל עליך את מדת הדין. למחר אתה ובניך עמי. עמי בתוך מחיצתי. מיד וימהר שאול ויפול מלא קומתו וגו׳ מיד יצא למלחמה ונטל שלשה בניו עמו יהונתן ואבינדב ומלכישוע באותה שעה קרא הקב״ה למלאכי השרת ואמר להם בואו וראו בריה שבראתי ושיצרתי בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה אינו נוטל בניו עמו מפני מראית עין וזה יודע באמת שיהרג

פירוש מהרז״ו כהן

כאמור רבה והם הדברים שמשנים קצת: (ב) ויתחפש כתיב. פירוש דלא כתיב בסמ״ך כי אם בשי״ן ואף שקרינן ליה בשמאל מדרש לשון חפשי: (ג) מאנין פגניקא פי׳ בגדי אבילות בל״א קלאג קליידר כי פגין הוא לשון זעקה ויללה כמו הפגינו בלילה: (ד) מי כמוך וגו׳ פירוש שהיה לה לומר מי אעלה את למה לי אלא לרבות עניינו הוא: (ה) רבן של נביאים פירוש מריבוי דאת: (ו) דחל פי׳ דנקט סימנא מלאך שהוא מדת הדין מתיצב כנגדו וי״א וכו׳ שלא נתיירא רק הבין מעלת אלהים שעלו רבים: (ז) והדין פי׳ והדין הוא השני נוסף על הנך חמשה ועיין כל זה סוף מדרש קהלת: (ח) להרגיז בוראך פירוש כי הרגזתני מיותר דלמה העליתני מבעי ליה. אלא דרש כמו כלפי מעלה אמר כן שבמה שהעליתני אתה מרגיז את בוראך להפרע ממני כאשר מבאר והולך: (ט) באורים ותומים פי׳ במה שאמר ולא ענני גם ביד הנביאים גם בחלומות ולא אמר גם באורים ותומים דכתיב לעיל וישאל שאול בי״י ולא ענהו י״י גם בחלומות גם באורים וגו׳: (י) הידא ליה גבי ערך פי׳ מה שאמר שמואל וי״י סר מעליך ויהי ערך רצה לומר הלך אצל שונאך בשורו מעליך וגם הלך לו אל חברך הטוב ממך כי הידא ליה פירושו הלך לו כמו הידי לדקומיך בויתב רבה והרבה כמוהו: (יא) הטוב ממך פי׳ לעיל בחיי שמואל לא הזכיר לו שם רעהו אשר יתן לו השם יתברך המלוכה וכאן הזכירו לו ומתרץ שאמר ליה שמואל כבר בחיי הייתי יושב עמך בעולם של שקר בעולם הזה והייתי ירא ממך להזכירו אבל עכשיו אני בעולם האמת ואגיד לך האמת ואין לי לירא ממך ועיין על זה בילקוט: (יב) אין ערק

משתזכה

שיהרג ויצא למלחמה ונטל שלשת בניו עמו ושמח על שמדת הדין פוגעת בו. א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי לפי שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור ודור ודור ומלכיו דור ודור ושמשיו וכיון שהראה לו שאול נופל בחרב אמר זהו שכרן של בניך מלך ראשון שהוא עומד לישראל נופל בחרב. אמר ליה לי את אמר אמור לכהניא דמקטרגין עליה (יג) אמור אל הכהנים בני אהרן. (יד) על חמשה חטאים מת שאול (ד"ה א י') וימת שאול במעלו אשר מעל בי"י שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך וגו' והוא לא עשה כך ואמר (ש"א י) ואתאפק ואעלה העולה. (ד"ה שם) על דבר י"י אשר לא שמר שחס על אגג. ועל שהחריב נוב עיר הכהנים וגם לשאול באוב והוא שאל (טו) באוב וידעוני ולא דרש בי"י וימיתהו. ויאמר שאול אל הכהן (טז) אסוף ידיך ר' יוחנן בשם ר"ש בן יוחאי אומר כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר לא ניתן אלא להדרש (יחזקאל י) ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר (יז) בא וגו' מהו ויאמר הקב"ה אמר למלאך והמלאך אמר לכרוב אעפ"י שגזר עלי הקב"ה ואיני יכול לכנס לפנים ממחיצתך אלא עשה עמי צדקה ותן לי גחלים משלך שלא אבוה הה"ד (שם) וישא ויתן מהו וישא ויתן א"ר פנחס הפשירן ונתן בחיקו ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שש שנים עשו הגחלים עמומים בידו של גבריאל סבור שישראל עושים תשובה ולא עשו וכיון שלא עשו ביקש לזרקן עליהם בחמה קרא לו הקב"ה גבריאל גבריאל (יח) להונך יש בהם עושין צדקה אלו עם אלו הה"ד (שם) וירא לכרובים תבנית יד וגו' א"ר אבא בשם ר' ברכיה מי מעמיד העליונים והתחתונים צדקה שעושין ביד הה"ד (תהלים ע"א) וצדקתך אלהים עד מרום וגו'. ודכוותה (מלכים א כ) ויגש איש אלהים ויאמר אל מלך ישראל ויאמר כה אמר י"י וגו' מהו ויאמר ויאמר באמירה הראשונה אמר לו אם בא בן הדד תחת ידיך אל תחוס עליו באמירה השניה אמר לו ראה כמה (יט) רפשים עשית וכמה חרמים החרמת עד שלא רפשתיו בידך ואתה הוצאתו בשלום לכן (שם) והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו. ודכוותה (אסתר ז) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מהו ויאמר ויאמר רב בשם רבי אליעזר אמר עד שלא הרגיש בה שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא וכיון שהרגיש בה שהיא יהודית ויאמר המלך אחשורוש לתורגמן ויאמר התורגמן לאסתר המלכה. ודכוותה (ויקרא כא) אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת וגו' באמירה הראשונה לנפש לא יטמא בעמיו ובאמירה השניה אמר לו אם בא מת מצוה לידך היטמא לו לפי שבעולם הזה אתם מטמאין במת מצוה אבל לעתיד לבא אין אתם מטמאין כל עיקר למה שאין מיתה לע"ל הה"ד בלע המות לנצח וגו':

פרשה כה בנות ישראל אל שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים המעלה עדי זהב על לבושכן רבי יהודה ורבי נחמיה ר' יהודה אומר בנות ישראל ודאי על שאול בכינה שבשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זן ומפרנסן ומלבישן שני עם עדנים מכאן שאין תכשיטין נאין אלא לגוף מעודן רבי נחמיה אומר בנות ישראל (א) הנאות שבישראל אלו סנהדריות של ישראל על שאול בכינה שבשעה שהיה שומע טעם הלכה יוצאה מפי תלמידי חכמים היה עומד ונושקו על פיו. הצילני מדמים אלהים (תהלים נ"א) הצילני מדמים ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מדמו של שאול לא בשבילי נהרג. שלשה דברים הוציא דוד על משיח י"י ושלשתן באו עליו (שמואל א' כו) חי י"י כי אם י"י יגפנו היא הות ליה או יומו יבא וכו' או במלחמה ירד ונספה היא הות ליה מדמו של נבל לא בשבילי נהרג שנ' (שם כה) ויהי כעשרת הימים וגו' מדמו של שאול שהיה רואה (ב) מטעת שלו נקצצת ולא היה מצטער עליה אפילו שעה אחת. מדמו של נתן שהיה דוד משלח (ג) קסדורויות לאחריו לידע אם מפזר הוא דברים אילו היה (ד) מפזר דברים לא היו הורגו (ה) מדמן של ישראל

א"ר

פירוש מהר"י כהן

מפתוכה פי' תוכל לנוס אם זכית לכך כלומר לא תוכל לנוס אבל אם אתה מקבל וכו': (יג) אמור אל הכהנים בני אהרן פי' שמפני זה סמוך אמור אל הכהנים אחר ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וגו' על שלשה הקדוש ברוך הוא כי עתיד שאול להרוג נוב עיר הכהנים ולדרוש באוב כדאיתא בילקוט: (יד) על חמש חטאות פירוש כדמפרש נפסוק וימת שאול וגו' דברי הימים א"ז עיין בו שם ותבין דרוש זה: (טו) באוב וידעוני פי' כי שאלתו באוב היה שתי עבירות כפרש"י בפסוק במעלו וגו' עיין שם הרי לך ה' החטאים ומה שמביא עוד אחר זה סיפיה דקרא ולא דרש וגו' רצה לומר שם שהפסוק יאמר כך כאומר ככל הני חמשה הנזכרים לא דרש בה' ויומיתהו בשביל חמשתן שיבאר א"כ הפסוק עצמו בזה כן דרשה: (טז) אסוף ידך שמואל א' י"ד ועיין באמור רבה גמר ומכוון הענין: (יז) בא וגו' שניהם בפסוק אחד יחזקאל י' לענין חורבן הבית ועיין שם: (יח) להונך פירוש בנחת ואל תמהר: (יט) כמה רפשים עיין באמור רבה דף קכ"ד עמוד ד': (א) הנאות שבישראל עיין כל זה בירושלמי דנדרים פרק י"א ושם קלא בינוי ונוסחא אחרת: (ב) מטעת שלו פי' מעיל שלו וכן יש בילקוט תהלים ומלת מטעת היא תיבות המתפספים באותיותיהם כמו קהל לקח וכיוצא והוי פירושו מ... לשון עוטה מעיל בל"א הו"ס וויכדונ"ג והולי נפל טעות וצ"ל באמת מעטת: (ג) קסדוריות פירוש בלשים בערוך ע"ך קסדור: (ד) מפזר הוא בילקוט תהלים סוף פי' חמשים יש אם מהזיר הוא את דבריו וכו' וסיפא

קן

א"ר יהודה ב"ר סימון בשם ר' לוי בר פרטא מפני מה לא פרשו כתובים כמה חללים בהר הגלבוע על שם בגת אל תגידו וגו' מדמו של אוריה א"ר יהושע בן לוי (שמואל ב כג) אוריה החתי (ו) כל שלשים ושבעה ר' יונה בוצרייה אמר שהורידו אותו מגדולתו שהיה ראוי להכנות אחר שלשים וששה ומנו אותו לאחר שלשים ושבעה ר' חנינא בר פפא בשם ר' חנינא בר ספרא מייתי לה מן הדא (ש"ב יב) מדוע בזית את דבר ה' וגו' ואותו הרגת בחרב בני עמון ורבנין אמרי ואותו הרגת מגיד שהרבה צדיקים (ז) כיוצא בו הרג. טבות בשם שמואל אמר לא התירו יפת תואר אלא לאחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו (ח) ואני אומר לא התירו אלא ביאה ראשונה בלבד כדי שתקבל עליה מה שכתוב בפרשה (דברים כא) והסירה את שמלת שביה וגו'. רבי יוחנן שלח (ט) לרבנין דתמן אמר להון אתון אמרין תרתין מלין בשם רב ולית אתון אמרין טבאות אתון אמרין בשם רב לא התירוה אלא ביאה ראשונה בלבד כו' אתון אמרין בשם רב מזבח שבירושלים קולט וגגו קולט ואני אומר לא מזבח קולט ולא גגו קולט אלא שש ערי מקלט בלבד תדע לך יואב תחכמוני ראש השלישים היה טועה (י) כל הטעות הזאת (מלכים א') וינס יואב אל אהל ה' וגו' והלא לא ברח אלא אצל סנהדרין אמר אם אהרג יתנו נכסי ליורשי דתניא הרוגי מלכות נכסיהן למלכות הרוגי ב"ד נכסיהן ליורשין שלח שלמה אחריו ואמר לו בוא קבל עליך מדת הדין אמר לו חמש גזירות גזר עלי אביך אם מקבל את אותן אף אני אקבל עלי מדת הדין הה"ד (ש"ב ג) (יא) יחולו על ראש יואב וגו' זב מרחבעם (מלכים א יב) והמלך רחבעם התאמץ וגו' ומצורע מעוזיה (דה"ב כו) ויהי עוזיה המלך מצורע וגו' מחזיק בפלך מיואש (ד"ה כד) ואת יואש עשו שפטים נופל בחרב (שם ג לה) מיאשיהו ויורו היורים למלך יאשיהו אמר ר' מנא שלש מאות חצים ירו בו עד שנעשה גופו ככברה וחסר לחם מיהויכין (שם לו) וארוחתו ארוחת תמיד וגו' (יב) מיד ויעל בניהו בן יהוידע ויפגע בו וגו' במדבר רבי פנחס ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמר וכי במדבר היה ביתו של יואב אלא כיון שמת נעשו ישראל כמדבר (יג) אין תימר שהיה בונה להם דימוסיות ומרחצאות שבהם היה חיותן אין תימר שהיה בווז ומאכיל לחכמים ותלמידיהן שבח שבחי שבחין היו לו. צר לי עליך אחי יהונתן וגו' מאהבת נשים משתי נשים איזו זו מיכל ואביגיל אביגיל בעולם הזה (יד) ומיכל לעתיד לבא. איך נפלו גבורים וגו' ר' חנינא ור' יונתן תרויהון אמרין מכאן מצינו שהצדיקים קרויין כלי מלחמה. ויאבדו כלי מלחמה: (טו) ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף ר' ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא תשעים אלפים בחורים מנה דוד באותו היום • הה"ד בחור כל בחור את כל בחור. והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול וגו' אמרה ליה של בית אבא היתה מלכות נאה ממך. חלילה להם שלא ראה אדם בהם בימיהם פיסת יד ופיסת עקב מגולין אלא כולם היו מכוברין ממך. ומה דוד אמר לה. לפני ה' אשר בחר בי מאביך וגו'. אמר לה של בית אביך מבקשים כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים. אמר תימר שהייתי שפל בעיני אחרים ונבזה ולא בפני עצמי. תלמוד לומר והייתי שפל בעיני ועם האמהות וגו' אמר לה דוד מיכל חס ושלום שאין את נקראת מן האמהות אלא מן האימהות. ותאמר מה נכבד היום וגו' אמרה הלואי לעיני בני אדם אלא לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הרקים א"ר אבא בר כהנא כאלין ארכי לסטים:

פרשה כו ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי רב אמר עצה עמוקה נתן לו באות' הלילה רבי חנינא בר פפא ור' סימון. ר' חנינא בר פפא אמר. אמר לו הקב"ה לנתן הנביא. נתן האדם הזה שאני משלחך אצלו ממהר הוא. קודם עד שלא ישכור פועלים לך ואומר

פירוש מהר"י כהן

כן: (ה) מדמו של ישראל פירוש מאשר ניגפו שבעים אלף כשמנאן דוד ומאשר שוב רבי יודא בר רבי סימון למה לא פירשו הכתובים גם כן מספר הנופלים בהר גלבוע כאשר פירשו הנופלים כשמנאן אחר כך ופליגי רבי יונה ורבי חנינא ורבנין ברמז. מדמו של אוריה מהו למר על מאי דאזיל סימקא כשהורידו מגדולה ולמר מהריגתו ממש ולמר על דמו ודם הרבה צדיקים כיוצא בו: (ו) כל שלשים ושבעה פסוק הוא בשמואל ב' כ"ג ופירוש שהוא היה הל"ז במספר הגבורים אשר לדוד ועיין שם ברש"י ובילקוט תהלים סימן תשפ"ה: (ז) כיוצא בו הרג פירוש וזהו דיוק אותו אותו בחרב בני עמון אבל שכיוצא בו בלי חרב בני עמון: (ח) ואני אומר פי' כאי טבות דקאמר עניין לא התירוה אלא אחר י"ד וכו' בשם שמואל הוא אומר עוד זה בשם עצמו: (ט) לרבנין דתמן עיין בירושלמי דמכות דף ל"א דכאן מועטה והשר קצת: (י) כל הטעות הזאת פירוש כדמפרש והולך וינס וגו': (יא) יחולו על ראש יואב וגו' ושם נזכרים ה' מיני עונשים אלו שגזר עליו דוד זב ומצורע וכו' ומפרש ואזיל כאן שהמאתן נתקיימו בזרעו של שלמה מפני שעל פי דברי יואב אלו קבלן שלמה כדאיתא בירושלמי דקדושין פרק קמא דף כ' עמוד ג' ועיין שם: (יב) מיד פירוש כשנתרצה שלמה לדבריו וקבלן כנזכר: (יג) אין תימר פי' אי בעית אימא מה שנעשו ישראל כמדבר אחר מותו הוא מפני שבהיותו היה עושה עמהן טובות אלו שהיה בונה וכו' אי בעית אימא מפני טובות שהיה בוזז וכו': (יד) ומיכל לעתיד לבא בילקוט גריס איפכא: (טו) את כל בחור עיין כל זה פרשת במדבר רבה:

ואמור לו לא אתה תבנה לי בית שלא יהיה לו עלי תרעומת. ור' סימון אמר. אמר לו הקב"ה לנתן הנביא. נתן האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא. קודם עד שלא ידור לך ואמור לו לא אתה תבנה לי בית כדי שלא יהא לו בושה (א) אצל סנהדרין. כתוב אחד אומר האתה תבנה וכתוב אחד אומר (ד"ה א יז) לא אתה תבנה. שאין אתה בונה אותו. האתה תבנה. שהוא נקרא על שמך. רבי הונא בשם ר"ש בן לקיש אמר אלף וחמש מאות אמות חפר דוד לעמוד על משתיתה של ארץ. דתניא שלש בתולות הן בתולת אדם. בתולת שקמה. בתולת הארץ. בתולת אדם כל שלא נבעלה מימיה. בתולת שקמה כל שלא נקצצה מימיה. בתולת הארץ כל שלא נעבדה מימיה. רשב"ג אמר כל שאין בה חרס. וכיון שחפר דוד אלף וחמש מאות אמה מצא בה חרס אמר כל יגיעה זו שיגעתי ואחר כך מצאתי חרס באותה שעה נתן הקב"ה פתחון פה לחרס אמר אין זה מקומי אלא בשעה (ב) שנבקעה הארץ ירדתי כאן אם אין את מאמיני הרי תהום תחתי נטלו דוד ועלה תהום והציפו. אמר כל מאן דידע למימר מלה למוקמה הדין תהומא ולא מקים ליה יתחנק. והוה תמן אחיתופל ואמר מלה ואוקמיה. אפילו כן אתחנק. הה"ד (שמואל ב יז) ויצו אל ביתו ויחנק. א"ר יוסי מכאן צריך אדם לחוש על קללתו של זקן אפילו על חנם. אהיה עמך בכל אשר הלכת וגו'. ולהלן את אמר (בראשית ל) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואח"כ ואהיה עמך. אלא דוד ע"י שהיה מפרנס את ישראל היה אומר לו בכל אשר הלכת. אבל יעקב ע"י שהוא מפרנס את ביתו היה אומר לו שוב אל ארץ וגו'. ואכרתה את כל אויביך מפניך. עשרה אויבים היו לו לדוד. חמשה בישראל וחמשה באומות העולם. חמשה בישראל דואג ואחיתופל ושאול ושמעי בן גרא ושבע בן בכרי. חמשה באומות העולם גלית ושלשת אחיו ושובך. (ג) כתוב אחד אומר שובך וכתוב אחד (ד"ה א יט) שופך. שובך (ד) שהיה דומה לשובך. שופך שנשפך דמו על הארץ. ועשיתי לך שם וגו'. מכאן קבעו חכמים אלהי דוד ובונה ירושלים כנגד אלהי אברהם יצחק ויעקב. ובשבת אעפ"י שאין העובר לפני התיבה מזכירו. המפטיר בנביא מזכירו אלהי דוד מצמיח ישועה לעמו ישראל. ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו'. (ה) תמן תנינן שמעון הצדיק וכו', רבי הונא בר' אחא אמר מקרא מלא ועוברי ימים פרשוהו (שמות טו) נחית בחסדך הרי בזכות החסד. נהלת בעזך הרי בזכות התורה. אל נוה קדשך זה עבודת המשכן. אימתי נתבסם העולם משבאו לנוה קדשך. א"ר שמואל בר נחמן וכשבאו לנוה קדשך נתבסם העולם הה"ד ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתים אין כתיב כאן. אלא ונטעתיו לעולם. כי ימלאו ימיך וגו'. א"ר שמואל בר נחמן ימים שלמים אני מונה לך ואיני מונה לך ימים חסרים. והימים אשר מלך דוד (מלכים א ב) וגו'. כתיב (שמואל ב ה) בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה (ו) אלין יתירייא דהכא מה אינון. רבי יצחק בר קצרתה בשם ר' יונה אמר חסירין היו אלא שהכתובין חולקין כבוד לירושלים ומונין אותן שלמים. א"ר יודן חשבון מרובה בולע (ז) לחשבון מועט לפי שכתוב (מלכים א' יא) כי ששה חדשים ישב שם יואב וגו'. אותן ששה חדשים לא עלו מן המנין. א"ר יודן כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו לא עלו לו מן המנין. אלא בשעירה היה מתכפר לו כהדיוט. ככל הדברים האלה וככל החזיון וגו'. אז דברת בחזון לחסידך (תהלים פט) מדבר בדוד שנדבר עמו בדבור ובחזיון. שנאמר ככל הדברים האלה וגו'. לחסידך דכתיב ביה (שם פו) שמרה נפשי כי חסיד אני. ותאמר שויתי עזר על גבור ר' אבא בר כהנא אמר י"ג מלחמות עשה דוד ורבנין אמרי שמונה עשר ולא פליגין מ"ד שלשה עשר לצרכיהון של ישראל ומ"ד שמנה עשר חמשה לצרכו וי"ג לצרכיהם של ישראל. הרימותי בחור מעם. ויבחר בדוד עבדו וגו':

פרשה כז **ויבא** המלך דוד וישב לפני י"י ויאמר מי אנכי י"י אלהים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום וגו'. תאני רבי חייא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד. אר"ש בן לקיש אף למלכי בית דוד אין ישיבה בעזרה. מתיבין ליה ויבא המלך וישב

פירוש מהר"י כהן

(א) אצל סנהדרין פירוש להסתיר סנדר: (ב) שנבקעה הארץ עיין בירושלמי דפרק חלק: (ג) כתוב אחד אומר שובך דהיינו בכאן שמואל ב"ו ובד"ה כתיב שופך: (ד) שהיה דומה לשובך פירוש לגוד את ישראל ביונים בשובך ורבותינו ז"ל פירשוהו במסכת סוטה שהיה גבוה כשובך ומייתי ליה רש"י בד"ה א' י"ט אשר שם הפסוק דכתיב ביה ואת שופך של הלכה סמית: (ה) תמן תנינן פ"ק דמסכת אבות: (ו) אלין יתירייא פירוש הרי שבע שבחברון היו יתירים ששה חדשים והכא כלומר של ירושלים מה היו גם כן שלימים באופן שבין הכל מלך ששה חדשים יותר על ארבעים שנה או היו חסירים ששה חדשים באופן שבין הכל היו מ' שנה במכוון: (ז) לחשבון מועט פירוש ובודאי גם של ירושלים היו שלימים רק מה שאמר אבל הכלל ארבעים שנה מלך היינו משום שאותן ששה חדשים בלועים ולא נחשבים מהטעמים שמבאר:

מכלל

וישב לפני י"י רבי בון בר נגדי אמר יישב עצמו בדברים. תמן תנינן יצאתה בת הראשונה וישבה לה בהר הבית (א) מכלל שישבה לה. מכאן נאמר שבפנים עומדים היו. ותקטן עוד זאת בעיניך וגו' א"ר סימון לאחד שעשה לו חברו קטנה. ואומר לו עשית קטנה סופך לעשות גדולה. וזאת תורת האדם פרקו וזמנו (ב) דבר נשא. דבר אחר תורת האדם זה יוסף דכתיב (בראשית לט) ויהי יוסף (ג) יפה תואר ויפה מראה. ד"א זאת תורת האדם המעולה שבנביאים (ד) זה משה. את מוצא מה שכתוב בזה כתוב בזה זה מלך על ישראל ויהודה וזה מלך על ישראל ויהודה. זה הקריב וזה הקריב. זה במות וזה במות. זה בא באשרי וזה בא באשרי. ומי כעמך ישראל וגו' רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא'. (ה) כתוב אחד אומר (ד"ה א' יז) אשר הלך וכתוב אחד אומר אשר הלכו. אשר הלך זה הקב"ה. אשר הלכו זה משה ואהרן. ותכונן לך את עמך ישראל וגו' ועתה הואל וברך וגו'. א"ר יוחנן אמר לו הקב"ה לדוד. דוד אין הבור מתמלא מחוליתה אלא אם כן משכו אמה ממקום קרוב. אף אתה פשוט ידיך בא"ה ואת מתברך הה"ד ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים וגו'. ויאסף דוד את כל העם וילך רבתה וגו' ויקח את עטרת מלכם וגו' משקלה ככר זהב ואבן יקרה ותהי על ראש דוד. (ו) והלא פוחתת הראש. אבן שואב היה בה ומחזיקה על ראשו. רב הונא בשם רב יוסף אבן טובה היה בה יפה בככר זהב. ודכוותה (בראשית כד) ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו א"ר יהושע אבן טובה היה משקלה בקע. ודכוותה (אסתר ח) ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' ועטרת זהב גדולה א"ר חייא בר יוסף דמיה היו כפולים. (ש"ב טו) וכאבשלום לא היה איש יפה וגו' ובגלחו את ראשו וגו'. א"ר יודן נזיר שנים היה שנאמר (שם) והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח וגו'. נאמר כאן ימים ונאמר להלן (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו מה להלן י"ב חדשים אף כאן י"ב חדשים. רבי נהוראי אומר מגלה אחד לשלשים יום כדרך שהכהנים מגלחים. שנאמר (יחזקאל מד) ופרע לא ישלחו (ז) כסום יכסמו את ראשיהם. ר' יוסי אומר בכל ערב שבת היה מגלח שערו שכן דרך בני המלכים להיות מגלחין מע"ש לע"ש. א"ר כחרובית היה. ואין תימר כבידון והלא (ח) בדים בדים היה עשוי. וברזילי הגלעדי ירד מרוגלים וגו'. א"ר יודן חמשה פעמים כתיב ברזילי וברזילי כנגד חמשה ספרי תורה. ללמדך שכל מי שהוא נזקק לצדיק (ט) בשעת פרנסתו מעלין עליו כאלו קיים חמשה ספרי תורה. א"ר אליעזר כמה דיואית משתפכות כמה קולמסין משתברין כדי לכתוב בני חת בני חת עשרה פעמים ללמדך שכל מי שהוא מסדר מקחו של צדיק מעלין עליו כאלו קיים עשרת הדברות:

פרשה כח

לא יגרע מצדיק עינו ואת מלכים לכסא (א) ויושיבם לנצח ויגבהו. (איוב לו) עינו (ב) דוגמא דידהון. א"ר לוי (ג) עייניהון קפידהון. לאה תפסה פלח (ד) של הודייה ועמדו כל בניה בני הודייה (בראשית מט) יהודה אתה יודוך אחיך דוד (תהלים ק"ח) הודו לייי כי טוב. (דניאל סי' ו) ומצלא ומודא. רחל תפסה פלך (ה) השתיקה ועמדו כל בניה בעלי מיסתורין בנימין אבנו ישפה מהו ישפה יש פה יודע במכירתו של יוסף ושותק. שאול (ש"א ס) ואת

פירוש מהר"י כהן

(א) מכלל שישבה לה פירוש וא"כ מזה תיובתא ומשני מכאן וכו' פירוש אדרבה מדקאמר שישבה בהר הבית נלמוד שבעזרה בפנים לא ישבה: (ב) דבר נשא פי' ודריש תורת מלשון תור נערה ונערה: (ג) יפה תואר ויפה מראה פירוש ודריש תורת מלשון תואר כמו כתור האדם המעלה ד"ה א' י"ז על ענין זה עצמו בדברי דוד וכוונת הדרוש שאמר דוד שהראה לו ית' עוד גדולה וממשלה העתידה לבא לו דהיינו כל גדולת שלמה בנו שבשרו אתה כמו שעשה גם ליוסף הבעל תואר ויפה מראה שהראהו גדולתו העתידה מוכנת לו וכיוצא בזה בדרך אחר ברש"י בפסוק זה עיין שם: (ד) זה משה. פי' כי בד"ה א' י"ז כתיב תחת וזאת תורת האדם דהכא כתור האדם המעלה ודרשו המעולה על משה שיאמר דוד בזה שהגדילו הש"י כמשה וכאשר מבאר במה הושוה אליו את מוצא וכו' ופי' זה בא באשרי וכו' בדוד כתיב אשרי העם ובמשה אשריך ישראל וגו' כדאיתא בילקוט כאן וקאמר דגם כאן רמוז דרוש זה על משה בה"א הידיעה של האדם: (ה) כתוב אחד אומר פי' בדברי הימים א' י"ז וכאן הלכו: (ו) והלא פוחתת הראש פירוש ואיך יכול לסבול משא זה על ראשו ומתרץ אבן וכו' כלומר בפסוק עצמו יבאר כן משקלה ככר זהב אבל מפני ואבן יקרה ותהי על ראש דוד כלומר כי אבן שואבת היתה ורב הונא מתרץ דמשקלה לאו משקלה ממש קאמר אלא רוצה לומר ערכה ושוויה מכח ואבן יקרה ומייתי ראיה מבקע משקלו דמוקי נמי רבי יהושע בהכי דקאי על ערך אבן טובה שהיה בנזם זהב: (ז) כסום יכסמו את ראשיהם פי' שהגלוח יהיה משם כדרך ממולא ועיין שם ברש"י יחזקאל מ"ד כ': (ח) בדים בדים היה עשוי ככר פירשתי זה והגהתיו לעיל פרשה י"ג גבי שאול אשר גם עליו אמרו כזאת עיין שם: (ט) בשעת פרנסתו ופרשת חיי שרה רבה יש נוסחא אחרת סוף פרשה נ"ח:

(א) (דוגמא) ויושיבם לנצח ויגבהו איוב ל"ו והובא הנה מפני שמזה נמשך הסיפור על ויהי רעב בימי דוד ג' שנים לומר בו דוגמא דאבות שנגלשו ג"כ ברעב: (ב) דוגמא דידהון שלא יגרע מצדיקים מלכיות בניהם וזרעם דומיא דידהו כמו שמבאר בכמה פנים עד ענין הרעב שאמתנו בו בדוד שמואל ב' כ"א ובפירושו לדעתי שהקדוש ברוך הוא נותן להם מה שמקפידין ומבקשים לראות בעיניהם כבילקוט איוב בפסוק זה: (ג) עייניהון קפידיהון פירוש סיגנון ואופן וכזה חוזר ומבאר אלעיל דרך הראשון של לא יגרע וגו' דהיינו מה שאמר דוגמא דידהון מפרש והולך: (ד) של הודייה פירוש ואמרה הפעם אודה וגו': (ה) של שתיקה פי' שלא גילתה ליעקב שמוסרין לו לאה ואדרבה מסרה לה סימנין ועיין בילקוט סימן ק"י אלא בימי

ואת דבר המלוכה לא הגיד לו. (אסתר ג) לא הגידה אסתר וגו׳. מפני מה נצרפו האבות ברעבון כדי שיזכו בניהם לתורה. אברהם נצרף ברעבון (בראשית יג) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה וגו׳. יצחק נצרף ברעבון (שם כו) ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון וגו׳. יעקב נצרף ברעבון (שם מב) וירא יעקב כי יש שבר במצרים וכו׳ ונחיה ולא נמות וכו׳ וירדו אחי יוסף וכו׳. דוד נצרף ברעבון ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכו׳. עשרה רעבון באו לעולם אחד בימי אדם (שם ג) ארורה האדמה בעבורך אחד בימי למך (שם ה) מן האדמה אשר ארה יי אחד בימי אברהם (שם יב) וירד אברם מצרימה אחד בימי יצחק (שם כו) ויהי רעב מלבד הרעב הראשון א׳ בימי יעקב (שם מה) כי זה שנתים הרעב א׳ בימי שפוט השופטים (שופטים א) ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ אחד בימי דוד (ש"ב כא) ויהי רעב בימי דוד אחד בימי אליהו (מ"א יח) חי יי אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר וכו׳ אחד בימי אלישע (מ"ב ד) ויהי רעב גדול בשמרון אחד שהוא מתגלגל ובא לעולם העתיד לבא (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים וכו׳. רעב שבא בימי אליהו רעב של בצורת היה שנה עבדה שנה לא עבדה רעב שבא בימי אלישע רעב של מהומה היה (מ"ב ד) עד היות ראש חמור בשמונים כסף וכו׳. רב הונא ורב ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק עיקר אונתיאה שלו לא היה ראוי להיות (ו) אלא בימי שאול אלא ע"י שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד מתלא אמר שילא חטא (ז) ויותנא משתלמא כך כולן לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים. רבי דרוסתי ורבי ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק לזגג שהיה בידו קופה מליאה כוסות דיטריטון וכשהיה מבקש לתלות את קופתו היה מביא יתד ותוקעה ונתלה בה ואח"כ תולה קופתו כך כולן לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שהן (ח) יכולין לעמוד (בחסד כיוצא) בו רבי ברכיה בשם ר׳ אבא בר כהנא (מיכה ו) האזכה במאזני רשע וכי אפשר דור שמדותיו של שקר זוכה ובכים אבני מרמה א"ר שאול לר׳ בצלאל מה דכתיב (הושע ב) כי זנתה אמם וגו׳ אפשר ששרה אמנו זונה היתה א"ל ח"ו אלא אימתי דברי תורה מתבזין בפני ע"ה בשעה שבעליהן מבזין אותן אתא רבי יעקב בר אבדימי ועבדה שמועה אימתי ד"ת נעשין כזונות בפני ע"ה בשעה שבעליהן מבזין אותן ר׳ יוחנן מייתי לה מהכא (קהלת ט) וחכמת המסכן בזוי׳ וכי חכמתו של ר"ע שהיה מסכן בזויה היתה אלא מהו מסכן מי שהוא בזוי בדבריו כגון זקן יושב ודורש לא תטה משפט והוא מטה משפט לא תכיר פנים והוא מכיר פנים לא תקח שוחד והוא לוקח שוחד כל אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה אותם. שמשון הלך אחר עיניו שנאמר (שופטים יד) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שם טז) גדעון עבד ע"ז שנאמר (שם ח) ויעש אותו גדעון לאפוד וגו׳ ויזנו כל ישראל אחריו (שם) והוא שפט את ישראל ארבעים שנה הוי שאין לך מסכן גדול מזה אוי לדיין שמכיר פנים במשפט. ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה מהו אחרי שנה מלמד שהיו שלש שנים רצופות. (ט) ויבקש דוד את פני יי׳ אמר דוד צאו וראו שמא יש בכם בני אדם שהן עובדין ע"ז שאין השמים נעצרים אלא בעון ישראל שהן עובדין ע"ז הה"ד (דברים יא) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו׳ וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים וגו׳ יצאו ובקשו ולא מצאו. אמר שמא גלוי עריות ביניכם דכתיב ותחניפי ארץ בהזנותך וכו׳ ואומר (ירמיה ג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וכו׳ יצאו ובקשו ולא מצאו. אמר להם שמא שפיכות דמים ביניכם דכתיב (במדבר לה) ולא תחניפו את הארץ וכו׳ יצאו ובקשו ולא מצאו אמר להן שמא אין מעשרין מעשרותיהן כתקונן שבעון מעשרות הגשמים נעצרין דכתיב (מלאכי ג) הביאו (י) את כל המעשר וגו׳ יצאו ובקשו ולא מצאו מכאן ואילך אמר דוד אין הדבר תלוי אלא בי התחיל שואל באורים ותומים הה"ד ויבקש דוד את פני יי׳ אר"ש בן לקיש ששאל באורים ותומים א"ר אלעזר טעמיה דר"ש בן לקיש אתיא פני פני כתיב הכא ויבקש דוד את פני יי׳ וכתיב

התם

פירוש מהר"י כהן

(ו) בימי שאול פי׳ עיקר מקומו ומלונוסיס בימי שאול כי רש"י והערוך פירשוה לשון ממשלה וחוזק והוא הוא ענין זה והמכוון כדדרשינן לקמן שבחטאת שאול היה רעב זה על ויהי רעב בימי דוד שכתוב כאן (שמואל ב׳) כ"א משום דסמיך לי׳ הכי בפסוק שלאחריו כתיב אל שאול ואל בית הדמים לכן היה ראוי הרעב בימיו אלא ע"י שהיה הוא נטיעה ושורש של אותו סרק כלומר שאין בכחו לעמוד מפניו כדלקמן וכולן לא באו וכו׳ אלא בימי בני אדם גבורים לכן נמשך ונתאחר עד בימי דוד ועיין תחלת מדרש רות ועיין בבראשית רבה סוף פרשה כ"ה: (ז) ויותנא משתלמא פי׳ משל הוא שאומרין על דרך טובה חטא וזיגוד מינגיד: (ח) יכולין לעמוד בהם מכאן ועד סוף הענין לקמן כלו קמשונים בחילוף והיא ויתור ועיין עליו תחלת מדרש רות שם הוא נכון על כן לא תיקנתיו פה: (ט) ויבקש דוד כל ענין זה עד סוף הפרשה מקולקל הרבה קצתו לעיניך במדרש כאן רבה: (י) את כל המעשר וגו׳ פי׳ וכתיב בתריה והריקותי לכם בי

מלאכי

התם (במדבר כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני י"י. אמר לו הקב"ה דוד מוצל אתה אלא אל שאול שלא עשיתם חסד עמו ואל בית הדמים על אשר המית (יא) את הגבעונים באיתה שעה אמר דוד וכי (יב) בשביל הגרים עשה הקב"ה לעמו כך אמר לו הקב"ה אם מרחיק אתה את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים צא ולמד מיהושע רבך שבשעה שאמרו הגבעונים (יהושע י) עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו וכו׳ באותה שעה אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחין על הציבור אמר לו הקב"ה אם מרחיק אתה הרחוקים סופך לרחק את הקרובים צא ולמד (יג) מטעתך מהיכן הוא הה"ד (בראשית מו) ויולד ליוסף בארץ מצרים אשר ילדה לו אסנת בת פוטיפרע וכו׳ וכתיב (במדבר יג) למטה אפרים הושע בן נון. מיד ויאמר דוד מה אעשה וכו׳ יותנן לנו שבעה אנשים מבניו וכו׳ ויחמול המלך על מפיבושת וכו׳ על שהיה בן תורה נתפלל עליו העבירו לפני מזבח ולא קלטו היינו דכתיב (תהלים נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי שהסבים הקב"ה על ידו ויקח המלך את שני בני רצפה וכו׳ ויתנם ביד הגבעונים (יד) וויקיעום וכו׳ מלמד שהיו תלוים שבעה חדשים (טו) ממוצאי יו"ט הראשון של פסח (טז) עד יום טוב האחרון של חג. ותקח רצפה בת איה את השק וגו׳ מהו אל הצור אמר רב הושעיא שהיתה אומרת עליהם הצור תמים פעלו וכו׳ (דברים לב) ר׳ אחא בר זבינא אמר בשם רבי הושעיא גדול הוא קידוש השם מחלול השם. בחלול השם כתיב (שם כא) לא תלין נבלתו על העץ וכו׳ כי קללת אלהים וכו׳ ובקידוש השם מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מששה עשר בניסן עד שבעה עשר במרחשון עד נתך מים עליהם מן השמים וכו׳ והיו אומות העולם רואים אותם ואומרים תורתן של אלו פלסתר הוא כתיב בתורתן לא תלין נבלתו על העץ ואלו תלויים שבעה חדשים כתיב בתורה אין דנין שנים ביום אחד ואלו ויפלו שבעתם יחד [חסר יוד זה מפיבושת בן יהונתן שניצול שהיה חסר] כתיב בתורה (שם כד) לא יומתו אבות על בנים וכו׳ ואלו מתים בעון אבותם. אמרו להם ישראל אבותיהם של אלו המיתו את אלו אמרו להן וכי מה טיבן של אלו אמרו להן אלו הגרים שנתגיירו בימי יהושע אמרו להם וכי בשביל הגרים הגרורים הארורים הללו עשה הקב"ה כך אמרו אין אלוה כאלהיכם ואין אומה כאומה זו אין לנו לדבק אלא באומה זו שאלהיהם גדול מכל האלהים הה"ד (שמות יח) כי גדול י"י מכל האלהים מיד נתגיירו מאומות העולם מאה וחמשים אלף (יז) הה"ד (ד"ה ב) ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל אחרי הספר אשר ספרם דוד אביו וימצאו מאה וחמשים אלף וכו׳ ויעש מהם (יח) שבעים אלף סבל ושמונים אלף חצב בהר. וכל כך למה להודיע שבחו של מי שאמר והיה העולם שהוא מקרב את הרחוקים ושמח לרחוקים כבקרובים ומקדים שלום לרחוק יותר מן הקרוב הה"ד (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב וכו׳:

שלח דוד וקראן אמר להם מה לכם ולבית שאול אמרין על שהמית מהן שבעה אנשים שני חטבי עצים ושני שאבי מים חזן וסופר ושמש יותן לנו שבעה אנשים מבניו וכו׳ אמר להון ומה הנייה אית לכון ואינון מתקטלין סבו לכון דהב וכסף והן אמרין אין לנו כסף וזהב (יט) עם שאול ועם ביתו (כ) פלגון ונסבין חד חד. אמר דלמא יתפייסון ולא אתפייסו באותה שעה אמר דוד שלש מדות טובות נתן הקב"ה לישראל רחמנין ביישנין גומלי חסדים דכתיב (דברים יג) ונתן לך רחמים וכו׳ ואלו אין בהם אחת מכל אלו ועמד ורחקן והגבעונים לא מבני ישראל המה וכו׳. אף עזרא ריחקן (נחמיה יא) והנתיני׳ יושבים בעפל ואף לעתיד לבא הקב"ה מרחקם (יחזקאל מה) והעובד העיר יעבדוהו וכו׳. כתיב ונתן לך רחמים וכו׳ היינו רחמנין ביישנין (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו והסימן לביישן שאינו חוטא וכל מי שאין לו בושת פנים דבר ברי שלא עמדו אבותיו על הר סיני וגומלי חסדים מנין (דברים ז) ושמר י"י אלהיך לך את הברי׳ ואת החסד וגו׳:

פרשה כט איה חסדיך הראשונים אדני נשבעת לדוד באמונתך כתיב ואלה דברי דוד האחרונים

פירוש מהר"י כהן

מלאכי ג׳: (יא) את הגבעונים עיין ברש"י בפסוק על שאול: (יב) בשביל הגרים פי׳ בשביל הגבעונים: (יג) מטעתך מהיכן הוא פי׳ מהיכן יהושע עצמו נולד שהרי גם הוא מגרים בא מבת פוטיפרע: (יד) וויקיעום וגו׳ פי׳ וכתיב אחר כך ותטפו אל הצור מתחלת קציר עד ניתך מים וגו׳ מלמד שהיו תלויים וכו׳ שלא נתנו לקבורה כל שבעה חדשים: (טו) ממוצאי יום טוב הראשון של פסח פי׳ שהוא תחלת קציר שעורים ועיין הכל ברש"י שם בפסוק: (טז) עד י"ט האחרון של חג פי׳ שזהו זמן ניתך מים מן השמים: (יז) הדא הוא דכתיב פי׳ שאמרו גם הם כמו שכתוב ביתרו שבא להתגייר: (יח) שבעים אלף פי׳ כדכתיב שם תכף אחר כך בפסוק שלאחריו: (יט) עם שאול ועם ביתו פי׳ כמו שכתוב שם: (כ) פלגון ונסבין חד חד פי׳ נתן להם אותן אנשים אחד אחד שמא יתפייסו בפתות:

א) לדוד באמונתך תהלים פ"ט והובא כאן מפני שהוא מכוון הענין שלעולם לכל הגלויות נשבע לו לברית כרותה כענינו של

האחרונים הראשונים איכן הם (ב) תחלת עשייה אלא מחלה השי"ה לשעבר ר' ברכיה ורבי אבא בר כהנא בשם רבי אליעזר פתר לה (ג) בויסע משה את ישראל מים סוף (שמות טו) כיון שעלו ישראל מים סוף א"ל משה תחלת עשייה אלא שמחלה השירה לשעבר ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא (ד) לאחר שירה כתיב (שופטים ו) ויעשו בני ישראל הרע בעיני י"י ולפני השירה כתיב (שם ד) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני י"י תחלת עשייה אלא השירה מחלה לשעבר. נאום דוד בן ישי (ה) אוגינס בן אוגינס נאום הגבר הוקם על על שקיים עולה של תורה (ו) בעולה של מלכות ונעים זמירות ישראל רבי הונא מי מנעים זמירות ישראל דוד בן ישי. אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל וכו' צדיק מושל יראת אלהים אמר לו הקב"ה מכל שבראתי בעולמי מי מושל בי צדיק מושל בי את מוצא מה שהקב"ה עושה (ז) הצדיק עושה הקב"ה מחיה מתים ואליהו מחיה מתים הקב"ה עוצר גשמים ואליהו עוצר גשמים. הקב"ה ממתיק את המרים ומשה המתיק מרים במרים. וכאור בקר יזרח שמש (ח) אין אנו יודעין וכאור בקר יזרח שמש אלא כשיאיר הקב"ה בוקרו של משיח יזריח שמש דכתיב בי' (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי. בקר לא עבות זה משיח ד"א בקר לא עבות שלא בא בזכות אבות בזכות מי הוא בא בזכותה של תורה הה"ד כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי וכו' ערוכה בכל בבבל ושמורה במדי כי כל ישעי וכל חפץ (כיון) כי לא יצמיח בארום ואיש יגע בהם וכו' שרוף ישרפו בשבת זו סנהדרי גדולה של לשכת הגזית:

פרשה ל הצילני מדמים אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך (תהלים נ"א) הצילני (א) מדמו של אוריה וכו' מתוך כך ויוסף אף י"י לחרות בישראל ויסת את דוד כו' ויאמר למלאך המשחית רב וגו' א"ר שמואל בר נחמן רמזו שהמות שולט בו כר"א (דברים ג) (ב) רב לך ויאמר יואב אל המלך ויוסף י"י אלהיך על העם כהם וכהם מאה פעמים מאה מאתים (ג) ארבע מאות א"ר לוי בתוך שנים עשר חודש באו ברכותיו של יואב א"ר אליעזר בן יעקב ברכותיו של משה אין להם קצבה (שם א) י"י אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם (ד) כאשר דבר לכם. ויחזק דבר המלך על יואב ועל שרי החיל וגו' אמר לו או אני מלך ואת שר הצבא או את מלך ואני שר הצבא. ויבאו הגלעדה גרש ואל ארץ תחתים חדשי בית ירוז ויבאו דנה יען פניים א"ר יוחנן וכי דנה יען אלא בנימין נכנס בעשרה ומתברך בשלשים וחמשה אלף ודן נכנס בצלמניתו אצל אביו ומתברך בששים ושנים אלף. ויבאו מבצר צר תלליה דצור. ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך ותהי ישראל כיון שנמנו תשש כחם כנקבה הבא את אמר ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש ולהקן את אמר (ד"ה א כא) ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש אמור מעתה שני פתקין עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל את המועט אין אני נותן לו את המרובה:

פרשה לא ויבא גד אל דוד ויאמר לו התבא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נוסך לפני צריך והוא רודפך ואם היות שלשת ימים דבר בארצך ועתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר נתחשב דוד בפני עצמו ואמר אם בורר אני

פירוש מהר"י כהן

של כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לי ככתוב באלה דברי דוד האחרונים בנדרש כאן לקמן:
(ב) תחלת עשייה עיין בילקוט שופטים רמז ס' וביאור הדבר כי באי קרא אחר השירה שאמר דוד סמוך תכף מקשה מה אומר האחרונים היכן הלכו ענייני הראשונים כלומר מה שחטא עד כה להיכן הלכו. וכי עתה היא נעשה אלא זה מורה לנו הכתוב באומרו ואלה וגו' האחרונים לומר ענייניו אלו דוקא קיימים מכאן והלאה וכל הראשונים בטלו כי בשירה זו נמחלו לו כל שעברו שכל שנעשה לו נס ושר שירה נעשה בריה חדשה וזהו תחלת עשייה כלומר וכי עכשיו הוא בנעשה אלא השירה מחלה לו כל עונותיו ובאמת עתה נעשה בריה חדשה וכן כל תחלת עשייתו במביא כמתמיה הם ומתרץ אין הכי נמי מחלה השירה וכו' וכן בישראל בשירה על הים שלכן כתיב תכף אחריה ויסע משה וגו' שהסיען מעונותיהם ואמר להם עתה לכם באמת תחלת עשייה וכן לענין שירת דבורה וברק בשופטים ה' שלכן נכתב תכף אחר השירה לכתוב ויעשו בני ישראל הרע וגו' ולא ויוסיפו כלפני השירה בכל מקום לומר מהשירה והילך לא נחשבו להם הראשונות עוד עד שיאול אחר כך לשון ויוסיפו בעשותם רעה: (ג) בויסע משה פי' כמו שדרשו ז"ל ויסע הסיעם מעונותיהם: (ד) לאחר שירה פי' בשירה של דבורה וברק: (ה) אוגינוס בן אוגינוס נוסחא אחרה אבגינוס בן אבגינוס והענין אחד לשון מיוחס בלשון יון עיין בערוך ערך אוגנסטעו: (ו) כעולה של מלכות פי' עם עול מלות ועיין בילקוט: (ז) הצדיק עושה עיין בילקוט כל זה הענין: (ח) אין אנו יודעין פי' בתמיה:

(א) מדמו של אוריה וכו' הכל כדלעיל פרשה כ"ה זהו מכוון וכו' וכשלו כאן מפני שאותן שנפלו כאן מתחת שמנה אותם ככתוב בענין ויסת את דוד וגו' הוא הדבר הרמוז באומרו לעיל מדמו של ישראל: (ב) רב לך פי' כי באומרו לך רמז לו למלאך שגם בו ישלוט המות: (ג) ארבע מאות פי' זהו כהם וכהם שיכפיל המספר על עצמו פעמים דהיינו שמאה יהיו מאתים שהוא כפל אחד ואח"כ יכפלו עוד להיות ד' מאות ככה יהיה מאה פעמים דהיינו שיהיו כל מאה מ' אלף:
(ד) כאשר דבר לכם עיין זה בפרשת דברים רבה:

שלשים

אני הרב עכשיו יהיו כל ישראל אומרין מה אכפת לו לבן ישי הוא בוטח על גבוריו ואם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל אומרין מה אכפת לו לבן ישי הוא בוטח על אוצרותיו נברור דבר שהכל שוין בו. ד"א אם בורר אני הרב אין הרב בלא רעב אם אני בורר רעב אין רעב בלא חרב ד"א אם בורר אני הרב עכשיו יהיו כל ישראל תפוסי הרב בדרכים אם בורר אני רעב עכשיו יהיו כל ישראל תפושי רעב בדרכים נבור דבר שהכל שוין בו. ויש אומרים גד רמזו ועתה דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר. ויאמר דוד אל גד צר לי מאוד וכו' תני ר"ש בן יותאי למה היה דומה דוד באותה שעה לחולה שנטה למיתה אמרו ליה אן את בעי נתנינך גבי אביך או גבי אמך אמר להם ווי לכון לאודנין דהכדין שמעי אעפ"כ אומר אצל אבי טב לי כך ויאמר דוד אל גד צר לי מאד וגו'. ויתן י"י דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד. תאנא ר"ש בן יוחאי (א) שלשים ושש שעות של פורעניות נגזר עליהם באותה שעה ועמדו פרקליטין גדולין ובטלו אותן (ב) אלו שבעת ימי השבת ושמנה ימי מילה וחמשה ספרי תורה וזכות שלשה אבות ונשתיירו שם שלש עשרה שעות מי בשכן תרי אמוראין חד אמר זכות שנים עשר שבטים וחורנא אמר זכות עשרת הדברות ושני לוחות נשתיירה שם שעה אחת. ויתן יי דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד רבי הייא רבה אמר משחיטת התמיד ועד זריקת דמו. רבי שמואל בר נחמן אמר משתזרק דמו ועד שתנץ החמה. ורבנין אמרין משתנץ החמה עד שיתמלא כל הגלגל בו. וראה כמה אוכלסין נפלו מהן. אילו היתה שעה שלימה עאכ"ו : וישלח ידו המלאך אל ירושלים לשחתה המשחית בעם רב. אמרו אותו היום מת אבישי בן צרויה. ויאמר למלאך המשחית בעם רב. רב הוא (ג) משכונא גבך. ויבא גד אל דוד ויאמר לו עלה הקם מזבח וגו'. למה היה דוד דומה באותה שעה לאחד שהיה מכה את בנו ולא היה יודע בשל מה הוא מכהו. באחרונה אמר לו דע על דבר פלוני הכיתיך. כך כל אותן האוכלסים שנפלו לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו מבנין בית המקדש. והרי דברים ק"ו ומה אלו שלא בבנין בהמ"ק כך. אנו עאכ"ו. לפיכך התקינו הנביאים הראשונים ישראל מתפללין שלשה פעמים בכל יום אומרים השב שבינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך:

פרשה לב ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים. תני ר"ש בן יוחאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים וכתוב אחד אומר (ד"ה א כא) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות. אלא אמור מעתה חמשים שקלים מכל שבט ושבט הרי שש מאות שקלים. רבי אומר בשם ר' אבא יוסי בן דרוסאי כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן וגו'. וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארנן במקום וגו'. אלא מקום המזבח בחמשים. הגורן בשש מאות שקל. א"ר אלעזר בן שמוע אנא לא שמעתה מפומיה דאבא. חבריא שמעונה מפומא דאבא (א) ויתן דוד לארנן וגו'. אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים בכסף שקלים חמשים. ויבן דוד שם (ב) מזבח וגו' ויעתר יי לארץ וגו' א"ר תנחומא ורב ביבי בשם ר"א בן יעקב נמשלו ישראל בחול. מה החול הזה את חסר בו גומא מבערב בשחרית את מוצא אותה שנתמלאה מאיליה. כך כל אותן האוכלסין שנפלו בימי דוד נתמלאו בימי שלמה הה"ד (מלכים א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגו'. א"ר יהודה בר' סימון אנא לא שמעתה מפומיה דאבא הבריא אינון שמענוה מפומיה דאבא ויעתר יי לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל (בראשית מו) כל הנפש הבאה ליעקב (ג) מצרימה וגו' ובני יוסף אשר יולד לו במצרים ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן ראית מימיך אדם נותן לחבירו ששים וששה וחוזר ונותן לו אף שלשה והוא מונה אותן שבעים. אלא זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות והוא מונה אותה שנאמר (במדבר כו) ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אותה ללוי במצרים. ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן למוד הוא הקב"ה שהוא מונה את השבט הזה עד שהוא במעי אמו הה"ד (ד"ה א כה) לידותון בני ידותן גדליהו צרי ישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה. בפרט חמשה ובכלל ששה אלא זה שמעי שמנאו הקב"ה עד שהוא במעי אמו. ואם יאמר לך אדם העשירי שמעי. אמור לו עשירי לדוכן. ויש אומרים

בן

פירוש מהר"י כהן

(א) שלשים ושש שעות פי' לפחות שהרי כתיב ואם היות שלשת ימים דבר בארצך הרי אף אם נפרש ימים ממש בלי לילות הרי הן ל"ו שעות : (ב) אלו שבעת ימים פי' אלו הן הפרקליטין זכות שבת וכו' : (ג) משכונא דגבך עיין כל זה בפרק הרואה :

(א) ויתן דוד לארנון וגו' פי' בעד המקום נתן לו כל כך : (ב) מזבח לי"י וגו' פי' כתיב בתריה ויעתר י"י לארץ על זה קאמר רבי תנחומא וכו' : (ג) מצרימה וגו' כל זה הוא בויגש רבה ומשם תבין :

אמר

בן דן השלים עמהם. בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב (בראשית מו) ובן דן חושים בני דן חושים הה"ד ויבאו הגלעדה ואל ארץ תחתים חדשי ויבאו דנה יען וסביב אל צדון ויבאו הגלעדה. גרש ארץ תחתים חדשי בית ירח דנה פניים. דנה יען מרה כנגד מדה. דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ומתברך בשבעים אלף. ובנימין נכנס בעשרה ומתברך בארבעים אלף. ויש אומרים סרח בת אשר השלימה עמהן שנאמר (ש"ב כ) ותקרא (ד) אשה חכמה וגו׳ ויקרב אליה אמרה ליה (ה) קצור את ולית את לפום שמך ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה אין את בן תורה ואין דוד בן תורה וכן התמו על כן תמו דברי תורה לא כן כתיב (דברים כ) (ו) כי תקרב אל עיר וגו׳ שמא למלחמה כתיב אמר לה ואת מאן אמרה ליה אנכי שלומי אמוני ישראל אני שהשלמתי מניינם של ישראל במצרים אני היא שהשלמתי נאמן לנאמן (ז) יוסף למשה מה אתה מבקש להמית עיר ולא עוד אלא שאני אם בישראל למה תבלע נחלת י"י מיד ויען יואב ויאמר חלילה חלילה לי שני פעמים אלא חלילה ליואב חלילה לדוד חלילה למלכותו אלא לא כן הדבר כי איש מהר אפרים שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד אם במלך למה בדוד ואם בדוד למה במלך. רבי עזריה בשם רבי יהודה בר׳ סימון ללמדך שכל מי שמעמיד פניו במלך כאלו העמיד פניו בתלמידי חכמים עאכ"ו שהיה דוד מלך ישראל ות"ח. א"ר יודן כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה שנ׳ נשא ידו במלך בדוד. במלך זה ממ"ה הקב"ה ואח"כ בדוד זה דוד מלך ישראל. תנו אותו לבדו ותאמר הנה ראשו מושלך אליך וגו׳ (ח) ומנן הוה ידעה אלא אמרה כל מאן דמחצף אפיה במלכות בית דוד מרים הוא רישיה מן לעיל מיד ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. ומה היתה חכמתה דאמרה להון לית אתון שמעון בדוד הידא אומה קמת בהון או הידא הוא מלכות קמת קדמיהון אמרין לה ומה בעי אמרה להון אלף גוברין הוא בעי לא טב לכון למיתן אלף גוברין ולא למחרב מדינתכון. אמרו לה כל בר נש ובר נש יהיב לפום מה דאית ליה. אמרה להון אנא אזלא ומפייס ליה דלמא (ט) הוא שביק צבחר עבדת גרמה אזלה ואתת אמרה להון חמש מאה גברין הוא בעי לא טב למיתן ליה חמש מאה גברין ולא למחרב מדינתכון עתדין ליה חמש מאה גברין אמרה אנא אזלא ומפייסא ליה דלמא הוא שביק ציבחר עבדת גרמה אזלה ואתיא אמרה להון חד גבר הוא בעי מנכון אמרין לה אי טב קרתה הוא אנן יהבין יתיה ליה. אמרה להון אכסנאי הוא ושבע בן בכרי שמו מיד עמדו כל העם ויכרתו את ראש שבע בן בכרי וישליכו אל יואב וגו׳. א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן מפני מה זכו מרדכי ואסתר ליעשות נס זה על ידם מפני אשתו של שמעי אם אביהם שהצילה שני צדיקים מן ההריגה ואלו הן אחימעץ ויונתן בשעה שרדפו עבדי אבשלום אחריהם רצו והכניסו לביתו של שמעי מה עשתה אותה הצדקת הכניסה אותם בתוך הבאר ופירעה את עצמה וישבה על פי הבאר כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה כיון שנכנסו עבדי אבשלום וראו אותה שהיא מפורעת חזרו לאחוריהם אמרו אפשר שני צדיקים חבויין בתוך הבור ואשה חשובה כזו מפורעת עליה מנא לך דהכי כתיב (שמואל ב יז) ותקח האשה ותפרוש את המסך על פי הבאר ותשטח עליו הריפות מהו ותשטח עליו הריפות שחירפה וניוולה את עצמה כדי שתציל את שני הצדיקים מן המיתה אמר לה הקב"ה הואיל ובזית את עצמך על שני הצדיקים הללו אני אוציא ממך שני צדיקים שיעמדו בפרצותיהן של ישראל ובשבילן (י) אני מציל את ישראל מן ההריגה. ערב ט"ב כל אותן השנים שהיו ישראל במדבר היה כרוז יוצא מלפני משה ומכריז הכל ילכו לחפור והלך כל אחד וא׳ וחפר קבר לעצמו והיה לן בה למחר היה מכריז יוצא ומכריז יבדלו החיים מן המתים והיו עומדין ומוצאין עצמם חסרים ט"ו אלף בפרוטרוט עד שחסרו שש מאות אלף ובשנת הארבעים האהרון (יא) גם כן עשו כן ועמדו כולן כיון שראו שעמדו כולן נתייראו ואמרו שמא טעינו

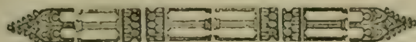
פירוש מהר"י כהן

(ד) אשה חכמה וגו׳ עיין ברש"י שם: (ה) קצור פי׳ קצר דעת אתה ואין אתה כפי הוראת שמך שקראו שמך יואב בשבת תחכמוני ועיין בילקוט סימן קנ"ב: (ו) כי תקרב אל עיר וגו׳ פירוש וכתיב וקראת אליה למלחמה כתיב: (ז) יוסף למשה פירוש כשביקש ארונו של יוסף: (ח) ומנן הוא ידעה פירוש מהיכא היא ידעה איזהו שבע בן בכרי עד שהלכה וכרתה ראשו והשליכתו בעד החומה ליואב ועשתה בזה שלום לעיר אלא אמרה וכו׳ מרים הוא רישיה וכו׳ כלומר ויהיו הכל מכירין בו וכדמפרש והולך חכמתה: (ט) שבק צבחר. פי׳ שהא יניח להם ממספר זה וי"ע עשתה עצמה כאלו הולכת אל יואב וחזרה ואמרה: (י) אני מציל את ישראל פירוש שהרי מרדכי ואסתר מב[illegible] היו והמן בא להרוג ולאבד את כל היהודים: (יא) גם כן עשו כן זה הענין מקושר שלפניו מצד המגפה שהיתה גם כל כך נזמן קצר ע"ו אלף כאשר לעיל מיירי במגפה הגדולה שהיתה בימי דוד בשעה אחת כנ"ל

טעינו בחשבון החודש חזרו בליל עשירי ולנו כל א' וא' בקברו למחר עמדו כולן עוד חזרו בליל אחד עשר וכן בשנים עשר וכן בשלשה עשר וכן בארבעה עשר וכן בחמשה עשר באב וכיון שראו שאין אחד מהם מת ידעו שבטלה הגזרה ועשאוהו יום טוב וכך שנו חכמים לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים וכו' :

פי' מהר"י כהן

כנ"ל ופרשה זו האחרונה מיירי איך שנעצרה על ידי גורן ארונה ומזבח הוא והקרבתו גם יום הכפורים מה שהיה להם כל כך יום טוב גדול זה היה מטעם שבו נתחנך מקדש ראשון כדאיתא במדרש וכנ' שזהו כוונת וכו' דמסיים הכא בזה מקושר למעלה דמיירי במקום המקדש וקנייתו ובא לסיים בזה בטובה :

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

מדרש שוחר טוב

על

משלי

נדפס כעת בתכלית השלימות מוגה בעיון רב כיד ה׳ הטובה עלינו
מפי ספרים וסופרים

ועוד זאת הוספנו

פירוש יקר מלא כל טוב

מדברים מחודשים להבין אמרי בינה משל ומליצת דברי רבותינו בעלי המדרש ז״ל, מאת הגאון הגדול רב רבנן מופלא בדורו הנודע בכל קצוי ארץ. כמוהר״ר **יצחק** ב״ר **שמשון** ז״ל כ״ץ. חתן רבינו מהר״ל מפראג ז״ל. וחותנו של רבינו מהר״ם לובלין ז״ל. אשר שימש בכתר הרבנות בק״ק ניקלשבורג במדינת מעהרין ובק״ק ווינא במדינת אייסטרייך. ובסוף ימיו שמש בכתר הרבנות בק״ק פראג מקום חותנו ז״ל. הוא הגבר אשר חתום בסוף הקדמת תשובות מהר״ם ראטינבערג בראשי חרוזות „אנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם״ **יצחק** ב״ר **שמשון** כהן ז״ל חתן הגאון הגדול מוה׳ **ליב** נר״י חזק ואמץ אמן:

הובא לביה״ד ע״י המוספים ה״ה הרבני מהו״ל אהרן מרדכי במהו״ל נתנאל דוד זיסבערג. וגיסו מהו״ל מאיר יחיאל במהו״ל שלמה לוי האלטער.

ווארשא

ברפוס הרבני מהו׳ נתנאל דוד בן הרב המנוח מהור״ר משה צבי זיסבערג נ״י.

שנת **תרל״ד** לפ״ק

МИДРАШЪ ШОХАРЪ ТОВЪ

съ коммeнтаріи

ВАРШАВА 1874.

въ Типографіи Н. Д. Зысберга
улица Францишканская Nr (9)

Дозволено Цензурою
Варшава 18 Февраля (2 Марта) 1874.

(א) משלי שלמה בן דוד מלך ישראל

דרש רבי תנחום בר חנילאי (איוב כ"ח) והחכמה מאין תמצא וגו' זה שלמה שישב בתענית ארבעים יום כדי שיתן לו המקום רוח חכמה ובינה והיה (א) משוטט ומבקש אחריה. אמר לו הקב"ה (מלכים א ג) (ב) שאל מה אתן לך אמר לפניו רבונו של עולם איני שואל ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה בלבד שנאמר (שם) ונתת לעבדך לב שומע וגו'. השיבו הקב"ה ואמר לו (יען אשר היתה זאת עם לבבך ולא שאלת עושר נכסים וכבוד וגו' ותשאל לך חכמה ומדע וגו' החכמה והמדע נתון לך (ד"ה א ב) נתונים לך במתנה) ולפי שישב בתענית ארבעים יום והיה מבקש חכמה לא קפח הקב"ה שכרו הה"ד (מלכים א ה) וי"י נתן חכמה לשלמה (ג) כאשר דבר לו (ד) וכתיב (שם ד) ויחכם מכל האדם וגו' זה אדם הראשון דכתיב ביה (משלי ל) (ה) ולא בינת אדם לי. מאיתן האזרחי זה אברהם דכתיב (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. הימן זה משה דכתיב (במדבר יב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. כלכל זה יוסף דכתיב (בראשית מז) ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף. דרדע זה דור המדבר שהיו בני דעה ביותר. בני מחול זה דור המדבר שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ויהי שמו בכל הגוים סביב (מלכים א ד) זה חכמתו שיצאתה מסוף העולם ועד סופו: ד"א והחכמה מאין תמצא זו מלכת שבא ששמעה חכמתו דכתיב (שם יו"ד) ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יי ותבא לנסותו בחידות א"ר ירמיה בר שלום מהו בחידות אמרה לו אמת הוא שלמה ששמעתי עליך ועל מלכותך ועל חכמתך אמר לה הן אמרה לו אם אני שואלת מאתך אתה משיבני אמר לה (משלי ב) כי י"י יתן חכמה וגו' אמרה לו מהו שבעה יוצאין ותשעה נכנסין שנים מוזגין ואחד שותה אמר לה בודאי שבעת ימי נדה יוצאין ותשעה ירחי הולד נכנסין שני דדין מוזגין ואחד שותה. ועוד אני שואלת מהו אשה אומרת לבנה אביך אבי זקנך בעלי אתה בני ואני אחותך אמר לה ודאי בנותיו של לוט היו. ועוד דוגמא אחרת עשתה לו הביאה זכרים ונקבות כלם מראה אחד וקומה אחת כלם כסות אחת אמרה לו הפרש לי זכרים מן הנקבות רמז לסריסיו והביאו אגוזין וקליות התחיל מחלק לפניהם זכרים שלא היו מתביישין היו נוטלין בבגדיהן ונקבות שהיו מתביישות נוטלות בסודריהן אמר לה אלו זכרים ואלו נקבות אמרה לו בני חכם גדול אתה. ועוד דוגמא אחרת עשתה לו הביאה לו מולין וערלין אמרה לו הפרש לי מהולין. מיד רמז לכהן גדול ופתח את ארון הברית מהולין שבהן כרעו בחצי קומתן ולא עוד אלא שנתמלא פניהם מזיו השכינה וערלים שבהן נפלו על פניהם. מיד אמר לה אלו מולין ואלו ערלין אמרה לו מהיכן אתה יודע אמר לה מבלעם דכתיב (במדבר כד) נופל וגלוי עיני' אלמלא שהיה נופל לא היה רואה ולא כלום: ד"א והחכמה מאין תמצא מלמד שהיה שלמה מחפש היכן החכמה מצויה ר' אליעזר אמר בראש ור' יהושע אמר בלב דכתיב (תהלים יד) נתת שמחה בלבי ואין שמחה אלא חכמה שנאמר (משלי כג) (ו) חכם בני ושמח לבי. ואף דוד התפלל עליה שנאמר (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. כיון שראה שלמה שהחכמה נתונה בלב משם התחיל (ז) שנאמר משלי שלמה בן דוד וכי אין הכל יודעין שהוא בן דוד אלא כל מה שעשה לשבחו של דוד עשה. מלך ישראל וכי אין הכל יודעין שהוא מלך ישראל אלא כל מה שעשה לשבחן של ישראל עשה. לדעת חכמה ומוסר אם חכמה למה מוסר ואם מוסר למה חכמה אלא אם יש באדם חכמה הרי הוא למד מוסר ואם אין בו חכמה אינו יכול ללמוד מוסר. ד"א אם יש באדם חכמה הרי ד"ת מסורין בידו ואם אין בו חכמה אין ד"ת מסורין בידו. להבין אמרי בינה שצריך אדם שיהא בו בינה

להבין

פירוש מהר"ו כהן

(א) משוטט ומבקש אחריה. פ' שזהו הכתוב כאן איוב כ"ח והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה שהי' משוטט ומבקש איה איפה ימצא חכמה ובינה ושישב על זה בתענית מ' יום הוא שלמדו מן מ"ם רבתי של משלי דהכא ולא מפסוק זה דאיוב ועיין בילקוט: (ב) שאל פי' גם כיון שאמר לו שאל וגו' על כרחך שהיה מבקש אחריה ומתענה עליה דאל"כ מהיכא תיתי שישאל: (ג) כאשר דבר לו. פי' מיותרא דקרא קא דריש דככר כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה וגו' ואל"כ למה לי עוד אח"כ וי"י נתן וגו' אלא למדרש כאשר דבר לו על שלמה כאשר דבר ובקש כזאת או מדשני האי קרא למינקט וי"י שם המיוחד אשר ענינו נאמן לשלם שכר בכל מקום שמעינן שביקש והתענה עליה ולא קיפח הוא ית' שכרו או מכח ייתור כאשר דבר לו דריש ליה אשלמה שדבר אליו יתברך וביקש עליה: (ד) וכתיב וכו' פי' כיון שהודיענו שהחכים מכל אלו על כרחך כיון שהוא היה מבקש אחריה והתענה עליה יותר מכל זולתו והוי אם כן עוד תוס' ראייה מזה: (ה) בינת אדם לי פי' שהתענה שלמה בזה לומר שלא החכים כמוהו. או כדעת המפרשים בו סימן ל' שהתוודה שלא עשה כפי חכמתו וסמיך עליה הרבה סוסים ונשים וכו', ומ"מ לא בינת אדם לי על אדם הראשון קאי: (ו) ושמח לבי עיין בדפוס תוגרמה: (ז) משלי שלמה פי' שהתחיל באות מ"ם אמצע של אותיות כמו שהלב אמצע האדם ועיין בילקוט:

ביראה

להבין דבר מתוך דבר הצריך לכל דרכיו . לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים כיון שאדם מתמנה שופט צריך להשכיל האיך יזכה את הזכאי ויחייב את החייב . ד"א כיון שנתמנה אדם שופט צריך להשכיל ולדקדק את הדין בשביל שלא יחטא ויחטיא שכיון שמקלקל את הדין חוטא ומחטיא את העולם אבל אם הוציא את הדין לאמתו נמצא עושה צדק ומשפט ומישרים מה מישרים הללו אדם מהלך בהן ואינו נכשל כך אם הוציא את הדין לאמתו אינו נכשל ליום הדין ומלאכי השרת מלמדין עליו זכות : לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה אמר שלמה פתי הייתי ונתן בי הקב"ה ערמה נער הייתי ונתן בי מזמה . ד"א לתת לפתאים ערמה מכמה שנים ואילך צריך לו לאדם להיות בו ערמה מבן עשרים שנה . לנער דעת ומזמה עד כמה שנים אדם נקרא נער ר' מאיר אומר עד כ"ה שנה ור' עקיבא אומר עד שלשים שנה אמר רבי (ס"א ישמעאל) לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עד עשרים שנה שמעשרים שנה ומעלה מחשבין לו עונותיו כמ' דאת אמר (במדבר א') מבן עשרים שנה ומעלה . מהו עבודת עבודה ריש לקיש אמר אין עבודה אלא תפלה דכתיב (תהלים ב) עבדו את י"י (ח) ביראה וגילו ברעדה משעה שהוא מתחשב לעבודה מתחשב לעבירה :

ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה א"ר ירמיה אם ראית חכם שמתחכם בתורה מוסיפין לו תורה על תורתו וחכמה על חכמתו . ונבון תחבולות יקנה אם הבין מעצמו והלך ללמוד תורה יקנה העולם הזה והעולם הבא. להבין משל ומליצה אלו משלים של תורה ומליצה זו התורה עצמה שנקראת מליצה ולמה נקראת שמה מליצה שהיא מצלת עוסקיה מדינה של גיהנם . ד"א למה נקראת שמה מליצה שכל מי שמתלוצץ בדברי תורה מוסיפין לו ליצנות שנאמר (משלי ג) אם ללצים הוא יליץ . דברי חכמים שאם ישמע אדם דברי חכמים צריך לקשרם (ט) על לבו שנאמר (שם ו) קשרם (י) על לבך תמיד . וחידותם א"ר לוי אפילו שיחת חולין שלהן שקולה כנגד (יא) כל התורה :

יראת י"י ראשית דעת א"ר זירא מכאן אתה למד שלא הסכים שלמה על דעתו של דוד אביו שדוד אמר (תהלים קי) (יב) ראשית חכמה יראת י"י ושלמה אמר יראת י"י ראשית דעת שחכמה ודעת שקולין כאחד. חכמה ומוסר אוילים בזו כמה דתנינן רי"א כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות כו' . ד"א חכמה ומוסר אוילים בזו אם מוסר למה חכמה ואם חכמה למה מוסר אלא אם למד אדם תורה ויושב ומתעסק בהן כדי צורכו הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הרי הן מתבוזזין ממנו ונקרא אויל. תמן תנינן מתוך שאינו עמל בהן סופו להיות מבקש ראש הפרק ראש המסכת ראש הפרשה ואינו יודע אפילו פסוק אחד ועליו הוא או' (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי וגו' והנה עלה כלו קמשונים ומתוך שאינו עמל בה סופו להיות מטמא את הטהור ומטהר את הטמא ועליו הוא אומר (שם) כסו פניו חרולים ואם נתעסק בהן כדי צרכו הן מצהילין לו ומאירין פניו כדכתיב (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לפיכך אמר שלמה בחכמתו שמע בני מוסר אביך מה שנפקדת בסיני על כבוד אב ואם. ד"א שמע בני מוסר אביך השמיע לאזניך מה שנפקדת על הר סיני . ד"א שמע בני מוסר אביך מה שנמסר לך בסיני על כיבוד האב . ואל תטוש תורת אמך מה שהזהיר לך בסיני על כיבוד האם . אם עשית כן נמצאת עושה כיבוד אב ואם . ד"א מוסר אביך כל דבר שנמסר לך (יג) מפי הגבורה . ואל תטוש תורת אמך כל שנתפרש לך בסיני (יד) מפי הגבורה בתורה . על טהרה טהרה . ועל טומאה טומאה . ועל איסור איסור . ועל היתר היתר . אם עשית כן נמצאו דברי תורה נזר (טו) על ראשך וקטליאות לגרגרותיך שנאמר כי לוית חן הם לראשך וגו' . ד"א כי לוית חן הם לראשך כל זמן שאתה משמיע קולך בהן הן נעשין לך מן דבש וחלב (טז) תחת לשונך : בני אם יפתוך חטאים אל תבא ממי למד שלמה מחכמתו של דוד אביו . (יז) שנאמר (משלי יג) חטאים תרדף רעה , כך אמר שלמה בחכמתו בני אם יפתוך חטאים אם יאמרו לך אדם פלוני עשיר הוא

פירוש מהר"י כהן

(ח) ביראה פי' וזהו התפלה שצריכה להיות ביראה וכובד ראש : (ט) על לבו פי' כמו של תורה : (י) לבך תמיד פי' דקאי אתורת אמך שלפניו סימן ו' דמיירי במה שהוא דרבנן כמו שדרשו ז"ל מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך אשל תורה ושל דרבנן בגמרא : (יא) כל התורה פי' מכיון שזכר זה אגל משל ומליצה שהן כל התורה כנזכר : (יב) ראשית חכמה יראת י"י פי' שסובר ר' זירא שרוצה לומר חכמה היא ראשית ליראה ושלמה אמר בהפך שהיראה קודמת : (יג) מפי הגבורה פי' בעל פה : (יד) מפי הגבורה בתורה פי' בכתב שלכן כתיב בזה לשון נמסר ובזה תורת ועל שניהם אומר שוב על טהרה וכו' כלומר בין שבכתב בין שבעל פה שמע בכל אחד כל ענין וענין שבו : (טו) לראשך פי' כמו שכתוב אחריו תכף וזהו שנאמר וכו' : (טז) לשונך פי' שזהו דכתיב וענקים לגרגרותיך : (יז) תרדף רעה פי' בזה הפסוק שאמר שלמה לקמן סימן י"ג החכימנו שלמד זה מדוד אביו שאמר גם כן יתמו חטאים דדרך החטאים לא עמד ולא רצה להביא של דוד והוא הוא הענין משלמה וביארנו גם כאן שאמר לכסוף והם לדמם יארובו וגו' בשעה תרדף את עצמם ויתמו בה רק שבפסוק חטאים תרדף נקטו יחד כדבור אחד

חוא נלך ונהרגהו ונטול ממונו . לא תאבה ולא תשמע . מפני שכל מחשבותם לרעה . אם עשית כן נמצאת מקיים כל המצות . וכל המקיים מצוה אחת כאלו קיים כל התורה שכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא וכל המאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא . ולא עוד אלא שצפונין לו חטאתיו לעתיד לבא (יח) שכך כתיב אם יאמרו לכה איתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם . אלו אחיו של יוסף שהיו מצפין ואומרים אימתי יגיע הקץ ונהרגהו . וכיון שבא אצלם התחילו לומר זה אל זה הרי הוא השעה הרי הוא העונה והיתה השכינה משחקת עליהם ואומרת אוי לכם מדמו של צדיק זה לכך נאמר (בראשית לז) וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש אמר להם באו ואתן לכם עצה נשליך אותו לבור כשהוא חי וידנו אל תהי בו . ומנין שכך כתיב נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור שירד לבור לפי תומו ולא ידע מה יעשו . אמר רבי זבדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנ' (שם מט) בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור . אבל ראובן היה בדעתו להחזירו אל אביו שנאמר (שם לז) למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו . וישב ראובן אל הבור והיכן היה . רבי יודא ורבי נחמיה . ר' יודא אמר טורח הבית היתה מושלכת עליו וכיון שנפטר מטורח הבית בא והציץ בבור שנאמר (שם) וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו . ר' נחמיה אמר מלמד ששב לשקו ולתעניתו שהיה עוסק על אותו מעשה שארעו ולא נפנה וכיון שנפנה בא והציץ בבור ולא מצאו וקרע בגדיו והיתה שכינה שוחקת ואומרת (ישעיה נה) כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאום י"י . שאלולי שגזרה מלפני לא היתה עצתכם כלום ומכולם לא רצו להצילו אלא ראובן בלבד :

כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל זה מכירתו של יוסף שמכרוהו שהוא בן יקר לאביו ונמצא מחיה לפניהם . נמלא בתינו שלל מאוצרותיו של יוסף . א"ר יהושע בן לוי לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף . רבי אבין אומר בכל דור עדיין החטא קיים . גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו . בשעה שישבו (יט) נטל הכליד והיה מקיש בו ואמר ראובן שמעון ולוי ויהודה יששכר זבולן בני אם אחת יבאו וישבו . דן ונפתלי בני אם אחת יבאו וישבו . גד ואשר בני אם אחת יבאו וישבו . וחוזר ומקיש בכליד ואומר בנימין יתום ואני יתום נאה ליתום לישב אצל יתום . כיס אחד יהיה לכלנו שהיו כלן אוכלין על שלחן אחד במסבה באיזה צד היה עושה מחלק לכל אחד ואחד חלק אחד ולבנימין חמשה חלקים . באיזה צד . נוטל חלקו וחלק יוסף וחלק אפרים ומנשה וחלק אסנת ונותן לו . שנאמר (בראשית מג) ותרב משאת בנימין וגו' וישתו וישכרו עמו . ד"א גורלך תפיל בתוכנו . זו התורה שהיתה גורלו של הקב"ה ונתנה לישראל . כיס אחד יהיה לכלנו בשעה שאמרו נעשה ונשמע :

בני אל תלך בדרך אתם . אלו אומות העולם . שנאמר (ויקרא כ) ולא תלכו בחקות הגוים . מנע רגלך מנתיבתם . מלעבור ע"ז . שנאמר (שם) כי לא תשתחוה לאל אחר . כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם כי חנם מזורה הרשת בעיני כל (כ) בעל כנף . כנגד צרי עין אמר שלמה מקרא זה . שאפילו עופות ודגים אינן נכנסין למצודתן של צרי עין לכך נאמר בעיני (כא) כל בעל כנף . והם לדמם יארובו (כב) אלו צרי עין . יצפנו לנפשותם . אלו בעלי לשון הרע . מי גרם להם הם גרמו לנפשם . ולא לנפשם בלבד אלא לכל אשר להם . שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע היא גרמה להם כך לאשר הביא (כג) אלוה בידו . את נפש בעליו יקח . משל לאדם שנטל חכה והשליכה לים וראה אותו דג גדול כסבור שהוא כלום ובלעה ויתפש . אילו היה מרגיש אליו כלום היה מאבד את נפשו . כך כל מי שהוא נוטל שוחד אין בידו כלום (כד) ומאבד את נפשו לכך נאמר את נפש בעליו (כה) יקח :

חכמות

פירוש מהר"י כהן

אחד בקילור נמרץ . ומוכן כי יותר מבדברי אביו לכן מייתי ליה לראיה על כך : (יח) שכך כתיב פי' שאבותאם זו נקט קלא לשון נצפנה שהם מצפין להרגו ולהפך הוא שחטאם זה צפון לה' לעתיד וכדמייתי שאמר הקב"ה אוי לכם מדמו של צדיק זה . שחטאת זה עצמו מעותד להם לרעה בעתיד וצפונה להם . וכן אירע להם וכמו שאמרו עצמם בסוף וגם דמו הנה נדרש : (יט) נטל הכליד פי' שנטל יוסף הגביע כאילו מנחש בו . ואת גביעי גביע וגו' תרגומו כלידי כלידא דכספא : (כ) בעל כנף עיין בסוטה פרק אלו נאמרין (דף ל"ה) ברש"י : (כא) כל בעל כנף פי' ריבוי כל מרבה את הדגים אשר בהם סנפיר בהם ככנף בעופות לרילא שטה ותנועה במהרה : (כב) צרי עין פי' כי טוב עין יבורך הוא הבונא בצע יבולע בצע האומרים נארבה לדם וגו' כל הון וגו' כה הפ:ו . רש"י סוטה דף ל"ה : (כג) הביא אלוה בידו עיין בפירוש רמב"ם ז"ל למענה י"ב בעברים וארבע היבנים : (כד) מאבד את נפשו פי' הדיין צריך להיות שונא בצע , על שלא יקח שוחד . אם כן הלוקחו הוא בכלל בוצע בצע דהכא דקאי נמי עליה את נפש בעליו יקח : (כה) יקח פי' שאינו לוקח רק את נפשו :

מרגנים

חכמות בחוץ תרונה. בשעה שהחכם יושב ועוסק בתורה הכל (כו) מרננים אחריו ואומרים אשרי זה שלמד חכמה. ברחובות תתן קולה אלו תלמידי חכמים שיושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (כז) ומשמיעין את קולם בד"ת. בראש הומיות תקרא. מה הים הומה ברגליו (נ"ל בגליו). כך תלמידי חכמים בשעה שיושבין ומפרשין בד"ת הם הומין וקורין ומוציאין מלבם. ולא עוד אלא שקולן ערב לפני הקב"ה דכתיב (ש"ה ב) כי קולך ערב. בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר. אפילו חכם יושב בשער העיר ועוסק בד"ת אינו מתבייש. דכתיב (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. דבר אחר אמריה תאמר כשאדם בא לפניו לדין. אומר לזכאי זכאי ולחייב חייב. אחד עשיר ואחד עני. עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם (כח) אלו דור המדבר. וכסילים ישנאו דעת. זו מלכות הרשעה שלא קבלה עליה עול מלכות שמים (כט) ועול תורה. תשובו לתוכחתי. אלו ישראל שהוכיחן משה על מעשה העגל. הנה אביעה לכם רוחי. בשעה שפירש להם משנה תורה. אודיעה דברי אתכם. מלמד שפירש להם דקדוקיה ופירושיה טומאה וטהרה איסור והיתר:

יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב זה הקב"ה שהשמיע קולו לישראל והזרו ופשעו בו. שנאמר (שמות יו) עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי. ד"א יען קראתי ותמאנו זה משה שהיה קורא להם ד"ת והם לא היו מאמינים שנאמר עד אנה מאנתם. ד"א יען קראתי ותמאנו זה ירמיהו שהיה קורא להם לישראל בירושלים לעשות תשובה ולא היו מאמינים לו. שנאמר (זכריה ז) וימאנו להקשיב. נטיתי ידי ואין מקשיב. זה גבריאל שהיתה ידו פשוטה (ל) שתי שנים ומחצה וגחלים בידו וממתין שיעשו תשובה ולא הקשיבו ובקש לזורקן עליהן בחימה. ד"א נטיתי ידי ואין מקשיב זה הקב"ה שהיתה ידו פשוטה (לא) שש שנים שיחזרו בתשובה ולא חזרו. ועד מתי א"ר ירמיה עד ששב חרון אפו שנאמר (הושע יד) ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו. ותפרעו כל עצתי זה משה שהיה מייעץ את השבטים והיו חוזרין מאחריו ומבטלין את עצתו. ותוכחתי לא אביתם. זה ירמיה שכל תוכחה שהיה מוכיח את ישראל היו מבזין ומלעיגין עליו. אמר להם ירמיה חייכם עתיד יום לבא שאלעג ואשחק עליכם שנאמר גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם בבוא כשואה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה אז יקראונני ולא אענה ישחרונני ולא ימצאונני כל כך למה א"ר ישמעאל אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם ע"י נביאי דרשו יי בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נה) חייכם שעתיד יום שאתם קוראים אותי ולא אענה. הה"ד אז יקראונני ולא אענה. וכל כך למה כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם. אבל כל מי ששומע לד"ת אני מושיבו בהשקט ובבטחה שנאמר ושומע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה:

ב בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך אמר הקב"ה לישראל על הר סיני אם זכיתם להצפין ולקבל תורתי ולעשותה אני מציל אתכם משלש פורעניות. ממלחמת גוג ומגוג מחבלו של משיח (א) מדינה של גיהנם. ומצותי תצפן אתך אם זכיתם להצפין תורתי אני משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר (ב) צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם אמר הקב"ה אני מודיע (ג) לאומות העולם לעתיד לבא אותה הטובה שאני מטיב לכם ע"מ שתקשיבו לדברי תורה דכתיב להקשיב לחכמה אזנך וכו' כי אם לבינה תקרא אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אמר ריש לקיש אם אין אדם הולך אחר ד"ת הם אינן הולכין אחריו משל לאדם שיש לו פרקמטיאות אם אין אדם הולך אחריהן אינן באים אחריו לפיכך אמר שלמה אם תבקשנה ככסף וגו' אלו דברי תורה שהן מחפשין ויורדין עד התהום כך אם אדם מחפש אחריהן ימצאם שלכך נאמר ודעת אלהים תמצא דא"ר ירמיה והלא כבר נאמר (דניאל ד) ולמן די יצבא יתננה אם צבא בד"ת הקב"ה נותנה לו דכתיב כי יי יתן חכמה וגו'. ד"א כי יי יתן חכמה שמוסיף חכמה לחכם שנאמר (שם יב) יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה. מפיו דעת ותבונה שהוא

פירוש מהר"י כהן

(כו) מרננים פי' רננות ובכה: (כז) ומשמיעין את קולם בדברי תורה פי' כי בתי כנסיות ובתי מדרשות הם הומות ורחובות של תורה כי בם מרחיבין אותה רב"י בם בכם מדרש תנחומא. וכן בילקוט: (כח) דור המדבר פי' שאהבו פתיות וחמדו לצון כמעשה העגל אשר לזה על נכון קאי עלה תשובו לתוכחתי בזה כדכתיב אבל בילקוט יש אלו דור המבול: (כט) עול תורה פי' בשעה שהחזיר עליהם התורה: (ל) שתי שנים ומחצה בילקוט שש שנים ומחצה: (לא) שש שנים בילקוט כמה שנים:

(א) מדינה של גיהנם אולי ידרוש קרא שכתוב למטה בענין להצילך מדרך רע וגו' מדרך זה דרך שאול. רע זה הרע בכלל דהיינו חבלי משיח מאיש מדבר תהפוכות זה מלחמות גוג ומגוג: (ב) צפנת ליראיך פי' שזהו הצפון אבל שאם תצפון התורה תסיס לגוה אהרת אתך בשכרך דהיינו רב טוב הצפון: (ג) לאומות העולם פי' שזהו נגד בני אדם שמודיע לשאר בני אדם את

שהוא נותן פתחון פה לאדם שנאמר (שמות ג) מי שם פה לאדם. ד"א מפיו דעת ותבונה אמר הקב"ה (ירמיה טו) אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה כפה נשמה שנפחת באדם הראשון מכאן דרש ר"מ אם תוציא יקר מזולל כל מי שיוכל להוציא ד"ת מזולל הוא חשוב כאותו הפה שהוא נותן דעת ותבונה. יצפן לישרים תושיה רבי אליעזר שאל את ר' יהושע פסוק זה מהו אמר לו משעה שאדם נוצר במעי אמו אותה תורה שעתיד ללמוד צפונה לו (ד) לכך נאמר יצפן לישרים תושיה. מגן להולכי תום מה המגן הזה מגין על אדם כך תורה מגינה על מי שעוסק בה. לנצור ארחות משפט ודרך חסידיו ישמר אם נתמנה אדם בדין צריך לנצור אורחות משפט ודרך חסידיו ישמר אם עשה כן דרכיו משתמרין מלירד לשאול מכאן אמרו כל מי שיושב בדין שני דברים נזקקים לו הסייף מלמעלה וגיהנם מלמטה אם זכה והוציא את הדין לאכתו ניצל משניהם ואם לאו נמסר בידיהם. אז תבין צדק ומשפט מתוך שהוא יושב בדין צריך להבין האיך מצדיק את הצדיק ומרשיע את הרשע ומתוך שהוא עושה כך ד"ת נעשין לו כמישרים ולא עוד אלא שקונה לו שם בעולם הזה (ה) ולעולם הבא. ד"א מישרים כל מעגל טוב אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אם עוזבן הן (ו) עוזבין אותו אם נצרן הן נוצרין אותו (ז) ומשמרין אותו. כי תבא חכמה בלבך אם קנית ד"ת הן משמרין אותך. ודעת לנפשך ינעם שהן מנעימין אותך ואת נפשך ואת דעתך הה"ד (משלי ט) אם חכמת חכמת לך אם עמלת בתורה יש לי שכר טוב ליתן לך ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך:

מזמה תשמר עליך אם נתת צוארך בעולה של תורה היא (ח) תנצרך הה"ד (שם ו) בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ז בשכבך תשמר עליך לעולם הבא והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא. להצילך מדרך רע אם נתעסקת בד"ת יכולין הן להצילך מדרך רע למה שהן דומין לחרב פיפיות שנאמר (תהלים קמט) רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. מאיש מדבר תהפוכות זה פרעה הרשע בשעה שנכנס משה אצלו היה מדבר עמו תהפוכות באיזה צד כיון שהגזירה באה היה אומר למשה הסר ממני גזירה זו מעלי ואני משלח את ישראל ומשה היה מבקש רחמים עד שהיה מעביר הגזירה וכיון שראה פרעה שנתבטלה הגזירה היה מהפך בגזירות ואומר (שמות ה) לא ידעתי את י"י וגם את ישראל לא אשלח לכך נאמר מאיש מדבר תהפוכות:

ד מכל משמר נצור לבך שלא תברח (א) מדברי תורה למה כי ממנו תוצאות חיים ללמדך שמדברי תורה יוצאין חיים לעולם. הסר ממך עקשות פה זה לשון הרע שקשה כשפיכות דמים. ולזות שפתים הרחק ממך שלא תדבר עם חבירך אחד בפה וא' בלב. עיניך לנכח יביטו בשעה שאתה עומד בתפלה תכוין עיניך ולבך (ב) לאביך שבשמים ואם עשית כן עפעפיך (ג) יישירו נגדך. פלס מעגל רגלך בשעה שאדם הולך לבית המדרש ואם עשית כן וכל דרכיך יכונו. אל תט ימין ושמאל א"ר יוסי הגלילי הוי זהיר בד"ת שלא תטה מהן ימין ושמאל. הסר רגלך מרע מדרכן של רשעים. ד"א אל תט ימין ושמאל אמר רבי הוי זהיר בד"ת שלא תטה מהן לא לימין (ד) ולא לשמאל. הסר רגלך מרע שלא תלך בדרך המינין:

ה בני לחכמתי הקשיבה הקשב לד"ת בשעה שאתה לומדן. לתבונתי הט אזנך (א) בשעה שאתה שומען. ושמור מזמות ודעת שפתיך ינצורו אם למדת על מנת לשמור ואם שמעת על מנת לנצור. כי נופת תטופנה שפתי זרה בני הזהר מאשה זונה שלא תטעה אותך בדברי שפתה. וחלק משמן חכה שלא תטעה אותך אחר קולה. למה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות רבי אליעזר שאל את ר' יהושע אמר לו הלשון הזה מהו דומה לחרב אמר לו בני מה החרב אוכלת משני צדדים כך אשה זונה מאבדת את האדם מן העוה"ז ומן

פירוש מהר"י כהן

את אשר פעל לחוסים בו: (ד) לכך נאמר יצפן לישרים תושיה פי' כי נקט יצפן על שעה אשר הוא צפון במעי אמו שגם תורה אשר הוא עתיד ללמוד צפונה עמו גם שיודע אותה אז גם מפני זה נקט לישרים כי באותה שעה האדם ישר בלי חטא כלל: (ה) ולעולם הבא פי' שזהו שמקיים קרא כל מעגל טוב מעגל הוא העה"ז אשר בו נאמר פלס מעגל רגלך מה שאין שייך בעה"ב. טוב זה העה"ב. וזה על נכון ישוב ד"א מישרים וכו' שאתה רואה שגם לפני זה דרש כל מעגל טוב עד שהייך לומר עליו ד"א: (ו) עוזבין אותו פי' כי מלשון תעזבו קרי ביה נמי אל תיעזבו: (ז) ומשמרין אותו פי' ככתוב אחריו מזימה תשמור וגו' וכן מבאר והולך: (ח) תנצרך פי' עליך דריש לשון עוליך מכח ייתור דהשמרך מבעי ליה כמו שאמר תבונה תנצרכה:

(א) **מדברי** תורה פי' כי התורה תדבר לפניו מי מוצאיהם וגו': (ב) לאביך שבשמים פי' שזהו לנכח כלומר לעומת הלב אשר בו התפלה כאמרם ז"ל איזהו עבודה שהיא בלב וכו' יביטו גם עיניך שיהיו מכוונים עם הלב: (ג) יישירו נגדך פי' שיהיו גם לך לטוב ולישר: (ד) ולא לשמאל פי' דלרבי יוסי הגלילי לענין עשיית מצוה קאי הסר דרכן של רשעים ולרבי לענין פירושים ואמונות קאמר הסר דרכי מינין:

(א) **שאתה** שומען בילקוט יש שאתה עושן אבל בזה שבכאן נראה יותר משני הפסוק שלאחריו שמעת וכו' כי בם לא שייך ואם עשית

ומן העוה"ב מה כתיב אחריו רגליה יורדות מות שמורידה את האדם למות. ואיזהו עמקה של מות אלו ייסורין רעים. שאול צעדיה יתמוכו. אעפ"י שנידון ביסורין בעוה"ז אינו ניצול מדינה של גיהנם. אורח חיים פן תפלס. בני אל תנח דרך חיים פן תכשל. ואל תשטה אחר דבריה של זונה. למה. נעו מעגלותיה לא תדע. אבל אם שמעת לד"ת ולאמרי פי אינו נכשל לעוה"ב. ועתה בנים שמעו לי וכו' אלא הרחק מעליה דרכך. למה. פן תתן לאחרים הודך. שגורמת היא לך להנטל הודך והוד (ב) שכינה ממך. ושנותיך לאכזרי שאתה נמסר למלאך אכזרי:

פן ישבעו זרים כחך שעתידין מלאכים אכזרים לשבוע ממך בגיהנם. ועצביך בבית נכרי נחשב להם כאדם נכרי. ולא עוד אלא שאתה עתיד לנהום באחריתך שנא' ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך. ואו' ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. מי גרם לו תרבות רעה שנתגדל בה. שתה מים מבורך. אם רוצה אדם ללמוד תורה אל יאמר אלמוד מן הרחוק. אלא ילמוד מן הקרוב ואח"כ מן הרחוק. יפוצו מעינותיך חוצה. אם ראית דור שחביבין עליהן ד"ת יפוצו מעינותיך חוצה. ואם לאו. יהי לך לבדך. הלל הזקן או' בשעת המכנסין פזר. ובשעת המפזרין כנס. בשעה שאתה רואה שהתורה חביבה על ישראל והכל שמחין בה הוי מפזר. הה"ד (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד. בשעה שאתה רואה שהתורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין עליה את הוי מכנים בה שנא' (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך. ר' מאיר אומר הפרו תורתך עת לעשות לה'. יהי מקורך ברוך. מכאן אמרו אשרי אדם שאשתו מעירו. תורתו מעירו. פרנסתו מעירו. עליו הכתוב אומר יהי מקורך ברוך. א"ר שמואל בר נחמני אשרי אדם שקנה תורתו מנעוריו הה"ד ושמח מאשת נעוריך. ומנין שהלשון הזה הוא לשון תורה כמו אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד:

ולמה תשגה בני בזרה. מוטב לך לחבוק דדיה של תורה שמביאה אותך לידי זכות מלחבוק חיק נכריה שמביאה אותך לידי חובה. כי נכח עיני יי דרכי איש וכל מעגלותיו מפלס. אל תאמר אם אני עושה עבירה אין הקב"ה רואה אותה למה כי האלהים בשמים ואתה על הארץ אעפ"י כן נכח עיני יי וגו'. ד"א כי נכח עיני י"י דרכי איש (וכל מעגלותיו מפלס) אם הולך אדם לדבר מצוה מחשבין לו ואם לאו הפך. וכל מעגלותיו מפלס מכאן אמרו דע מה למעלה ממך. עונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך מה אדם זה פורש מצודה ולוכד דגים מן הים כך עונותיו פורשין מצודה לחוטא ללכדו. ומה האשה הזו אין נזכרין עונותיה אלא בשעת חבליה כך אין נזכרין לאדם עונותיו אלא עד שבא לחבלי שאול לכך נאמר ובחבלי חטאתו יתמך. הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה. הוא ימות בעונו על שלא שמע לדברי מוסר וברב אולתו ישגה לא רצה לשגות בד"ת עכשיו ברוב אולתו ישגה:

ו בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך בני אם ערבת לרעך (א) בזרעו של חברך. תקעת לזר כפך שעבדת ע"ז מה ע"ז נידונית בגיהנם אף אתה נדון (ב) בגיהנם כמותה. ד"א בני אם ערבת לרעך אלו ישראל שנקראו בנים שנאמר (שמות ד) בני בכורי ישראל שבכרו מעשים טובים לפני הקב"ה על הר סיני. ד"א בני אם ערבת לרעך אלו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני אמר להם הקב"ה אם אני נותן לכם תורתי מקיימין אתם אותה אמרו לו הן אמר להם ערבים אני מבקש מכם. אמרו לו שמים וארץ. אמר להם דבר שמתבטל הוא שנאמר השמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אבל יש לי ערבים טובים בניכם אם מקיימים אתם אני מקיימת בבניכם ואם לאו אני גוזלה מהן שנאמר (הושע ד) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. אותה שעה קבלו ונתנו בניהם ערבים שנאמר בני בכורי ישראל. ד"א תקעת לזר כפיך אם שכחתם את התורה שנתתי לכם בכף ימיני אני נהפך לכם לאכזר שנ' תקעת לזר כפך. ד"א תקעת לזר כפך אם קיימתם את התורה שנתנה בכף ימין הרי טוב ואם לאו ליום הדין אני נחשב לכם כזר ואתם נחשבים לי כזר לכך נאמר תקעת לזר (ג) כפיך. נוקשת באמרי פיך עתיד הקב"ה לומר לישראל הואיל ושכחתם

פירוש מהר"י כהן

עפית על מנת לנזור כענין שבילקוט שכתוב שם ואם שמרת: (ב) שכינה ממך פי' שמלת תתן מאחר לבון נכתר לנקבה על הלשון וחלק הזונה ולא נוכח לזכר על אמרו בנים שמעו לי: (א) בזרעו של חבירך פי' שאתה מערבב זרעך בזרעו לעבור עבירה עם אשתו: (ב) בגיהנם כמותה פי' זהו תקעת וגו' לומר כי אז נשתתפת עם זר זו עבודה זרה שהכיה כמוה: (ג) כפיך פי' שתי מלות אלו שני ענינים חלוקים שפוכים שם כפיך על קיום מה שנותן בכף ימין ולזר על הביטול מלקיימם:
נלכדתם

ושכחתם את התורה מפיכם אני דן אתכם ליום הדין על שאמרתם נעשה ונשמע היכן היא אמירה ושמיעה ומשם הוא תופשם לכך נאמר נוקשת באמרי פיך. ד"א נוקשת באמרי פיך נוקשתם באמרי (ד) נלכדתם בהן אמר להן הקב"ה הואיל ונצטערתם בשעבוד האומות תכפר (ה) זה על זה אלא לכו והביאו זכות אבות העולם שעסקו בזאת והם יצילו אתכם מדינה של גיהנם ומניין שנ' עשה זאת. ואבות העולם משיבין להם הואיל ונתפשתם במצודת יום הדין אין לכם אלא לישב ולהתעסק בתורה שנאמר אל תתן שנה לעיניך מלהתעסק בתורה שהיא מכפרת כל עון. ד"א אל תתן שנה לעיניך מלישב בתענית שהתענית קרובה לתשובה שנא' (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל יי אלהיכם אם עשיתם כן כי חנון ורחום הוא וכ"כ למה כדי להנצל מדינה של גיהנם ועליה מפורש בקבלה הנצל כצבי מיד שלא תהיו (ו) בירידתה של גיהנם וכצפור מיד יקוש כדי שלא יעשו קש באשה של גיהנם מפני שכחה של תשובה מגעת עד כסא הכבוד. שאלו תלמידיו את רבי יהושע אי זו היא גדולה אמר להם תשובה גדולה מן הצדקה שהצדקה פעמים שהוא נותנה למי שאינו כדאי. אבל התשובה מעצמו הוא נותן אותה. אמרו לו ולא מצינו שצדקה גדולה מן התשובה כאברהם דכתיב (בראשית טו) ויחשבה לו צדקה (ואומר) (דברים ו) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות ולא עוד אלא שבא דוד ופירש (תהלים לו) צדקתך כהררי אל וגו'. לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. ר' יהושע בן פדייה אומר עתידין הרשעים לומר לפני הקב"ה הניחנו ונעשה תשובה והקב"ה משיבם שוטים שבעולם עולם שהייתם בם דומה לערב שבת. והעולם הזה דומה לשבת. אם אין אדם מכין מערב שבת מה יאכל בשבת יתקן בשבת ויחללהו אבל מי שהתקין קודם יאכל. ד"א עולם שהייתם בו דומה ליבשה והעה"ז דומה לים אם אין אדם לוקח ביבשה מה יאכל בים. ד"א עולם שהייתם בו דומה לימות החמה והעולם הזה דומה לימות הגשמים. אם אין אדם חורש בימות החמה מה יאכל בימות הגשמים. ד"א העולם הזה דומה לטרקלין ועולם שהייתם בו דומה לפרוזדור אם אין אדם מתקן עצמו בפרוזדור האיך יכנס לטרקלין. ועוד היה לכם ללמוד מן הנמלה דכתיב לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם. מהו הכמתה תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. אשר אין לה קצין שוטר ומושל ר' אליעזר שאל את ר' יהושע פרש לי פסוק זה אמר לו בני הנמלה הזאת אין לה שוטר ולא מושל אלא חכמתה מנה ובה ואתם הרשעים היה לכם ללמוד הימנה אלא התחזקתם בעצלותיכם ובטפשותיכם ולא עשיתם תשובה לפיכך אמר שלמה עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך. מעט שנות כדי (ז) שתקום למשנתך מעט תנומות לתפלתך מעט חבוק ידים לשכב זה תשמיש המטה. ובא כמהלך ראשך זה מלך המשיח שעתיד לעבור בראש ישראל שנאמר (מיכה ב) ויעבר מלכם לפניהם וי"י בראשם. אדם בליעל איש און וכו' זה (ח) בעל לשון הרע שדימהו הקב"ה (ט) לע"ז מפני שלשון הרע קשה כע"ז וכשפיכות דמים וגילוי עריות כיון שאדם הולך ומלשין למלכות כאלו שופך דם ולא עוד אלא שקללן שלמה שנאמר קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו תהפוכות בלבו חורש רע בכל עת מדנים ישלח מה כתיב אחריו על כן פתאום יבא אידו פתע ישבר ואין מרפא. שש הנה שנא י"י (י) ושבע תועבת נפשו אלו הן ע"ז וג"ע וש"ד ולשון הרע וזקן נואף וכל המחניף לחבירו בדברים וכל האומר דבר מפי שלא אמרו מביא קללה לעולם וכל האומר דבר בשם אמרו מביא גאולה לעולם שנאמר (אסתר ב) ותאמר אסתר למלך (יא) בשם מרדכי.

פירוש מהר"י כהן

(ד) נלכדתם בהן פי' שבטלתם מאמר נעשה ונשמע ועברתם על התורה: (ה) זה על זה פי' בתמיה: (ו) בירידתה של גיהנם פי' זהו הנצל וגו' שכמו שהצבי נמלט ונשמט מיד האדם כך מהר והישמט מזה רש"י: (ז) שתקום למשנתך פי' שדורש מתי תקום משנתך מלשון משנה דהאמר קרא מתי תתקיים משנת למודך לכן מעט שינה: (ח) בעל לשון הרע פי' שזהו כיפא דקרא הולך עקשות פה: (ט) לעבודה זרה פי' שלכן כתיב כאן בליעל כמו שכתוב בעבודה זרה פרשת ראה יצאו אנשים בני בליעל וגו' לאמר נלכה ונעבדה וגו': (י) ושבע תועבת נפשו בדפוס תוגרמה כתוב כך אלו הם ששונא הקב"ה. עינים רמות וגו' וביאור הדבר שיאמר שאותן הנזכרים בפסוק הן הן שיבאר על שש הנה שנא י"י וצריך לומר לפי זה דיפיח כזבים עד שקר עם לשון שקר אחת הן רק שמבאר הכתוב כי לשון שקר שוכר כבר הוא עד שקר. ואח"כ כתוב בדפוס הנזכר ואלו הן שבע תועבות ע"ז וגילוי עריות וכו' כל הני שבעה שנזכרים כאן ואם כן יבאר המדרש וז' תועבת על שבע אחרים לעצמם זולת הני דחשיב קרא ודלא כדעת המפרשים. וצריך לומר לפי זה דוידים שופכות יפרש על אלו המנאפים ביד לא על שפיכות דמים ממש שהרי הוא בתוך ז' של תועבת נפשו הוא. ולדעתי עכ"פ לקמן המדרש מדמיון הדברים אשר פרט הכתוב דהיינו מעינים רמות לוקח עבודה זרה כענין ופן תשא עיניך וגו' ונדחת והשתחוית להם וגו'. מלשון שקר לשון הרע. וידים שופכות כמשמעו. לב חורש זקן נואף שלבו חורש מחשבות און כי התשמיש לא נתן אלא לתכלית התולדה מה שנמנע בו. והוא יחשוב שאף לזולת זה ניתן. רגלים ממהרות גילוי עריות. יפיח כזבים מחניף לחבירו. משלח מדנים וגו' על האומר דבר מפי שלא אמרו שבזה משלח מדנים בין הקב"ה לישראל שנקראו לו אחים. כי מביא קללה לעולם שלכן זכר המדרש הנמשך ממנו בזה יותר מכולם בעבור שהוא הוא עצמו מה שדבר בו הכתוב: (יא) בשם מרדכי ראיתי להעלות כאן הפי' שאולי בזה במקום.

באבות

מרדכי . נצור בני מצות אביך . מה כתיב אחריו קשרם על לבך תמיד למה בהתהלכך תנחה אותך . תמן תנינן עשה לך נר שתלך לאורו . ואיזו זו אור תורה שנא' כי נר מצוה ותורה אור . מכאן א"ר מאיר אשרי אדם שקנה לו תורה למה שהיא משמרת אותו מדרך רע שנאמר לשמרך מאשת רע . כל מי שיש בו דעה ביותר ירחק מזנה . והוי זהיר מזנה שלא תשמח אותך ביופיה שנאמר אל תחמד יפיה בלבבך מה כתיב אחריו כי בעד אשה זונה עד ככר לחם . ר' מאיר שאל את אלישע בן אבויה רבו . אמר לו מהו ואשת איש נפש יקרה תצוד . כתיב ברות (רות ג) שכבי עד הבקר מכאן אמרו אשרי אדם שמעמיד לו תלמיד שמבקש עליו (יב) רחמים . לא יבוזו לגנב כי יגנב אם ראית ע"ה שהשחית עצמו על ד"ת אל תבזהו . ואל תאמר אתמול עם הארץ והיום חבר . למה למלאות נפשו (יג) כי ירעב . אין רעב אלא מן התורה שנאמר לא רעב ללחם וכו' . ר"א לא יבוזו לגנב כי יגנב . אם ראית אדם רשע שחזר מרשעו ועשה תשובה אל תבזהו למה למלאות נפשו כי ירעב . וכתיב אחריו ונמצא ישלם שבעתים זה עם הארץ שמאחר שלמד תורה (יד) וחזר לקלקולו הקב"ה משלימו לארבע עשר מדורי גיהנם . ולא דיו אלא שגורם לביתו ולממונו לירד עמו שנאמר את כל (טו) הון ביתו יתן . נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה א"ר זבידא מהו חסר לב . שהקב"ה מסיר חכמה מלבו . ואין חכמה אלא תורה שנאמר (תהלים יט) תורת יי תמימה משיבת נפש וכו' . ולא עוד אלא שאותו שם רע אינו יוצא ממנו שנאמר נגע וקלון ימצא וחרפתו לא תמחה . וכשבא ליום הדין אין הקב"ה מוחל לו אלא מתמלא עליו חמה . משל ללגיון אחד שמרד במלך מה עשה המלך נטל כלי מלחמתו והלך לקראתו . כיון שהגיע אצלו מתוך קנאה שהיה בו התחיל מכה והולך הה"ד כי קנאה חמת גבר . כך לע"ל הקב"ה מתמלא חמה על בעלי עבירות לכך נאמר ולא יחמול וכתיב אחריו לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד א"ר אבהו ללמדך לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו . מדת ב"ו כשהוא מתמלא חמה יכול לרצותו בדברים או בממון . אבל הקב"ה אינו כן לא יאבה כי תרבה שוחד . מכאן אתה למד כמה קשה עונשן של עבירות ולא עוד אלא שעליה מתנבא שלמה בחכמתו אל ישט אל דרכיה לבך . למה כי רבים חללים הפילה מה כתיב אחריו דרכי שאול ביתה . מכאן היה ר' מאיר אומר אשרי אדם שמרחיק מן העבירה וקרב לחכמה שמתוך שהוא קורא לחכמה נענה בתבונה שנאמר .

ח הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה . מהיכן תתן קולה ממרום מרומו של עולם . הה"ד בראש מרומים עלי דרך . ומקרא אחד אמר ליד שערים לפי קרת . מתוך שאתה קורא לחכמה היא עומדת על שעריך . שנ' ליד שערים . ומתוך שאתה יושב ומרנן בדברי תורה אף היא מרננת על פתחך שנא' מבוא פתחים תרונה . בוא וראה כמה היא גדולה חכמה שעליה קורא שלמה וצוה ואומר אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם · אם קורא אותם אישים למה קורא אותם בני אדם . א"ר שמעון בן חלפתא אם זכיתם וקיימתם את התורה אתם נקראים כאברהם יצחק ויעקב (א) שנקראו אישים ואם לאו אתם נקראים כאדם הראשון שלא קיים את התורה (ב) ונטרד מגן עדן . ר"א אם זכיתם וקיימתם ד"ת אתם נקראין (ג) כמלאכי השרת . ואם לאו בני אדם . מה כתיב אחריו הבינו פתאים ערמה

פירוש מהר"י כהן

באבות כי קשה מהיכן ראה שאמירתה בשמו היתה בגאולה דלמא מעשה שהיה כך היה אלא ביאור הדבר שנאמר והאמר וכו' רצה לומר כיון שנאמר ונכתב זה בקרא . ע"כ להורות שזה הסבה בגאולה היתה דאל"כ מה לו להודיענו הענין שאמרה לו הדבר בשם מרדכי ומאי נפקא לן מינה . והוא הענין והוא הדבר שכתוב בסוף המגילה ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר שאין נקל להולמו . ביאור הדבר שמאמר אסתר שאמרה למלך ענין בגתן ותרש בשם מרדכי דוקא הוא הוא שקיים וסיבב דברי פורים האלה שנתהוית הגאולה ונעשה פורים . ויבאר הכתוב בעצמו מגלן . זהו ונכתב בספר שלטעם זה ולא זולתו נכתב בספר הזה שאמרתי בשם מרדכי דזולת זה ייתור מפורסם וללא תועלת הוא : (יב) רחמים עיין בדפוס תוגרמה שהענין יותר בארוכות ומובן שם : (יג) כי ירעב פי' שירע לו ויצטרך לתקן ולמלא נפשו בלו : (יד) וחזר לקלקולו פי' ונמצא במציאתו הראשון : (טו) הון ביתו יתן ולביתו רוצה לומר בניו ודרים קרא לגדדין את כל הון ואת כל ביתו כלומר בניו . וכן איתא בפירוש ילקוט ולא עוד אלא שמוריד עמו כל בניו וממונו וכו' :

(א) שנקראו אישים פי' אישים מיוחדים ידועים וחשובים שלא נקראו בשם איש כאדם וגם ולוט וזולתן . שבאבות בשלשתן מצינו בה"א הידיעה . אם באברהם כתיב ועתה השב אשת האיש . וכל שכן שכתוב אחריו כי נביא הוא . אם ביצחק כתיב מי האיש הלזה וכתיב ויגדל האיש וילך הלוך וגדול מאוד . אם ביעקב כתיב ויפרץ האיש מאד מאד וכ"ש שבשניהם לא היה צריך לומר האיש מאחר דכל הענין בכל אחד בו ידבר והיה לו לכתוב סתם ויגדל וילך הלוך וגו' ויפרץ מאד מאד אם לא להורות עוצם חשיבותם . ומזה מיושב מה שבאדם גם כן כתיב כי מאיש לקחה זאת וכיוצא : (ב) ונטרד מגן עדן פי' כי וקולי וגו' דסיפיה דקרא הוא מדבר תמיד על הפך דרישיה שלכן ברישיה נקט לשון אקרא שהוא לשון חבה לשון שמלאכי שרת משתמשים בו וקרא זה אל זה וגו' כמו שכתב רש"י בתחלת ספר ויקרא . לכן ע"כ קאי לענין אם זכיתם וקיימתם אבל בסיפיה נקט לשון קול המיראה את האדם כנהוג בהטיל הרמת קול על מי להחרידו וליירא כדכתיב שאגת אריה וקול שחל וכתיב אריה שאג מי לא יירא על כן ידבר בהפך לענין ואם לאו שאם לא תזכו כפי כל דרוש ודרוש שבו : (ג) כמלאכי השרת . פי'

ערמה וכסילים הבינו לב. שמעו כי נגידים אדבר. מהו נגידים דברים (ד) המגידים לכם בין טומאה לטהרה בין איסור להיתר. ומפתח שפתי מישרים. דברים שהם פותחין לכם חדרי חדרים שבמרום. כי אמת יהגה חכי. אבל כשאדם מטה אזניו ושפתיו לדברי הבל ותועבת שפתי רשע. כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. א"ר נחמיה בוא וראה כמה מדה טובה ברא הקב"ה לעולמו עד שלא ברא עולמו. ואיזו זו תורה. תמן תנינן שבעה דברים נבראו קודם לברייתו של עולם. ואלו הן כסא הכבוד שנא' נכון כסאך מאז מעולם אתה. ומלך המשיח שנא' (תהלים עב) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו ויתברכו בו כל (ה) גוים יאשרוהו. ולמה יקרא ינון שהוא עתיד (ו) ליינן (פי' להקיצן) ישני עפר. והתורה שנאמר יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. וישראל שנאמר (שם עד) זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר ציון זה שכנת בו. ובית המקדש שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. והתשובה שנאמר (תהלים צ) בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. וגיהנם שנאמר (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת יי כנחל גפרית בוערה בה. להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. עתיד הקב"ה להנחיל כל צדיק וצדיק שלש מאות ועשר עולמות לכך נאמר להנחיל אוהבי יש. בתחלה היכן היתה תורה. בשמים שנאמר ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת. ואחר כך עלה משה והורידה לארץ ונתנה לבני אדם שנאמר משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם. אמר רבי אלכסנדרי מהו בתבל ארצו מכאן אתה למד שעשרה שמות יש לארץ. ארץ אדמה (ז) חרבה יבשה ארקא תבל חלד ראשית גיא שדה. ארץ שבני אדם רצין בה. אדמה שממנה נברא אדם הראשון. חרבה שמהריבין אותה המים. יבשה שקבלה דמו (ח) של הבל. ד"א שהוביש׳ה (ט) מעשיה הטובים. ארקא שברחה לפני הקב"ה בשעה שרצה ליתן לישראל את התורה (י) על הר סיני. תבל שהיא מתובלת בפירותיה. חלד שבני אדם (יא) חלודים בה. ראשית (יב) שהיא ראשית לכל מעשה בראשית. גיא שעשויה גבעות. שדה שעשויה שדות שדות. רבי זעירא דרש ליה מהכא (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה (יג) לפנות ערב. ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמורו אמר הקב"ה איני מבקש מכם אלא שמועה זו בלבד. אם שמעתם לי אני מקיים לכם מה שנבא ישעיה (סי' א') אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו. ד"א ועתה בנים שמעו לי כל מה שנבא שלמה המלך. אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי אמר הקב"ה אשרי מי ששומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. למה יום יום שני פעמים. כנגד שני עולמות העולם הזה והעולם הבא. לשמור מזוזות פתחי אלו שערי תפלה שחייב אדם להשכים בכל יום לבית הכנסת ויכנס שני פתחים ואח"כ יתפלל. ד"א לשמור מזוזות פתחי, א"ר תנחומא חייב אדם לתת מזוזה על פתחי ביתו. שנא' (דברים ו) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך. ר' לוי אמר שני מזוזות מזוזה אחת מכאן ומזוזה אחת מכאן ר' ישמעאל אומר מזוזה אחת וחכמים אומרים כדברי ר' ישמעאל. למה שאם עושה שני מזוזות אינו יודע איזו עיקר ואיזו טפל. מסייע ליה לרבי ישמעאל דאמר קרא (שם) וקשרתם לאות על ידכה. א"ב יעשה שני תפילין. תפילין מכאן ותפילין מכאן. אם עשה כן

פירוש מהר"י כהן

פי' כי אישים הוא אחד מעשרה שמות שיש למלאכים אלים בנים אישים וכו': (ד) המגידים לכם עיין בילקוט: (ה) גוים יאשרוהו. פי' מזה מוכרח ראיה נאמנה שבמשיח ידבר כמו שכתוב עליו ולו יקהת עמים לכן מייתי הולי קרא עד כה ומה שמביא קרא דבישראל הוליה עד שכנת בו היינו מפני שבכל ראיה וראיה צריך להביא שקדימת אותו פסוק קודם לבריאת עולם איירי והנה הכסא מבואר הוא ממה שכתוב כסאך מאז מעולם ובמשיח ממה שנאמר לפני שמש ובתורה מאומרו קדם מפעליו אבל בישראל אין מובן מאומרו קנית קדם קודם למה לכן מייתי הולי האי וסובר שפירוש כך. קנית עדתך קודם בגאלתם וקודם שעשיתם נחלתך וקודם שהיה נמלא הר ציון אשר שכנת בו. אם כן ע"כ קודם לבריאה קאמר. ובמקדש מפרש קרא הכי מקום מקדשנו הוא שהיה מראשון ומתהלה הכסא כבוד המרומים. הרי שעד לא היה כסא קאמר. ובלא כדברי התלמוד בפרק מקום שנהגו דף נ"ד דמייתי לכסא עלמו גם כן מהאי קרא. ובגיהנם נמי מייתי ראיה מסיפא דקרא ומפרש ליה הכי. נשמת וגו' שבזה הוא מבאר כאיזה מאתמול ידבר אתמול של נשמת י"י כלומר מאז בעוד שלא היה עדיין נשמת ונפיחת רוח י"י במאמר פיו לבריאה בוערה בה: (ו) ליינן פי' להקיץ: (ז) חרבה פי' מדכתיב מכל אשר בחרבה מתו וכתיב והנה חרבו פני האדמה ויבשה מדכתיב ותראה היבשה וכתיב ויקרא ליבשה ארץ וכתיב יבשה הארץ: (ח) של הבל פי' שהיתה בלמאה ונפשה יבישה לקבלו ולהבלתה בו: (ט) מעשיה הטובים פי' במה שלא עשתה עץ פרי רק עושה פרי: (י) על הר סיני פי' מלד קנאה שנתקנאה על שבכלה לא היתה כדאי לכך רק הר סיני לבדו ודרים ארקא מלשון התלמוד בעי"ן ערק לאגמא וכיולא בו: (יא) חלודים בה פי' שהם מעלים בה חלודה וקבון אחר מיתה וכלים ובלים בתוכה: (יב) שהיא ראשית פי' שאר כל הנבראים בילאו כלם ממנה וגיא דרים מלשון גאוה ורוממות: (יג) לפנות ערב פי' שבכאן נמלא שם הארץ כי דסבר הוא דלא מיוחסה תפלתו לבדה נמתה דוקא כי אם לארץ שהם שבני בנין ייסוב להתכבדות שלא יפסיקו בו הבריות:
אלו

כן אינו יודע איזו עיקר ואיזו טפל אלא ודאי כדברי ר' ישמעאל מה מזוזה אחת אף תפילין תפלה אחת. אמר ר' יודן א"כ למה נאמר לשמור מזוזות פתחי. שאם יהיו לו לאדם שני פתחים חייב ליתן מזוזה בזה ובזה. לכך נאמר לשמור מזוזות פתחי. כי מוצאי מצא חיים אמר הקב"ה כל מי שהוא מצוי בד"ת אף אני מצוי לו בכל מקום לכך נאמר כי מוצאי מצא חיים. ויפק רצון מי"י. כל מי שהוא מפיק בד"ת ומלמדו ברבים אף אני בעת רצון מפיק לו רצון לכך נאמר ויפק רצון מי"י. וחוטאי חומס נפשו כל משנאי אהבו מות. אמר הקב"ה לרשעים אם חוטאים אתם לפני סבורין אתם שיש לי הפסד בנפשכם. נפשכם אתם מפסידין לכך נאמר וחוטאי חומס נפשו. סבורים אתם שיש לכם חיים מיתה אתם גורמים לעצמיכם שנא' כל משנאי אהבו מות:

ט חכמות בנתה ביתה. זו התורה שבנתה כל העולמית. הצבה עמודיה שבעה שנחצבה משבעה רקיעים ונתנה לבני אדם. ד"א חכמות בנתה ביתה מהו. אלא אמר הקב"ה אם זכה אדם ולמד תורה וחכמה חשוב לפני הקב"ה כמו שברא שמים וכאלו העמיד כל העולם כולו. חצבה עמודיה שבעה. (א) אלו שבעה ארצות. אם זכה אדם ומקיימה נוחל שבע ארצות אם לא קיים מתחלק לשבע ארצות. טבחה טבחה מסכה יינה א"ר אבהו זו אסתר המלכה. שבשעה שהגיע צער גדול לישראל בימי מרדכי מה עשתה התקינה סעודה לאחשורוש ולהמן הרשע נשתכרו יין ביותר וכסבור היה המן בעצמו שחלקה לו כבוד והוא לא היה יודע שפרשה לו מצודה שמתוך ששכרתו יין קנתה לה אומתה לעולם. אף ערכה שולחנה שערכה לה שולחן בעוה"ז ולעוה"ב שכל המועדים (ב) יהיו בטלין וימי הפורים לא יהיו נבטלין לעולם שנא' (אסתר ט) וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. אף ימי הכפורים אינן בטלין לעולם שנא' (ויקרא טז) והיתה זאת לכם לחקת עולם. ד"א אף ערכה שלחנה זו התורה שערכה שולחן למי שמתעסק בה בעוה"ז ובעוה"ב. ד"א אף ערכה שלחנה מעשה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסירין אחר מיתת רבי שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה מה עשה ר"ע הלך והקהיל קהלות ברבים וישב ודרש. בא פפוס בן יהודה ומצאו לר"ע שהיה עוסק בתורה ודורש ומקהיל קהלות ברבים אמר לו עקיבא אי אתה מתירא מאומה זו אמר לו אתה הוא פפוס שאומרים עליך שחכם גדול אתה אי אתה אלא טפש אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על שפת הים וראה דגים שהיו מתחבאים בים. אמר להם מפני מה אתם מתחבאים אמרו לו מפני רשתות ומכמורות שבני אדם פורשין לנו אמר להם עלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות אתה אי אתה אלא שוטה ומה עכשיו שאנו עומדים במקום חיותינו אנו מתייראין אם אנו עולין ליבשה על אחת כמה וכמה. אף אנחנו מה עכשיו שאנו יושבין ועוסקין בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימיך כך אנו מתייראין. אם אנו יושבין ובטלין עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסו את ר"ע והבשוהו בבית הסוהר ותפסו את פפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו. אמר לו ר"ע פפוס למה הביאך לכאן. (ג) אמר לו אשריך ר"ע שנתפסת על ד"ת ואוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים. והיה יהושע הגרסי משמשו בכל יום והיה מכנים לו מים במדה יום אחד מצאו שומר בית האסורין אמר לו היום מימיך מרובים שמא לחתור בית האסירין אתה מבקש שפוך הציין ותן לו חציין. כיון שבא אצל רבי עקיבא. אמר לו תן לי מים ליטול ידי אמר לו רבי כדי שתייה אין מספיקין וליטול ידיך מספיקין. אמר לו ומה אעשה שהרי אמרו חכמים כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אמות שתי מיתות. כשהגיע יום הכפורים היה יהושע הגרסי נפטר ממנו והלך לביתו אותו היום היה רבי עקיבא מיתדין קומי טורנוסרופוס ואתת ענתא דקריאת שמע והוון מסרקין לבשריה במסרקא דפרזלא ותקלין לבשריה במקולא וקרי ק"ש וגחין אמר לו סבא סבא או חרש אתה או מבעט ביסורין אתה. אמר לו תיפח רוחיה דההוא גברא לא חרש ולא מבעט ביסורין אני. אלא כל ימי הייתי קורא את הפסוק הזה (דברים ו) ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך. רחימתיה בכל לבי רחימתיה בכל ממוני ובכל נפשי (ד) לא הוה בדיקא לי וביון דמטית לי בכל נפשי ואתת עונתה דקריאת שמע

פירוש מהר"י כהן

א) אלו ז' ארצות עיין באמור רבה סוף פרשה בחדש השביעי: (ב) יהיו בטלין עיין בתשובת הרשב"א ז"ל רמז נ"ג: (ג) אמר לו פי' אותו רשע א"ל כך: (ד) לא הוה בדיקא לי פי' לא הייתי בדוק בכך אם אקיימנו אם לא:
לא

שמע (ה) לא אפלגית עליה בג"ב אנא קרי שמע וגחין. ואף תלמידיו אמרו לו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק ובכל נפשך ואפי' הוא נוטל את נפשך ואמרתי אימתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. יצאתה נשמתו באחד יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד׳ לאחר שהיה מת לא הניחוהו לקוברו והחזירוהו לבית האסורין. ושכב שם שר בית הסוהר לשמרו בא אליהו הצדיק ועמד על פתח יהושע הגרסי אמר לו שלום עליך רבי א"ל שלום עליך רבי ומורי אמ־ לו מי אתה כלום אתה צריך. אמר לו כהן אני ובאתי להגיד לך שר"ע מת בבית האסורין. מיד הלכו שניהם לבית האסורין. מצאו דלת שערי בית האסורין פתוח ושר בית הסוהר היה ישן וכל מי שהיו בבית הסוהר היו ישנים (ו) והושיב את ר"ע על המטה ויצא. מיד נטפל לו אליהו זכור לטוב ונטלו על כתפו. וכשראה יהושע הגרסי כך אמר לאליהו. רבי והלא אמרת לי כהן אתה והלא כהן אסור להטמא למת. אמר לו חייך רבי יהושע בני ח"ו שאין טומאה בצדיקים אף לא בתלמידיהם והיו מוליכין אותו כל הלילה עד שהגיעו אצל אנטיפטרס של קוצרים. כיון שהגיעו לשם עלו שלש מעלות וירדו שלש מעלות ונפתחה המערה לפניהם וראו שם במערה כסא וספסל ושלחן ומטה ומנורה. והשכיבו לר"ע על המטה ויצאו. כיון שיצאו נסתמה המערה ודלקה הנר על המטה. וכשראה אליהו זכור לטוב כן פתח ואמר אשריכם צדיקים ואשריכם עמלי תורה ואשריכם יראי שמים שגנוז לכם וטמון לכם ומשומר לכם מקום בג"ע לע"ל. אשריך ר"ע שנמצא לך מלון טוב בשעת מיתתך. ועליך נאמר חכמות בנתה ביתה וגו' ויושבה לפתח ביתה וגו' טבחה טבחה מסכה יינה אף (ז) ערכה שלחנה וגו' על ענין השלחן ומטה ומנורה הערוכים שם בתוך המערה. ועוד מעשה היה בימי ר' גמליאל הזקן שהיו מסובין אצלו והיה טבי עבדו עומד ומשמשו. אמר ר"א בן עזריה אי לך כנען שחייבת בין צדיקים בין רשעים. בדין הוא שיהא טבי יושב ואני משמשו. א"ר ישמעאל מצינו גדול ששימש. אברהם גדול העולם היה ושמש ערבים. אמר רבי טרפון מצינו (ח) גדול מכהן, מה כהן משמש את ישראל ביום הכפורים. אמר להן רבן גמליאל הנחתם כבודו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא ואתם עוסקים בכבודו של ב"ו. הקב"ה ברא עולמו משיב רוחות מזריח חמה מוריד גשמים מבריח טללים מגדל צמחים ועורך שלחן לכל אחד ואחד. דכתיב (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי וגו' וכל כך למה בזכותה של תורה. לפיכך היה מתנבא שלמה בחכמתו ואמר אף ערכה שולחנה. אמר רבי ירמיה בוא וראה כמה גדול כבוד התורה שאלו לא דיין לחכמים שהיא עורכת להם שלחן׳ אלא שהיא מוספת להם חכמה על חכמתם. הה"ד תן לחכם ויחכם עוד. ומתוך שהוא מקרב נפשו לשמוע ד"ת אף היא מוספת לו יראה שנאמר תחלת חכמה יראת י"י. זו היא התורה שקדמה לכל העולם כלו: ודעת קדושים בינה אלו בעלי תלמוד שבשעה שהן יושבין ומבינין כל דבר ודבר שיש בו. דומין למלאכי השרת שיש בהם בינה ונקראים קדושים. שנאמר (דניאל ז) ודינא יהיב לקדישי עליונין. ומ־ין שנקראו ישראל קדושים. שנא' (תהלים יז) לקדושים אשר בארץ המה. ואדירי כל חפצי בם. ארבעה נקראו אדירים ואלו הן הקב"ה וישראל והמים מצרים. הקב"ה נקרא אדיר שנאמר (שם צג) אדיר במרום יי. ישראל נקראו אדירים שנאמר (שם טז) ואדירי כל חפצי בם. מים נקראו אדירים שנאמר (שם צג) מקולות מים רבים אדירים משברי ים. מצרים נקראו אדירים שנאמר (יחזקאל לב) אותה ובנות גוים אדירים. יבא הקב"ה שהוא אדיר בשביל ישראל שנקראו אדירים ויפ־ע מן המצרים שנקראו אדירים. ד"א ואדירי כל חפצי בם אלו חכמים שיודעין חפיצה של תורה. דבר אחר ואדירי כל חפצי בם אלו ישראל שהם חפצו של הקדוש ברוך הוא. ד"א ואדירי כל חפצי בם אלו ישראל שהפצים במצות. ד"א אמר הקב"ה כל זמן שישראל עושין רצוני אף אני אעשה חפצם. אמר ר"א עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו שכך אמר דוד (דה"א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. אם אתה עושה כך הוא מאריך לך ימים ומוסיף לך שנים שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים וכתיב אחריו.

אם חכמת חכמת לך. משל לאחר עני ואחד עשיר והיה העשיר אומר לעני בכל יום כמה נכסים יש לי כמה כסף וזהב יש לי. והיה העני אומר לו מכל עושר שלך אין לי ממנו הנאה כל מה שקנית לעצמך קנית. כך הקב"ה אומר לחכם בני אע"פ שקנית חכמה לנפשך

פירוש מהר"י כהן

(ה) לא אפליגת עליה פי' לא הרחקת את עצמי מלקיימו: (ו) והושיב פי' יהושע הגרסי: (ז) ערכה שלחנה אע"פ שטבחה טבחה וגו' שכל כתוב הרבה קודם וישבה וגו' הבית קרא דוישבה קודם על פתיחת המערה והכניסו ועל הכסא לתוכה והה"כ טבחה וגו': (ח) גדול מכהן פי' בתמיה וכי מצינו גדול יותר מכהן ומשמש:

לנפשך קנית לכך נאמר אם חכמת חכמת לך רבי אליעזר היה דורש אם חכמת בתורה כאלו משמח להקב"ה שנתן לך הכ׳ה שנאמר אם חכמת חכמת לך לזה שנתן לך חכמה. ולצת לבדך תשא ולא לאחרים עמך אם גדלת עצמך בדברי ליצנות לבדך תשא. ד"א אם חכמת חכמת לך הרי זה אומר לתלמיד חכם תמן תנינן אם עמלת בתורה יש לי שכר הרבה ליתן לך ואם בטלת מן התורה יש לך בטלין הרבה כנגדך. ד"א ולצת לבדך תשא אשת כסילות הומיה נמצא כסיל באשה זונה מה הכסיל מתגאה והומה כך אשה זונה היא מתגאה בזנותה ומה הכסיל מתגאה ואינו יודע מה עתיד להיות בסוף כך אשה זונה מתגאה ואינה יודעת מה יהיה בסוף זנותה שנאמר אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה:

ד"א אשת כסילות הומיה. זו חוה ששמעה לנחש ועברה על ציווי של הקב"ה ולא עוד אלא שהחטיאה לאדם הראשון (ט) מה כתיב אחריו וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרא לעוברי דרך המישרים אורחותם מלמד שנתגרה תשובה לדורות ואמר אשרי מי שמישר אורחותיו ואינו חוטא. ואוי לו למי שאינו מיישר ארחותיו ונתחייב כמו (י) שנתחייבתי שנאמר מי פתי יסור הנה חסר לב ואמרה לו כל מי שחסר דעת ילמד מפני שגנבתי רצונו של הקב"ה ודעתו של אדם הראשון ומצאתי מתוק לשעה ואח"כ היתה מרה שנאמר ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות (משלי ה) ולחם סתרים ינעם אפילו אדם חוטא עם אשת איש בסתר אין שם מי שרואה אותו ואינו יודע שיש שומרין אותו בכל מקום שהולך ומגידין מעשיו להקב"ה ליום הדין שנא׳ ולא ידע כי רפאים שם. ובסוף מה הוא אומר בעמקי שאול קרואיה. מכאן היה רבי ישמעאל דורש אשרי אדם שמרחיק עצמו מן העבירה ומדבק בדרכיו של הקב"ה ובתורה ללמדך כשאדם מדבק בו ובתורה משמח בוראו לפיכך שלמה נתנבא בחכמתו ואמר.

י משלי שלמה בן חכם ישמח אב. אין אב אלא הקב"ה שהוא אב לכל העולם שנאמר (תהלים סח) אבי יתומים ודיין אלמנות. ד"א בן חכם ישמח אב זה שלמה שהיה חכם ביותר ששמח הקב"ה בחכמתו. ובן כסיל תוגת אמו זה המן הרשע ששמע לעצת אשתו ונתלה על העץ שנא׳ (אסתר ה) ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה. ואומר (שם ז) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה. ובכל עשרו לא היה לו לפדות את עצמו ללמדך כשמגעת מפלתן של רשעים אין מועיל להם ממונם שנ׳ (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות ונאמר (כאן) לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות שתי צדקות למה אחת שמצלת מדינה של גיהנם ואחת שמצלת ממיתה משונה ואיזו היא שמצלת (א) מן הגיהנם אותה דכתיב בה עברה דכתיב (צפניה א) יום עברה היום ההוא. ואיזו היא שמצלת ממיתה משונה זו היא צדקה שנותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. ר"ע בן יעקב אומר זו נפש צדיק שהוא נפטר מן העולם (ב) בלא חטא. כתוב אחד אומר וצדקה תציל ממות וכתוב אחר אומר (תהלים פט) מי גבר יחיה ולא יראה מות כיצד יתקיימו שתי מקראות הללו אמור מעתה מי גבר יחיה ולא יראה מות זו היא מיתה כדרך כל הארץ וצדקה תציל ממות זו היא מיתה משונה שממנה הצדקה מצלת. כתוב אחד אומר (שמות לד) נקה וכתוב אחד אומר לא ינקה אי אפשר לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר נקה כיצד נתקיימו שתי כתובים הללו מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים:

תמן תנינן על (ג) ארבעה חלוקי כפרה שאל רבי מתיא בן חרש את ר"א בן עזריה ברומי. שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר׳ ישמעאל דורש אמר לו שלשה הן ותשובה עם כל אחת ואחת מהן. עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו מיד שנאמר (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם וגו׳. עבר על לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני י"י תטהרו. עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר (תהלים פט) ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים

פירוש מהר"י כהן

(ט) מה כתיב אחריו פי׳ רצונו בזה שהתורה מזהרת בקרא דוישבה לפתח וגו׳ על התשובה שאף אם חטא כל הנזכר ישוב ויישר אורחותיו כדמבאר והולך: (י) שנתחייבתי פי׳ כן אמר שלמה:

(א) מן הגיהנם פי׳ איזה מאלו שני כתובים של וצדקה תציל וגו׳ מיירי בגיהנם וקאמר האי דכתיב גביה לשון עברה כי אצל גיהנם נמי כתיב יום עברה והוא קרא דכתיב גביה וצדקה תציל ממות לחוד מיירי במיתה טבעית כפשוטו. ובזה תבאר דלאו כל צדקה מצלת ממיתה משונה כי אם אותה שניתנה ואינו יודע וכו׳: (ב) בלא חטא פי׳ זהו וצדקה תציל ממות המיוחד לומר שצדקת הצדיק תציל ממיתה הנשבות שנפטר מן העולם בלא חטא ועיין בילקוט דמייתי נמי דרוש אקרא דלא ירעיב י״י נפש צדיק הכתוב אחר קרא דלא יועיל הון וגו׳ וכניכר גם כאן לקמן: (ג) ארבעה חלוקי

ובנגעים עונם אבל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר (ישעיה כב) ונגלה באזני י"י צבאות אם יכופר העון הזה לכם (ד) עד תמותון וגו'. ד"א שאל את רבי יהושע אמר לו מקרא זה במה הוא מדבר במתי חוצה לארץ או במתי ארץ ישראל (ה) ומהו אומר אדמתם מכפרת עליהם שנאמר (דברים לב) וכפר אדמתו עמו. אמר לו תאמר אף צדיקים חוטאין כך מתכפרין אף כן אמר לו בני אם רשעים מתכפרין אף צדיקים לא כ"ש בא וראה מה אמר שלמה בחכמתו שאין הצדיקים נפטרין מן העולם עד שהוא מוחל להם עונותיהם שנאמר.

לא ירעיב י"י נפש צדיק שהוא נפטר לבית עולמו בלא חטא. והות רשעים יהדוף. שהוא דוחפם ליום הדין. ד"א לא ירעיב יי נפש צדיק. זה תלמיד חכם שכל זמן שהוא מתעסק בתורה בחנים. אם נתעלם ממנו פרק אחד או דבר מתלמודו אינו נפטר מן העולם עד שבאין מה"ש וסודרין לפניו בשביל שלא יהא לו בושת פנים לפני הקב"ה לע"ל. לכך נאמר לא ירעיב יי נפש צדיק. רבי סימון אומר אלו הצדיקים שאפילו בחייהם אין הקב"ה מצריכן לבריות. והות רשעים יהדוף. שהוא דוחפם לשרה של גיהנם. ד"א לא ירעיב י"י נפש צדיק בשעה שהוא משמר (ו) אורח חיים ואין חיים אלא תורה שנא' (משלי ד) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ומנין לתלמיד שצריך לשמור שנאמר אורח חיים (ז) שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה. מהו ועוזב תוכחת מתעה. אמר רבי אלכסנדרי כל תלמיד חכם שהוא עוזב דברי תורה מעלין עליו כאלו מתעתע במי שאמר והיה העולם. ולא עוד אלא כיון שעוזב דברי תורה בעולם הזה הקב"ה עוזבו לעולם הבא לכך נאמר ועוזב תוכחת (ח) מתעה. אמר רבי חנינא בן דוסא אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם אלא תורה בלבד שנא' וצדקה תציל ממות שיש בה כח להציל אותו מיום הדין. ואפילו נתחייב אדם בדבר עבירה. יכולה להציל אותו מיום הדין. שנאמר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו הרי מכאן לתלמיד חכם שעבר בדבר עבירה שהיא מצלת אותו. (ט) צדיק גמור מנין אמר ר' יעקב א"צ לומר שמעשיהן מצילין אותם:

אמר רבי ישמעאל בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב"ה לדון את כל העולם כולו בעמק יהושפט. וכיון שתלמיד חכם בא לפניו אומר לו כלום עסקת בתורה אמר הן אומר לו הקב"ה הואיל והודית אמור לפני מה שקרית ומה ששנית מכאן אמרו כל מה שקרא אדם יהא תפוס בידו ומה ששנה תהא תפוס בידו שלא תשיגהו בושה וכלימה ליום הדין. היה רבי ישמעאל אומר אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה ועל זה בקש דוד מלך ישראל בתפלה ובתחנונים לפני המקום ואמר (תהלים ה) יי בקר (י) תשמע קולי וגו'. בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה. הקב"ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כזאבי ערב והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם. בא מי שיש בידו שני סדרים או שלשה. הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם אם אומר להם הניחוהו מוטב (יא) ואם לאו עושין לו כמדרשו ראשון. בא מי שיש בידו הלכות אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית שיש בו טומאת שרצים טומאה וטהרה טומאת נגעים וטהרת נגעים טומאת נתקים וטהרת נתקים טומאת בתים וטהרת בתים טומאת זבין וטהרת זבות טומאת לידה וטהרת לידה טומאת מצורע וטהרת מצורע סדר וידוי של יום הכפורים וגזירה שוה ודיני ערכים וכל דיני ישראל שהן דנין בתוכו. בא מי שיש בידו תורת כהנים. הקב"ה אומר לו בני חמשה חומשי תורה למה לא שנית שיש בהן קריאת שמע תפילין ומזוזה

פירוש מהר"י כהן

חלוקי כפרה ביומא פרק יום הכפורים דף פ"ו: (ד) עד תמותון וגו' עיין פי' כל הענין ברש"י בגמרא: (ה) ומהו אומר פי' ומה יאמר אם כן אם יכופר וגו' כלא אדמת ארץ ישראל בעצמה מכפרת שנאמר וכו' והשיב רבי יהושע צריך אתה לומר שאף צדיקים חוטאים והם הם שכפרתן כך והוא מענש קדושת האדמה ואם יכופר וגו' מיירי ברשעים חזר רבי אליעזר ואמר אף כן כלומר בתמיה וכי הכי נמי הוי ביהיה כפרה קלה לצדיקים שחוטאין אלא ראוי להיות עונשם יותר גדול על דבך וסביביו נשערה מאד והשיב ר' יהושע בני אם רשעים וכו' שלזה אמר שלמה עליו השלום לא ירעיב וגו' שקודם שנפטרין מוחל להם וק"ל: (ו) אורח חיים פי' כמו שכתוב אחר כך למטה בענין פעלת צדיק לחיים שומר וגו' ובדמסיים: (ז) שומר מוסר עיין לקמן בסמוך וכן על מה שאמר בסמוך אין לך צדקה שמצלת וכו' אלא תורה בלבד שנ' וצדקה וכו' גם זה יעויין שם: (ח) מתעה פי' מתעה את עצמו בעה"ב שהוא נידח נתעה ונעזב שם: (ט) מניין פי' מסברא דלעיל שראוי יותר ליענש אם יחטא ומשיב נמי דק"ו הוא בזה יש לו גם מעשיו הטובים עם תורתו שמצילין אותו: (י) תשמע קולי וגו' ופי' וכתיב אחריו בקר אערוך לך וכבר המדרש ביארו שיאמר על זה אני מבקש ומתפלל שתענין בקר תשמע קולי על ביום הדין שלעתיד הנקרא בקר אערוך ואסדר לפניך בעל פה כל תלמודי: כמדרשו ראשון פי' אם אומר הקב"ה למלאכי ומזיקי הגיהנם הניחוהו מוטב ועושים כן: (יא) ואם לאו עושים לו כפי מדרשו כלומר כפי תלמודו ועל מה שלא למד מענישין אותו כן נ"ל:

ומזוזה . בא מי שיש בידו חמשה חומשי תורה אומר לו הקב'ה למה לא למדת אגרה ולא שנית שבשעה שהחכם יושב ודורש אני מוחל ומכפר עונותיהן של ישראל ולא עוד אלא שבשעה שהן עונין אמן יהא שמיה רבה אפילו אם נחתם גזר דינם אני מוחל להם ומכפר עונותיהן . בא מי שיש בו אגדה הקב"ה אומר לו בני תלמוד למה לא למדת שנא' (קהלת א) כל הנחלים הולכין אל הים והים איננו מלא . ואיזה זה תלמוד . בא מי שיש בידו תלמוד הקב"ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה צפית בגאוה שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבין ועוסקין בד"ת ומציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה . כסא כבודי האיך הוא עומד . רגל ראשון במה הוא משתמש . שני במה הוא משתמש . שלישי במה הוא משתמש . רביעי במה הוא משתמש · חשמל האיך הוא עומד וכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת . לאיזה רוח הוא משמש . הברק האיך הוא עומד כמה פנים של זוהר נראין בין כתפיו . לאי זה רוח הוא משמש . כרוב האיך הוא עומד לאיזה רוח הוא משמש . גדולה מכולן עיון כסא הכבוד האיך הוא עומד . עגולה הוא כמין מלבן מתוקן הוא כמין גשרים . כמה יש בו . כמה הפסק יש בין גשר לגשר . וכשאני עובר באיזה גשר אני עובר . באיזה גשר האופנים עוברין . באיזה גשר גלגלי המרכבה עוברין . גדולה מכולן מצפרני ועד קדקדי האיך אני עומד . כמה שיעור בפיסת ידי . כמה שיעור אצבעות רגלי . גדולה מכולן כסא כבודי האיך הוא עומד לאיזה רוח הוא משמש . בשלישי בשבת לאיזה רוח הוא משמש ברביעי בשבת לאיזה רוח הוא משמש . וכי לא זהו הדרי זהו גדולתי זהו הדר יופיי (שבני אדם) מכירין את כבודי במדה הזאת עליו אמר דוד (תהלים קד) מה רבו מעשיך יי. מכאן היה רבי ישמעאל אומר אשרי תלמיד חכם שמשומר למודו בידו כדי שיהא לו פתחון פה להשיב להקב"ה ליום הדין לכך נאמר ארח לחיים שומר מוסר . שלא יאמר אדם הואיל ונתחכמתי בתורה בתחלה אלך מעכשיו ואתעסק בממון ובנכסים והוא אינו יודע שאינן מועילים לו כלום שנאמר .

לא יועילו אוצרות רשע . ומהו שיועיל לו דברי תורה שנמשלו בחיים . שנא' אורח לחיים שומר מוסר . וצדקה תציל ממות . הציל מדינה של גיהנם יש לך אדם שהוא נותנה למי שראויה לו ולמי שאינה ראויה לו . יכול אם נותנה לעכו"ם תהא מצלת אותו . הוי אומר אין לך צדקה אלא תורה שנאמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו' . ואית מאן דבעי שמעוניה מהכא דאמר רבי יוסי יהא חלקי עם גבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה שהנוטלה יודע ממי נוטלה אבל הנותנה אינו יודע למי נותנה אמר ר' חנינא בן דוסא אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם אלא תורה בלבד שנאמר וצדקה תציל ממות אפילו נתחייב ת"ח לדבר עבירה יכולה להציל אותו שנ' (משלי יא) צדיק מצרה נחלץ וגו' אמר ר"ע מעשיהן של צדיקים מצילין אותן שנא' .

יא צדקת ישרים תצילם . וכל כך למה בשביל זכות התורה שנמשלת בצדקה ונמשלה בחיים שנאמר כן צדקה לחיים . ומרדף רעה למותו . וכי יש לך אדם שמרדף רעה ומיתה לנפשו אלא זה שמגדיל ימיו בלא תורה ואמר ר' אבהו זה שמגדיל ימיו בליצנות ורבי זעירא אמר ואית דאמרי זה שמגדיל ימיו (א) בדברי רעה שנאמר ומרדף רקים חסר לב . נאמר כאן חסר לב ונאמר להלן (פס ו) נואף אשה חסר לב . ולא עוד אלא שהוא גורם לעצמו רעה בשעת מיתתו לכך נאמר ומרדף רעה למותו . ומה כתיב אחריו תועבת יי עקשי לב · א"ר יוחנן זה שמקשה לבו מלעשות תשובה . והקב"ה קורא אותו תועבה שנאמר תועבת יי עקשי לב . ורצונו תמימי דרך שאם חוזר בו ועושה תשובה קורא אותו תמים . אשריו לזה שתם מעונותיו ועשה תשובה . דבר אחר ורצונו תמימי דרך בא וראה חכמתו של שלמה שכל מה שנתנבא דוד אביו נתנבא הוא . בדוד כתיב (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד . ושלמה אמר ורצונו תמימי דרך . אמר הקב"ה כל מי שהולך בתמימות לפני כאלו עשה רצוני . הה"ד ורצונו תמימי דרך . יד ליד לא ינקה רע בא וראה שתי ידים יש לו לאדם אם גונב הוא באחת ונותן צדקה באחת לא ינקה לעתיד לבא כך הקב"ה אומר לרשעים שני עולמות בראתי לכם אחד לעשות בו מעשים טובים ואחד לשלם בו שכר . עכשיו שלא עשיתם מעשים טובים בעולם הזה כאן מה אתם מבקשים . כן האדם . אדם שבראתי לו שתי ידים באחת עושה עבירה ובאחת עושה צדקה . ומה כתיב יד ליד לא ינקה רע . ואתם סבורים להנצל מדינה של גיהנם . לא ינקה רע משל לאחד שעבר עבירה ונתן לזונה שכרה לא הספיק לצאת

פירוש מהר"י כהן

(א) בדברי רפס סי' דגל עניכם :

מפתח ביתה עד שבא עני אחד ואמר לו תן לי צדקה ונתן לו אומר לעצמו אילולי לא רצה הקב"ה לכפר בי עונותי לא בא עני זה לידי שנתתי לו צדקה . אמר לו הקב"ה רשע אל תחשוב כך אלא לך למוד מחכמתו של שלמה שאמר יד ליד לא ינקה רע . ר"א שאל את רבי יהושע מהו יד ליד לא ינקה רע מה היד הזו שהיא אוכלת עם חברתה אם אדם עושה מציה באחת ונתחייב באחת אין זו מכפרת על זו דכתיב יד ליד לא ינקה רע . ד"א אדם שיש דבר בינו ובין חבירו הוא נשבע בפיו ומבטל בלבו . תאמר שהוא מנוקה . ת"ל יד ליד לא ינקה רע נאמר כאן לא ינקה ונאמר להלן בעשרת הדברות כי לא ינקה מה דבור האמור להלן על השבועה אף כאן על השבועה . א"ר אלעזר לא כן שהרי סופו של פסוק מפרש וזרע צדיקים נמלט . אם ראית צדיק שהוא בן אבות לא במהרה הוא חוטא למה שהוא מתחשב ואומר אכחיש יצרי לשעה ולא אאבד עולמי לשעה ונמצא נמלט מדינה של גיהנם לכך נאמר וזרע צדיקים נמלט אבל רשע אינו אומר כן אלא הולך אצל זונה ונשבע לה בשביל לעשות תאות יצרו ואח"כ עובר על השבועה ורוח הקודש משיבה ואומרת רשע לא דייך שעברת עבירה אלא הזכרת שמי על דבר שקר חייך לא תנקה מדינה של גיהנם . אמר רבי סימון (ב) מפני מה קורא אותו רע מפני יצר הרע שנקרא רע שנאמר (בראשית ו) כי יצר לב האדם רע מנעוריו והוא רע שנאמר יד ליד לא ינקה רע וכתיב וזרע צדיקים נמלט שהקב"ה נותן בלבם של צדיקים שלא יחטאו כדי שינצלו מדינה של גיהנם לכך נאמר וזרע צדיקים נמלט . נזם זהב באף חזיר אם אתה נותן כלי זהב באף חזיר הוא הולך ומלכלכו בטיט ובצואה או בביב ואינו מדיחו כך אם הולך ת"ח אצל הזונה ועושה צרכיו עמה (ג) אינו מקלקל תורתו לכך נאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם אמר רבי אלכסנדרי שמסיר טעמה של תורה ממנו אבל כל מי שעובר על פתח ביתה ואינו נפתה ליפיה הקב"ה קורא לו צדיק שנאמר .

תאות צדיקים אך טוב . תקות רשעים עברה מהו עברה אמר רבי יוחנן שעברה תקות של רשע באותה (ד) עבירה שעבר :

יש מפזר ונוסף עוד . א"ר אבהו אם ראית אדם מפזר מעותיו לצדקה הוי יודע שהוא מוסיף שנאמר יש מפזר ונוסף עוד . וחושך מיושר אך למחסור ארשב"נ א"ר יוחנן אם ראית אדם שמונע עצמו מן הצדקה הוי יודע שהוא מתחסר שנאמר וחושך מיושר אך למחסור . ד"א יש מפזר ונוסף עוד אם ראית דור שחביבין עליו ד"ת הוי מלמדין (ה) ולומדין תורה וחושך מיושר אך למחסור אם ראית דור שהן רצין לדברי תורה ואין אתה מלמד תורתך מתחסר מללמוד שמתוך שאתה מלמד אתה למד שנאמר נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה . ולא עוד אלא כל מי שמונע תורה ואינו רוצה ללמד עתידין מלאכי השרת (ו) לנקוב אותו ככברה ולא עוד אלא עולא אמר שאפי' עוברין במעי אמן הם מקללין אותו שנא' מונע בר יקבוהו לאום ואין בר אלא תורה שנא' (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף ואין יקוב אלא לשון קללה שנאמר (במדבר כד) ויקב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ואין לאום אלא עוברין שנאמר (בראשית כה) ולאום מלאום יאמץ . וברכה (ז) לראש משביר . אמר רבי תנחומא כל המקיים תורתו בעולם הזה לעתיד לבא עתידה היא להיות עטרה על ראשו . לכך נאמר וברכה לראש משביר :

שוחר טוב יבקש רצון . אם ראית אדם שהוא מדבר טוב על חבירו אף מלאכי השרת מדברין עליו זכות טוב לפני הקב"ה הה"ד (שמות לג) וחנותי את אשר אחון . ודורש רעה תבואנו · אם ראית אדם שהוא מדבר רעה על חבירו אף מלאכי השרת מדברין עליו רעות וחנופה לפני הקב"ה כמה דאת אומר (תהלים ז) ישוב עמלו בראשו וגו' . ד"א ודורש רעה תבואנו זה המן שהיה דורש רעתו של מרדכי מה כתיב אחריו בוטח בעשרו הוא יפול זה המן וכעלה צדיקים יפרחו זה מרדכי ואסתר . ד"א בוטח בעשרו הוא יפול זה פרעה וכעלה צדיקים יפרחו אלו משה ואהרן . א"ר לוי שנים עשירים גדולים היו בעולם אחד בישראל וא' באומות העולם קרח בישראל והמן באומות העולם ושניהן שמעו לנשיהן ונפלו . קרח שמע לאשתו ונפל כיצד כשבא מבית המדרש אמרה לו אשתו מה הלכה חדש לכם משה

פירוש מהר"י כהן

(ב) קורא אותו רע פי' כי ביאור הפסוק יד ליד לא ינקה רע כך הוא שזה התוספת רע לא ינקה בענין יד ליד לכל דרוש ודרוש על פי דרכו דע"כ מלת רע הוא כינוי לאדם הפועל זה ולא כינוי למה שאירע לו מצד הענוש דאל"כ לא ינקה רעה מבעי ליה בלשון נקבה לכן שואל למה נקרא חוטא זה רע . ומשיב מפני שהוא באמת רע וניסת ליצר הרע שנקרא רע : (ג) אינו מקלקל תורתו פי' בתמיה : (ד) עבירה שעבר פי' דדריש עברה מלשון עבר ומלשון עבירה : (ה) ולומדין תורה עיין בברכות פרק הרואה דף ס"ג ע"א : (ו) לנקוב אותו ככברה פי' מסיקוב של ויקוב חור בדלתו דורש מונע בר יקבוהו לאום דבסמוך ועיין בילקוט : (ז) לראש משביר עיין בילקוט :

משה בבית המדרש. אמר לה פירש לנו מעשה. אמרה לו מעשה תכלת היו. אמר לה כך דרש ואמר נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציציה על ארבע כנפי בגדיכם כדי שיהא תכלת. שנא' (במדבר טו) ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. באותה שעה היתה משחקת ואומרת לו ראו כמה (ח) יושב ומשחק. תדע שהוא אומר על כנפי בגדיכם אני עושה לך טלית כולה תכלת. מה עשתה עמדה ועשתה טלית שכולה תכלת נתעטף בו ועמד לפני משה אמר לו מה עשית אמר לו אתה אמרת מעט ואני עשיתי הרבה. השיב משה ואמר (ט) כתיב מזוזות ביתך בית שהוא מלא ספרים צריך מזוזה או לא. אמר לו ישמעו אזניך מה שפיך מדבר. אמר לו. קרח עברת על מצותיו של הקב"ה ונתגאית בעשרך באותה שעה עמד משה בכעס לפני המקום ואמר רבש"ע אם קיימין הם דברי תורה הבא עליהם גזרה שנא' (שם טז) ואם בריאה יברא יי ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את יי. אמר משה לפני המקום רבש"ע אם לא נברא גיהנם תברא. והכתיב (קהלת א) אין כל חדש תחת השמש אלא לא שאל אלא פתחה של גיהנם שתברא באותו מקום. אר"ל קרח שעשה קרחה בישראל. בן יצהר בן שהרתיח עליו כל העולם כצהרים. בן קהת בן שקיהה שיני מולידיו. בן לוי בן שנעשה לו לויה לגיהנם. מי גרם לו לפי שבטחה בעשרו לכך נאמר בוטח בעשרו הוא יפול. המן מנין ששמע לעצת אשתו ונפל שנאמר (אסתר ה) ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבוה חמשים אמה ובבקר אמור למלך וגו' א"ר לוי מלמד שהיו כולן בעצה והשיב הקב"ה מחשבתו על ראשו וכן השיבה רוח הקודש ואומרת רשע תשוב מחשבתו על ראשו וכך נעשה לו שנאמר (שם ה) ויתלו את המן על העץ אשר הכין למרדכי וחמת המלך שככה דין שאמר ווי ליה לחייב ווי (י) ליה ליבגד בבדייתה וכל כך למה שבטח בעשרו וכל מה שהיה מתחשב היה רוח הקודש משיבה אותו ואומר לא כמחשבה שחשבת אלא כמחשבה שחשבתי אני שנ' (ישעיה נה) כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאום יי:

יב מרמה בלב חורשי רע וליועצי שלום שמחה א"ר חמא בר חנינא כל מי שהוא מדבר עם חבירו ואוכל ושותה עמו ומדבר עליו לה"ר הקב"ה קורא אותו רע שנאמר מרמה בלב חורשי רע אבל כל מי שאין אוכל ושותה עם חבירו ולא נושא ונותן עמו ומדבר עליו דברים טובים הקב"ה קורא לו שלום שנא' וליועצי שלום שמחה. רבי זעירא משמע להא אפין אחרנין כל מי שישן על מטתו בלילה וחושב בלבו ואומר למחר אני משכים ואעשה עם פלוני טובה עתיד לשמוח עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבא שנא' וליועצי שלום שמחה אמר רבא מה ראה הכתוב לומר וליועצי היה לו לומר (א) וליועץ אלא א"ר לוי אלו שני כליותיו של אדם שמייעצין עמו אחת לטובה ואחת לרעה של ימין לטובה ושל שמאל לרעה הה"ד (קהלת י) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו וכן דוד אומר (תהלים ז) ובוחן לבות וכליות אלהים צדיק וכי שני לבבות יש לו לאדם אלא הוי אומר אחד יצר טוב ואחד יצר רע והכליות אלו שתי כליות של אדם שהן מייעצין עמו שנאמר וליועצי שלום שמחה ולא עוד אלא שנקראו צדיקים אימתי בזמן שמיעצין את האדם לטובה שנאמר (שם לב) שמחו בי"י וגילו צדיקים והרנינו (ב) כל ישרי לב:

כא יאונה לצדיק כל און בשעה שהוא מתהלך בתומו ורשעים מלאו רע זה הוא המדבר אחת בפה ואחת בלב ולא עוד אלא שהקב"ה קוראו תועבה שנא' תועבת יי שפתי שקר ועושה אמונה רצונו זהו שנושא ונותן באמונה. אדם ערום כוסה דעת זה שאינו מתגאה בחכמתו רבי זעירא משמע להא אפין אחרנין:

יג כל ערום יעשה בדעת זהו שאינו מתגאה בחכמתו. וכסיל יפרש אולת זה שמתגאה בחכמתו וכן הוא אומר הולך את חכמים יחכם ורוע כסילים ירוע משל למי שנכנס לחנותו

פירוש מהר"י כהן

(ח) יושב ומשחק פי' ומהתל בהם: (ט) על מזוזות ביתך פי' אעפ"כ צריך ציצית כמו בענין מזוזה שכתוב על מזוזות ביתך כותם להטיל החיוב על כל בית ובית אף שיש בו הרבה ספרים כך הענין ג"כ בטלית שכולה תכלת לכן חזר קרח ושאל וכי בית מלא ספרים צריך וכו' ובתנחומא הענין בסיגנון אחר דמה שפיך מדבר פי' וכי סברה היא זו כמבואר ברש"י אמר לו משה קרח עברת וכו': (י) ליה בגד בבדייתה פי' זה שאומר המשל אוי לו לרשע אוי לו שכונה בדברים שקרים להיות כדאיתא בהמן שהלשין על ישראל בשקר כענין דרשם ז"ל על פסוק ישנו עם אחד וכו' וכיוצא ובדפוס הגרמה יש ווי ליה לחייבא ווי ליה בשירותיה ופירשו גדול אחד אוי לו לרשע אוי לו מסעודתו כי ע"י סעודה נלכד המן:

(א) ליועץ פי' דברישא דקרא לא קשיא ליה מאי חורשי' חורש מבעי ליה לשון יחיד דלרבותא קאמר אפילו רבים ביניהם חורשים ביחד רע הוא אף שאין אחד מהם עשה פעולה שלימה לבדו רק בין כלם יחד אבל בסיפא הוי רבותא הכא דאפילו ביחיד הוי ייעוד השכר הזה לבדו וא"כ ליועץ לשון יחיד לרבותא: (ב) כל ישרי לב פי' מהיקש דשמחה שמחה יליף דכליותיו שנאמר בהם וליועצי שלום שמחה נקראים בכך צדיקים:

לחנותו של בשם אע"פ שאינו מוכר לו ואינו לוקח ממנו הוא יוצא וריחו וריח בגדיו מבושמין ואין ריח זז ממנו כל היום עליו הוא אומר הולך את חכמים יחכם ורוע כסילים ירוע משל לא' שנכנס לחנותו של בורסקי אע"פ שאינו מוכר לו ואינו לוקח ממנו הוא יוצא וריחו וריח בגדיו מלוכלכין ואין ריחו וריח בגדיו זז ממנו כל היום ועליו הוא אומר ורוע כסילים ירוע. כך כל מי שמהלך עמהם כל מי שרואה אותו אומר אלולי לא היה זה חכם לא הולך זה אלא עם חכם כמותו וכל מי שמהלך עם כסיל כל מי שרואה אותו אומר אילולי שהוא כסיל לא היה הולך עם כסיל זה אלא מפני שהוא כסיל לפיכך מהלך עם כסיל. לכך נאמר הולך את חכמים יחכם. מה כתיב אחריו חטאים תרדף רעה י' להם ולבניהם עד סוף הדורות. ואת צדיקים ישלם טוב. שישלם שכר להם ולבניהם עד סוף הדורות. מה כתיב אחריו טוב ינחיל בני בנים מכאן אתה למד שמנחיל טובותיו לבניו ולבני בניו. אח נפשע (א) מקרית עוז זה לוט שפירש מאברהם. ומדנים כבריח ארמון. שהטיל בריחים בין ישראל לעמון ומואב. שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי וגו'. לתאוה יבקש נפרד. זה לוט שפירש מאברהם. ובכל תושיה יתגלע. שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דתנן עמוני ומואבי איסורן איסור עולם. רב אוכל ניר ראשים. אמר ר"ש בן יוחאי העשיר (ב) אוכל את העני בעוה"ז אבל לעולם הבא הקב"ה תובעו ממנו שנאמר (תהלים יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר יי אשית בישע יפיח לו. אמר הקב"ה הגיע זמן שאתבע מכם שור עניים מה שגזלתם מהם ומה שצערתם אותם. ורבי יוסי הגלילי אומר לא כי אע"פ שאדם חומס וגוזל בעולם הזה אינו יוצא מעולמו עד שאחרים בוזזין להן ממנו ומהיכן אנו למדים מסופו של פסוק דכתיב ויש נספה בלא משפט כך עושין לו בלא משפט. חושך שבטו שונא בנו וכי יש אדם שונא בנו אלא מתוך שאינו מוכיחו על דברי חכמים ועל דרך ארץ נקרא שונא אבל מי שמכה את בנו על החכמה ועל התורה הוא נקרא אוהבו שנ' ואוהבו שחרו מוסר. רבי אליעזר אומר מתוך שהקב"ה אוהב את ישראל מייסרן בעולם הזה בשעבוד מלכיות כדי שתהא להם כפרת עון לכך נאמר ואוהבו שחרו מוסר. צדיק אוכל לשובע נפשו זה הממלא נפשו מדברי תורה ובטן רשעים תחסר זה שאין בו ד"ת. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו שאם למד אדם תורה בנערותו לא יעזוב בצדקתו (נ"א בזקנותו) אלא כל ימיו ימלא נפשו מד"ת. ובטן רשעים תחסר שאם למד אדם בנערותו ושכחה אם אינו מחזירה הקב"ה מחסרו מטובה שבגן עדן לעתיד לבא שהקב"ה משיבו לעתיד לבא ואומר לו הואיל וחסרת עצמך מדברי תורה בעולם שהיית בו אף אני מחסרך מן הטובה שצפנתי לצדיקים לעתיד לבא. א"ר לוי בא וראה כמה גדול צפונן של צדיקים לעתיד לבא שצפן להם הקב"ה שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם ביני ובינם לא נאמר כאן אלא נגד בני אדם כל באי עולם. רבי יוחנן אמר לא כן אלא מראין לעין מה שיכולה לראות ומשמיעין לאזן מה שיכולה לשמוע ומה שהתקין לצדיקים לעתיד לבא לא עין יכולה לראות ולא אוזן יכולה לשמוע שנאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה אליעזר עבד אברהם שאמר לאמנו רבקה (בראשית כד) הגמיאיני נא מעט מים מכדך גמיעה אחת ובטן רשעים תחסר זה עשו הרשע שאמר ליעקב אבינו (שם כו) הלעיטני נא פער פיו אותו רשע כגמל ואמר אנא פתח פומי (ג) ואת משלח ואזיל (פנה הקדרה כולה לתוכה) כהדא דתנינן אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זו רות המואביה דכתיב (רות ב) ותאכל ותשבע (ד) ותותר את שמעת מינה תרתין או ברכה שרתה בידו של צדיק או ברכה שרתה במעיה של צדקת אלא ממה דכתיב ותאכל ותשבע ותותר נראים הדברים שהברכה שרתה במעיה של צדקת. ובטן רשעים תחסר אלו אומות העולם. אמר רבי מאיר שאלנו רבי דוסתאי מבי ישבב מהו ובטן רשעים תחסר. אמר לנו גוי אחד היה בעירנו ועשה סעודה לכל בני העיר וזמנני עמהם והביא לפנינו מכל מה שברא הקב"ה בעולמו בששת ימי בראשית ולא היה שלחנו חסר אלא אגוזי פרך בלבד מה עשה נטל את הטבלה מלפנינו שהיתה שוה ששה כברי זהב (ה) ושברה אמרתי לו

פירוש מהר"י כהן

(א) מקרית עוז זהו בסימן י"ח פסוק י"ט ושל אחריו סימן י"ח פסוק א' ונתחלפו משום דסיפיה של זה נדרש על עולם איסור עמון מואב שמתחלה ושל אחריו נדרש ובכל תושיה על שאיסורן איסור עולם שמדבר בזמן מאוחר וסידר את הניחם לכאן מפני שזהו הפך טוב ינחיל בני בנים שלפני זה נדרש בו שמנחיל טובותיו וכו' וכאן ראינו שלוט הנחיל רעותיו וטעות היה ממי שכתב בהנדפסים מאז אחר דרש טוב ינחיל וכו' שלא במקומו ור"ל אלו ב' פסוקים כי לא דק דודאי מקומן הוא כאשר כתבנו: (ב) אוכל את העני פי' ודריש מלת רבים בלי אל"ף: (ג) ואת משלה ואזיל פי' הוי מערה וה לך את כל הקדירה כולה לפי: (ד) ותותר עיין במדרש רות: (ה) ושברה בילקוט אין כתוב ושברה רק נטל את הטבלא מלפנינו

לו מפני מה עשית כן אמר לי רבי אתה אומר העולם הזה שלנו והעולם הבא שלכם אם אין אנו אוכלין עכשיו אימתי אנו אוכלין וקריתי עליו ובטן רשעים תחסר אלו עכו"ם. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה חזקיה מלך יהודה אמרו עליו על חזקיה מלך יהודה שהיו מעלים על שלחנו שתי אגודות של ירק וליטרא אחת של בשר בכל יום והיו ישראל מליזין אחריו ואו' זה מלך ורצין מלך ומשוש את רצין (ישעיה ס) ומלכות ראויה (ו) לרצין ובן רמליהו הה"ד (שם) יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט וגו' זה חזקיהו מלך יהודה שהיה מטהר את ישראל במקוה של מ' סאה מנין לא"ט אמר להם הקב"ה אתם אוכלים ושבעים. ולכן (שם) הנה י"י מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור ואת כל וגו'. ובטן רשעים תחסר זה מישע מלך מואב שהיה נוקד ומה הוא נוקד רועה. ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו אלו מלכי ישראל ובית דוד ובטן רשעים תחסר אלו מלכי מזרח ומערב צאן היה עולה לכל אחד ואחד, ד"א צדיק אוכל לשובע נפשו זה הקב"ה אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני מכל הקרבנות שאתם מקריבין לפני כלום אני נהנה מהם אלא ריח ניחוח:

יד חכמות נשים בנתה ביתה זו יוכבד שהעמידה שלשה צדיקים ושלשתן נעשו פרנסים משה על המן אהרן על הענגים מרים על הבאר ושלשתן היו נביאים ומנין נאמר במשה (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. באהרן נאמר (שמות ד) ואהרן אחיך יהיה נביאך ובמרים נאמר (שם טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן אמר רב הונא ומה נבואה נתנבאת אמרה לאביה עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכיון שנולד נתמלא הבית אורה עמד אביה ונשקה על ראשה אמר לה בתי נתקיימה נבואתיך כיון שהשליכוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה אמר לה בתי היכן נבואתיך ועדיין היא מחזקת בנבואתה דכתיב (שם) ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו ואין יציבה אלא רוח הקודש שנאמר (עמוס ז) ראיתי את יי נצב על המזבח. אין אחותו אלא חכמה שנאמר (משלי ז) אמר לחכמה אחותי את. אין מרחוק אלא רוח הקודש שנא' (ירמיה לא) מרחוק יי נראה לי. לדעה אין לדעה אלא רוח הקודש שנאמר כי אל דעות ה'. מה יעשה לו אין זה אלא רוח הקודש שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה אדני יי דבר וגו'. אמר רבי אלעזר כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים דכתיב (שמות טו) ותקח מרים הנביאה וגו'. ואולת בידיה תהרסנה זו זרש אשתו של המן הרשע. ד"א חכמות נשים בנתה ביתה כל מי שקנה לו חכמה בעולם הזה יהא מובטח שהיא בנתה לו בית לעוה"ב ואולת בידה תהרסנו כל מי שלא קנה לו חכמה יהא מובטח שקנה לו גיהנם לע"ל. חכמות נשים בנתה ביתה מתוך שאדם נוהג ביראת שמים הקב"ה נותן לו חכמה שנא' הולך בישרו ירא יי (א) ונלוז דרכיו בוזהו ומתוך שהוא זוכה ליראה זוכה להאריך ימים שנאמר יראת יי מקור חיים לסור ממוקשי מות. בשעה שהוא מרחיק א"ע מן העבירה שלא ינקש בה (ב) ליום הדין שנא' לסור ממוקשי מות. ברב עם הדרת מלך. א"ר חמא בר חנינא בא וראה שבחו של הקב"ה וקרושתו שהוא מחבב את ישראל שאע"פ שיש לפניו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו אינו רוצה בשבחן של כולן אלא בשבחן של ישראל שנאמר ברב עם הדרת מלך ואין עם אלא ישראל שנא' (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. בשביל שיספרו תהלתי בעולם וכן הוא אומר (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאוד נעלה אמר רבי סימון אמר הקדוש ברוך אימתי אני מתעלה בעולמי בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין לי שבח וקילוס ובאותה שעה שהן נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ושומעין (ג) אגדה מפי חכם אני מתעלה בעולמי ואומר למלאכי השרת באו וראו עם זו שיצרתי לי בעולמי כמה הן משבחין אותי באותו השעה הן מלבישין אותו הוד והדר לכך נא' ברוב עם הדרת מלך. ובאפס לאם מחתת רזון אם הפסיקו עצמן מד"ת אף אני אפסיק מהן (ד) דברי תורה. בלב נבון תנוח חכמה א"ר הונא זה ת"ח בן ת"ח ובקרב כסילים תודע זה

פי' מהר"י כהן

מלפנינו דהתם פירושו שנטל הטבלא מלהאכילם רק להניח לעצמו כמו שהשיב אם אין אנו אוכלין וכו' וכן כאן ושכרה הוא ג"כ לענין שלא להאכיל אותה רק להניח לעצמו ועל זה התחיל הדבר מתחלה להראות כן: (ו) לרצין ובן רמליהו עיין פסוקים אלו ישעיה ח' וברש"י שם:

(א) ונלוז דרכיו וכו' פירוש כן כתיב אחר פסוק חכמות נשים: (ב) ליום הדין פי' לא מיבעיא כשהיראה היא מאהבת השם אלא אף בשעה שיראת ה' היינו שמרחיק מהעבירה היא מיראת העונש שלא ינקש וכו' אפילו הכי היא לו מקור חיים שכיון שזוכה לה זוכה להאריך ימים: (ג) אגדה מפי חכם פי' שזהו כי לאלהים מגיני ארץ שנאמרו לבתי מפי תלמידי חכם שנקראין אלהים ונקראים מגיני ארץ כי תורתם מגינה על הדור: (ד) דברי תורה פי' רזון דריש לשון רזין וסתרי

זה תלמיד חכם בן עם הארץ. צדקה תרומם גוי א"ר יוחנן אלו ישראל וחסד לאומים חטאת חסורין הן אומות העולם אלא (ה) שהן מתיהרין. ר"א צדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד לאומים חטאת הנייא הוא לאומות העולם בשעה (ו) שישראל חוטאין שהן חוזרין ומשתעבדין בהן. ד"א וחסד לאומים חטאת כשם שחטאת מכפרת על ישראל כך צדקה מכפרת על אומות העולם בעולם הזה. ד"א צדקה תרומם גוי בא וראה כמה גדול כחה של צדקה שהיא נתונה בימינו של הקב"ה. שנ' (תהלים מח) צדק מלאה ימינך. גדולה צדקה שבה נשתבח הקב"ה בשעה שעתיד להביא תשועה לישראל שנא' (ישעיה סג) אני מדבר בצדקה רב להושיע. גדולה צדקה שמנחלת כבוד וחיים לעושיה שנ' (משלי כא) רודף צדקה וחסד (בעוה"ז) ימצא חיים צדקה וכבוד (ליום הדין) ומשום דרודף צדקה ימצא צדקה. אלא הקב"ה ממציא לו מעות כדי לעשות מהן צדקה לבני אדם מהוגנין לעשות להן צדקה כדי לקבל מהן שכר. גדולה צדקה שבה נשתבח אברהם אבינו שנאמר (בראשית טו) והאמין ביי (ז) ויחשבה לו צדקה ואומר (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי לעשות צדקה ומשפט למען הביא יי על אברהם את אשר דבר עליו. ובה נשתבח דוד שנ' (שמואל ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ובה נשתבחו ישראל שנאמר (דברים ו) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו'. גדולה צדקה שבה עתיד הקב"ה להשתבח ליום הדין שנאמר (ישעיה ה) ויגבה יי צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. (תהלים צד) מי יקום לי עם מרעים מי יקום להם לישראל בשעת כעסי ומי יעמוד להם במלחמת בני ומי יבקש עליהם רחמים ומי יתיצב לי עם פועלי און (ח) בשעה שחוטאין לפני. גדולה צדקה שהוא מלוה לעושיה בשעת פטירתו שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד יי יאספך פסוק זה לא נאמר אלא על פטירתו של משה שנ' (דברים לג) (ט) ויתא ראשי עם וגו' א"ר אבהו בא וראה כמה קשה שעת פטירתו של משה שבשעה שאמר לו הקב"ה הגיע זמנך ליפטר (י) מן העולם וכו' עד ויתא ראשי עם. וכל כך למה בשביל שעשה צדקה עם ישראל שנא' (שם) צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל. ר"נ אמר שלמדן דינין (כ) צדקה ותורה תורה מניין שנא' (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי וגו'. דינין דכתיב (דברים ד) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים. צדקה מנין דכתיב (שם טז) צדק צדק תרדוף. לפיכך שלמה משבח את ישראל צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת שכל צדקה שעושין אומות העולם חטאת היא להם:

טו טוב ארוחת ירק ואהבה שם. אמר רבי לוי כנגד מי אמרו שלמה למקרא הזה כנגד שני בני אדם שפגעוהו בשעה שירד ממלכותו והיה מחזיר על הפתחים בשביל פרנסה פגעו בו שני בני אדם שמכירין אותו. בא אחד מהם נשתטח לפניו ואמר לו אדוני המלך רצונך תשגיח עלי (א) כל היום מיד הלך עמו והעלהו לעלייה וזבח לו שור והביא לפניו הרבה מטעמים התחיל משמיע לו דברי מלכותו ואמר לו זכור אתה שעשית כך וכך ביום פלוני כשהיית מלך. כיון שהזכיר לו ימי מלכותו געה ובכה וכן כל אותה סעודה עד שעמד משם שבע מבכיתו. למחר פגע בו חבירו התחיל משתטח לפניו ואומר לו אדוני המלך רצונך שתשגיח עלי היום אמר לו מה אתה מבקש לעשות לי כשם שעשה לי חברך אמר לו אדוני המלך איש עני אני אלא אם תשגיח עלי היום מעט ירק יש לי אני מניח לפניך אם רצונך בא עמי לביתי באותה שעה בא עמו לביתו כיון שהגיע לביתו רחץ ידיו ורגליו

פירוש מהר"י כהן

ישתרי התורה: (ה) שהן מתיהרין פי' שאמה עושין גמילות חסדים אלא שאין עושין רק להתייהר בזה עיין בש"ק דבבא בתרא דף י' עמוד ב': (ו) שישראל חוטאים פי' חסד והנאה הוא אצל לאומים חטאת של ישראל: (ז) ויחשבה לו צדקה פי' הקב"ה חשב לאברהם אמונה זו כמעשה צדקה שלו וכדעת רש"י הרי שנשתבח בעשות צדקה שהרי חשב לו גם האמונה זו כמוה: (ח) בשעה שחוטאין לפני פי' פסוק זה הוא בתהלים מזמור צ"ד ומיירי ביום הדין לומר מי יעמוד להם לפני אז בשעת כעסי אם לא הצדקה שעשה עמם כדכתיב לפני פסוק הזה שם כי עד צדק ישוב משפט שסובר המדרש הזה פירושו כך. ומייתי ליה המדרש לכאן לבאר בו באיזה אופן עתיד הקב"ה להשתבח בצדקה ליום הדין דהיינו בענין. מי יקום וגו' שישתבח בעשותו עמם צדקה אז באשר אין מי יקום להם ולומר שזהו והאל הקדוש נקדש בצדקה: (ט) ראשי עם עיין בספרי סוף פרשת בהעלותך: (י) מן העולם וכו' פי' כל ענין הויכוח שבינו ית' ובין משה כולל בזה דהיינו כנמצא בילקוט ריש ואתחנן ופרשת וילך. ובמדרש רבה פרשה וזאת הברכה ועוד שאר מקומות ושאר מדרשים. ומה שאמר עד ויתא ראשי היינו כיוצא דמלתא שם ומפני מה נקבר בחוצה לארץ וכו' בילקוט ואתחנן קודם סימן תתכ"ב וגם לפני סי' תתכ"א לעתיד לבא אתה נכנס וכו' שנאמר ויתא וכו' וכן במקומות אחרים. ואומרו כל כך למה וכו' פי' כל החשיבות ה[illegible]קבור אותו ושנשאו על ידו או בכנפיו כביכול ארבע מילין מחלקו של ראובן לחלקו של גד כדאיתא התם למה בשביל שעשה צדקה וכו' וכוונת המדרש בזה לסיום גדולה צדקה שהיא מלווה וכו' וענין והלך לפניך צדקך וכבוד י"י יאספך שאמר כבר: (כ) צדקה ותורה פי' שהפיה דקרא ומשפטיו עם ישראל כולל דינין ותורה: (א) כל היום פי' תהא השגחתך לעשות לי היום הזה כבוד לסעוד אצלי:

ורגליו

(ב) ורגליו והביא לפניו מעט ירק והתחיל אותו האיש לנחמו ואמר לפניו אדוני המלך שבועה נשבע הקב"ה לאביך שאינו פוסק לעולם מלוכה מזרעו שנא' (תהלים קלב) נשבע יי לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך אלא כן הוא דרכו של הקב"ה מוכיח וחוזר ומרצה שנא' (משלי ג) כי את אשר יאהב יי יוכיח וכאב את בן ירצה אבל הקב"ה מחזירך למלכותך כיון ששמע שלמה כן מיד נתקררה דעתו עליו ושמח מאותה סעודה של ירק ועמד משם שבע. רבי חייא בר רבא ורבי אבין בשם רבי יוסי אמרו כיון שחזר למלכותו כתב בחכמתו טוב ארוחת ירק וגו' טוב ארוחת ירק שאכלתי אצל העני משור אבוס שהאכילני אותו עשיר שהזכירני צער. איש חמה יגרה מדון א"ר נחמיה זה שדעתו (ג)קצה עליו. וארך אפים ישקיט ריב זהו שדעתו ארוכה עליו תמן תנינן איזהו גבור הכובש את יצרו. בן חכם ישמח אב בשעה שהוא לומד תורה. וכסיל אדם בוזה אמו בשעה שיוצא לתרבות רעה. רחוק יי מרשעים א"ר חמא בר חנינא בא וראה כמה קשה חכמתו של שלמה יותר מחכמתו של דוד. דוד אמר (תהלים קמה) קרוב יי לכל קוראיו ושלמה אמר רחוק יי מרשעים אלא על מנת לכל אשר יקראוהו באמת כך רחוק מרשעים יי מרשעים אלו שאינן עושין תשובה כל עיקר ותפלת צדיקים ישמע בשעה שמתפלל עם הצבור. מאור עינים ישמח לב אלו ד"ת שהן מאירין עיניו של אדם ומשמחין לבו שנאמר (שם יט) פקודי יי' וגו' מצות יי' ברה מאירת עינים. אף שמועה טובה משמחת לבו של אדם לכך נאמר ושמועה טובה תדשן עצם. (ד) מעשה היה באספסיינוס קיסר שואל אני ממך שתכתוב לי התורה לשון יוני שאלמוד תורה ואעשה ציצית ואקיים כל התורה אמר לו הרי אני נותנה לך במתנה. אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין. כל תלמיד חכם שמטה אזנו לתוכחת חיים זוכה לישב (ה) בישיבת חכמים. ופורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב אם השחית נפשו בדברי תורה קונה לב זו חכמה שנתונה בלב. שמתוך שעוסק בה זוכה לשנים לכבוד ולענוה שנאמר יראת יי מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה. תמן תנינן זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות מביא לידי טהרה. טהרה מביאה לידי יראת חטא לכך נא' יראת יי מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה:

טז לאדם מערכי לב ומיי מענה לשון להודיעך שהכל מי"י. שלא מאדם מחשבות לב ולא דבר לשון אלא מלפני הקב"ה. ד"א ומי"י מענה לשון כל אדם ששופך תחינתו לפני הקב"ה נותן לו מענה לשון. כל דרכי איש זך בעיניו. זה השוטה שמחכים עצמו בעיניו ואינו יודע שתוכן רוחות יי. אבל מי שמשליך מחשבות לבו על הקב"ה מכין מחשבותיו שנא' גול על יי מעשיך ויכונו מחשבותיך:

כל פעל יי למענהו אלו פועלי תורה וגם רשע ליום רעה שאם אינו עושה תשובה מוכן לדינה (א) של גיהנם. תועבת יי כל גבה לב זה שמגביה לבו לפני בוראו לא ינקה מדינה של גיהנם. א"ר סימון כל אדם שהוא שפל רוח ומחשב להלך בדרכיו של הקב"ה מובטח שהוא מכין צעדו. שנא' לב אדם יחשב (ב) דרכו ויי יכין צעדו. קסם על שפתי מלך אמר ר' אלכסנדרי נאה חכמתו של שלמה שלמד הכמתו לאחרים מנפשו כיצד אמר שלמה מעיד אני עלי שמים וארץ שכל מה שנתן לי הקב"ה לא הוצאתי מפי דבר שקר אלא הכל במשפט לכך נאמר במשפט לא מעל פיו. פלס ומאזני משפט לי"י מעשהו כל אבני כיס פלס זה מקרא ומאזני משפט אלו הדינין לי"י אלו הלכות מעשהו זה תלמוד כל אבני כיס כל עושיהן עתידין ליטול שכרן לעתיד לבא. א"ר יוסי משל למלך שהיה לו פרדס גדול ובנה בתוכו מגדל גבוה והשכיר פועלין ופקדן שיהיו עסוקין במלאכה עמד המלך ועלה לראש המגדל הוא היה רואה אותן והם לא היו רואין אותו (ג) לפנות היום בא המלך וישב עליהן בדין ואמר המעדרין יבאו ויטלו שכרן המנכשין יבאו ויטלו שכרן מלקטי צרורות יבאו ויטלו שכרן נשתיירו בהן פועלים שלא עסקו במלאכה אמר המלך אלו מה הן עושין אמרו לו הן מפנים בתים מלאים לתוך ריקנין אמר המלך מה הנייה היה לי שמפנין בתים מלאין לתוך ריקנין אמר המלך אלו שעסקו במלאכתן יטלו שכרן ואלו שלא היו עסוקין במלאכתן יצאו להריגה על שמרדו על דברי. כך ברא הקב"ה עולמו ונתן בתוכו בני אדם ופקדן שיהיו עסוקין במלאכתו במצות ובמעשים טובים והשרה שכינתו בשמים והוא רואה אותם והם לא רואין אותו ולעתיד לבא עתיד

פירוש מהר"י כהן

(ב) ורגליו פי' שעני רחץ לשלמה ידיו ורגליו: (ג) קצה עליו פי' כשבוטו שממהר לכעוס ואין לו מעצור: (ד) מעשה היה באספסיינוס קיסר עיין בדפוס תוגרמה מה שהסר כאן גמי שלם: (ה) בישיבת הכמים עיין ברבה ישן פרשת כי תבא כמעט בכוסו אמר רבי יהושע בר נחמן וכו' והביאו הילקוט כאן:

(א) של גיהנם פי' גם זה עשה למענהו לקילוסו ועיין ברש"י בפסוק הזה: (ב) דרכו וגו' פי' הוא רביעי באלהר תועבת וגו': (ג) לפנות היום פי' לעת ערב:

דבר

עתיד הקב"ה לישב עליהן בדין ומניח ספר תורה על חיקו ויאמר כל מי שעסק בזו יבא ויטול שכרו שנאמר (ישעיה לג) איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים. איה סופר אלו מלמדי תנוקות לשם שמים יבאו ויטלו שכרן. איה שוקל ששוקל קלין וחמורין יבאו ויטלו שכרן איה סופר את המגדלים איה לומדי מדרש הלכות ואגדות יבאו ויטלו שכרן. ר' זעירא אמר מה עתיד הקב"ה לומר. רשעים לריק יגעתם בחכם ולא עסקתם בתורה ובמעשים טובים אלא הייתם בעולמי ככלי ריק שאין חפץ בכם. יכול יפטרו וילכו חנם לא אלא בתחלה ילכו ויראו בשמחתן של צדיקים שנא' (שם סו) ונראה בשמחתכם והם יבושו. ולבסוף הם נידונין בגיהנם. משל למלך שעשה סעודה והזמין הכל ולא קבע זמן להם אלו שהיו מקפידים על (ד) דבר המלך הלכו ורחצו וסכו וגהצו את בגדיהם והתקינו עצמן לסעודה ואלו שלא היו מקפידין על דבר המלך הלכו ונתעסקו במלאכתן. כיון שהגיע זמן הסעודה אמר המלך יבאו כולן כאחת אלו באין בכבודם ואלו באין בניוולם אמר המלך אלו שבאו והתקינו עצמן לסעודה יאכלו מסעודתי ואלו שלא התקינו עצמן לסעודה לא יאכלו מסעודתי. יכול ילכו ויפטרו להם. אמר המלך לאו. אלו יהיו אוכלין ושותין ושמחין. ואלו עומדין על רגליהן ולוקין ורואין ומצטערין שנא' (שם) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' מי גרם להם לפי שלא הקפידו על דבר המלך. עליהם פירש שלמה בחכמתו ואומר.

יש דרך ישר לפני איש אלו שמקפידין על דבריו של הקב"ה. ואחריתה דרכי מות אלו שאינן מקפידין על דבריו של הקב"ה. עטרת תפארת שיבה וגו'. אם ראית אדם שמתעסק בתורה ובגמילות חסדים עתיד הוא לזכות לעטרת שיבה לכך נאמר בדרך צדקה תמצא. בא ולמד מאברהם מתוך שהלק כבוד למלאכי השרת זכה לעטרת שיבה שנא' (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים. וכל כך למה בדרך צדקה תמצא. והיכן מצינו שעשה צדקה דכתיב (שם טז) ויחשבה לו צדקה לכך נאמר בדרך צדקה תמצא. בא ולמד מיוסף הצדיק שמתוך שעמד ונתחזק בכבוד אביו במצרים זכה לעטרת שיבה שנא' (שם נ) וירא יוסף לאפרים בני שלשים וגו' והיכן מצינו שעשה צדקה שנ' (שם מז) ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו לחם לפי הטף וכן בדוד נאמר (שמואל ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכתיב (מלכים א א) והמלך דוד זקן בא בימים למדנו שאין הזקנה מצויה אלא בצדקה שנ' (משלי יב) בארח צדקה חיים וגו':

יז טוב פת חרבה ושלוה בה אמר ר' יוחנן זו ארץ ישראל שאפילו אוכל אדם בכל יום פת ומלח ודר בתוך ארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא. מבית מלא זבחי ריב זו חוץ לארץ שהיא מלאה המסים וגזילות. אמר ר' יוחנן כל המהלך בארץ ישראל אפילו שעה אחת ומת בתוכה מובטח לו שהוא בן העולם הבא דכתיב (דברים לב) וכפר אדמתו עמו. אמר רבי נחמיה ארץ ישראל מכפרת על עונות מיתה אמר רבי זבדא וכל הצדיקים שמתו בחוצה לארץ מה אתה עושה להן אלא היה אומר ארץ ישראל מכפרת על מיתה אבל הצדיקים שבחוצה לארץ עתיד הקב"ה לצוות למלאכי השרת והם מביאין אותן במחילות מחוצה לארץ לארץ ישראל ושם מתכפר להם שנא' וטהרתים על אדמתם. תמן תנינן משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש רבי אליעזר שאל את רבי יהושע מה יעשה אדם וינצל מדינה של גיהנם אמר לו ילך ויתעסק במעשים טובים אמר לו א"כ אף עכו"ם יעשו מצות ומעשים טובים וינצלו מדינה של גיהנם. אמר לו לא נתנו דברי תורה במתים (א) אלא בחיים. אמר לו רבי אליעזר אומר לך (ב) ממה שלמדתיו אמר לו אמור אמר לו פעם אחת הייתי דורש בבית המדרש.

יח טוב רש הולך בתומו כל מי שהולך בתומו בעולם הזה עתיד להנצל מדינה של גיהנם לעתיד לבא שכן מצינו בנח (בראשית ו) איש צדיק תמים היה ואברהם שהלך בתום שנאמר (שם טז) התהלך לפני והיה תמים זכה לקנות שמים וארץ שנא' (שם יד) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. שמים שזכו בניו לקבל התורה שנתנה מן השמים וארץ לפרות ולרבות כעפר הארץ וכל כך למה בשביל תמימות שהיה בו וזכה ונזדמנה לו שרה וכן יצחק שהלך בתום נזדמנה לו רבקה יעקב שהלך בתומו נזדמנה לו רחל ולאה בלהה וזלפה כולן

פירוש מהר"י כהן

(ד) דבר המלך פי' הרדים על דבריו:

(א) אלא בחיים פי' ובאמת אם האומות עוסקים במעשים טובים הרי ממש ישראל הם: (ב) ממה שלמדתיו פי' מהיכן שלמדתי כמה ניצולין מדינה של גיהנם ואמר לו רבי אליעזר אמור לי ואמר לו נדרש כן מטוב רש וגו' כמו שמבאר וכולן:

ונתלס

כולן משפחה אחת הן (א) ונחלה אחת עליהן כפרש שלבה בחכמתו בית והון נחלת אבות ומי"י אשה משכלת וכל כך למה בשביל הצדקה שהיו עושין עם העניים בתום והעידה עליהן הקב"ה כאלו היו עושין צדקה עמו שנאמר מלוה יי חונן דל בעולם הזה וגמולו ישלם לו לעולם הבא. יסר בנך כי יש תקוה לתלמוד תורה כדי שתצילהו מדינה של גיהנם לע"ל שנאמר ואל המיתו אל תשא נפשך אמר ר' יוחנן כל מי שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת מזרעו שנ' (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי מעתה ועד עולם מאי אמר יי אמר רבי יהושע בן לוי אני ערב בדבר זה מהו ועד עולם א"ר יהודה אמר רב מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה :

יט רבות מחשבות בלב איש ועצת יי היא תקום א"ר יוסי הגלילי כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה לא אמרו אלא כנגד אבשלום אחיו שהיה מחשב בלבו ואומר אם אני הורג את דוד אבי אני נוטל המלכות לעצמי ואינו יודע שמחשבתו של מקום קדמה לשלו שנאמר רבות מחשבות בלב איש וגו'. ד"א רבות מחשבות בלב איש זה המן הרשע שהיה מחשב בלבו ואומר למחר אני משכים ואומר למלך מעשיו של מרדכי והוא משליטו לידי והוא לא היה יודע שמחשבתו של מקום קודמת לשלו דכתיב ועצת יי היא תקום. ד"א רבות מחשבות בלב איש זה פרעה שהיה מתייעץ ואומר הריני הורג כל זכר של ישראל שלא ירבו ויעמדו עלי שנא' (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון כתיב (ש"ה ב) אחזו לנו שועלים אלו מצרים גדולים שועלים קטנים אלו מצרים קטנים שהיו קשים לישראל יותר מן הגדולים שהיה אחד מהן נכנס לתוך ביתו של ישראל (ב) ורואה את התינוק ומיסרו. מחבלים כרמים אלו ישראל הגדולים וכרמינו סמדר אלו היונקים ומנין שנקראו ישראל כרם שנאמר (ישעיה ה) כי כרם יי צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו מה נטיעה זו בשעה שאתה נוטעו מקומו ניכר כך נטע מלכות בשבטו של יהודה עד שיציין מלך המשיח שנא' (בראשית מט) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. אמר רב הונא שמונה שמות נקראו למשיח ואלו הן ינון י"י צדקנו צמח מנחם דוד (ג) שילה ואליהו. ינון מנין שנא' (תהלים עב) לפני שמש ינון שמו. (ד) י"י צדקנו מנין שנא' (ירמיה כג) וזה שמו אשר יקראו י"י צדקנו. צמח מנין שנ' (זכריה ג) הנה איש צמח שמו וגו'. מנחם מנין שנא' (ישעיה נא) כי נחם (ה) י"י ציון. דוד מנין שנא' (תהלים יח) מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם. שילה מנין שנא' (בראשית מט) עד כי יבא שילה. אליהו מנין שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום י"י הגדול והנורא :

כ לץ היין הומה שכר וכל שוגה בו לא יחכם אלו דברי תורה שנמשלו ביין שנא' (משלי ט) ושתו ביין מסכתי וכל שמתלוצץ בדברי תורה הוא נקרא לץ. ד"א לץ היין הומה שכר כל מיני משקים יפין לחלום חוץ מן היין למה אם זכה אדם משמחו ואם לאו (א) משממו דכתיב לץ היין הומה שכר. נהם ככפיר אימת מלך הרעמים הללו כשהן יוצאין לעולם הן מרעישין כל העולם ואימתו של הקב"ה (ב) על אחת כמה וכמה. ד"א נהם ככפיר אימת מלך הכפיר הזה אדם שומע קולו ומתיירא חמתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה. ד"א נהם ככפיר אימת מלך בא וראה שכל מה שברא הקב"ה בעולמו קבעו בכסא הכבוד ברא אדם ואריה ושור ונשר וקבען (ג) בכסא הכבוד וכיון שהקב"ה נוהם כסא כבודו מזדעזע מפני מה שדמות אריה קבוע בו לכך נאמר נהם ככפיר וגו'. מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי יהיה שמו של הקב"ה מבורך שהטהרה והקדושה שלו היא והוא בוחן לבות וכליות והוא מטהר את ישראל. אמר שלמה דוד אבי אמר (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים (ד) שאל שלא בענין וכיון שידע שלא שאל כענין חזר ואמר (שם) הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני ומה השיבתו רוח הקודש הואיל והשפלת עצמך על השאלה אני נותן לך גדולה ואמר עליו (שמואל א יג) בקש

פי' מהרי"ו כהן

(א) ונחלה אחת פי' כל אלה שרה ורבקה והנך כלן : (ב) ורואה את התינוק ומיסרו במדרש חזית כתוב וטוקלין אותה והם בוכין וכו' ובדפוס תיגרמה כתוב ומיסרו להריגה : (ג) שילה ואליהו עיין בפרק חלק דף צ"ח ע"ב ובירושלמי דהיה קורא : (ד) י"י צדקנו פי' דכתיב ירמיה כ"ג וזה שמו אשר יקראו י"י צדקנו : (ה) י"י ציון עיין בירושלמי דהיה קורא למייתי ראיה על זה בענין אחר ועיין באיכה רבה בפסוק כי רחק ממני מנחם :

(א) משממו עיין ברש"י פרק הרואה ובענין עקרו פרק בן סורר דף ע' ע"א עיין שם רבא רמי כתיב יין ישמח וכו' : (ב) על אחת כמה וכמה פי' והמדרש יפרש הפסוק על קול הרעמים שניהם כשאגת אריה ולפי הדבר אחר יפרש על נשמת ארי' עצמו ודרך הפלוסופי יפרשנו על נשמת הקב"ה : (ג) בכסא הכבוד עיין בחגיגה פרק אין דורשין : (ד) שאל שלא כענין פי' דמשמע שהסבורא לו לב טהור יכול הוא בעצמו לשמרו אח"כ בטהרה מבלי חטא וזה אינו כי אדם אין צדיק וגו' לכן צריך לבקש תמיד שהוא יתברך יכפר העון ויטהרנו הוא יתברך כאמרו אח"כ הרב כבסני וגו':

כאילו

בקש יי לו איש כלבבו. כיון שראה שלמה כך אף הוא אמר מי יאמר זכיתי לבי וכו'. מה שכר נטל על כך (ד"ה א כט) וישב שלמה על כסא יי למלך וכי יש לך אדם שהוא יושב על כסאו של הקב"ה אלא מה כסאו של הקב"ה שליט בכל העולם כך שלמה שליט בכל העולם שנאמר (שם) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר ושלום היה לו מכל עבריו מסביב:

כא פלגי מים לב מלך ביד יי על כל אשר יחפץ יטנו מה המים הללו כשאתה נותנן בכלי אתה מטה אותן לכל צד שאתה רוצה כך ב"ו עולה למלוכה לבו נתון בידו של הקב"ה אם זכה העולם הקב"ה מטה לבו לגזירות טובות נתחייב העולם מטה לבו לגזירות רעות וכל גזירה שיוצאה מפיו אינה יוצאה לכתחלה אלא מלפני הקב"ה לכך נאמר על כל אשר יחפץ יטנו. עשה צדקה ומשפט נבחר ליי מזבח כל מי שעושה צדקה ומשפט מעלה עליו הכתוב (א) כאלו מקריב עולות וזבחים לפניו שנ' עשה צדקה ומשפט וכו':

עיר גבורים עלה חכם אלו השמים שהן עירן של מלאכים. חכם זה משה. ויורד עוז מבטחה זו התורה ומנין שנקראו המלאכים גבורים (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו. ומנין שעלה משה לשמים שנאמר (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים. ומנין שהתורה נקראת עוז שנ' (תהלים כט) יי עוז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו שמיתתו של אדם ותחייתו אינה אלא בלשון אם זכה ונצח מחייתו ואם לאו ממיתו שהרי הוא אומר מות וחיים ביד לשון וגו':

כב נבחר שם מעושר רב. בא וראה כמה שקול הוא ש"ט שאפילו יש לו לאדם אלף דנרי זהב ולא קנה שם טוב לא קנה כלום וכן הוא אומר (שם א) כי לוית חן הם לראשיך וענקים לגרגרותיך. ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי (א) אל תעזובו וכתיב טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר. וכתיב עקב ענוה יראת יי עושר וכבוד וחיים. אם זכה לקנות ענוה ויראת יי זוכה לקנות עושר וכבוד וחיים. ואם לאו צנים פחים לכך נסמך לו צנים פחים בדרך עקש וגו':

חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה אם חנכת בנך בתורה עד שהוא נער הוא מתגדל והולך בה שנאמר גם כי יזקין לא יסור ממנה כהדא תורתא דלא יליפא רדיא ומתקשה עלה בסופא. וכהדא (ב) עוברתא דכרמא דאית לה איתכפיאית עד דהיא תאיבה (ג) כדקשיא לית את יכיל. וכן הוא אומר אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנה ומי מסירה שבטה של תורה אם זכה אדם לשבט מוסר מוטב ואם לאו הרי מלקות בית דין. מתלא אמר להכימא ברמיזא ולשטיא (ד) בבורמיזא. הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי נכנסת לבית המדרש וראית חכמים שיושבין ומתעסקין בחידושה של תורה הט אזנך לדבריהם כדי שתשמרם שנ' כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך. וכתיב להיות ביי מבטחך הודעתיך היום אף אתה. אמר שלמה היום הודעתיך חכמה בעולם הזה כדי שתהא שמורה לדורות. הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת כר"א (ה) מתמול שלשום. ד"א שלישים גבורים כר"א ושלישים (ו) על כלו (שמות יד). ד"א שלישים כל מעשה תורה (ז) משולשים היא משולשת תורה נביאים וכתובים ואותיותיה משולשים אמת ונתנה על ידי שבט משולשת ראובן שמעון לוי ומשה משולש אהרן מרים ומשה ואותיותיו משולשות משה ונצפן לשלשה ירחים ישראל משולשים כהנים ולוים וישראלים ונתנה בשלישי בחודש השלישי וביום השלישי לכך נאמר שלישים במועצות ודעת. מלמד שהקב"ה למד עצה ודעת למשה ונתנה לו באמת וכתב אותה באמת והודיעו אותה באמת כדי שילך וישמיענה לישראל באמת שנ' להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחיך. אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער מה היה צריך להזכיר דל שני פעמים אלא משנתדלדל מנכסיו שאין לו נכסים גם חכמתו אינה נשמעת שנא' (קהלת ט) וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים. דל עוד מחייו שאין לו פרוטה לאכול מתוך כך נגזלין חייו מן העולם. ד"א אל תגזול דל כי דל הוא די לו

פירוש מהר"י כהן

(א) כאילו מקריב פרק לולב וערבה כתוב גדול וכו' ויותר ממקריב וכו':

(א) אל תעזובו פי' סיפיה דנבחר שם וגו' מכסף ומזהב חן טוב קדריש: (ב) עוברתא דכרמא פי' זמורה תרגומו עוברתא: (ג) כדקשיא לית את יכיל פי' כחדא תורתא וכו' כפרה הזאת כשלא למודה מתחלה לחרוש קשה עליה הדבר בסוף וכזמורה של כרם שיש לה כפיות שיכול האדם לכופף אותה לתוך הארץ בעוד שהיה לחה אבל אם כבר נתקשה אין אתה יכול לכופה: (ד) בבורמיזא פי' אגרוף תרגומו בורמיזא: (ה) מתמול שלשום פי' כי שלשום כתיב בקרא וקרינן שלישים וקא דריש ליה השתא כפי הכתב לומר שתמיד תהיה דברי תורה בעיניך כפרוזדוגמא חדשה כאלו נתנה מיום אתמול או שלשום: (ו) על כלו פי' כי הם זיין שלו ככלי זיין של גבור שהם עומדים לימינו ומעמידים אותו ועיין בילקוט: (ז) משולשים אמת ועיין בילקוט

לו דלותו עני (ח) די שעני הוא. ד"א אל תגזול דל כי דל הוא (ט) משיניו לעזקה שבקיה לעזקתיה ואל תדכא עני בשער בשעת דינו. ד"א אל תגזול דל כי דל הוא שבעה שמות נקרא עני אביון מסכן דל דך מך איש תככים. עני כמשמעו. אביון שהוא מתאוה לכל דבר רואה ואינו אוכל ואינו שותה. מסכן שהוא מסוכן בחייו. (י) דל מנכסיו. דך שהוא מדוכדך. רש שהוא מתרושש. מך עד האסקופה התחתונה ולא דיו כל העניות אלא אתה גוזלו לפיכך פירש שלמה אל תגזול דל כי דל הוא כי יי יריב ריבם בעולם הזה וקבע את קובעיהם נפש לעולם הבא. אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך אם ראית מנהג שעשו אבות אל תשנה אותו כגון אברהם שתקן תפלת שחרית ויצחק מנחה ויעקב ערבית שלא תאמר אף אני אוסיף תפלה אחרת שנ' אשר עשו אבותיך לא עשו להם בלבד אלא לכל הדורות:

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשכים בא וראה (יא) חכמתו של שלמה שהיה מהיר במלאכתו של הקב"ה שבית המקדש בנה לשבע שנים וביתו לשלש עשרה שנה. ד"א חזית איש מהיר במלאכתו בשעה שבקשו סנהדרין למנות את שלמה עם שלשה מלכים (יב) וארבעה הדיוטות עמדה שכינה לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבש"ע חזית איש מהיר במלאכתו הם רוצים למנותו עם החשוכים באותה שעה יצאה בת קול ואמרה להם לפני מלכים יתיצב:

כג התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. אף על פי שנשתברו הלוחות חזרו ונתחדשו שנאמר (שמות לד) בעת ההיא אמר יי אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. כל מה שכתוב בראשונים כתוב באחרונים. שנא' (שם) ויכתוב על הלוחות (א) כמכתב הראשון וגו'. גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו אשרי דוד מלך ישראל שזכה להוליד בן חכם לשמוע חכמתו לכך נאמר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך אפילו הקב"ה וחכמים שמחים בו. ישמח אביך זה הקב"ה ואמך זו חכמה כד"א (משלי ב) כי אם לבינה תקרא לתבונה (ב) תתן קולך. למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים וגו'. בא וראה שלשה עשר ווי"ן (ג) נאמרו ביין (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה. ויטע כרם. וישת וישכר ויתגל. וירא חם. ויגד. ויקח שם ויפת את השמלה. וישימו על שכם שניהם. וילכו אחורנית. ויכסו את ערות אביהם. וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. ובא שלמה ופירש בחכמתו למי אוי למי אבוי אוי לזה שנשתבר ווי לזה ווי לאבותיו כמד"א (דברי' כא) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. למי מדנים. למי שיח. שמתוך שמשתכר הוא מגלה סוד שבין אדם לחברו והוא משלח מדנים. למי פצעים עושה חבורה חנם שאין לו דין. למי חכלילות עינים. אם שתה כדי צרכו הוא מתוק לחכו כמו (בראשית מט) חכלילי עינים מיין דא"ר ישמעאל תנו לי יין שהוא מתוק לחכי. ולמי הוא ערב למי ששותה כדי צרכו ולזקן. ולבן שינים מחלב (שם) מה חלב מרצה דעתו של תינוק כך היין משיב דעתו של זקן. מה כתוב אחריו למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך. אוי לזה שמניח דברי תורה (ד) ומשכים ליין. מה כתיב אחריו אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. בכיס כתיב. זה נותן עיניו בכוס. והמוכרו נותן עיניו בכיסו. אחריתו כנחש ישך וכצפעוני יפריש מה נחש נושך וממית. אף היין נושך וממית. מה הצפעוני מפריש בין מיתה לחיים. (ה) כך היין:

כד התרפית ביום צרה צר כחכה. כל המתרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום

פירוש מהר"י כהן

ילקוט ובתנחומא פרשת וישמע יתרו גם בדברי האגדה"ס ז"ל בפירוש הקודם: (ח) די שעני הוא פירוש ואין לך לגוזלו עוד: (ט) משיניו לעזקה שבקיה לעזקתיה פירוש מן השינים יש לו התימה וסגירה שאין לו מה לאכול ופיו סתום וחתום לכן יונח לו סגירתו של ככר כטבעת הזה שהוא עגול וסגור סביב תרגום טבעת עיזקתא והענין הוא כמו להפירוש שלפני זה רק דהפתח יפרש דל מלשון דלת כלשון על דל שפתי והדלת הלא נאמר על סגירה הלא הפתח ובדפוס תיגרמה כתוב כך המר מתלא מסתייעה לעייקא עייקותיה והוא לפי זה ג"כ ממש הענין עצמו של הפירוש שלפניו רק הפתא יפרש דל מלשון הככר המדולדל לפורן המדולדלת שהוא לער ונרה מהמת שנתפרק והולה כך יאמר די לבעל כאב ונרם לרהו ואל תוסיף לו לער על לערו: (י) דל מנכסיו פירוש ומיסר ונודה מנכסיו לשון דל מהכה ודך יפרש מלשון מדוכא ורש על שנעשה רזה וכחוש כסר ומך מלשון נמוך על שהוא ירוד ושפל: (יא) חכמתו של שלמה אולי דאוי לגרוס זריזהו לפי האמור בזה במדרש חזית דף א' עיין שם: (יב) וארבעה הדיוטות פירוש לענין שאין להם חלק לעה"ב, כדאיתא פרק חלק:

(א) כמכתב הראשון וגו' פי' על שם שהיו אותיות פורחות מלוחות הראשונות דרים לשאי קרא הכי ועיין בילקוט: (ב) תתן קולך פי' מכיון דכתיב אחר כך ותגל יולדתיך ע"כ ואמך לאו כמשמעו דלמה לו לכפלה אלא על בעני החכמה יאמר שנקראת אמך ומדשאי לדרשא ע"כ אביך נמי לדרשא כאשר בהרבה מקומות נדרש על הקב"ה כגון שמע בני מוסר אביך וגו' וכן סמוך לפני זה הפסוק שמע לאביך זה ילדך וגו' עיין עליו בילקוט: (ג) נאמרו ביין עיין פרק בן סורר דף ע' שים שם המאמר בניגון אחר: (ד) ומשכים ליין פי' כי למאחרים נחלק מן על היין ונאמר על שמאחרים מתורה בשביל היין ובאים לחקור ממסך: (ה) כך היין עיין בשמיני רבה פרשת יין ושכר אל תשת:

ביום צרה. א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל אפילו מצוה קלה אחת. שנאמר התרפית (ו) מכל מקום. גם אלה לחכמים הכר פנים במשפט בל טוב מכאן הודיע שלמה בחכמתו לאחרים כדי שלא יהיו מכירין פנים בדין למה בל טוב. הא כיצד. אם היה עומד בדין והוא בעל ממון. אל תהא נושא לו פנים בשביל ממונו שיהיו הכל מקללין אותך ואומרים אוי לזה שאבד חייו ונושא לו פנים בשביל שהוא בעל ממון. שנאמר אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים אבל אם הוכיחו מביא על עצמו ברכה. שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב. מה כתיב אחריו שפתים ישק משיב דברים נכוחים אלו דברי תוכחות כד"א כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת (משלי ח). על שדה איש עצל עברתי מה השדה הזו אם אין אדם חורשה וזורעה היא מעלה כולה קוצים ודרדרים. ועל כרם אדם חסר לב. מה הכרם הזה אם אין אדם מעדרו ומנכשו הוא מעלה כולו עשבים. כן תלמיד חכם אם אינו נושא ונותן בתורתו סופו להיות מבקש ראש הפרק ראש המסכתא ואינו מוצא. והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. שפרץ גדרה של תורה. אבל כ"ז שדברי תורה נכנסין ומוצאין חדרי לב פנויין ושרויין בתוכה אין יצר הרע שולט בהן ואם לאו אין אדם יכול להוציאו מתוכן. משל למלך שהיה מהלך במדבר ומצא שם טרקלין וחדרים פנוין נכנס ושורה בתוכו. כך יצר הרע אם אין מוצא דברי תורה. שולט בהן ואין אדם יכול להוציאו מתוכן:

כה גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה. מפני מה זכו אנשי חזקיה לאריכות ימים מפני שהיו מתונים בדין. (א) ומישבין את הדין שנא' (סי' זה פסוק יו"ד) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו. מה תלמוד לומר גם אלה אלא שהיו מתונין בדין ומישבין את הדין שכל מי שהוא מקפיד בדין סופו לשכח את דבריו שכן מצינו במשה רבינו (ב) על שהקפיד לשעה (ג) שכח את דבריו והשיב אלעזר הכהן תחתיו שנא' ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה יי את משה למשה רבינו צוה (ד) לי לא צוה. אשר העתיקו למה נאמר שאני אומר במשלי ושיר השירים וקהלת גנוזין היו (ה) עד שהן בכתובים. במשלי (סי' ז) הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב. בשיר השירים (סי' ג) צרור המור דודי לי בין שדי ילין אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי. בקהלת (סי' יא) שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שנוטים לצד מינות אמרו משה אמר (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם והוא אומר והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך הותרה הרצועה לית דין ולית דיין. כיון שמצאו בסוף הפסוק ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמרו יפה אמר שלמה. דבר אחר אשר העתיקו מן (בראשית יב) ויעתק משם ואין (יב) צ"ל (איוב ט) (ו) המעתיק הרים ולא ידעו. (ז) והלא הדברים קל וחומר ומה משה אבי החכמה והנבואה על שהקפיד לשעה שכח את דבריו קל וחומר לשאר בני אדם. נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר בעבור שנודרין בצבור ואין משלמין שמים נעצרים מלהוריד טל ומטר. למה איש מתהלל במתת שקר אמר הקב"ה גות לו לאדם שלא לידור מלידור ואינו משלם דכתיב (קהלת ט) טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. דבש מצאת אכול דיך. זה בן עזאי. פן תשבענו והקאותו. (ח) זה בן זומא. מפץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר בא וראה כמה קשה לשון הרע כנגד שלשה דברים הללו רמחים וחצים וחרבות מה אלו ממיתין אף לשון הרע ממית לכך קללו דוד שנא' (תהלים יב) יכרת י"י כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות. קללו שלמה מפיץ וחרב וחץ שנון. אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים אף על פי שהשכים להרגך ובא רעב וצמא לתוך ביתך תאכילהו והשקהו לפי כי גחלים אתה חותה על ראשו וי"י ישלם לך ישלימנו לך

פירוש מהר"י כהן

(ו) מ"מ עיין פרק הרואה ותבין:

(א) ומישבין את הדין פי' שלא בכעס: (ב) על שהקפיד פי' כדכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל: (ג) שכח את דבריו פירוש מה שנצטווה להורותם דיני הגעלה בכלי מדין: (ד) לי לא צוה פי' שאמר אשר צוה י"י את משה להודיע שמשה נצטווה ושכח לפעם קלה לכן נאמר כאן גם לרבות את מיתון הדין וישובו שהיה באנשי חזקיה בלי כעס: (ה) עד שהן בכתובים פי' שהיו גנוזים ולא ניתנו להיות נכתבים ונכללים עם שאר ספרי הכתובים מפני דברים תמוהים שהיו חכמים רואין בהם כדמפרש ואזיל עד שבאו אנשי חזקיה והיו מפרשים ומיישבים הדברים לאמתתן ובזה העתיקום מגנזיותם עד שהותרו להיכתב תוך הכתובים: (ו) המעתיק הרים עיין כל זה בילקוט: (ז) ק"ו פי' דברים דלמעלה בענין משה: (ח) זה בן זומא פי' לענין שנכנסו לפרדס והציצו ועיין באין דורשין דף י"ד בסופו ושם יש בגירסא אחר:

יך. אל תען כסיל באולתו. ואחריו ענה כסיל באולתו.

כו אל תען כסיל כאולתו וגו' במקום שיש מכירין אותו ואותך למה תשוה לו שלא יהיו אומרים כאן חכם נושא ונותן עם הכסיל. ענה כסיל כאולתו במקום שאין מכירין פן יהיה חכם בעיניו שלא יהיו אומרים אלולי שהוא חשוד על הדבר שהוא מדבר עליו לא היה שותק לו. וכה"א כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד כל מי שחולק כבוד לכסיל כזורק אבן למרקולים. כמתלהלה היורה זקים חצים ומות כל מי שיושב ומרמה את חבירו כחצים ומות שנא' כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני מה כתיב אחריו באפס עצים תכבה אש. מה כתיב אחריו פחם לגחלים ועצים לאש וגו'. בשפתיו ינכר שונא מדבריו של אדם נכר אם אהבך אם שונאך שכן מצינו בהמן הרשע שהוא מדבר עם מרדכי בפה ולבבו שונאו שנא' (אסתר ג') וימלא המן על מרדכי חמה וכן (בראשית כז) ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי:

כז יהללך זר לא פיך נכרי ואל שפתיך. א"ר אבין גנאי הוא לאדם שיאמר שבחו בפיו אלא נכרי. ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו. זה משה ופרעה הרשע שהיו מתנקשין זה עם זה בשפתים בשעה שעמד לפניו אמר לו מי שלחך אמר לו אלהי העברים נקרא עלינו ומי גרם להם על שנתקשו לפני הקב"ה לפיכך אף הוא נתקשה להם ע"י משה שנא' ברזל בברזל יחד. נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדוניו יכובד זכה אדם בתורה בעוה"ז יאכל פריה לעוה"ב. כמים הפנים לפנים וכי מים פנים יש להם אלא מה תלמוד לומר מה המים הללו אתה נותן אותם בכלי ומסתכל בהן והן נראין לך כך (א) לב האדם לאדם. ידוע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים. זה הוא שישראל משיבין לפני הקב"ה. רבונו של עולם ידוע תדע פני צאנך בעולם הזה. שית לבך לעדרים לעתיד לבא. שנא' (יחזקאל כד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. לעדרים מניין שנא' (שם) במרעה טוב ארעה אותם. לעדרים מה הרועה רועה עדרים לבד. כך עתידין ישראל לחנות מחנות מחנות שנ' (יחזקאל יז) בהרי (ב) מרום ישראל וגו':

כח טוב רש הולך בתומו. (א) זה יעקב. מעקש דרכים והוא עשיר זה עשו הרשע. כלו (ב) כאדרת שער. מסיר אזנו משמוע תורה כל מי שאין חביבין עליו ד"ת גם תפלתו (ג) תועבה. נאמר כאן מסיר אזנו ונאמר להלן (משלי כא) אוטם אזנו מה להלן גם הוא יקרא ולא יענה. אף כאן גם תפלתו תועבה. חכם בעיניו איש עשיר. זה המן הרשע. ודל מבין יחקרנו זה מרדכי הצדיק. דבר אחר חכם בעיניו איש עשיר זה פרעה. ודל מבין יחקרנו זה משה. ד"א איש עשיר זה עשו. ודל מבין זה יעקב. מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירוחם. מודה על מנת עוזב ירוחם המד"א (ישעיה נה) יעזוב רשע דרכו וגו'. עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף רקים ישבע ריש. אם זכה אדם לדברי תורה ישבע לחם כד"א לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ומרדף רקים הכד"א אם ללצים הוא יליץ. נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות. כל מי שנותן צדקה לעני אין מחסור ואם לאו ומעלים עיניו רב מארות. ד"א נותן לרש אין מחסור אם בא עני אצלך שחרית תן לו. ערבית תן לו דכתיב (קהלת יא) בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה אם שניהם כאחד טובים:

כט מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה. אם דומה דיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ. ואם דומה לכהן שמחזיר על הגרנות יהרסנה:

ל דברי אגור בן יקה המשא נאום הגבר לאיתיאל ואוכל. דברי אגור אלו דבריו של

פירוש מהר"י כהן

(א) לב האדם לאדם פי' בצורתו ממש אתה מסתכל תוך המים כך מלב עצמך כפי מה שהוא על חברך תדע שגם כן לבו עמך. ולכן אצל המים למ"ד לפנים בפתח כי ההסתכלות הזה פניה וניכר לגמרי. בצורתו ממש נראה במים אכן ידיעת לב חברו מלבו אינו נגמרי שלא יוכל לידע ממש מה שבלב חברו עליו ממה שבלבו על חברו כי כבר כתיב וה' יראה ללבב לכן למ"ד לאדם היא קמוצה כי קמוץ וסגור הדבר קצת שלא ידע מזה רק קצת דמיון לא ממש ראייה ידועה ופתוחה: (ב) מרום ישראל וגו' פי' דכתיב בתריה אשתלנו ונשא ענף וגו' והיה לארז אדיר וגו' בצל דליותיו וגו' שיאמר על מלך המשיח כפרש"י שם ושתלו נטע על הר מרום ישראל והיה לענפים הרבה כלומר עדרים ומחנות הרבה מחולקים: (א) זה יעקב פי' הוא ההולך בתומו כדכתיב ויעקב איש תם וכן איתא בפירוש בילקוט והוא רש בערך עשו כאומרו יש לי כל לא כעשו שאמר יש לי רב וכפרש"י שם אשר על זה כתיב לדעתי משלי י' יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב עשו שהתעשר לומר יש לי רב ואף ע"פ כן אין כל בעושרו ש"א נשתמש במדת כל להסתפק כיעקב שהוא הוא המתרושש ומקטין עצמו כאומרו יש לי כל ומתברך בהון רב והוא שכתוב מיד אחריו כפר נפש איש עשרו כאשר עשה יעקב באותה שעה: (ב) כאדרת שער פי' כמו שהביא הולך בתומו זה יעקב וגזה יש ראיה כמו שפירשתי וכדאיתא בילקוט כך על כרחין ראיה שהביא על עשו היא להביא על שהוא עיקש ולא על שהוא עשיר. וביאורו דכתיב גביה כלו כאדרת שער שפירש"י בו מלא שער כטלית של צמר וכו' אשר פתילים וגדילים משולשלים ותלויין בו עקומים ועקושים ופרש"י על דור עיקש ופתלתול כפתיל הזה וכו' הרי כי עקש דרכים זה עשו: (ג) תועבה פי' שאינו נענה בה:

שאיגר

של שלמה (א) שאגר חלציו לחכמה. בן יקה. שהיה נקי מכל חטא ועון. המשא שנשא עולו של הקב"ה. נאום הגבר שגרתה עליו רוח הקודש. לאיתיאל שהבין אותיותיו של אל. ד"א לאיתיאל שהבין אותיותיהן של מלאכי השרת. ואוכל שהיה יכול לעמוד בהן. הא כיצד מלך בעליונים ובתחתונים שנאמר (ד"ה א. כט) וישב שלמה על כסא יי למלך. ואחר כל זה המלכות והחכמה והבינה וכל אותו שבח היה צריך לומר כי בער אנכי מאיש זה נח אמר שלמה היה לי ללמוד מנח ששבר ביין (ב) ונענש עליו. ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון שלא היתה לו אלא אשה אחת והטעתו. ואני נשאתי אלף נשים לכך נאמר נשיו הטו את לבבו הכד"א לאדם מערכי לב:

מי עלה שמים וירד זה משה. מי אסף רוח בחפניו (ג) זה אהרן. מי צרר מים בשמלה (ד) זה אליהו. מי הקים כל אפסי ארץ. זה אבינו אברהם. מה שמו זה שנאמר (שמות טו) יי איש מלחמה יי שמו. ומה שם בנו כי תדע. אלו ישראל שנ' (שם יב) בני בכורי ישראל. ד"א מי עלה שמים וירד. מי הוא שתפלתו עולה לשמים ומורידה הגשמים. זהו שמחלק מעשרותיו בחפניו שהוא מוריד טל ומטר ומי שאין מפריש מעשרותיו בחפניו צורר מים ואוסף רוח ולא ירד טל ומטר. ד"א מי עלה שמים וירד זה אליהו. שנאמר (מלכים ב' ב) ויעל אליהו בסערה השמים. מי אסף רוח בחפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי (שם א יז). מי צרר מים בשמלה. ויקח אליהו את אדרתו (שם ב ב) מי הקים כל אפסי ארץ (ה) ראי חי בנך (שם). ד"א מי עלה שמים זה משה דכתיב (שמות כד) ומשה עלה אל אלהים. וירד דכתיב (שם) וירד משה מן ההר. מי אסף רוח בחפניו דכתיב (שם ט) בצאתי את העיר אפרוש את כפי אל יי. מי צרר מים בשמלה דכתיב (שם טו) נצבו כמו נד נוזלים. מי הקים כל אפסי ארץ זה אהל מועד שהעולם הוקם עמו. שנא' (שם מ) ויקם משה משכן אין כתיב כאן אלא את המשכן (ו) עולם הוקם עמו. עד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת משהוקם המשכן נתבסס העולם לכך נאמר (שם) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות שוא ודבר כזב הרחק ממני רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי יי ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. וכי עלתה על דעתך ששלמה המלך דובר שקרים או גונב או נשבע לשקר אלא הוי אומר שנתן חכמה לדורות כדי שלא לעשות. לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון. הב הב למה ב' פעמים. עתידה גיהנם לפתוח כפלים ולקבל את הרשעים. שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון זו אשה של גיהנם שאינה מרחמת על הרשעים. שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים דרך הנשר בשמים. דרך נחש עלי צור. דרך אניה בלב ים. ודרך גבר בעלמה. זה התרנגול שאין אדם מכיר שכבת זרע שלו. ארבעה הם קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים. הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם. שפנים עם לא עצום וישימו בסלע ביתם. מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו. שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך זה עמלק אומתא רשיעתא דכל קיימא (ז) תמן משתכחא. שלשה המה מטיבי צעד ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל. למה לא ישוב מפני כל (ח) שאינו מתבייש. זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו מה הזרזיר מהלך (ט) ואינו תמה כך מלכות שהיא עומדת אי אתה יכול לעמוד בפניה. אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. אם מנבל אדם עצמו על ד"ת מתנשא (י) ואם זמות יד לפה. כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב. במי אתה מוצא חמאה של תורה. במי שהוא מוציא כל חלב שינק מדדי אמו על תורתו. ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני (יא) נפשות. דאמר מר אין לך קשין בדין

פירוש מהרז"ו כהן

(א) שאגר חלציו פי' שאגור הוא כמו חגור שחגר חלציו ונזדרז לחכמה ובסגולת אותיות אחע"ה: (ב) ונענש עליו עיין נוסחת ילקוט: (ג) זה אהרן עיין בדפוס אחר: (ד) זה אליהו פי' כמו שמבאר אח"כ: (ה) ראי חי בנך פי' כענין כל המקיים נפש אחת מישראל וכו': (ו) עולם הוקם עמו עיין בגמ' רבה: (ז) תמן משתכחא פירוש בלשון נקיה ואמר שרוצה לומר דכל הרוצה כל חורבנה של היכלי מלך נמצא שם כלומר מאתה ואולי יש כאן טעות וצריך להיות דכל עיר דקיימא וכו' פי' כל זמן שהיא קיימת היא נמצאת שם ר"ל על דרך אז"ל כל זמן שזרעו של עמלק בעולם אין השם וכו' על פסוק כי יד על כס יה וזהו ענין בידים תתפש ועיין ברש"י בפסוק שממית וגו' ובילקוט: (ח) שאינו מתבייש עיין ברש"י: (ט) ואינו תמה פי' אינו חרד ומשתומם להשיג אחור מזולתו דהאי מדרש סובר כי זרזיר הוא תרנגול אשר זריזותו במתניו שנמצא בסמוך כזירוס שסובר כן בהמתרגם וא"כ הביאור על עזות התרנגול שלא ישוב מפני כל כך אומה וכמו שמבואר לפני זה על נבוכדנצר ליש גבור וגו' ולא ישוב וגו' והנה מלת תמה כמה בפי' רש"י על תוהו ובהו עיין שם: (י) ואם זמות פי' שאתה סותם פיך כזממה של בהמה רעה. שוסך ליתן יד לפה ולא תדע להשיב ועיין כל זה בברכות פרק הרואה דף ס"ג ע"ב וברש"י שם: (יא) נפשות עיין בפ"ק הרואה

ברין יותר מריני מטונות. ד"א הנמלים עם לא עז. זה בבל שנ' (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה. שפנים עם לא עצום זה מדי כשם שהשפן יש בו סימני טהרה וסימני טומאה כך במדי אחשורוש ערל ואסתר יהודית. וישימו בסלע ביתם זה אחשורוש וכורש (יב) שבקשו לבנות המקדש:

מלך אין לארבה. זה אלכסנדרוס מוקדון שנטלטל בכל העולם כלו כארבה שהוא פורח באויר. שממית בידים תתפש זו ארום שאין בכל השרצים שנואה כשממית וכן כתיב (מלאכי א) ואת עשו שנאתי. והוא בהכלי מלך שהחריבה מקדשו של ממ"ה הקב"ה. שלשה המה מטיבי צעד לאיש זו בבל שנא' (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו. זרזיר מתנים או תיש זה מדי כשם שהתרנגול קורא בלילה ומעיר לבני אדם כך אחשורוש בלילה ההוא נדדה שנת המלך. אם נבלת בהתנשא זו יון שגזרו לבטל נשותיהן של ישראל כדאת אמר (בראשית לד) כי נבלה (יג) עשה בישראל. כי מיץ חלב יוציא חמאה זה ארום שלא זכה למלכות אלא בזכות אברהם שנא' (שם יח) ויקח חמאה וחלב וגו'. חמשה פעמים ראה שלמה את המלכיות:

לא דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. מלמד שכפתתו אמו על העמוד ואמרה לו מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי אתה בן שנדרתי אותך לקדש. אל תתן לנשים חילך למה שלא יגנבו דעתך ויחלשו כחך. פן ישתה וישכח מחוקק אלו דברי תורה חקוקים מזה ומזה הם כתובים. ד"א משא אשר יסרתו אמו באותה שעה שהשלים שלמה בית המקדש נשא בת פרעה והיתה צהלת ומשחקת שמחת בית המקדש ועלתה צהלת בת פרעה מצהלת בית המקדש זיין הוא דאמר מתלא כולא עלמא מחנפי למלכא באותה שעה עלה במחשבה לפני הקב"ה להחריב את ירושלים שנא' (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת וגו' באותו היום נתקרב תמיד של שחר בארבע שעות כיצד עשתה בת פרעה כמין פרכת וקבעה בה כוכבים ומזלות ופרשה אותו למעלה ממטתו וכל זמן שהיה שלמה רוצה לעמוד היה רואה אותם הכוכבים והמזלות והיה ישן עד ארבע שעות באותו היום נתקרב תמיד של שחר בארבע שעות:

אשת חיל מי ימצא זו היא התורה ורחוק מפנינים מכרה שהיתה לפני לפנים זכה משה והורידה לישראל. אמרו מעשה היה ברבי מאיר שהיה יושב בבית המדרש בשבת בשעת מנחה ודורש מתו שני בניו מה עשתה אמן הניחה שניהם על המטה ופרשה סדין עליהם במוצאי שבת בא רבי מאיר מבית המדרש אמר לה היכן שני בני אמרה לו לבית המדרש הלכו אמר לה צפיתי בבית המדרש ולא ראיתי אותם נתנה לו כוס של הבדלה. חזר ואמר היכן שני בני אמרה לו פעמים הלכו להם למקום פלוני ועכשיו הם באים. הקריבה לפניו לאכול מאחר שבירך אמרה לו רבי שאלה אחת יש לי לשאול אמר לה אמרי אמרה לו קודם היום בא אדם אחד ונתן לי פקדון עכשיו בא. נחזור לו או לאו. אמר לה בתי מי שיש לו פקדון אצלו אינו צריך להחזירו לרבו אמרה לו חוץ מדעתך לא הייתי נותנה אותו מה עשתה תפשתו בידו והעלתה אותו לאותו החדר והקריבה אותו למטה ונטלה הסדין מעליהם וראה שניהם מתים מונחים על המטה התחיל בוכה ואמר בני בני רבי רבי בני בדרך ארץ ורבי שהיו מאירין פני בתורתן באותה שעה אמרה לו רבי מאיר רבי לא כך אמרת לי שאנו צריכין להחזיר הפקדון לרבו כך (איוב א) יי נתן ויי לקח בדבר הזה נחמתו ונחה דעתו ונתישבה לכך נאמר אשת חיל מי ימצא. מפני מה נתחייבו בניו של רבי מאיר ומתו שניהם בבת אחת מפני שהיו רגילין להניח בית המדרש ויושבין באכילה ובשתיה. היתה כאניות סוחר וגו' אם אין אדם גולה עצמו על דברי תורה אינו למד תורה לעולם ואין לחם אלא ד"ת שנ' (משלי ט) לכו לחמו בלחמי. ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה כל זמן שתלמיד חכם יושב ועוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנ' (תהלים מב) יומם יצוה י"י חסדו ובלילה שירה עמי וגו' ולא עוד אלא שהקב"ה ממציא לו מזונותיו בכל יום ויום שנ' ותתן טרף לביתה ואין טרף אלא מזונות שנ' (תהלים קיא) טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו. ואומר (בראשית ח) ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה אמרה אשרי אדם שמזונותיו מרורין כזית ומסורין בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש ומסורין ביד בשר ודם למה שהקב"ה זן ומפרנס את כל בריותיו שנ' (תהלי' קמה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים. חזקיה אמר משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חודש ששה חדשים בחמה וששה חדשים בצנה

פירוש מהר"י כהן

הולך ביבנו בסיגנון אחר דף הנ"ל: (יב) שבקשו לבנות עיין בילקוט: (יג) עשה בישראל עיין בפרק ו' דמגלה תענית: בחמס

בצנה בתחלה הקב"ה מכניסם בהן והוא מכניסן (יד) בחמה בגיהנם והם אומרים זו היא גיהנם של הקב"ה ואח"כ הם יוצאין לשלג והם אומרים זהו היא צנתו של הקב"ה בתחלה הם אומרים וה ולבסוף וי וי הוא שדוד אמר (תהלי' מ) ויעלני מבור שאון מטיט היון ממקום שאו' וי והיכן הם משלימין (טו) את נפשותיהן בשלג הה"ד (תהלי' סח) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון השלג היא (טז) צלמונה שלהם. יכול אף ישראל כן ת"ל לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים מילה ופריעה ציצית ותפילין הענק תעניק נתן תתן פתוח תפתח (יז) עשר תעשר לפיכך משה מזהיר לישראל עשר תעשר. רבות בנות עשו חיל אדם הראשון נצטוה על שש מצות נח על אבר מן החי אברהם על המילה יצחק חנכו לשמונה יעקב על גיד הנשה יהודה על היבמה בני ישראל על רמ"ח מצות עשה כנגד האברים כל אבר ואבר או' לו לאדם בבקשה ממך עשה בי מצוה זו. שס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות החמה כל יום ויום אומר לאדם בבקשה ממך אל תעשה בי עבירה זו. שקר החן והבל היופי שקר היה חנו של נח שנ' (בראשית ו) ונח מצא חן בעיני י"י איש צדיק בדורו בלבד. והבל היופי הבל היה יפיו של אדם הראשון שהיה תפוח עקבו של א"ה מכהה גלגל חמה אל תתמה בנוהג שבעולם אדם עושה שני (יח) דסקיו' אחת לו ואחת לבן ביתו של מי הוא עושה יפה לא שלו כך אדם הראשון נברא לתשמישו של הקב"ה וגלגל חמה נבראת לתשמישן של בריות. ואם תפוח עקבו מכהה גלגל חמה קלסתר פניו על אחת כמה וכמה. אשה יראת י"י היא תתהלל זה משה א"ר יוסי בר רבי ירמיה מפני מה משל את הנביאים בנשים. אלא מה האשה זו אינה מתביישת מלתבוע צרכי ביתה מבעלה כך הנביאים אינן מתביישין מלתבוע (ו) צרכיהן של ישראל מאביהן שבשמים. אמר הקב"ה לישראל בני היו מתעסקין בתורה ביום ובלילה ומעלה אני עליכם כאלו אתם מעמידים את כל העולם שנ' (יהושע א) לא ימיש ספר התורה הזה מפיך והגית בו (כ) יומם ולילה וגו'. הודו לי"י כי טוב וגו' (עזרא ג) וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לי"י על הוסד בית י"י. אמת קנה ואל תמכור. יהיו לך לבדך. תן לחכם ויחכם עוד. ד"א אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה זה שאמר הכתוב עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים (כא) יהיו כנגד אברהם ושרה שהיו שקולין כאחד בצדקה ובגמילות חסדים והיו סימן טוב לעולם כך אין מונע מן הצדיקים; נשים כשרות (כב) שהוא מזווג להן כמו שמצינו באשתו של נח שהיו שקולין מעשיה כשל נח לפיכך זכתה ונוצלה מימי המבול. בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר זו שרה אמנו שהעשיר אברהם בשבילה שנא' (בראשית יב) ולאברם הטיב בעבורה. גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה זו רבקה אמנו שגמלה ליצחק טובה בשעה שמתה שרה אמו. דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה זו לאה שקבלה ליעקב בסבר פנים יפות דכתיב (שם ל) ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי תבא כי שכר שכרתיך בדודאי בני וישכב עמה (כג) בלילה הוא לפי' זכתה ויצא ממנה מלכים ונביאים ונשיאים. היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה זו רחל שהיתה מתביישת (כד) בכל יום ויום. לפיכך זכתה ויצא ממנה בן שהוא דומה לספינה שהיא מלאה כל טוב שבעולם כך יוסף ונתקיים העולם בזכותו וכלכל את העולם בשני רעבון. ותקם בעוד לילה ותתן טרף לביתה וחק לנערותיה זו בתיה בת פרעה גויה היתה ונעשתה יהודית והזכירה שמה

בין

פירוש מהר"י כהן

(יד) בחמה בגיהנם עיין בילקוט ראה אנכי רמז תתל"ב ובילקוט תהלים רמז תשל"ז: (טו) את נפשותיהן פי' כאיזה מאלו הענינים הם מוכרין נשמותיהן: (טז) צלמונה שלהן פי' צלמות ומסירת נפש שלהן עיין בערוך בערך צלמות: (יז) עשר העשר פי' לבוש שנים דריש מלשון שתים בכל מצות הן שנוי וכפול כדמבאר: (יח) דסקירין פי' הערוך קערות: (יט) צרכיהן של ישראל פירוש שהן דמיון אשה וכלה לו יתברך: (כ) יומם ולילה וגו' פירוש ודריש האי יומם ולילה אקרא דירמיה ל"ג אם לא בריתי יומם ולילה וגו' כפי מה שאמרו בו פרק חלק דף צ"ט ע"ב ופירש"י שם הרי שהתלמידי חכמים מכנים כלה שמעמידים את העולם במה שעוסקים בתורה יומם ולילה. ולכן מייתי כאן וגו' שכוונתו על או תלויה דסיפיה דהאי קרא שדורשו על שבוהגית בו וגו' הוא מגלית את העולם ומעמידו. וכוונת כל זה הדרוש כאן על פסיק תנו לה מפרי ידיה שאחר פסוק שקר החן וגו' לפרשו כי את זה יתן הב"ו לישראל מפרי ידיהם שעוסקין בתורה יומם ולילה ואחר כך דריש פסוק בהלל ובהודות לי"י וגו' הכתוב עזרא ג' על סיפיה דקרא דתנו לה מפרי ידיה דכתיב ויהללוהו בשערים מעשיה. שמפרשו בענין זה של עזרא כלומר בעל מה שהתלמידי חכמים מעמידים העולם כנזכר יהללו אותם בשערים על כך כמו שכתוב שם על הוסד כבי' ואולי יפרש כמדרש האי ויהללוה בשערים וגו' על השם יתברך עצמו על האי בהלל ובהודות לי"י וגו'. גם כתב אמת קנה ואל תמכור שהוא במשלי כ"ג. ויהיו לך לבדך שהוא אחר פסוק יפוצו מעינותיך חוצה במשלי ה' ופסוק תן לחכם וגו' משלי ט'. כדי לכיים בטובה ולומר שלכן יש לאדם ללמוד וללמד ולהחכים עוד כדי להשיג שכר זה כי לו לבד הכבוד והתכלית כפירש"י על יהיו לך לבדך הזה עיין שם. אי שהוא ממלין כזה ורוצה לומר שיש עוד לחקור ולדרוש כהנה וכהנה באלפ"א בית"א הזה דרשות רבות ולהחכים בהם עוד וכאשר דריש עוד דבר אחר וכו': (כא) יהיו פי' האיש והאשה יחדיו: (כב) כשהוא מזווג. לכן פי' זכו גם כן אשת חיל מי ימצא כלומר אם לא הצדיקים: (כג) בלילה הוא פי' אחר חשקה נפשה ומתאווה בגוף קדום הזה כאשה שדורשת ונוספת צמר ופשתים לעשות בכפיה מלאכה כחפצה וחשק לב: (כד) בכל יום ויום פי' שהיתה מבויישת מלאה ומסויימת עקרה.

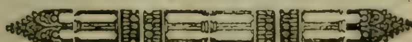
מתאמלת

בין הכשרות בשביל שעסקה במשה לפיכך זכתה ונכנסה בגן עדן בחיים :

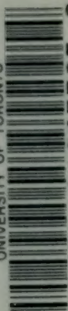
זממה שדה ותקחהו מפרי כפיה נטעה כרם זו יוכבד שיצא ממנה משה שהוא שקול כנגד כל ישראל שנקראו כרם שנ' (ישעיה ה) כי כרם יי צבאות בית ישראל וגו'. חגרה בעוז מתניה והאמץ זרועותיה זו מרים שקודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל כיון שנולד וכבד עליהן עול שעבוד עמד אביה וטפחה על ראשה אמר לה היכן נבואתך ועומד ומרקק בפניה ועל כל זאת (כה) מתאמצת בנבואתה. טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה זו חנה שטעמה טעם תפלה לפיכך זכתה ויצא ממנה בן שהיה זווג למשה ואהרן שהיו מאירין לישראל (כו) דורות הללו כדכתיב (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל יי והוא יענם. ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך זו יעל שלא הרגה בכלי זיין אלא ביתד בכה ידיה ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין לקיים מה שנא' (דברים כב) לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת יי אלהיך כל עושה אלה. כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון. זו אשה האלמנה מצרפתא שכלכלה את אליהו בלחם ובמים. לא תירא לביתה משלג וגו' זו רחב בשעה שבאו ישראל להחריב יריחו לא נתייראה מפני שנתנו לה סימן (יהושע ב) את תקות חוט השני הזה וגו'. מרבדים עשתה לה שש וארגמן לבושה. זו בת שבע שיצא ממנה שלמה שהיה מרוקם בשש וארגמן ומלך מסוף העולם ועד סופו. נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ זו מיכל שהצילה דוד מן המיתה. סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני זו הצללפונית שיצא ממנה שמשון שנושעו ישראל (כז) על ידו. עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון זו אלישבע בת עמינדב שראתה ארבע שמחות ביום א' בעלה כהן אחיה נשיא. ב' בניה סגני כהונה. יבמה מלך. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה זו האשה שדברה אל יואב שהצילה את העיר בחכמתה וזו סרח בת אשר. צופיה הליכות ביתה זו אשתו של עובדיה שהצילה את בניה ולא עבדו עבודה זרה עם אחאב. קמו בניה ויאשרוה זו שונמית שנקראת אשה גדולה. ומפני מה זכתה מפני שהחזיקה באלישע (כח) לאכול. רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. זו רות המואביה שנכנסה תחת כנפי השכינה. שקר החן והבל היופי אשה יראת יי היא תתהלל שהניחה אמה ואבותיה (כט) ועושרה ובאה עם חמותה וקבלה כל המצות. תחום שבת. באשר תלכי אלך. איסור יחוד עם איש. באשר תליני אלין. תרי"ג מצות עמך עמי. ע"ז ואלהיך אלהי. ארבע מיתות ב"ד. באשר תמותי אמות ושם אקבר אלו ב' קברות המתוקנות לב"ד אחד לנסקלים ולנשרפים ואחד לנהרגין ולנחנקין. לפיכך זכתה ויצא ממנה דוד שרוה להקב"ה בשירות ותשבחות לכך נאמר תנו לה מפרי ידיה החזק במוסר נצרה שמרו התורה ותנצלו מיצר הרע :

פירוש מהר"י כהן

(כה) מתאמלת פי' וכו ומאמן ועיין עוד פ"ק דסוטה דף י"ג עמוד א' : (כו) דורות הללו פי' וכו ולא יכבה וגו' : (כז) על ידו עיין ילקוט : (כח) לאכול עיין ילקוט : (כט) ועושרה פי' שהניחה כל אותו ממון והיופי :

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01647735 8